Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 6

В - Г

Львів
1999

ББК 4У (03)
С 48

Шостий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1214 слів на літери **В** (выпросити — вѳундованьє) і **Г** (г — головный); тут подано їх семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. *Д.Гринчишин* (відп. ред.),
к.ф.н. *У.Єдлінська*, д.ф.н. *Я.Закревська*,
д.ф.н. *Л.Полюга*, к.ф.н. *Н.Осташ*,
к.ф.н. *О.Кровицька* (секретар)

Редактори 6-го випуску
Д.Гринчишин, У.Єдлінська, Л.Полюга

Рецензенти
к.ф.н. І.Ощипко, д.ф.н. О.Сербенська

Словник української мови
XVI — першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип./НАН України
Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича;
відп. ред. Д.Гринчишин.
Вип. 6. В (выпросити — вѳундованьє),
Г (г — головный)
Укладачі к.ф.н. Р.Керста, О.Кровицька,
Н.Осташ, М.Сенів

Львів, 1999. — 256 с.

Від редакційної колегії

Шостий випуск уклали: кандидати філол. наук
***Р.Керста** (выпросити — вѣдно, вѣрный — вѳундованьє), **О.Кровицька** (вѣдокъ — вѣкъ),*
***Н.Осташ** (вѣлготность — вѣрность),*
***М.Сенів** (г — головнъй).*
Випуск до видання підготували
к.ф.н. Г. Войтів, Р.Осташ, М. Чікало
Комп'ютерна верстка — Л.Голощук
Комп'ютерний набір — О.Тріль

Консультували: доктори філос. наук М.Кашуба, В.Любащенко, канд.іст.н. І.Мицько, проф. Г.Роте

Редакційна колегія складає щиру подяку консультантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою на різних етапах праці спричинився до підготовки та публікації цього випуску.

Випуск опублікований за кошти Міжнародного Фонду "Відродження"

ISBN 966-02-1044-2

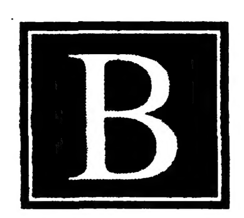

ВЫПРОСИТИ, ВИПРОСИТИ *дієсл. док.* (що, що в (від) кого) Випросити, випрохати: єсли(ж) ты оу пилата тѣло нє выпросишь, а к томоу сѧ нє причинишь, тогды ѧ близшаго иного томоу нє знаю (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 14); ѹжє и ва́шѹ вѡлю испо(л)нѧю(т), во слѣ(д) ска(р)ги всѣгды трѹдѧ(т)сѧ, а вытрѹдити выпросити, выжебрати... собѣ ѹ скарги справє(д)ливости никако(жє) нє могѹ(т) (1598 *Виш.Кн.* 308 зв.); іѡсиѳ... выпросиль тѣло хво, котроє было нєвиннє на смръть выдано абы нє гніло (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 58 зв.); 6000 да(л) толко цеголъ: и то залє(д)ва(х)мо выпроси(ли): ѡ(т) пога(н)ца напа(ст)ного (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3); То́й [Иѡсифъ] шедъ до Пила́та, и ви́просивъ Тѣло Ісво; [Рекъ]... молю́ тѧ, да́й ми Тѣло Іса пра́вє(д)ника (Чернігів, 1646 *Перло* 92).

ВЫПРОСТОВАТИ *дієсл. док.* (що) *(про життєві моральні засади)* випрямити. *Образно:* на той часъ выпростѹєшъ дорогѹ твою и вырозѹмѣєшъ ю (серед. XVII ст. *Хрон.* 159 зв.).

ВЫПРОСТОВАТИСѦ *дієсл. док.* Стати простим, доступним: Посполи́того лѣкара и Збави́тєлѧ Іса Ха проводника предъ сєбє берѹчи кѹ выналѣзкѹ пра́вды, и абы простою мо́вою мо́ва ві́простоватисѧ могла (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 191).

ВЫПРОХАНЪ *дієприкм.* Випрошений, випроханий: Тєжъ єстли бы хто ѡ злодє(и)ство або ѡ котороє иноє злочи(н)ство на караньє... сказа(н) бы(л) а (в) томъ... пѣнєзьми ѡкупи(л), або... выпроха(н) бы(л)..., таковы(и)... бєзо чти має(т) быти (1566 *ВЛС* 92 зв.).

ВЫПРОЩОВАТИ *дієсл. недок. (робити прямим, рівним)* випрямляти, вирівнювати: Исправлѧ́ю: Направлѧ́ю, выпро́щѹю, ѡ(т)новлѧ́ю (1627 *ЛБ* 50).

ВЫПРЯТНУТИ *дієсл. док.* (що) Вичистити, *діал.* випрятати: ґды а(н)дрѣй ґру(н)таръ, выпрятну(л) тра(н)си(т) зазво(н)ничны(и), то(г)ды рєшты, з горѣлкою, и на пиво далє(м) всєго зло(т) 12 и 25 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7).

ВЫПРАЧИ, ВЫПРАГЧИ, ВЫПРЕЧИ *дієсл. док.* (кого, кого з чого) Випрягти: волы были выпрежены, перегнаны на тую сторону валу к Боротину (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/VI, 405); Ѡ(к)синя... коня подо (м)ною з воза выпрє(г)ла (Житомир, 1583 *АЖМУ* 45); она казала кони выпрагчи, а сама шла до избы (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 380); у Ивана Чорного взяли воловъ два съ плуга выпрегли (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 379); Якъ бы з' тѧжкого выпрагъ ярма, нылзного и роботного выпѹстилъ вола, и оучинилєсь вєликѹю свободѹ старомѹ (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149).

ВЫПУДИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) Вигнати, прогнати: Пришо(л) до него Мнихъ... кото́рїй бы(л) выпѹжє(н) с костантинополѧ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42 зв.); люде люзные... в самое полудъне... нападши, самого, который свое здоровъе утецкою ратоват мусел, з дому выпудивъши, шкоды незносные... починивъши, одошли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 688); панъ Ерий Чаплличъ... министри вси арианские, яко блюзнирцовъ, с тоежъ маетности своее Киселина выпудилъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795); побію... всі́хъ непрїѧ́тєль твоі́хъ перєд' тобо́ю ті́мъ ѡборочѹ: пѹсті́вши пе́рвѣй ше́ршни перєд' тобо́ю, кото́рыи ві́пѹдатъ амморе́ѧ, и єввє́ѧ..., пе́рвѣй ни́жли во́йдешъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 101).

2. *Перен.* Витравити, викинути (з пам'яті): Прето всѣм, мечтаний разумов розмаитых... с памяти выпудивщи и // добрѣ мысль слезами выполерован-

ши, молю и навпоминаю любовь вашу: дайтѣ место ...в разумѣ вашем православной вѣрѣ (бл. 1610 *Виш. Посл.Лв.бр.* 232-233).

3. (кого на що) Напустити, наслати: И рéклъ г(с)дь до Мωисéа: мóвь до Аарѡ́на зтагни // рꙋкꙋ твою и пóсохъ твóй на вóды, и вы́пꙋдь на всю зéмлю єгíпецкꙋю жáбы (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.-85).

Див. ще **ВЫПУЖИВАТИ.**

ВЫПУЖАЮЧІЙ *дієприкм.* Який відстрашує: Авадѡ́нъ... словє(н)ски: Гꙋбя́й или пáгꙋба: викорєня́ючїй, або затрачє(н)є, прóпасть, або випꙋжáючїй, виглáжꙋючїй (1627 *ЛБ* 170).

ВЫПУЖИВАТИ *дієсл. недок.* (що) відстрашувати: люди твои... звєр ωттоль выпꙋживают и шкоды великии тамъ ємꙋ дѣлают (Краків, 1539 *AS* IV, 194).

Див. ще **ВЫПУДИТИ.**

ВЫПУКЛА *ж.* Пухлина, наріст: Чл҃вкъ є́сли бꙋдєтъ слѣпы́й áбо хромы́й,... áбо мáючїй свє́рбъ оустáвичный, є́сли лишии на тѣлѣ, áбо выпꙋклы... нє пристꙋпитъ оферовáть офє́ръ бг҃ꙋ (серед. XVII *Хрон.* 123 зв.).

ВЫПУКЛЫЙ *прикм.* Випуклий: Глє́зна: Гóлєни, конє́цъ кості гóлєнныхъ котóрїися ѡпирáю(т) кóсти в стопѣ, и в бокѝса оудаю́тъ вы́пꙋклы (1627 *ЛБ* 25); carinat(us) дупли(с)ты(й), выпуклый (1642 *ЛС* 113).

ВЫПУРГОВАТИСЯ *дієсл. док.* (*стп.* wypurgować się) *(звільнитися від чого-небудь стороннього, не-бажаного)* очиститися: вѣдай, иж в геену огня вѣчнаго отидет, которого не выпургуется во вѣки (1608- 1609 *Виш.Зач.* 231).

ВЫПУСКАТИ, ВЫПУСКАТЇ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(давати можливість, дозволяти кому-небудь виходити звідкись)* випускати: ку(р)пски(и) ...з двора моєго мєнє нигдє выпꙋскати нє каза(л) (1582 *ЖКК* II, 128); всюды по дорогах,... сторожу засадили и розложили, ижъ жаднымъ способомъ тамъ ехати не допустили, и людей тамошнихъ, никуди зъ места не выпускаючи, моцно заборонилъ (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/I, 26); На ωстатокъ рєкꙋ Нарóдови и царємъ абы́мъ выводили и выпꙋскали: и єсли ω(т)вєрнєтъса людъ ωный ω(т) злωстій свои(х) роскаюса и я ω(т) злости (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 355);

(кого) *(визволяти з-під арешту)* звільняти: ты... их в казнь свою сажаєш, а выпꙋскати их... нє хочєш (Вільна, 1546 *AS* IV, 460); я... ωны(х) жидо(в) з вєзє(н)а выпꙋскаю (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 13); был обычай гємонові на каждый праздник выпускатї вязня ωдног[о] (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 52); Та(м) жє то(го) жида в вєзє(н)ю за сторожою ночъ и до полудня дє(р)жалъ, а потомъ, ωного выпускаючи, золотыхъ двєстє,... взялъ (Володимир, 1608 *ТУ* 245);

(від чого) *(позбавляти кого-небудь чогось обтяжливого)* звільняти: за вси зыски... на пу(н)ктє баницыи зави(с)лыє с которыхъ я єго м(л)ти квитуючы, ω(т) ωны(х) выпускаючы, ꙋвє(с) процє(с)... касую (Люблін, 1618 *ЛНБ* 5, II 4056, 61).

2. (що) Віддавати, надавати: записую... то все огулом, або здоймом, зо всим на все, правом своим прирожоным отдаляючы от всих близких и кревных своих, выпускаючы вечне з дому своего, на... малъжонка своего все право свое прирожоное вливаючы (Волкови̂, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 385).

3. (що) *(утворювати при рості листя, плоди)* випускати: Кóждоє... дрє́во з'внꙋтр' выпꙋскáєтъ одѣн'а, я́къ бáчимо, ли́ст'а, цвѣтъ, и овóци (Вільна, 1627 *Дух.б.* 295); Ви́димω,... зємла травꙋ выпꙋскáєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 222).

4. *(утворювати звук)* видавати: тáкъжє и слѣпє́цъ óный, хотя́й ходи́ти... нє мóгл'... // ωстрѣйшїй єднáкъ на(д) Агглскїй гóлосъ выпꙋскáлъ мóвачи: Сн҃ꙋ Дв҃двъ зми́лꙋйса надо мнóю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 207-208).

5. *(про рідину) (виводити назовні)* виділяти: Дáмъ прикладъ: нєхáй бꙋдєтъ стꙋдна котóраа бы чи́стꙋю вóдꙋ з' сє́бє выпускáючи на днѣ болóто мѣла, котóроє скóро бы хто порꙋшил', всю бы стꙋдню мꙋтнꙋ оучі́нилъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 166); **слезы выпускати** — плакати, ридати: Плáчтєжъ горли́вє: слє́зы гóрко выпꙋскáйтє, Ѿчє, Ѿчє нáшъ, гдє́сь єстъ, з' жáлост'ю волáйтє (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 8).

6. *(давати змогу виходити звідки-небудь газоподібним речовинам)* випускати: котóрого [млодєнца] тáкъ дїáволъ трáпилъ, жє зѣдши три бóчки хлѣба и напи́вшиса воды, а ωбѣма концáми ри́гнꙋв'ши, покармъ выпꙋскáл' пáрою (Вільна, 1627 *Дух.б.* 13);

(легенями) видихати: По и́номꙋ же ви́дꙋ, воздоу́хъ слоу́жи(т), тре́мъ чоу́въствомъ на́шимъ телесьнымъ ...то є(с)т плюцами, я́ко мѣшка́ми кова(л)скими, и въ се́бє въбира́ємъ, и за́са выпꙋска́ємъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11);

(запах) виділяти: Межи иншими святыми мощами, которіи маетъ монастиръ той, естъ главы Іоанна Предотечи верхняя часть, то естъ чашка // головы его, и вдячное благоуханіе выпускаетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 845-846).

7. Випромінювати: Лꙋна бовѣмъ а́лбѡ мѣсацъ, гды са я́сност'ю выполна́єтъ, про́менѣ своѣ зъ се́бє выпꙋска́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 144); *Образно:* Не меншій... чудъ естъ православный, же якъ вкиненый посередъ огня на онъ часъ паперъ, такъ теперъ... ненавистію роспаленныхъ сердецъ своихъ поломены зъ себе выпускали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1067).

◇ **випускати з устъ, з устъ выпускати** — вимовляти: про всє нє повєдаи моєго б҃жєства, а таки нє випускаи из ꙋстъ моє(г) цр(с)тва (1489 *Чет.* 127); А ѡ то(м) котбры(и)... вєли́ки(м) го́лосо(м) мо́ли(т)са, або що тако́го... з ꙋстъ свои(х) выпꙋскає(т)... двоако грѣши(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 16 зв.).

Див. ще **ВЫПУСТИТИ.**

ВЫПУСКЪ[1] *ч.* Сплата процентів; орендна плата: ино с ты(х) пнзє(и) на ко(ж)ды(и) го(д) выпускꙋ маєть быти, хлопꙋ по(лт)ину грошє(и) а жо(н)цє по(л)копы грошє(и) (1566 *ВЛС* 95); выпуску мужику на кождый годъ — полтина грошей (Володимир, 1578 *АрхЮЗР* 6/I, 107).

Див. ще **ВЫПУСТЪ**[1].

ВЫПУСКЪ[2] *ч.* Пасовище, вигін: кгоицєвичь прода(л) єму сєлищє своє из выпꙋскомъ (Берестя, 1506 *Арх.Р.* фотокоп. 10а); мы... тыи зє(м)ли миколаєвꙋ ѡрєвинчинꙋ... сєлищо из выпꙋско(м)... потвєржає(м) си(м) наши(м) листо(м) вѣчно ємꙋ и єго жонѣ (Там же).

Див. ще **ВЫПУСТЪ**[2].

ВЫПУСТИТИ, ВИПУСТИТИ, ВУПУСТИТИ, ВЫПУСЪТИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(дати можливість, дозволити кому-небудь вийти, виїхати звідкись)* випустити: Котороє имѣнє нєбожчик мꙋж ...кꙋпил в кназа Васила Четвертєнского... з данники... которыи... выпꙋстил из Жєславла (Луцьк, 1520 *AS* III, 197); тот дей хвалец ему съфикговал и з дому своего выпустил (Луцьк, 1554 *ВИАС* I, 10); ва́съ з ри́мꙋ вы́пꙋстити нє хо́чєно (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 46 зв.); сама пани Консиновская казала дати ему коня... и з замку втылъ фортою выпустити (Житомир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 418); для то́гѡ то ви́пꙋщєно Кона чєрво́ногѡ фарбова́ногѡ, и сида́щогѡ на не́мъ з мєче́мъ, абы ра(з)лꙋчи(л) вѣрногѡ ѡ(т) нєвѣрногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); лечъ за приездом манифестуючого, кгды толко переночовал..., южъ зъ месъта протесътуючого выпустити самого не хотели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 235);

(тварин на волю) випустити, вигнати: подобен коневи,... который, часу пролетного дождавши, коли траву ощутить и выпущен будет, не вѣда, як ся поимати даст от игранья (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191);

(кого) *(визволити з-під арешту)* звільнити: Иванъ Протасовичъ... повѣдилъ, ижъ онъ... оного архимандрита зъ везеня выпустилъ (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 2); ꙋ дворь єсмо вломилиса и ты(х) людє(и) з вєзє(н)я выпусти(ли) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.); по ѡминєню того ча́сꙋ нє роска́алъса Ирѡдъ: а зъ п'а́нства вы́трєзвєнъ, а́бо ѡ(т) сполсѣда́чихъ зъ ни́мъ оупрошєнъ Іѡа́нна зъ тємни́ци а́бы нє вы́пꙋстилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 992); пана Стрыбыля... в везеню,... яко неволника, теменжили, аж до пюро, по успокоеню своеволи, манифестуючого... пана Стрыбыли с таковой... опресыеи выпустивши и обавляючи се за тое караня од пана свого однести (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 479);

(кого з чого) *(від певного обов'язку)* звільнити: Якож вже были єсмо в тꙋю сꙋмꙋ з совитостю пєрєпали и то Єго Милости водлє записꙋ своєго винни зостали, нижли Єго Милостъ з ласки своєє,... с того записꙋ и рокꙋ пєршого нас выпꙋстити рачил (Красне, 1552 *AS* VI, 126); Якъ же будуть выбирати межи собою старшого брата цехмистера, на кого зволять, не мает ся с того вымовляти...; едно еслибы немощнимь быль, и то слушне, если его братя выпустять, змовившисе, то можеть быти воленъ с того (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 52); Коли тобѣ бꙋдєтъ прода́ный бра́тъ твой єврєйчикъ а́бо єврє́янка, а слꙋжи́ть тебѣ бꙋдєтъ ѕ҃. лѣтъ, се́могѡ

рóкѹ вóлны(м) єгѡ вы́пѹ́стишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 153);

(*про полум'я*) (*дати можливість вийти назовні*) випустити: Анѣ бо́вѣмъ в҄ ѹ́мысла(х) нншы(х) зача́тоє весе́лїє, задє(р)жа́тися южъ бóлше(и) може́(т), алє …пла́мєнь моцою нєзвыча́иною гды быва́є(т) в҄ якѣмь нача́ню пре́зъ ча́съ нѣкоторы(и) задержа́ны(и), яко скóро на вѹ́лность бѹ́де(т) выпѹ́щє́ны(и) (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 287 зв.);

(*про воду, рідину*) (*дати можливість, примусити витекти*) випустити: Хто бы кому… ста(в) выпѹ́с-ти(л)… таковы(и) має(т) платити кгва(л)тъ (1566 *ВЛС* 87 зв.); а барилко горѣлки розсѣкъ… и выпус-тил, которое горѣлки всее было осмьдесят квартъ и чотыри квартѣ (Луцьк, 1592 *ВИАС* I, 15); а пото(м) ѡны(и) ієрей ма(л) зарѣзати єдно кѹ́рча и воупѹ́стити кръ(в) с нєго (XVI ст. *УЄ* № 29519, 143); Читає(м) въ исхóдѣ ижъ ѡпóка в сина́истєй поу́щи Посо-хѡ(м) оударєнаѧ вóдѹ вы́поустила, котóрою всє вóй-ско ін(л)ьскоє было насыще́но (поч. XVII ст. *Проп. р.* 251); *Образно:* Кромѣ бо согласия евангельского и апостольского всякое писание составленное — лжа есть, и от потока временного, а не от источни-ка приснотекущаго таа вода разумѣния, болотом миролюбия смердящая, на заражение лакомых, вы-пущена есть (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 163);

(*з водою вийти на поверхню*) винести: и вы́пѹ́с-титъ река жа́бы, котóрыи вы́лѣзѹ́тъ и вой́дѹтъ до дóмѹ твоєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.);

(*вийти назовні*) вилитися: Слєза бовѣмъ з҄ щи́-рои скрѹ́хи и тѹ́ги ср(д)ца в҄ позна́нїи пра́вды и гора́чости внѹ́тръностїй, правдї́вє вы́пѹ́щонаѧ, пóкармомъ є́стъ дш҃и // з҄ хлѣба нб(с)ного спра́в-лєнымъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 227-228); **выпустити слезы** — заплакати, заридати: И вы́пѹ́сть з҄ очїй крва́вы(х) слє́з҄ тє́плыи тóки (Львів, 1631 *Волк.* 4 зв.).

2. (що) Відпустити, віддати: во(л)но имъ ѹлє(и) з бо(р)тью выпу(с)тити и вывє(з)ти а вє(р)ховъє корє(н) ѡставити в пѹ́щи (1566 *ВЛС* 86 зв.); стє(ц) тє(н) єму выпу(с)ти(л) вжива(ти) в загородѣ шесть загону(в) (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 128); пан Ди-митр Рудецкий… дерева соснового,… коп чотыри з пусчи власное…, власным коштом и працою про-тестуючих на побудованъє целлии выпусчоного, побрати… казал (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 699).

3. (що з кого) (*дати початок чомусь*) утворити, створити, видати: Ѻц҃ъ… поча́токъ єстъ,… Самóго єдна́къ Сн҃а… и Дх҃а… // производи́тє(л), то єстъ же́ вы́вєлъ и вы́пѹ́сти(л) Дх҃а зъ сєбє (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 145-146);

(кого) породити: ѡ окаѧ(н)наа оутроба Котораѧ таковы(х) сн҃овь… на събла(з)нь прєлєстнаго свѣта сєго выпѹ́стила (до 1596 *Виш.Кн.* 261); Въпросъ, Скажи ми любимы(и) рѹга́тєлю,… чомѹ тѧ таа ѡка-ѧ(н)наѧ оутроба и выпѹ́стила, коли (на) см҃рть а нє на живо(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 231); **на свѣтъ выпус-тити** — породити: Єлисавєѳъ заха́рїи вєли́кого їєре́ѧ жона з҄ крви и поколѣнѧ аа́ронова тєпє(р) сн҃а на свѣ(т) ра́досно чоудóвного вы́поустила (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259).

4. (що) Випустити в обіг: Книг словенских вели-кими склепами знайдешъ замкненыхъ, которых на свѣтъ не выпустят (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

5. (що) Викресати: И бѹ́дєтъ подóбный Ѻц҃ъ крє-ме́ню ого(н) ма́ючємѹ, котóрый єсли нє оуда́ритъсѧ жєлѣзо(м), огнѧ вы́пѹ́стити нє мóжє)т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 290).

6. (кого) Роз'єднатися (з ким), відокремитися (від кого): мы, будучи…, в лю(б)линє, за выпа(и)-дє(н)ємъ и(х) мл(с)ти пановъ приятєлє(и) нашихъ з року того,… сєбє выпустили, апеляцы(и) припо-зъвы,… ѡ(т)ступили и угоду мєжи собою учинили (Люблін, 1592 *ККПС* 97); са́мъ Дх҃ъ я́ко єдиноис-тóтный бѹ́дѹчи з҄ ни́ми и нєроздѣлный, са́мъ сєбє вы́-пусти(т) вє́сполъ з҄ ни́ми; И зна́йдєтъсѧ з҄ Ѻцємъ посполи́тѹючи в҄ рожє́нїю Сн҃а (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 288).

7. (до чого) Допустити: па(н) Ха(р)ли(н)ски(и) взя(л) и пограби(л) былъ у мєнє возовъ чотыри с товаромъ, ту(т) до замку Луцкого нє выпусти(л), а(ж)… взя(л) у мєнє соболє(и)… пя(т)дєся(т) и два (Луцьк, 1592 *ТУ* 226); Так власнє коли хто з бла-гочестия догмат до латынского мудрования и хит-рости выпущен будет, не веда, як его юж ухватит и обуздает (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191).

8. (що) (*виготовити, зробити*) випустити: якожъ они тотъ погребъ въ Доросыне выпустили, и поте-сали и вывезли на Красное (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 38).

◇ **выпустити глас (голосъ)** — зітхнути: і͠с выпустивши глас вєлікій и іспоустил д͠ха (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 68); і͠с вы́поустив'ши го́ло(с) вєликыи и испоустиль д͠ха (1556-1561 *ПЄ* 194 зв.); **выпустити духа, духъ выпустити** — віддати (Богу) душу, померти: Іѡанъ Єре́й... сполнóчи вы́пȣстилъ дȣха (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 19); Ц͠рєваѧ савєйскаѧ,... як' быса дивȣючи нє оуладкла єслй бы на́шєго соломóна ѡбачила в оубо(з)ствѣ?... заистє д͠хъ мȣсѣла бы выпоустити (поч. XVII ст. *Проп.р.* 10 зв.); **выпустити зъ головы** — перестати думати про що-небудь: што слышачи ѡ́нъ з' стра́хȣ и ѡсла́вы таковȣ́є, вып̑ȣстивши з' головы вси оу́мысли свои, я́къ в' захвицє́н'є прихóдитъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 160); **громы гордости выпустити** (на кого) — вергнути (кинути) громи, виявити своє незадоволення кимсь: Папежъ... на патріарху громы гордости своей выпустилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1091); **з домниманя выпустити** (кого) — відвести (зняти) підозріння (з кого): ямъ мусє(л) пра(в)дȣ повєдити и сєбє з домнима(н)я выпустити вє(д)лѧ справє(д)ливоє рєчи я то сознава(м) (Львів, 1552 *ЛСБ* 17); **стрелбу выпустити** — вистрілити: позваный... //...армату, дела... на розных местцахъ розсадивъши, стрелбу огнистую выпустивши, штурмъ припустилъ (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 181-182); кгвалътовъники... до двору впадшы,... и стрилбу гусъто выпусътивъши,... окна... повыбивали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132).

Див. ще **ВЫПУСКАТИ.**

ВЫПУСТИТИСѦ *дієсл. док.* Звільнитися, визволитися: тоє тѧжкоє ярмо и твръдый то записъ имаєть быти вѣчнє знать ѡ(т) ч͠лчєского народоу и на свободоу вѣчноую выпоуститисѧ имаєть быти (XVI ст. *УИ* 1911/2, 76).

ВЫПУСТОШЕНЄ, ВЫПУСТОШЕНЪЄ, ВИПУСЪТОШЕНЄ *с.* Винищення, спустошення: а имєнам Єє Милости кнагини Илиноє, абы Єє Милость чєрєс то таковых кгвалтов... забранѧ зємль, вып̑ȣстошєнѧ пȣщи нє чинила и дала во всєм ȣпокой (Заслав, 1544 *AS* IV, 377); заставъшы в тых маетностях... подданыхъ некоторых позабияных,... и шкодъ немало такъ в забраню быдла,... такъ през козаков, яко тежъ въ выпустошеню дубровъ, гаевъ, ...презъ подданых почыненыхъ,... // ...жалосную передо мною, урядом, заносилъ манифестацию (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 61-62); которое выпустошенъе лесов запустовъ, повыбиянъе псчол... панъ Одынецъ од отъца Гекторого... быт сталые меновал (Там же, 346); тот же слуга... се протестовалъ, декларуючи... именемъ... пановъ своихъ... же //...з паномъ Анъдреемъ Ходикою... о такъ явъно кривъду и шъкоду свою в суде належъномъ такъ о зънесене двору и о випусътошене и вирубане саду,... в суде належъним правъне чинитъ не занехаютъ (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 493-494).

Пор. **ВЫПУСТОШИТИ.**

ВЫПУСТОШИТИ *дієсл. док.* (що) Винищити, спустошити: Прысылал к намъ дєржавца Свислоцкий,... жалȣючи ѡ том, штож... ты... кривды... вєликии ємȣ дєлаєшъ и боръ... вырȣбала и на кгрȣнт єго сказила и вып̑ȣстошила (Краків, 1543 *AS* IV, 327); они... насла(в)ши по(д)даны(х) свои(х)... выпустошили... вночи до то(г) сто и два(д)цать возо(в) (*виправлено замість* конє(и). — *Прим. ред.*) (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 54); тыежъ мешчане борокъ,... вырубали, выпустошили под тотъ часъ и вънивечъ обернули (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 418).

ВЫПУСТЪ[1] *ч.* Те саме, що **выпускъ**[1]: зємя(н)ка ...сознала, што(ж)... имє(н)є моє... су(д)я зємски(и) ...заставою в сту копахъ грошє(и) з выпусто(м) на кажды(и) го(д) по двє копє грошє(и) дєржи(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 142).

ВЫПУСТЪ[2] *ч.* Те саме, що **выпускъ**[2]: пан Миколай-Кришътофъ Радивил,... и... панове братя его милости,... маютъ тое имене церковъное... с пущою, боры, выпусты, сеножатми,... вживати... вечными и непорушными часы (Рожище, 1574 *Арх ЮЗР* 8/VI, 396).

ВЫПУСЧАТИ *див.* **ВЫПУЩАТИ.**

ВЫПУСЧЕНЄ *див.* **ВЫПУЩЕНЄ.**

ВЫПУТАТИСЯ *дієсл. док., перен.* (на що) (*вийти з певного становища*) вибратися, виплутатися: вѣм се, яко православное вѣры простоты держюся и вас в той же вѣрѣ и простотѣ благочестия обрѣстися желаю... зане вѣдайте извѣстно, яко духа свя-

таго дѣйствомъ… основана есть, в котором нынѣ латина… умотаны суть и южь попущением судеб божиих выпутатися на простоту и православную вѣру никако же не могут (1608-1609 *Виш.Зач.* 199).

ВЫПУЩАНЄ *с.* Випускання, відпускання: И присмотри́ ми сѧ ро́зности выпȣща́ню и посыла́ню, я(к) ба́рзо я́вно є́стъ и з' пра́вдою зго(д)ноє (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 245).

Див. ще **ВЫПУЩЕНЄ.**

Пор. **ВЫПУЩАТИ.**

ВЫПУЩАТЕЛЬ *ч., перен.* Той, хто породжує кого- небудь: Якожъ рече́ный тобѣ Дхъ Сно́вскій, вмѣсто я́кобы мѣлъ Снъ причи́ною и выпȣща́телемъ назва́тисѧ, чере́зъ тебе в' поря́докъ вы́пȣщеного и причи́нȣ ма́ючого и з' сна потя́гненый є́стъ… за пра́вды Бгосло́вско вызнава́єтъ Црковъ, и Сна бы́ти Ѡце́вскимъ, и Ѡца́ Сно́вскимъ, або́вѣ(м) єдиноис-то́тни сȣ(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 263).

ВЫПУЩАТИ, ВЫПУСЧАТИ, ВЫПУЩАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (кого) (*дозволяти вийти*) випускати, відпускати: зрадцȣ ты пане Мышко ховаєшъ ȣ домȣ своємъ,… абысъ зъ домȣ своєго єго не выпȣщалъ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 242); самъ намъ ся оповедалъ… ижъ его… дей на церковъ увогнали и мене замкнули и отъсюль выпущать не хочуть (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 164); а кгды там дний килка в затриманю зоставал, въ томъ отецъ Кассиянъ, одежджаючи… з манастира, тому Панасови приказал, абы его не выпусчали (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730);

(що) відпускати, видавати: Ѡ вывоже(н)є припра(в) воє(н)ны(х) и всѧкого желѣза до зе(м)ли неприяте(л)скоє: ȣста(в)уємъ ве(ч)ными часы то мѣти постерегаючы того абы… вси по(д)даныє нши… я(в)нє и тає(м)нє и всѧки(х) бро(н) желѣза рȣчницъ ко(с) ножо(в) стре(л) и всѧко(г) и(н)шого нарѧду воє(н)ного нє выпȣща(ли) и посло(м) нє продавали с щого бы неприяте(л) силитисѧ нє мог (1566 *ВЛС* 38); **зъ мысли сердца не выпущати** (чого) — пам'ятати, не забувати (про що): добродѣ(и)ства Про(д)ковъ ве(л) ва(ш) Про́дкомъ' мои́мъ' ѡбфи́те показа́ныє… я ни́кгды з' мы́сли ср(д)ца моє́го не выпȣща́ю (Київ, 1631 *Тр.П.* 4); **з рȣкъ выпущати** (що) — віддавати: и тыє вжо имѣньѧ,… князю Или …єсми подал и з своих рȣк ихъ выпȣщам и даю и дарȣю их князю Или (Луцьк, 1534 *AS* III, 472); **не выпущати изъ устъ и зъ ума** (чого) — пам'ятати, не забувати (про що): И тȣю чти єсли дȣжъ єстєсь, сѣдѧчи: а єсли ослабѣлый, и на постѣль прилѣгши, нє выпȣща́ючи єи из' оустъ и з' оума, бы на́вєтъ и со́нъ напа́вши подо́лалъ тебе (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 198).

2. (що) (*давати змогу виходити, витікати*) виділяти, випускати: чи исто(ч)ни(к) з о(д)ного жєрела выпущає(т) соло(д)кую и го(р)кую воду и чи може(т) бра(т)ѧ мои фикговоє дерево ѡливу родити… та(к) же ѡде(н) сто(к) нє може(т) солонои и солодкои воды выпущати (II пол. XVI ст. *КА* 168); ѡколо го́ры // во́ды горѧ́чїи, выпȣщаю(т) и(з) себє клі́й кг(д)ы ска́ла гори́тъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 27 зв.-28); єдина гора́ єгла́ та́ѧ з бе́рега выпȣща́є(т) вєлики́й ѡгє(н) и по́ломѣ(н) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 438 зв.); На́вєт' и самыѣ вѡды, хотѧ бє(з)дȣшны, и нєчȣвстве́нны сȣтъ, алє єдна́къ здро́є, пос'ро(д)кȣ гѡръ, з' сєбє выпȣща́ютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 757); было риноцефа́ловъ велми мно́гѡ, кото́рїи мѣли ши́и подо́бны ко́нємъ, ро́ги вєли́кїи, зȣбы та́къжє, а з' ȣстъ ѡкрȣтнє по́ломєни выпȣща́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 464); **выпущати нареканє** — нарікати: Пла́кали Пото́мковє,… Го́ркоє выпȣща́ли з' внȣтра нарека́н'є (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6); **выпущати свѣтлость** — (*заливати сяйвом*) осявати: Позрѣтє… на ѡный тита́нъ з' оустъ своихъ золоты(х) выпȣща́ючїй свѣтло(ст) на в'вє(с) свѣ(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 270); **вонность выпущати** — пахнути: Тво́й Парна́съ лѣтора́сли в'дѧ́чныи вы-да́єтъ, И за́пахѡвъ роско́шныхъ' во́нность выпȣща́єт' (Київ, 1632 *Євх.* 300); **голосъ выпущати** — співати: Зачи́м' пѣтєлъ потри́кроть го́лосъ выпȣща́є(т), До сердє́чнои скрȣхи Пєтра побȣжа́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 7); **лзы (слезы) выпущати** — плакати: Умѣ́ръ Мойсе́й: Ізра́иль,… Пре́зъ чтыри́десѧ́т' дній л'зы з' жалєм' выпȣщає(т) (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 10); Ѡ дȣшє моѧ дȣшє, чємȣ нє рыда́єшъ; Горкобы́стри(х) слє́з' з' очі́й чєм' нє выпȣща́єш' (Львів, 1631 *Волк.* 12); **стогнанье выпущати** — стогнати: Ап(с)лъ Пєтръ… з' ср(д)ца сво́го стогна́ньє тѧ́жко выпȣща́єтъ (Львів, 1631 *Волк.* 7 зв.); **стрѣлы выпущати**

— стріляти: Перешли Рыби́твове ве́сь міръ... и в' оупа́дкꙋ лежачого до повста́н'ѧ призва́ли, [не стрѣлбы заживаю́чи]... не стрѣлы́ выпꙋщаю́чи (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128).

3. (кого з чого) (*повертати свободу, звільняти когось*) випускати: нынє выпоущаєши мѧ с вєчны(х) жєлѣзъ (1489 *Чет.* 135); а которые бы люди наши не хотели на осаде мешкати, и ты дей тыхъ у казны // сажаешъ, и, выпущаючи ихъ з нетства, береш на нихъ по полукопъю грошей (Краків, 1524 *АЛРГ* 196-197); быль обычай гємонови на в'сѧкыи праз'никь выпоущати народови єдиного з' вазєнѧ кото(ро)го бы єд'но хотѣли (1556-1561 *ПЄ* 117 зв.); Маютъ ихъ... панове опекунове, зо всихъ замковъ, дворовъ, местъ и именей а селъ моихъ, куды они сами пойти... похочутъ, доброволне казати выпущати, ничимъ нигде ихъ не гамуючи (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 116); А кгды... Якубъ Верховский,... приехалъ... до Зориня, просячи, абы того подданого з везеня выпусчоно,... теды... отецъ архимандрытъ на передъ в тые слова поведилъ на слугу (Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VІ, 603).

4. (що) (*публікувати твори*) видавати, випускати: тꙋю пра́цꙋ мою... Лексіко(н)... ко́што(м) мои́м', ѡто ти́пом' на свѣт' выпꙋща́ю (1627 *ЛБ* 3).

5. (що) (*про рослини*) (*у процесі росту утворювати листя, гілки*) випускати: єг'да же лѣторос'ли єи боудоу(т) молоды(и) и листѧ выпоущаю(т) вѣдайтє, // ижь близь є(ст) лѣто (1556-1561 *ПЄ* 103-103 зв.); Апфіа... голꙋзь(є) злоє́ вы́щаю́чаа (1627 *ЛБ* 178); росказалъ Г(с)дь бг҃ъ зе́лью и дрєва́мъ, абы насѣньє на захова́ньє и рожа(и) сво́й вѣчнѣ выпꙋща́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 3);

перен. виділяти: Стара́ньємъ и ко́штомъ... Архимандрі́та Кієвского... По(д)ча́съ Вєсны ѡсобли́вое кꙋ На́родови Рѡссі́искомꙋ Ла́ски Бж҃єи, Де́сѧтъ лѣтора́слій Наꙋкъ вызволе́ныхъ южъ з' сєбє выпꙋща́єтъ (Київ, 1632 *Євх.* 300).

6. (*кого, з кого*) Породжувати: Отецъ ни от кого не родится а ни походит, але Сына и Духа Святого выпущает з Себе: Сына способом уроженя, а Духа способом похоженя (Вільна, 1600 *Катех.* 57); абовѣмъ єсли роди́ти, выпꙋща́ти, бы́ти роже́нымъ, походи́ти, соуть вла́сностами... а вла́сности пєрсо́нъ ...нє мѡ́гꙋтъ бы́ти спо́льными (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 24 зв.); Або́вѣмъ выпꙋща́ти, оука́зꙋєтъ, жє и́стность в' пєрсо́нѣ вы́шла, якѡ и то́ што роди́тисѧ, з' пєрсо́ны Сн҃о́вскои (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 244); Алє выпꙋща́ти Дх҃а Ѿц҃е́ви, присвойто є́стъ и Сн҃ови (Там же, 267).

Див. ще **ВЫПУСКАТИ, ВЫПУСТИТИ.**

ВЫПУЩАТИСА *дієсл. недок.* (*утворюватися у процесі росту*) випускатися: коли южь лѣторосли єи ѡ(т)молодноу(т) а выпоущаєтьсѧ листѧ зна(и)тє ижє близко єсть лѣто (1556-1561 *ПЄ* 182).

ВЫПУЩАТЬ *див.* **ВЫПУЩАТИ.**

ВЫПУЩЕНЄ, ВЫПУСЧЕНЄ, ВЫПУЩЕНІЄ *с.* **1.** Звільнення: нє бы(л) в бра(т)ствѣ... Юри(и) Козми(ч) рогатинє(ц), за которꙋю винꙋ... ѡдє(р)жалъ вє(д)лє сꙋдꙋ бра(т)ского на зво(н)ници сѣдѣнѧ... и заразъ на выпꙋщє(н)ю з вєжѣ бє(з)мѣ(н) воскꙋ ви́ны ѡ(т)да(л) (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); послалъ мѧ... проповѣда́ти по́йманымъ выпꙋще́ніє, а слѣпы́мъ прозре́ніє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 742); Дх҃ъ Г(с)днь: на мнѣ, длѧ то́гѡ мѧ пома́за(л)..., а́бымъ ѡповѣда́лъ вя́знюмъ выпꙋще́н'є, и слѣпы́мъ проѝзре́н'є (Львів, 1646 *Зобр.* 15 зв.).

2. Породження, створення: А кꙋ томꙋ сходи́тисѧ дво(м) пєрсо́на(м) на вывєде́ніє и выпꙋще́ніє єдино́й (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 290); Єсли́ бовѣмъ з' потре́бы зо́йдєтъсѧ Сн҃о́вскаѧ пєрсо́на з' Ѿц҃євскою кꙋ выпꙋще́ню Дх҃а, я́къ то́є нє поли́читъсѧ за нємо́жность Ѿц҃єви', я́кобы нє здо́ла(л) выпꙋща́ти Дх҃а бє(з) по́мочи Сн҃овскои (Там же).

3. (*про звук*) звучання, видавання: у дверей колодку шаблями з киями розбивши и... на кгвалтъ який в дзвоны бити з выпусченем розных голосов почали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VІ, 687).

Див. ще **ВЫПУЩАНЄ.**

Пор. **ВЫПУСТИТИ.**

ВЫПХАНЄ *с.* Випхання, виштовхнення: за которымъ дей збитьемъ, выпханемъ и выгнанемъ, жона моя пехотою ажъ до Виницы,... ледво жива пришла (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 119).

Пор. **ВЫПХАТИ.**

ВЫПХАТИ *дієсл. док.* (кого) (*штовханням примусити кого-небудь вийти звідкись*) випхати, виштовхнути: па(н) су(д)я са(м) рукою своєю мєнє

зби(л) зша(р)па(л) и в груди мѧ пѧ(ст)ю ѹдари(л) книги з ру(к) мои(х) вы(р)ва(л) и на шию мѧ з свє(т)-лицы вы(п)ха(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 7); оного попа… службу… отправуючого кгвалтомъ съ костела… вывели и выпхали службы божьей не хотѣчи позволить скончити (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 99); А та́къ вы́пхалъ ю про́чь хло́пєцъ єгѡ, и затвори́лъ двє́ри за нє́ю (серед. XVII ст. *Хрон.* 261);

(примусити залишити певне місце) прогнати, вигнати; виселити: пла́чмѡ,… кото́рыѣ… з҄ ѡ(т)-чи́зны своє́ѣ вы́зѹ̈ты, и дале́кѡ з҄ грани(ц) власности своє́ѣ вы́пханы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 257).

Див. ще **ВЫПИХАТИ, ВЫПХНУТИ.**

ВЫПХНУТИ, ВЫПЪХНУТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) Випхнути, виштовхнути: оного попа… з одѣнья капланского зволокли кгвалтомъ и зъ церкви его выпхнули (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 99); нє дивоуємосѧ та(к)… ѡны(м)… нєро(з)соу(д)ны(м)… //… яко ты(м) трогранисты(м) скѹ(и)фия(м), которыє… и высоко(с)тєй нб(с)ны(х) тыкаются, хотєчи… лазара з лонѧ авраамова к(г)ва(л)то(м) выпхнѹ̈ти, абы та(м)… быти нє мо(г) (1598 *Розм.пап.* 52-52 зв.); Назавътрее… вы… особъ духовныхъ каплановъ, неушанововавъши стану ихъ духовного, зъ двора… выпъхнули (Київ, 1633 *КМПМ* I, 544); вы́шєдши Іѡдай… до ро́тмистровъ и… ре́клъ имъ: вы́вєдьтє ю… нєха́й бѹ́дєтъ заби́та… и взложи́ли на нє́й рѹ́цѣ и вы́пхнѹ̈ли доро́гою…, и та́мъ ю заби́то (серед. XVII ст. *Хрон.* 332); отъцове капитулярес печаръские,… Павла Вересчаку,… за монастыр выпъхнули были (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 406);

(кого) *(примусити залишити певне місце, місцевість)* прогнати, вигнати; виселити: нєхай бы и такъ было нє длѧ и(х) нєзго́ды хр(с)тіа́нє з҄ своимъ блгочє́стїємъ в҄ константино́полю з мѣста на пєрє(д)мѣстьє вы́пхнєны были (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 178 зв.); Тако́выи єсли́сѧ нє ѡчи́стат҄ покаа́нїємъ, и нє прєста́нѹтъ ѡ(т) блюзнѣр҄ства; то́гда …ихъ агглове бжїи,… вып҄хнѹтъ во́нъ за мѣсто, я́ко прокажє́ных҄ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70); прє(з) нєпослѹ̈шє(н)ство слѹга́ми намѣтностїй тѣла зоста(в)-ши, са́ми(х)мо сєбє з҄ щасли́вой живы(х) крайны вы́пхнули, и в҄ нєво́лю ѡ(д)да́ны (Вільна, 1627 *Дух.б.* 224); насланый люд… // …на местечъко Рухавку наступивъши през штурмъ оного добыли и того Кгулчевского,… стамтул выпхнули (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 182-183).

2. *Перен.* (кого чим) Наповнити, напхати: тотъ жє истый оужъ, который Адама пыхою выпхнѹлъ, Гды рєкл҄: Бѹдєтє якъ богы: И тєпєръ в҄ ср(д)цѹ ихъ высокомыслность родитъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 224).

Див. ще **ВЫПИХАТИ, ВЫПХАТИ.**

ВЫПЪСОВАНЄ *с.* Винищення: которое то спустошене двору, побране будованя розъного, выпъсоване саду менили бытъ такъ слуга вышъ речоный ихъ милостей пановъ Тышовъ, яко и мешъчане околичные, коло того двора мешькаючие (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 494).

ВЫПЫСАТИ *див.* **ВЫПИСАТИ.**

ВЫПЫТАТЕЛЬ *ч.* Допитувач: Каїафа: Выпыта́тє(л) мы́слєны(и), а(б) вымѣтѹючїй з҄ ѹстъ, и(л) вывєржє(н)є ѹстъ (1627 *ЛБ* 213).

ВЫПЫТАТИ *дієсл. док.* **1.** (*кого о кім і без додатка*) випитати, розпитати (про кого): пи́ла(т)… выпы́та(л) воинь ѡ іс҃ѣ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 14 зв.); Да възы́щєтъ: Абы вы́пытал҄, а́бо вы́шѹкалъ (1627 *ЛБ* 29);

2. Пізнати, збагнути: И нє лѧка́єшъсѧ та́къ смѣлє помовлѧ́ючи пра́вдѣ пропов҄ѣдача; Хто с҄ поча́ткѹ свѣта Бо(з)скїй мѹ(ж), маліованіє(м) и рисова́ніє(м) Бо(з)ства вы́пыта́вши зрозѹмѣ(л), и пото́мны(м) послѣ сєбє зоста́вилъ и пода́лъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 272).

Див. ще **ВЫПЫТОВАТИ, ВЫПЫТЫВАТИ.**

ВЫПЫТАТИСѦ *дієсл. док.* (о кім) *(намагатися довідатися про когось)* випитатися, розпитатися (про кого): А ѡ(т)сыла́ючи ихъ [вѣщки] до Виѳлеє́ма ре́кл҄, шє(д)ши пи(л)но сѧ вы́пытайтє ѡ ѡтроча́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 852).

Див. ще **ВЫПЫТОВАТИСѦ, ВЫПЫТЫВАТЬСЕ.**

ВЫПЫТОВАНЄ, ВЫПЫТОВАНЪЄ, ВЫПЫТОВАНЬЄ *с.* Випитування, допитування: И просили мєнє ѡ возного… длѧ выпытованъѧ и вывєдова(н)ѧ ѡ(т) купцовъ, што бы в которого слуги пана Ма(т)фєѧ Мали(н)ского… взяли и пограбили (Луцьк, 1581 *ТУ* 186); Испыта́нїє: истяза́нїє, выпыто́ваньє, вывѣдова́ньєсѧ, розбира́ньє, бада́ньєсѧ

(1627 *ЛБ* 50); Стѧза́нїє: Възыска́нїє, выпытова(н)є, выбадова(н)єсѧ. Дїспꙋ́та́цїѧ (Там же, 124).

Пор. **ВЫПЫТОВАТИ.**

ВЫПЫТОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, чого) (*намагатися збагнути що-небудь)* випитувати: Збави́те(л) на́шъ нѣколи в' школѣ жидо́вской диспоутꙋючи, и розꙋмѣнѧ посполи́того ѡ собѣ выпытꙋючи, мовилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 147); На(и)первей абы [сщенникъ] не выпы́товалъ всѣхъ грѣховъ, кото́ры(х) бы мо́гл'сѧ допꙋсти́ти ка́ющи(и) (Львів, 1645 *О тайн.* 88);

(без додатка) випитувати, вивідувати: Истѧза́ю: Пи́лнѡ пыта́ю, розбира́ю, выпы́тꙋю, розважа́ю,... пи́лно сѧ вывѣдꙋю (1627 *ЛБ* 51); Многоиспытꙋю: Мно́го выпы́тꙋю, вывѣдꙋюсѧ (Там же, 64); о недовѣдо́мой... тае́мници, кото́рая вѣрою ты́л'ко сла́влена бы́ти ма́етъ и почи́тана, а немнѡ́го выпы́тована (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 890).

2. (що) пізнавати: я єстємъ, мовитъ Гдь Бгъ, кото́рый выпы́тꙋю ср(д)ца и внꙋтрности (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 2).

Див. ще **ВЫПЫТАТИ, ВЫПЫТЫВАТИ.**

ВЫПЫТОВАТИСѦ *дієсл. недок.* (о кім, о чім) (*довідуватися про когось, про щось*) випитуватися (про кого, що): Истѧза́телный: То́т' ѡ кото́ром тре́ба выба́доватисѧ, выпы́товатисѧ (1627 *ЛБ* 51); Състѧза́юсѧ: Дїспꙋтꙋюсѧ поспо́лꙋ, выпытꙋюсѧ вза́емъ (Там же, 129); Васала́нъ. Бєлса(н): В' ѧзы́кꙋ, а́бо в' ꙋволочи́телю, а(б) стары́й (слоно(в)) зꙋ(б), з' си(р): выпытовꙋючї(и)сѧ (1627 *ЛБ* 190); Наꙋча́ючи тым' и пре́лестных' людє́й, а́бысѧ немнѡ́го выпытовали,... ѡ недовѣдо́мой, и невымо́вной... тае́мници, кото́рая вѣрою ты́л'ко сла́влена бы́ти ма́етъ и почи́тана, а немнѡ́го выпы́тована (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 890).

Див. ще **ВЫПЫТАТИСѦ, ВЫПЫТЫВАТЬСЕ.**

ВЫПЫТЫВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **выпытовати** у 2 знач.: Вшє(д)ши на млтвꙋ, вы́пытывай ср(д)цє твоє и оу́мыслъ, и ста́райсѧ млтвꙋ твою чи́стꙋ поста́вити прє(д) Бгомъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 133).

Див. ще **ВЫПЫТАТИ.**

ВЫПЫТЫВАТЬСЕ *дієсл. недок.* Те саме, що **выпытоватисѧ:** папа римский... маетъ моць навысшую... о вере и о капланстве выпытыватъ се (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 285).

Див. ще **ВЫПЫТАТИСѦ.**

ВЫПЫХАТИ *див.* **ВЫПИХАТИ.**

ВЫПЯТИТИ *дієсл. док.* (що) Зрубати: в тотже часъ акграсанътисъ своеволи козацъкое, возовъ зо двесъте се зобравъшы, березъ до килкусот, дерева, на будынокъ способъного, выпятивъшы, до помененого местечъка Гошъчы одвезли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

ВЫРАБІАТИ *див.* **ВЫРОБЛЯТИ.**

ВЫРАБОВАНЄ *с.* Пограбування: в справе през их милости отъцовъ езуитовъ... коллеиумъ Луцкого Федорови Липъце и Стефанови Столярови о вырабоване през них коллеиумъ, побране розных речый и почынене // веле шкод, которые реестров особным ликвидованые будутъ... арештовал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 400-401).

Пор. **ВЫРАБОВАТИ.**

ВЫРАБОВАТИ *дієсл. док.* (що) Пограбувати, викрасти: самые месчане клеванъские, з воротъным и строжами замъковыми сполъне се з собою намовивъшы, в склепах замъку клеванъского вси справы вырабовали и себе побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 395).

ВЫРАДИТЬ *див.* **ВЫРАДИТИ.**

ВЫРАДЪ *див.* **ВЫРЯДЪ.**

ВЫРАЖАТИ[1], ВИРАЖАТИ, ВЫРЕЖАТИ, ВЫРЯЖАТИ, ВЫРѦЖАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, кому що) *(поведінкою, поводженням)* виявляти, виражати: молитеса за тыхь которыи вамь з'лости выражають (1556-1561 *ПЄ* 235); геретыкове явне показуютъ, же папежъ... кождому светому честь выражаетъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 154); вызнаваемо тебе же(с) ты є(ст) а́второ(м) збаве́нѧ и ѡ(т)коупе́нѧ на́шего, тобѣ сѧ кланѧемо и вшелѧ́коую тобѣ почє(ст),... выража́ємо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 306); тамъ естъ церковъ... гдѣ іереемъ Христовымъ вси честь вырежаютъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); И на ко́лѣнкахъ прєдъ вами оупада́емѡ, ꙋчти́вость пристойнꙋю вамъ выражаючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 75); Панѡ́ве Дꙋмныи и вве́сь дво́ръ Ца́рскїй, вели́кꙋю ємꙋ по́честь выража́ли (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); Єсмы людє пога(н)скыи того перестерѣгалы, Абы ꙋчтыво(ст) свои(м) бого(м) выряжалы (1636 *Лям. о пр.* 4);

да́йте им҆ и́ле ма́ете, и всего оустꙋпѣте: Если оушанова́нꙗ по ва́съ потребꙋют҆, выражайте им҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 341); Оучти́во(ст) те́ды и оушанова́н҆е присто́йное взаемне малжо́нкове пови́нны собѣ выража́ти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932); помененые мешчане... католикомъ злости розмаитые выражали, до веры своее приневоляли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/І, 563).

2. (що) Виражати, показувати; символізувати: Костелъ тотъ... само намъ выражаетъ, которое тотъ костелъ каѳолически(м) албо вселенски(м) зоветъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 162); а зго́ла не бе(з) таемницы тое е(ст) але показꙋетсꙗ тоу(т), ижъ многие ре́чи на то(м) свѣтѣ знайдоутсꙗ, кото́рые бо(з)ского маеста́тоу вла́сно(ст) выража́ютъ, и егѡ моу́дро(ст), ѡпа́трно(ст) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 235); Ге́рбъ ко́ждый цно́ты до́мꙋ выража́етъ (Острог, 1607 *На г. Остр.Лѣк.* 1 зв.); Ліва́нъ те́жъ и то́тъ якъ Бо҃у офѣрова́ли: И несмр҃тльность его пре́зень выража́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 78); Двоа́кій, по(д) ге́лмомъ една́ки(м), клейнѡты, Знамени́тыи, ясне, выража́ютъ цнѡ́ты, Двохъ преза́цныхъ Фамілій, в одинъ домъ злꙋ́чо́ныхъ (Єв'є, 1616 *На г. Вол.* тит. зв.); Жійтежъ и вы Димитрій и цны́й Даніиле, Выража́йте то́тъ кле́йнотъ Балабановъ цѣле (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); Євхари́стіꙗ ест҆ осо́бы хлѣба и вина выража́ющые на(м) тѣло и кро́вь Хв҃ꙋ, кгды́ж҆ ѡсо́ба хлѣ́ба выража́етъ тѣло Хв҃о, а ѡсо́ба вина кро́вь Хв҃ꙋ (Львів, 1645 *О тайн.* 37).

3. (що, кому що, що чим, що в чому) *(усно або письмово)* висловлювати, виражати: Слѡ́ва всѣм намъ потѣшныи выража́ючи: // Хва́ла на высо́кѡстахъ Бо҃у, неха́й боу́детъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 69-70); не безъ причины отступникове власныхъ того собору словъ не выражаютъ,... зъ умыслу его замолчуютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 566); сы́нъ гнѣвꙋ ста́нетъсꙗ сн҃омъ ла́ски, и ѡтво́рат҆сꙗ емꙋ две́ри до цр(с)твіꙗ Нб(с)ногѡ, якѡ са́м҆ Хс҃ выража́ет҆ мо́вачи (Київ, 1639 *МІКСВ* 215); Сла́вный в҆ гре́ціи на́ро(д) Лако́нѡвъ... за звы́чай то собѣ... мѣлъ, ре́чи пова́жные ...на́йпростшими и на́йкоротшими выража́ти сло́вы (Львів, 1640 *Окт.* 2);

(що у чому) відзначати, зазначати: за жаданьемъ и реквизициею... урядовою, будучи и самого протестанъта заставъшы, на смертелной посътели лежачого,... раны збитые, напухлые и синые, выжей в протестации выражоные, по плечах и по голове,... очыма своими виделъ и урядовъне огледалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 311).

4. (що) *(указувати на щось)* відзначати, відмічати: Абы была цѣлаꙗ [исповѣдь], кото́раꙗ зале́жыт҆ на исповѣда́нїи всѣхъ грѣхо́въ свои(х), выража́ючи ли́чбꙋ ихъ, и всѣ ѡколи́чности, кото́рые прымнажають грѣхи (Львів, 1645 *О тайн.* 75).

5. (що) *(про гроші)* відраховувати, затримувати: а если бы те(ж) за де(р)жа(н)я его... тое име(н)е яки(м) ко(л)ве(к) ѡбычае(м) спꙋстошало теды па(н) станисла(в) крыни(ц)ки(и) жона пото(м)кове его маю(т) быти ѡ(т) того всего во(л)ни и при ѡ(т)дава(н)ю пн҃зе(и) за жа(д)нꙋю ре(ч) гроша жа(д)ного не выражати ани арестовати не мае(м) (Юсківці, 1576 *ЛНБ* 5, II 4044, 87 зв.).

6. (кого) Виявляти, викривати: Лихоимцев грабитель вълчей натуры, указуючихся въ ‹о›вечей покори. Хитрых и лукавых значно выражает, змииного роду пророк называет (к. XVI ст. *Укр.п.* 71).

◊ **крестъ выражати** (на чоле) *див.* **КРЕСТЪ.** *Див. ще* **ВЫРАЗИТИ.**

ВЫРАЖАТИ[2] *див.* **ВЫРАЖАТИ**[1].

ВЫ́РАЖАТИСА *дієсл. недок.* **1.** (що в чому) Висловлюватися, формулюватися: Помѣне́ныи абовѣмъ розныи ла́ски маркова́ньꙗ, хота́й розма́йте выража́ютъсꙗ в҆ сло́вѣ, оустави́чне една́къ лю(д)ми справꙋютъ, скꙋтокъ до скꙋткꙋ приклада́ючи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 194); В Сакраме́нтѣ Малже́н҆ства, а́лбо в҆ ѡдправова́ню Вѣнча́ніꙗ слѡвъ шлю́бных҆, в҆ кото́рыхъ зезволе́н҆е ѡбои(х) ѡсо́бъ (кото́рое естъ фѡ́рмою) выража́етсꙗ, в҆ ты́хъ же Тре́бникахъ не поло́жено: зачи́мъ ро́зныи и ди́вныи пыта́нꙗ быва́ютъ ѡ(т) сщ҃енникѡвъ, а по(д) ча́съ жа́дногѡ пыта́нꙗ не чи́начи ѡ шлюбова́ню (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5).

2. Виражатися, виявлятися, показуватися: З҆ повѣсти сеѣ весь сꙗ нам҆ Хс҃ выража́ет҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 693); Сле(з)ное за(с) и мч҃еническое называ́ютсꙗ крщ҃е́ніемъ длꙗ того, и(ж) вне доста́ткꙋ во́дного ты́е скꙋтки справꙋють, кото́рие и крщ҃е́ніе во́дное, то ест҆ ѡ(т)пꙋще́ніе вины, и кара(н)ꙗ за грѣхъ з҆едныва́ю(т), опро(ч) характи́ра албо печа́ти,

котораа прє(з) самбє воспріѧ́тіє та́йны крєще́ніѧ в' дши чл҃ческой выражаєтса (Львів, 1645 *О тайн.* 14).

Див. ще **ВЫРАЗИТИСЯ.**

ВЫРАЖЕНЄ, ВЫРАЖЕНЇЄ, ВЫРАЖЕНЪЄ, ВЫРАЖЕНЬЄ *с.* **1.** *(вияв почуття)* вираз: Ко́ждаѧ зась, Бг҃а ми́лꙋючаѧ дш҃а, якъ во́ск' змакча́єт'сѧ, и бо(з)ское до́броти выраже́ніє и вытисне́ніє пріймꙋючи, стає(т)сѧ прє(з) дх҃а ст҃го ме́шканіем' Бж҃и(м) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 324); постанови́лъ... ли́стꙋ нє ѡ(т)пєча́товати... абы... ты(х) кото́рїи до нє́го писа́ли, або имє́нъ вспомина́ніє(м), або тва́ри ихъ выраже́ніє(м), ѡ(т) набожє(н)ства... нє бы(л) ѡторва́ны(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 83).

2. *(переказане словами)* висловлення, вираження: Дрꙋгаѧ [причи́на], абы́смо чєрє(з) припомина(н)є и само́ю рє́чью выражє(н)є, зна́кꙋ сп(с)и́тєлнои мꙋки Га..., прє(з) кото́рꙋю на́съ, ѡ(т) вѣчнои нєво́ли кнѧжа́ти тмы́ вызволилъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 272).

3. *(те, що нагадує собою щось)* подоба: то є́сть яки́сь ко́рєнь, ма́ючи зꙋпо́лноє выраже́ньє чл҃вка, и коли́ єгѡ вы́копаютъ кричи(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 47).

◇ **выраженъе доводне** — доказ: он, не контентуючисе на тым, што килкадесят тисячей золотых ...полских, которых выраженъе доводне, кгды того час и мѣстце буде, покаже, которые теды, кгды южъ была малжонкою его, до себе взял и где хотел обернул (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 486).

ВЫРАЖОВАТИ *дієсл. недок.* (кого) Зображати, втілювати: Кды(ж) бовѣ(м) каіа́фа мысли́вца сѧ выкладає(т), и га́диноу ѡ́нꙋю со́бою выра́жова́лъ, котра́ѧ яко мысли́внаѧ паты на́шей слѣди́ла, котраѧ и тогды вслѣжꙋючи спра́вы и по́стꙋпкы і҃совы: нѣ(ч) нє́пристойного з ни(х) выслѣдити и вы́найти нє могла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93).

Див. ще **ВЫРАЖАТИ, ВЫРАЗИТИ.**

ВЫРАЗИТИ, ВЫРАЗИТЪ, ВЫРАЗЇТИ *дієсл. док.* **1.** (що, що в чому, що чим) Назвати, вказати (що, на що): тогды сѧ фрасꙋвали барзо же нє выразили часꙋ власного и м(с)ца и дня на кото́ры(и) бы сѧ прє(д) князє(м) станови́ти (Дубно, 1596 *ЛСБ* 299, 1); то́тъ рєко́мо єго тєстамє́нтъ на́ свѣтъ та́къ єстъ поу́щеный же на́вєтъ и да́тꙋ в нє́мъ вы́ражоно, рєко́мо чєрєзъ нєбо́жчика припи́санꙋю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 153 зв.); а ѹмоцованы(и) поводовъ мо(ц) тую чере(з) пленипотента по(з)ваны(х) показанꙋю повѣди(л) бы(т) нєпра(в)нꙋю и нєважнꙋю напєрє(д) и(ж) имена и на(з)виска поводовъ нє выразилъ (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 29); А до того еще и час, и вѣк, и лѣто выразити тебѣ, Скарго, имѣю, от котораго времени той латынский костел страждет (1608-1609 *Виш.Зач.* 222); я Апологію мою выдалемъ и на свѣтъ пустилемъ, абы отъ того церковъ нашу рускую остерегъ выразивши або вѣмъ блуды и ереси Зызаніевъ нашихъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 321); За чи(м) абы(с)тє в. м. ...на ѡнъ тє(р)ми(н), ты(м) мои(м) листо(м) выражоны(и) и ѡ(з)начоны(и), ставилисє и до вшєлякоє росправы правъноє были готовы (Горошки, 1642 *ДМВН* 224); Є(д)на(к) же за взя(т)ємъ вєдомости ѡ имєна(х) и про(з)виска(х) протє(с)туючиє в по(з)вє вырази(т) нє занєхаютъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

2. (кого, що) Виявити, виразити: хто нєвстыдли́вость достато́чнє вы́разитъ, но́выхъ што ра(з) могоричѡ́въ шꙋка́ючи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171); А єсли́ та́къ на обли́чꙋ свое́мъ єго вы́разишъ, жа́дє(н) бли́зко тєбє ста́ти нє мо́жєтъ ѡ(т) нєчи́стыхъ дѣмонѡвъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 77); Повто́рє абы́смѡ ты́мъ мѣша́ніем' воды з' вино́мъ, двѣ натꙋ́рѣ сп(с)тлю на́шемꙋ, бо́зскꙋю и лю́дскꙋю вы́разили (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 11 зв.); Ѡбрꙋче́ніє єст' ѡбѣтница... кото́рꙋю собѣ чи́нат' в'заємъ ѡблюбє́нєцъ, и ѡблюбе́ница, тꙋю ѡбѣт'ницꙋ з'выкли собѣ они ѡсвє(т)чати знаками... поз'верхо(в)ными, кото́рыми бы внꙋтр'нꙋю // свою во́лю вы́разїли (Львів, 1645 *О тайн.* 149-150).

3. *(усно або письмово)* передати, висловити, викласти: ка(ж)дому ту(т) на волю дано нєха(и) ка(ж)ды(и) ѧки(х) хочє(т) выкладо(в) ѹживає(т) коли(ж) тру(д)но тыє слова грє(ц)кіє вла(с)нє выражоны быти маю(т) языко(м) наши(м) (II пол. XVI ст. *КА* 545, на полях); которого маєстатоу и вєли́кости понєва́жъ нє могоу жадными слова́ми вы́разити подобе́нство(м) якы(м) покꙋшѡсѧ ѡбъѧснити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 236 зв.); Црковъ ст҃аѧ... хотѧчи на́съ сынѡ́въ свои́хъ оуставичнє я́кѡ в'... досконалшꙋю любо́въ кꙋ ѡблюбе́нцєви своє́мꙋ запали́ти... найча́стѣй нє то́лко припомина́єтъ, алє и

якѡбы самѡю рѐчю вы́разити оусилѹетъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 271); двѣ рѐчы на(и)пи(л)нѣй // ма́ютсѧ оуважати... десатеро Бжые прыказа(н)ѧ в писмѣ Бжомъ выражѡ́ные, и лю(д)скіе котѡрые на(м) ѡ(т) ста́ршыхъ на́шыхъ сѵт пода́ные въ чѐсть Бгѹ (Львів, 1645 *О тайн.* 49-50); двѣ рѐчы на(и)пи(л)нѣй // ма́ютсѧ оуважати... десатеро Бжые прыказа(н)ѧ в писмѣ Бжомъ выражѡ́ные, и лю(д)скіе котѡрые на(м) ѡ(т) ста́ршыхъ на́шыхъ сѵт пода́ные въ чѐсть Бгѹ (Львів, 1645 *О тайн.* 49-50).

4. (чим) *(наочно показати, відтворити)* відобразити: Не могоусѧ тоу(т) дѡсы(т) выдивовати то(и) ѡблюбѐници, котѡраѧ кды всѣ ми́лого своего чло(н)кы подобенствами вы́разила, зѡлотоу его гла́воу, ѡчи гѡлоубѡ(м) рѹцѣ пе(р)ла́мъ ми(р)ри оуста прировна́ючи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 235 зв.); зна(к) Еги́пе(т)ского Панства былъ на лѣсцѣ плѹгъ, а на концѹ лѣски ярмо волѡвое, котѡрое кгды впоперекъ лѣски бѹдетъ, Кр(с)тъ вы́разитъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 279); им ча́стѣй на Образы маліова́нымѣ погладаемѡ, ты(м) рыхлѣй рѐчь тыми Образа́ми выражѡ́нѹю, на па́мѧ(т) собѣ // привѡ́димѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 79-80); Мы... грани(ц), з ѡбо(х) сторо(н) показаны(х), ѡ(г)ледавъши,... мапъпы вымаловавъши, и на ѡны(х) знаки грани(ч)ные и урочи(с)ка,... достате(ч)не выразити и тые ма(п)пы..., ко(ж)до(и) стороне ѡ(т)вористе выдати пови(н)нисмы (Житомирщина, 1639 *ККПС* 198).

5. (що чим, кого, що на чому) *(відтворити у скульптурі, живописі)* зобразити, намалювати: Илѧце демончицы обы... всѣ(х) рыцеровъ наимоу́жнѣйшихъ... ѡбразы в сенатѣ на мѣдь або на ма(р)мори вы́разивши выставлѧ́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246 зв.); Сѐргій за́сь Патріа́рхъ стый ѡбразы Бжіей Мтре, а звла́ща на котѡрыхъ Збави́тель мл(д)нецъ выражѐный на рѹка́х Матери́нски(х) нѡшонъ быва́етъ: тыи взѧ́вши, проходи́лъ по мѹрам мѣсцким (Київ, 1627 *Тр.* 659); На образъ тылко фарбами выраженый: И въ гробѣ томъ на памятку положеный (Львів, 1630 *Траг.п.* 171).

Див. ще **ВЫРАЖАТИ, ВЫРАЖОВАТИ.**

ВЫРАЗИТИСЯ, ВЫРАЗИТИСЕ, ВЫРАЗИТИСѦ *дієсл. док.* **1.** (чим і без додатка) Висловитися, виразитися: То Златословный. Можетъ же ся надъ то яснѣй выразити, што то естъ будовати Церковъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 368); Милостивый пане чашнику... Зычилъ бымъ в справе той,... устне зъ милостю твоею розмовити, поневажъ подостатку писмомъ выразити се не можетъ (Дермань, 1628 *КМПМ* 367).

2. Здійснитися: Ґды то(т) спанѧ́лый оучино(к) оуважа́ю двда цра́, ви́жоу надѡ́бне и я́вне же сѧ тое // выразило ннѐшнего днѧ, што сѧ ста́етъ ка́ждого ча́соу межи бгѡ(м) и члкѡ(м) в набыва́ню нб(с)ны(х) ѡбителей (поч. XVII ст. *Проп.р.* 228-228 зв.).

3. (в чому) *(стати видним)* проявитися, виявитися: Якѡ ґды́ сѧ комѹ зна́къ Кр(с)та през // свѣтлость ѡказа́лъ и вы́разилъ в внѹтрнемъ члцѣ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 73-74).

Див. ще **ВЫРАЖАТИСѦ.**

ВЫРАЗИТЪ *див.* **ВЫРАЗИТИ.**

ВЫРАЗІТИ *див.* **ВЫРАЗИТИ.**

ВЫРАЗНЕ, ВИРАЗНЕ, ВЫРАЗЪНЕ *присл.* Виразно, чітко: самаа пра́вда я́сне и выразне мови(т) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 232, на полях); Смотри яко тутъ выразне даетъ знати, же Духъ Светый маеть бытность а истность одъ Отца и отъ Сына (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 125); Ѿто я(к) ве(л)ми выра́зне Дха Бгослови(т) з Ѿца досконалого (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 284); въ канонѣ 6 собору... естъ виразне описано, ижъ Онорій, біскупъ Римскій,... естъ осуженъ и проклятъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 659); А право... выразъне ѹчитъ, же хто до чого не належитъ, то тежъ и права не маетъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 140 зв.); копе(ц) мае(т) быти ѡкру(г)лы(и), а ту(т) выра(з)не зна(т), же подлуговаты(и) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 211); яко стату(с) волы(н)ски(и) ѡпевае(т), ѡ диляцыя(х) ѡписуе(т) то выра(з)не и указуетъ (Люблін, 1643 *ДМВН* 229); Хва́ли(т) егѡ в ты(м) выра́зне Пи́смѡ с(т) (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

ВЫРАЗНЫЙ, ВИРАЗНЫЙ *прикм.* Виразний, зрозумілий: Выразными словы мовитъ сей святый (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 459); З того златоглѝвого Оучтлѧ... проповѣдника та́къ достатѐчнои и выра́знои наѹки, бы́мъ жадного на́то не мѣлъ свѣдѡ́цства (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 153); Щи́роѣ и выра́зноѣ мѡ́вы Збави́телевы,... длѧ ѡ́строcти слѡв, терпѣти не могли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 486); стату(т) е́стъ выра(з)-

ны(и), же кгды ѡ(д) суду зє(м)ско(г)[о] была сказаная граница (Киïв, 1643 *ДМВН* 264); З да́вны(х) ча́совъ былѡ гора́чоє пожада́н'є побо́жны(х)... людє́й, абы моглй былй мѣти на̂вкꙋ вира́знꙋю ѡ Артикꙋлахъ Правосла́внои Вѣры (Львів, 1646 *Зобр.* 2 зв.);

очевидний, явний: я бачачи выра(з)нꙋю волю и ли(с)товноє росказа(н)є... Пана моєго ...тыє кгрꙋ(н)ты ли(ш)тви(н)скиє зрєвидовати и ѡбєхати и ѡграничити допꙋсти(л) (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.); Во́лѧ тє(ж) слꙋжі́тєлѧ, нє по(т)рє́ба абы была выра(з)наѧ, алє до́сит' абы чинйлъ то́є што црковъ чи́нить (Львів, 1645 *О тайн.* 9); В' ты(х) слова́хъ Хс Панъ дає́т' моцъ Ключє́й Пєтро́ви, а в' ѡсо́бѣ єгѡ всѣмъ Ап(с)лѡмъ,... на́ то выра́знꙋю ѡ(т) Архїєрє́ѡвъ моцъ ма́ючимъ, абы замыка́ли и ѡ(т)мыка́ли Вѣрнымъ... Кролє́вство Нб(с)ноє (Львів, 1646 *Ном.* 4 зв.);

безумовний, категоричний: што тежъ... у нихъ ...взято... абы... поворочано было конечне, ни въ чомъ тому выразному росказаню нашому гетманскому не противечись, чого всего... кому бы сей нашъ универсалъ указаный былъ, перестерегать долженъ будетъ (Київ, 1648 *Тр. ЧАК* 145).

ВЫРАЗНѢЙ, ВЫРАЗНЕЙ *присл. в. ст.* Виразніше: Всѣ писма одностайне свѣтчатъ, же велми короткое маетъ быти царство антихристово, и выразнѣй вспоминаютъ албо часъ, часы и полъ-часу (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 156); А прє́то абы́сь нє доконє́чного знищє(н)ѧ то́є вышбражє(н)є привю(л) ѡ това́рышꙋ, а́лє в рыхло(м) ча́сѣ абы́сь то выра́знѣй понови(в) и вышбразивъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 57); Алє зо всѣхъ... Оучи́тєлєй..., доста́тнѣй и выра́знѣй... Дама́скинъ пи́шєтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 153); в' приповѣстахъ оучи́лъ, а́бы тымъ я́внѣй и вы́разнѣй сєбє нарѡдомъ до позна́нѧ пода́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 468); Пра́вда то єстъ, жє Кроль и вшєла́кїй Прєложо́ный нєꙋмѣє́тный,... є(ст) Лодь бє(з) стырника,... А єщє выра́знѣй... Вла́дца в' Пи́смѣ нє цвѣчо́ный, єстъ Осє́лъ Коро́ною чє́сти оувєл'біо́ный (Львів, 1646 *Ном.* 3); то все часу права выразней позъвами любъ реестромъ верификовано будетъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 535).

Пор. **ВЫРАЗНЕ.**

ВЫРАЗНѢЙШИЙ *прикм.в.ст.* Виразніший, чіткіший: Чогожъ отступникове... если не и въ свѣтлости темности шукати захотятъ, зачнѣйшого (!) и выразнѣйшого надъ то до познаня мѣти захотятъ, же на вѣрѣ, на вызнаню Церковъ... збудовану быти учителеве... // мовячи отдѣлне ихъ отъ особы Петровы пріймутъ, розумѣють и мовятъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 375-376); Помєнєны(и) тєды... протє(с)туючися и манифєстуючи(и)..., абы в маєтъностяхъ своихъ жа(д)ною прєюдициюмъ нє поносили ...взглядомъ потрачєни(х) справъ и по(в)торє свє(д)чи(л) и манифєстова(л)ся ши(р)шую протє(с)тацию и выра(з)нѣ(и)шую манифєстацию, кгды то(г)[о] потрєба будєтъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

Пор. **ВЫРАЗНЫЙ.**

ВЫРАЗУМЛЕНЄ *див.* **ВЫРАЗУМѢНІЄ.**

ВЫРАЗУМѢВАТИ *дієсл. недок. (усвідомлювати смисл чогось)* розуміти: Мыта(р)ства сѧ розꙋмѣютъ дрꙋгимъ спо́собом' по Славє́нскꙋ мо́вачи, Истѧза́нїѧ, то́єстъ выбадыва(н)ѧ, а́лбо тє́жъ, и́лє тꙋ на то́мъ мѣсцꙋ выразꙋмѣва́ти сѧ да́єтъ, прєпина́нїѧ, пєрєшко́ды, и тꙋ́рбова(н)ѧ дꙋша́мъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156).

ВЫРАЗУМѢНІЄ, ВЫРАЗУМЛЕНЄ *с.* Розуміння: За помочоу бжїєю єсть доконана книга стго ...єв(г)листа хва лоуки... бгоу коу читаноу а посполитымь людємь коу добромоу выразоумлєню (1556-1561 *ПЄ* 335); сїю книгꙋ... вєлѣлъ єсмє вы́дрꙋковати, которая кождомꙋ нє є́стъ закры́та, и к выразꙋмѣнїю нє трꙋдна (Заблудів, 1568 *УЄ* №552, 3 зв.).

ВЫРАЗЪ *ч.* Слово: Мо́витъ нєкды(с) пр(о)ркоу бъ. Напиш(и) видє́нѧ и вы́рази... на таблици вѣрысꙋ(и): абы пєрєбѣглъ читаючїи ѡноє. то є(ст) хто боудє(т) чита́ти, абы бє(з) заба́вы прочита́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158).

ВЫРАСТАТИ *див.* **ВЫРОСТАТИ.**

ВЫРАТОВАТИ *дієсл. док.* (що, кого) Врятувати: А такъ вжды, за помочю Божою, сама жона// и съ челядю деточки мои заледво выратовали, але до маетности своее жаднымъ обычаемъ прийти не могъла, — не было съ кимъ ратовати (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 129-130); зъ недѣли на понеделокъ, оттоль же ночью,... злодѣйскимъ обычаемъ подышедши,... будуване... спалено, которого будованя жаднымъ обычаемъ уборонити ани маетности дей

своее выратовати есми не могъ (Луцьк, 1583 *Ив.* 271).

ВЫРАХОВАНЬЄ *с.* Вирахування, підрахунки: Съразсꙋжде́нїє, съчєта́нїє: Поровна(н)є, вырахова́ньє (1627 *ЛБ* 129).

ВЫРАХОВОВАТИ *дієсл. недок. (обчислювати що-небудь)* вираховувати: Счислѧ́ю, исчита́ю: Пєрєли́чꙋю, вырахо́вꙋю (1627 *ЛБ* 130).

ВЫРВА *ч.* Дурисвіт, облудник: Блꙋ́дникъ: Вшєтє́чникъ, вы́рва, ло́тръ (1627 *ЛБ* 10); Хи́щники: Вы́рвы, лꙋ́пѣзци (Там же, 143).

ВЫРВЫ *мн. (бондарський пристрій)* гак: Хи́щники: Вы́рвы... а́бо гаки́ бо́днарскїи. Хи́щникъ:... ты́жъ на́чи(н)є бо́днарскоє, га́къ котры́мъ обрꙋ́чѣ заво́дѧтъ на фа́сы (1627 *ЛБ* 143).

ВЫРВАНЄ, ВЫРВАНЬЄ *с.* (чого) *(нанесення травми)* пошкодження; вирвання: Хрꙋстицкий почалъ сѧ нами ѡсветчать и вырванє бороды ѡказывать (Петрків, 1565 *AS* VI, 262); панъ Терлецкий вознымъ енераломъ,... вырванье бороды указовалъ и тую хромоту оповедалъ, противко тому ж отцу владыце Луцкому осведчилъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 277).

Пор. **ВЫРВАТИ.**

ВЫРВАНЕЦЪ *ч.* Голодранець: Нє в мл(ст) ли ...сами я́къ и́доли, на одно(м) мѣсцꙋ присѣдитє,... а бѣдныє по(д)даныє и дє(н) и но(ч) на ва(с) трꙋдѧ(т) и мꙋча(т), которы(х) кро(в) силы и праци и по(д)вига высса(в)ши, и нагы(х) в' оборѣ и коморѣ ꙋчини(в)ши, выр'ва(н)цо(в) ваши(х) ва(м) прє(д)стоѧщи(х), фалю(н)дышами ꙋтрѣфина(ми) и каразїа(ми) ѡдѣва́єтє,... а тыє бѣдныє по(д)даныє, и про(ст)оє сє(р)мѧ(ж)ки до́броє,... нє маю(т) (1598 *Виш.Кн.* 273).

ВЫРВАНОЄ *с. (те, що пограбували)* пограбоване: Нєзбо́жный побо́жности наꙋчає́тъ сѧ,... драпѣжникъ и вы́рваноє и своє вла́сноє раздава́ти (Київ, 1623 *МІКСВ* 76); Єсли кто пєрєста́нєтъ драпѣжити, поча́ти ма́єтъ ѡ(т)дава́ти здрапѣжєноє и вы́рваноє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 481).

ВЫРВАНЬЄ *див.* **ВЫРВАНЄ.**

ВЫРВАТИ, ВИРВАТИ, ВЫРВАТЬ *дієсл. док.* **1.** (що, що з чого) висмикнути, вирвати: Жєлєхъ порвалъ мѧ за бородꙋ и вырвалъ єє (Петрків, 1565 *AS* VI, 261); Єсли тогды правоє ѡко твоє горши(т) тєбє вырви єго а заки(н) ѡ(т) сєбє (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6); видєлъ єсми на головє мє(ст)цовъ волосовъ нє машъ, которыє мєнилъ бы(ти) ви(р)ваныє (Житомир, 1584 *АЖМУ* 130); гь бъ вы́пꙋсти(л) во́дꙋ с' челюсти кото́рꙋю ю(ж) бы(л) заве́ргль вы́рвавши с нєи чрє́но́вий зоубъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); Тамъ же, без вшелякое увагы, на самый прод далъ ми в губу, потомъ за бороду, которую ми барзо вырвалъ, и кгды бы не тые на тотъ час люде боронили, теды мя был о конецъ живота приправилъ (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 718).

2. (кого, кого з чого, кого від чого, що від чого) *(звільнити кого-небудь від чогось, звідкись)* визволити, вибавити: А намь ннѣ правосла́вны(м) людє(м) ста́лосѧ є(ст) пєрєхо(ж)дє́нїє чєрє(з) ха... кото́рыи ...рачи(л)... //... на(с)... ѡ(т) пє́кєл'ны(х) тє́мностїй вы́р'вати... на свободꙋ (поч. XVI ст. *УЄ* №236, 13-14); Бгꙋ сѧ моли... Збавъ и вы́рви мѧ Па́нє... ѡмы́й нєзличѡны(х) // грѣхѡвъ мои(х) мно(з)ство, живы́ми нєѡго́рнєнои щодробли́вости твоє́й вѡда́ми (Київ, бл. 1619 *О обр.* 97-98); На то́тъ ча́съ жа́дєнъ ѡ(т) прє(д)стоѧ́щихъ, нє вы́рвєтъ ѡ(т) мꙋчє́нїѧ, а́нѣ ѡтє́цъ, а́нѣ ма́ти (Львів, 1642 *Час. Слово* 266 зв.); оукорꙋ́нова́лє(м) тѧ на ца́рство Ізра́илскоє, а́лє ты ѡ гро́бѣ своє(м) памѧта́й, с' кото́рогѡ тѧ по́мпа и пова́га Ца́рскаѧ нє вы́рвєтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 936); Где ж ваш тераз єсть бог, що бил вкрижованый? Нех вас вирвет от рук поганов названних (1648 *Елег.* 152);

(себе) *(з силою звільнитися від чого-небудь)* вирватися: Мо́жєт' то быти же хто воюючи, и трꙋдѧчисѧ вы́рвєтъ сєбє и облєгчи(т) ѡ(д) ты́хъ позвє(р)ховныхъ сєгосвѣтнихъ звѧзкѡвъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 211).

3. (що, кого, з чого) *(силоміць відняти що-, кого-небудь у когось)* вирвати, відібрати: нє можє тыжь ихь них'то вырвати з роукь и ѡ(т) ѡ(т)ца моєго (1556-1561 *ПЄ* 392); и(з) рукъ нши(х) вы(р)вали ключь (Володимир, 1580 *ТУ* 183); Єсли бы мѣли мє(ж) собѡю посва́ръ два мꙋжєвє, и оди́нъ з дрꙋги́мъ ва́дить бы сѧ по́чал' а хотѧ́чи жона одногѡ вы́рвать мꙋжа своєгѡ з рꙋкъ моцнѣ(и)шогѡ,... оутнєшъ єй рꙋкꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 157 зв.); вуйт

билашовъский... у протестанта шаблю,... вырвавъши з рукъ... рану шкодливую оному задалъ (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531).

4. (що) *(силою забрати)* пограбувати, захопити: В то́мъ грѣхꙋ драпе́жного злодѣйства замыка́ют'сѧ, кото́рыє мыта, пода́тковъ,... нє пла́татъ, алє ѡныє бє́рꙋть и собѣ прив'лаща́ють,... пѣнєзє́й оу подданыхъ свои(х) и на́д'то вы́р'вавши, вмѣсто ска́рбꙋ рє́чи посполи́тоє, нєсправєдли́вє длѧ сє́бє обороча́ють (Львів, 1645 *О тайн.* 109);

(кого) *(позбавити життя)* умертвити: Дѣдъ Вм(с) ...з' домом' знамєни́тым'... злꙋчи́лсѧ... того з' всѣх' жа́лєм' нє оужи́таѧ Па́рка з' До́мꙋ Вм(с)... вы́рвала, кото́рого... Црковъ стаѧ в' па́мати ма́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6).

5. (що) *(зацитувати з якогось тексту)* взяти: Ты́є слѡва в жа(д)номъ правди́вомъ аѳана́сієвомъ ли́стѣ нє найдоу́ютсѧ. зачи́мъ кгды(м) ихъ... ѡ(т) дѣєпіса приточо́ныє прочита́лъ, до́лгомъ мы́слилъ, ѡ(т)ко́лѧ бы ихъ вырва(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 116 зв.).

◇ **душу вирвати** *див.* **ДУША; животъ вырвати** *див.* **ЖИВОТЪ.**

ВЫРВАТИСЯ, ВЫРВАТИСЕ, ВЫРВАТИСЬ, ВЫРВАТИСѦ, ВЫРВАТЬСѦ *дієсл. док.* **1.** *(дуже швидко вибратися звідки-небудь, кудись)* вирватися: тыи ꙋслыша(в)ши то напо(л)нилисѧ гнєву... и вы(р)валисѧ ѡ(д)носта(и)нє на рыно(к) (II пол. XVI ст. *КА* 105); ѡлєшко и(з) свєтлицы ѡкно(м) на ꙋлицꙋ выскочи(л) а я вы(р)вавшисѧ з свє(т)лицы и з домꙋ ѡбачилъ єсми жє за ты(м) слꙋжєбникомъ... слꙋги кнѧзѧ бꙋлыжины // по ры(н)кꙋ гоня(т) бєгъ єсми за ними (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 36-37); А кгды павєлъ назбєралъ пруто(в) ви(н)ныхъ и клалъ на ѡго(н) вырвавши ся змєя... ꙋхватилася рꙋки єго (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 144).

2. *(раптово з'явитися)* вискочити: нє вєдати — хто и якоє ко(н)дыции чоловє(к),... ѡдє(н) зросту вєлики(и),... (д)руги(и) нє ба(р)зо вєлики(и),... // вы(р)вавшися з мєста Воло(ди)... на(с) ѡкру(т)нє а нєлитостивє били (Володимир, 1599 *ТУ* 230-231); тогды тая то Маруша Пашкевичовая, не ведать отколя вырвавшисе,... барзо образливую протестацыю,... до книгъ, на мене внести... торгнуласе (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 183); часу недавъного... вырвавъшисе оденъ с чернъцовъ... и слова неуцтивые доброи и непереконанои славе его шкодливые задати смел (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 584);

(про полум'я) вирватися, вихопитися: пла́мєнь... выпꙋщє́ны(й)... вєлики(м) вырвавшыся пꙋдо(м) оддало́ными запо́рами взго́рꙋ възносы(т)ся (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 287 зв.).

3. *(силою звільнитися від кого-, чого-небудь)* вирватися, втекти: А(л)бо нє знає(ш), и(ж) ино(к) сѧ ѡ(т) ты(х) вы(р)ва(л) а(л)бо нє знає(ш), и(ж) инок' ѡ(т) ты(х) утє(к) (к. 1596 *Виш.Кн.* 245 зв.); до оной сполє́чности... ри́мской... вы́рвавшисѧ по́тайкомъ єстє оутєкли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 190); мнѣ бовѣ(м) то лацнѣйшєю рє́чꙋ бы́ти здає(т)сѧ, на(д) вшєла́кіє єго задєр'жа(н)ѧ, вы́рватисѧ ѡ(т) грѣха (Острог, 1607 *Лѣк.* 77); Я будучи пойманый презъ слугъ... его... з рукъ оныхъ вырвавшись, заледвомъ ушолъ и през мнихов былъ ратованый (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 457); Которы(и) чєля(д)ни(к), лє(д)во ѡ(д) тыхъ ѡпра(в)цо(в) вы(р)ва(в)шися, здоро(в)ємъ ушо(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201);

(з чого) *(з силою визволитися, звільнитися від когось, з чогось)* вирватися: и вы́рва(л)сѧ з роу(к) агглѡ́вы(х) і оускочи(л) до раю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 99 зв.); Ямъ ра́дъ жє́м'сѧ... вы́рвалъ з' бѣды (Вільна, 1620 *Лям.К.* 18); Рєкла́ тє́ды далі́да ко́ Сампсѡ́нꙋ: повѣдай мнѣ прѡ́шꙋ, в чо́мъ є(ст) набо́лшаѧ мо́цъ твоѧ́: а́ што єсть чи(м) бы свѧза́ный вы́рватьсѧ нє мо́глъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 186 зв.).

ВЫРВАТЬ *див.* **ВЫРВАТИ.**

ВЫРЕДИТИ *див.* **ВЫРАДИТИ.**

ВЫРЕДЪ *див.* **ВЫРЯДЪ.**

ВЫРЕЖАТИ *див.* **ВЫРАЖАТИ.**

ВЫРЕЗАНЄ *с.* Вирізання: а у другому мамраму зъ вырезанемъ кустодѣи (sic! — *Прим. вид.*) только одна печать Его Милости самого, съ подписъю вышменованныхъ особъ, и местце на приятельские печати зоставлено (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 134).

Пор. **ВЫРѢЗАТИ.**

ВЫРЕКАТИ *див.* **ВЫРѢКАТИ.**

ВЫРЕКАТИСЕ *див.* **ВЫРѢКАТИСЯ.**

ВЫРЕКАТИСЯ *див.* **ВЫРѢКАТИСЯ.**

ВЫРЕКАТИСѦ *див.* **ВЫРѢКАТИСЯ.**

ВЫРЕЧЕНЕ, ВЫРЕЧЕНЇЕ, ВЫРЕЧЕНЬЕ *с.* (*стп.* wyrzeczenie) **1.** Відречення, зречення: А естлибыхмо мы сами... черезъ сее выречене наше мѣли того Колчина... поискивати, тогды мы маемъ... королю... заплатити двѣстє копъ грошей (Володимир, 1533 *AS* III, 449); а где бы(х) я сама або... потомъки мои... занехавши сего выречє(н)я моего ихъ мл(с)ти... тру(д)но(ст) и перекаꙋ делати ме(л)... тогды я сама... маю ѡ(с)мъ со(т) копъ гроше(и) лито(в)скихъ шкоды... заплати(т) (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 177); зъ сего свѣта марностей родится зъневажен'е, а оттоль и самого себе для хвалы святого имени Божого выречен'е походитъ, и душъ нашихъ въ приватностяхъ ихъ зневажене (бл. 1626 *Кир.Н.* 24); **выречене учинити** (з чого і без додатка) — відмовитися (від чого), відректися, зректися (чого): Гдежъ и выреченье тотъ Янъ... вчинилъ, то естъ, ижъ ѡнъ самъ и братьа... тамъ жадного права и блискости на тое именье Долзко мети не мають (Краків, 1539 *AS* IV, 186); Такъ те(ж) што(м) бы(л) далъ... ме(м)ра(н),... же(м) ме(л) ма(л)жо(н)ку мою ...пере(д) ꙋрядо(м)... ставити, которая выречє(н)е зо (в)сихъ добръ... ꙋчинити мела (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86).

2. *(передана словами думка)* висловлення: по вычитани пан войский володимерский просил, абы тое сознане и выречене панее Романовое, так теж и увесь листъ,... до книг... судовых земскихъ был уписан (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 281);

(передавання словами думок) висловлення: по вырече́ню ѡ(д) него тыхъ сло́въ, ко́ждое ѡ(д)кꙋль взѧ́то было наза́дъ воро́чаетъсѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 191);

(мовний зворот) фраза, вислів, висловлення: в то(м) тако(м) вы́ре́чен'ю, в кото́ромъ сло́во вертоу(н)тꙋръ до сло́ва ве́ртексъ стосо́уетъ, кто́жъ не ви́дитъ, же та́кое стосова(н)е в гре́цко(м) язы́кꙋ мѣстца нѣ мае(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 117).

3. Постанова, декрет: Въ ѡны дни ста́лосѧ е(ст) ижь вышло вы́ре́ченіе ѡ(т) цеса́рѧ авгоу́ста, абы быль по́писа́нь ве(с) свѣть (XVI ст. *УЕ Літк.* 72).

Див. ще **ВЫРЕЧЕНЕСА, ВЫРѢКАНЕ.**

Пор. **ВЫРЕЧИ.**

ВЫРЕЧЕНЕСА, ВЫРЕЧЕНІЕСА *с.* (*стп.* wyrzeczenie się) відречення, зречення: Вѣдаемо бо́вѣ(м)..., и́жъ нарꙋшити што́ на́менше з' наꙋки вѣры, ...естъ велми вели́кихъ рѣчі́й вырече́нієсѧ, и живота вѣчного стра́та (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 196); Гды мнима́ти бꙋ́дешъ, же́сь все длѧ выре́чен'асѧ оучини́лъ, в'счина́етъ Г(с)дь роз'мо́вꙋ з' тобо́ю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 300); По выре́че́н'юсѧ за́сь само́го себе и во́лѣ своє́и, беретъ на себе Кр(с)тъ свой (Київ, 1632 *МІКСВ* 284); Бѣда грѣшникѡ(м)... якъ премѣни́ли ср(д)це слѣпото́ю: не взѧ́вши в' ро́зꙋмъ оуча́сництво Хво, и выре́че́насѧ діа́вола, якъ ѡ(т)вернꙋ́ли сѧ ѡ(т) пра́вои доро́ги (Львів, 1642 *Час.Слово* 274 зв.).

Див. ще **ВЫРЕЧЕНЕ, ВЫРѢКАНЕ.**

Пор. **ВЫРЕЧИСА.**

ВЫРЕЧЕНЇЕ *див.* **ВЫРЕЧЕНЕ.**

ВЫРЕЧЕНІЕСА *див.* **ВЫРЕЧЕНЕСА.**

ВЫРЕЧЕНЫЙ, ВЫРЕЧЕННЫЙ, ВЫРЕЧОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Висловлений, сказаний: тые двѣ сло́вѣ вы́ложоные и выре́чо́ные дале́ко ѡ(т) себе быти рѡ́зные, ка́ждый гре́цкого язы́ка свѣдомый призна́етъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 117); Безрозсудный... и сей отступникъ, же ся за выреченую правду на Михаила... гнѣваетъ, и за тимъ которому голдуетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1090); чи́нѧчи теды до́сы(т) выреченномꙋ словꙋ абы бе(з) заста́вы пе́вной сꙋ́мы церко́вной не заводи́ти, понева(ж) Панъ Янѣй не мае(т) щобы длѧ пе́вности в' заста́вꙋ бра́тїѧ(м) да́лъ, теды Панѡ́ве бра́тїѧ... освѣдчаютъ... абы с посро(д)кꙋ себе са́мы(х) зложывши, це(р)кви... ѡ(т)да́ли (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 31 зв.); Чи до́сыть ѡ́ны(и) и́жъ так' вели́кои... го́дности достꙋ́пили..., доста́тками сꙋт' ѡбдаре́ны,... ма́ютъ... пошанова́н'е? не до́сыть..., понева́жъ ѡны(х) го́дность ест' пра́цею и тѧжа́ромъ: якѡ то позна́ти мо́жемѡ з' сло́въ спси́телевы(х) до Петра с(т): вы́речены(х) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3).

◇ **листъ выреченый** *див.* **ЛИСТЪ[2].**

ВЫРЕЧЕНЬЕ *див.* **ВЫРЕЧЕНЕ.**

ВЫРЕЧИ, ВЫРѢЧИ *дієсл. док.* **1.** (що) Вимовити, сказати, промовити: зоста́в' мѧ прошоу тѧ, жебы(м) мѣлъ що речи, и що промо́вити... жебы(м) сѧ сповѣда́лъ и вырек' вж(д)ы яко́е сло́во (Острог, 1607 *Лѣк.* 124); разбо́йникъ не за якіе до́лъгіе лѣта в ра́й оувойти достоупи́лъ, але то́лькій ча́съ єдно заба́вилъ, по́ки сло́во вырѣ́къ (Там же, 26); Тыи

вырєкши слова з'стȣпи́лъ з' ѳеа́трȣм', и ѡ(т)ишо́лъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); Вы́рєклъ бовѣм' хаґа́нъ: нє ѡшȣкивайтєса в' Б҃ȣ котóромȣ вѣрȣєтє (Київ, 1627 *Тр.* 681).

2. *(пророчити)* передректи, проректи: ма́єшъ то вѣдати, жє́с то нє са́мъ з' сєбє, алє пророцки вырєклъ, ѡба́два бовѣмъ называ́ємъса Макаріами, то єстъ щасли́выми (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 4); Што ко́лвєкъ Б҃гъ оучини́лъ прє(з) помаза́н'є ѡ мнѣ, и што вырєкъ бы́ти мнѣ, кромъ вшєла́кои вонтпли́вости мȣситъ са выполнити (Там же, 79).

3. (чого) Відмовитися (від чого), зректися (чого): панъ Петръ Кирдей... мает и виненъ будетъ, записъ до книгъ Луцкихъ учинити, того именья... выречи и то певными записы умоцнити и утвердити (Острог, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 75).

Див. ще **ВЫРЕЧИСЯ, ВЫРѢКАТИ, ВЫРѢКАТИСЯ.**

ВЫРЕЧИСЯ, ВИРЕЧИСА, ВЫРЕЧИСЕ, ВЫРЕЧИСА, ВЫРѢЧИСЯ *дієсл. док.* **1.** (з чого) Зректися (чого), відректися (від чого): Костюшъковичи с тыхъ зємль и сєножатєй,... вырєкли са (Краків, 1536 *AS* IV, 63); с҃нове куриловы... стану(в)ши вши(т)ци обли(ч)нє зєзна(ли) и(ж)... вырєклиса та(к) з баби(з)ны... та(к)жє и(з) очизны на вѣкы вѣку(м) (Одрехова, 1574 *ЦДІАЛ* 37, 1, 2); жаловалъ ȣ судȣ нашо(г)... валєнты(и) ѡсо(в)ски(и) ...ѡ томъ и(ж)... с тоє дє(и) рєзано(в)щины вырє(к)шиса на сєбє дє(и) ничого нє ѡставуючи (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68); хотяжъ ся зо всихъ добръ и маетностеи спадковыхъ на врядѣ кгродскомъ..., вырекли и мембрана свое... на то мнѣ подавали... оныхъ есми до тое... маетности моей припустилъ и оную имъ далъ, даровалъ и записалъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 233); наказȣємъ пану Курилови абы з жоною своєю пєрє(д) ȣрядомъ... ѡбличнє ставши того ся записȣ вырѣкъ (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.); до рȣкъ моцы... ѡ(т)цȣ... подать маємо... на... до(м)... листы старыє кȣпчыє дворовыє... ѡ(т)дали єсмо и с того домȣ вырєкли сє часы вечными (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1 зв.); мєжи нє(д)ба́лшими Мниха́ми кото́ріиса свѣта вы́рєкли, нє мо́жє(т) са найдова́ти ѡбжа́рство (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 2); то(т) жє плєнипотєнътъ... протєстова(л)сє ѡ то, ижъ ѡнъ по ки(л)ка кротъ вырєкъшисє усихъ справъ... танъквамъ инътрузоръ до акту тєпєрешнєго... вдира(л)сє и вдираєтъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 241); хр(с)тїа́нє малωвѣрныи, кото́рыи оубωа́тъса мȣки; и доча́снои смє́рти и сихъ ра́ди ви́рєкȣтъса и запратъ с҃на Б҃жїа (Чернігів, 1646 *Перло* 139 зв.);

(кого) *(порвати родинні чи особисті стосунки, зносини, зв'язки з ким-небудь)* зректися: тє(ж) таковы(и) за бє(н)карта має(т) быти розумє(н) которого бы са ѡтєцъ за живота своєго вырєкъ и нє своимъ сыно(м) бы єго созна(л) (1566 *ВЛС* 7 зв.); панъ Кондратъ... довелъ на тых попов, иж они фалшиве в декрете своемъ на него писали, якобы он самъ, ставши передъ ними, жоны своее выречися из малженства выпустити ее мелъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); покажутъ и тые вси справы его,... яко давно онъ, патрыаръховъ своихъ вырекъся! (Вільна, 1599 *Ант.* 705);

(у письмовій формі) відмовитися, зректися: якожъ она сама листы своими выреклася и передъ урядомъ сознала, ижъ ся имъ во всем досыть стало и вже... жадного права такъ зо мною, якъ зъ жоною и сыномъ нашимъ вести не маютъ, ани о томъ мовити могутъ (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/I, 19).

2. *(не висловити згоди бути кимсь)* відмовитися: Кгдыж кнаѕ староста... явно... вырєкъ са быти сȣдьєю кнаѕа Коширского, кнаѕ Коширский ѡбавил на мєстцо кнаѕа Сємєна... пана Ѡлєхна Козинского собє сȣдьєю (Ковлєь, 1537 *AS* IV, 103).

Див. ще **ВЫРЕЧИ, ВЫРѢКАТИ, ВЫРѢКАТИСЯ.**

ВЫРЕЧОНЫЙ *див.* **ВЫРЕЧЕНЫЙ.**

ВЫРИВАТИ *див.* **ВЫРЫВАТИ¹.**

ВЫРИГАНЄ, ВЫРИГАНЬЄ *с.* Блювання: ѡ(т)ригáніє, выригáньє (1596 *ЛЗ* 84); Ѡ(т)рыга́нїє: Вырига(н)є (1627 *ЛБ* 146).

Пор. **ВЫРИГАТИ.**

ВЫРИГАТИ *дієсл. недок.* Вибльовувати: ѡ(т)ригáю, выригáю (1596 *ЛЗ* 84); Ѡ(т)рыга́ю: Вырига́ю, выпȣща́ю (1627 *ЛБ* 146).

Див. ще **ВЫРЫГНУТИ.**

ВЫРИСОВАТИ, ВИРИСОВАТИ, ВЫРЫСОВАТИ, ВѢРЫСОВАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що і без додатка) Вималювати, вирисувати: а щожъ на-

пи́шетъ, що вы́рысоуєтъ панъ? Єсли забáвоу б҃ъ оучинитъ? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158); Тáкъ нѣѧко тѹю вы́рисовавши, и трєма оу́глами, три персóны. А крѹгомъ котóрый ѡколо ни́хъ, почáткѹ и конца нє мáючєє Бо(з)ского є́стєства оуказáти хóчєтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 275); На ѡ́бразѣ намѣсно(м) прч(с)тоє таблицъ двѣ срéбрєныхъ на ѡ(д)но(и) ѡ́бразъ прч(с)тоє вы́рисованы(и). А на дрѹго(и) ѡ́бра(з) с того николы (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* І-2, 268).

2. *(написати, виводячи чітко літери)* виписати: Мóвитъ нєкды(с) пр(о)ркоу б҃ъ. Напиш(и) видéнѧ и вы́рази... на таблици вѣрысѹ(и): абы перебѣглъ читаючі́й ѡноє..., абы бє(з) забáвы прочитáлъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158).

3. *Перен. (уявити щось дуже виразно)* вимальовати: приходѧчі́й прі́йдетъ и нє забáвитсѧ. хочєтъ тєды абы́смы в ср(д)цáхъ свои́хъ вырисовáвши слóва ѡныє вѣдали пéвнє, жє б҃ъ своихъ вѣрны(х) скорый єстъ помощникъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158); Всє тéды то на пáмѧти своє́й якѡ на твéрдомъ Діамéнтѣ вы́рисовавши, Сп҃си́тєлѧ... просѣмъ: абы..., любóвъ свою въ нáсъ... запали́лъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 280);

(що в чому) *(збудити що-небудь у когось)* зародити: была дóбраѧ вѣра; въ прáвєдныхъ; ѡ въскрєсéнїю из мéртвыхъ, Іѡвъ бы́лъ сє(д)мый по Авраáмѣ, и таковѹю вѣрѹ Дхъ ст҃ы́й ви́рисовалъ в҆ ср(д)цѹ и в҆ дѹшѣ єгѡ, та(к) жє... ц҃ръ и Пр(о)ркъ; такóвѹю жъ вѣрѹ дóбрѹю мѣлъ (Чернігів, 1646 *Перло* 146 зв.).

4. *Перен. (усно розказати про що-небудь)* описати: А трóхы позвóлтє мнѣ прє(д)сѧвзѧ́тый бáданѧ выкла(д) пытáнѧ(м) и ѡ(т)повѣдáнѧ(м) выконтє(р)фєтовати албо вири́совати (поч. XVII ст. *Проп.р.* 148).

ВЫРИТИ *див.* **ВЫРЫТИ.**

ВЫРЇТИ *див.* **ВЫРЫТИ.**

ВЫРКО *с.* (*пол. діал.* wyrko) рід ліжка: при его милости всего было маетности,... сребра и злота и фундушувъ, также и вырокъ светительскихъ, на реестръ переписали есмо (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 338).

ВЫРНУТИ *дієсл. док.* **1.** (*з води*) випірнути: И єсли́ когѡ́ в҆ки́нє(ш) в҆ мóрє, частокрóть бывáєтъ, ижъ занѹрєный и занéсєный посрóдъ мóрѧ, водáми осы́панъ и нєвиди́м҆ бывáєтъ; а по стóпнахъ вхóдѧчі́й, з҆нóвѹ вы́рнѹти, в҆сплы́ти и на бéрєгъ вы́йти прáгнєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 330).

2. Показатися, з'явитися: Произшéдъ: Вырнѹлъ. ах҃а (1627 *ЛБ* 101).

3. *Перен.* (з чого і без додатка) *(позбутися чогось, вийти з чого-небудь)* вирватися: яко(ж) з нѣко(и) тє(м)ници на свѣ(т) свободы къ бг҃ѹ смотрѣти, и о жи(з)ни //...вѣчнѣй пооучатисѧ, и мыслити вырнє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232-232 зв.); а прéто(ж) прошоу, пóкись єщє нє втоноу́лъ в таковóє пѧ(н)ство, вырни и по(д)нєси́сѧ, и из҆ шатáномъ вéсполъ вєсєли́тисѧ ѡпоусти (Острог, 1607 *Лѣк.* 77); Кгды́сь бы́лъ на мáлый ты́лько чáсъ вы́рнѹти з навáльностєй позвóлилъ, вѣдаєшъ якъ вєли́кого вєсєльѧ зажи́лєсь и рáдости (Там же, 111); **на свѣтъ вырнути** — стати явним: понє(жє)... си́лою, посѹла(ми),... и дрѹги(ми) кóзньми, в҆ цє(р)ковъ х(с)вѹ (:а нє слѣдо(м) законны(м):) ѹдрáли єстє сѧ, и нача(л)ствѹєтє. а єсли сами нє видитє, за(с) отворити кни́ги совѣсти вáшєє, на показа(н)є ва(м) мнóю рєчє(н)но(г) мѹшѹ, я́ко да прáвда во тмѣ лжи вашєє нє сѣди(т), áлє на свѣтъ на я́вно всѣмъ вырнє(т) (1598 *Виш.Кн.* 280).

ВЫРОБИТИ, ВИРОБИТИ, ВЫРОБЫТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Виготовити: а кнѧзь Фєдор... маєтємѹ дати в пѹщи своєи выробити пѧтнадцат ластов попѣлѹ (Краків, 1531 *AS* III, 390); Маєт Єго Милост выробити в ымени своєм... сто лаштовь попєлѹ (Краків, 1539 *AS* IV, 214);

(певний обсяг роботи) виконати: а если бы в лесех на тои земли робота в товарох лесных выроблена была, тогды будет волно пану Кграевскому,... тое вывозити (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 130);

(про книгу) надрукувати, виготовити: по(з)волили ...Миха(и)лу Сло(з)цє абы шє(ст)со(т) часовни(ч)ковъ на ѡсмеринѣ дла(!) наѹки малы(х) дѣтє(и) выробылъ свои(м)... коштомъ (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49 зв.).

2. *(позичену суму)* відробити: А так коли я Вашєй Милости, моєй... панєй часѹ погодного в той послѹзє и сѹмѹ тѹю выроблю и сподєвам сѧ на Бога єщє и над то, тогды и Вашєй Милости, моєй... панєй то вдѧчно бѹдєт и бєз шкоды (Степань, 1544 *AS* IV, 413).

3. *(поле)* обробити: панъ сємашко... ѻказа(л) полька... и повєди(л) ижъ то глѻшъчанє сєла ратєнъского ново выробили (1546 *ОГ* 41); тоє полє истарины залєжалы(є) (!) жадны(м) плуго(м) ани косою ѡ(д) жадного пєрєдо мною нєрѻшоно кгрѻ(н)товнє выробилъ, выправи(л), и прєбраны(м) збожє(м) посѣя(л) (1582 *Кр.Стр.* 8).

4. *(про дерево) (надати певного вигляду, довести до певного стану)* обробити: a do uzwodu y worot zamkowych tesli — Miteska i kolko ich budet, powynny derewo wyrobyty (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 19).

Див. ще **ВЫРОБИТИСЯ, ВЫРОБЛЯТИ, ВЫРОБЛЯТИСА.**

ВЫРОБИТИСЯ, ВЫРОБИТИСА *дієсл. док.* (чого, з чого і без додатка) *(виконати певну роботу за що-небудь одержане, позичене)* відробити (що): чл҃вкъ во(л)ны(и) за жадє(н) высту(п) в нєволю вєчную выда(н) быти нє має(т), є(ст)ли бы в сумє нєвєлико(и) бы(л) выда(н) маєть своє сѻмы выробитиса (1566 *ВЛС* 95 зв.); А єстли бы в дому лицє застато а дєти и жона при то(м) были а ты(х) рєчє(и) кραдєныхъ ѻжива(ли) тогды ѡни повин(н)и будуть... сами головами своими выданы бы(ти) ни(ж)ли нє вє(ч)нѻю нєволю, поко(л) са выроба(т), яко ты(м) которыє бы закѻплєни были (Там же, 108); чоловекъ волный за жадный выступокъ въ неволю вечную выданъ быти не маетъ; естли бы въ суме не великой былъ выданъ, маетъ съ тое сумы выробитися (Володимир, 1578 *АрхЮЗР* 6/І, 107).

Див. ще **ВЫРОБИТИ, ВЫРОБЛЯТИСЯ.**

ВЫРОБЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** Виготовлений; оброблений: Мы ты(ж) бра(т)ство... маємо платити п҃ну павлови муларєви за ка(ж)ды(и) локо(т) камєня выроблєного такъ гла(д)кого яко и замсованого по грше(и) по(л)ски(х) дєвяти (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); тымъ же властънѻю рѻдѻ рудъника моего на (и)мя Адама выроблєнѻю полосканѻю ѡсъмъ сотъ возъ побравъши и... погърабивъши до своєє рѻдъни пєрєвозили и на пожитокъ сво(и) оберънѻли (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 28); я(с)нєѡ(с)вєцоны(и) кнєжа... тымъ конътракътомъ субълимитовалъсє пятъдєсятъ лаштовъ шмелъцуги выроблєноє ставити на мє(ст)цє, в томъ конътракътє выражоноє (Володимир, 1629 *ТУ* 290); коли ц҃рковь бѻдѻвано, бѻдѻвано єє з҆ ка́мєна тєсаногѡ и выроблєногѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 294 зв.).

2. *(про шкіру)* вичинений: чимбуръ лосиный, полъзолотого даломъ, скура яловича выробленая (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/І, 34); тыє посла(н)цы... //...ску(р) яловичи(х) выроблєныхъ... лємєшовъ плѻговыхъ... соки(р) дєсать... побрали (Ковель, 1585 *ЖКК* I, 259-260).

ВЫРОБЛЯТИ, ВЫРАБІАТИ, ВЫРОБЛАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(речі)* виробляти, виготовляти: Панъ Андрє(и) Подгородє(н)ски(и) мєлъ... дєрєва полза(х)цика... ванчосу... а клєпко(в) со(т) кз҃ а/в тоє всє дєрєво мєни(л) быти выро(б)лєноє в лєсє своє(м) (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 69 зв.);

(виконувати певний обсяг роботи) виробляти: в манастырѣ мє́шкаючи, троя́ко бо(л)шє(и) на(д) звычай ка(ж)дого дна... выробла́ти оупроси́лъ, ажъ ѻвє(с) до(л)гъ... до(л)жнико(м) заплати́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 86 зв.).

2. *(поле, город)* обробляти: тымъ ѻбогимъ замѣрити сєло ѻ нового ставѻ и закликати воли на дєсєт лѣт тамъжє нєхайса бѻдѻют и пола выроблают и спомагаютса (1567 *AS* VII, 120); Ѡгороды ц҃ркви дарованыи а(л)бо прикѻплєны(и) выроблаючи, нєпослѣ(д)нѣшєє выживє(н)є ѡбщєжитєліє мѣти бѻдѻ(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* І-1, 76); *Образно*: По прєстѻплє́ніи, зємла ср(д)ца выда́єт҆ тє́рніє и ѿсєтъ: па́шєтъ чл҃вкъ, выробла́єтъ, а єдна́къ прє(д)са тє́рніє дѻховъ прєврѻ́тных҆ зарожа́ют҆са (Вільна, 1627 *Дух.б.* 246).

3. *(урожай, хліб)* вирощувати: Агаѳонъ Па́пѣжъ ...посла́лъ послы́... Кото́рыхъ в҆ ли́стѣ своє(м) залѣца́ючи // ѡбмава́є(т) и(х) мо́вачи... и(ж) мєжи́ пога́ны живоу́тъ, а хлѣбъ собѣ выраба́ютъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 137-138); если бы около писма св. наука ся въ нѣхъ не находила, абы зрозумѣлъ царъ, ижъ межи поганы живутъ, а хлѣбъ собѣ выробляютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 636).

Див. ще **ВЫРОБИТИ.**

ВЫРОБЛЯТИСЯ, ВЫРОБЛАТИСА *дієсл. недок.* (з чого) *(виконувати певну роботу за що-небудь одержане, позичене)* відробляти (що): А єстли бы с тоє сѻмы до смє(р)ти выслужитиса нє мо(г) а будє(т) ли мєти дєти тогды єго маю(т) с тоє сѻмы

выроблатиса (1566 *ВЛС* 95 зв.); Такъ же и мы, видечи то, ижъ тотъ Долматъ не мелъ чимъ платиты, а жидъ ему въ томъ верити не хотелъ, выдали есмо его жиду Хаиму въ той суме пенезей, въ тридцати копахъ грошей, съ которыхъ маетъ ся выробляти (Володимир, 1578 *АрхЮЗР* 6/I, 107).

Див. ще **ВЫРОБИТИ, ВЫРОБИТИСЯ.**

ВЫРОБЫТИ *див.* **ВЫРОБИТИ.**

ВЫРОВНАНЄ *с.* Рівнина: Ра́вєнь зє́мнаа: Выровна(н)є зємлѣ (1627 *ЛБ* 104).

ВЫРОВНАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) Розділити порівну; зрівняти: А є(ст)ли бы которое жони внєсє(н)є бо(л)шоє было ни(ж)ли и(н)шихъ жонъ буду(т) повин(н)и дети и(н)шихъ жо(н) напєрє(д) пєрє(д) роздєло(м) имєнє(и) своихъ выровнати ωноє внєсє(н)є бо(л)шоє ма(т)ки (1566 *ВЛС* 65).

2. *Перен. (звільнити від усього зайвого, шкідливого, небажаного, ворожого)* очистити: моисій... // ...повѣда́єтъ запра́вды Пра́во и за́конъ абы(м) вшєлакоую нєзбо́жности ма́тєрію ис ко́рєнє вы́рва(л), и наро(д) той ω(т) вшєла́кой болва́новъ чти я́ко надале́й ω(т)вѣ(л), а тєпє(р) оужа тєжъ лю(л), абы́(м) ωбра(з) зражє́на кр(с)та впро(д) выωбрази́лъ и тоу́ю дорогоу кото́рꙋю напоты(м) ап(с)ли ма́ю(т) пойти выровна(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 132 зв.-133).

ВЫРОДИТИСЯ, ВЫРОДИТИСЬ, ВЫРОДИТИСА *дієсл. док.* **1.** *(про плоди)* вирости, вродитися: зъ тыхъ... двохъ злыхъ деревъ выникли и выродилися нещасливыи горкіи овоцы (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 775);

(від чого) з'явитися, виникнути: сꙋ(т) тог(д)ы они роу́сь пръваа, кото́рой нѣкото́рой на́дѣю(т)са выроди́тиса... ω(т) ба́рвы зроума́на чо́рной гдє и днє(с) зовє́мо роу́сы влѡ́сы (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 47 зв.).

2. *Перен.* (від чого) Народитися (в чому): тиснє(т) Апостата Абы єго ω(т)стꙋпника Пра(во)славны(м) бꙋдꙋчи ω(т)цємъ мѣлъ,... а ω(н) нєвдячны(и) чл҃къ... послꙋшєнъства зрєклься, и вѣрꙋ ω(т)цє(в)скꙋю выроди(в)шы(с) ω(т) нєє Страти(л) (Київ, 1621 *ЛСБ* 483).

3. *(стати гіршим)* виродитися: Яко смѣти боу́дємо, ґва(л)то(м) нєналєжа́чій собѣ титоу(л) сн҃въства,... привлаща́ти, ґды ω(т) ста́лости вѣры и(х) свѡ́ими нєпостоа(н)ствы, своє́ю лєг'комысл'но(ст)ю выро́димоса (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 204); degenerar[e], выродитися (1642 *ЛС* 155).

ВЫРОДНЫЙ, ВЫРУДНЫЙ *прикм.* (*стп.* wyrodny) звироднілий: Аза не покрушыла матка безъ личбы заслоны с паучыны зробленые, ляментуючы васъ сыновъ выродныхъ? (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 271); Кто по всѣхъ Рꙋскихъ Кра́йнахъ,... и мѣстахъ, ωзна́ймитъ, ωповѣст', и ωголо́ситъ, же за выро́(д)нымъ ωбюродѣнємъ, бл҃говѣствова́нїємъ роди́ти во мнѣ мѣвшихъ дрꙋгѡвъ Жєнихо́выхъ, нѣако заматєрѣлаа цє́рковъ Рꙋскаа ложєсна́ зача́тїа, и оутро́бꙋ рожєна нєпра́зднꙋ ношꙋ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 2 зв.); Зачимъ якъ зъ первопрестолства межи патріархами, такъ и зъ тыхъ выродныхъ легацій монарховъ въ Церкви Христовой становити естъ мало уважныхъ отступниковъ засъ, а не людій, правъ синодалныхъ вѣдомыхъ — повага (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 559); Нєпрєподо́бный: Нєпобо́жный, злосли́вы(и), нєцнотли́вы(и), лотро́вскїй, вырꙋдны(и), нѣчого доброго (1627 *ЛБ* 75).

ВЫРОДОКЪ, ВИРОДОКЪ *ч.* **1.** *(зовнішньо потворна, з порушенням нормальної будови тіла, людина)* виродок, потвора: Мнѡго і ины(х) ди́во(в) а(л)бо вы́родко(в) ω(т) лю(дє)и на свѣтѣ... што соу(т) нѣкото́рії с пєсє́ми голо́вами... нѣкото́рїи ω дво(х) ωбли́ча(х) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26); degener, виродокъ (1642 *ЛС* 155); Выро́докъ Degenerans (1645, Уж. 23 зв.).

2. *Перен. (людина, що втратила позитивні якості; недолюдок)* виродок, негідник: Але где бы ся прышло на печати и подъписы рукъ у того вашого шкрыпту погледети, нашло бы ся тамъ большей волъковъ, а нижъ овечокъ! большей выродъковъ, а нижъ правдивыхъ сыновъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 519); єщє нє єстєсмо ро́дѡмъ вы́бранымъ, кроле́вскимъ сщ҃е́н'ствомъ, рожа́ємъ ст҃ымъ, лю́домъ дѣди(ц)ство приспособла́ючимъ: бо(х)мо єщє оужа́ми и вы́родками ящо(р)чими (Вільна, 1627 *Дух.б.* 226).

3. *Перен.* Виродок, зрадник: А инше народове чимъ суть? Власне суть якъ выродкове, альбо якобы отъ цѣлого тѣла отсѣченны членкове, которіе ся пречь отъ простоты справедливости и отъ прав-

ды его отдалили (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); Кролέвая Наѹкъ, мінέрва Православно Каѳолическаѧ, прєвєлебный патронє, до того часѹ бáрзо нєплѡ́днаѧ (для вєлúкихъ навáлностєй и штѹ́рмовъ, ѡ(т) вы́родкωвъ Съборнои Цр҇кви мáтки нáшєи) оуродúвши... нє мáлоє Грóно в Православнои Наѹцѣ Православныхъ Сынωвъ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

Див. ще **ВЫРОДЪ, ВЫРОТЧИКЪ.**

ВЫРОДСТВО *с.* Звиродніліcть: едина то смертная година если ся не обачитъ и при церкви, единей матери своей не знайдетъ, не обявитъ и выродство его ясне укажетъ (Київ, 1623 *КМПМ* I, дод. 266).

ВЫРОДЪ *ч.* Те саме, що **выродокъ** у 2 знач.: Сквръна́вый: Сквр҇ѣный, плюгáвый, нєчúстый,... áлбо єщє: смро(д), плюгавєцъ, вы́родъ, вы́стѹпный (1627 *ЛБ* 114).

Див. ще **ВЫРОТЧИКЪ.**

ВЫРОЗУМЕНЄ *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРОЗУМЕНЬЄ *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРОЗУМЕНА *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРОЗУМЕТИ *див.* **ВЫРОЗУМѢТИ.**

ВЫРОЗУМЛЕНЄ *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРОЗУМѢВАНЄ, ВЫРОЗУМѢВАНЬЄ *с.* Розуміння, зрозуміння: мѹдровáніє, вырозѹмѣванє (1596 *ЛЗ* 57); Моудровáніє: ...Вырозѹмѣвáньє, мѹдрость,... бачéньє, рóзѹмъ (1627 *ЛБ* 66).

Див. ще **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

Пор. **ВЫРОЗУМѢВАТИ.**

ВЫРОЗУМѢВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(осягати розумом, усвідомлювати)* розуміти: Наѹчитъ мóвлю и читáти по Славéнскѹ и писáти ро(з)дѣлнє и чтóмоє вырозѹмѣвáти // лáцнω (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 2 зв.-3); Которі всѣ чтыри выклады пристойне уважаны и такъ вырозумѣваны, якъ ихъ розумѣны быти тыи сами учителе научаютъ, суть важны (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 341); абыстє... нє нєдбáлє Бж(с)твéнны(х) слωвъ слѹхали: áнѣ тóлько до порóжнєго слѹхѹ, мóвѹ Дх҇а Ст҇гω абыстє допѹскáли: áлє абысмо ωтворúвши внѹтрныѣ ср(д)ца н҇шєгω слѹхи, сúлѹ слω(в) вырозѹмѣвáли, и вшєлáкою готóвостю в нихъ сѧ бадáючисѧ, глѹбóкости рóзѹмѹ писмéнногω... шѹкáли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 447).

2. *(бути свідомим чого-небудь, ясно усвідомлювати щось)* розуміти: Мúлостъ вáша побóжныє ωблюбéнци, якω вырозѹмѣвáю, в стрúмѧ про(д)ка своєгω єконóма тогω свѣта в ступити замышлявáєтє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 916).

Див. ще **ВЫРОЗУМѢТИ.**

ВЫРОЗУМѢЛЫЙ *прикм.* Доступний, зрозумілий: тот же возный зозъналъ, ижъ онъ,... при згромаженъю велю зацъныхъ розного стану,... людей, голосом вынесълым, въсим людем вырозумелым, ижъ небожъчикъ панъ Марцинъ Смитъковский естъ тыранъско забитый през хлопов объволалъ и публиковалъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 70).

Див. ще **ВЫРОЗУМѢНЫЙ.**

ВЫРОЗУМѢНЄ, ВЫРОЗУМЕНЄ, ВЫРОЗУМЕНЬЄ, ВЫРОЗУМЕНА, ВЫРОЗУМЛЕНЄ, ВЫРОЗУМѢНЬЄ, ВЫРОЗУМѢНА, ВЫРУЗУМѢНЄ *с.* **1.** *(правильне сприймання написаного, сказаного)* розуміння: Вамь, коу вырозоумлєню ωзначити, и выписати главы зачала, поча(т)ки, и конц҇ѣ (1556-1561 *ПЄ* 443); кѹ томѹ ты(ж) бє(з) нєи [кграмматіки] єсли кто и читáє(т), мнóгокро(т) вѹ(н)тпаჸи вырозѹмé(н)ѧ пéвє(н) нє бывáє(т) (Вільна, 1596 *Грам.З.* 3); суть мѣсца гдѣ ихъ выложилъ, которы бы закрытые въ собѣ были, абы якъ найлатвѣй многимъ таемные... къ вырузумѣню... поняты были (Єгипет, 1602 *Діал.* 50); абóвѣмъ лацнѣй мóжєтъ вырозоумéньє слóва нєпúлного слоухача и читéлника оутєчи анєжлисѧ дáти зрозоумѣти, мóвитъ васúлій вєлúкій (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); Вѣдáєтє абовѣмъ котóрыистєсѧ Грéцкои любъ Латінскои Гра(м)мáтіки хѹдóзствѹ оучúли што ωна єсть кѹ понáтю якъ языка чúстости тáкъ и прáвогω... діáлєктωвъ и мовéнѧ и писáнѧ, и пúсмъ вырозѹмéнѧ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 2); Ширóкій и вєликослáвный языкъ Славéнскій... мáючи ωбвúтоє залєцє(н)є... з... иныхъ тáємницъ, котóрыи сѧ ты(м) азыко(м) в Вєлúкой и мáлой Рóссіи... ω(т)правѹю(т): и(ж) трѹ(д)ности тéжъ слωвъ до вырозѹмѣнѧ тéмныхъ мнóгіи въ собѣ маєтъ (Київ, 1627 *МІКСВ* 185); При томъ листє н҇шо(м) и дрѹкованы(х) ѹнивє(р)сало(в) свои(х) для лєпшого вырозѹмє(н)я посылає(м) мл(с)тє(м) в҇ши(м) (Корець, 1629 *ЛСБ* 502); **до вырозумена подати, подати до вырозумена** (що) — викласти, донести у зрозумілій, доступній формі: А прє(д)сѧ нє могли вырáзнє безъ Єнигмантъ

ѡповѣда́ти иж҆ Сло́во С҃нъ Б҃жїи пре(д)вѣчныи з҆ст8пи́ти мѣлъ и своєю наѹкою ѡныѣ всѣ фиг8ры ѡ(д)крыти, и до латвѣйшого выроз8мѣна подати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); пре́то пожитєчнѣ(и) роз8мѣю(т) де́сать вѣршо(в)... спѣвати, нѣж вве(с) псало(м) з помѣша́нїе(м) мысли з҆ 8стъ вылива́ти; кото́роє то помѣша́нїє, похо́ди(т) ча́стю с кваплі́вости спѣва́ючого, гды ѡста́токъ пса(л)мо(в)... нє старає(т)са пода́ти... ро(з)дѣлнє до выроз8мѣна (серед. XVII ст. *Кас.* 17 зв.).

2. *(обізнаність з чимсь, уявлення про щось)* відчуття, розуміння (чого): которы(и)... духовного вырозумєньа нє маю(т) тогды тоє писмо имь єсть мє(р)тво (XVI ст. *КАЗ* 632, на полях); а то сє все дѣяло... для злого выроз8мє(н)я, и для плохого ро(з)судк8 (1582 *Кр.Стр.* 11 зв.); Абовѣмъ слоу́шнаа... ре́чъ єст҆... абы до выроз8мѣньа альбо познаньа, и до ѡповєданьа пєрсо́ны ѡ(т)цєвъскоє... роз8мѣно // и вно́шано было (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 19 зв.-20); Слыхалъ єсмь ѡ тобѣ, жє маєшъ д҃ха б҃жєго, а и́жь наѹка и выроз8мѣньє и м8дрость большаа нашласа в҆ тобѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 364 зв.); **на вырозумене взяти** (що) — осмислити (що), збагнути суть (чого): А иж тая справа великого уваженя у себе ку розсудку потребовала, оную есмо справу на розмыслене и вырозумене ее... под тою ж моцю взяли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 406).

3. *(погляд)* розуміння: Инакшим҆ за́сь выроз8мє́н҆єм҆, и Ада́мово выгна́н҆є С҃тыи хотачи в҆ прїйд8ч8ю прє(д)ложи́ти Н(д)лю, якѡ́бы нѣа́коєсь ѡ(т)починє́н҆є прєдъ 8мышла́ютъ, и конє́цъ всѣхъ ре́чїй, кото́рыи вє́длѡгъ на́съ дѣали, пре(з) то́є н҃нѣшнєє ѡ(т)починє́н҆є, жєбыса ѡ(т)сє́ла якъ бы з҆ поча́тк8 зно́в8 начина́ли (1627 *Тр.* 37).

4. Ознайомлення: тотъ листъ архимандричій для вырозумѣнья ку вашей милости пану нашому милостивому, и звласче яко кгубернатору и обронцы того дому Божого, посылаемо (Київ, 1575 *АСД* IV, 15).

5. Розум, розуміння: Я яко всѣхъ подлѣйшем8 а кра(и)нєм8 налє́житъ, напєрє(д) вот8мъ сво(и) полож8. а кого бг҃ъ с прє(д)них҆ почтїлъ пра́вы(м) а доскона́лымъ выроз8мє(н)ємъ, кра(и)нєм8 за злє мѣти нє ма́єть (Острог, 1587 *См.Кл.* 10); Слыха́лъ є́смь ѡ тобѣ, жє ма́єшъ д҃ха б҃жєго, а и́жь наѹка и выроз8мѣньє и м8дрость бо́льшаа нашла́са в҆ тобѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 364 зв.).

6. Смисл, значення: А еслись мелъ правдивый преписъ листу папежского, а для чогожесь такъ тропилъ, скакалъ то-самъ, то-тамъ, же ани початку, ани конъца, ани вырозуменья тые слова твое не маютъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 725).

Див. ще **ВЫРОЗУМѢВАНЄ.**

Пор. **ВЫРОЗУМѢТИ.**

ВЫРОЗУМѢНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (доступний для сприймання)* зрозумілий: Ба(ч)ны(и) и м8дры(и) Казнодѣа нє сла́вы з быстрости довтѣп8 свое́го оу сл8ха́чѡ(в), алє само́го, в збавє(н)ю и(х) пожи(т)к8 ш8ка́ти, и на он8ю... по́вѣст, и(ж) па(т) слѡ(в) выроз8мѣны(м), анѣ(ж) тма́ми нєпона́ты(м) язы́ко(м) (в наѹцє... до на́рода) мо́вити пожитє(ч)нѣйшаа рє(ч) єстъ, по(м)нѣти пови́нє(н) (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 6 ненум.).

Див. ще **ВЫРОЗУМѢЛЫЙ.**

ВЫРОЗУМѢНЬЄ *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРОЗУМѢНА *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРОЗУМѢТИ, ВЫРОЗУМЕТИ, ВЫРОЗУМЕТЪ, ВЫРОЗУМЕТЬ, ВѢРОЗУМѢТИ *дієсл. док.* **1.** (чому, що, з чого) Зрозуміти, збагнути (що): Мы рєчамъ вашимъ вырозумєвши, конєцъ вамъ вчинимъ (Краків, 1533 *AS* III, 407); Якож мы..., выслухавши с обу сторон свѣтков, вырозумѣли есмо тому, иж... Ленковая и сынове ее маютъ привилея... на Вишенки (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 43); о кгрунт мы з твоею милостю, княже Козеко, не мамы што чинит, лацно с того суду и листу судового... вырозумет и обачит (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 259); кна(з) рома(н) нє б8д8чи бєлою головою алє м8жє(м) му(д)ры(м) выроз8мє(в)ши таков8ю ѡмы(л)н8ю зл8ю справ8 єго вєри(т) єм8 нє хотє(л) и зо (м)ною мл(ст)нє братє(р)ски мє(ш)ка(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 279); я(к)же то може(т) каж(д)ыи ч҃лкь ...вырозоумѣти, и(ж) жадє(н) до(к)то(р) анѣ лѣкаръ ты(х) хори(х) и нємощны(х) нє моглъ оулѣчити, котрыи были ѡ(т) б҃а навѣжєны (к. XVI ст. *УЄ* №31, 22 зв.); ѡбачивши тоє г҃ь и(ж) том8 роз8(м) лю(д)скы(и) вѣрозоумѣти нє моглъ, осмотрилъ тоє писмомь с҃тымь чєрє(з) д҃ха с҃тго справлєннымь (Там же,

91); [Ґрамма́ті́ка]... вы́розѹ́мѣна и́ми бѹдє́тъ, и до пожитє́чногѡ в҅ хѹ́дѡ́ствѣ єи оуживан҆ѧ приве́дєна (Єв'ю, 1619 *См.Грам.* 4); Каллистъ выгожа́ючи нєдолѹ́жности лю(д)ской з҅ вєли́кимъ стара́нїємъ,... ѡбасни́лъ, ижъ ла́тво мо́жєтъ ко́ждый доро́ги нб҃(с)ныѣ вы́розѹмѣти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4); Номокано́нъ Сло́во што́ бы значи́ло, з҅ Ті́тлѹ и на(д)писѹ на само(м),... чолѣ то́єѣ Кни́ги ла́тво вы́розѹмѣти (Львів, 1646 *Ном.* 5 зв.); а бы(с)мо напрє(д) натоурѹ и(х)... скри́тѹю... могли... пона́ти и вы́розѹмѣти; пото(м) причи́ны и(х)... вы́ложити (серед. XVII ст. *Кас.* 61 зв.);

(кому) *(сприйняти зміст висловленого кимось)* зрозуміти (кого): Ѡ(т) того жъ часѹ и ро(з)дєлє(н)є языко(в) зъ ѡ(д)ного, кгды ѡди(н) дрѹго(му) нє моглъ вырозѹмѣти сталося (1582 *Кр.Стр.* 23 зв.).

2. (з чого чому, що з чого, з кого) Довідатися (від кого про що); зрозуміти (що): А такъ пишєш до нас, абыхмо ѡ том поспол с королєм так помыслили, жєбы сѧ тоє злодєйство могло повстагнѹти, чомѹж єсмо достаточнє с того листѹ твоєго вырозѹмєли и вєлико то єстъ намъ дивно..., иж сѧ там таковыи збытки... становити почали (Петрків, 1538 *AS* IV, 131); ѡный дворѧнинъ маєтъ єго в тыи имєньѧ ѹвѧзати, ѡколо чогож ширєй в томъ листє королѧ... до тєбє ѡписѹєть, с которого томѹ достаточнєй вырозѹмєєшъ (Краків, 1539 *AS* IV, 221); Што сѧ тєж дотычєт Стєпани... и привилѧ Чѹсина, которого,... в рѹках своих нє маєтє єщє, алє сѧ єго врихлє надєваєтє мєти и тоє пилности вашєй,... яко єсмо с писанѧ вашого вырозѹмєли, чинитє, тѹю всю пилност вашѹ вдѧчнє ѡт вас прыймѹєм (Вільна, 1541 *AS* IV, 279); пнвє... з листѹ нш҃о(г) вырозѹмєєтє признаваючи єго мл(с)ти то(т) дє(л) бы(ти) слушны(и) которы(и) ся ста(л) мєжи ѡ(т)цємъ нш҃имъ а дя(д)комъ... васи(л)ємъ (Дубно, 1565 *ЛНБ* 46, 14, 1); кгды принося(т) лысты... писаныє по(л)скими литєрами з мєша(н)ємъ лати(н)ски(х) сло(в) вырозумєть нє можє(ш) (Київ, 1571 *Возн. Іст.* фотокоп. 34); ѡтрымалє(м)... листы твои... з которыхъ вырозѹмѣлємъ ижъ єстєсь добрє здоровъ (к. XVI ст. *Розм.* 63 зв.); дошло на(с) писанє ва(ш) м(л) з которого вырозѹмѣли є(с)мо и(ж) ѹрє(д)ни(к) на(ш)... нє ѡ(д)да(л) ти(х) чєтирє(х) со(т) золоти(х) на роботу до цръквє (Ясси, 1601 *ЛСБ* 362, 1); Мой милый сыну! хвалю довътѣпъ твой и науку и православіє, котороємъ съ тебе вырозумѣлъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 83); С пѣсанѧ в(ш) м(л) вырозѹмѣлисми яко(м)сѧ в(ш) м(л) ѡбєцали тои цр҃кви памє(т)и нашєи до ко(н)ца засклєп(л)єня и мѹро(м) за(м)кнєня роботы тоєи старанє чини(ти) (Устя, 1613 *ЛСБ* 448).

3. (що) *(проникнути в суть чого-небудь, осмислити щось)* зрозуміти: и у и(н)квизыцы(и) ѡписаноє вырозумєвъши, а (з)розумє(в)ши право нш҃є доброє ..., дово(д) присєгу намъ учинити наказалъ (Київщина, 1600 *ККПС* 152); я по(д)комори(и) луцъки(и) з контровє(р)си(и) ѡбо(х) сторо(н)... до сѹдѹ... вношоны(х) добрє вырозѹмє(в)ши а(ч) ко(л)вєкъ сє ѹказѹє(т) позо(в)... хотя(ж) пєрє(д) ты(м) того на жа(д)номъ тє(р)минє... пнѹ бє(л)зскому нє ѡбицигѡвано (!)... для того позвано(мѹ) постѹповати наказѹю (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 103); сѹдъ... Ко(н)тровє(р)сиє сторо(н) выслухавъши и ѡныє добрє в сєбє ѹваживъши и вырозѹмєвъши и(ж) в справє просто(и) ... // слова ѹ(ч)тивости тыкаючиє сє до справы нє налєжачиє вложоно с ты(х) причи(н) позо(в) нєпоря(д)ны(и) зна(и)дѹє(т) и по(з)ваного ѡ(т) того по(з)вѹ... во(л)ны(м) чини(т) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52 зв.-53); Суд нинешъный кгродский луцкий, конътроверсыи сторон обохъ...до суду нинешънего въношоныхъ выслухавшы и зъ оныхъ добре вырозумѣвши, позванымъ поступовати наказуетъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 423).

4. (з ким) Порозумітися: Въ чомъ съ ними намовившы и вырозумѣвшы, на якомъ бы датку перестати хотѣли, о томъ бы еси... намъ вѣдати далъ (Рудники, 1561 *АЮЗР* II, 157).

Див. ще **ВЫРОЗУМѢВАТИ.**

ВЫРОКОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wyrokować) вирішувати, рішуче висловлюватися (з приводу чого, про що): иначєй ра́дитъ члвкъ, а и́начєй ра́дитъ Бгъ, става́єтъсѧ ѡ(т)то́ль пасполи́тє, жє што члвкъ ...собѣ ѡбєцѹєтъ, то... Гдь Бгъ... ницѹєтъ: а то што ємѹ лю́бо, ра́дитъ, вырокѹєтъ, справѹєтъ и ко́н҆читъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 6 зв.).

ВЫРОКЪ, ВИРОКЪ, ВЫРОКЬ *ч.* **1.** Присуд, вирок: яко ты(ж) ѡныи страшныи вырокы вышли на тыи которїи бы в҅зго(р)дѣвши наукою ха҃... а за

сєгосвѣ(т)ны(м) // мешканіємь ѡ(т)далили быса в мысли свои ѡ то(м) на(м) найбо(л)шє пи(с)ма страшныи ѡставлєны и прє(з) пр(о)рки вы(з)началены (к. XVI ст. *УЄ* №31, 205 зв.-206); ко́лькомъ ре́къ, ане̑чо́го на(д) то́тъ выро(к) проро́чі̑й власне̑йшого нє нашо́лє(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 120); на конє(ц) оде́ржала звѣтазство на(д) повше́хностю грѣхо́въ, гды ономꙋ вы́рокови нє была́ по(д)да́ною, кото́роє на ве́сь свѣтъ вели́ки(м) єстъ го́лосомъ обво́лано (Київ, 1625 *МІКСВ* 129); Пꙋсти́лєм'са, мо́влю, на Визитова́ніє и споража́є́ніє, во всѣхъ Повѣтахъ, Мѣстахъ и се́лахъ,... єп(с)ко́пі̑ѣ моє́ѣ: нє дла яко́ѣ прива́ты и... зыскꙋ... а́лє боа́чи́са и оухо́дачи стра́шны(х) выро́кѡвъ Г(с)да Саваѡ́фа (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 1 зв.).

2. Остаточне розпорядження, рішення, ухвала: кназь Ила з мачохою своєю... ꙋ нашꙋ моць са подали и который єсмо закладъ,... положили, ѡни то принали, ѡбєцꙋючи са тот вырок наш моцно дєржати под тым закладом (Неполомичі, 1531 *AS* III, 386); тыє єсмо вси рєчи... достато(ч)нє ѡ(т) ни(х) выслуха(в)ши на то(т) ли(ст) на(ш) выписа(в)ши здали то на розо(з)на(н)є и выро(к) г(с)дрьски(и) (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 6 зв.); и нє чиначи дє(и) єстє досы(т) выроко(м) нш҃имъ г(с)дрьскимъ и водлє нихъ са нє заховываючи, алє того пробачивъши а нарушаючи во всє(м) заруки нш҃и ꙋ выроку нш҃є(м) пє(р)вшо(м)... нєѡднокроть спротивє(н)є намъ г(с)дру дѣлали и наєзды кгва(л)то(в)ныє чинили (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79); Ри́мъ... примꙋша́лъ вѣрныхъ бж҃ихъ, пре́зъ выро́ки и ма́нъда́ты цєса́рскіи, поклана́тиса и́доломъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32 зв.); Абы турбаціи болше и роздоры межи Игнатіаны и Фотіаны не вщиналися, ростропне церковь Божіа... постановила, абы обоя сторона вѣчне молчали и всѣ писма вырокомъ поважнымъ на вѣчность декретовала обоя сторона (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 755); тымъ выроко(м) мои(м) остатны(м) зо(з)наваю, же щоколвє(к) было по... жонѣ моє(й) тоє все... приятели небо(ж)ки побрали (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); нєха́й бꙋ́дє во́длꙋ́гъ вы́рокꙋ ва́шєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 71); **вырокъ вделати** (в чому) — винести рішення (про що): нє были єсмо доспєшъни вырокꙋ нашого в той рєчы вделати (Вільна, 1565 *AS* VI, 280); **вырокъ выдати** — те саме, що **вырокъ вделати:** Єдєнъ цр҃ъ... вы́рокъ... выдалъ... абы дла готовости єго, и прꙋдкого виста на выполнєніє дєкрєтꙋ; вшитка мꙋзика... на свитаню грала (поч. XVII ст. *Пчела* 5); **вырокъ вчинити** — (після розгляду справи) прийняти рішення: Какъжо ѡбєдвє сторонє широцє ѡ том з собою пєрєд нами мовили, а такъ мы рєчи, споровъ ихъ з обꙋ сторонъ выслꙋхавши, вырокъ нашъ господарский на то вчинили (Краків, 1538 *AS* IV, 154); Кгды Єго Милость рачил вырокъ свой вчинити мєжи воєводичомъ Троцкимъ... а старостиною Браславскою ...ѡколо имєнєй нєбощика кназа Костєнтиновых, на чомъ хто зостат маєт (1541 *AS* IV, 271); **вырокъ чинити** — приймати ухвалу: учитель церковный... учителскою владзою вырокъ чинячи, выразне особу Петрову выймуетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 343).

3. (*Божа*) воля: Стра(ш)ный то вы́рокь божі̑й, яко мо́ви(т) са(м) гь (XVI ст. *УЄ* № 29519, 223); Иде́шъ ѡ(т) на́съ Гєтманє ми́лый,... Крвю ѡбла́ный, пострѣломъ Тꙋрскимъ, Кончи́шъ жи́вотъ, выро́комъ Бо́зскимъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 41 зв.); Ѡто Ѡте́цъ ва́шъ лю́бый дошо́лъ свого кро́кꙋ, Єщє в' сєре́днємъ вѣкꙋ, з' Бо́ского выро́кꙋ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 7); Алє щожъ по ѡ́номъ, гды зємла послѣднѣ̑йшимъ вы́рокомъ Бо́зскимъ, такъ чл҃кꙋ ѡ(д)повѣда́єтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 935); А грѣшныци якѡ прєдъ вѣтромъ прахъ. Прє(д) лицє́мъ твои́мъ нє постоа(н)ны, Стра́хомъ ви́рокꙋ тво́єгѡ развѣа́ны (Чернігів, 1646 *Перло* 73 зв.).

4. *(постанова суду)* вирок: кгды сє то за Апеляциєю стороны Позваноє на трибуна(л)... любє(л)ски(и) было выточило су(д) головны(и) вырокъ кгродꙋ ѡного ꙋтвє(р)жаючи выби(т)є кгва(л)товноє при(з)на(л) ѡ(д)накъ єсчє и на и(н)квизицию дава(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 106); помєнєны(и) плєнипотє(нт) давалъ тыє рацыє: пє(р)шая — ижъ два разы уря(д) по(д)комо(р)ски(и)... дєкрєта фєровалъ в то(и) справє, которыє то дєкрєта по(д)коморскиє сутъ апъпробованыє трибуна(л)скими вырока(ми) (Горошки, 1642 *ДМВН* 220).

5. Відречення (від чого-небудь): во(з)ны(и) єнєра(л)... со(з)на(н)є... ꙋчини(л)... и(ж)... положилє(м)... по(з)во(в) два... до запису ѡ нєꙋчинє(н)є

того(ж) выроку з добръ ω(т)чисти(х) и материсти(х) (Вінниця, 1622 *ЛНБ* 5, ІІІ 4057, 63); дали... два квиты... єде(н) на выро(к) с посакгу и(з) добръ ω(т)чи(с)ты(х) и матери(с)ты(х) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 17).

6. Пророцтво, передбачення: нє згѝнєтъ за́конъ ω(т) иєрє́а, ра́да ω(т) моу́дрого, вы́роки ω(т) пр(о)ро́ка (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63).

ВЫРОСКОШОВАТИ *дієсл. док.* (що) Насолодитися великими розкошами: ѡ́жє па(с)тырє ω вѣчны(и) живо(т) и ва́шъ и свой, ничо́го нє дбаю(т) ѡ́жє па́стырє нн҃ѣшни(и) вѣкъ выжити выро(с)кошовати выславитиса... вы(м)дритиса ѡ́мыслили сѡ́тъ (1598 *Виш.Кн.* 289).

ВЫРОСТАТИ, ВЫРАСТАТИ *дієсл. недок.* **1.** (з чого і без додатка) *(про рослини) (розвиваючись, з'являтися)* виростати: якъ на ω(д)номъ по́лю ωсо́бно збо́ж'є, а ωсо́бно кѡ́ко́ль выраста́єтъ: и якъ в' домѡ ωсо́бно зло́дѣй, а ωсо́бно па́нъ до́мѡ бываєт'. Да́мъ прикладъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 165); ви́дѣлъ є́смъ со́нъ. Се́мъ ко́лосо(в) выроста́ло из сте́бла одногω, по́лныхъ и вєлми ωздо́бныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 66 зв.); соломѡ́нъ... росправлалъ те́жь ω прирожє́ньа дє́рєва ω(т) ке́дрѡ кото́рыи єсть на лива́нѣ..., кото́рыи выраста́єтъ з' стєны (Там же, 292).

2. *Перен. (ставати реальним)* виникати, появлятися: Што те́ды зємли до́ждъ, пре́з' кото́рый быва́єтъ трава, по́тым' овоцъ, то лицѡ и ѻ́чωм' сле́зы, з' кото́ры(х) и дш҃е́вныи выроста́ю(т) пожи́тки (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 20); молча́ти постанови́лъ... розѡ́мѣючи ижъ... ле́пѣй єст', жє́бы того ты́мъ ча́сомъ шко́дою наба́влєни бы́ли пи́лныи до́брыхъ рє́чій ми́лосники, кото́рымъ сна́ть пре́з' молча́ньє ба́рзѣй пожитє́чнымъ мѣлъ бы́ти, а нижє́ли нєвда́чныи ѻ́ныи сѡдьє́вє ба́рзѣй роздражнє́ни зоста́ли, а́бы да́лѣй ихъ зло́сть и злосли́ваа во́ла нє выроста́ла (Київ, 1627 *Тр.* 558);

(у певній послідовності) появлятися, виникати: Ачъ єстество или натѡра и(х) нє ги́нєть, кгды(ж) про́шломѡ подо́бноє выраста́єть, и ро́дитса є́дино з' дрѡго́го (Острог, 1587 *См.Кл.* 1).

Див. ще **ВЫРОСТИ.**

ВЫРОСТИ, ВИРОСТИ *дієсл. док.* **1.** *(про рослини) (прорости, вийти на поверхню грунту)* виростати: ωказали посєрє(д) болота копє(ц) вєлики(и)... и дєрєво з нєго бєрєза выросла (1546 *ОГ* 19); Ты Іѡ́на ско(р)би(ш) ω ти́квѣ,... кото́раа ωб нощъ вы́росла а об но́щи поги́бла (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 213); Изъ Сайного (!) пня вырусъ прутъ, изъ его корене плодитъ ся (XVI ст. *НЄ* 198); але кгды припадут покусы, якъ сухост на насѣне, упалое на камѣне, и якъ на дорогу утолоченную, и якъ межи терние, которое, кгды выросло, затлумленно ест, в них все и гинет а усыхает в них правдивая вѣра (Вільна, 1600 *Катех.* 73); Єдєнъ чл҃вкъ,... падаючы, похватилъ са за дрѣвце з' скалы вырослоє (поч. XVII ст. *Пчела* 7 зв.); Tá os pyruch na trawicy Byu liboy wyrosł z żemlicy (Яворів, 1619 *Гав.* 21); с тоей квѣ(т)ки древо виросло (серед. XVII ст. *Луц.* 536); *Образно:* Повста́ло и вы́росло в' зємли ср(д)ца єго ωсє́тъ и тє́рньє (Вільна, 1627 *Дух.б.* 366).

2. *(стати дорослим)* вирости: Родичωвє... сы́на подаю́т' доскона́лого и го́дного свѣдка, абы повѣдѣлъ якъ про́зрѣл'; гдыж' южъ з лѣтъ дѣти́нныхъ вы́рослъ, и єстъ мѡжєм' доскона́лым', жє можєт' дати справѡ, як' ωздоро́вѣл' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 281).

3. *Перен.* (від чого) *(з'явитися, взяти початок від чогось)* появитися: ви́дитє ижъ ω(т) ѻ́ного нєматєрі́алного добра́, ω(т) бг҃а ω(т)ца, ср(д)чныхъ ла́скавостій, вы́росли свѣтлости, сн҃ъ и дх҃ъ ст҃ый (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 42); А ты нє встыда́єшъ ли са оука́зѡючи вє́сполъ и Сн҃а жро́дломъ Бо(з)ства; И єсли твоє́ зданіє // позво́литъса, якъ мо́ва с(т). Діони́сіа зоста́нє(т), кото́раа назва́ла Сн҃а и Дх҃а... цвѣтами ω(т) Ѡцо́вского ко́рєнє вы́рослы(х) ωбѡ(д)вѡ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 208-209).

Див. ще **ВЫРОСТАТИ.**

ВЫРОСТИТИ *дієсл. док.* **1.** *(про рослини)* вирости; прорости: єс'ли бы зєр'но п'шєничноє впа(д)ши в' зєм'лю, а нє замєр'ло то бы єдно само такь пребыло а єсли оумрєть то // великый пло(д) з' сєбє выростить (1556-1561 *ПЄ* 402 зв.); Тє́рніє и ωсє́тъ вы́ростит' тобѣ зємла (Вільна, 1627 *Дух.б.* 169); *Образно:* Впа́дѡєт' насѣ́ніє дѡ́хо́вноє до ср(д)ца, и трва́єт' в' дѡша́х' прина́лыхъ, и ока́зѡєт'са я́кобы было оукорєнє́но и вы́рощєно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 588-589).

2. (кого) *(про людей) (вигодувати, виховати, виплекати)* виростити: Твоѧ ма́тка… кро́лѧ на(д) кро(л)ми, до я́слецъ виѳлеѡ(м)ски(х) чтырьна(д)цать ти́сѧчей одны(м) ра́зомъ жолнѣрѡ(в) моу́жныхъ кȣ оборо́нѣ па́на свое́го яко сли́чныхъ арома́тъ фіа(л)ки,… посѣала и вырости́ла (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 56 зв.).

3. *Перен. (бути причиною появи чогось)* породити; забезпечити: Вышолъ Панъ не иж҄бы погȣби́лъ зе́млю те́рніем҄ заро́слȣю,… а́ле а́бы сѣалъ насѣніе побо́жности, и вы́ростил҄ збаве́ніе на́ше (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 584).

Див. ще **ВЫРОЩАТИ, ВЫРОЩОВАТИ.**

ВЫРОСТОКЪ *ч.* **1.** Підліток, *діал.* виросток: младе́нецъ, дитѧ, и ты(ж) вы́ростокъ (1596 *ЛЗ* 56); Але и́жъ исаа́къ вы́росткомъ в҄ молоды́хъ лѣтехъ на то(т) ча́съ бы́лъ, потре́ба было чека́ти а́жъ по́ки доросте(т) (Дермань, 1603 *Охт.* 4); Младе́нецъ: Отроча́,… дитѧ, або выро́стокъ, лѣ(т) г҃ (1627 *ЛБ* 64); показа(л)сѧ быти ѡсобли́вой дѣлности млоде(н)цемъ… вызволены(м) его чи́нено ѡ(т) поеди́н҄ко(в) з молоды́ми або з выро(т)ками (!), а з доскона́лыми мȣжа́ми… потыка́тисѧ позволано (серед. XVII ст. *Кас.* 69 зв.).

2. (*лінія спорідненості у родоводі*) парость: Зоста́вилемъ вамъ по собѣ подѡбныхъ собѣ чтыри лѣторо́стъки, с ко́рене дѡмоу мое́го с тѣла и кръве мое́е выро́стки (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 17).

3. Слуга, пахолок: Тамже дей ȣ танцȣ Железови, кгды ѡнъ танцовалъ, велелъ кнѧзь Ярославъ выросткȣ своемȣ по три кроть ногȣ заставовить, чого потомъ Железъ не терпечи, выростка его пхнȣлъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); меновите прошȣ ѡ выростка… Прокопа Григоревича, //…абы емȣ… было за слȣжбы… дано двѣсте коп грошей (Рожана, 1571 *AS* VII, 398-399); дали… выросткови ѡ(т) писаня листовъ до волохъ г(р҃ш) є҃і (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 5 зв.); афанасовы мае(т) належати двѣ ча(с)ти ты(х) ква(р)таловъ,… а то для того же афанасы(и) повиненъ буде(т) понеко(н)дъ выро(с)тко(в) це(р)квы (!) потребны(х) з ча(с)ти своеи су(с)те(н)товати (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 50); того выростъка… без даня собе жадное намнейшое причины з луку в самый крыжъ з боку левого шкодливе …пострелилъ (Луцьк, 1643 *КМПМ* II, 268); Потом засъ тые хлопи александрыйские,… пояс едвабъный, шапъку соболюю, шабълю одну протестуючого, другую выростка его завзяли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 537).

ВЫРОСЧАТИ *див.* **ВЫРОЩАТИ.**

ВЫРОСЧЕНЬЄ *с.* Творіння, витвір: Яко ѡ(т) дх҃овного и нематеріа́лного добра́, ср҃(д)чнои добротли́вости вы́росли свѣтѡве, кото́рые в҄ нем҄ и в҄ себѣ самы(х) з҄ обопо́лне вѣкȣ и с того ме́шканьѧ вы́росченьемъ або плȣ́домъ трыва́ютъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 42).

Пор. **ВЫРОСТИТИ.**

ВЫРОТЧИКЪ *ч.* Те саме, що **выродокъ** у 3 знач.: и оутекли выро́тчицы во гефе́мъ, и бы́ли та́мъ перехо́днами ажь до о́нагѡ ча́сȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 247 зв.).

ВЫРОЧНИЦА *ж.* (*стп.* wyrocznica) найсвятіше місце у Божому храмі: спра́вилъ соломѡ́нъ все начи́нье в҄ домȣ г(с)днемъ… лихтари золоты́и… проти́во выро́чницы (серед. XVII ст. *Хрон.* 295).

ВЫРОЧНЫЙ *прикм.* Який стосується вироку.

◇ **листъ выручный** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

ВЫРОЩАТИ, ВЫРОСЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(про рослини)* давати, приносити (плоди). *Образно:* настȣпȣютъ цнѡты и богомы́слность, а мѣстце собѣ в҄ дȣша́хъ на́шихъ вѣчное займȣютъ, ростȣтъ, цвитȣтъ, и о́вѡцы вѣчныхъ дѡбръ выросча́ют҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1009).

2. *(бути причиною появи чогось)* породжувати: Понева́жъ цвѣче(н)е // ма́рное, ма́рныѣ постȣ́пки вырожа́етъ, и сме́рть справȣет҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1014-1015).

Див. ще **ВИРОСТИТИ, ВЫРОЩОВАТИ.**

ВЫРОЩОВАТИ *дієсл. недок. (про рослини) (давати сходи)* вирощувати, ростити: Якъ и земля пріимȣючи в҄ себе якоеко́лвекъ насѣніе, выро́щȣетъ, а тѣло чл҃вчее пріимȣючи в҄ себе тако́ежъ насѣніе, гноѣт҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 895).

Див. ще **ВЫРОСТИТИ, ВЫРОЩАТИ.**

ВЫРУБАНЕ, ВЫРУБАНЪЄ *с. (знищення, заготівля рубанням лісу, дерев)* вируб, вирубання: а п҃ни прȣсино(в)ска шкодȣ ѡ то(м) з в҃м ȣ права ѡчевисто мовити хочу(т) прото штобы в҃ша ми(л)… ку праву

сами стали ѡ... зопсова(н)є граници ѡ вырѹба(н)є запуста (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 123); вызнавае(м)... и(ж)... бачє(чи) манасты(р) нашъ... дво(р)цы села и имєня... чєрє(з) пє(р)ши(х)... дє(р)жавє(ц) покажєны попсованы а такъ в погноє(н)ю и ѡпалє(н)ю дво(ро)въ млыно(в) яко в розогна(н)ю людє(и) выруба(н)ю гає(в)... арєндовали єсмо (1588 *ЛСБ* 98); Которыє то конѣ вышъ рєчєны(и) панъ Во(и)цехо(в)ски(и) прєзє(н)туючи, мєнова(л) бы(т) ...позабираныє на вла(с)ны(м) кгрунътє... при вєлики(м) спустошєню пущи ...и при вырубаню ѡно(и) чєрє(з) по(д)даныхъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 192);

(вибирання, винищення вуликів, бортей рубанням) вирубання: кнѧзь Андрѣй... жаловал на кнѧзѧ Василѧ... ѡ кгвалты, наезды, грабєжи,... и ѡ подранє и вырѹбанє бчол и ѡ инщии многии кривды (Краків, 1538 *AS* IV, 148); Панъ Матъви(и) Нємиричъ... позъвалъ мєнє... ѡ вырубанъє дєрєва борътного (Люблін, 1592 *ККПС* 97); О который наездъ на кгрунты Зазимовские о розогнанъе подданыхъ, //... о вырубане борти,... именемъ... отца митрополиты... осведчилсе, оферовал... правне о то поступити (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 620);

виломлення, виламання: А за... оказанемъ архимандричимъ..., видели есмо... въ церкви... двери... порубаные и выбытые,... за которымъ вырубанемъ и выламанемъ тыхъ дверей ...скарбы дей церковные повыбирано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 159).

Пор. **ВЫРУБАТИ.**

ВЫРУБАНЫЙ, ВЫРУБАНЪ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(про дерева, ліс і т.ін.)* вирубаний: видил ...также и запустъ Дубницъкий ее мил. панее Волское спустошоный и вырубаный (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 377); коли вста́ли ра́но лю́ди мѣста ѳнагѡ оузрѣли розвале́ный олта́рь ваа́ловъ, и га́й вырѹба́ный (серед. XVII ст. *Хрон.* 176 зв.).

2. Виламаний, порубаний: видє(л) тє(ж) єсми... ѹ гридни ѡ(к)на порубаны а (в) коморы пєрє(д) гри(д)нєю ѡ(д)вє(р)ки вырубаны и вывалѧны (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24); видє(л) є(с)ми ворота выламаныє вырѹбаныє (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 19).

ВЫРУБАТИ, ВИРУБАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(рубаючи, звалити дерева, кущі, ліс)* вирубати: А так господжє кнѧгинє, што Ваша Милост рачила присылати боѧрина своєго... до мєнє, ѡбтєжаючи на подданых моих,... иж ѡни пѹщѹ... вырѹбали на бѹдованє (Полонне, [бл. 1520] *AS* III, 203); ѡни... запустъ зда(в)на запущоны(и) высєкли вырѹбали и внивєчъ ѡбє(р)нули (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 54); вы́шолъ ве́сь Ізра́и(л)... и полама́ли болва́ны и вырѹба́ли га́и (серед. XVII ст. *Хрон.* 342 зв.); тамъ же... и садъ внивечъ оберънулъ и вирубати казалъ (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 493).

2. (що) Виламати: по томъ наєха(н)ю... в сєрє(д)нєє клєти замокъ ѡ(т)бито и двєры вырубано (1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1855, 1); А потомъ, выбившы и вырубавши двери до церкви,... все побрали, пограбили (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 159); костелъ тамошний, дверы вырубавши, злупили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 563).

3. *(рубаючи чим-небудь, робити отвори)* вирубати: в острог, в мѣсто, уламуючисе, секирами дири вырубавши, а на передмѣстю... домωв килкадесят ...запалили (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 150).

4. (що з чого) *(виготовити, висікти)* вирубати, видовбати: и принюсъ овунъ мира дорогого,... и купили полотна нового, и объвили тѣло Іисусово..., и поклали его у грубъ новый, що былъ вырубанъ исъ камене (XVI ст. *НЄ* 54);

(що у чому) *(зробити знак на дереві)* зарубати: ѡт тоє грани скажоноє кнѧзь Ковєлский повєл чєрєз полє и вказывал грани ѹ соснахъ вырѹбаныи и выжжєныи (Шайно, 1538 *AS* IV, 174).

5. (що з чого) *(очищати землю від лісу, рубаючи ліс, зробити її придатною для обробітку)* вирубати (що): И Чиръ дарова(л) мя... пувъ нивы широкои, // а пув нивы вырубавъ горѣ и(з) лѣса (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 221-222); А сєсє зє(м)ля, що є(м) и(з) лѣса вырубалъ (Там же, 222).

Див. ще **ВЫРУБИВАТИ, ВИРУБОВАТИ.**

ВЫРУБИВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(очищати від льоду дорогу)* вирубувати: дорогѹ ѡтъ мєста до броны воєводиноє зимѣ стѹпєни вырѹбиваючи направѹють мєщанє (1552 *ОКЗ* 34).

Див. ще **ВЫРУБАТИ, ВЫРУБОВАТИ.**

ВЫРУБОВАТИ, ВЫРУБОВАТЬ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(дерево)* зрубувати: всякоє бо дєрєво кото-

роє нє родит плода доброг выроубовают єго и на ѡгон мєчоут (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 50).

2. (що з чого) *(очищати землю від лісу, робити її придатною для обробітку)* вирубувати (що): А сє зємля, что є(м) з лѣса вырубовалъ на горбѣ при Лєвковых двѣ нивы, трєтя далєй (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224).

3. (що) *(рубаючи, нищити)* виламувати, вирубувати: а вломившися чрезъ остругъ кгвалтомъ въ килку местцахъ... наскочивши заразъ на думъ,... Болобана,... окна вырубовать... почали (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 167).

4. (чим) *(робити отвори у чому-небудь)* вирубувати: видели... з обудвух сторон бакштъ мѣсто оступленое,... секирами дюры вырубованы и з мушкетов стреляно там въ бакшты (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 152).

Див. ще **ВЫРУБАТИ, ВЫРУБИВАТИ.**

ВЫРУДНЫЙ *див.* **ВЫРОДНЫЙ.**

ВЫРУЗУМѢНЄ *див.* **ВЫРОЗУМѢНЄ.**

ВЫРУМОВАНЄ, ВЫРУМОВАНЪЄ *с.* (*стп.* wyrumowanie) виселення: и похочє(т)ли мєнє та(к) ѡ тоє зранє(н)є своє або вжо ку выпо(л)нє(н)ю сєдє(н)я на вєжи яко и ѡ вырумованъє с кунєва позвати до короля... или до... права и судꙋ... по(д) которы(м) ко(л)вєкъ часомъ и бє(з) г(с)дра по(д) судами якиє по(д) тотъ часъ ити буду(т) (Кунів, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 94 зв.);

залишення, звільнення: А которого року схочу имене окупити, тогды передъ тымъ рокомъ, за осмъ неделъ, пану Понятовскому... о выкупене для вырумованя маю дати знати (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 6/I, 134).

Пор. **ВЫРУМОВАТИ.**

ВЫРУМОВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* wyrumować) (кого) вигнати, виселити: о чомъ абысъ ведаючи, зъ маетностью своею съ того манастыра Жидичинского вырумовалъ и выпровадилъся, непротивичеся воли и росказаню его королевское милости ни въ чомъ (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 118); па(н) рамо(лт)... слу(г), мєща(н), и людє(и) пыковскихъ с пасєкъ зъ заходо(в) нє вырумова(л) и с по(л) нє звє(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111);

залишити, звільнити: записано есть, — абы дей отъ поданя оного листу зъ ыменей его милости, пана воеводы Сирацкого, Постойна и Чудля, за недель шесть, всю маетность свою вырумовали, и тыхъ именей поступили (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 75).

ВЫРУМОВАТИСЯ *дієсл. док.* (*стп.* wyrumować się) виселитися, винестися: И потомъ... поехали дей есмо до другого имени... абы такожъ, отъ поданя листу оного за шесть недель, съ того именя его милости, Бормакъ, и зъ двору ся вырумовали и вывезли (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 76); и коли ко(л)вєкъ па(н) пєсочи(н)ски(и) ма(л)жо(н)ци моє(и) имєнє та(м) в кунєвє мѣти нє схочєтъ то(г)ды повинє(н) буду заразъ... и кунєва вырумоватися будова(н)є двора... бы(д)ло... начи(н)я домовыє в цєлє зостави(в)ши (Кунів, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 94 зв.).

ВЫРУЧИТИ *дієсл. док.* (кого) Звільнити: на(и)пє(р)вє(и) ѡны(и) жи(д) нахи(м)... выручо(н) є(ст) з вєзє(н)я... чєрє(з) пору(ч)нико(в) жидо(в) тамошни(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58); яко и того коня помененого на врядъ отдалъ, которого зась зъ уряду выручилъ и на рукоемство взялъ, оферуючи се его ставить // когда того часъ будетъ (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11-12).

ВЫРЫВАТИ[1], **ВЫРИВАТИ** *дієсл. недок.* **1.** (що, кому що, на кому що) *(силою віднімати щось-, когось у кого-небудь)* відбирати, виривати: также и мещанъ Луцкихъ... до хъвалы Божое не пущаютъ, вырываючи на нихъ якиесь пожитки собе (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 288); З якимъсѧ жалємъ з матєйками розставали: Кгды ихъ катѡвє з҆ роу(к) и(м) смꙋ(т)ны(х) вырывали (Львів, 1616 *Бер.В.* 82); Трꙋдно з҆ рꙋкъ Ґєркꙋлєсꙋ снать бꙋлавы брати; Ѡ трꙋднѣй Замоискомꙋ Тарчи вырывати (Київ, 1631 *Зем.Зам.*, тит. зв.); при которомъ мордованю принасвятший сакраменътъ, келихъ и патыну вырываючи, на землю в болото выкинули (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 816).

2. *(витягати зі землі з корінням)* виривати: в҆ темнохмꙋрной ночи сроґїй Вѣтръ вѣючи, всими щєпы и насѣньми крꙋтить, торгаєтъ, ломить, и вырываєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 18); **зъ коренє вырывати** *див.* **КОРЕНЬ.**

3. *Перен.* (кого з чого) Рятувати, визволяти (від чого): мєнє па(н) Богъ з ро(з)маиты(х) приго(д) и

нєбє(з)пєчно(сти) в домꙋ и (в) ро(з)маиты(х) краина(х) ча(с)то вырыва(л) (1582 *Кр.Стр.* 6); ты... на(с) в ѡбо́роноу твою прі́йми, стєрєжи на(с) и ѡ(т) нєпрїатєлєй борони, ѡ(т) нєбє(з)пєче́нствъ вырыва́й (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288); Вырыва́єтъ тєбє в' минꙋтѣ годи́ны з' па́щєкъ тє́мностій, і натых'мѣстъ прєно́ситъ тєбє до Кроле́вства своє́го (Вільна, 1627 *Дух.б.* 244); Исторга́ю: Вырыва́ю, выбавла́ю (1627 *ЛБ* 51).

4. *Перен.* (що) *(пробуджувати певні почуття)* викликати: Дла тои тє́ды причи́ны и при́повѣсть та́а тꙋтъ ѡ(т) Стыхъ Ѡ(т)це́въ спора́жена є(ст), вырыва́ючи, якъ рєкло́са, ѡ(т)чаа́ніє, и бо́азнь пріймова́тиса за до́брыи оучи́нки, напомина́ючи за́сь до покꙋты и жалова́на за грѣхи, того кото́рый як' о́ный блꙋдный грѣши́лъ (Київ, 1627 *Тр.* 29).

животъ вырывати *див.* **ЖИВОТЪ; очи вырывати** *див.* **ОКО.**

ВЫРЫВАТИ[2] *дієсл. недок. (утворювати заглибину)* виривати: Изваа́ю: Вырыва́ю, ры́ю, выдо́вбꙋю, вырѣзꙋю (1627 *ЛБ* 45).

Див. ще **ВЫРЫТИ.**

ВЫРЫВАТИСА, ВЫРИВАТИСА *дієсл. недок.* **1.** (у кого) *(із силою звільнятися від когось)* вириватися, видиратися (від кого): панъ Кграевский,... почалъ мне ножичками плѣшъ стрычи; ямъ дей коли оу него з рукъ вырывати ся почал, ино дей онъ самъ рукою своею мене збил и змордовал (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 1/VI, 61);

(швидко виходити, вихоплюватися наперед) вириватися: слꙋга ѡный... впро(д) з нєвстыдли́востю са своє́ю вырива́єтъ, и почєлюсто(к) моу вы́тина́єтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 94).

2. *Перен.* (що від кого) *(позбавляти когось чогонебудь) (швидко виходити наперед)* вириватися: Алє жа́дєнъ з' ни́хъ нє розꙋмѣлъ абы За́ко(н) то́тъ коли ѡ(т) ни(х) вырыва́тиса и выворочати мѣлъ, и ѡвшємъ ко́ждый з' ни́хъ ствєрди́лъ: и на ко́жды(и) де́нь та́а оумножа́єтъса и оуроста́єтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 162).

3. *Перен. (не в пору казати що-небудь)* вириватися: Не мейже ми за зле, если што несмачного найдешъ, бо то посполитая таковому придается, коли хто непытаный вырывается и отказываетъ кому (на то), о што его не просятъ (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1045).

4. *Перен.* (в чому і без додатка) *(випереджувати когось у чому-небудь)* вириватися: бо што за подо́бна сѣди́намъ оустоупова́ти, а мо́лодости в' лѣтєхъ и ро́зꙋмѣ вырыва́тиса (Острог, 1598 *Отп. КО* 2 зв.); г҃ь б҃ъ..., ємоу поздоровє́н'є чини(л), а онъ боа́чиса вырива́ти и лѣп'ши(м) на(д) ин'ши(х) са чини́ти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 208).

ВЫРЫГНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що і без додатка) Виблювати, виригнути, : А людямъ невинънымъ и цнотливымъ славы уволочаешъ, не паметаючи на оные слова: "снадне вырыгнути, але трудно зась полъкнути" (Вільна, 1599 *Ант.* 943); **душу вырыгнути** *див.* **ДУША.**

2. *Перен.* (що, що на кого) *(висловити, виявити свої почуття до когось)* вилити: Которые недавныхъ вековъ противъ папежомъ ядъ свой проклятый вырыгнули и не мало ѳалшу и баламутни написали, керуючы // писмо светое и (светыхъ) отецъ старыхъ противъ владзы (Вільна, 1599 *Ант.* 895-897); Зачимъ, правовѣрный чителнику, гды Баронѣуша, або рачей Скаргу... читати будешъ, словамъ его ущипливымъ, зъ ненависти на Фотіа вырыгненнымъ не протився: але якъ щирую потваръ мимо себе пущай (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 767).

Див. ще **ВЫРИГАТИ.**

ВЫРЫСОВАТИ *див.* **ВЫРИСОВАТИ.**

ВЫРЫТЄ, ВЫРЫТА *с.* Різьблення, вирізьблювання: изваа́ніє, вырѣзова(н)є, вырыта (1596 *ЛЗ* 50); Изваа́ніє: Вырѣзова(н)є, вы́ры(т)є (1627 *ЛБ* 45).

Пор. **ВЫРЫТИ.**

ВЫРЫТИ, ВЫРИТИ, ВЫРЇТИ *дієсл. док.* **1.** *(зробити заглибину в землі)* вирити, викопати: А почала гора замъковаа рысоватиса на трехъ мєстъцахъ а (з)влаща на ѡ(д)номъ мєстъцы ѡтъ пола яма нємала вырыта плынєньємъ пискꙋ з водою до(ж)-джєвою а такъ потрєбꙋєть тамъ гора тамованьа бє(з) мєшкань(а) (1552 *ОКЗ* 34).

2. *(видобути те, що знаходиться в землі)* викопати. *Образно:* Та(м) абовѣм' сатана срє́бро фал'шова́ноє выри́лъ: в' то́й дꙋши засѣалъ насѣна го́ркіи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 99).

3. (на чому що) Вирізьбити, вирізати, викарбувати: Ле́ѡ вєли́кій в ри́мѣ па́пєжь каза́лъ вы́рити на

та́блици срє́бреноѝ вы́знаньа вѣры (1509-1633 *Остр. л.* 132 зв.); и коли є(с)мо наро(д) бжи(и) нє має(м) та(к) розумєти абы золоту або сєрєбру або камєню хорошє вырытому ω(т) рємє(с)ника вымышлєному богу было подобно (II пол. XVI ст. *КА* 95); А дльа па́мьати... Па́пѣ(ж) Лє́о... таблйци в Цркви... поста́вилъ: на єдноѝ Погрє́цкȣ, а на дрȣгóѝ Полати́нѣ ...вызна́нiє вѣры вы́рито (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 148); И на нагробкȣ слова такiє вырыто (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.); Хотьачи абовѣ́мъ хто на́чин'є штȣ́кȣ я́кȣю мѣти, на которо́ѝ бы звѣра́та вы́риты были, пєрвѣ́ѝ єи з' во́скȣ оулє́пльа́єт', то́жъ на тȣ́ю фо́рмȣ вылива́єт', жє́бы вє́длȣгъ визє́рȣнкȣ было́ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 170); Таблыца ωстро вєжыстая... вколо пуклики на кшталтъ нѣтовъ по є(д)но(и) сторонѣ пє(р)сона паня(н)ская по(д) крє(с)то(м) вырыто (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 20); И возмє́шъ два ка́мєни змара́гда, и вы́рієшъ на ни́хъ имєна сыно́въ Ізра́илєвыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 105).

4. *Перен.* Залишити слід, викарбувати: Зна́комъ абовѣ́мъ и пєча́т'ю Г(с)днєю в' дшахъ вы́ритою, єстъ дхъ свѣтлости нєвымо́вноѝ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 285).

Див. ще **ВЫРЫВАТИ²**.

ВЫРЫТА *див.* **ВЫРЫТЄ**.

ВЫРѢЗАТИ, ВИРѢЗАТИ, ВІРІЗАТІ *дієсл. док.* **1.** (що і без додатка) *(ріжучи, відокремити щось від чого-небудь або вийняти, виділити з чогось, звідкись)* ви́різати: съ келиха сакраментъ Божій изъ лыжечкою... упало на сукно; съ которымъ сукномъ вырѣзавши тамъ же въ церкви спалено (бл. 1626 *Кир.Н.* 15); жа́дногω звѣра́ти, кото́роє бы мѣло, а́бо столчо́ноє, а́бо вырѣза́ныи а выньа́тыи ядє́рка нє офєрȣ́ѝтє г(с)дȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 124);

(зробити купюру в тексті) вилучити, вирізати: ты(л)ко чєрє(з) листы своє ω(з)на(и)мовали а сами стє ωбли(ч)нє на то(м) сє(и)мє нє были и то(и) єстє рєляцыє(и)... нє ȣчинили зачи(м) с ти(х) кни(г) вымазано и вырȣзоно (!) бы(т) на то(т) ча(с) нє могло а з прошло(г) сє(и)мȣ пє(в)ны(х) ωсо(б)... кни(ги) зє(м)скиє києвскиє спо(л)нє з вє(р) вшою прєписова(т) дєпȣтовано (Краків, 1608 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 4);

кастрували: трєбіті вірізаті (I пол. XVII ст. *Своб.* 19).

2. (що) Вирізьбити; ви́різати: ω ωбразех, що маляръ рȣками ȣробивши или рѣзан вырѣзавши сам, а потом перстноѝ работѣ своеѝ кланьаетсьа (поч. XVII ст. *Вол.В.* 85); и дрȣгаго вырѣзан'ного, поставою повєдаєтє, іса, алє бо(л)ва́н', кото́рого но́си(т) хло́пъ лєдвы бо тьажо(к), ставльаєтє єго на ωлтары (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146); Изваа́нъ: Вы́рѣзаныѝ (1627 *ЛБ* 45); И бȣдȣтъ мѣли имєна сно́въ Ізра́илєвыхъ ·ві· имєнъ бȣдȣтъ вырѣзаны, ко́ждыѝ ка́мєнь, имєни ка́ждогω во́длȣ(г) ·ві· поколѣньа (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.).

Див. ще **ВЫРѢЗОВАТИ**.

ВЫРѢЗАТИСЯ *дієсл. док., перен.* (з чого) Розійтися (із чимсь), відійти, відступити (від чого): также и унѣяты, вырѣзавшися изъ благочестія, изгордиши шатою крещенія Христова, поотрѣзовали себѣ вѣру и сумнѣня маючи, але сами доброволне, ни отъ кого примушени, абы до тои манѣи приступили (бл. 1626 *Кир.Н.* 18).

ВЫРѢЗОВАНЄ *с.* різьблення, вирізування: изваанiє, вырѣзова(н)є, вырытьа (1596 *ЛЗ* 50); Изваа́нiє: Вырѣзова(н)є, выры(т)є (1627 *ЛБ* 45).

Пор. **ВЫРѢЗОВАТИ**.

ВЫРѢЗОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) Вирізувати, видаляти: а жи(д),... з'єдналъ ємȣ жидо(в)коу мат'коу с кото́рою(с) змови(л). и(ж) ма́ла... ω дитьатє повѣдати. і якобы агглъ ясны(и) прибѣжа(л) и вы́налъ ср(д)цє з' ди́тьатє, вырѣзова(л) мѣсцьа чо́рныи с нєго... и засъ в'ложи(л) и заши(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42).

2. (що) Знімати, викидати: а стѣни въ волтаръ входячие и съ царскими дверми и сѣверскими вырѣзовати казалъ папѣжъ, же бы власне не церквы, але костелы были (бл. 1626 *Кир.Н.* 13).

3. Вирізьблювати, вирізати: изъваа́ю, ри́ю, вырѣзȣю (1596 *ЛЗ* 50); Скажи́ ми ω наѝвѣрнѣѝшіѝ бжіѝ слоу́го, що заказȣ́єшъ...//...вылива́єшъ и вы́рѣзȣ́єшъ оужа (поч. XVII ст. *Проп.р.* 132 зв.-133); Изваа́ю: Вырыва́ю, ры́ю, выдȣ́бȣ́ю, вырѣзȣю (1627 *ЛБ* 45).

Див. ще **ВЫРѢЗАТИ**.

ВЫРѢКАНЄ *с.* (чого) Відречення, зречення (від чого): абысмо и(х) поча(т)ко(м) вырѣка́ньа свѣта и ω(т)дава́ньаса за́конови приглєдѣвши, зара(з) тє(ж) позна́ли и ωсȣди́ли жє на та(к) мо(ц)ны(х) фȣнда-

ме(н)тахъ та(к) высо́каѧ доскона́ло(ст) мѹсѣла быти збѹдова́на (серед. XVII ст. *Кас.* 33 зв.).

Див. ще **ВЫРЕЧЕНЄ, ВЫРЕЧЕНЄСА.**

Пор. **ВЫРѢКАТИ.**

ВЫРѢКАТИ, ВЫРЕКАТИ *дієсл. недок.* (чого) *(позбавляти себе чогось)* зрікатися (чого), відмовлятися (від чого): я того права своєго которымъ ѡ(т) ѡ(т)ца его нєбо(ж)чика... мєла... на вєчность тыхъ имєнє(и) мнє дарованого ѡ(т)стѹпѹю и вырєкаю и на нєго сына своєго възливамъ и записѹю на вєчность (Луцьк, 1585 *ЖКК* I, 281);

(кого від чого) позбавляти права (кого на що): приятєлєвъ мои(х) бли(з)ки(х) и далєки(х) вє крви зо мною бѹдѹчи(х) такъ ѡ(т) того дому црковного яко ѡ(т) всѣ(х) долговъ вышшє помѣнєны(х) ѡ(т)даляю и вырѣкаю на вѣчныє часы (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.).

Див. ще **ВЫРЕЧИ, ВЫРЕЧИСА, ВЫРѢКАТИСЯ.**

ВЫРѢКАТИСЯ, ВЫРѢКАТИСА, ВЫРЕКАТИСЕ, ВЫРЕКАТИСЯ, ВЫРЕКАТИСА *дієсл. недок.* (з чого, чого, від чого) *(відмовлятися від своїх прав на що-небудь, переважно на маєток)* зрікатися (чого): Ацько гри(н)ча(к)... зєзна(л) доброво(л)нє... иже прода(л) пасѣку... аньдрѣєви токарєви ...и вызволюєть єму продаино(м) и даро(м) вѣ(ч)ны(м) и вырѣка(т)са зо (в)ши(т)кого и з дѣтьми своиѣми (Одрехова, 1519 *ЗНТШ* L, 4); мы ѡт тогос вырєкаємос и тымто листом нашим ѡтписѹємь (Володимир, 1533 *AS* III, 448); и вжо я сама собє... // ѡ(т)далила и си(м) листо(м) записомъ мои(м) на вси потомныє часы ѡ(т)даваю и вєчнє ся зо всєго права моєго на тоє имє(н)є... вырєкаю (Житомир, 1584 *АЖМУ* 143-144); антѡ(н) из жєною своєю... вызнали и(ж)... взали частъ свою спо(л)на ю(ж) ѹ матки и мєжи бра(т)тю и сєстрами ни(ч) нє имаю(т) токмо мл(с)ть и пови(н)ность пріатє(л)скоу винны родитєлє(м) свои(м) а близкости и спа(д)ку всєго са вырѣкаю(т) (Львів, 1590 *Юр.* 11 зв.); а сами сє южъ с тоє половицы дворѹ зрєкає(м) и вырєкаємъ часы вєчными (Київ, 1644 *Гр.Посох.* 1 зв.);

(чого) *(свідомо відмовлятися від чого-небудь)* зрікатися (чого), відмовлятися (від чого): гєдєонъ Болобанъ... по(д)писалса по(д) клятвою зо всєго вырѣкаючиса црквамъ и людє(м) и сщєнико(м) и(х) вѣчный по́кой заховати: и нє заховалъ (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 270); Ѡ(т)мѣта́юса... запира́юса, вырѣка́юса, прѹса, горджѹ, погорджа́ю (1627 *ЛБ* 146); Ѡ цвичє́нахъ встѹпѹючи(х) до законѹ; и вырѣка́ючи(х)са свѣта людии, и я(к) са... їноци обхѡда(т) з тыми, кото́ри(х) до за́конѹ приймѹють... кото́рыи свѣтъ ѡпѹска́є(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 32 зв.);

(кого) *(відмовлятися від своїх поглядів, вчинків)* відрікатися (від кого), зрікатися (кого): Ко́ждый кото́рый вырєка́єт'са сєбє; сво́й крєстъ нєха́й во́зметъ: вє́длѹгъ своє́и си́лы... нєха́й но́си(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 125);

(переставати визнавати що-небудь) зрікатися (чого), відрікатися (від чого): Бгомъ абовє́мъ свє́дчѹ, жє́мъ сє ты́ми Кни́гами, кото́рыє Ри́мскаѧ пи́лность пога́нбила, и потлѹмила, вєлми бры́дилъ. Кото́рыхъ зайстє, єсли кото́рый ри́мского дво́рѹ вє́рный прєла́тъ вырєка́лъсє: ѧ зайстє... вырєка́лєм'сє и на́збытъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 23 зв.);

(кого) *(поривати родинні зв'язки з ким-небудь)* відрікатися (від кого), зрікатися (кого): Абовѣмъ з' поча́ткѹ... в' мо́лодости Цркве,... діаволъ началствова́лъ, отє́цъ вырѣка́лсѧ сы́на, сы́нъ за́сь нє чтил' ѡ(т)ца (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129 зв.);

(з чого) *(відмовлятися бути кимсь)* зрікатися (чого): Кназ староста... повєдил пєрєд всими нами: "Ачколвєкъ мам росказанє... и полєцєнє старшого сѹдьи... нижлимъ нє приєхалъ сѹдєю быти, ани хочѹ и с того сѧ вырєкаю, абымъ... сѹдьєю быти" (Ковель, 1537 *AS* IV, 103).

Див. ще **ВЫРЕЧИ, ВЫРЕЧИСА, ВЫРѢКАТИ.**

ВЫРѢЧИ *див.* **ВЫРЕЧИ.**

ВЫРѢЧИСЯ *див.* **ВЫРЕЧИСЯ.**

ВЫРЯДЪ, ВЫРАДЪ, ВЫРАДЪ, ВЫРЕД, ВЫРЕДЪ *ч.* Військове спорядження: И в тых трєх годєх мамы выбирати трои платы и вырѧды водлє рєєстров Єго Милости, который Єго Милость нам под пєчатю своєю дал (Звиняче, 1553 *AS* VI, 9); Я Роман Ѳєдорович Санкгѹшко... заставил єсми панѹ Янѹ Хростицкомѹ имєнє моє ѡтчизноє,... з чиншами грошовыми и ѡвсѧными, с полми, сєножатми,...

и зо всякими пожитки,... с платы, доходы, и з вырадомъ военьнымъ (Звиняче, 1570 *AS* VII, 359); Такъ тежъ естлибы за держаня его самого и потомковъ его служба господарьская военная и земъская припала, тогды я маю также самъ, водле обычаю, выбравши вперед на людех, заступовати (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 326); которые квиты поборовые, на тые именя служачие, до выдержаня аренды ихъ, маемъ имъ отдати и службу земскую, военную, если бы се въ томъ часе показала, съ тыхъ именей сами заступовати будемъ повинни, — а подданые тые жъ маетности вырядъ дати повинни будуть (Полонна, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 287).

ВЫРАДИТИ, ВЫРАДИТЬ, ВЫРЕДИТИ *дієсл. док.* **1.** (що, кому що) Вчинити, зробити; заподіяти, завдати: И того ж часу подданые пана его Посяговецкие почали ся збирати з рогатинами,... и з иншыми бронями их, хотячи легкость пану Красовскому и приятелцы жоны его выредити (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 92); онъ не звыклъ ничого инъшого тотъ-то мужъ мой чинити, кгды одно упросится до которого цнотливого пана, абы его, при его уломности и околичнымъ здоровью, хто моглъ для его калецства штукою хлеба... ратовати, то от кождого, выредившы што-колвекъ и зашкодивши, пропъетъ и утечетъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 578); А чл҃вк҆ хота ж҆ на(м) што прикрого и вырадиᴧ(т), ближнїй єднак҆ є(ст) наш҆ и брат҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 544); братья Іωсифа всказали до него мовачи: оц҃ъ твой росказалъ намъ перед҆ тымъ нижли оумеръ тебе просити, абы запаметалесъ злогω оучинкѹ и грѣхъ и злости нашой которѹю вырадили есмо тобѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 77 зв.); **псій кусъ вырадить** (кому) — учинити капость комусь: естли бы тотъ жвачь Мышка а невымытое губы чоловѣкъ... // хотѣлъ ми якій псій кусъ вырадить... тогды бысь мя... съ пріятеля... такого непріятеля удѣлалъ, же быхъ того вѣчне на вашу милость выжаловати не могъ (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153-154).

Див. ще **ВЫРАЖАТИ[1].**

ВЫРАДЪ *див.* **ВЫРЯДЪ.**

ВЫРАЖАНЬЄ *с.* Вираження, вияв, виявлення: Сѹть тежъ и такїи которїи достѹпивши цнотъ, хвалитиса и ω(д) людей чти выражан҆а прагнѹтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 182).

Пор. **ВЫРАЖАТИ.**

ВЫРАЖАТИ[1], ВЫРЯЖАТИ, ВЫРАЖАТИ *дієсл. недок.* (що, кому що) Чинити, робити; заподіювати, завдавати: досадитель, зелживость выражаючїй (1596 *ЛЗ* 43); а вы и хр(с)тїано(м) та(к) бе(з) встыдѹ много злого выражаете, што є(ст) вши(т)ко(и) земли премыскои явно і вши(т)комѹ подоблю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 155); але ω(н) имъ дале(и), ты(м) бо(л)ше прикрости противко бра(т)ствѹ выряжалъ (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 4 зв.); Мона(х) нѣкїй былъ в҆ Іер(с)лимѣ постачїйса, которомѹ часто оуказовалъса дїаволъ лѹкавый, и прикрость мѹ выража(л) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 29); А дрѹгїй богатый ωдѹрѣвши, на(д) дрѹгихъ выноситиса, кривды и деспекты выражати, а навєтъ и ногами доптати починаєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 256); дѹшъ нашихъ раны емѹ оукажемω: а ближнихъ наших҆ осѹжати, ω досады, которыи бы намъ ω(т) нихъ выражаны были, дбати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 16); и инъшихъ веле кривъдъ, шкодъ, преречоный его мил. воиский кременецький чинит и выражает (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 264).

Див. ще **ВЫРАДИТИ.**

ВЫРАЖАТИ[2] *див.* **ВЫРАЖАТИ.**

ВЫРАЖЕНЄ, ВЫРАЖЕНЪЄ *с.* Заподіяння, учинення: На ωнъ ча(с) теды жолнѣре пре(з) тые выражена збыткоу(в) награвалиса з него (поч. XVII ст. *Проп.р.* 101); лечъ козацы, кгды юж протестанъта в дворе не застали а,... одехали, речоные подъданые..., при выраженъю инъшихъ шкодъ протестаньтови, воловъ дванадцеть дворъныхъ власъных комъпаренътисъ,... а оборы взъвъшы (!), одъны поели, другие попродали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 188).

Пор. **ВЫРАДИТИ.**

ВЫСАДИТИ, ВЫСАДИТЬ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(помістити, посадити куди-небудь)* висадити: которые дей слуги, або дружина Путошинского, высадивши его вечеромъ на печунку вечерать, того козака зарѣзали (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/I, 9).

2. (кого) *(підсадивши, посприяти вибратися)* висадити: по котором ареште девку, на йме Ганну, окном, час собе по тому упатривши, з избы выса-

дивши, проч выславши, закрили и затаили, потаемне до Воротнева,... выправили (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 495);

(силою стягнути звідки-небудь) зсадити: кнѧзѧ Ка́фского Володімѣръ з҄ конѧ // мѻжнє вы́садивши, поймáл҄ звѧзáлъ и збрóйного до свóєгѡ вóйска привéлъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 69-70);

(що) *(виставити що-небудь зсередини назовні)* висунути: Фарє(с) и зáра кды ю(ж) мѣли роди́тисѧ, єдинъ рѹкоу вы́садилъ з҄ оутробы, которо(и) привѧзала бáба ша(р)латнѹю пєлѹшкоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 250).

3. (на що) *(надати кому-небудь певну посаду, право виконувати якісь обов'язки)* призначити: абы ѡ(т)ту(л) жє є(ст) на то(т) стань высажо(н) нє понє(с)ѧ в пыху котораа бы єго вывє(р)нула (II пол. XVI ст. *КА* 509); отецъ Шибинъский..., такъ од его милости отца митрополиты Киевъского, яко и иншихъ старшихъ, од него на то высажоных и делекгованыхъ, в Литъве презъ шест летъ затриманый былъ (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 655).

4. (кого) *(вибрати для вирішення спірних справ, для участі у судовому засіданні)* призначити, уповноважити: Ино мы бѹдѹчи єдначи и на то высажоныи..., зрозѹмѣли єсмо то // с повѣстей и з листов и з доводѹ кнѧзѧ Коширского,... иж тот рок,... стал сѧ... с позвов кнѧзѧ Коширского, а нє кнѧзѧ Ковєлского (Краків, 1538 *AS* IV, 148-149); яко и тепер у Луцку зо мною приятелей были высадили не мало, и ничого не скончивши, проч ся розъехали (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 282); на то(м) сє(и)мику в лу(ц)ку мєли... ѡбоѧ сторони высадивши приѧтєлє ѡ тыє три дворища и людє на ни(х) ѡсєлыє та(к)жє и ѡ ѡныє рєчи ѡди(н) дрѹгому на ѡбє сторони ѹсправє(д)ливити (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 17); То тежъ особливе тому арендарови нашему тымъ листомъ варуемъ, еслибы,... на чомъ бы тотъ арендаръ шкоду милъ,... теды мы,... повинны будемъ на то по приятелю одному высадить (Бердичів, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 374); Пєрє(д) нами дєпѹтаты сѹдѹ головно(г) трибуналу любє(л)ско(г) зо вси(х) воєво(д)ствъ короны по(л)скоє... зобраными и высажоными приточила (!) справа з рєєстрѹ сѹдово(г) (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4).

5. (що чим) Оздобити: Престолъ коштовный, дорогимъ каменьемъ высаженій, всѣмъ народомъ для своей розличной сличности до подивеня годный, на штуки посѣкли и межи жолнѣры роздѣлили! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 776).

◇ **высадити з ланцуха** — зняти кайдани, звільнити: И привє(д)ши до двора по(д)даного... Миха(л)ка у вязє(н)є до ла(н)цѹха всадили... а пото(м) высадили з ла(н)цѹха (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7).

Див. ще **ВЫСАЖАТИ.**

ВЫСАДОКЪ *ч.* Висадок: огород один дворный, в томъ огороде пестернаку леха посеяного, цыбули высадковъ грядъ чотыри, цыбули посеяное гряд чотырнадцат (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352).

ВЫСАЖАТИ *дієсл. недок.* (кого) *(вибирати для участі в судовому засіданні)* призначати, уповноважувати: До соу́дѡвъ трибѹнáлски(х), абы длѧ постєрєгáньѧ спрáвъ дх҃ѡвныхъ, с посрéдкѹ сєбє двоу(х) осѡбъ, яко и и́ныи дх҃ѡвныи рєлѣи ри́мскои высажáли, позволѧ́ємо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37 зв.).

Див. ще **ВЫСАДИТИ.**

ВЫСАЖЕНЄ, ВЫСАЖЕНЬЄ *с.* *(вибір для участі у судовому засіданні)* призначення, уповноваження: нєбо(ж)чи(к) василє(и) жоравни(ц)ки(и) нє хотєчи ѡ то с кн҃зє(м) алєкса(н)дро(м) бурє(м)ски(м) ѹ суду правноє ро(с)правы ждати ро(з)нали были тую спра(в)у на розо(з)на(н)є и помє(р)кова(н)є приѧтє(л)скоє принѧ(в)ши собє ро(к) пєвны(и) на высажє(н)є приѧтє(л) в луцку (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 17); мы приятєли... з обудву(х) сторо(н) зго(д)нє ѹлюбєньє и высажєньє бѹдѹчи на то(и) справє мєжи и(х) мл(с)тью присмотрєвши(с) с право(м)... впро(д) выєхали єсмо ро(з)граничаючи кгрѹнты и(х) мл(с) (Ковалин, 1599 *ЦНБ* ДА/П-216, 99 зв.); А зась, за инстанциею тыхъ подданыхъ протестуючихъ, тоею пожогою зубожоныхъ, за пилнымъ старанемъ протестантовъ..., зъ уряду тамошнего Фастовского, яко злочинцы, выданы, и южъ, за высаженемъ, околичныхъ суседовъ на горло, ижъ се до злочинства доброволне признали, сужоны бытъ мели (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 444).

Пор. **ВЫСАДИТИ.**

ВЫСАЖОНЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто призначений на певну посаду чи вибраний для участі у судовому засіданні: на то прошоныє и высажоныє прислуха(в)шися и присмо(т)рє(в)шися добрє споро(в)... ѡ(т)поро(в) свє(т)ко(в) доводо(в)... заховали єсмо чє(р)нцо(в)... границꙋ (Київ, 1592 *ЦНБ* ДА/П-216, №27, 1 зв.); Таковоє мовы єго по влоску не розумѣли на то высажоныє, ледво килька их было, и то сопротивниковъ православію нашему (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); Пєрє(д) нами дєпутаты судꙋ головного трибуналу любє(л)ского... зє всє(х) воєво(д)ствъ... На ро(к) тєпєрєшни(и) вы(ш)мєнованы(и)... и высажоными Ставши ѡчєви(с)то... шляхє(т)ны(и) григорє(и) нєвмири(ц)ки(и) пода(л) кви(т) со(з)на(н)я своє(г) с пєча(т)ю и(с) по(д)писо(м) рꙋки своєє (Люблін, 1618 *ЦДІАЛ* 181, 2, 102, 9, 1).

ВЫСВЕДЧАТИ *див.* **ВЫСВѢДЧАТИ.**

ВЫСВЕДЧИТИ, ВЫСВЕДЪЧИТЪ, ВЫСВЕТЧИТИ, ВЫСВѢТЧИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(підтвердити істинність чого-небудь)* довести, доказати: Ѡ поволанью. ꙋста(в)уємъ бы повола(н)ѧ злодє(и)скиє пєрє(д) право(м) ѡповєда(н)ны и я(в)нє высвє(т)чоны и были до кни(г) врѧ(д)у ко(ж)дого записава(н)ны... таковоє ѡповєда(н)є и повола(н)є врадо(в)нє записова(н)ныє має(т) ꙋ права вє(з)дє мє(ст)цо мєти и при(и)мова(н)но быти (1566 *ВЛС* 104 зв.); Потомъ ваша милость до мене возного... послалъ абыхъ... вины заплатилъ, чогомъ не есть и не былъ виненъ; // того жаденъ на мене высветчити не може (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 306-307); А въ скутє(ч)номъ ѡ(д)повєданъю, то(т) же умоцованы(и) стороны по(з)ваноє... домовлялъ сє, абы... дукт такъ поводовоє стороны, яко и по(з)ваноє правъдивъши(и) вы(с)вє(д)чили (Київщина, 1639 *ККПС* 252).

2. *(переконатися в правильності чого-небудь)* перевірити: Єв(г)листа повєдає(т), якь ѡ(т)сылає(т) х҃с закон҆ники к҆ знамєнїю иѡны пр(о)рка а закладаєть ц҃рковь свою на вѣрѣ ѡ(т) пєтра высвє(д)чєнои (1556-1561 *ПЄ* 72 зв.); Ку тому самая (мова и) ѳразисъ, которое жаденъ зъ Латынъниковъ теперъ не могъ бы потраѳити, въ Грєческомъ екъземпляру правду высведъчитъ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1107).

3. (чим) *(документально підтвердити)* засвідчити: Мл(с)ть за́съ патрїа́рховъ кꙋ сп҃се́нью лю(д)скомꙋ, ѡ которой згасне́нью в҆ ѡ(т)щєпе́нствѣ дѣєпи́съ повѣда́єть, тымъ зна́чнє быва́єть вы́свѣтчона (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 183 зв.).

Див. ще **ВЫСВѢДЧАТИ.**

ВЫСВЕТЧАТИ *див.* **ВЫСВѢДЧАТИ.**

ВЫСВЕТЧАТИСЕ *дієсл. недок.* (чим) Засвідчуватися: высветчалисе листомъ кашталяна каменецкого урожоного Якоба Претвица, в которомъ указовали сведецство его, же жадных речей козацких у них не нашлося (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 15).

Див. ще **ВЫСВѢДЧАТИ.**

ВЫСВЕТЧЕНЬЄ *с.* Свідчення, показання: панъ староста Луцкий, не читаючи того высветченья, и во всемъ его милости не слухаючи, и легъко особу его милости поважаючи, и черезъ увесъ часъ тое справы, нимъся отправилъ, не фолькгуючи неспособному здоровъю его милости, стояти передъ собою велелъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 307); Противко тому сторона позваная пречечоный Остроухъ, самъ от себе и от пасербици своее справуючисе того ижъ жадные речи Сасковы в дому его не зостали ани он в них корыстил, боронилсе высветченьем и листами никоторых обывателев и месчан киевских (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 13).

Пор. **ВЫСВЕДЧИТИ.**

ВЫСВЕТЧЕНЫЙ *прикм.* Підтвердний, засвідчений. ◇ **листъ высветченый** *див.* **ЛИСТЪ.**

ВЫСВЕТЧИТИ *див.* **ВЫСВЕДЧИТИ.**

ВЫСВЕЦОНЫЙ *дієприкм.* Вигнаний. **высвѣцоно** *присудк. сл.*: я́къ цига́нѡвъ с коро́ны вы́свѣцоно, та́к҆ сѧ и той з҆ стороны клєба́нѡвъ звычай ѡ(т)мєни́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 196 зв.).

ВЫСВОБОДЕНЬЄ *див.* **ВИСВОБОЖЕНЄ.**

ВЫСВОБОДИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(звільнити з неволі, ув'язнення)* визволити: нє ѡ(т) ва́съ ѧ то ма́ю, алє бꙋдꙋчи в нєвóлѣ ѡбрѣка́всѧ бы́ти католи́комъ, а́жє бы мєнє вы́свободилъ бг҃ъ з нєво́ли (1509-1633 *Остр.л.* 129 зв.); обѣтницю... ѡбѣцаль авраамоу... да́ти намь... ижь бы єсмо из роу́кы врагь наши(х) высвобожєни (XVI ст. *УЄ Літк.* 71); а тїи сꙋтъ... подорожнаго и каликꙋ въ до́мъ прїати: нагагѡ приѡдѣти: ...вá́знѧ потѣшити: а єсли мо́жнаѧ

рѣчъ и высвободити (поч. XVII ст. *Пчела* 20 зв.); а та(к) абы вє(р)но(ст) вша на тє(р)минє вы(ш)ω(з)начоно(м)… ста(л)… запи(с) на ω(с)мъсо(т) золоты(х) по(л)ски(х) ω тыє… рєчи… зачи(м) ты ты(м) ла(т)вє(и) з рукъ пога(н)ски(х) ω(т)ца вы(с)вободити могли, ω(т)да(л) або має(т)но(ст) за(с)тавную ω(т)цу и(х) служачую… пу(с)ти(л) (Кременець, 1621 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 61 зв.); Нєво́лникъ прєз' Сто́ю Литургі́ю бы́лъ вы́свобожєный (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 155); **животъ высвободити** — звільнитися, врятувати життя: ω(д)но проти(в) того были жидовє примусили мѧ ωто(з)ва(т)сѧ до цєсара нє длѧ того якобы(х) мѣ(л) ω што проти(в) народу своєго жаловати алє жєбы(х) мо(г) живо(т) сво(и) высвободити. и длѧ того є(с)ми ва(с) призва(л) (II пол. XVI ст. *КА* 156).

2. (кого від кого, кого з чого) *(позбавити когось від фізичних і душевних страждань)* визволити, врятувати (від чого): Єв(г)листа выписоує, якь хс оуздоровлѧєть чл҃ка… а идє коу кнѧжати… дъщєрь єго уздоровлѧти. ты(ж) я(к) двцю въскр(с)си(л) (!) а жєноу ω(т) нємочи высвободити (1556-1561 *ПЄ* 142 зв.); Алє ви(д)жє про́то жада́ю а про(ш) ла́ски …абы… на мєнє бѣ(д)ноую възрѣти рачи(л): мєнє засмоучєноую оутѣшити а вы́свободити дъщєрь мою ω(т) бѣснова(н)ѧ діѧволс'каго (Львів, 1585 *УЄ* №5, 260 зв., на полях); про́то(ж) єді́норо(д)ный снь бж҃ій до́брово(л)нє са(м) на моучєнїє при́шо(л)… абы́ на(с) ω(т) прокла́т'ва (!) вѣ(ч)ного вы́свободи(л) (Чалгани, 1603 *УЄ* № 78, 48); Ѡблюбє́нє(ц)… млю свою ω(т) нєпрїа́тєлского стра́ху высво́бодилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162 зв.).

3. (що) *(викупити, взяти назад із застави)* звільнити: которое имене Смолеву его милость князь Кошерский у его милости, выкупити и высвободити а жиду Юску до рукъ его поступити мел (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 348); А маетность мою …которую… до имѣней пана брата моего… до села Перковичъ, высвободивши оное своими пенезми, не мало людей и кгрунтовъ сколько сторонъ до него причинивши… а потомъ до имѣнья Рѣчицы, яко до мѣстцъ варовнѣйшихъ… розныхъ часовъ звезъ и спровадилъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 233).

ВЫСВОБОДИТИСЯ *дієсл. док.* (від чого) *(позбутися певних зобов'язань, боргів тощо)* звільнитися: хотячи ся з жоною и маетностю своею от тых долговъ высвободити, просилъ есми яснеосвецоного… княжати… абы ми его милост тую суму пенезей… уистилъ и записалъ (Луцьк, 1563 *Арх ЮЗР* 8/VI, 135).

ВЫСВОБОЖАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(з неволі, ув'язнення та ін.)* визволяти: А так дей я, маючи ведомост о тяжкомъ везеню и мордованю жоны своее… // высвобожаючи ее с того везеня… позволил… на такие записы, яких он сам от нас потребовал, иж есмо поневолне уступуючи третее части тых всих имеией (Володимир, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 247-248); отъ поганъ Турковъ и Татаровъ на кождые часы барзо не мало здоровье и горла свои кладучи, народу хрестіянского высвобожаютъ (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 59).

2. (кого) *(позбавляти когось від фізичних і душевних страждань)* визволяти, рятувати (від чого): адъ… розумѣется мѣстце невидимое или мѣстце темностій и низкихъ пропастей, до которыхъ Христосъ обоженною душею, души отъ ада высвобожаючи, зступилъ (1603 *Пит.* 66); вода онаа… // … улєчи́ла огнє́вицу ба́рзо сро́кгую,… и Схизіну єдну нєвѣсту ω(т) Дисєнтє́рїи высвобожа́єтъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815-816); До Галилє́ѣ ω(т)сыла́єтъ оучєники гдѣ, з' розруху и стра́ху… ихъ выво́дѧчи и зъ вшєлѧ́коѣ бо́азни и трво́ги высвобожа́ючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 231).

Див. ще **ВЫСВОБОДИТИ.**

ВЫСВОБОЖДЕНЇЄ *с. (цсл.* высвобождєниє) порятунок, спасіння: та(к) ты(ж) и посланіє // ω(т) ба ω(т)ца нб(с)наго, котораѧ на тѧ кличє абы(с) сѧ нє бояль ты(х) страхо(в) моисєωвы(х), анѣ того моу(т)ного и во(л)нами збивающаго ωзєра, то є(ст) свѣта того мизє(р)наго и соуєтнаго, на которій изышолъ са(м) хс… на высвобож(д)єніє ка(ж)дого и вѣрно(г) члвка (к. XVI ст. *УЄ* №31, 191 зв.).

Див. ще **ВЫСВОБОЖЕНЄ.**

Пор. **ВЫСВОБОДИТИ.**

ВЫСВОБОЖЕНЄ, ВЫСВОБОДЕНЬЄ *с.* Визволення: я данїи(л) былє(м) в' жа́лю мно́гїє дни,… стара(л) сѧ и проси(л) ба ω высвобожє(н)є бра́тїи своє(и) з нєво́лѣ (Острог, 1590 *Кл.Остр.* 210).

2. Порятунок, спасіння: Єв(г)лїє,... дѡ́брыѣ вѣсти ѡзнаймѹет᾽ нам᾽,... оусыновленїє, дѣдицство вѣчных᾽ // дѡбръ, и з мѹкъ высвобожéнїє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 827-828).

3. *(закінчення строку орендування маєтку)* звільнення: А гдебы теж панъ Болманъ, потомкове его, тых имений... далей держати не хотел, тогды мают мне дати знати полъ рока перед рокомъ часу выкупленъя и высвободенья (Дубно, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 416).

Див. ще **ВЫСВОБОЖДЕНЇЄ.**

Пор. **ВЫСВОБОДИТИ.**

ВЫСВѢДЧАТИ, ВЫСВЕДЧАТИ, ВЫСВЕТЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** (на кого і без додатка) *(давати показання)* свідчити: тог᾽ды рєкль ємоу пила(т) нє с᾽лышишь ли колико на тѧ высвѣ(д)чаю(т) (1556-1561 *ПЄ* 117); Єсли ж᾽ такъ ѡ́нъ чини́лъ, всѣ нєха́й высвѣдча́ют᾽, всѣ его знаємыи щы́рє призна́ва́ютъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 15).

2. (що, що чим) *(документально підтверджувати)* засвідчувати: тежъ и листы от... Ивана Шимковича Скленского и Яцковое Скленское Кахны..., с которыми онъ имене Бородицкое держит, перед нами оказали, в котором они высветчают... же по тымъ знакомъ, яко панъ Олехно Борзобогатый... объвелъ... завжди перед тымъ отъ Бородчичъ ку Галичаном было держано (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 19); тымъ нашимъ квитомъ доброво(л)нымъ и таковою ѡчєви(с)тою дєклярациєю и пры(з)нанємъ вы(с)вє(т)чаємо созънаваючи зѡбопо(л)нє же вжє ничо(г) а ничого мєжы нами на ѡбоє стороны до дня сєго(д)нєшънєго нє до(с)тає(т) ѡ што бы(с)мо ся мєли право(м)... молє(с)товати трѹ(д)нити и имъпєдиѡвати (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); до господы... пана Ясинского приведши, за ноги объвесивши до горы,... задавали муки незносные,... на остатокъ у слупа,... увязали, хотячи его разстреляти, где тое посполство всего места оного невинности его высведчали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 568).

3. (кого) *(подавати достовірні дані)* підтверджувати: А же блаженный Фотій не жадалъ и не прагнулъ столицѣ подъ Игнатіемъ и не приватне ся за ню взялъ — высвѣдчаетъ его то, ижъ онъ царю... Таинъ Пресвятыхъ не далъ и въ церковъ не впустилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 475); Же не былъ еретикомъ — высвѣдчаютъ его... папежеве, которіи въ листахъ своихъ до него... ереси ему жадной не задаютъ (Там же, 738).

4. (що) *(символізувати)* виявляти, показувати, зображати: Алє якъ про(д)ки, тóй мнóго помагáю тъ та(к) нє мє(н)шє, и дѣлности высвѣ(д)чáютъ, котры́ми пéвныи знаки выслѹ́гѹю(т) и цны(м) потóмко(м), за клéйно(т) зоставѹю(т) (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2); Та́къ сѧ тыхъ, прєсла́вныи, дóмѡвъ, блища(т) спра́вы И высóким ихъ станóмъ гóдныи заба́вы. Тѹтъ стрѣлы прєва́жнѹю дѣлность высвѣдча́ютъ Тѹтъ сли́чный цнѡтъ, огородъ рѣки полива́ютъ (Єв'є, 1616 *На г.Вол.*, тит. зв.); Тоужъ по(д)кова и шєсть гвоздє́й послоугы высвѣдчаютъ Жє ѡни в᾽ собѣ завжды дѣльнос(т) маютъ (Угорці, 1620 *На г.Шепт.* 2).

5. (що, що в чому) *(доводити щось науковими аргументами)* засвідчувати, підтверджувати: А то (повѣда) не мое слова, але Ѳеодора оного зацного Студитского, который то высвѣдчаетъ въ пятойнадцать науцѣ своей, противъ иконоборцовъ, которую вы чытаете але не розумѣете бо не хочете (Вільна, 1608 *Гарм.* 188); И нє мнє́й Ри́м᾽скаѧ столи́ца моє́и пра́цы в᾽ рє́чахъ поважнє́йшихъ, и тє́жъ пѹбли́чныхъ спра́вахъ оужива́ла, оу Цє́сара и Арцикнѧжа(т). Пи́сма Папє(з)скїє, и Ли́сты Цєса́р᾽скїє и Арцыкнѧжа(т)скїє, котóрыє при собѣ хова́ю, рє(ч) самѹю дóсыть высвѣ(д)ча́ютъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 3); Годи́лосѧ тобѣ згóла сорóматисѧ старожи́тныхъ Ѳеолóкгѡ(в) и Ѻцóвъ пова́ги, и ѡ(т) ни(х) оучи́тисѧ прóстой и нє ѡмы́лной стє́жки, котóрымъ нє тóлко ча́сѹ да́вность, и прєвысóкаѧ мѹ́дрость и наѹка высвѣ(д)ча́єтъ гóдность вѣры, а́лє и живóтъ зрóвнаный Агглѡмъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 251).

6. (що) *(бути мірилом чогось)* визначати: показалъ и то, жє въ ко(ж)ды(х) границахъ прирожоныє знаки, границу, вы(с)вє(д)чаютъ (Київщина, 1639 *ККПС* 274).

Див. ще **ВЫСВЕДЧИТИ.**

ВЫСЕВАТИСЯ, ВЫСЕВАТЪСЕ *дієсл. недок.* *(сіяти певну кількість зерна)* висіватися: До того манастыра... нива одна..., на которой ниве высева-

ется Овруцкое меры одинадцат ведер (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); а ижъ болота немашъ, придать за тымъ дворищемъ Вачинскимъ на косаровъ шести, и маетъ се высевать мацъ осемъ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 395).

ВЫСЕДЕНЄ *с.* Відбування певного терміну: а што тамъ ѡсєда(ти) бѹдѹть по(д)даныє то(г)ды по высєдє(н)ю воли на(м) та(к) повинъно(ст) по(л)ни(ти) маю(т) яко в правє пла(в)янъско(м) надано(м) (Пиянь, 1592 *ЦДІАЛ* 131, 615).

Пор. **ВЫСЕДИТИ.**

ВЫСЕДИТИ, ВЫСЕДЕТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(дочекатися користі, прибутку)* висидіти: вшакжє …моєй… панєй волно, хотайбы мнє Ваша Милост рачила и ѡсадити, тогдыбых ѿ Вашей Милости ничого нє высєдил, толко мусилбых // Вашей Милости робити, а так лєпей, нєхайбых бєзпєчно до Вашєй Милости, …приєхал и постановєньє ѡколо вшєлѧкоє рєчи полноє вчинил (Степань, 1544 *AS* IV, 413-414).

2. (що і без додатка) Відбути певний термін: Митько ды(н)чєнокъ на воли сєдить и єщє до годѹ сєдєти маєть, а коли высєдить маєть жати є҃ копъ збожъѧ (1552 *ОКЗ* 43 зв.); ѿста(в)уємъ коли бы чл҃вкъ во(л)ны(и) пришо(л) за которого кн҃зя и сѣлъ на воли а высєди(в)ши волю хотє(л) засє прочъ по(и)ти, то(г)ды пє(р)вє(и) маєть толко заслужи(в)ши тому па(н)у своєму ко(л)ко на воли сєдє(л), то(ж) по(и)ти про(ч) (1566 *ВЛС* 84); маемо ведомость, же ты, пани Марино Ивановно,… препомневши еси наперед боязни Божое… а стыду своего, не выседевши по забитю мужа своего шести мѣсецей,… не довѣдши права о голову мужа… и еще не поховавши до землѣ тѣла небожчиковского… пошла еси замужъ (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 310); сєло крохає(в) чл҃ко(в) шє(ст) даю(т) по(л) чє(т)вє(р)ткы копы гр҃шє(и)… а два чл҃ки на воли сєдѧ(т) а высєди(в)ши го(д) маю(т) да(ти) соро(к) пя(т) грошє(и) (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 3).

ВЫСЕДЕТИСЯ, ВЫСЕДЕТИСЕ *дієсл. док.* **1.** *(провести частину життя в якийсь спосіб)* прожити, пробути: Прысмотрытеся жъ далей его королевской милости пану светобливому и побожному, который ни кому кгвалту… не чинитъ… ласкаве… терпитъ, чекаючи упаметанья противниковъ згоды. А предъся и тотъ спокоемъ ся выседети не можетъ: грозятъ ему затрудненьемъ пахованья его самого и потомъства его светобливого (Вільна, 1599 *Ант.* 955).

2. Пересидіти, перечекати: а надто есче оденъ з их мл. отецъ Иозефатъ,… тогож // часу вышъменованого, впадшы до дворку протестантис, тамже в томже селе будучого, з галасом и крыкомъ, дворника протестантис, есче што ледво на тот час зостаючого, который розумел, же се в дворку выседитъ, выволокши с тогож дворку розмаитыми и вымыслъными способы его страшыл (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 357-358).

ВЫСЕКАТИ *дієсл. недок.* (що чим) *(рубаючи, знищувати)* вирубувати, висікати: Якож кгды се моцю и кгвалтомъ великим през тую форту шпиталную добывали и оную обухами и друками одбияли и шаблями высекали, тот тумултъ люду великий и кгвалтовное добыванъесе убузство, хвории,… до манастыра утекали (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 594); которые ничого на тую прозъбу не паметаючы, ани тежъ на монастиръ и цменътар бынамней не респекътуючы, тую-то форъту до них выбияли и высекали (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754).

Див. ще **ВЫСѢЧИ.**

ВЫСЕЛОКЪ *ч.* Виселок: Я, Гнєвошъ Дми(т)ровичъ Стрижєски(и), …сознаваю и явно чи[ню] симъ мои(м) листомъ… // и(ж) я,… прода(л) єсми… имє(н)є моє ѡ(т)чизноє, …на (и)мя Дє(д)ковцы, — сєло ѡсєлоє, из высєлко(м) Комаровкою (Житомир, 1584 *АЖМУ* 137-138).

ВЫСЕЧИ *див.* **ВЫСѢЧИ.**

ВЫСИЛАТИ *див.* **ВЫСЫЛАТИ.**

ВЫСИЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Напружений, зосереджений: са́ми нє то́лко лєжа́ти и в покѡ́ю сѣдѣти, алє и на(д) свѣцки(м) спѡ́рами внѹ́трними высилєны(м) ста́номъ и́мъ да́лей, ты(м) бо́лшѡю горѹ и мо́(ж)ность бра́ти могли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 195).

ВЫСИЛЕНЬЄ *с.* *(сильне ослаблення)* виснаження, знесилення: Само ажъ зобополноє знищєньє, оупрацованьєсѧ, высилєньє, выжале(н)є, зѹбожєньє, звыкло такіє войны алє нє в ча(с) гамовати, а згодѹ

пожаданѡю нєрыхло приворочати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 217).

ВЫСИЛИТИ *дієсл. док.* Виснажити, знесилити: што бы тамъ ты(х) хр(с)тіанъ... кѹ ѡ(т)стѹпованью вѣры Хр(с)тіанской з дєспєраціи приводити, а такъ оутаєныє тамъ хр(с)тіанства силы высилити и ослабити бы могло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 204); до стискова(н)ѧ нє было причины, нижъ длѧ покрытьѧ болшихъ постѹпкѡвъ на нєсворныє чинѧчіє тѹмоулты... а зачасомъ ростырками высилєныє мєжи собою обыватєли рєчи посполитой оусмотрѣвати (Там же, 220 зв.).

ВЫСИТИСЯ *дієсл. недок.* **1.** (чим) Гордитися, пишатися: Кгдыжъ тая манна, которая имъ зъ неба была давана, фикгурою была самому Христови, которій зышолъ зъ неба для нашего спасенія, и указуетъ имъ Христосъ, абы оною манною выситися занехали, которая имъ южъ на жаденъ пожитокъ не была (1603 *Пит.* 51).

2. (на кого) Ставити, вважати себе вище від кого-небудь: Доколи ж, о папо, высишся на Христа, будет бо от него на грѣшники помста (к. XVI ст. *Укр.п.* 77).

ВЫСЇАНЬЄ *див.* **ВЫСѢАНЬЄ.**

ВЫСКАКАТИ *дієсл. недок.* (з чого) *(з утіхи, радощів)* підскакувати, вистрибувати (від чого): И прєчъ ѹжъ ѡ(т)шє́дши почали́съмы спѣва́ти, И з' ра́дости ѻноє го́йнє выскака́ти (Львів, 1616 *Бер.В.* 76).

Див. ще **ВЫСКАКОВАТИ, ВЫСКОЧИТИ.**

ВЫСКАКОВАТИ, ВИСКАКОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(стрибаючи, покидати місце перебування)* вискакувати: з' кото́рого вы́шє(д)ши заби́ты быва́ютъ ѡ(т) дѹховъ злосли́вы(х), якъ звѣрѧ́та ѡ́ныи выходѧ́чїи з' ѡгнѧ, а ри́бы з' воды выскакѹючїи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 123);

(про воду) (появлятися звідки-небудь) випливати, витікати: Ви́дѣлъ мо́рє ро(з)стѹпѹючєєсѧ прє(д) собо́ю, и во́дѹ чи́стѹю з ка́мєнѧ выска́кѹючѹю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 126); *Образно:* Зло́є бовѣмъ то́є, єстъ я́кобы жро(д)ломъ ѡ(д)всюлъ выскакѹючимъ (Там же, 160).

2. *(стрибком просуватися)* вискакувати: а со(т)ни(к) хотѣ(л) довє(с)ти павла нє до(з)воли(л) и(м) тои рады и ро(с)каза(л) абы тыи которыи могу(т) плыти напєрє(д) вы(с)каковали и на бєрє(г) выходити (II пол. XVI ст. *КА* 152); Рistáю, Рищѹ: Выска́кѹючи бѣгаю, а́бо бѣжѹ. Съриста́юсѧ, збѣга́юсѧ поспо́лѹ вытѣка́юсѧ, на кѹпѹ схожѹсѧ (1627 *ЛБ* 109).

3. Підскакувати, вистрибувати: Всѣ ро́зныи мѹзи́ки,... Бі́йтє в' лютнѣ а нєха́й лѣсы выскакѹютъ, и морскі́и Дєлфи́ны при брє́гѹ танцѹютъ (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.).

4. *(під звуки музики)* вискакувати, вистрибувати: мєльхо́ла дочка́ Саѹлова выглєда́ючи ѡкно́мъ, ѡзрѣла црѧ Двда выскакѹючого, и игра́ючого прєд' // г(с)дємъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 251-251 зв.).

5. *Перен.* (з чим, на що) *(невчасно, недоречно говорити що-небудь, починати робити що-небудь)* вискакувати: Православный: Звыклость то ваша, ижъ гды натрафите нѣякое слов‹к›о, которое бы ся вамъ здало за вами тягнучее, выскакуете зъ нимъ противко православнымъ на пляцъ (1603 *Пит.* 35); отцеве собору Картагінского забороняютъ, абы Римскій епископъ... зъ границъ своей діецезіи, зъ судами не вискаковалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 581).

6. *Перен. (несподівано виявлятися)* вискакувати, появлятися: А ѡ рє́чах нб(с)ныхъ... вє́длѹгъ с(т). Діони́сїа, и ба́датисѧ и пока́зовати годи(т)сѧ, и нє коли нєнасы́чєный ро́зѹмъ выска́кѹєтъ, а́лє ко́лко замѣрєно... єстъ ѡ(т) люді́й оучѡ́ныхъ Бо(з)скою ла́скою (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 273);

(обманливим способом потрапляти кудись) вискакувати, опинятися: Видите ли, погибели сынове, за что ради таковый прелестный и поганский чистець собѣ по смерти соградили, яко да, погански житие сего вѣка суетнаго поживше, по смерти в чистець входят, из чистца зас в царство небесное выскакуют (1588-1596 *Виш.Кн.* 149).

7. *Перен. (про воду)* вибризкувати: И ты оцє́а́нскоє глѹбо́коє мо́рє, Ра́дѹйсѧ, выска́кѹй, прєра́до(ст) взбі́йсѧ взго́рє (Львів, 1631 *Волк.* 25).

8. *Перен. (про море) (виходити з берегів)* розливатися: И ты ѡ мо́рє, ѡтвори зрѣни́цѣ, з' замѣро́нои выска́кѹй грани́цѣ, Нєха́й во́ды сѧ го́йнє розлива́ютъ злы́хъ затоплѧ́ютъ (Львів, 1631 *Волк.* 20).

◇ **выскаковати на герц** — ставати до бою: и гдѣ есть конец, то есть достигшому в предѣл без-

трастия(!), ознаймили, таже, достигши оного безстрастного пристаница, ожидати повеления от бога на дѣло службы его, а не самому без помощи божия выскаковати на герц, остерегли (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 189).

Див. ще **ВЫСКАКАТИ, ВЫСКОЧИТИ.**

ВЫСКОЧИТИ, ВИСКОЧИТИ, ВУСКОЧИТИ *дієсл. док.* **1.** *(швидко, раптово вибігти)* вискочити: он, обачивши мене, возного,... с того дому выскочил и у дворе у стайни замкнулъся (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 203); в то(м) часє слѹжєбни(к) пана кєлємєто(в) ѡлєшко и(з) светлицы ѡкно(м) на ѹлицѹ выскочи(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 36); А по ты(х) слова(х) вы́шо(л) проу(д)ко оумрлый яко єлѣнъ моло́дый выскочи(л) из҆ гр҃оба (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 53 зв.); там же тые менованые чернъцы и з ыншими помочниками и бунътовниками своими,... выскочивши... на улицы, того вышъменованого злодея зъ рукъ мистровыхъ одъняли (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547); Алєксандєръ... зволокъ з҆ сєбє коштóвныи ша́ты макидѡнскїи, а ма́ючи той перстєнь на па́лцы вы́скочил҆ з҆ полаты (серед. XVII ст. *Хрон.* 421);

(раптово переміститися) відскочити: Ка́мєнь, ...ди́вноu вєли́кости, ма́ло ѡ(т) того было, жє мѧ нє привали́лъ и вшєла́кѡ нє скрѹшилъ, гды по(д) ни́мъ глѹбо́ко спа́лємъ, єсли́бымъ... з҆ мѣстца, прѹдкимъ ско́комъ бо́азни по́лный нє вы́скочилъ (Київ, 1627 *Тр.* 557);

(стрибком піднятися, опинитися вище кого-небудь) вискочити: и много сѧ трафлѧє(т), я(к) дво(м) бор҆цє(м) бо́рѹчи(м)сѧ то томѹ, то сємѹ навръ(х) вы́скочити, а того по(д) сє́бє по(д)г҆бати, то томѹ за(с) зысподѹ вы(м)кнѹтисѧ, и вє(р)хового наспо(д) пєрєвє(р)нѹти (п. 1596 *Виш.Кн.* 252 зв.);

(раптово, несподівано появитися) вискочити: зара(з) юда воу́скочивши змє(д)жи жидо(в)... и поцѣлова(л) с҃на б҃жія (XVI ст. *УЄ* № 29519, 39); зъ якого(с) дому в ѡно(й) улицы выскочи(ли) три чоловєки то(л)ко в кошулѧ(х) а в убра(н)и з мє(чи) и почали бити... на сторожу (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 74).

2. *Перен.* Вийти, вибратися, вискочити: яко(ж) з нѣко(и) тє(м)ници на свѣ(т) свободы къ б҃гѹ смотрѣти, и о жи(з)ни //...поoучатисѧ, и мыслити вырнє(т), ѡдною сви́(т)кою мѣхо(м) шитою, и нєкшта(л)товно(ю) сѧ ѡдѣє(т) на надєждѹ б҃га живаго с тои ямы мир҆скоє на ров҆нинѹ выскочи(т), тогда мыслїю ни ѡ чо(м) дрѹго(м) (сѧ) нє фрасѹєтъ ...то(л)ко я(к) г҃а своєго оузри(т), ємоу оугоди(т) и с ни(м) въ вѣки цр(ст)вова(ти) боудє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 232-232 зв.); Таков бо есть ее закон своеволный: с под ярма тѣснаго и крестоноснаго и прискорбнаго жития и пути, ведущаго во живот вѣчный, выламавшися и вискочивши, буяти, шалѣти и бѣсоватися (1608-1609 *Виш.Зач.* 202);

визволитися, звільнитися: Та́къ албовѣ(м) и патрїа́рха оучини(л) іѡсифъ, здрайчиной своє(и)// вы́да(л) ѡдѣнѧ з нєво́лѣ слоужины выскочи́вши на кроле́вство встоупи(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 92 зв.-93).

◇ **выскочити на герстъ** — стати до бою: Алєкса́ндєр҆ всѣдши на ко́нь кото́рогѡ зва́лъ дѹчєпа́лъ вы́скочилъ на гє́рстъ а пєрєд҆ всимъ рицє́рствомъ свои́мъ ста́нѹлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 422); **на широкий гостинец выскочити** — здобути, захопити, осягнути (хитрощами) широку сферу чогось: Когда же за правду // вѣдаем, иж его юная... от матере старые вѣры отторгшися и на широкий гостинец, вѣка сего роскоши насытитися прагнучи, выскочивши хитрует,... скачет и играет (1608-1609 *Виш.Зач.* 201-202); Щасливый есть костел латынский для того, ибо, оставивши и повергши тѣсную дорогу евангельской мудрости, ведущую в живот, на широкий гостинец премудрости мира сего выскочил (Там же, 224).

Див. ще **ВЫСКАКАТИ, ВИСКАКОВАТИ.**

ВЫСКРОБАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(зробити купюру в тексті)* стерти, вилучити, вимазати: изъ евангелия некоторые фундуши, на и́меня церковные вписаные, выскробаны, въ чомъ немалая шкода тому владыцству Володимерскому сталася (Тикотин, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 59); жиды своє́ю прєвро(т)ностю тоу́ю си(л)ла́боу, то, ѡ(т) дє́рєва вы́мазали, и вы́скробали што головного было в҆ то(м) пса(л)мѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 302).

2. *Перен.* (що) *(зробитися чистим у моральному відношенні)* очиститися: Понєва(ж) вы́скроба(в)ши до зна́кѹ тѣло з҆ зло́сти, ѹмє(р)щвлє(н)нѹю внѣш-

него чл҃вка ко́жδ ра(с)тага́ютъ и пре́то(ж) писмо ст҃оє придаε(т), на моро́зѣ, же жа(д)ны(м) способо(м) нε мѣли до́сы(т) на само(м) ср(д)ца δмεр'твέню (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

ВЫСЛАВЕНЄ *див.* **ВЫСЛАВЛЕНЄ.**

ВЫСЛАВЕНЫЙ *див.* **ВЫСЛАВЛЕННЫЙ.**

ВЫСЛАВЕНА *див.* **ВЫСЛАВЛЕНЄ.**

ВЫСЛАВИТИ, ВИСЛАВИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого, що) *(визнати достойним)* прославити, звеличити: богъ ω(т)цо(в) наши(х) выслави(л) (II пол. XVI ст. *КА* 14); ле́чь же мно́гіи прε(д) на́ми до́сыт' оффі́тє вы́славили и ωписа́ли, нε зда́лоса на́мъ тδ ты́м' забавлѧ́ти (Київ, 1623 *МІКСВ* 81); Вεли́ко запра́вды и подивέнα го(д)но εст' Га Ба на́шεгω чл҃вколю́біє, кото́рогω нѣхто з людій подоста́ткδ вы́славити нε мо́жεтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 36); ω Прεчδдный и Нεпостижи́мый Бжε, Кто́жъ твой добродѣйства ви́славити мо́жε (Чернігів, 1646 *Перло* 31 зв.); высла́влεнъ бδдδ въ фарао́нѣ и во всέмъ во́йскδ εгώ (серед. XVII ст. *Хрон.* 91 зв.);

(кого) *(поширити добрі відомості про когонебудь)* уславити: а ω(н) в то(т) ча(с) доткнδ(в) ωчи и(х) тεды имь и заповѣди(л), абы нѣкомδ того нε повѣдали, а ωнї вышε(д)ши выславили єго по вши(ст)кои зεмли тδи (к. XVI ст. *УЄ* №31, 132); молодость єгω дивнымъ пророцство(м) г(с)дь бгъ выславилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 369).

2. (що) *(дати знати всім)* оповістити (про що): въ которомъ-же месте допущаемъ торгъ мети и встановити въ неделю; и закликати по всимъ сторонамъ и явно выс́лавити (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/І, 36).

Див. ще **ВЫСЛАВЛЯТИ, ВЫСЛАВОВАТИ.**

ВЫСЛАВИТИСЯ, ВЫСЛАВИТИСА *дієсл. док.* Прославитися, звеличитися: δжε пастырε ннѣшни(и) вѣкъ выжити выро(с)кошовати выславитиса выго(р)дитиса выбогатитиса вым(д)ритиса δмыслили сδтъ (1598 *Виш.Кн.* 289); Ты же, костеле латынский,... ту на земли важити, вимудроватися и выславитися изволив (1608-1609 *Виш.Зач.* 230).

Див. ще **ВЫСЛАВОВАТИСЯ.**

ВЫСЛАВЛЕНЄ, ВЫСЛАВЕНЄ, ВЫСЛАВЛЕНЬЄ *с.* Звеличення, виславлення, прославлення: вεликій ωнъ въ пр(о)рцѣ(х) цр҃ъ двдъ... матεрію и вѣршъ лютни своεй сла́дкобр'мачой годный до выславέнα ωбралъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 170); и с тыхъ мεръ мδсεлεмъ свою црковъ згола ωпδсти́ти: абымъ са́мъ росто́рга(в)ши тεжъ тыε звѧ́зъки, южъ до ко(н)ца волны(м) ста́вшиса: способнέйшымъ былъ до ωбвола(н)α и выславлε(н)α пра́вды (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 15 зв.); Пр(с)тδю Вл(д)чцδ на́шδ Бцδ и пр(с)но Двδ Мрі́ю,... всѣ ω(т) ср(д)ца,... просѣмо,... абы... мнѣ... слово кδ выславлέн'ю Крεста, въ оустѣхъ да́ти (Київ, 1632 *МІКСВ* 272).

Див. ще **ВЫСЛАВЛЯНЪЄ, ВЫСЛАВОВАНЄ.**

Пор. **ВЫСЛАВИТИ.**

ВЫСЛАВЛЕННЫЙ, ВЫСЛАВЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Прославлений, звеличений: Роздмѣю, же при то́мъ тако́вомъ за́цномъ ст҃омъ да́рѣ, и мεнε само́го з' тымъ присто́йнымъ Вш Кн(ж) Мл(с)ти Фамі́ліи, цно́тъ и дѣлностій выславέнымъ ла́скавє принати (Київ, 1623 *МІКСВ* 77); Тогды, пра́ви, Кεса́рійскаго ωба́чδ вεсεлого, выславлέнного яко́вы(м) мнѣ прεз' со́нъ частокро́ть ωказова́лεсьса Бра́тε на́ймилшій (1627 *Тр.* 39).

ВЫСЛАВЛЕНЬЄ *див.* **ВЫСЛАВЛЕНЄ.**

ВЫСЛАВЛЯНЪЄ *с.* Те саме, що **выславленє**: О то самъ помазанецъ Божый, король... Владиславъ Якгейловичъ,... который для веры хрестиянъское,... светчытъ... Пану Богу... за тую згоду и единость, которая се за вековъ его скончыла, (зъ выславлянъемъ имени Божого,) дякуетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 965).

Див. ще **ВЫСЛАВОВАНЄ.**

Пор. **ВЫСЛАВЛЯТИ.**

ВЫСЛАВЛЯТИ, ВЫСЛАВЛАТИ, ВЫСЛАВЛЯТЬ, ВЫСЛАВЯТИ, ВЫСЛАВАТИ *дієсл. недок.* (кого, що) Прославляти, звеличувати: якь іωаннь ис тεмницѣ послаль ко ісви оучέники своα я(к) тыжь хс прε(д) народы єго выславлаε(т) (1556-1561 *ПЄ* 52); теды маю... скромъне заховать и добродѣйство пана Каспорово еще въ змилованью его надо мною выславлять (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 335); ничого и(н)шого ω(д)но годны(х) мδжовъ и княжа(т) годнε... вы(с)лавляю(т) (1582 *Кр.Стр.* 14 зв); избавитε(л) нашь нѣ длα чого и(н)шого на(с) нε оучини(л), ε(д)но абы(х)мыса тѣло(м) ємоу покарали, а дшεю єго выславали (к. XVI ст. *УЄ* №31, 39); Таа εв(г)лїа... выславлаεть чюда іс (поч.

XVII ст. *Проп.* 5); тотъ Клименть въ всѣ(х) своихъ писмехъ выславаєт' единѡ ч(с)ть и пр(с)тлъ трехъ лицъ бж(с)твенныхъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 17); И вшеляко рожай той выславляти прислушаеть, як Давидъ мовитъ: "родъ праведныхъ благословится" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1135); Бл(с)влѧю: Добре мовлю, хвалю, выславлѧю, добрє кажоу (1627 *ЛБ* 9); И зрозоумѣль єдинь из ни(х) и(ж) є(ст) оулѣчєны(и). а обрънѹвшисѧ поча(л) голосо(м) вєликымь выславлѧти ба и пал ни(ц)... хвалѧчи и дѧкоуючи є(м)ѹ (1645 *УЄ* № 32, 192 зв.).

Див. ще **ВЫСЛАВИТИ, ВЫСЛАВОВАТИ, ВЫСЛОВЛАТИ.**

ВЫСЛАВОВАНЄ, ВЫСЛАВОВАНЬЄ *с.* Прославляння, вихвалляння, звеличування: Штожъ ту кто обрати схочетъ выславованье и дякчиненье отъ рода Роского, заисте, повиннѣйшая естъ речъ — ласку и добродѣйство народови... показовати (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1141); Праз(д)нованїє, Праз(д)никъ: ѡхота, вєсєлость, выхвалє(н)є, выславова(н)є, ѡбхожѣньє, свѧчѣ(н)є (1627 *ЛБ* 165); Бгъ дає' нам' добрыѣ дарѹнки, и вшєлѧкими промысл'ными потѣхами насъ ѡпатрѹєт', абыс'мѡ ... дѧковалиємѹ с' того, и имѧ єгѡ... славили и вєлбили: а мы нє дбамє в' подѧкованю, и лѣниво в' добрѡдѣйствѣ єгѡ выславованю постѹпѹємѡ, дарѹнки єгѡ..., нѣзашто важимѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 114).

Див ще **ВЫСЛАВЛЕНЄ, ВЫСЛАВЛЯНЪЄ.** *Пор.* **ВЫСЛАВОВАТИ.**

ВЫСЛАВОВАТИ *дієсл. недок.* (кого, що) Прославляти, звеличувати: Єв(г)листа выписоуе(т) якь хс выславоуеть оубогоую вдовицоу (1556-1561 *ПЄ* 313); ѡтрочатка того вєлико(ст) ѡповѣдѹймо, заслоуги и чоудовноє рождество выславоуймо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259); Прето, правовѣрный христіянине, тымъ святымъ патріархою Михаиломъ утѣшайся и выславуй его ревность (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1089); Вш Кн(ж) Мл(с) прирожоный свой славєнскїй Дїалєктъ або ѧзыкъ любишъ и выславѹєшъ, и силѹ єгѡ розѹмѣючи, радъ Книги тогѡ Дїалєктѹ читаєшъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 74); ѳємистоклєсъ валєчный добрє памѧтаєтъ, Гды ѡ(т)чизны здоро(в)є над всє прєкладаєтъ Гортєнсїа и Кира, припомнѣ(н)ємъ гойнымъ, Полимнїа выславѹй з' ѹклономъ пристойным' (Київ, 1632 *Євх.* 302); стара(и)мосѧ... хва Въскр(с)нїѧ славити и ѡповѣдати нє занєхиваймѡ... нєвымовныѣ єгѡ добродѣйства выславѹймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 232).

Див. ще **ВЫСЛАВИТИ, ВЫСЛАВЛЯТИ, ВЫСЛОВЛЯТИ.**

ВЫСЛАВОВАТИСЯ *дієсл. недок.* (ким, від кого) Прославлятися, звеличуватися (ким): На остатокъ такимъ вызнаньємъ, синодъ замкноути мѣли. ѡдинъ бгъ который пєрє(д) всѣми и на(д) всѣми, и въ всѣхъ нами вѣрѹєтсѧ и выславоуєтсѧ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 46 зв.); а ѡвоє, то єстъ три пєрсонами, ѡ(т) побожныхъ православныхъ и вѣрѹєтъсѧ и выславѹєтъсѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 278).

Див. ще **ВЫСЛАВИТИСЯ.**

ВЫСЛАВЯТИ *див.* **ВЫСЛАВЛЯТИ.**

ВЫСЛАВАТИ *див.* **ВЫСЛАВЛЯТИ.**

ВЫСЛАНЯ, ВЫСЛАНЄ, ВЫСЛАНЬЄ *с.* *(доручення, наказ кому-небудь піти або поїхати кудись із певною метою)* послання: годилосѧ было с тыми выклады, а затымъ и с тою оунѣєю ѡ(т)цо(м) владыкомъ заразъ што нарихлєй и пєрє(д) высланьє(м) до римѹ свѣцки(м) людємъ... оповѣдити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 60); ра(ч) вм... посла(н)цовъ нашихъ... принявши и имъ на вшєляко(и) помочи до єго... м(л) готовымъ быти якобы высланя нашє и и(х) тамъ трѹды... дарємъными нє были (Львів, 1610 *ЛСБ* 427, 1); И то еще знаменитый знакъ зацности и знаменитости Андреевы, ижъ, по ономъ высланю на весь свѣтъ апостоловъ, лосомъ або роздѣломъ досталися Андрееви части свѣта по Іерусалимѣ переднѣйшіи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 968).

Пор. **ВЫСЛАТИ.**

ВЫСЛАТИ, ВИСЛАТИ, ВЫСЛАТЫ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(дати доручення, наказати кому-небудь піти або поїхати кудись із певною метою)* послати: и кнзь Юрьи, воєвода кієвскій, на тоє дѣло выслалъ насъ, абыхмо безклопотно промежи ними того досмотрѣли и ихъ поеднали (Київ, 1510 *Арх ЮЗР* 8/IV, 161); И маетъ Его Милость для розознаня и певнѣйшое вѣдомости комисарей тамъ выслати (1537 *РЕА* I, 209); а тыи комисари ѡт кнѧзѧ... высланыи, имъ тых границ нє клали (Чернче-Городок, 1543 *AS* I, 354); а потомъ дей панъ Кграевский,

выславши з оного дому Саскового двохъ служебниковъ своихъ, мене поймати и до себе привести казал (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 1/VI, 61); А будетъ ли воля и ласка ихъ милостей — кого отъ себе на синодъ нашъ выслати,... тогъды меновите просимо, абы ихъ милость съ посродъку себе депутатови рачили его милость пана Радомъского (Вільна, 1599 *Ант.* 654); А єсли бы я, по(д)комори(и), за якими припалими потрєбами моими на ѡны(и) ро(к) выєхати нє могъ, тєды на своє мє(ст)цє коморника выслаты-(м) мє(л) (1599 *ККПС* 112); па(н) рамо(лт) ...на то(т) кгрунтъ са(м) выєхати и никого выслати и придати нє хотє(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111); рачили(с)тє дво(х) братє(и) вы(с)латы до єго го(с)подарскои мл(с)ти та(к) ти(ж) и до на(с)... навѣжаючи на(с) пи(с)момъ свои(м) рачитє (Ясси, 1610 *ЛСБ* 429, 1); ґды з ли́сты бра(т)ски(ми) лу(к)я(нъ) васілїєви(ч)... до воло(х) бы(л) вы(с)ла(нъ). Та(мъ) ω(т) єго м(лсти) ωдє(р)жа(л) кви(т) до могилы (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 2); ω сы́нꙋ мо́й, Іѡсифє, на якꙋю ганє́бнꙋю смє́рть пришо́лъ єстє́съ; я єсмь тєбє вы́слалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 61 зв.); Паномъ полковникомъ со(т)нико(м) атаманомъ виси(л)комъ вшєляки(м) ω(д) на(с) в сѣвєръ кождого часꙋ выслани(м) до вѣдомо(ст)и подаємо и(ж) дошло на(с) вѣдати жє ро(з)ніє ꙋтяжєня попо(л)няю(т) (Іркліїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1);

перен. (що) *(спрямувати вогонь, світло і т. ін.)* вислати: на захова́нѧ илїино нб҃ѡ та́къ мно́го ко́нєй и възо(в) ѡгнисты(х) вы́слало ижъ сѧ вса гора засвѣтила (поч. XVII ст. *Проп.р.* 199); с той бо(з)кои Ра́ны твой ви́шли ми два́ пото́ци, єди́нъ на ѡмытѧ́ пєрворо(д)ного грѣха моє(г), а дрꙋгі́й на соєдинє́нїє моє с тобо́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 99 зв.).

2. (кого) *(примусово відправити, випровадити)* вислати, вигнати: коли тые листы перебирали, насъ изъ светлицы выслали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 357); выслала всихъ з двора, живое души не зоставивши, толко мене и дивки, а сама пошла с Каскою до воротъ, жебы хто до двора не пришол алъбо не приехалъ (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 504);

(кого) (виселити кого-небудь звідки) вислати: С того имѣнѧ мают Их Милост мєнє и жонꙋ и дѣти мои... моцно выслати и тоє имѣнє к своим рꙋкам мѣти (Острог, 1516 *AS* III, 138).

3. (що) *(певну річ)* відправити: Лєѡ(н) папє(ж) ри(м)ски высла(л)... скрини со ω(т)пу(ст)ными листы (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П /1736, 52 зв.).

Див. ще **ВЫСЫЛАТИ.**

ВЫСЛЕДИТИ *див.* **ВЫСЛѢДИТИ.**

ВЫСЛИЗНУТИСѦ *дієсл. док., перен.* Пропасти, зникнути, вислизнутися: стєрєжи́тєсѧ того абы тоєю дирєю, котóраѧ, сѧ в҄ пра́вахъ на́мъ слꙋжачихъ дѣєтъ, всѝ сѧ вм҃стамъ свободы нє вы́слизнꙋли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 216).

ВЫСЛОВИТИ *дієсл. док.* (що) *(передати словами якусь думку)* висловити: И вы́словивши всє наконєць повидѣль ω нє(м) яко бы вь ѡсобѣ б҃жеи мови(т) възꙿшє(л) єси на высотоу (Львів, 1585 *УЄ* №5, 153 зв., на полях); Рєчъ сама́ѧ и матєрїа оутѣшная є(ст) и ласкаваѧ: котóрꙋю абысмы могли го́днє вы́словити (поч. XVII ст. *Проп.р.* 179); Гдє бовѣмъ пєрсона́лноє похожє́нїє С҃тго Дх҃а, ѳєологіцко вы́словити и ω(б)ави́ти на́мъ ра́чи(л), котóрый ω(т) Ѡц҃а похо́ди(т), повѣдѣлъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 245); Нꙋжъ кто мо́жєтъ, якъ вєли́кїи та́мъ знѣслъ пра́цы, го́днє люб сло́вы, лю́бъ хва́лами высловити (Київ, 1627 *Тр.* 555); Прєсвѣтломоу сп҃си́тєлѧ на́шєго тръжєствоу въскр(с)нїа барзо сѧ дивова́ли, кото́ро(г) триоу(м)фꙋ за́цности нѣкды го́днє нє мо́гли высловити (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 152 зв.); ω и́нши(х) рє́ча(х) якω то прєва́жны(х) нє мо́жна є́сть рє́чь вы́словити (серед. XVII ст. *Хрон.* 394).

ВЫСЛОВЛѦТИ *дієсл. недок., перен.* (кого) Прославляти, звеличувати: Мѣй жє, М(с)цъ, Заха́рїє, Бцꙋ в҄ цнѡтахъ... // абы в҄ твы́хъ робо́тахъ, Вѣра Православна, и дѣтокъ цвичє́ньє, На́ ратꙋнокъ бли́жнємꙋ, црк҃ви, вспоможє́ньє, и Мѣсѧцъ и Звѣзды оуста́внє сїали, Копистє́нскихъ въ ѡсобѣ твоє́й высловлѧ́ли (Київ, 1627 *МІКСВ* 175-176).

Див. ще **ВЫСЛАВИТИ, ВЫСЛАВЛЯТИ, ВЫСЛАВОВАТИ.**

ВЫСЛУГА, ВИСЛУГА *ж.* **1.** *(перебування на службі протягом певного періоду)* вислуга: А то єсмо Єго Милости продали ѡбєл вѣчно и на вѣки нєпорꙋшнє... замок Локацкий, который ѡтєц нашъ послє выслꙋги господарѧ Єго Милости ново збꙋдовал (Володимир, 1542 *AS* IV, 312); то(т) проси́ль пи́лно цѣсарѧ... за ви́слꙋгꙋ свою абы єго сєктѣ да́

н(а) бы́ла якаѧ це(р)ко́вь (XVII ст. *УЄ* №29519, 281); Вс́ѧкожь єсте́съ мнѣ бра́тъ, не хочꙋ абысь мнѣ да́рмо слꙋжилъ; повѣдай што за выслꙋгꙋ хо́чешъ взѧ́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 45).

2. Володіння, одержане за службу: А еще к тому приписываю свою вѣрную выслугу, што есми выслужилъ на господари великомъ короли Александре, озеро Вѣропутъ а Долгую тоню (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); Я Михайло Павша... записалъ есми свою вѣрную выслугу... селище Климятинъ, у Черкаскомъ повѣтѣ на Днѣпрѣ,... Николѣ Пустынскому манастырю (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45); Которое имене выслꙋжил ѡтець мой, на короли Єго Милости, Иван Старый — Закон в Луцком повѣте, тоєм имене, выслꙋгꙋ ѡтца моего... заставил затю моемꙋ... в полтораста копах грошей Литовское манѣты (Крупа, 1533 *AS* III, 411); еслибы о тую выслугу хто зъ насъ былъ отъ господара его милости позванъ, уховай Боже (Чорторийськ, 1547 *АрхЮЗР* 7/I, 23); Село татаровичи выслꙋга небожъчика мꙋжа ее... г҃ потꙋги в немъ (1552 *ОЖЗ* 127 зв.); Тымъ же те(ж) ѡбычае(м) хотѧ бы(х)мо которому татарину... дво(р) на(ш) або име(н)е... дали маю(т) сѧтаковые... на выслуга(х) свои(х) проти(в) хре(с)тиянъскихъ люде(и)... заховати абы ихъ ку подачкамъ ... не приневоляли (1566 *ВЛС* 95); я... // ...на тыхъ всих именяхъ которые бы мне ...напотом, за куплею и выслугою моею, правомъ, спадкомъ... припадати мели... малжонце моеи,... записую (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 196).

Див. ще **ВИСЛУЖЕНІЄ.**

ВЫСЛУГОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(бути вартим чого-небудь)* заслуговувати (чого, на що): Але якъ про(д)ки, то́й мнѡ́го помага́ютъ та(к) не ме́(н)ше, и дѣлности высвѣ(д)ча́ютъ, которы́ми, пе́вныи знаки выслꙋ́гꙋю(т) и цны(м) пото́мко(м), за кле́йно(т) зоставꙋю(т) (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2).

ВЫСЛУГОВАТИСЯ *дієсл. недок.* (кому) *(ретельно служачи, добиватися чого)* вислужуватися: наѡ(с)тато(к) ся и(м) ажъ ви(с)лꙋговали, ѡ(т)то(л)же еще и нн҃ѣ ꙋ ни(х) то(и) ѡбыча(и) ижъ ся в неволю даю(т) (1582 *Кр.Стр.* 63 зв.).

ВЫСЛУЖИТИ, ВИСЛУЖИТИ *дієсл. док.* (що, що на кому, що від кого, що чим) (*одержати за службу*) вислужити (що, що в кого, що чим): Я... городничій лꙋцкій съзнаваю... што есми // выслꙋжилъ имѣне в лꙋцком повѣте... на г‹о›с‹по›д‹а›ри его милости великом короли Александре на имѧ Свинаринъ (Луцьк, 1506 *AS* I, 131-132); А еще к тому приписываю свою вѣрную выслугу, што есми выслужилъ на господари великомъ короли Александре, озеро Вѣропутъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); Я ива(н) немири(ч)... записалъ есми ч҃лка свое(г) выслужено(г) на г(с)дри мои(м) на имѧ ѡле(к)сея из бра(т)ею его ꙋ завшьско(и) волости з меленеви(чи) посполито живе(т) (Олевськ, 1514 *ПИ* №6); Пришодши перед нас земѧнка наша Богꙋхваловаѧ... из дѣтми своими... и з дочками... и оповѣдили, иж которое имене... на имѧ Романово ѡтецъ мꙋжа ее... выслꙋжил на брате нашомъ... ино... ѡни ...тое имене... продали (Вільна, 1529 *AS* III, 347); Я кн҃зь петръ... сознаваю...: Што(ж)... име(н)е выслужилъ есми на г(с)д҃ре н҃шомъ (Туличів, 1535 *Арх.Р.* фотокоп. 46); огороды, которые маю в заставе... и штобых еще именей, з нею [малжонкою] мешкаючи, набылъ, выслужил, прибавил, ...то все еи, жоне моеи... дарую (Берестя, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 69); земя(н)ка г(с)дрская... [пограбила]... моихъ вла(ст)ны(х) рече(и) в то(и) же скрини, што(м) былъ выслужи(л) з молоды(х) ле(т) моихъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); мы то смотревши, знашли е(с)мо в того листу дату пе(р)ве(и) писано, ни(ж) па(н) Лаза(р) выслужи(л) тое име(н)е (Черкаси, XVI ст. *ККПС* 77); а я тежъ также, штоколвекъ где могу, убогая невеста, крывавымъ потом моим выслужити, то онъ з мене зодравши пропъетъ, же одно ледве за часом грешное тело могу за его обычаем прикрыти (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 578); бога́те(с)тво цр(с)тва Нб҃сногѡ, и ласка́вогѡ Бг҃а на сѧ розгнѣва(л) навѣки; в' кото́рогѡ // мо́глъ ла́тво висл**ꙋ**жити; щастѧ вѣчногѡ ра́дост' (Чернігів, 1646 *Перло* 157-157 зв.).

ВЫСЛУЖИТИСѦ *дієсл. док.* (з чого) *(відробити службою)* відслужити (що): А естли бы с тое сꙋмы до сме(р)ти выслужитисѧ не мо(г) а буде(т) ли мети дети тогды его маю(т) с тое сꙋмы выроблѧтисѧ (1566 *ВЛС* 95 зв.).

ВЫСЛУХАНЄ, ВЫСЛУХАНЬЄ, ВЫСЛУХАНА *с.* **1.** Вислухання, заслухання: пойдѣмо за избавителє(м) наши(м) іс хмь сномь бжїи(м). мѣсто ωнои пǒщѣ до цркве стои ωставивши вши(ст)кы долегливости свои и тыє фрасоунки а ити на млтвоу и на выслоухана слова бжїа (к. XVI ст. *УЄ* №31, 143 зв.); кǒсто(к) нєвєли́кы(и) єзино́вый которы(и) …мєжи тє(р)ніє(м) ро́слъ, то(т) ω выслоухана проси(л), нє идѣтє мо́ви(т) далє(и) ω(т) това́ришкы, бо та́а пора́да ке́дрова нє та(к)… є(ст) пожи́тєчна (поч. XVII ст. *Проп.р.* 59); Людзкости вашой чинимо подякованье: За такъ миле охотное, насъ выслуханье (Львів, 1630 *Траг.п.* 178); Собра́вшы(м) са нынѣ… бра́тиа(м)… по доро́чно(м) выслǒха́ню рахǒнкω(в) с прихо́довъ и росхо́дωвъ ω(т)… Романа Стрєлє(ц)кого; и ǒспокоєнию пе́вны(х) з ωны(м) ро́зни(ц) я́ко ω томъ сǒмарыǒшє реє́стро(в) прє(з) нє́го Бра́тъствǒ ω(т)да́ны(х) компǒтованыє ωбшырнє свѣдчатъ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 29).

2. *(розгляд справи в суді)* заслухання: Их Милость вєлєли (!) и рок выслǒханю зложили в сǒботǒ послє матки Божєй Зєлноє (Миляновичі, 1530 *AS* III, 367); за тымъ дє(и) нестаньємъ… су(д)… пана… ку доводу и выслуханя жалобы… присуди(л)… абы єго мило(ст) именьє… єму в дє(р)жаньє постǒпилъ (Володимир, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 1); єсли тая дє(р)жава протє(с)тǒючого є(ст) ωсажона на кгрǒ(н)тє Ива(н)ски(м) до Козина налєжачи(м) а(л)бо тє(ж) на кгрǒнътє до старо(ст)ва крємянє(ц)кого ско(л) по вы(с)лǒханю и(н)квизиции прє(з) свє(д)ки ставлєныє самы сна(д)нє(и) ω то ǒважи(т) бы и до вєдомо(с)ти и(х) и єго Королєвъскоє м(л) донєсти могъли (Кременець, 1637 *ЦДІАЛ* 765, 1, 24, 2 зв.); маючи єсчє ω(д) анътєцє(с)соровъ позваного кривду и прє(з) выби(т)є части кгрунътовъ… до… доводовъ выслуханя… поводовая сторона просила (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 238).

Пор. **ВЫСЛУХАТИ.**

ВЫСЛУХАТИ *дієсл. док.* **1.** (що, чого, кого) (*уважно і до кінця прослухати*) вислухати, заслухати: Ино мы выслǒхавши того привила брата нашого Алєксандра… при том таки кнагиню Сємєновǒю и дѣти єє зоставили (Краків, 1507 *AS* III, 40); И господарь Єго Милост з обǒ сторон рѣчи их выслǒхавши, нашол мєжи ними тым ωбычаєм, ижбы кназь Василєй на том присагнǒл, штож ωтцǒ єго Михайлǒ с кназем Андрѣєм ω тот ωстров был розєздъ и грани покладєныи (Ковель, 1519 *AS* III, 188); и выслухавши того листу моцованого, Ленковая и сынове ее… з… намѣстникомъ митрополита…, доброволне право мѣти позволили и в право вступили (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 40); прошу, абы ваша милость, его выслухавши, во всемъ вѣру дать рачилъ (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153); а оные боярове Красноселские предь се упоромъ своимъ оныхъ светковъ сведетства выслухавши, рокъ третий завитый копе за две недели складали (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 272); Обернѣмъ ся, братя, и чинѣме по росказаню Божому, што бы на насъ пришла… доброта и даръ Божій, котрый намъ обицяетъ дати и прузьбу нашу выслухати (XVI ст. *НЄ* 213); братa выслǒха(в)ши ωбо(х) сторо(н)… нашли Ивана ви(н)ного, и росказали пєрєпросити Касияна, що зара(з) за росказа(н)ємъ… тоє ǒчини(л) (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 5 зв.); А такъ мы, врадъ, выслухавъшы жалобы Миколая Водвинского, за прозбою оного, на огледане ранъ, придали вижа (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); Бжє Ѡ(т)цǒв' на́шихъ вы́слǒхай моли́твǒ мою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 756); тыє границы,… обьєхати и ωныє ωписати, и(н)квизицыи вы(с)лухати… пови(н)ни(с)мы (Житомирщина, 1639 *ККПС* 213); я, комо(р)никъ, конътровє(р)сы(и) сторонъ ωбу(д)вухъ выслуха(в)ши и ωныхъ добрє уваживъши… ωбо(м) сторонам заховую са(л)вє дєфєнъси(с) инъ єксъцєпъциωнибу(с) па(р)ти(с) утрохвє (Горошки, 1643 *ДМВН* 233); Суд нинешъный кгродский луцкий, конътроверсыи сторон обохъ… до суду нинешънего въношоныхъ выслухавшы и зъ оныхъ добре вырозумѣвши, позванымъ поступовати наказуетъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 423).

2. (кого, чого) (*прихильно поставитися до прохань кого-небудь, змилосердитися над ним*) вислухати: молєчї́ся нє мног говорѣтє як поганове, сподєвают бо ся ωні иж… выслухані боудут (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 47); мы нє та(к) чини(м) кды заразо(м) нє боудє(м) вы́слоуха́ни, ω(т)стоупає(м) и далєко ω(т)ходи(м) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 258 зв., на полях); слыши(ш), якъ снъ бжїй моли(л)са а(ж) до

кръвавого потоу, то(ж) бы(л) выслоуханъ (XVI ст. *УЄ Трост.* 56); и якъ са́ми вы́слȣхаємо, та́къ и вы́слȣхани боудемо (Острог, 1614 *Тест.* 159); Ина́чєй выслȣха́ны(м) нє бȣ́дєтъ вє́длȣгъ свѣдо́цства Єв(г)лского (Київ, 1648 *МІКСВ* 349); про́симо тєбє па́нє, а́бысь на́съ вы́слȣхалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 70).

Див. ще **ВЫСЛУХОВАТИ, ВЫСЛУХЫВАТИ.**

ВЫСЛУХИВАТИ *див.* **ВЫСЛУХЫВАТИ.**

ВЫСЛУХОВАТИ *дієсл. недок.* (кого, що) *(слухати до кінця)* вислуховувати: а в пи́смє свто(м) вє(з)дє мно(г) находилъ, жє и ѡ(т)цъ єго нб(с)ны(и) мно́гихъ по єди́номȣ выслȣхава(л) (!). И онъ са(м) яко сы(н) єго єдиноро(д)ны(и) та(к) жє чини(л) (Острог, 1587 *См.Кл.* 9); нє всє было волно вє(д)лє оуста́въ бж҃їи(х) и(з)раилтѧномъ // онымъ справовати в нєволи а вжды и(х) лѣпшє выслȣхава(л) (!) нижли на свободѣ (Там же, 12-12 зв.); та(м) бгъ вы́слоуховає(т) гдє живє(т) (Острог, 1589-1599 *Апокр.* 85).

Див. ще **ВЫСЛУХАТИ, ВЫСЛУХЫВАТИ.**

ВЫСЛУХЫВАТИ, ВЫСЛУХИВАТИ *дієсл. недок.* (що) Те саме, що **выслуховати:** кото́рыи всѣ вѣрили, и своихъ ро́знє оучи́ли ижъ взыва́нѧ сты(х) є(ст) поро́жнє постановє́нноє, понєва(ж) мовѧтъ оушє́й нє ма́ютъ, жєбы нашѣ млтвы выслоухывали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238); мл(с)рдіє, оубо(з)ство, и долготєрпє́ніє: тыи пожадли́востью и во́лєю выполнѧ́ютъсѧ... ѡ(д) Г(с)да похо́дѧтъ, и въ ср(д)ци выслȣхиваны быва́ютъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 318).

Див. ще **ВЫСЛУХАТИ.**

ВЫСЛѢДИТИ, ВЫСЛЕДИТИ *дієсл. док.* (що) *(вивчити, вникнути у щось)* збагнути, дослідити: до писа́нья того листа оудалє(м)сѧ... нє длѧ вынайдє́нѧ якобы крыючєєсѧ пра́вды, алє длѧ́ выслѣжо́ноє вы́найдєноє и проповѣдан'ноє ѡ(т) ѡ(т)цовъ на́шихъ пра́вды ѡказа(н)ѧ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 10); Ѡ глȣбо́кости бога(т)ства м(д)рости и ро́зȣма Бж҃го, я́ко нє вы́баданы и нє понѧ́ты сȣды єго́, и нє выслѣжєны доро́ги єго (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 271); Жє́бы старостъ, сивизнȣ, облȣдного ми́ра. Вы́слєдивши, дозна́ли жє вжє и сєки́ра, З да́вныхъ ча́совъ о́стрит'сѧ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 18); Дш҃а... сама зъ сєбє, выслѣдити мысли нє мо́жєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 392); розшукати, дослідити: Кды(ж) бовѣ(м) каіа́фа мысли́вца сѧ выкладає(т). и га́диноу о́нȣю собо́ю выра́жова́лъ, котора́ѧ я́ко мысли́вная пѧты на́шєй слѣди́ла котраѧ и тогды выслѣжȣючи спра́вы и по́стȣпки і҃совы: нѣ(ч) нє́пристойного з ны(х) выслѣдити и вы́найти нє могла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93).

Див. ще **ВЫСЛѢЖОВАТИ.**

ВЫСЛѢДОВАНЄ *с.* Дослідження: всє стара́н'є бада́н'є, розєрва́н'є, и заба́ва дш҃и, въ выслѣдова́ню розȣ́мнои я́сности трва́ло (Вільна, 1627 *Дух.б.* 83).

Див. ще **ВЫСЛѢЖЕНЄ.**

ВЫСЛѢЖЕНЄ *с.* Дослідження: Хто́ зрозȣмѣ(л) ро́зȣ(м) Па(н)скій; а́лбо хто́ пора(д)цєю ємȣ бы́лъ; Єсли(ж) тєды спра́влєныхъ ѡ(т) нє́го зъ ми́лости и зъ лю(д)скости єго́ противъ на́съ и длѧ на́съ рє́чєй розєзна́ніє кȣ выбада́ню и кȣ выслѣжє́ню трȣ́дноє Па́вєлъ Сты́й показалъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 212).

Див. ще **ВЫСЛѢДОВАНЄ.**

Пор. **ВЫСЛѢДИТИ.**

ВЫСЛѢЖОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(проникати у суть чого-небудь)* досліджувати: Кды(ж) бовѣ(м) каіа́фа мысли́вца сѧ выкладає(т). и га́диноу о́нȣю собо́ю выра́жова́лъ, котора́ѧ я́ко мысли́вная пѧты на́шєй слѣди́ла котраѧ и тогды выслѣжȣючи спра́вы и по́стȣпки і҃совы: нѣ(ч) нє́пристойного з ни(х) выслѣдити и вы́найти нє могла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93).

Див. ще **ВЫСЛѢДИТИ.**

ВЫСМАЖИТИ, ВЫСМАЖЫТИ *дієсл. недок., перен.* (що, з чого) *(хитрощами знайти щось на свою користь)* викрутити: А што ѳилялетъ зменъку чынить о дате въ листехъ, съ которыми владыкове до Рыму ездили: ижъ власного местца даты, где ся што деяло, не описано, але только такими словы дата: "съ кролевъства Польского и зъ великого князства Литовского", и тымъ хочетъ мети за подъзорные тые листы, — ино и тутъ ѳилялетъ ничого не высмажитъ ку помочы баламутни своей (Вільна, 1599 *Ант.* 705); Лечъ и тому ся не помалу дивую, што собе ку помочы съ тыхъ (тамъ) листомъ ѳилялетъ высмажыти усилуетъ (Там же, 801).

ВЫСМОКТЫВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) *(віднімати що-небудь, позбавляти кого-небудь чо-*

гось) перехоплювати: Послóмъ Апóсто(л)скимъ инъквизиторомъ. вы(ш)пырачомъ, чáстымъ нагладáчомъ... котóрыє южъ своими Ап(с)толскими привил'ами, нє то(л)ко Єп(с)кóпомъ ровнáютьсѧ: алє тéжъ ихъ прєвышáютъ, и перешкажáютъ в'правовáнью, и ихъ влáдзꙋ высмо(к)тывáютъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 11 зв.).

ВЫСМОТРИТИ *дієсл. док.* (що) *(очима)* побачити, угледіти: анї язы(к) вымовити, анї ѡко высмотрити, анї розоу(м) жа(д)ны(и) ѡгрънꙋти нє можє. що бъ наготовалъ тымъ котрїи єго млꙋють (к. XVII ст. *УЄ* № 31, 78);

заглянути, подивитися: вы́смотритє дóбрє гдѣ сѧ тайтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 230 зв.).

◊ **высмотрити свой часъ** — знайти відповідну хвилину: абовѣ(м) вєнєди́ктъ анагниноу(с) хитры(и) ...вы́смотри́вшы свóй ча(с), вєлѣлъ сѧ скри́ти хлóп'цєви по(д) лóжє гдє лѣгáлъ Пáпє(ж), а вночи кликати (Львів, поч. *Крон.* 124 зв.).

ВЫСОКИЙ, ВИСОКИЙ, ВЫСОКЫЙ, ВЫСОКІЙ, ВЫСОКЫЙ, ВИСОКЪ, ВЫСОКЪ *прикм.* **1.** *(який має велику відстань від землі вгору)* високий: а ѡт того лѣса просто къ высоким соснам (Турійськ, 1540 *AS* IV, 243); Гора подъ половицою замку ѡтъ днєпра высока и прыкра досыть пристꙋпꙋ тамъ нєтъ (1552 *ОЧерк. З.* 4 зв.); Ѿ Бжє... ѡ(т)дає(т) Сїѡнъ Сты(и) хвáлꙋ тобѣ Сїѡнъ цвѣтъ гóръ высóки(х) вєсéлїє свѣта всєго (Львів, 1591 *Просф.* 69); ісака пр(о)ркь ѡ то(м) пїшє... мовачи... за (з)ло(ст) вашꙋ споущꙋ на ва(с) яко оуломо(к) камєнѧ и(з) мꙋроу высокого (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 206); сторона про(ти)въная... на горє высоко(и), на(д) рєчкою Лукавицєю (Київщина, 1600 *ККПС* 141); Вѣтєръ выворóчаєтъ дрєва высокіи: Тополѣ ѡказалыи, дꙋбы трвалыи, Циприсы пахнꙋчїи,... Лáвры квитнꙋчїи (поч. XVII ст. *Пчела* 57); По сéм жє бгъ зéмлю розли́чними цвѣты покри́въ наготоу єѧ... и вєсéлыми // гаáмї и высóкими гѡрами,... оукраси́въ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14-14 зв.); Нáдто и кликꙋнъ ихъ влѣзши на высóкоє дéрєво, жéбы ѡбволáлъ мєрзéнꙋю и плюгáвꙋю ихъ моли́твꙋ тáкъ спáдши на долъ,... мѣзéрнє бє(з)бóжнꙋю свою дꙋшꙋ вы́рыгнꙋлъ и вы́кинꙋ(л) (Київ, 1627 *Тр.* 667); А при тóмъ стрáшноє трасéнѧ зємлѣ, якѡ всѣ гѡры высѡкїи; розсы́пани бꙋдꙋтъ, то(г)да мнѡгїи цáріє зємніи, слꙋги антихристови, начнꙋтъ ѡ(т) стрáх(ꙋ) болѣти, и въ пєщéри кáмєнніи критисѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 142); Зроди́ла зємлѧ... гáи высóкїи, дꙋбрóвы вєсéлыи (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.);

(який виступає наперед, вище чогось) випуклий, високий: камен чирвоный яко грошъ велкостю з золотом высокий, взвышъ осмъ перел великих попрек положоные (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 426); оучини́шъ ємꙋ ли́штвꙋ золотꙋю в кóло, а на ли́штвѣ корóнꙋ... на чоты́ри пáлцы высóкꙋю (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.);

(який знаходиться на певній висоті) високо розташований: ѡ(т) Барлємон(т) мєшкаючого въ Антвєрпїи на высокой ꙋлицы бли́зко тáрчи золотои (к. XVI ст. *Розм.* 61);

(який має висоту більшу від звичайної, середньої) високий, великий: теперъ же ся до розуму кинули манѣти,... южъ теперъ не въ короткихъ сукняхъ, але такъ ся выстрыхнули съ ковнерами высокими, поизренямъ страшнымъ и походомъ, такъ яко ихъ самъ autor-антихристъ научивъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 19); Свѣти́лникъ: Походнá, ла(м)па, кáганє(ц), и лѣхтáръ высóкїй (1627 *ЛБ* 112);

(який стосується висоти як лінійного розміру) високий: и заплата ѡ(т) прывозовъ... за слꙋпы камє(н) высо(к) ло(к) єдє(н) два ло(к)тє до(л)гъ и широ(к) та(к) жє (Львів, 1592 *ЛСБ* 1039, 1).

2. *Перен. (райський, божественний)* високий: Кгды вы́сокого нба, нєзычли́выє обрóты, на пáдолъ зéмный кóла свóй накєровáли... Тогды́ євгéнїй пáпа ри(м)скїй посла(л) до цéсара константинóполского послы (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 33); а поты(м) сорокъ днїй на мóри свѣта того блоýкалосѧ южъ коли(с) на высóки(х) нб(с)ны(х) гора(х) ѡ(т)почи́ло (поч. XVII ст. *Проп.р.* 195 зв.); Звѣздáми бы́лъ ємоу напи́саный на высóкомъ нéбѣ, тóє до(м) ѡстро(з)скихъ трóє въ своéмъ слоýшнє має(т) гéр'бѣ (Дермань, 1603 *Нал. на г. Остр.*, тит. зв.).

3. *(значний за кількістю, інтенсивністю)* високий, великий: заплáта... тáкъ высóкаѧ, тáкъ щасли́ваѧ, та(к) вєлі́каѧ єсть, жє... словáми єи выразити жáдє(н) нє мóжє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 232); Бы(л) та(к) п миха(л) тви(р)ды(м) (!) жє нє

ты(л)ко п҃ ла(н)кгишъ але и п҃нове братия през ꙋве(с) то(и) ро(к) з ни(м) се не могли сто(р)говати для его высокои цены и нее(д)нословъности с чего были ба(р)зо жало(с)тни (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 56); Котбрыи покármъ ꙋ ни(х) нароско(ш)нѣйши(и). Ѿпꙋсты(м) та(к)же и ѡны(и) трꙋдны(и) а высо́ки(и) сто́пень або спо́собъ воздержа́нїа, з которо́го то знати же оу ни(х) сꙋтъ на́бо(л)шие ро́скоши и присма́ки (серед. XVII ст. *Кас.* 38 зв.);

(який стосується проби дорогоцінного металу) високий: кꙋпилиса два свѣти(л)ники... срибра высокого... ѡбразъки до ры(з) злотистые (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 1 зв.).

4. *Перен. (важливий за своїм значенням)* високий, особливий: кназа Костентина Ивановича Ѡстрозского,... хотачи емꙋ з ласки нашое панское нѣкоторꙋю потехꙋ дла таковых его высоких послꙋг вчинити и тымъ накладамъ нѣкоторꙋю заплатꙋ вдѣляти, пожаловали есмо его имѣнемъ... на има Чꙋдновъ (Городно, 1507 *AS* III, 49); за высокии и вѣрныи слꙋжбы кназа Константина... есмо зновꙋ всим Степанем пожаловали (Краків, 1531 *AS* III, 378); Маетъ... апостолъ Петръ высокіи почестїй тытулы (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 441).

5. *Перен.* Високий, шляхетний, гідний, достойний: силе(н) е(ст) б҃ъ... и ма́ло оу́мными дѣ(т)ми, вели́ки(х), и в добродѣтелехъ высо́ки(х), с҃ты(х) ѡ(т)ц҃е(в) (которы́(х) абысте и вы доступи́ли) оучити (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227); Авра́мъ: отецꙿ вынéслый, а́бо о҃(ц) высо́кїй (1627 *ЛБ* 171); Ѡ(т)то́ль сла́ва Моги́лѡмъ вѣчнаа повстанетъ, И лилѣа высо́кихъ цнѡтъ ихъ не оуванетъ (Київ, 1632 *Євх.* 296); Істность бовѣмъ оного, вꙿ Ма́рсѣ фундова́на, И вꙿ Вале́чной Мѣне́рвѣ мо́цно вꙿкгрꙋнтова́на. Загбны роспꙋща́етъ, вꙿ свѣто́вые дво́ры: Лети́тъ на высо́кїе, рыце́рства гоно́ры (Львів, 1642 *Бут.* 4 зв.); Такꙋю ма́етъ моцъ чи́стость, не ты́лко вꙿ Па́нна(х), а́ле и вдови́нномъ воздержа́нїю, и не тылкѡ вꙿ старомъ Тестаме́нтѣ, але и вꙿ ев(г)лїи с҃то́й ма́етъ свое пе́вное и высо́кое залице́нꙿе (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 924).

6. *Перен. (сповнений глибокого змісту)* винятковий, важливий: Уста и(х) высокии слова розширають, А языки долѣ якъ змѣи ползаютъ (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 103); Для редкихъ людей сутъ тые квестыи, кгдыжъ сутъ речи высокіе, и кътожъ можетъ ихъ поняти (Єгипет, 1602 *Діал.* 63); И чоловѣкъ, хо́ть то ѡ собѣ розꙋмѣетъ: И ѡ ре́чахъ высѡкихъ мо́вити оумѣетъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2); Слышишь, отступнику, якъ высокую похвалу Павлови чинитъ Златоустый святый? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 445); Зара́зомꙿ мы́сль Твоа почне́тъ на высотꙋ подноси́тиса, ѡ высо́кихъ ре́чахъ розмышла́ти и в то́мъ полѣпша́тиса (Вільна, 1627 *Дух.б.* 96); Лѣторо́сль Наꙋкъ четве́ртаа, Калли́опе То́естꙿ, Цвиче(н)е вꙿ писа(н)ю высо́ки(х) и пова(ж)ны(х) ре́чїй (Київ, 1632 *Євх.* 301); сꙋтъ Книги Церко́вныи Б҃годꙋхновенными мꙋжа́ми сꙿ гре́цкогѡ язы́ка на слове́нꙿскїй преложо́ныи, в кото́рыхъ // истиннаа и высо́каа знайдꙋетса Б҃госло́вїа (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4-4 зв.); Бовѣмъ то́й На гѡра́хъ высо́кои моу(д)рѡсти лѣта́е, Гды В косте́лѣ католи́цкомъ Вѣрꙋ правди́вꙋю ма́е (Чернігів, 1646 *Перло* 1 ненум.);

(зарозумілий, гордівливий) високий: несытыи грѣхолю́бъцы, якѡ е́ленѣ рога́тыи, бꙋ́аютъ в рѡ́скошахъ, по гѡра́мъ высо́кои доу́мы и горъды́нѣ, по розли́чныхъ паствискахъ грѣха (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37 зв.); Гордыня: пыха, по(м)па, бꙋта, высо́каа мыслꙿ (1627 *ЛБ* 27); не толꙿкѡ... // ...цнѡты той... заховꙋетъ, кото́рый... вꙿ слѣдъ Х҃а шолъ... не дла лю(д)скоѣ сла́вы, анѣ дла высо́когѡ ѡ со́бѣ мнѣма(н)а и поваги, дла само́ѣ любве (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 127-128); Пыха... и высокое ѡ со́бѣ розуме́нїе, не то́лꙿко нѣчо́гѡ на(м) до́брого не прино́сатъ, а́ле и то́е до́брое, кото́рое ма́ем са роспоро́шꙋетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 165).

7. *(який належить до привілейованих верств суспільства)* знатний, славний, великий: мы хотачи Его Милости в том некоторꙋю часть ѡтплаты вчинити, а к томꙋ бачачи на его Милости знаменитый, а высокий дом кнажацкий,... дозволаем... кназю... Ѡстрозскомꙋ... всакии листы свои печатовати (Вільна, 1522 *AS* III, 235); всѣ обыватели земли Волынское, почавши отъ высокого ажъ до нижшого стану, одным тымъ статутомъ мають быти сужоны (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 423);

Не бо страсть христову по истиннѣ страдавших власть свѣцкую удивляти и ужасатися учит и подражати и смирятися заповѣдем христовым в высоком стану преложенства будучих наставляет и приводит, але истинну звитяжити и евангелскую // проповѣдь згвалтовати понуждает (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 166-167); Ма́рно(ст) те(ж) є(ст) го(д)носте(м) забѣгати, а на высо́кїй ся ста(н), выноси́ти (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 11);

у знач. ім. знатний, славный: Высо́кимъ и незнево́лены(м) цеса́р'скїй ро́зумъ, не та́къ дале́це вельмо́жность ста́ноу оуказа́ти мо́же(т) я́ко погор'же́нье мае(т)ности (Острог, 1614 *Тест.* 150);

(який має велику владу, високу посаду) великий, могутній: А в' то(м) оди(н)... мо́вилъ... чомоу́сь ся ва́жилъ дире́ю а не две́рми... на та́къ высо́кои столи́цы ста́нъ лѣзти (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 53); гь бъ любячи на(с)... стоупиль з высокого престола своего нб(с)ного на землю (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 27 зв.); Стетке́вичωве не родилися, тылкω, албо до пова́жного Сена́ту, албо до высо́ких' оура́дωв' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6); Єсть кто, на кшталтъ в' тѣлѣ головы на высо́ком' оура́дѣ поставле́ный: неха́й же оура́ду своего пил'нуетъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 2 зв.).

8. *(про спів)* урочистий: Пѣснь степе(н)наа: Пѣнїе высо́кое, кихъ, а́бо врьхо́вныхъ (1627 *ЛБ* 104); Степе́нная пѣснь: Высо́кая (Там же, 121).

9. *(епітет Бога)* Всевишній: анти́христъ... сѣдши оу цркви хр(с)тїянской, бого́мъ великим' и высо́ки(м) назове́ себе (Чернігів, 1646 *Перло* 139); Тогды присту́пи(л) навходоносо́ръ до устья пе́чи огня пала́ючого и ре́клъ... Слуги бга высо́когω выйдите а прїидите (серед. XVII ст. *Хрон.* 361).

10. *У знач. ім.* **высокие** — небеса: Ма́ючи па́стиря и строи́теля бного вели́кого архїере́а, проникнувшаго нбса, Їса сна бжїа, кото́ры(м) в кшта(л)тѣ бжо(м) боу́дучи, са(м) себе пони́жи(л)... офѣрою само́го себе в (кон)чи́ноу лѣ(т) принесши... и встоупи́вши... в са́мое нбо и сѣлъ по пра́вици маеста́тоу, вели́чествїа на висо́кыхъ прибы́(т)ку правди́вого (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217); Ди́венъ Бгъ на высώки(х) то́й, Кото́рый ωдѣва́ется свѣтомъ якω Ризою (Чернігів 1646 *Перло* 58 зв.).

11. *У знач. ім. с. р.* **высокое.** Вл. н.: почавши отъ лозокъ ... ажъ до дорогъ великихъ, которая одна идетъ до Высокого, а другая до Раковсчины (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/I, 262).

12. У складі вл. н.: **Высокое поле:** на Высоко(м) Поли две нивы (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 10); **замокъ высокий:** Манастыръ свтого ано́фрея во Львовѣ... на прѣдъмѣстю кра́ковскомъ подъ горо́ю за(м)ку высо́кого леже́чи(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143).

◇ **высокии ворота** *див.* **ВОРОТА; мѣсто высокое** *див.* **МѢСТО[1].**

ВЫСОКО, ВИСОКО, ВІСОКО *присл.* **1.** *(на великій віддалі від звичайного рівня, від основи)* високо: кня́зь коре́цкїи... поима(н)... в нево́лю и всажено его на ве́жу высо́ко на мори и бы́лъ та(м) за варто́ю (1509-1633 *Остр.л.* 129); Жалова(л) намъ... Григоре(и) сенюта ляхове(ц)ки(и)... на юхна тороkано(в)ского и жону его... ω том што(ж) де(и) ωни ста(в) сво(и)... высоко по(д)ня(ли) и... в немъ воду де(р)жаты (!) (Красний став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 10); я́къ пта́ха в'злетѣвши высоко, безпе́чна е́сть,... та́къ и дша в'завши кри́ла дша,... зо всего смѣе́тъся (Вільна, 1627 *Дух.б.* 286); aeditus вісоко (І пол. XVII ст. *Сем.* 16); скляреви що направля(л) высоко в ново(и) це(р)кви ωболоны... 24 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 4); А та́къ оуже высо́ко збудовали вежу оную (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.);

(у висоту) заввишки: камень... ло(к) до(л)го. по(л) ло(к) широко, по(л) ло(к) высоко (Львів, 1592 *ЛСБ* 1039, 1).

2. *(на великій висоті; далеко над землею)* високо: Выспръ: Высо́ко(ст), или́ высо́ко (1627 *ЛБ* 24); планетъ сату(р)ну(с) тотъ бѣжитъ такъ високо же ле(д)во во три(д)цатъ лѣтъ бѣгъ свой викониваетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 539).

3. *Перен. (за значенням, важливістю, досягненням)* високо: (А теперъ же вже) погледите, яко сутъ важъны тые суды и декрета ваши, которые такъ высоко подъносите! (Вільна, 1599 *Ант.* 559); Поневажъ Бозскіе догматы вышше вшелякое мысли суть и вышше вшелякое быстрости очное, презъ вѣру толко осягненные и всякое умѣтности логійское отбѣгають, и высоко возлетують, и не потребують жадныхъ тогосвѣтнихъ вымысловъ (1603

Пит. 107); ба́рзо кре(ст) сты́й высо́ко бы́лъ вынесе́ный, же са ста́лъ цно́тою, си́лою, и потугою сна бж҃го (поч. XVII ст. *Проп.р.* 303 зв.); Чому(ж) и ты не мо́вишъ тогóжъ, але хи́тре переворочáешъ, и што́ высо́ко, то ни́зко чи́нишъ и вышпочáешъ сло́ва оучи́тельскіи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 262); Пане́нскій ста(н) чи́стостю Аггл҇ѡ(м) са ровнáетъ, и высо́ко са áжъ до нб҃съ по(д)но́ситъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 925); Тогды цр҃ь вы́неслъ высо́ко дані́ила, и дáровъ мно́гѡ и вели́кихъ дáлъ емꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 359 зв.).

4. *Перен. (за змістом)* розумно, змістовно: оумѣе́тно(ст) и мдро(сть) твоа пре(д)вѣчнаа в то(т) са ча(с) показáла, гды(с) лю(д) на поу́щи корми́лъ, на горáхъ оучи(л), пи́смъ стыхъ тае́мніцы выкладáлъ, в// синаѓоѓа(х) высо́ко ѡ законѣ моисеѡво(м) дискоурова(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 305 зв.-306).

5. *Перен. (гордовито, зарозуміло)* високо: Ниже бо может комедийник к разуму христову око мыслъное простръти, дондеже сего разума машкарского ся не свободит и в простотѣ и смирении не станет. И доколѣ еще плотское и внѣшнее мудрование проходит и в прелести художества языческаго ся забавляет и о собѣ высоко мудрствует, ниже помечтати о разумѣ духовном не может (1588-1596 *Виш.Кн.* 130); Рече емꙋ сметъ (sic! — *Прим. вид.)* ѡ глꙋпі Чловече чемꙋж са високо виносишъ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); дакꙋю тобѣ же́сь сынѡвъ мои(х) скроми́лъ жебыса не хлю́били, и высо́ко ѡ собѣ дла по́двиговъ свои́хъ не держáли (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 6 зв.); Высо́кѡ зáсь ѡ собѣ розꙋмѣти и пышнитиса велико́ю до цнѡтъ перешко́дою бывáетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 2); Hlan, obernisia, stan, zadiwisia, kotory wysoko Umom litaiesz,... Nepopsuy mozku, mudruy potroszku (1648 *П. про Пот.* 200).

Див. ще **ВЫСОЦЕ.**

ВЫСОКОВЕРХІЙ *прикм. (який займає високе становище)* високопоставлений: ро(з)сыпле(т)са кипари(с) то е́стъ, высо́кове(р)хіе закóнопрестꙋпници розо́(г)наны // бꙋдꙋ(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 75-75 зв.).

ВЫСОКОВОЗНОСИВЫЙ *прикм.* Зарозумілий, гордовитий, високомірний: Христос бог, избавитель нашь, борячи высоко возносивый помысл сынов Зеведеовых, седалища десно и шуе просящих,... помысл таковый... осудил (1608-1609 *Виш. Зач.* 227).

ВЫСОКОЗРАЧНЫЙ *прикм.* Далекозорий: але жáденъ нба не видѣлъ ѡ дáръ знамени́ты(и) // Ѡ цр(с)каа прерогати́ва!.. Ѡ ѡрле вы́сокозрáчный! (поч. XVII ст. *Проп.р.* 32-32 зв.).

ВЫСОКОЛЕТНЫЙ *прикм. (сповнений гідності, поваги)* величний: Преложе́нство: Здало́са ми́ те́жъ еще ѡ то́мъ припомнѣти. На яко́мъ Бгъ зезво́лилъ преложоны(м) мѣти Мѣсцꙋ: тебе ѡ Ѿ(т)че, цнѡ(т) высоколе́тныхъ, Кото́рого ѡблѡки пречъ минáю(т) ле́стны(х) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

ВЫСОКОЛИОТНЫЙ *прикм.* Який здатний високо літати, високолетний: Читаемъ бовѣ(м) оу езекеили, ижъ чꙋдовныи ѡныи звѣрата оустрáшившиса на(д)де(р) дла го́лосоу з нба выходачого застанови́лиса, и крыла свои высо́колиѡ(т)ные споустили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 2 зв.).

ВЫСОКОЛѢТАВЕЦЪ *ч.* Зарозумілець: altinolus, высоколѣтавецъ (1642 *ЛС* 79).

ВЫСОКОЛѢТАЮЩІЙ *дієприкм. у знач. прикм. (цсл.* высоколѣтающии) який високо літає. *Образно:* Іѡáнъ сты́й Єв(г)ли́ста, Цвѣтъ неꙋвадаемый Дѣвствам, ѡре́лъ высоколѣтающі́й, възлюбле́нный оучнкъ Сна Бжіа (Чернігів, 1646 *Перло* 131).

ВЫСОКОМЕЧТАТЕЛНЫЙ *прикм.* Який сповнений високих мрій: А ѡ собѣ а(з) и са(м) свѣдите(л)ство ва(м) даю, яко гра(м)мати(ч)ного дробa(з)ку не и(з)оучи(х), ритори(ч)ное игрушки не вида(х), философского высокоме(ч)тате(л)ного ни слыха(х) (1599-1600 *Виш.Кн.* 203).

ВЫСОКОМОВНЫЙ *прикм.* Пишномовний, високомовний: Высокомѡвныхъ ти наоу́къ заживáючи. Якъ законодавцꙋ з Бга поважáючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 90).

ВЫСОКОМУДРИЄ *с. (цсл.* высокомоудрие) зарозумілість, високодумство: Где ж еще, с тою лжею скитающеся, поступиши, зане же она, не сый сущая, стояти не может, мѣста же прелестию своего приведения вся обтекла и послѣдующих ей покорила, оцарствила и узами неразд рѣшимыми высокомудрия, гордости и тщеславия связала (1588-1596 *Виш.Кн.* 140).

ВЫСОКОМЫСЛИЄ *с.* (*цсл.* высокомысліє) зарозумілість, високодумство: єдиною бовѣ(м) того исидора тал(ж) м(д)рость пло(т)скал, котораѧ и вм(ст) в҆ тщѹю слáвицѹ мíра сєго взбѹдила, вгорѹ высокомы(с)лїѧ двигнѹла и взнє(с)ла (1598 *Виш. Кн.* 277).

Див. ще **ВЫСОКОМЫСЛЬНОСТЬ.**

ВЫСОКОМЫСЛЬНОСТЬ, ВЫСОКОМЫСЛНОСТЬ *ж.* Те саме, що **высокомыслиє:** тáкъ оу҆жъ з҆ почáткѹ высóкомы́сльностью и пыхóю ѡшѹкáлъ Адáма (Вільна, 1627 *Дух.б.* 254); И тєпéрь в҆ ср(д)цѹ и́хъ высокомы́слность рóдитъ (Там же, 255); На(д) высокомысльность бовѣмъ и пыхѹ нѣчого шкодли́вшого нє єст҆, а на(д) хлю́бѹ и поро(ж)нюю слáвѹ нѣчóго заразли́вшого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3).

ВЫСОКОМЫСЛЬНЫЙ, ВИСОКОМИСЛЬНЫЙ, ВЫСОКОМЫСЛНЫЙ *прикм.* (*цсл.* высокомысльныи) зарозумілий, високодумний: розѹмѣлъ єси сєбє на(д) доброго лѹчшимъ, на(д) мѹ(д)рого мѹ(д)рѣйшимъ,... на пойзрєню билъ єси срокгїй,... в҆ посидѣню високоми(с)льный, в҆ мовѣ витво(р)ный (*в ориг.* ви(д)ворный, — *Прим. вид.*) во всякой по(с)татѣ тѣлє(с)ной ба(-)зо зави(ст)ный (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270): ничóго и́ншого нє поскоштовáлъ, ѡпрочъ трóхи сѹрóвого си́нєи капѹсты ли́стѧ,... жéбыса... в҆ высокомы́слнѹю ѡ собѣ хлю́бѹ нє впáлъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 6 зв.); Нє чи́стъ... єсть... кóждый высокомы́сл҆ный ...нє пы́шнѣмѡсѧ анѣ сѧ выносѣмѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 165).

ВЫСОКОНОГИЙ *прикм.* Довгоногий: Или нє вѣдає(ш), я(к) многопрє(д)стоѧщи(м) гологлавы(м), трєпѣ(р)ны(м), и многопѣр҆ным҆, макгєроносцє(м), шлыко(м) ко(в)пако(м) кѹ(ч)ма(м), высоконоги(м), и ни(з)косы́ты(м) слѹга(м), двоѧнино(м), воино(м), жо(л)нѣро(м), цвѣ(т)ноп(є)стры(м), и га(й)дѹко(м), смрътоносцо(м) ра(д)уючи́йсѧ, ѡ цр(с)твїи бж҃о(м) нє то(л)ко мыслити, но и помє(ч)тати // нє можє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 238 зв.-239).

ВЫСОКООСНОВАННЫЙ *прикм.* Величний, високий: А ты, костел латинский,... весь вѣк свой о том упражняеш..., абы ся не оного небѣсного седалища доступил..., але жебы еси тя на земли..., гордосного преложенства и старейшинства, верхоседно именованного,... не снижил и не ущербил и с пляцу высокоосннованного не порушил (1608-1609 *Виш.Зач.* 227).

ВЫСОКОПАРНЫЙ *прикм.* **1.** Який високо літає: Прє(з) пръшѹю рє(ч) єдны іѡáна єв(г)листоу розѹмѣютъ, котóрый якъ ѡрє(л) высóпа(р)ный до прєвысокой бо(з)ства таємницы въ(з)лєтѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 249 зв.); рáдѹйтєсѧ Гн҃ѣ Ап(с)лѡвє, Вы Нб(с)ныи высокѡпáрнїи ѡрлѡвє (Чернігів, 1646 *Перло* 46).

2. *Перен. (який відзначається широтою, розмахом думки)* піднесений, високопарний: Се же всесотвори и соверши, яко да тлѣнную и высокопарную мысль от аеровоздушнаго мудрования в смиреномудрие привлечет (1608-1609 *Виш.Зач.* 211); пєрла рóдѧтсѧ въ глѹбинѣ мóрско(и)... и с трѹдностю на свѣт винѡсѧ(т)сѧ тáкъ и в҆ тóй Кни́зє слóва на ч(с)ть... имєни бо(з)комѹ, сѹт҆ якѡ Пéрла многоцѣныи; рож(д)єныи... въ глѹбинѣ Нб(с)нои прємоу(д)рости, а вынєсє(н) нн҃ѣ въ міръ сéй дóлный види́мый, высокопáрны(м) и мно(г): зри́тєлны(м) оумо(м) мои(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 7 ненум.).

ВЫСОКОСТЬ, ВИСОКОСТЪ, ВИСОКОСТЬ *ж.* **1.** *(значна віддаль по вертикалі від земної поверхні вгору)* висота: з бокѹ в҆ зємлѣ єднáково нб҃о высóкостю, и далéкостю ѡ(т) зємлѣ ѡ(т)стóитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 14); Звѣзди..., през самѹю високостъ ѡ(т) зє(м)лѣ до неба здаются намъ презлишъ мале(н)кии (серед. XVII ст. *Луц.* 540);

(розмір чого-небудь від основи до вершини) висота, високість: броны су(т) до(л)го(ст) и широта и высоко(ст) єго и мѣри(л) му(р) єго сто и соро(к) и чотиры ло(к)ти мѣри чоловѣчєи (XVI ст. *КАЗ* 659); фини́ковоє дéрєво на само(м) вєрхѹ ѻвѡцы своѣ рóдитъ, и трѹдноє єсть, длѧ высóкости, до при́стѹпѹ злодѣємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 185); ѻнѹю вéжѹ росказáлъ бг҃ъ роскидáти вѣтру, Котóрогѡ и тєпéръ єсть ѡстáтокъ, мєжи Асіра и Вавилóна, ҂єулг сажéни высóкость єгѡ, такъ жє и на ширóкость (серед. XVII ст. *Хрон.* 18 зв.);

(про людину) високий зріст: ѡнъ бы(л) ѡ(т) ба҃ выбрáный найвѣрнѣйши(и) зо всѣ(х) израи(л)тѧнъ, и такой высокости, жє головою и шїєю // иншїй лю(д)

якъ Ґига(с) пєреходи(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 249-249 зв.).

2. *(простір на великій віддалі від землі)* високість: по(в)ста́нє(т) кри(к) пта́ства и пото(м) ѡба́ча(т) з высокости стра(х) по доро́га(х)... и бꙋ́дꙋ(т) нарѣка́ти... поколѣна на поколѣна (Вільна, 1596 *З.Каз.* 75); встꙋплю на высо́кость о́блокѡвъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 112); призовє(т) нбо з высо́кости, и зє́млю, абы розсꙋди(л) людъ сво́й (Острог, 1607 *Лѣк.* 50); В Виѳлєє́мѣ по́длом телє́снеса нахо́дитъ, Бгъ, з высо́кости нба, на землю к на(м) сходи(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 69); Лєѡ... го́лосъ... на(д) надѣю вшєла́кꙋю з' высо́кости... оуслы́шалъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813); Рꙋка́ твоа́ всєдєржа́щаѧ Црствꙋєтъ... на Нб(с)ной нєдозри́мой высо́кости, // и въ мѡрскихъ бє(з)днахъ глꙋбо́кости (Чернігів, 1646 *Перло* 69-69 зв.); И ре́клъ двдъ кнѧжа́тѡмъ... абы постанови́ли з бра́тьи своє́й играчи на инстрꙋмє́техъ мꙋзы́цкихъ..., абы сє розлєга́лъ на высо́кости го́лосъ вєсє́лїѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 250 зв).

3. *(частина земної поверхні, вища від навколишнього простору)* висо́кість, висота: Кра́й: Ве́рхъ, высо́кость, вєршо́къ (1627 *ЛБ* 55).

4. Небо, небеса: хвала бгоу на высокостахь а на зємли миръ и мєжи людо(м) доброѧ вола (1556-1561 *ПЄ* 213); явный чоу́дъ бгъ з высо́кости ѡказа(л) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 55); Бгъ кото́рый на высокостєх' ѡ(т) аггловъ и ѡ(т) всѣх' нб(с)ны(х) си(л) оустави́чнє хва́лєный єстъ схотѣ(л) тыжъ... ѡ(т) члка хвалє́ный быти (Дермань, 1603 *Охт.* 3); възрѣ(л) гъ бъ з высоко́сти, на ти́хїи лю́ди в ни(з)кости (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 77 зв.); По(д)нєси ѡчи твои кꙋ бгꙋ на высо́ко(ст) и мли́сѧ за грѣхи твои (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 20 зв.); Ла́заръ на высо́кость вшо́лъ вы́шшꙋю, а бога́ч' в' пропа́сть изшо́лъ ни́зшꙋю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 602); Аггльвє и члвци ...вєсєлыи пѣсни спѣва́ютъ Сла́ва и хва́ла Бгꙋ на высо́кости, и по всєй зє́мной широ́кости (Чернігів, 1646 *Перло* 27); **высокости небесныи** — небеса: нє дивоуємоса та(к)... ѡны(м), яко боудꙋчи слабы(м) и нєро(з)соу(д)ны(м)... // ...которыє... и высоко(с)тєй нб(с)ны(х) тыкаются, хотєчи ѡного оубогаго... лазара з лона авраама к'ва(л)то(м) выпхнꙋти (1598 *Розм.пап.* 52-52 зв.); **высо́кость небесныхъ краинъ** — небеса: та́къ и дша в'завши кри́ла дха, а на высо́кость нб(с)ных' кра́инъ в'злєтѣвши,... зо всєго смѣєтъса (Вільна, 1627 *Дух.б.* 286).

5. *Перен. (значний рівень розвитку і вдосконалення чого-небудь)* висота, досконалість: Тыи сло́ва хто бы хотѣ(л) ро́зꙋмѣти трєба сѧ на тоє до́брє ро́змыслити напрьвѣй що то є(ст) възыти на высоко(ст) тє́лєсномꙋ члкови (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 48 зв.); цесаръ Турецкій, о высокости науки его увѣдомленый, везваного до себе просилъ, абы ему вѣры христіанской символонъ выкладомъ объяснилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 471); И сна́днє постꙋпи(т) на гороу доскона́лости прєз..., оума высо́кость и вынє́слость (Київ, 1625 *МІКСВ* 131); Пост сє́й, Бра́тїє, днїй чотырдєсати, якобы лѣствица... ма́ючи в мѣстѡ сто́пнє(в) тыднѣ... по кото́ры(х) мы стꙋпа́ючи, на высо́ко(ст) добродѣтєлїй... всхо́димѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 74).

6. *Перен.* Маєстат, шляхетність, велич: пре́то абы́сь нє ѡ(т)ча́авса в до́броє ѡ(т)мѣны, бо єсли ша́та(н) то́лько мо́гъ, же та звє(р)ха ѡ́ногѡ и з высо́кости цно(т) // в... спро́сность стрꙋти(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 9-10); Нєчоу́лыхъ ѡ(т) нєдба́льства хотачи ѡ(т)вєсти, а до почꙋва́наса в оура́дѣ привєсти́, и абы́ всѣ высо́кость ста́нꙋ того́ зна́ли, и зъ якою го́дностю на нє́го встꙋпа́ли (Львів, 1614 *Кн. о св.* 2 зв. ненум.); И вє́длꙋгъ своєи мꙋдрости ла́скавый взро́къ за́вшє пока́зовати бꙋдєшъ ра́чилъ, лю́бо то я́кѡ высо́кость кнѧжа́тской фамі́лїи мѣти хо́чєтъ, ма́лость моѧ нєвыдолыва́єтъ, а́лє пе́внє хо́тью и до́брымъ оусе́рдїємъ навєрша́єтъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 77); Сла́вꙋ и высо́кость тогѡ ста́нꙋ Іѡа́ннъ Сты́й на горѣ Сїѡ́н'ской ви́дѣлъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 923);

(велике значення, висока суспільна значимість чогось) велич: для того и продковъ вашихъ, то есть апостолскихъ епископовъ, Панъ Богъ на высокости замку // поставилъ, и вамъ о всихъ церквахъ старане мѣти росказалъ, абысте намъ допомагали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 134-135); Таковъ єст божій промыслъ о человѣческом родѣ нашом, который з высокости престола своего промышляет и о нашом російскомъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); Што все

выдаетъ свѣдоцтво святобливости… патріархи Михаила, за которого патріарховство… мужами святыми церковъ наша Руская была зъ высокости ударована и гойне убогачена (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 774); Іеремєй… Высо́ко(ст) Па́нскаа, а(б) вывы(ш)ша́ючі(и) па́на (*1627 ЛБ* 211).

7. *(у сполуч. з займ.* **ваша** *при титулуванні високопоставлених осіб)* високість: При то́мъ про́сили высо́кости ва́шой, є́слисьтє вє́сь свѣ́тъ подби́ли подъ свое́ панство, да́йтє на́мъ зна́ть прєзъ ли́сты ва́ши (серед. XVII ст. *Хрон.* 458 зв.).

8. Зарозумілість, висодумство: мы маючи чинїти щоко(л)вє(к) доброє, абы(х)мыса нє по(д)носили на высокость якоую или с того в пыхꙋ // впадати мѣли, алє є(д)но завшє и(ж)бы поко(р)но(ст) мѣли (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 105 зв.-106); хто… въ са́мо(м) вєликосла́вно(м) Ри́мѣ бы́вши, кгды са присмо́тритъ што́ са за нєпра́вость дѣ́єтъ ѡ(т) ты́хъ кото́рыи на вы́сокость по(д)но́сатъ бровъ (то́ єстъ кото́рыи го́рдо собѣ́ почина́ю(т)) и хва́латъса жє Ап(с)льскїи посѣли мѣсца (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 190).

Див. ще **ВЫСОТА.**

ВЫСОКОУМИЄ, ВЫСОКОУМЇЄ *с.* (*цсл.* высокооумиє) висодумство, зарозумілість: и взявши таковую смѣлость на(д) прєданиє с҃ты(х) ѡ(т)ць са(м) ѡ собѣ хотячи быти, а по(д)нєсшися ꙋ высокоꙋмиє дє(и)ствуючи в ц҃ркви во чтєния(х) и молєния(х)… мєнє єп(с)кпа своєго нє вспоминаєшь… и во всє(м) свово(л)но прєбываєшь (Львів, 1591 *ЛСБ* 164); Гды вы́жєнєшъ з нє́го прє́чъ… го́рдость и высокооумїє надꙋто(ст) твою яко нѣ́а́коую го́рꙋ высо́кꙋю росыпꙋ́й смирє́нїємъ… и по(д)нєсє на(с) до сла́вы вѣчнои (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 430); Слꙋхомъ за́са лю́дє впадают въ высокоꙋмїє, пыхꙋ, и про́жнꙋю сла́вꙋ, зъвлаща ґды слыша(т) жє и́хъ кто хва́ли(т) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910).

Див. ще **ВЫСОКОУМСТВО.**

ВЫСОКОУМЛИВЪ *прикм.* Висодумний, зарозумілий: Сєвиръ… высокоꙋмли́въ, пова́жный окрꙋ(т)ный (1627 *ЛБ* 231).

Див. ще **ВЫСОКОУМНЫЙ.**

ВЫСОКОУМНЫЙ *прикм.* (*цсл.* высокооумьный) висодумний, зарозумілий: а надто отъ высокоумного въ думѣ Оригена, который на почятку жродла наукъ выступилъ, на опослѣ, на свою велемудрость уфаючи, упалъ, блюзнѣрскіе мовы о Христѣ збавителю нашемъ отригнулъ (1603 *Пит.* 55); Вєлича́вый: Бꙋ́тный, пышный хє(л)пли́вы(и), высокоꙋ́мны(и) (1627 *ЛБ* 14).

Див. ще **ВЫСОКОУМЛИВЪ.**

ВЫСОКОУМСТВО *с.* Те саме, що **високоумиє:** Парафѣянє твои нє вѣмъ з яки(х) причы(н) якимсь высокоꙋмствомъ будꙋчы звєдєни, Поважаючы собѣ лєкцє законъ божы(и)… вдаю(т)са в дꙋховныи справы пастырства моєго до которого нє налєжа(т) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92).

ВЫСОКЪ *див.* **ВЫСОКИЙ.**

ВЫСОКЫЙ *див.* **ВЫСОКИЙ.**

ВЫСОПЪ *ч.* (*стп.* wysep) те саме, що **виспа:** и коли є(с)мо прибѣгли къ акому(с) малому вы(с)пови… лє(д)вє є(с)мо могли ло(д)ю ꙋдє(р)жати при корабли (II пол. XVI ст. *КА* 148).

ВЫСОТА, ВЫСОТА *ж.* **1.** *(відстань по вертикалі від земної поверхні вгору)* висота: *Высота* моу́рѡвъ ты́хъ, єстъ ѡбѣтъница ра́дости на высотѣ нб(с)ной положє́нοа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 69); А што розꙋмѣти, доклада́є(т) за́разъ, Што єстъ широта́, и долгота́, и глꙋбина́, и высота́ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56).

2. *(простір, що знаходиться високо над землею)* висота: тєпє́ръ ски́нєна сама боу́дꙋчи з высоты на́ землю [звѣзда], хота и смыслитъ жє столи́цꙋ ма́єтъ на ѡболоцє(х)… бывá́єтъ поги́бєли вожє́мъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 185 зв.); У день посту…, чомъ перечете ся, и убиваетеся, а сами постите, та не постите такъ, якъ постили святыи давно, што было на высоту чути кликаня ихъ (XVI ст. *НЄ* 17); А н҃бо, якови́и красоты, широ́кости и высоты, надъ зємлє́ю простє́ръ я́ко ша́тꙋ пospolíтꙋю, всємоу сътворє́ню види́момꙋ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 17); тако(ж), ісаїа… пр(о)р҃кова(л) мовачи: спoустѣтє н҃бса росоу́ з высоты́ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 332 зв.); **на высоту** — уверх: Аще бо хто верже камень на высоту, мняще небесную збива́ти красоту всемиръного солнца ясного свѣтила, на самого єго падет тая сила (к. XVI ст. *Укр.п.* 72);

вода мо́рскаѧ въсходи(т) на высотꙋ̑ соу(п)те́лными вапо́рами, воскоуре́намъ а́льбо мгла́ми… и доше́дъши до грани́цъ гора́чого мѣста… чи́нитъ противле́ніє и шоумъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10); єсли́ бысь и тꙋ̑ в' мꙋ̑ках' твои́х по(д)не́съ ѡчи твои на высотꙋ̑, тог(д)а оузришъ яко Бъ Нб(с)ный ѡ(т)вращає́тъ ѡ(т) тебе лице своє (Чернігів, 1646 *Перло* 158).

3. *(частина земної поверхні, вища від навколишнього простору)* вершина: И колико лучше притуплѣнейшу тебѣ быти иных приобрѣтати, нежели пребывати на высотѣ гор и презирати погибающую братию (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 240); arduitas, высота (1642 *ЛС* 91); *Образно:* Радꙋ̑исѧ лѣствицє, по кото́рой вступꙋ̑ємъ на высотꙋ̑ го́рнюю, та(м) вѣчнє царствꙋ̑ємъ (Львів, 1631 *Волк.* 26 зв.).

4. Небеса: И высловивши всє наконєць повидѣль ѡ нє(м) якобы вь ѡсо́бѣ бжєи мови(т) възше(л) єси на высотоу (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 153 зв., на полі); Господь свою мудрость з высоты дару́єт (к. XVI ст. *Укр. п.* 85); Ди́вєнъ Бгъ на высотѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 59); **высота небесная** — небеса: абы тыми крилами [црковъ] всєгда по высотѣ нб(с)но(и) лѣта́л(а) и за́вшє смотри́ла я́сно на слнцє нєзаходи́мого // свѣта бж(с)тва хва (Почаїв, 1618 *Зерц.* 60 зв.-61); Ди́вєнъ Бгъ на высотѣ Нб(с)ной (Чернігів, 1646 *Перло* 58).

5. *Перен. (про владу, соціальне становище)* висота: Чомъ за него създано было усе, хоть на небесѣхъ, а хоть на земли, видимое и невидимое, хоть высота, а хоть панство, а хоть початокъ, усе дѣля него (XVI ст. *НЄ* 46); Само́є има Єп(с)пъ, що и́ншогѡ // пока́зꙋ̑єт'? тылкѡ трꙋ̑дъ и пра́цꙋ̑ Архієре́ѡвъ гды значи́тъ з' высоты назира́ющагѡ и оустави́чнє дба́ючогѡ ѡ цѣлости собѣ по(д)ро́чных' (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3-3 зв.).

6. *(найвищий рівень певних якостей)* велич: Сам бо… господь…, собою образ показал. высоту и честь своего преложенства в конечную покору и низкост стягнул, препоясался лентием и умыл ноги учеником (1608-1609 *Виш.Зач.* 228);

перен. (значний рівень розвитку чого-небудь) висота, досконалість: мы́сль Твоѧ почне́тъ на высотꙋ̑ подноситисѧ, ѡ высо́кихъ ре́чахъ розмышлати, и в то́мъ полѣпша́тисѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 96).

7. Високодумство, зарозумілість: И как ся в том писанию Скарга умучив, утрудив и употив, боячися абы честь земное власти римского началства папина никакоже (з гордостные высоты в смирение и в покору христову) не снижалася и сѣдалище прославленное вышьшесѣдное з мѣзсца (!) своего не порушилося албо не перевернуло (1608-1609 *Виш.Зач.* 210).

⋄ **възносити въ высоту** (що) — перевищувати (певні якості чого-небудь): ро́гъ за(с) є(ст) в' пи́смѣ сто(м) зна́къ силы. Нє възноси́тє в' высотоу ро́га ва́шєго (поч. XVII ст. *Проп.р.* 165 зв.).

ВЫСОХНУТИ *див.* **ВЫСХНУТИ.**

ВЫСОЦЕ, ВЫСОЦѢ *присл. (стп.* wysoce) дуже, вельми, надзвичайно: г(с)жа прч(с)таа да́кована є(ст) вы́соцѣ іѡси́фоу (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 15); м(д)ростю высо́цє ѡ(т) Бга ѡкра́шєны(м), Съборъ… Ѡсмый събра(н) бы́лъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 150); Естъ обычай мудрыхъ людей… кгды описуютъ которого святого животъ, высоце выносятъ и похваляютъ его (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 475); Прєвы́шшє: Прєꙋ̑множє(н)нє, на(д)дє(р) вы́шшє, и высо́цє вєли́ко (1627 *ЛБ* 92).

Див. ще **ВЫСОКО.**

ВЫСОЦЕВАЖНЫЙ *прикм.* Дуже, надзвичайно важливий: Вєли́кіє а высо́кіє со́мнѣн'є и дшꙋ̑ заходя́чіє ре́чи вєли́кои ста́лости, а Пова(ж)ного и розмы́сл'но(го) по́стоупкꙋ̑, я(к) з мно́ги(х) па́мѧ(ти) го́дны(х) при́кладо(в) и бгомы́сл'ны(х) писма с(т) нау(к) оба́чаємо потрєбоую(т) Вєли́кꙋ̑ю бовѣ(м) и высо́цє ва(ж)ноую рє(ч) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 202).

ВЫСОЦЕВЕЛЕБНЫЙ, ВЫСОЦЕВЕЛЕБЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* wysocewielebny) високодостойний: панъ Янъ Потѣй подалъ для // вписаня до книгъ нинѣшнихъ земскихъ володимірскихъ тестаментъ… недавно зошлого съ сего свѣта высоце велебного е. м. отца Ипатія Потея (Берестя, 1614 *АСД* X, 229-230); Присылал на вряд кгродский Володимерский,… высоцевелебный… Іоаким Мороховский,… слугу своего (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 551); ѡ(д) высоцєвєлє́бъного єго м(л) [пна Пє(т)ра] Могилы,… урожо[ны](и) панъ Прокопъ Вєрєшчака (Київщина, 1638 *ККПС* 182);

его милость панъ Прокопъ з Каменя Верещака,... протестовалсе противко высоце велебъному въ Богу его милости отцу Юзефови Трызне (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403).

Див. ще **ВЫСОЦЕПРЕВЕЛЕБНЫЙ.**

ВЫСОЦЕВЕЛМОЖНЫЙ *прикм.* Височовельможний: Мл(с)тию бж҃ию... яснє а вы(с)цє вє(л)мо(ж)ны(м) пн҃о(м) воєвода(м) пн҃о(м) кашталана(м) староста(м) и по(д)старостє(м)... мы смирєны(и) Арсєни(и)... со бл(с)вєниє(м) бжии(м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); шляхетный панъ Иванъ Яворский, обывател земли Премыское,... соленитер се протестовал... на сеймику въ Вишни..., противко высоце велможнымъ и урожоным их милости паномъ каштеляномъ, дикгнитаром, урядником (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 737).

ВЫСОЦЕЗАЦНЫЙ *прикм.* Високоблагородний: А слꙋшнє и пристойнє: абовѣм', якъ самаѧ таѧ Книга высоцє зацный даръ є(ст), так' подобнє высоцє зацногѡ и прєсвѣтло(г) дароприємника потрєбовала (Київ, 1623 *МІКСВ* 69); А которыижъ то сꙋть Ст҃ыи и справєдливыи, на(д) которыми оумєрлыми плакано и рыдано, сꙋт' барзо многіи. з' которыхъ напро(д) ставлю... высоцє Зацного Мꙋжа Іаковa, на(д) которымъ сн҃ъ єгѡ Іѡсифъ плакалъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 10).

ВЫСОЦЕМУДРЫЙ *прикм.* Вельми мудрий, вельми розумний: А прото... вашое кнежацъкое милости прошу: то все, что въ семъ писанию маемъ мовити буду, зъ высоце мудрого баченья своего... ласкаве принявши, абысь не на злую, але на добрую сторону то розумети и оборочати рачилъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 991).

ВЫСОЦЕПРЕВЕЛЕБНЫЙ *прикм.* Те саме, що **высоцевелебный**: Ницепор Лосовский, наместникъ и економъ метрополии Киевское,... именем высоце превелебного... Рафала Корсака, метрополиты Киевского..., ускаржалсе и протестовал напротивко... Петру Могиле (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 740).

ВЫСОЦЕСЛАВНЫЙ *прикм.* Преславный: На томъ цнѡтъ фꙋндаментѣ, нєсмєртєлнои памѧти годныи прꙋдкѡвє В.М. обꙋдвꙋхъ высоцєславныхъ Фамилій в одно злꙋчѡныхъ,... живꙋтъ, и жити живото(м) правдивымъ на всѣ потомныи часы, бꙋдꙋтъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); Дєрєва тыи сꙋть баьзо (!) высокіи, которыи вєдлꙋгъ с(т): Кирілла Патріархи Алєксандрійского выкладꙋ, розꙋмѣют'сѧ Ієрєѡвє, и высоцє славныи и прєложєнствы вынєслыи станы (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 18).

ВЫСОЦЕУВАЖНЫЙ *прикм.* Вельми пильний: Звонницу, которую мыслилемъ в монастыри... муровати... все то ижъ смерть закрочити ми хочетъ, то на высоце уважный розсудокъ его милости... архимандриты... пущаю (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 408).

ВЫСОЦЕУРОЖОНЫЙ *прикм.* Високородний, шляхетний: На гєрбъ зацнои фамилѣи высоцє оурожоного єго мосцѣ пана, а пана іоана ярмоли(н)ского костанътиновича (Почаїв, 1618 *На г. Ярм.*, тит. зв.); На старожитный Клєйнотъ, Яснє Вєл'можныхъ, Вєл'можны(х), Высоцє ꙋрожоныхъ, ихъ Мл(с)тєй Панѡвъ Трызнѡвъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 351).

ВЫСОЦЕУЧОНЫЙ *прикм.* Високоосвічений: въ церкви всходной... естъ много, высоце учоныхъ, мудрихъ учителей, которыи и устне поважне учили, и писмъ своихъ книги зоставили (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 913); цареве Василий и Константинъ послали Кирила Философа Грека, мужа высоце учоного, абы Володимера вѣры христіанской научилъ (Там же, 975).

ВЫСОЧАЙШИЙ *прикм. в. ст.* Зарозуміліший, пихатіший: Так(жє) и Григо(р)ко, коли дворѧнино(м) рогозины(м) бы(л), и хло(п)чика нє мѣ(л), а нн҃ѣ и то(т) тєпє(р) коли би(с)кꙋпо(м) заста(л) в чєрєвѣ ши(р)ши(и)... в' помы(с)лѣ высоча(и)ши(и), в доста(т)кꙋ бога(т)ши(и), и в слꙋговина(х) дово(л)нѣиши(и) (1598 *Виш.Кн.* 275).

Пор. **ВЫСОКИЙ.**

ВЫСОЧОНЫЙ *прикм.* (*про віск) (з якого відділений мед)* видавлений, видушений: А в друго(и)... коморє... ѡ(т)бивши замокъ... побра(л)... воску высочоного, нє выбиваного, которы(и) стоя(л) в дєжахъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122).

ВЫСОЧКИЙ *прикм.* Височенький: Пара лѣхтаровъ... высо(ч)ки(х), спу(д) трыгранисты(и) ꙋ ѡбохъ, тыє свѣто ꙋроблєниє з волєю всѣ(х) брати(и) з...

срѣбра мнѣ(и) потреєбного (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 16).

Пор. **ВЫСОКИЙ.**

ВЫСПА *ж.* (*стп.* wyspa) **1.** Острів, *діал.* виспа: Чимь розгневаный, (Барда намовилъ цесара, же) Игнатея не только зъ столицы скинулъ, але его до вязеня... (на) выспу выгналъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 270); зо всѣ(х) сторонъ землѣ и выспъ мо(р)скы(х) до ѡного мѣста нб(с)ного пристоупъ є(ст) пѣвный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238 зв.); Ѡ Сірѝнахъ тыжъ баснь єстъ такаа, ... котрыхъ невѣстъ повѣдаєтъ быти голосв вдачного барзо, которыє то на выспѣ сидачи, мимо нихъ жакглюючихъ, роскошнымъ спѣваньємъ своимъ до себе завєртаютъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439); insula вы(с)па (I пол. XVII ст. *Своб.* 19); Ѡтокъ морскій: Ѡнога, лима(н), або ѡстровъ, выспа (1627 *ЛБ* 154); и было на што смотрити, по всѣхъ выспахъ, по берегахъ, по пристанехъ, и по затокахъ, то єст҅, кпы и громады поганѡвъ поздыхалыхъ выкиненыхъ лєжачїи (Київ, 1627 *Тр.* 668).

2. *Перен. (про земний світ на противагу небесам)* земля: добродѣеви своємв... ѡгладана любои оутѣхи з҅ милого потомства, и по промешканю спокойно(мъ) весполъ з҅... Малжонкою добродѣйкою моєю,... до волѣ Бжеи на той мѣзерной выспѣ выгнаньа нашого, в҅ нб(с)ной оутѣшной радостной ѡ(т)чизнѣ вѣчнои короны ѡтримана, дедикую (Львів, 1631 *Волк.* 2 зв).

Див. ще **ВЫСОПЪ.**

ВЫСПОВѢДАТИ *дієсл. док.* (що) *(розповісти на сповіді про свої гріхи)* висповідати: трв(д)но южь споминати на ба псало(м) ѕ а хто ты(ж) ма(л) бы быти в пє(к)лѣ а грѣхы свои хотѣ(л) бы высповѣдати, алє и помышлати ѡ то(м) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 72).

ВЫСПРАШИВАТИ *дієсл. недок.* (о кім) Випитувати, розпитувати (про кого): а ту же у тебѣ дома, в державѣ короны Польской, не ленися и выспрашивай о святых оных. чюдотворством мало не равно великоросийским от бога почтенным святым мужем (1608-1609 *Виш.Зач.* 218).

ВЫСПѢВОВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що) Виспівувати, співати. *Образно:* плакала Црковъ, и запѡны свои роздирала: выспѣвуючи жалосныи пѣсни (поч. XVII ст. *Пчела* 39 зв.); єсли непослвшного, єсли оупорного, єсли ѡбмовцв оуслыши(ш)... нє ѡбража(и)са ты(м), нє горшиса,... алє мимо сєбє пвсти... за(в)шє тыи// вѣрши псалмисты... в сєр(д)цв выспѣвуючи (серед. XVII ст. *Кас.* 59 зв.-60).

Див. ще **ВЫСПѢВЫВАТИ.**

ВЫСПѢВЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.* Те саме, що **выспѣвовати:** немоватка якобы ѡблаплаючи ѡбщую матку землю просать, абы... зара(з) землѣ, якѡ гробу своєгѡ власногѡ доткнулиса, и скорѡ на свѣтъ показалиса, абы смрть свою с҅ плачемъ привитали и та(к) немоватски(м) голосомъ погребовыи собѣ пѣсни абы выспѣвывали (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 940).

ВЫСПАНИНЪ *ч. (житель острова)* остров'янин: Єстъ дерево єдно в выспа(х)..., котороє ѡ(т) самого всходу своєгѡ росою крѣмлено и штодн росоу пріймоуючи всѣ(м) выспано(м) воды якъ жродло якоє додаєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 252).

ВЫССАТИ *дієсл. док.* Виссати. ◇ **кровъ (силы, працу, подвигъ) выссати** — дуже скривдити, знедолити, виснажити (кого), виссати кров: Нє вмл(ст) ли... сами як идоли, на одно(м) мѣсцу присѣдитє... а бѣдныє по(д)даныє и дє(н) и но(ч) на ва(с) трудa(т) и мвча(т), которы(х) кро(в) силы и праци и по(д)вига высса(в)ши, и нагы(х) в҅ оборѣ и коморѣ вчини(в)ши выр҅ва(н)цо(в) ваши(х)... каразїа(ми) ѡдѣваєтє... а тыє бѣдныє по(д)даныє, и про(ст)оє сє(р)ма(ж)ки... нє маю(т) (1598 *Виш.Кн.* 273); Блоудница бовѣ(м) на кшталтъ яскоулкы, кды ро(з)почнетъ до члка примыкатиса, всю кровъ єгѡ выссє(т), всє бога(т)ство вычрѣпнє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 291 зв.); **с палца выссати** — *(говорити про щось непідтверджене)* виссати з пальця: знати же тоє собѣ с палца вы(с)са(л), правдою тою довєсти нє можєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.).

ВЫСТАВЕНЄ, ВЫСТАВЛЕНЄ, ВЫСТАВЛЕНЬЄ, ВЫСТАВАНЄ *с.* **1.** *(про споруду)* збудування, побудова: Ѡ(т) которого Храма початку и выставє(н)ю, такъжє ѡ чюдахъ Гісторіа в҅ коротцє са покладаєтъ, з҅ тогожъ Послѣдованїа сєго Творцы Нікифора Калліста... Црковного Гісторіка взатаа (Київ, 1631 *Син.Тр.* 812).

2. Передання на тимчасове збереження, на склад: па(н) Побєди(н)ски(и) Станиславъ ко(н)тракту... с

пано(м) Ви(л)гєлмо(м) Бухєно(м)... на выставєнє товаровъ лєсны(х), пєтидєся(т) лаштовъ попєловъ розмаиты(х), напєрє(д) в Ко(р)цу, до шпи(х)лєра пана Ви(л)гє(л)ма Бухєна... складаючи... с... помочники своими..., кгвалтовнє пограбили (Володимир, 1619 *ТУ* 266).

3. *(переконуванням, доказами)* установлювання: ѡ бы та́къ чꙋлость Правωвѣ́рныхъ была́ в' выстава́нию правды, якова́ѧ звы́кла быва́ти оу прωти́вны(х) в' ωборонѣ́ нєпра́вды (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 264).

4. *(представлення когось ким-небудь)* висунення: Зачимъ затягати Златоустого св. свѣдоцства на выставленье Петра св. въ // монарху, а Церковь... въ монархію, естъ ему гвалтъ чинити, который, нѣкгды о томъ ркучи, не писалъ, але анѣ мыслилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 444-445).

5. Віддача, пожертвування: яко о всє до́брое кꙋ ро(з)множе́нью к(р) по(л), и того па́нства вє(л) к(з) ли(т). ω(т) па́на бга на́мъ звѣрєного, з на́йболшимъ оусилова́ньємъ и выставлє́ньємъ здоро́вьѧ на́шєго проти́въ нєпрі́ателєви ста́раємосѧ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 31 зв.).

ВЫСТАВИТИ, ВИСТАВИТИ, ВЫСТАВИТЬ *дієсл. док.* **1.** (що) *(поставити, подати для загального огляду, на показ)* виставити: та(к) ижъ кды поубли́цє то є(ст) я́внє в' атєна(х) ѡ́нꙋю [штоукоу] выстави(л), та́къ сѧ люди ба(р)зо дивовали длѧ надо́бного малова́нѧ, такъ го́днє хвалили, жє млодє́нцо(в) атє́нскы(х) пи́лнє мистє(р)ной робо́тѣ припатрꙋючи(х)сѧ жа́ро(м) свово́лной мл(с)ти роспали́ла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 273); Ви́димω Кни́гꙋ но́вꙋю,... на видє́ніє и коха́ніє всємꙋ свѣтꙋ вы́ставлєнꙋю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 754); И рє́клъ г(с)дь до нє(го) оучини змі́ѧ мѣдѧнагω а вы́ставь єгω на зна́къ, кото́ры(и) оукꙋшо́ный поизри́тъ на нєгω жи́въ бꙋ́дєтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 140 зв.);

(*знак, прапор*) виставити, підняти: И прышло до того, же вже тамъ ани жертвы светое беспечне приносити не можешъ, ани въ маленькій звоночокъ зазвонити, ани крестного знаменія явне выставити,... невольно (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); ажє в' сєрє́днєй сє(д)мици стои Чєтвєродєсѧ́тници Кр(с)ть Ч(с)тный вы́ставлєнъ быва́єтъ (Київ, 1627 *Тр.* 473); кгды бы нє дощъ ωкрꙋ(т)нє вєликїй пєрєшкоди(л): сна(т) бы вши(ст)ки(х) и ноги нє впустили а(ж) гє(т)ма(н) зна(к) покою выставилъ, и пєрєстали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169).

2. (що) *(вийняти що-небудь укріплене, зірвати із завіс)* вивалити, виламати: которые ничого на тую прозьбу не паметаючы, ани тежъ на монастиръ и цменътар бынамней не респекътуючы, тую-то форъту до нихъ выбияли и высекали, которое подпертое и трымаючое кгды выставитъ и высечи не могли, теды праве неприятелъско... до тое форъты... стреляли (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754).

3. (що) *(вистромити звідки-небудь назовні)* виставити, висунути: И та́къ па́дши на поро́зѣ кє́льи, выста́вилъ но́ги на дворъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 8); Длѧ того ωтроча в' ꙋтробє матєри́н'ской бꙋ́дꙋчоє кона́ючоє єслібы вы́ставило головꙋ а́бо што и́н'шого, тогды мо́жєть ω(т) кого(ж) колвє́къ бы́ти ωкрщє́ноє (Львів, 1645 *О тайн.* 16);

(що) *(висувати в певному напрямку, наблизити до кого-небудь)* наставити: Кды бовѣ(м) нєсамохотѧчи в поли́чокъ кто възмєтъ: тєды то́є понєво́лноє бє(з) нагоро́ды є(ст), и длѧ того́ жъ ро(с)казꙋєтъ дрꙋгоу́ю сто́ронꙋ доброво́лнє выставити: абы з доброво́лны(м) понєво́лнє почєлѣсто(к) зровнанъ бы(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 94 зв.).

4. (кого) *(виділити кого-небудь з певного середовища з якоюсь метою)* поставити, виставити: выстави(в)ши єго посєрє(д) бра́ти(и), на то́є зобра́ны(х), ро(з)дєгає(т) єго з власны(х) ша(т) їгоумє(н)... абы прє(з) то́є позна(л)... и(ж) всю по(м)пꙋ ма́рнꙋю зки́нꙋвши свєцкꙋю, до ꙋбо(з)ства и нє(н)дзы в'стꙋпи́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 35);

(кого против кого, чого) *(висунути когось із свого середовища виконувати певне завдання)* виставити, назначити: Еноха первого пророка о сконченю свѣта пророковати послалъ, и Ноя противъ всего свѣта единого выставилъ, и Авраама патріарха противъ старшого отца... з вѣрою правдивою выставилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); Такъже и противъ Навходоносора и противъ всѣхъ вавилончиков єдного Даніила и трех отроков выставилъ (Там же).

5. *Перен. (створити думку про щось)* показати, представити: єго то́лко для прєкона(н)я в҆ блоу́дѣ єретико́въ на при́кладъ вы́ставилъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 115); всѣ(х) сты(х) приклады, і ѡ́бразы, кото́рїє на(м) соу́тъ выставлє́ны жєбысмы и(х) послѣдова́ли, и тыми(ж) доро́гами до нба... вхо-ди́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246); Понєва́жъ тєды и при́кладо(м) со́лнца си́лоуєт҆ся вы́ставити та́ємницоу Тр(о)ци вшєля́комоу створєномоу прирожє́ню нєдости́гнєноую (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 297); а еще подчасъ напитку съ тымъ же паномъ розмову свою ведлугъ философіи выставятъ, же з бѣлого сукна албо блавату учинятъ чорное (бл. 1626 *Кир.Н.* 20); кто з ты(х) що были... оува́гою стою пєрєвы(ш)ша́ючїи и́нших и кото́ри(х) ласка хвакъ наслѣдова́ню яко ная(с)нѣ(и)шии похо(д)нѣ всѣ(м) была вы́ставила, оужива́нїє про́стого хлѣба... мѣлъ собѣ оупри́крити (серед. XVII ст. *Кас.* 78 зв.); црь асвє́ръ вы́вы(ж)шилъ Ама́на з поколѣньа ага́гъ, и вы́стави(л) столи́цоу єго над҆ вси княжа́та кото́рыхъ мѣлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 378 зв.);

(що до кого, кому, що, чого к кому) *(певне ставлення до когось)* вчинити, виявити (що до кого, що кому): са(м) гь нашъ ... прє(д)ложи́вши бовѣ(м) собѣ на ѡ́чи и выстави́вши ра́дость, кото́рая походи́ла ω(т) оужива́ня славы тои, гво́здїа нє чоу(л), бичова́ный якъ на банкє́тѣ бы(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 235); А мы ω(т) добродѣтєлєй, ω(т) цно́тъ дховныхъ... ω(т)цоу на́шємоу похва́лоу вы́ставити ма́є(м) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 23); Кролє́вая Наоукъ... оуроди́вши... Правосла́вных҆ Сынωвъ, кото́рыи..., по(д) оупрє́ймость твоєи коу наоукомъ зычли́вости зобра́вшися, що́ бы... коу тобѣ при-хи́льности выставить мѣли, нєвѣдают҆ (Київ, 1632 *Євх.* 292);

перен. (кого) проголосити, визнати (кого ким): Павелъ вѣдомость взявши о ростеркахъ въ церкви Коринѳской, пишетъ до нихъ напоминаючи, абы того понехали. И не выставилъ тамъ Петра головнѣйшимъ учителемъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 464); На то абовѣмъ само — одинъ Петръ былъ выставленъ, абы презъ одну его особу и церковъ одна соборная зъ незличоныхъ помѣстныхъ составленая, и ровне зъ незличоныхъ... пастыревъ одинъ еи пастыръ... былъ розумѣнъ (Там же, 526).

6. (що) Доста́вити, поста́чити, дати: а чого Боже оуховай, абы мнѣ княз Єго Милость того жита и попєлоу подлє ωписоу... не выставил, або мнѣ єго нє ωтдал, тогды княз... боудєт винєн мнѣ жито и попєл..., бє жадных накладов моих и права заплатити (Вільна, 1555 *AS* VI, 9); па(н) мо(н)то(вт)... на ро(к) ωписаны(и) того всє(г) жита пан(у) моєму нє выстави(л) то(л)ко дє(и) сто и шєстьдєся(т) мацъ жита выстави(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 40); прода(л) пну А(н)дрєю Романо(в)скому комягу..., которую я пну Романо(в)скому або дє-тє(м) и пото(м)ка(м) єго выставити и готовую,... ω(т)дати маю и повинє(н) буду (Володимир, 1583 *ТУ* 193); Авраамъ є(д)наючися и(з) авимєлєхомъ ω сту(д)ню сємъ ωвєцъ выставилъ на знакъ вєчнаго прємирья (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 53); є(го) м(ст) па(н) хоружи(и) києвски(и) має выстави(т) пану Ирєму Гє(и)ну во Кгда(н)ску... попєлу бєрє(с)тового смальцаваного лаштов сто и (д)ва(д)-ца(т) (Гоща, 1607 *ТУ* 243); помєнєны(и) Ви(н)цє(н)-ты(и) Ру(д)никъ,... учинивъши ко(н)трактъ и торгъ з протє(с)та(н)то(м) ω купєнє у сєбє прє(з) протє(с)танта ω(с)ми копъ повєдє(л)... записа(л)сє бы(л)... на... я(р)марокъ Володимє(р)ски(и)... // вы(с)тавити (Володимир, 1646 *ТУ* 327-328);

офірувати, віддати: якъ пє(н)кныи ωблюбє́н҆ницы, чи́стыи и нєпокаля́ныи дши на́ши вы́ставитъ Хр(с)тови (Вільна, 1627 *Дух.б.* 203);

(що проти кого) *(про документ)* видати, оголосити: противко ємоу выставлю шкрипть ω(т) дховны(х) и свѣтскы(х), старожи(т)ной рєлѣи грєцкой ω(т) митрополита розрознєныхъ ωсобъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 8).

7. (що) Спорудити, збудувати: Вспомни євгє-ни́й... я́ко про(д)ковє твои... до́мъ бжїй всє́моу свѣтоу вы́ставили (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 48); В ста́рости бовѣмъ и Типоѓрафїю вы́ставилъ,... до кото́рои и Папѣрню в Ра́домышлю (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 26); бы́лємъ ω(т)... сщєнникωвъ... молєстова́ный... и́хъ про́з҆бами... абым҆..., споради́лъ и вы́ставилъ, для розмножє́ня Кни́гъ, ихъ пови́нности налє́жных҆, Типоѓра́фїю (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 3); на которых кгрунтах и добрах на-

ших..., не маючи намней жадного права, место Хорол..., слободъ и осадъ новых килкадесят выбудовалъ и осадилъ, выставилъ (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 177); И вы́ставишъ наме́тъ цр҇ко́вный таки́мъ кшта́лтомъ который тобѣ на горѣ оуказа́но (серед. XVII ст. *Хрон.* 104); паръкан коло костела, ново коштом... немалымъ выставленый (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

8. (кого) *(прищепити певні погляди)* спрямувати (кого на щось): лєчъ вы́ставити и́хъ и вы́ховати в҆ вѣрѣ и побо́жности... и до сп҇(с)ніа привєсти, то даръ єст҆ Бж҇ій, которогω ро́дичи бєзъ ωсо́бной Ла́ски Бж҇єи мѣти нє мо́гѹтъ, тылко з҆ мо́ци тогω Сакраме́нтѹ ма(л)же́нства ст҇гω (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 928).

◊ **въ небо выставити, небу выставити** — піднести до небес, розхвалити: Вла́снє тєпе́рєшнаа ва́ша мѣшанаа колотли́ваа згода ωномѹ ба́бєлю подо́бна, жє єє своє́ю дѹмою в҆ нбо вы́ставити оусилѹ́єтєса (Острог, 1598 *Отп.КО* 7); Мысль моя в Бг҇ѹ вѣчном завше ѹтопленна, Естемъ якъ квѣтъ рожовый нб҇ѹ виставленна (І пол. XVII ст. *Рез.* 180); **выставити слово** (о чім) — сказати (про що): Ѡ єдино(м) з҆ ты(х), то́ єсть ω хлѣбѣ квасно́мъ... тѹ хочѹ вы́ставити Сло́во (Київ, бл 1619 *Аз.В.* 256); **на ножки выставити** (що) — виставити на показ: Чомоу(ж) ω(т)чє владыка, такъ смѣлє и бєспе́чнє замыдла́єшъ ѿчи, и на но́жки вы́ставити а пра́вє всємѹ свѣтѹ свою нєсхва́лнѹю оцѹкро́вати оусилѹ́єшъ зго́дѹ (Острог, 1598 *Отп.КО* 15 зв.); **на очи выставити: а)** (що) показати, з'ясувати суть чогонебудь: бъ҇... на(м) та́къ вєликого грѣха шпе́тно(ст) на ωчи вы́ставилъ и ω(т) нєи на(с) ω(т)стра́ши(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 289 зв.); **б)** (кому) осоромити (кого): Позо(р) бывшє: Позорствѹ́єми, или позо́рѹ бывшє: Былистє людє́мъ на о́чи вы́ставлєныи (1627 *ЛБ* 86).

Див. ще **ВЫСТАВЛЯТИ, ВЫСТАВОВАТИ.**

ВЫСТАВЛЕНЬЄ *див.* **ВЫСТАВЕНЄ.**

ВЫСТАВЛЯТИ, ВЫСТАВЛАТИ, ВЫСТАВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(ставити, поміщати для загального огляду)* виставляти: Кгды та Яснє Вєлможный Пн҇є на́шъ вита́є(м), И мы то(т) да́ръ, а(ч) щѹ́плый на пла́цъ выставла́ємъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309); В то́й ча́съ Риманє стрѿили и справова́ли Розмаи́тіи: Тріѹ́мфи и видо́ки; выставлали Ла́мпи запалєніи, по всємѹ мѣстѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 63);

(прапор) виставляти, піднімати: дємончицы... всѣ(х) рыцєровъ наимоу́жнѣйшихъ..., кото́рыи... зна́чный пожито(к) оучини́ли ω(т)чизнѣ, ωбразы в сєнатѣ на мѣдь або на ма(р)мори вы́разивши выставла́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246 зв.); а я́къ зло́тникъ и шни́царъ, рисѹ́ючи ми́сѹ ω(д)ча́сти оукрива́єтъ звѣрата кото́ры(х) рисѹєт҆, а докончи́вши выставла́єтъ на свѣтъ гото́вѹю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 170); нѣкоторіи на мѣди подобє(н)ства болва́нωвъ, ...рисова́ли; дрѹгіи махи́ны... выстава́ли (Там же, 352); Ото Мона́рха свѣта по́тычкѹ сточи́вши, Нєпріатєлєи срѹ́гихъ срѹ́го роспроши́вши. Яко потѹ́жны(и) Ге́тма(н) мѹ́жнє побѣжда́єт҆ На зна(к) звитязства тѹю хорѹго(в) выставла́є(т) (Львів, 1631 *Волк.* 30);

(що) наводити (як доказ), представляти: кгды́са спира́ємо нє вѣдаю ω яки́єсь маєтности, ста́раємоса набыва́ти якоє́сь сла́ви,... пышныє ге́рбы выставла́ємо (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 30); дла тои причи́ны вы́ста́вла́єтъ на(м) єв(г)ліє, в кото́рой кр(с)та ст҇гω вєспо(л) и моу́кы г(с)нєй па́матка са ω(т)пра́воуєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 294).

2. (що чим, що) Представляти (що чим), видавати (що за що): Дла того́ бовѣ(м) и ключѣ повѣрєно ти,... абы ωтвори́вши ωказа́лє(с) о́ны(х) таковы(х), яки́хъ Па́нъ домовы́й... до покла́дѹ вложи́лъ... а нє же́бысь и́ноє за и́ноє нѣшто чѹже́є выноси(л) и вы́ставла(л) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 210); Што розумѣешъ, если въ той речи, которая и напростшему чловѣку // не здается, такъ свою речъ выставляютъ, а якъ найбарзѣй — въ речахъ тонкихъ прелщают҆ василискова яду заразою Кревзы невинныи душѣ? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1172-1173).

3. (кому що) Виявляти, засвідчувати, виказувати: Нємє́ншиє (!) тє(ж) мои // оу наяснє́йшой Рє́чипосполи́той Вєнє́цкой прислѹ́ги ѿноє мнє, кото́раа прирожо́ны(м) моимъ Княжа́тємъ єстъ, ла́скѹ гото́вѹю выставла́ли (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 3-3 зв.); Изявла́ю: Выявла́ю, выставлаю (1627 *ЛБ* 47).

4. (кого, що) Звеличувати, вихваляти: дла оутвєржє́на ωныхъ в҆ ст҇ой пра́вдѣ: при кото́рой

стою, и онѡ̆ю в' ла́сцѣ Бжой выставла́ти оусе́рдіє єстъ ми за́вшє пала́ючеє (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 35); Лвовъ мѣсто таки(х) со́бѣ про(д)кѡ(в) быти зна́є(т): Ѡ(т) Кнажа́ти Лва́ Има и Гєрбъ вла́сны(и) ма́єтъ. Роксола́нѡм' за́сь Ве́жѡ̆ та́мже за Ге́рбъ да́но: Чѡ̆лыми в' хва́лѣ Бжой быти приказа́но. Котріє при то(м) Ге́рбѣ Це́рко(в) зна́чнє выставла́ю(т) (Львів, 1642 *Час. На г. Лв.* тит. зв.).

5. (що) Споруджувати, будувати: А што бо́лшаа, само́мѡ̆ Бгѡ̆ мно́гось дарова́ла, нє то́лкѡ Монастырѣ и Црквы ємѡ̆..., выставла́ючи, опа́трѡ̆ючи, и фѡ̆ндѡ̆ючи, а́лє и Плод' живота́ своє́гѡ Цо́ркѡ̆... ємѡ̆... офѣрова́ла (Київ, 1625 *Кіз.Ходк.* 2 ненум.); Зи́жду: Бѡ̆дѡ̆ю, приправѡ̆ю,... або выставла́ю (1627 *ЛБ* 43).

6. (кого проти кого) *(створювати думку про когось)* протиставляти (кого кому): Завжди справедливых людей напротивко несправедливых выставляєт (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48);

(кого на що) *(ставити для охорони)* виставляти: Дво(х) или чотыро(х) хло́пцовъ на кожды(и) тыжьдє(н) иншїи, порадкомь маю(т) на сохранєнїє выставлати, з чого са ни єди(н) вымовлати можє(т), кгды на нєго чє(р)га при(и)дєть (Львів, 1587 *ЛСБ* 67, 6).

◇ **предъ очи выставляти** (що) — (*розкривати справжній зміст чогось)* представляти, показувати: Чо́мъ па́вє(л) стый пра́вє црквы бжєє живый о́бразъ прє(д) ѡ́чи на́мъ выставла́ючи, нигдє о то́мъ дрѡ̆го́мъ, ѡпро́чъ ха бга єдиначалникѡ̆ црковно(м) змѣн'ки нє чи́ни(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 94).

Див. ще **ВЫСТАВИТИ, ВЫСТАВОВАТИ.**

ВЫСТАВЛЯТИСЯ, ВЫСТАВЛАТИСА *дієсл. недок.* **1.** *(уважати себе кимось)* представлятися: Зачимъ што передъ тымъ полюбовный и самъ иншихъ епископовъ судови подлеглый узнавца, то южъ теперъ навышшій, нѣ чіему судови неподлеглый судіа выставляется (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 715).

2. *Перен.* Виявлятися, проявлятися, ставати відчутним, відомим: Зла́ща и(ж) са таа ѡ(т)повѣ(д) то́лко противъ дѣєпи́совымъ по́тваромъ кро́мъ вкрача́ньа в' спо́ръ з' стороны артикоу́ловъ вѣры выставла́єтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 182 зв.); якъ бо(з)ство дха стго показѡ̆єтса которое заистє нє ѡ(т) насъ на ако(м) выш'шо(м) достоинства сто́пни выставлаєтса, алє ѡ(т) самаго сєбє вла́сною своєю годностю и вєлмо́жностю ѡповѣдаєтса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 148); Та́ємница вочлвѣчєнія прє(д) очи выставла́єт'са (Вільна, 1627 *Дух.б.* 96).

ВЫСТАВЛАТИ *див.* **ВЫСТАВЛЯТИ.**

ВЫСТАВЛАТИСА *див.* **ВЫСТАВЛЯТИСЯ.**

ВЫСТАВНОСТЬ *ж.* (*стп.*wystawność) пишність, розкіш; показовість: Нєѡ̆хищрє(н)нѡ: Бєзжа́дной выставности (1627 *ЛБ* 76); Оухищре́нїє: Выста́вно(ст), поста́ва з' вели́кою пи́лнстю (!) ѡпа(т)рєнаа (Там же, 142).

ВЫСТАВНЫЙ *прикм.* (*стп.* wystawny) пишний, розкішний; показовий: ѡ̆хищра́ємый: С пи́лностью ѡпа́трєный, пышный, выста́вный, ѡказа́лый (1627 *ЛБ* 142);

(про спосіб вислову) вишуканий, добірний: Прето (!) и я, до тои старыхъ вѣковъ щирости скланяючись, выставный и выворотный писаня способъ,... уфаючи въ ласцѣ Божой, въ той мѣрѣ иду правдою святою (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 323); Словопрѣнїє: Выста́внаа мо́ва, выво́днаа мо́ва (1627 *ЛБ* 116);

(про риси характеру) особливий: кото́рѡ̆ю кондицію ри́м'скихъ дѡ̆хѡ́вныхъ, а особли́вє плєбано́въ опи́сѡ̆ючи, нє припомина́єтъ оны(х) выставныхъ примѣтовъ капла́новъ ри́м'скихъ с кото́рыхъ иншїє го́дность и́хъ, за́цность, и завола́ньє мѣркоу́ютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 192 зв.).

ВЫСТАВОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(ставити з певною метою)* виставляти: Єгиптанє нє могѡ̆чи змышлєныхъ Богѡвъ своѣхъ' ра́ды вырозѡ̆мѣти, пєрє(д) божницами их' выставовали образъ Гарпократѡвъ, кото́рый оуста своѣ па́лцємъ замыка́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3).

2. (що) *(привертати увагу до чогось)* виставляти: раны свои пр(с)тыи показѡ̆єтъ и(м)..., и рєбро выставѡ̆є(т) на видо́коу всѣ(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 163 зв.); оужъ, ґды би́тъ бывá́єтъ, всє тѣло своє выставѡ̆єтъ, го́ловѡ̆ зась якъ мо́жєтъ хова́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 339); **на (предъ) очи выставовати** (кого, що) — привертати увагу: хр(с)тїа́нского имєни почти́вость и го́дно(ст)... на ѡчи выставоу́єтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 228 зв.); Та́кы(х) тє(ж) намъ ннѣшнєго дна при(т)ча єв(г)лскаа прє(д) ѡчи выста́воу́єтъ (Там же, 288 зв.).

3. (кого чому) Піддавати, наражати (кого на що): алєксáнде(р) макєдóнскый... са(м)... оуторовалъ дорóгоу всѣ прєшкóды ѡ(т)далилъ. а ѡто зара(з) вóйско цр(с)кы(м)... ср(д)цємъ побóженоє... єго стопа(м) послѣдѹю(т), и всѣ(м) трѹдноста(м) сєбє выставѹють (поч. XVII ст. *Проп.р.* 19); **животъ на шанцъ выставовати** — ризикувати життям: жо(л)нѣръ в дѣла(х) рыцє(р)ски(х) выцвичоны(и)... живо(т) сво(и) якобы на ша(н)цъ вы(с)тавѹє(т) (1636 *Лям. о пр.* 1 зв.).

4. (кого) Показувати, представляти: спситєль нашъ, и црко(в) стаѧ востóчнаѧ,... жєбы лю́дємъ до... зємли ѡбѣцаной прагнéнѧ взбѹди́ли, тєпє(р) всѣ(х) сты(х) и(м) выстáвѹєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246); Старозаконный тєстамєнтъ моýжа на(м) выставоýєтъ єдиного, которомоу имѧ іліа, ба боѧчогосѧ, жи́тіа бáрзо твръдого (Там же, 247); **на свѣтъ выставовати** (що) — робити явним, помітним для всіх: Видитє ли я́ко болши(х) ѡ(т) всєѧ всєлє(н)ныѧ напо(л)нєны(х) зобра(в)ши пи́смъ, на(д) тыє малéн'киє (: которыє вєликѹю ло(ж) до грѹнтѹ потлѹмлаю(т), и на свѣтъ фалшъ оноє выставѹю(т), и всѣмъ яко да сѧ стєрєгѹтъ нєправды знати даю(т:) показати нє можєтє (1598 *Виш.Кн.* 308); Стало є(ст) якъ нѣѧкій фѣлѧ(р) дховного бѹдовáнѧ прємоудрый стра(х) на свѣтъ выстáвѹючи мóви(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 203).

Див. ще **ВЫСТАВИТИ, ВЫСТАВЛЯТИ.**

ВЫСТАВАНЄ *див.* **ВЫСТАВЕНЄ.**

ВЫСТАВАТИ *див.* **ВЫСТАВЛЯТИ.**

ВЫСТАНОВИТИ *дієсл. док.* (що) Доставити, постачити: А є(ст)ли бы(х) я того збо(ж)я,... на мє(ст)цу пє(в)номъ в Бєрє(ж)ца(х) або у Кла(д)нєвє лю(д)ми своими нє выстанови(л)... буду повинє(н) т[ому] Ба(т)ку Мисановичу... за ко(ж)дую мац[у] жита плати(ти) по копє грошє(и) (Луцьк, 1566 *ТУ* 119).

ВЫСТАРЧИТИ *дієсл. док.* (кого) Вистачити, *діал.* вистарчити (кому в чім), задовольнити (кого чим): Єдна(к) ижъ на сє(и) новотинѣ єщє фѹ(н)дации такои нѣмашъ, которая бы ихъ доста(т)кѹ выста(р)чити // могла (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 73-74); А ижъ на томъ грѹнтѣ,... сєножати омало єсть, // которымъ потрєбамъ ихъ выстарчити нє могѹтъ, тєды варѹю и записѹю... зъ кождого подданого,... гайдѹка, и слѹжки, которыє бы сєно робили..., по возѹ добромѹ... сєна... отдавати маютъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 78-79).

ВЫСТЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫСТЕРЕГАТИ *див.* **ВЫСТЕРѢГАТИ.**

ВЫСТЕРЕГАТИСЬ *див.* **ВЫСТЕРѢГАТИСЯ.**

ВЫСТЕРЕГАТИСЯ *див.* **ВЫСТЕРѢГАТИСЯ.**

ВЫСТЕРЕГАТИСѦ *див.* **ВЫСТЕРѢГАТИСЯ.**

ВЫСТЕРЕЧИ *дієсл. док.* (кого) Підстерегти, вислідити: а та(к) положили на то(м) въси. и(ж) маю(т) дáти скáр'бы вєлыкїи... щобы єго вы́стєрєгли а вышпѣковали (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 3 зв.); А тáкь на то(м) положи́ли всѣ, и(ж) мають дáти скарбы вєли́кїи... заплáтѹ абы є(г) вы́стєрєгли, вы́шпѣговали... вы́дали єго пилáтоу (XVI ст. *УЄ* №29519, 133 зв.).

ВЫСТЕРЕЧИСѦ *дієсл. док.* (чого) Остерегтися: Повшéднїє за(с) грѣхы оучинити, котóры(х) абы сѧ вы́стєрѣ(г), встѹпи(л) в поýщоу абы та(м) прожи(л) спокóйнє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 255).

ВЫСТЕРѢГАНЄСѦ *с.* Остерігання, оберігання: Ѡ выстєрѣганюсѧ надѣи про(ж)ной и мысли вынєслой... // Мáрный є(ст), котóрый надѣю свою кладє(т) в людє(х), або в створéныхъ рéча(х) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 15 зв.-16); Длѧ чóгѡ вєли́коѣ мѹ [сщєнникѹ] в' наѹцѣ и во всéм' потрéба пи́л'ности, а выстєрѣгáнасѧ нєдбáл'ства (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 6).

Пор. **ВЫСТЕРѢГАТИСЯ.**

ВЫСТЕРѢГАТИ, ВЫСТЕРЕГАТИ *дієсл. недок.* (кого, чого) Остерігати себе (від кого, чого); уникати (чого): Євглїста выпісуєт яко хс сєдмы хлѣбы и мало рыбами насытил чотырї тысєчї люду. Законнїцї знамєнїя ищут. и як вєлится их оучєнїя выстєрєгати. як тыж слѣпому ѡчи направуєть. пєтрь вѣру вызнаваєт (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 55); хто в тєбє ѡ(т)нимáє(т) соукню, нє борони ємѹ и соро(ч)кѹ то(л)ко дшѣ своєи ѡ(т) злóстій выстєрѣгáти (XVI ст. *УЄ* №29519, 119); выразивши або вѣмъ блуды и єрєси Зызаніѣвъ нашихъ, прошу и напоминаю народъ нашъ абы ихъ якъ пєкєльного вроду выстерегалъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 321).

ВЫСТЕРѢГАТИСЯ, ВИСТЕРЕГАТИСЯ, ВЫСТЕРЕГАТИСЬ, ВЫСТЕРЕГАТИСЯ, ВЫСТЕРЕГАТИСА *дієсл. недок.* **1.** (кого, чого, від кого) *(боятися)* остерігатися: а так кнѧзь Василєй… того сѧ выстєрєгал, абых я своєє половицы имѣнѧ…, што я маю в отдѣлє ѡт брата моєго… комꙋ нє продал, мимо Єго Милости (Задиби, 1536 *AS* IV, 50); На поли сторожꙋ дєръжати повиньни складаючи ся тє(ж) на то вси… часовъ потрєбныхъ кгды на пашни выходять або кгды ся выстєрєгають людє(и) нєприятєльскихъ (1552 *ОЧерк.З.* 7 зв.); а є(с)ли бы ся є(с)тє вы(с)тєрєгали абы на(м) нє пу(с)щєно того звона ѡ то(м) вѣда(и)тє и(ж) маємо ли(ст) короля… абы на(м) мѣ(д) и ѡлово… пу(с)чєно с зє(м)ли єго мл(с)ти (Хуші, 1558 *ЛСБ* 30); я и дочка моя,… мела зо мною безпечне для того замку ехати и жадное небезпечности от него самого и ни от кого не выстерегаючися (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 265); тотъ ꙋбоги(и) чоловє(к) фєдо(р)… ꙋпа(л) в нєла(с)кꙋ и гнє(в)… // рачъ вм ємꙋ гнє(в) сво(и) ѡ(т)пꙋстити и бє(з)пєчнымъ здоро(в)я єго ѡ(т) сєбє вчинити и(ж) быся ни(в)чо(м) вм нє выстєрєга(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 280-281).

2. (кого, чого) *(уникати)* остерігатися: выстєрєгайтєсь… квасу иродова (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 56); Розоу́мнымъ боу́дь… и потрє́бныхъ людє́й …прі́ймай, а злы́хъ выстєрѣга́йся (Острог, 1614 *Тест.* 157); мы… // …маемо… якъ заразы душевной, такъ ся злореченствъ ихъ вистерегати (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 796-797); а наба́рзѣй всѣми си́лами выстєрѣга́тисѧ сло́въ нєпотрє́бныхъ и нєвча́сны(х) до люби́мыхъ ѡ(т) насъ (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 202); зъ вєли́кою скро́мностю и покӧрою вѣжджа́єтъ… намъ… при́кладъ даю́чи,… жєбы́с҆мо сѧ вшєла́ких҆… // …помпъ выстєрѣгали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 182-183); на и́гриска нєслꙋ́шныє нє хо́дити, и ѡбы́чаєвъ нє присто́йны(х) выстєрєга́тисѧ (Львів, 1646 *Зобр.* 39 зв.).

3. Застерігатися: Ґды тє́ды ѡ мꙋ́кахъ и ѡ смє́рти своєи́ и́мъ оповѣда́лъ, выстєрєга́лъсѧ, и ѡ(т)луча́лъ и́хъ ѡ(т) и́нших҆ людій, хотѧчи а́бы… ча́сꙋ стра́сти и смртю Єгѡ, жєбы́сѧ нє трво́жили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 148).

ВЫСТИНАТИ, ВЫСТИНАТЪ *дієсл. док.* **1.** (що) *(знищити, зруйнувати)* вирубати, *діал.* вистинати: А што се тькне зневагъ самого, слугъ и товариства его, же хлопи, яко пияни, загневанные… на немъ се, слугахъ и товаристве его помстили…, а верненемъ трудности речей всихъ… забранныхъ нехъ се контентуетъ, бо,… я для него всего места выстинатъ не кажу (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 528); остаток бортий в пенъ выстинали, пущчу помененую внивечъ выпустошили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 367).

2. (кого) Ви́мордувати, знищити; вирізати, *діал.* вистинати: маѐтности єго́ всѣ сплю(н)дровали, слꙋ́говъ выстинали: и двӧры попа́лили (поч. XVII ст. *Пчела* 11); а до того, кгды быхъ мелъ справедливостъ ретелную чинитъ, муселъ быхъ тыхъ хлоповъ всихъ выстинатъ, чого учинитъ немогу, бо быхъ маетностъ спустошилъ (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 526); За(м)ку высѡкого добили, и лю(д) выстинали,… лю(д) єди(н) татарє выбрали, други(и) ѡ(т) мєча погину(л), трєты(и) ѡ(т) голодꙋ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180).

Див. ще **ВЫТИНАТИ, ВЫТЯТИ.**

ВЫСТОѦТИ *дієсл. док.* **1.** *(про час)* минути: [П]ото(м) я(к) три годины выстоѧли, а ѡ дєвѧтои годинѣ за(с) слнцє оуказалосѧ и сталасѧ свѣтло(ст) по пръвомоу… Жидовє… заразь збѣглисѧ до прєбєзакон҆наго со(н)мища своєго, гдє(ж) проклѧтоую ра(д)у мѣвали (XVI ст. *УЄ Трост.* 77); пото́(м) яко г҃ годи́ны выстоѧ́ли. алє ѡ дєвѧ́той годи́нѣ за(с) сѧ сл҃нцє оуказа́ло и ста́ласѧ свѣтлость (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 74 зв.).

2. *(досягти спілості)* визріти: на тѣлє чл҃чємъ бываю́чиє ро(з)ныє вроды стрꙋ́пы. и коросты, кгды́сѧ на вєрхъ оука́жꙋтъ, вы́стоѧтъ и вы́плывꙋть с тѣла прєчъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 7 зв.).

ВЫСТРАШАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wystraszać) (кого) *(залякуючи, страхаючи, виганяти)* вилякувати: Которые то люди, зъ власного росказаня княжати его милости пана своего, великие а незносные кривды, бои, грабежи подданымъ его милости пана Тишкевичовымъ, Махновскимъ, выстрашаючи ихъ зъ местечка, чынятъ, негде доброволне пропустити не хочетъ (Житомир, 1611

АрхЮЗР 6/I, 378).

Див. ще **ВЫСТРАШИТИ.**

ВЫСТРАШИТИ, ВЫСТРАШЫТИ, ВЫСТРАШИТ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(налякавши, вигнати)* вилякати: Мартинъ Кудрявецъ,... мене самую и челядку мою з господы выстрашивши, упорне, своволне и... кгвалтовне взяли и пограбили властное маетности малжонка моего (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 283); Кушка с... помочниками,... наехавши на маетност нашу село Счениев... почали... страхи розные, деспекты выражат, хотечи его з дому выстрашит (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 154); там же речи, быдло,... списывал, владзу и зверхностъ якуюс собе над тым манастырем,... хотечи роспостирати и тым самым способом и опрессиями убогихъ законъниковъ з манастыра выстрашити, вытиснути, а на себе оный и тое селце... неслушне привласчити (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 698); а уходечы винъ за тотъ таковый свой поступокъ, волошина з села козаками выстрашивъшы,... огню... прынесли и менованый дворъ запалили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

2. *Перен.* (що від кого) Віддалити, відвернути, відштовхнути: Не холпите ж ся тым, латинници, антихристово племя и наслѣдие, як вы православных мучити, катовати, бѣду творити и безчестити силу,... вѣры нашее православное от нас выстрашити... прожне мыслите (1598 *Виш.Кн.* 125).

Див. ще **ВЫСТРАШАТИ.**

ВЫСТРЕЛИТИ *див.* **ВЫСТРѢЛИТИ.**

ВЫСТРЕЛЪ *ч.* Вистріл, постріл: шо(с)ти(и) позо(в) ѡ ная(з)дъ на сєло на по(д)даны(х) и ѡ кгва(л)то(в)ноє нахожє(н)є на ко(р)чмѹ по выстрєли в на(с) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 47).

ВЫСТРЕЛЯТИ *див.* **ВЫСТРѢЛАТИ.**

ВЫСТРЕЛЯТИСЯ *дієсл. док. (зіпсуватися внаслідок тривалого стріляння)* вийти з ладу: Дєло спижаноє... старо ѡпѹщоно выстрєлялося вжо бєзъ колъ и ложє лихо (1552 *ОЧерк. З.* 5 зв.).

ВЫСТРИХНЕНЫЙ *прикм.* (*стп.* wystrychnięty) уряджений, прикрашений: Ѡба́чишъ на́ свѣтѣ, и в крѹлє(в)ски(х) за́мка(х) мно́ги(х) кото́рїи бо́лшъ ви́н'ни, нѣжбы могли мѣти: сѹкнами ѡздобле́ныи на ко́нѧ(х) выстрихне́ны(х), боу́чно и пышно издачи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 217);

пишний, розкішний: В котро́мъ [мѣстѣ] Бра́тство, ѡ(т) патрїа́рхѡвъ єстъ нада́но, и ѡ(т) крѡ́лєвъ вѣчнє, оуприви́лїєва́но. Котро́є ве́жоу, Ге́рбъ сво́й выстрихне́ный ма́єтъ, и о до́бромъ це́ркви, пи́лнє промышлєва́єтъ (Львів, 1614 *На г. Льв. бр.*, тит. зв.).

ВЫСТРОЄВАТИ *дієсл. недок.* (що) Витівати, витворяти: а та́къ дѹжєє было пошїйкова́нѧ ѡ(т) пастїй, жє ажъ з ласкоу ѡ́ного смѣ(х) былъ, а тоє выстроєвали жолнѣрє, нє з росказа́нѧ пила́това, алє жидо(м) спросниковє хотачи́сѧ ты(м) залєци́ти, всѣ(х) бовѣ(м) ѡра(з) подви́гноу(л) был дїа́волъ за крѹтофи́лѣ собѣ розѹмѣючихъ ѡжа́ртыє на(д) х҃мъ дєспєкта (поч. XVII ст. *Проп.р.* 100 зв.).

Див. ще **ВЫСТРОИТИ.**

ВЫСТРОИТИ *дієсл. док.* (що кому) Витіяти, витворити: Промышла́ла ѡна мно́го лѣтъ що́ зло́є правосла́вны(м) выстроити (1509-1633 *Остр.л.* 131).

Див. ще **ВЫСТРОЄВАТИ.**

ВЫСТРУГАНЫЙ *дієприкм., перен.* Добре, дочиста виголений: ѡбыча(и) бо єстъ мирьски(м) на ѡблѹ(плє)нѹю го́ловѹ носачого по(д)голє(н)ца, вы́стрѹганого мыло(м) вышарованого и вымакглєвано(г) пилнє смотрѣ(т)и и мыслью похотною (єсли и нє самы(м) тѣло(м)) блѹдити (п. 1596 *Виш.Кн.* 230).

ВЫСТРЫХНУТИ *дієсл. док.* (що) Витворити, створити: Якъ Ле́въ Сро́кгїй надъ всѣми звѣра́ти паноу́єтъ: Та́къ Львѡ́въ, надъ всѣ мѣста в҆ кнѧ́зствѣ Роу́ско(м) продкоу́є(т). в котро́мъ то сѧ Бра́тство ми́лости закрѣ́сльноу́ло: И на Ге́рбъ Сво́й, ве́жоу тоу́ю та́къ выстрыхноу́ло (Львів, 1609 *На г. Льв.*, тит. зв.).

ВЫСТРЫХНУТИСЯ *дієсл. док. (святково, гарно одягнутися)* вирядитися, *діал.* ви́стрихнутися: теперъ же ся до розуму кинули манѣти, же ся хопили до той регулы южъ теперъ не въ короткихъ сукняхъ, але такъ ся выстрыхнули съ ковнерами высокими, поизренямъ страшнымъ и походомъ, такъ яко ихъ самъ autor-антихристъ научивъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 19).

ВЫСТРѢЛИТИ, ВЫСТРЕЛИТИ *дієсл. док.* **1.** (що і без додатка) *(зробити постріл)* ви́стрелити:

панъ Борыс… у Володимери того полгака не выстрелилъ и, приехавши до дому, не выстреливши, коло отпустилъ, который полгакъ аж до того часу набит лежалъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 375); И рéклъ ємꙋ Ієлиссéй: ѡ(т)вори окно всхóднеє, и вы́стрєль стрѣлу, и вы́стрєлилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 335); Прéтожь то мóви(т) г(с)дь ѡ цр҃ю ассірі́иско(м): Нє вóйдє(т) до тогѡ мѣста, ани выстрѣли(т) на нє(го) стрѣлы (Там же, 346).

2. (що) Вибити, виламати (пострілом): Яска Мелесченю, янъчарына в губу з левое стороны пострелено и зубовъ два сподъниxъ выстрелено (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 159).

Див. ще **ВЫСТРѢЛАТИ.**

ВЫСТРѢЛАТИ, ВЫСТРЕЛЯТИ *дієсл. док.* (чого) *(стріляючи, витратити, використати стріли, кулі)* ви́стріляти: видє(л) єсми… трупа забитого… а на нє(м)… зброя была… сага(и)да(к) шабля и стрє(л) нємало выстрєляны(х) и крывавы(х) по томꙋ полю (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 62); Іѡанаѳáнъ… рéклъ до хлóпца своєгѡ: иди а принєси мнѣ стрѣлы котóрыхъ выстрѣлáю (серед. XVII ст. *Хрон.* 227 зв.); Коли шли до амóнова кáпища забѣжáлъ на дорóзѣ єлéнь, котóрогѡ оуказáлъ Алєксандє(р) // оустрѣлать ри́цєрѡмъ, они стрѣлáючи на нєго, мнóгѡ стрѣлъ выстрѣлали, а ѻногѡ намнѣй нє ткнꙋли (Там же, 402 зв.-403).

Див ще **ВЫСТРѢЛИТИ.**

ВЫСТУПАТИ *дієсл. недок.* **1.** (з чого, чим, чого) *(не дотримуватися чого-небудь прийнятого, узаконеного)* відступати (від чого), порушувати (що): Мають ѡни… по томꙋ сѧ справовати, яко в сємъ нашомъ листє ест… вычѡбражоно, а с того єднанѧ жадными причинами выстꙋпати нє мають (Львів, 1537 *AS* IV, 93); а которая бы сторона,… противко которое чинити або чим колвек выступати (мела), тая мает заплатити заруки господарю королю двесте коп грошей (Верба, 1564 *ВИАС* II, 231); Штó подóбалосѧ и мóжна бы́ла намъ розꙋмѣти, ѡ(б)ѧви́лъ, а чого нє могли́смы знєсти, замóлча(л). В то(м) сѧ мы кохáймо, и вꙿ тóмъ мéшкаймо. Нє пєрємѣнáючи грани́цъ вѣчныхъ, анѣ выстꙋпáючи Бо(з)ского подáнѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 220).

2. (на що) *(активно діяти проти чогось)* выступати: Бо скóро ты́лко рéчъ сѧ такóваа стáла, жé сѧ то Сімóніа вꙿ цєрквáхъ показáла. Зáразъ якъ зꙿ мєчéмъ, сꙿ слóвомъ на ню выстоупáєтъ, и ли́стомъ свои́мъ єпі́скопóувъ досѧгáєтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405); кóждый чоловѣкѣ… ! Гоуфъ шáтаньскій ви́дачи, ди́внєсѧ лѧкáєтъ, С стрáхꙋ вса Си́ла прєчъ зꙿ нéго выстꙋпáєтъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 2 зв.-3).

3. (про що) *(говорити перед кимсь про щонебудь)* виступати: Єстъ ли тоу кто сꙿ Пастꙋхѡ(в) нéхъсѧ озыває(т); И ѡ ты́хъ то рéчахъ сꙿ пóвѣстю выстꙋпáєтъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 70).

Див. ще **ВЫСТУПИТИ, ВЫСТУПНУТИ, ВЫСТУПОВАТИ.**

ВЫСТУПЕЦЪ *ч. (той, хто відмовився від попередніх переконань, поглядів)* відступник: патріарху Іеремею до себе єхати не казали, боячись, абы вас яко выступцовъ не каралъ и з врядовъ яко негодныхъ не скидалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43).

Див. ще **ВЫСТУПНИКЪ.**

ВЫСТУПИТИ, ВИСТУПИТИ, ВЫСТУПЫТИ, ВЫСЪТУПИТИ, ВУСТУПИТИ *дієсл. док.* **1.** *(вийти наперед, відокремившись від інших, з певною метою)* виступити: И ѡн, истый Мицык, выстꙋпивши, повєдил, иж… я з Єго Милостию, кнѧзєм, …в право встꙋпати, ани сѧ тєгат нє хочꙋ (Кузьмин, 1544 *AS* IV, 415); Потомъ Жєлєхъ выстꙋпивши, почалъ мовить, вытѧгнꙋвши рꙋкꙋ, на Єго Милость кнѧзѧ Романа слова прикрыє, а барзо вщꙋпливыє, а ѡбразливыє (Петрків, 1565 *AS* VI, 262); Потомъ выступивъши сама пани Чапличовая, зо слезами просила их милости панов радъ, абы ся до него примовити рачили, абых ее девце… в малженство ити на рокъ зложоный,… позволил (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 128); Што воротный и гайдуки виделили, же ни одное ручницы зо мною у слугъ моихъ не было, и нехай хто выступитъ и поведитъ, если хто виделъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 305); А҃гглъ… Гнѣвъ тєжъ выстꙋпи(т) и мовити бꙋдє(т): "И я тє(ж) мєжи издцами пєкєлꙿними пєрєстєрѣгалъ своєй пови(н)ности (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); ча(с) вєчéрни(и) в дн҃ь ꙋрочи́сты(и) заходи́лъ… єдéнъ вꙿ посрє(д) и(х) абы пса(л)мы спѣвалъ, вы́стꙋпилъ, а гды и(н)шии всѣ сєдѣли… а до слꙋхáня спѣвáючого пса(л)мы… ѡбєрнꙋлися,… конє(ц)

па́та́ню и цєрємо́нѣа́мъ оучини́лъ (серед. XVII ст. *Кас.* 13 зв.).

2. *(звідки-небудь назовні, за межі чогось)* вийти, піти геть: и кр(с)тив'сѧ і҃с и бор'зо выстоупиль є(ст) из' воды тогды // ротворилисѧ ємоу нб҃са и видѣль дх҃а бж҃іа яко го́лоуба приходѧщаго на нь (1556-1561 *ПЄ* 27-27 зв.); с которого дей страху свещенник и дякон от престола и от службы Божое с церкви выступили, а он дей мене… словы непочтивыми зсоромотил (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 1/VI, 53); владыка Луцкий Кирило Терлецкий, пяный,… мене исъ собою… вести казалъ, а потомъ, казавши слугамъ выступити и заперщисе зо мною въ коморе, мене… змордовалъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 397);

(з човна, корабля і т. ін.) вийти, вилізти, покинути (що): и выстоупив'ши пєтрь с корабля шєль по водѣ и // хотѣль прити къ і҃соу (1556-1561 *ПЄ* 67 зв.-68); А коли ѹже зє(м)ля ѡсыха(ла) росказа(л) па(н) богъ ноєви бє(з)пєчнє ви(с)тѹпити с корабля, в которо(м) мєшка(л) цєлы(и) рокъ (1582 *Кр.Стр.* 20 зв.); и воу́стоупивши с кора́бля пе́тръ и ишо(л) по вода(м) до і҃са (XVI ст. *УЄ* № 29519, 92); Пєтр'… вы́стѹпи(в)ши з' корабля́ шолъ до нє́го: лєчъ оба́чи(в)ши вѣтръ ґвалто́вный, зла́кл'сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 440);

(з кого, з чого) вийти, покинути (кого, що): мо́ви(л) сн҃ь бж҃їй до ап(с)ло(в)… Быстє вѣрѹ има́ли… мѹсѣ(л) бы за єдны(м) сло́во(м) вы́стѹпити ша́та(н), ис ч҃лка (XVI ст. *УЄ* №29519, 97); помыслнѣ́йшїи Це́ркви х(с)вои ѡ(т)всє́ль Сѹкцє́ссы настѹпатъ, ґды ѡбри́длоє то́є и нєна́вистноє ѡ(т)щєпє́нцѡв' и Апоста́тѡвъ имѧ з' нє́и вы́стѹпитъ, и в' нєпа́мати загрє́бєноє счє́знєтъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 24 зв.); при томъ в ста́рости пока́нїє трѹдноє… и покѹси бѣсѡвскїи ядови́тїи, нє допѹска́ютъ на пока́нїє прїйти, а к томѹ прєхо(д) ско́рїй, в кото́рый дѹша ма́єтъ вистѹпити с тѣла (Чернігів, 1646 *Перло* 125).

3. *(почати діяти)* виступити: а надто отъ высокоумнаго в' думѣ Оригена, который на початку жродла наукъ выступилъ, на-опослѣ, на свою велемудрость уфаючи, упалъ, блюзнѣрскіє мовы о Христѣ Збавителю нашемъ отригнулъ (1603 *Пит.* 55); в понєдєлокъ всѣ вы(с)тупили бг҃а хвалили (1636 *Лям. о пр.* 8 зв.); **словомъ выступити** — сказати: Лацнѣ(и) є(ст) зго́ла мо(л)чати нѣ(ж)ли сло́во(м) выстѹпити (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 18 зв.).

4. (чого, над що, із чого) *(не дотримати чогонебудь прийнятого, узаконеного)* порушити (що), відступити (від чого): а хто чєрє(с) то(т) дє(л) мѣжи на(с) мѣ(л) бы выстѹпити є(с)ли бы(х) а которѹю кри(в)дѹ вчини(л) пани скєпорєвои о чо(м) коли бѹ(д) ино што право знаидє(т) и в чо(м) бѹдѹ винє(н) тоє раз хочю… поплатити… всє бє(з) про(с)бы (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5); А єстли бы бра(т)я его або пото(м)ки ихъ похотѣли то(т) дѣлъ рѹши(ти) и с того записѹ своє(г) выступи(ти) тогды пє(р)вєи маютъ кн҃зю ѳєдорѹ або єго пото(м)комъ заплати(ти) тисѧчу ко(п) грошєй лито(в)скоє манѣты (Краків, 1527 *ЛНМ* Рк 2743); Маєт Єго Милость тоє имѣнє дєржати на вєчныи часы, вєдлє кѹпли своєє, а єслибых я съ сєє ѹмовы моєє выстѹпил,… тогды я маю… заплатити двѣстє коп грошєй (Задиби, 1536 *AS* IV, 49); а єсли бы я самъ або потомъки… мои… // …з сєго постановє(н)я… и ѡбовя(з)ку… выступи(ти) мєли… тогды пови(н)ни будємъ… заплати(ти) двє тисячи ко(п) грошє(й) (Ляхівці, 1559 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 25-25 зв.); А если быхмо чимъ колвекъ того листу нашого выступили, тогды сторона стороне маетъ заплатити сто копъ грошей (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 84); Где бы тежъ я албо потомъство мое… съ сего добровольного запису моего в чомъ же кольвекъ высътупил и его… // …нарушалъ, таковый… повинен будет заруки малъжонъце моей… заплатити (Загайці, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 428-429); А если бы хто смѣлъ… и выступилъ с того, або бы нарушилъ…, теды таковового онии святыи отцове…, во анаѳемѣ маютъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 60);

(з чого) покинути (що), вийти (з чого): и хвали́тє́сѧ ты(м) титѹло(м) єп(с)пъски(м), а нє досто-и(н)ство(м): мо́ват, я́ко нє имаю(т) вла(с)ти дх҃овє(н)ство православны(х) (:є́гда с прє́дѣло(в) зако(н)ны(х) выстѹпитє, и ѡ(т) жоны вла(с)ноє своєє цр҃кви вѣры восто(ч)ноє, до кѹрвы ри(м)скоє, на блу(д) ѡ(т)бѣгати хо́чєт… :) ва(с) ни(з)лагати, и(з)мѣтовати и клѧти (1598 *Виш.Кн.* 291).

5. (проти кому, кого, чому і без додатка) *(вчинити наперекір кому небудь)* виступити (проти кого,

чого): я выступил яко противку приятелъ малжонка моее, такъ и противъ... пани тещи своей и сыномъ их милости,... иж есми похрыстилъ в закон римский дочку нашу (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 20); твоѧ м(л) лє(г)цє собѣ дховноє право и (з)вє(р)хность на́шꙋ поважа́ючи проти(в) сты(х) аплъ и сты(х) бгоносны(х) ѡ(т)цъ канонѡ(в) и дєкрєтѡ(м) стѣ(и)шого всєлєнского патриа(р)хи и събо(р)ного на́шо(г) постановє́нѧ и заповєданьѧ выстꙋпи(л) єси (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); хс мови(т)... млитє(с) за ты(х) которыи ва(м) бѣдꙋ чинѧ(т)... алє в на(с) хр(с)тіанє млыи к(д)ы є(ди)нь проти(в)ко дрꙋгомоу выстоупи(т), тєды посполитє мовѧ(т) нє ѡ(т)поущаю ємꙋ до смрьти (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 98); помененый Антоній... противко уставомъ светыхъ отецъ выступылъ, же намъ фалы Божое,... своимъ упоромъ въ церкви... отправовать не допустилъ (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 61); а єсли тꙋтъ кто выстꙋпитъ, з' а́рієва и понꙋръского збꙋрꙋ, и ѡ(т) ка́л'вѣновыхъ ꙋчєникѡв' оупо́рны(и) нє хотѧчи дшъ стыхъ призна́ти,... нєха́йжє спыта́єтъ стго іоа́нна бгови́дъца, що то за єр(с)лимъ з нба сходѧ́чій (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46); Которы(м) то таковы(м) нє(с)лушънымъ по(с)тупъко(м)... прєрєчоны(и) єго м(л). па(н) Лє(ш)нєвъски(и),... проти(в)ко праву вы(с)тупи(л) (Володимир, 1632 *ТУ* 297); нѣкоторыи з тыхъ зоста́нꙋтъ оу́схнꙋ(т) в' нєпра́востахъ свойхъ, и вызнаютъ беззако́нство своє и про́дковъ свойхъ, кото́рымъ выстꙋпили проти́вко мнѣ и ходи́ли спротивлѧ́ючисѧ мнѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 127 зв.).

6. (з чого і без додатка) *(відмовитися від членства у чомусь)* вибути, виступити: и ты(ж) кѡторы(и) бра(т) за свои(м) ꙋпорѡ(м) хѡтѣль бы из бра(т)ства выстꙋпити таковы(и) має(т) быти кара(н) црк(в)ѡю поты покы сѧ за(с) навєрьнє(т) кꙋ бра(т)ствꙋ (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); А є(ст)ли бꙋдє(т) вы(с)тꙋпъны(и) має(т) вы(с)тꙋпити за росказа(н)ємъ бра(т)ски(м) (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 5); до покѡры христо́вы знижа́тисѧ нє хотѣлъ... и ѡ́стрости манастырской вытривати нє могꙋчи, з' законꙋ нє выстꙋпилъ (серед. XVII ст. *Кас.* 34 зв.).

7. (з чого) Відмовитися (від чого), зректися (чого): данило боудє(т) повинє(н) соумоу свою наза(д) взѧ(ти) а ємоу зє вшиткы(х) доубрь выступити а по ѡны(х) .є҃. лѣтѣхь то(т) исты(и) данило в покою ролю тотоу оужива(ти) має(т) (Одрехова, 1581 *ЦДІАЛ* 37, 1, 12 зв.).

8. (в чому і без додатка) *(вчинити проступок)* провинитися (чим): ale kotoryi z nich w czom wystupit, ino s prawa duchownoho wedle obyczaiu zakonu ich Hreczeskoho y dowodu słusznoho, maiet onyi winnosti swoieie wterpeti y karanie... pryniati (Вільна, 1546 *ЧИОНЛ* V-3, 154); а иж ꙋ Литовском панствє выстꙋпил и згрєшил и тотъ ꙋчынокъ пополнил..., абы был ставєнъ и выдан до врадꙋ нашого (Вільна, 1565 *AS* VI, 277); Альбо если выступилъ, абы ся покаялъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 54);

(порушити певні норми поведінки) відступити: А по тро́хъ мѣсєцахъ повѣдано Іꙋдѣ мо́вєчи: Выстꙋпила Ѳама́рь нєвѣстка твоѧ бо єсть нєпоро́жна (серед. XVII ст. *Хрон.* 63).

9. *(стати видним)* об'явитися, появитися: ѡба(ч)мо яка(а) то радо(ст) и вє(с)лїє і ясно(ст) сѧ намь ѡказала по востанїи и(з) мрътвы(х) іс хвымь, ставши ѡ(т) смръти и(з)ложившє и(з) сєбє ѡноую тѧ(ж)ко(ст) чл҃чєнства ѡного... и выстꙋпи(л) нє иначїй є(д)но яко промѣ(н) сличный (к. XVI ст. *УЄ* №31, 42 зв.); Проро́къ Бжїй Исаїа моли́л'сѧ, и засьна ѻномъ пє́рвшогѡ Єгѡ оупрагнє́н'асѧ мѣсци выстꙋпила вода (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 278).

10. Вступити, увійти: борзо после того выстоупил в лодю съ оучнкї своими. И плынул до оукраин далманоустских (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 56).

Див. ще **ВЫСТУПАТИ, ВЫСТУПНУТИ, ВЫСТУПОВАТИ.**

ВЫСТУПИТИСѦ *дієсл. док.* (від кого) Відійти (від кого); відректися (кого): ѡдинъ жє ѡ(т) ни(х) да выстоупи(л)сѧ рє(ч) вѣдаю я гораздо (1489 *Чет.* 201).

ВЫСТУПНИКЪ *ч.* Те саме, що **выступецъ**: маючы мы видомость съ протестацыи... черезъ ніякогось Антонія ростригу, выступника зъ стану мнишецкого Чернецкого, который... противъ поповъ тутошнихъ... и противъ насъ..., змысливши непристойне протестацыи до книгъ... внести смилъ и важился (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 59).

ВЫСТУПНУТИ *дієсл. док. (вийти наперед, відокремившись від інших, з певною метою)* ви-

ступити: а то(т) та(к) вы́стꙋпнꙋвши доу(х) єдинъ то є(ст) лꙋкавы(й), бє(з)стоудны(й) мо́ви(л), ѧ пойдоу и прєл҆щоу єго (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 210).

Див. ще **ВЫСТУПИТИ, ВЫСТУПАТИ, ВЫСТУПОВАТИ.**

ВЫСТУПНЫЙ, ВИСТУПНЫЙ, ВЫСТУПЪНЫЙ, ВЫСТУПЬНЫЙ *прикм.* **1.** *(який учинив злочин)* злочинний: А такъ вжо ѡт того часꙋ вси подданыє панствъ Єго Милости, знаючи єго чоловєкомъ быти виннымъ... того кнѧзѧ Дмитриѧ крыти и пєрєховывати в сєбє и в домахъ своих нє мают... яко чоловєка выстꙋпного против Єго Королєвскоє Милости (Книшин, 1554 *AS* VI, 165); которы(и) бы бра(т) вѣдалъ брата выстꙋпьного нє має(т) єго таити алє має(т) ѡповѣсти єго в бра(т)ствѣ жєбы былъ каранъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Ви́дишъ тогды́ дѣєпи́сє, жє на́съ нєба(ч)нє і нєслоушнє о спи́сы на протєста́цыи виноує(ш) ви́ди(ш) жє́ митрополи(т) з влады́ками вы́стꙋпными мѣлъ в бе́рєстью на сино́дѣ налє́жный ро(з)соу́докъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 81); Па́н҆скаѧ то єстъ вла́дза, слꙋгꙋ вы́стꙋпного кара́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 408); на которую реквизицію не тилко панъ подкоморий съ подданыхъ своихъ выступныхъ справедливости не учинилъ, але ешче... тые быдла, которые въ селе Зарубинцахъ..., протестуючогось, властнымъ тые наездъники забрали (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 566); **сторона выступная** *див.* **СТОРОНА.**

2. *У знач. ім.* Злочинець: такъ помененый его милость княжа Янушъ Жаславский съ потомъками своими,... маютъ... пожитковъ... собе причинять, подданыхъ судячи и справуючи, выступныхъ и винныхъ караючи (Луцьк, 1587 *АрхЮЗР* 6/I, 162); вы́стꙋпного ка́ждого, вєдлꙋгъ дховє́нства своє́го и пра́вилъ стыхъ ѡ(т)це́въ кара́ти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 32 зв.); пишє(т) на вистоупны(х) котры(и) нсоу(т) прєлюбодѣйство, блоу(д) (XVI ст. *УЄ* №29519, 26 зв.); нєпослꙋшного и вы(с)тꙋпъно(г) мєжи собою кара(т)и вина(м)и (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 4); А до дши нале́жа́чіи сꙋт҆ ты́и, вы́стꙋпногѡ направити, нєꙋмѣєтногѡ наꙋчити (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 909); которыи то законницы... ничого не дбаючы на право посполитое и вины в нем, противко таковым выступъным описаные, але запомневшы политованя хрестыянъского,... // тые добра од протестуючогосе одобрали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 304-305).

ВЫСТУПОВАНЄ, ВЫСТУПОВАНЬЄ *с.* **1.** Поява, появлення: В Египтѣ при берегахъ Нила..., бываетъ на кождый рокъ костій тѣлъ мертвыхъ зъ гробовъ на верхъ земли выступоване (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 842).

2. *(частина чого-небудь, що видається, виступає вперед)* виступ: бу́дє мѣла грани́цꙋ на всхо́дъ слнца, мо́рє соло́ноє. Кото́роє ѡкружа́єтъ сто́ронꙋ полꙋднєвꙋю, прє(з) выстꙋпованьє скорпе́на, такъ жє́бы пєрєшли́ до се́нна, а ѡ(т)то́лє ажь до пото́ка єги́пєцкагѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 149 зв.).

Пор. **ВЫСТУПОВАТИ.**

ВЫСТУПОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (з чого і без додатка) *(іти звідки-небудь назовні, за межі чого-небудь)* виходити: пєтрь... оускочи(л) в морє, а дроугы(и) оучєніці лодѧю пєрєєхали бо были далєко ѡ(т) бєрєга // ...а коли южь выстоуповали на бєрєгъ и оу(з)дрѣли аж но оуглѧ роспалєноє лєжить (1556-1561 *ПЄ* 439 зв.-440); Ма́мка их҆, кото́раѧ за ни́хъ Ѡфѣрꙋ Гви приноси́ти была звы́кла, ви́дѣла жє ѡни з҆ гробѡ́въ выстꙋпꙋютъ, из҆ црквє выхо́дѧтъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 157);

(з чого) вийти (з чого), покинути (що): Іѡа́ннъ Дама́ски(н) пи́шє(т). вѣра, мо́ви(т), надѣѧ, любо(в) ...добротли́вость, и иный цнѡтъ хо́ръ... кото́рый кгды з҆ тѣла выстꙋпꙋємо, пойти,... Ба... оубла́гати мо́жєтъ, и ѡ(т)... стра́шныхъ мытникѡвъ, кото́рыи ѡ чинє́ніє рахꙋнкꙋ при́крꙋю на(м)... спра́вꙋ задаю(т)... вы́зволити мо́жєтъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 127).

2. (з чого) *(виходити за межі прийнятого)* переступати (що): То теды все достаточне зрозумѣвшы, присмотрижесе тому, если мы теперь Пасху свою водлугъ постановенья давного церковного обходимъ, а звлашча въ томъ, еслиже не выступуемъ зъ оного кресу, яко намъ назначоно (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 143).

3. *Перен. (ставати видним)* появлятися, показуватися; виглядати: коли выстꙋпова́лъ по́ломєнь олтарѧ кꙋ нє́бꙋ, Агглъ г(с)дніи встꙋпи(л) // поспо́лꙋ

в҆ пла́мєню (серед. XVII ст. *Хрон.* 184-184 зв.); А за сємы́мъ ра́зо(м) ста́лъ ѡболочокъ ма́лый якѡ стопа члвча выстȣпова́ла з морѧ (Там же, 312).

4. *(виконувати вокальний твір)* виступати: Южъ хо́ры выстȣпȣютъ з҆ оуми́лным҆ спѣва(н)ємъ. Допоможи Агговъ сли́чнымъ выкрыка(н)єм҆ (Київ, 1632 *Євх.* 303).

5. *(розпочинати щось робити)* виступати: повто́рє ѡ(т)повѣда́ти на ли(ст) в҆ бо́зѣ вєлє(б)ного ѻца ипатїа володи́мє(р)ского єп(с)па выстоу́пȣю (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 202).

6. (з чого) *(недотримуватися чого-небудь прийнятого, узаконеного)* порушувати (що), відступатися (від чого): И вжо тыи обєдвє сторонє... тыи вси рѣчи... мают мєжи собою зȣполнє, а нєпорȣшнє дєржати под тым закладом нашим... а с того... ни в чомъ выстȣповати нє мают (Неполомичі, 1531 *AS* III, 387); яко я, такъ и кнѧзь Роман, повинни бȣдємъ такжє ȣ Хорощи тоє вєсєлє и вси артыкȣлы, в сємъ листє мєнованыє выполнити, ничимъ с того постановєнѧ нє выстȣпȣючи кончити под тымиж ѡбовѧзки и заклады, яко єстъ вышый ѡписано (Берестя, 1558 *AS* VII, 35); И где бы тотъ игуменъ обраный, не живучы по законоположению и правилъ // светыхъ отецъ, але выступуючи зъ нихъ, нерѧдъне въ томъ манастырѣ жилъ, чого братъя чернъцы пилне стеречи маютъ, абы то не было (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 494-495); к(д)ы за выстȣпо(к) бъ выгна(л) адама и(з) раю ото(ж) хто выстоупоуєть и(з) закона бжїѧ а нє покає(т)сѧ тєды та(к)жє выгнаны(и) боудоутъ изь цр(с)тва нб(с)наго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 62).

7. (кому) *(виявляти непослух)* виступати (проти кого): мы слоугъ своихъ часто кро́ть на́мъ выстоупоу́ючихъ, єсли ѡбєца́ютсѧ быти лѣпшими, прїймоу́ємо, и зно́вȣ на пє́ршȣю честь приво́димо (Острог, 1607 *Лѣк.* 71);

(проти кого, чого) *(виявляти своє ставлення до кого-, чого-небудь)* виступати: нє то́лко нє выстоупȣютъ проти́въ присто́йности хр(с)тїа́нской, алє тє́жъ присвоѧ́ютсѧ до росказа́ньѧ ап(с)льского (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167 зв.); в то́мъ само́мъ мовє́нью проти́въ ми́лости выстȣпова́ти нє зда́лсѧ (Там же, 184 зв.).

8. *(чинити проступки)* провинятися: котрїи оумы́слнє бє(з) примȣсȣ выстȣпȣютъ, а нє ка́ютсѧ, з҆ нєвѣрными мȣчитисѧ бȣдȣтъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 276);

(порушувати певні моральні норми) грішити: а мана́сїѧ што та(к) зло́го зброи(л); сътво́ри(л) лоука́воє прє(д) очи́ма гнима, и оучини(л) во́л҆ную брыдли́во(ст), ѡста́вивши за́ко(н) оцовъ сво́и(х), пошо(л) въ слѣдъ чоужи(х), и ѡсвѧча(л) сны свои въ огни, ворож҆ки, ча́ры, а звѣздо(т)чєства строѧчи, такїй пожи́то(к) нєро(з)мысл҆но(ст) лю(д)скаа оу лє́г҆коє оуважє́н҆є грани́цъ и доро(г) ѡ(т)цє́вскы(х) выстоу́пȣючи(м) прино́си(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 208).

Див. ще **ВЫСТУПАТИ, ВЫСТУПИТИ, ВЫСТУПНУТИ.**

ВЫСТУПОКЪ, ВИСТУПОКЪ, ВЫСТУПОКЬ *ч.* **1.** Учинок (переважно поганий), провина: пани Ждановая Томковича Койлѣнская..., посылала боярина своего,... и подданого своего, Иляшца, грабити за выступокъ подданыхъ своихъ (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 6/I, 40); Якомъ бы(л) прошонъ ѡ(т) вм(с)ти... за пномъ Иваномъ Красовскимъ, абымъ єму то(т) выступокъ єго ѡ(т)пустилъ якомъ то ѡбєца(л) на жаданѧ вм(с)ти ȣчынити єсли ми сѧ тоє ȣчтивє и присто(й)нє нагороди(т) ѡ(т) нєго, ȣчыню тоє (Львів, 1586 *ЛСБ* 74); ѡномȣ панȣ... то(и) вы(с)тȣпо(к) по(с)трѣлȣ моє(г) ѡ(т)пȣщаю и пєрєбачаю (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 8); А пово(д) повєди(л) жє позваному ту(т) в сȣдє форумъ ѡ таковы(и) вы(с)тупокъ во(д)лє конъстытуцыи слушноє єстъ (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19 зв.); ро́жай жє́н҆скїй длѧ вы́стȣпкȣ Пра́бабы своє́ѣ Євы... был҆ в҆ фрасȣнкȣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 214); Єсли... нєго́днє прїймȣєш҆ живо(т): Лєч҆, потрє́ба абы(с) и бли́жнємȣ твоє́мȣ вы́стȣпки ѡ(т)пȣсти(л), єсли хочє(ш) а́бы и тобѣ ѡ(т)пȣщо́но (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5).

2. Злочин: а што сѧ дотычє(т) злодє(и)ства заби(и)ства и ины(х) рєчє(и) и высту(п)ко(в) ѡни во(л)ни будȣть пановє и(х) з ни(ми) ѡсади(в)ши прє(д)сѧ при собє шля(х)ту людє(и) добры(х) справє(д)ливости чинити, а в чо(м) бы бы(л) с права хто поконанъ // тогды то(т) має(т) за выступо(к) сво(и)

те(р)пєти и кара(н) быти бы тє(ж) и го(р)ломъ (1566 *ВЛС* 2-2 зв.); Венцъ и то криминалный выступокъ, а духовенство криминалов не судит (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 263); и уловилъ єго діаволъ срєбролюбієм, невоздержанієм, чужолозствовом и иными сим подобными, убійством, о которых єго выступках мало не ввесь свѣт вѣдалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 29); Пристояло такъ учинити // ... владыкамъ... которыи за свои беззаконія и виступки бридкіи, не хотечи казни канонной отъ пастира своего... утерпѣти, збѣгли и передалися до папежа Римского (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 797-798); к(д)ы за выстȣпо(к) б҃ъ выгна(л) адама и(з) раю ото(ж) хто выстоупоуєть и(з) закона б҃жїа а нє покає(т)са тєды та(к)жє выгнаны(и) боудоуть изь цр(с)тва нб(с)наго (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 62); мовитъ... Ісусъ Христосъ... "того по тебе потребую, Петре, абысь выступокъ твой окупилъ працою, трудомъ и самого,... кровію, въ проповѣди... въ паствѣ тых, которыи въ мене увѣрятъ" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 428); Подо́бно те́жъ, жєбы ст҃ыи якъ лю́дє ма́ло єщє вы́стȣпкȣ ма́ючїи, пре́зъ тыи оутрапе́нъа ча́сȣ смє́рти доскона́лєса ѡчи́стили (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 39); Дȣша котóраа бы присе́гла, а вырєклаб(и) ȣсты свои́ми а́бо злє а́бо добрє оучи́нить, ...а пото́мъ бы обáчила выстȣ́покъ свóй, нєха́й чини́ть покȣ́тȣ за грѣхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 115 зв.).

3. *Перен. (можливість вийти зі складного становища)* вихід: и памятай ижь таа см҃рть на́ша єсть фо(р)то(ч)ка и выстȣпокь с той нȣжѣ (XVI ст. *УЄ* №29519, 208).

Див. ще **ВЫСТУПЪ.**

ВЫСТУПЪ *ч.* **1.** Учинок (переважно поганий), провина: и не маемъ въ него того замку и корчомъ Вруцкихъ безъ великого его выступу отняти до его живота (Краків, 1510 *Любав.* дод. XXVII-XXVIII, №21); твоя бы мл(с)ть ѡному боярину... юрью козли(н)скому пєрє(д) собою ста(ти) и ты(х) людє(и) вышє имєнєны(х) ку пра(в)у поставити каза(л)... и с права зостану(т) ли ви(н)нии... ты бы и(х) за то во(д)лє заслуги выступȣ и(х) сказати и за шкоды... досытъ вчыни(ти) казалъ (Краків, 1554 *ЦДІАЛ* 181, 2, 120, 1, 1 зв.); А я предса зъ небаченя своего, стоечи въ упоре своемъ, не хотечи ся въ томъ всемъ выступе моемъ узнать,... невинне... задаючи ...владыце Луцкому, трудность, позываломъ его милости до розныхъ судовъ (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 263).

2. Злочин: Хто кого ѡ(б)винить в то(м) выступє которыхъ крывавою виною або го(р)ломъ караютъ (1566 *ВЛС* 110); и то самъ сознаваю, ижъ не што инъшого за такий выступъ мой не заслужиломъ былъ, одно даньемъ горла (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 334).

Див. ще **ВЫСТУПОКЪ.**

ВЫСТУПЫТИ *див.* **ВЫСТУПИТИ.**

ВЫСТЬЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫСТА *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫСУШАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(позбавляти вологи)* висушувати: сл҃нцє ясноє... мокро́тȣ высоуша́єтъ, са́ды и всє насѣна плóди(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 302 зв.); Якъ жро́дло при мѣстцахъ вилго́тныхъ и боло́тныхъ тєкȣчєє, настȣпи́вши гора́чость сл҃нечнаа,... мѣстца ємȣ близко прилєглыи высȣша́єтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 168); тє́плою своє́ю я́сностю мо́кростъ тылько зє́мнȣю высȣша́єтъ, а дєрє́въ и тра́въ нє ѡ(т)воло́жȣєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 715); *Образно*: я́ко кро́пѣль на видокȣ, такі́й по́тъ сходи́лъ з нє́го, ка́паючи на́ зємлю, высȣша́ючи нєсмѣлости // чл҃чє́й крини́цȣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 90-90 зв.).

2. *Перен.* (що) *(очищатися)* ставати праведним: Таковый абовім чловєкъ голодȣ барзо вєлїкого д҃шєвного, то єсть, грѣхȣ (который сытȣю и тлȣстȣю в цноты д҃шȣ н҃шȣ истóлко высушаєть, лєчъ тєжъ онȣю и ȣмаряєть) подняті нє можєть (Маркова, 1619 *Позд.брат.* 214);

(не дозволяти проявитися поганим рисам) оберігати: ла́ска ѡбъфитȣючаа въ слȣга́хъ Б҃жїхъ, нє то́лко ѡдъ шата́на, алє тє́жъ и ѡдъ самои натȣри повста́ючїи пожадли́вости высȣша́єтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 168).

Див. ще **ВЫСУШИТИ, ВЫСУШОВАТИ.**

ВЫСУШЕНЫЙ, ВЫСУШОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(позбавлений вологи)* висохлий: Пришóлъ єси́ ѡ(т)чє... та́къ зайстє, ча́сты(м) и вєлїки(м) горя́чо(м) высȣшєная зємля піскови подо́бная дождча з нб҃а, которы(м) бы ся ѡхоло-

ди́ла и якобы кꙋ жывото́вы прывѐрненая зновꙋ была (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 287 зв.); Іѡрда(н) высꙋшо́ный (серед. XVII ст. *Хрон.* 161 зв.).

2. *Перен.* Виснажений, знесилений: Пры(и)дє, абысь до́лгы́мъ прагні́ні̂ємъ высꙋшєныи се́рца нши прыи́здо(м) свои(м) напои(л), и ѧкобы до живота зно́вꙋ васъ прыпровадилъ и прызва́лъ (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 287 зв.).

ВЫСУШИТИ *дієсл. док.* **1.** (що. що чим) *(зробити що-небудь сухим, позбавити вологи)* висушити: высꙋшъ кошꙋлю мою (к. XVI ст. *Розм.* 46 зв.); бгъ для того положи́въ во́ды, на връхꙋ нба, абы нє згорѣла твръдости нб(с)наѧ,... а к томоу́ жебы слнцє, свои́ свѣтлости прѡменѣ и теплотоу́, нє взгороу, алє на подо́лъ зе́мный обрати́ло, и освѣти́ло всю види́мꙋю тваръ: а тєплотою вы́сꙋшило мокротоу́ зе́мнꙋю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15); *Образно:* и вы́пилъ єсмь во́ды чꙋжі́и, и вы́сꙋшилъ єсмь стопа́ми ногъ мои́хъ вси во́ды замкнє́ны (серед. XVII ст. *Хрон.* 346);

(що чим) знищити (вогнем), випалити: за вла(с)нымъ росказа(н)ємъ вшє(и) мл(с)ти пни прꙋсиновскаѧ дꙋброву и(х) мл(с)ти вло(с)ну (!) ѡ(т)чизную имє(н)я бурємъского почо(н)ши ѡ(т) врочища кнжєє горы до пєрєхрєстъя дороги... запалили, и мало нє на по(л) мили вы(ж)гли, и ѡгнємъ высушили (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118).

2. *Перен.* (що, що в кому) *(не дати розвинутися чомусь, затратити щось)* погасити; *(залишити кого-небудь без чогось)* позбавити (кого): Пова́дили єстє свѣтъ, потꙋрбова́ли лю́дє, вы́сꙋшили в' лю́дєхъ зобо́пол'нꙋю ми́лость, пова́снили ро́дичѡвъ з дѣтми, ...побꙋди́ли одного проти́въ дрꙋго́мꙋ (Острог, 1598 *Отп.КО* 16 зв.); та́къ до оста́тнєи кро́пли ми́лость в' хр(с)тїа́нє(х) вы́сꙋши(л) (Острог, 1598 *Ист.фл. син.* 56 зв.); покара́имо смы́слы поро́жнєи хва́лы... троскли́вость змакчи(м), в' срѣбрꙋ коха́наѧ вы́сꙋшѣмъ, а нє лака́имоѧ пoсполи́тои всѣхъ смє́рти (Львів, 1642 *Час.Слово* 278).

3. *Перен.* (чим) *(дуже ослабити)* виснажити, знесилити: єсли по́стами, и чꙋтьєм' ночны́мъ тѣло своє вы́сꙋшитъ, та́къ ѡ собѣ дєржи́тъ, якъ бы нико́ли, што цно́там' приналє́жи(т) нє почина́ла (Вільна, 1627 *Дух.б.* 88); та́къ до́лгою хоро́бою высꙋшо́ный та́къ ижь тє(ж) з' сєбє внꙋтрности свои вы́пꙋсти(л) за́раз з хоробою и живота по́збылъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 328).

Див. ще **ВЫСУШАТИ, ВЫСУШОВАТИ.**

ВЫСУШОВАТИ *дієсл. недок.* Висушувати: Изса́кнꙋю: Высꙋшꙋю, выморо́жꙋю (1627 *ЛБ* 47).

Див. ще **ВЫСУШАТИ, ВЫСУШИТИ.**

ВЫСУШОНЫЙ *див.* **ВЫСУШЕНЫЙ.**

ВЫСХЛОСТЬ *ж.* Сухість: Хѡри́въ: Пꙋща, а(б) зо(п)со́ба(н)є а(б) вы́схло(ст) (1627 *ЛБ* 241).

ВЫСХЛЫЙ *прикм.* **1.** *(позбавлений вологи)* висохлий: А кгды єсмо на(д) тымъ болотомъ и лугомъ широки(м) вы(сх)лымъ,... єхали, тєды пришє(д)ши до копъцовъ,... ѡдо(з)валися... шляхє(т)ные пановє (Житомирщина, 1639 *ККПС* 212).

2. *Перен.* Спраглий, пересохлий: Єстъ то... справєдли́воє, // взає́мноє, нєлитости́вомꙋ богачо́ви, ѡ(т)да́ні̂є: вмѣсто корє́нных' потра́в', смаковитых' напѡєвъ... огн' нєоугаса́ючі̂и, ѧзы́к' вы́схлый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 603-604); *Образно:* бє... нє допꙋща(и) жє ми голо(д)ны(м) и высхлы(м) ѡ(т) тєбє ѡ(т)ходи́ти (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 45).

3. *У знач. ім.* худий: В тых' лєжа́ло мно(з)ство вєли́коє болѣючи(х), слѣпы(х), хро́мы(х), высхлы(х), кото́рыѣ чєка́ли порꙋшє(н)ѧ воды (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 237).

4. *Перен.* Приглушений, притлумлений, пригашений: Найдꙋютсѧ те́жъ и такі́и, в' кото́рыхъ оугашо́ная и высхлаѧ пожадли́вость овшє́ки оустає́тъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 162); пожадли́вость вы́схлꙋю в собѣ быти явнє твєрди́ли (Там же, 180).

ВЫСХНЕНЬЄ *с.* Висихання; вичерпання: Изсѧкновє́ні̂є: Высхнє́ньє, вымєрзнѣ(н)є, оза́блость (1627 *ЛБ* 47).

ВЫСХНУТИ, ВИСХНУТИ, ВЫСОХНУТИ, ВЫСЪХНУТИ *дієсл. док.* **1.** *(втратити вологу, рідину)* висохнути, пересохнути: И ту(т) повєди(л) по(д)старости(и) бєрєстє(и)ски(и) ижъ то єсть рєка ѡръ єдножъ того лєта сꙋхого высъхло (1546 *ОГ* 24 зв.); шо(с)ты(и) аньгє(л) выли(л) баньку свою на ѡную вєликую рєку є(в)ѳра(т) и вы(с)хла вода єи (XVI ст. *КАЗ* 641); Але коли вже высхло вино, коли очима елементу вина не видишъ,... ани пити не можешъ, бо Христосъ о чашы не мовитъ... а якъ же

ты можешъ мовити, же подъ обѣма особами пожываешъ, коли только хлѣбъ сухій // видишъ? (Вільна, 1608 *Гарм.* 206-207); згори(т) землѧ, высхнє(т) вóда (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 79 зв.); прійдєтъ лѣто и оумнóжит'сѧ ла́ска, а тéрніє вы́схнєт' ѡ(д) горáчости слнца (Вільна, 1627 *Дух.б.* 246); Слѣпы́й… прагнє(н)ємъ напи́ткѹ бáрзо бы́лъ знáтый и траплéный, и мáло до того нє пришло, жє пáлъ, такъ вѣлгóтность всѧ въ тóй бáрзо збы́тнєй горáчости была вы́схла (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813); шéстій Агглъ; ви́ліє Чáшѹ гнѣвѹ Бжєгѡ на рѣкѹ вели́кѹю… абы висхла рѣка, и далá прє(и)ти вѡ́йскѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 141); по днáхъ вы́сохлъ потокъ, бо нє спáлъ бы́лъ дóждь на зéмлю (серед. XVII ст. *Хрон.* 309).

2. *Перен.* Висохнути, виснажитися: єсли́бы(м) повѣдає(т) в'ри́хлѣ до халѹ́пы нє вшóлъ, и сна нє зажи́л', тáк бы ми мóзгъ вы́сохъ, жєбы́мъ пéвнє зашóлъ в' гóловѹ: и тáкъ взглѧ́домъ сєбє звитѧжилємъ сонъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 4 зв.).

3. *Перен. (про почуття) (перестати існувати)* щезнути, пропасти: длѧ ро(з)множéніѧ злóсти вы́схнє(т) любо(в) мєжи мѡгими (!) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 37 зв.).

Див. ще **ВЫСЫХАТИ.**

ВЫСШЕЙ *див.* **ВЫШЕ[1].**

ВЫСШЕЙМЕННЫЙ *див.* **ВЫШЕЙМЕННЫЙ.**

ВЫСШИЙ *див.* **ВЫШШИЙ.**

ВЫСШЫЙ *див.* **ВЫШШИЙ.**

ВЫСЫЛАТИ, ВЫСИЛАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(передавати, відправляти через когось)* висилати, надсилати: а што нáйжалоснѣйшаѧ. оурáды рáмєна к(р) єго мл(с)ти, за оунивєрсáлми и(з) кан'цлєріи высы́лаными до тогó сѧ знáчнє примѣшивáютъ. зачи́мъ и́мъ дáлєй ты́мъ бóлшєй нєви́нныхъ бѣдъ прибыває(т) зо всѣхъ сторѡ́нъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 212); Крóль Вафалéн'скїй… в' звычаю бы́лъ положи́лъ, часѡ́въ пéвныхъ свѣчѹ запáлєнѹю По(д)дáнымъ свои́мъ высылáти, на знáкъ тогѡ, абы горѧчо(ст) мл(с)ти своєи кѹ онымъ вы́кон'тєрфєтовáти мóглъ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

2. (кого) *(слати, скеровувати кого-небудь кудись)* висилати, посилати: я та(м) высыла(л) на тѹю землю того промє(ж)кѹ ихъ досмотрѣти пано(в) ихъ мл(с)ти зємя(н) києвских (Київ, 1510 *Арх.Р. фотокоп.* 28); мы съ обу сторонъ тамъ судьями высылали… пана Добка Скилондича…, Волчка Шепелевича (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 51); твою м(л)., пнє комо(р)нику, на мє(ст)цє своє высыла(м) то справовать и, вє(д)лє… права посполитого… суди(т) (Харлеж, 1595 *ККПС* 61); то(т) жє то пáсты(р)… до виногра(д)у своєго то є(ст) цркви… пастыро(в) и оучитєлій… выси́лаєтъ (1598 *Розм.пап.* 26 зв.); а чомоу жъ ихъ тоýтъ мєжи ты́ми, што о то(м) мы́слили,… што дéкрєтъ спи́совали, што послы высылáли, ѡтéцъ пáпє(ж) нє споминáєть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 41); що з школы хлопа высылаю(т) на послѹги то є(ст) з пѹлгако(м) з шаблєю… гро(ш) ξ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 6); що иначей быти не могло, мусѣлисмо росказаню панскому досыт чинити, высылаемъ з межи себе двохъ братей нашихъ (Немирів, 1642 *КМПМ* II, 241); козаковъ двох… на сторожу высылали до замъку его милости и нам на послугу нашу для коней (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 56).

3. (кого) *(примушувати когось покинути місце проживання)* виселяти, висилати: много тєпє(р) єсть и ста(р)ши(х) ѹ на(с), которыє ляда причинѹ да(в)ши во(н) з мона(с)тыра высылаю(т) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

◇ **клятву высылати** — проголошувати анафему: прика(з)ує(м) тобє по ншому пасты(р)скому приказа(н)ю а(ж) бы твоя м(л) чєрє(з) тоє и(х) нєви(н)нє нє клалъ и кла(т)вы нє высыла(л) и во блв(с)нию к ни(м) сѧ захова(л) (Новогородок, 1551 *ЛСБ* 16).

Див. ще **ВЫСЛАТИ.**

ВЫСЫПАТИ *дієсл. док.* (що і без додатка) *(сиплючи, викинути)* ви́сипати: добра є(ст) соль алє єсли бы соль смакь оутратила то чи(м) бы ѡсолєно было ани в' зємлю ани в гнои нє з'годитсѧ, алє вонь высыпана боудє(т) (1556-1561 *ПЄ* 287); єсли сóль загниє(т)сѧ, чим' сѧ ѡсóлитъ; нѣ нá што бол'шъ нєпотрéбна зостáвши, вóнъ вы́сыпана бывáєт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 86); мѹжь чи́стый збєрéтъ пóпєлъ корóвы и вы́сыплєтъ єгѡ за обóзо(м) на мѣстцѹ прєчи́сто(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 140); шкатулу зъ пинезъми и зъ справами полупали и посекли и,

пинези высыпавъшы,... межи себе расшарпали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132).

Див. ще **ВЫСЫПОВАТИ.**

ВЫСЫПАТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** *(сиплючись, випадати)* висипатися: Олта́рь сє те́жь роспа́лъ, и вы́сыпалсє по́пєлъ з' олтарѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 303).

2. *Перен. (з'являтися)* висипатися, висіватися: нє вєдати — хто и якоє ко(н)дыции чоловє(к),... нє ба(р)зо вєлики(и), молоды(и), то(л)ко што сє усь єму высыпа(ти) поча(л) (Володимир, 1599 *ТУ* 230).

ВЫСЫПОВАТИ *дієсл. недок. (сиплючи, викидати)* висипа́ти: высыповали пѣнѧзи которыи были въ скрини (серед. XVII ст. *Хрон.* 322 зв.).

Див. ще **ВЫСЫПАТИ.**

ВЫСЫСАНЄ *с.* Всмоктування, висисання: В' ре́чахъ прирожо́ныхъ де́рєво єсть, жебы могло приноси́ти овоцы, и длѧ то́го ма́єтъ корѣ(н)є в' зємли кꙋ высысаню вєлго́тности, на зрожє(н)є овоцѡвъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 167).

Пор. **ВЫСЫСАТИ.**

ВЫСЫСАТИ *дієсл. недок.* (що з чого) Висисати, всмоктувати. *Образно:* Але отступникове Духа Святого тщи суть, которыи зъ лилiи правды Ефремовы, якъ паукове, фалшъ высысаютъ а за правду удаютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 414).

ВЫСЫХАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(втрачати вологу)* висихати: изъсакаю, высыха́ю (1596 *ЛЗ* 51); ако вода на зємлю выллѧнаѧ высыхаєть (Корець, 1618 *З.Поуч.* 171); Изсака́ю: Высыха́ю, вымєрза́ю (1627 *ЛБ* 47); Якъ те́ды боло́то ѡ(т) слнца высыха́єтъ, такъ и ко́ждаѧ дꙋша в' свѣтѣ сємъ,... до поги́бєли сєбє приво́дит' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 714).

2. *Перен.* (чим) Виснажуватися: справєдли́вїи тѣша(т)сѧ, а грѣшнїи нє́ндзою высыха́ютъ, справє(д)ли́выи хє́лпатсѧ, а грѣшнїи топнѣю(т) (Львів, 1642 *Час.Слово* 272 зв.).

Див. ще **ВЫСХНУТИ.**

ВЫСѢКАТИ *дієсл. недок.* (що) Витинати, вирубувати: Всѧкоє бо дєрєво, котороє нє роди(т) доброго плодоу высѣкаю(т) єго (1556-1561 *ПЄ* 40); **съ коренемъ высѣкати** — *(підривати основу існування чого-небудь)* рубати під корінь: Свѧтокоупъство пре́чъ с' корєнємъ высѣка́ючи, Заразѣ той зъидли́вꙋй нє допꙋща́ючи Втѧ́жъ по тѣлꙋ Цєрко́вномꙋ сѧ росходи́ти; Прода́йнымъ сѧ хiрото́нiамъ находи́ти (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

Див. ще **ВЫСѢЧИ.**

ВЫСѢТИ *див.* **ВИСѢТИ.**

ВЫСѢЧИ, ВЫСЕЧИ *дієсл. док.* **1.** (що) Витяти, вирубати, висікти: всѧкоє бо дрєво ижє нє роди(т) плода доброго высѣчєно быває(т) и на ѡгнь повєр'жєно (1556-1561 *ПЄ* 26 зв.); всѧ́ко дре́во кото́роє нє чини(т) до́брого плꙋ́дꙋ вы́сѣчєно бо(д)ꙋть (!) и на ѡгнь ввєржєно (XVI ст. *УЄ Літк.* 6); Ѡни... то(т) запустъ зда(в)на запущоны(и) высєкли вырꙋбали и внивєчъ ѡбє(р)нули (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 54); прадива полднины косами высечоно (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350); дерева бортъного з пчолами тридцат высекли (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 619); тамъ же видилъ и огледалъ гаи вничечъ высеченые до пултора тисечей пнювъ березовыхъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435).

2. (що) *(з метою пробити отвір)* виломити, вивалити: виделомъ у дворе его власномъ знаки кгвалтовъне починеные, то естъ двери до сеней и до избы белое высечоные (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 224); которые ничого на тую прозъбу не паметаючы,... тую-то форъту до нихъ выбияли и... кгды выставить и высечи не могли, теды... до тое форъты... стреляли (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); до закристии двери высекли и, што ено там апъпаратовъ было, побрали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/ IV, 374).

3. (кого, кого чим) Вимордувати, знищити, вирізати: И за то тє(ж) соу(т) ска́рани... и(ж) вши(т)ко мѣсто и(х) твръдоє зла́мано спа́лєно, людı́й высѣчєно (XVI ст. *УЄ* № 29519, 228); позваные... // ...важылисе... на... речи... державы поводовое... ударыти и през моцъ, арматно в нее впадшы были и высекъшы оное опановали (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 157-158); ѡборотилъ в тылъ Iисъ Амалiка, и лю́дъ вы́сєклъ мєчємъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 95).

Див. ще **ВЫСѢКАТИ.**

ВЫСѢЯТИ *дієсл. док.* (що) Посіяти, висіяти: уминилъ ємъ сєбѣ нєцо зо своєго грунту солтыского на церьковь святую удѣлити и оддавамъ на 16

гболовъ Спискiхъ овса высѣяти (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225).

ВЫСѢАНЬЄ, ВЫСЇАНЬЄ *с.* **1.** Висівання, висів: Спытáймω(ж) ю́ж҅ Домовникω(в) порáдны(х) я́къ ѡ́ны бѣлости добывáютъ в҅ хлѣбѣ, а пéвнє спóсобȣ намъ и́ншогω нє ȣкáжȣтъ, тылкω ωмы́т҅є пшєни́ци, дóброє высѣáн҅є и кȣ́колю выкинéн҅є (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

2. *Перен. (очищення від гріхів)* виполення: То в҅ хлѣбѣ тєлéсном҅, áлє и д҇шевно(г) хлѣба инáчєй трȣ́днω оубѣли́ти тылкω прє(з) ωмы́т҅є слéзъ покȣт-ныхъ҅, и высїáн҅є доскон́алоє кȣ́колю грѣхóвногω (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

Пор. **ВЫСѢЯТИ.**

ВЫТАТИ *див.* **ВИТАТИ.**

ВЫТАЧАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wytaczać) **1.** (що) *(про справу)* порушувати, піднімати: самии панове унити... справы наши вытачаючы, акграровали и въ нивечъ обертали, а куръсъ справедливости светой не доходилъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 817).

2. *Перен.* (кого від кого) Відокремлювати, відгороджувати, відчужувати: Арътыкулы того до ихъ Милости посылаемо, которые духовъные наши крыемкомъ, отступъне, на насъ, безъ насъ уковали, ...подъдаючи насъ подъ справу анътихристову, вытачаючи насъ отъ Христа (Вільна, 1599 *Ант.* 649).

ВЫТБИРАТИ *див.* **ОТБИРАТИ.**

ВЫТВАРНЫЙ *прикм.* (*стп.* wytworny) страшний, пекельний: дїáволъ тогда, и́лє мóгъ вымислити на свѣтъ мȣ́къ вытвáрныхъ, фортéлныхъ, то вымышла(л) всє на ап҇(с)тлω(в) и м҇чнкωвъ и́стинныхъ свѣди́тєлєй хв҇ыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.).

ВЫТВЕРЕЖѢНЬЄ *с.* Отверезіння: Истрєзвéнїє: Вытвєрєжѣньє, продрȣхáньє (1627 *ЛБ* 51).

ВЫТДАЛИТИ *див.* **ОТДАЛИТИ.**

ВЫТЕГАНЄ *див.* **ВЫТЯГАНЄ.**

ВЫТЕГАТИ *див.* **ВЫТЯГАТИ.**

ВЫТЕГНУТИ *див.* **ВЫТЯГНУТИ.**

ВЫТЕКАТИ *див.* **ВЫТѢКАТИ.**

ВЫТЕКЛЫЙ *прикм.* Який витік: в того дитяти виделемъ в твари правой рану одну баръзо шкодливую,... и на земли и у форты крви того дитяти барзо много вытеклое виделъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 522).

ВЫТЕРПѢТИ, ВЫТЕРПЕТИ, ВЫТРЪПѢТИ *дієсл. док.* **1.** (що, чого) *(перенести біль, образу)* витерпіти, перенести, стерпіти: ты(ж) якь х҇с ω(т) слоугы ар҅хиєрєωвого вєликыи вытер҅пѣ(л) поличо(х) (!) (1556-1561 *ПЄ* 424); кто вида(л) кто слыхаль ω(т) вѣка на которо(м) ч҇лкȣ тол҅ко рань было. а такь бы би(т) моучєнь... якь избавитє(л) оумоучєнь а вытръпѣ(л) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 15 зв.); а и́ншїє тáкъ єп(с)кпи, яко митрополи́ти нє могȣчи́ таки(х) моу́къ вы́тєрпѣти, подпи́совалисѧ до тои змышлєнои оунѣи (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 51); в старости знести и вы́тєрпѣти трȣ́дно [хвороби] (серед. XVII ст. *Кас.* 108).

2. *(виявити витримку в чому-небудь)* витримати, витерпіти: а бȣ́дє(т) прихо(д) єго втóры(и) нá зємлю // ...абы всѣхъ свои(х) котóрїи звєсти́сѧ нє дáвши до конца ждȣ́чи єго вы́тєр҅пѧ(т), ω(т) всѧ́кого страхȣ... вы́бави(л) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 3 зв.-4); тєды цно(т)лївыи и мл(с)рьдныи людє в҅ добромь соумлѣню вѣры своєй ч҇лкь каж(д)ый вытє(р)пѣти нє можє, абы сѧ того нє оужали(л) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 42 зв.); єсли бовѣмъ мáло взáвши, хє(л)пишъсѧ и рѣдко хто тєбє вы́тєрпитъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 256); я́къ гóлод҅ ѡ́ный // вѣчный вы́тєрпѣти тамъ мочи бȣ́дємω? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 750-751).

ВЫТЕРТЫЙ *дієприкм.* **1.** *У знач. прикм.* Витертий, зношений: пара стихарыковъ кита(й)ки бѣло(й) дȣклѣ... пара полотє(н)ны(х) пстроквѣтики є(д)вабныє пара... вытє(р)тыє (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 59 зв.).

2. *Перен.* Витертий, почищений: живо(т) прєполїєровáны(й) и вы́тєрты(й) до чиста, нє в многи(х) бывáє(т) зна(й)дєны(й) (серед. XVII ст. *Кас.* 59).

ВЫТЕСАНЄ *с.* Витісування: с которы(м) то павло(м) муляро(м) пєвноє ȣчинили постановєня и зъєднали до выготованя и вытєсаня камєня та(к) гладкого яко замсованого вє(д)лугъ тоєє фо(р)мы (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); ω(т) вытєсанє ло(к)тєвого камєнє во(и)цє(х) капино(с) побра(л) заплатȣ ω(т) ло(к)тє по г҇ г(рш) (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 5).

Пор. **ВЫТЕСАТИ.**

ВЫТЕСАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Витесаний: ви́дѧчи то нѣмцы послȣшéн҅ства пáпє(з)-

ского зобра́вшисѧ с процєсїєю, и дѹховє(н)ствомъ свои(м), и з вєли́кимъ вы́тєсаны(м) балва́но(м) вмѣсто кр(с)та г(с)днѧ, вє́длє... ѡбы́чаю вы(ш)ли (Острог, 1598 *Ист.фл. син.* 36 зв.).

Див. ще **ВИТЕСАННЫЙ.**

ВЫТЕСАТИ *дієсл. док.* (що з чого, що) Витесати: коли вы ты(х) знамє(н) свои(х) с того сосо(н)я нє вытєшєтє... тогды вы шари(н)ци заплатитє вины... пѧ(т)дєсѧ(т) кѡ(п) гро(ш)и (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); иѡсифь... снѧв'ши єго ѡбвиль полотномь. и вложиль // єго в' гробь которыи бы(л) вытєсань в' камєни (1556-1561 *ПЄ* 195 зв.-196); мѹляр҃ѹ что вытєса(л) ры(н)ны гр(ш) лѕ камєны(и) до воды по(д) мѣ(с)цкі(м) мѹ(ром) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 64 зв.); Розница в' ѡбразѣх, з дрє́ва вы́тєсанных, балвана́ми, кото́рїи сѹть проти́вни писанїю ст҃омѹ (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 30); Положи́лъ тє́ды Іѡсифъ... ѻноє Г(с)нє Тѣло, в' гро́бѣ з' ка́мєнѧ вы́тєсаномъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 228); Вы́тєсалъ тє́ды двѣ табли́цы ка́мєныи якіи прє(д) ты́мъ бы́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 111 зв.); ка́мєнь в' нє́й бы́лъ вєлми бѣлый а вы́тєсаный гла́дко (Там же, 394).

ВЫТЕСНУТИ *див.* **ВЫТИСНУТИ.**

ВЫТЕЧАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wytyczać) вказувати, вимагати: поки мєнє благодать Божїа на томъ свѣтѣ задєржитъ, вшєлако во всємъ онымъ опєкѹномъ... маю быти, якъ ми здольность и забавы Архимандричєскіи // допѹщати бѹдѹтъ, и якъ потрєба ихъ въ слѹжєнїю дѹшамъ людскимъ вытєчати бѹдєтъ (Львів, 1631 *ПВКРДА* II-1, 95-96).

ВЫТЕЧИ *дієсл. док.* **1.** *(про рідину)* витекти: єдинь з мєжи воиновь копїє(м) рєбра єго пробиль и бор'зо вытєкла кровь и вода (1556-1561 *ПЄ* 433 зв.); И опоранився Гедион на завтрее, и вытиснулъ руно, и вытекла роса из руна, полна мѣдниця воды (Вільна, 1600 *Катех.* 47); посполите мовити звыклисмо, же кровью церковь... зъ боку Христова вытеклою, набыта естъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 3).

2. *Перен. (бути наслідком чогось)* виникнути, з'явитися: А ижъ зайстє да́ры бы́ли то ѡсобли́выи кото́рыи ѡ(т) доскона́лости а́лбо по́лности Х҃вы вы́тєкли до ча́сѹ нѣѧкоє справова́нїє оука́зѹючи, а нє выпѹщє́нїє пєрсона́лноє Д҃ха ѡ(т) С҃на ѡзнаимѹючи, якъсѧ Лати́нѣ хо́чєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 238).

3. *Перен.* (на що) *(стати видним)* появитися: та(к) и сп҃си́тє(л) на́шъ жрѹ́дло сла́вы своєи жєбы на тѣло нє вы́тєкло, затвори(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269).

Див. ще **ВЫТѢКАТИ.**

ВЫТЕЧКА *див.* **ВЫТѢЧКА.**

ВЫТЄ, ВЫТЬЄ *с.* **1.** Виття *(тварин)*: лаѧнїє, вытьє, брєханьє (1596 *ЛЗ* 53).

2. Стогін, ридання: Въскликновє́нїє, Выкрика́нє, похвалє́ньє, гѹдє́ньє, хлипа́ньє, крича́ньє, вытьє, гѹкъ, гѹка(н)є якъ по оумє́рлом' (1627 *ЛБ* 22); Мича́нїє: Вы́тьє с' плачѹ (Там же, 64); Варіа: В' зло(м), вы(т)ю, ко́рмли (Там же, 191).

Пор. **ВЫТИ.**

ВЫТИ *дієсл. недок.* **1.** *(про тварин)* вити: вмѣсто бдєнїа, пѣ(с)ни и м҃литвы и торжєства дх҃о(в)наго, псы выю(т), гла́сѧ(т), и ликѹю(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 264); Ла́ю: Рыка́ю, брєшѹ, щєка́ю, вы́ю (1627 *ЛБ* 57); выю, ululo (*Уж.* 1645, 59).

2. *(жалібно плакати)* стогнати, ридати: Бѣда ты(м) кото́рїє яко дѣти малыє нє хотѧ(т) сѧ з доброи во́лѣ покорыти абовѣ(м) ни(з)каѧ фо́рта до кролє(в)ства нб҃(с)наго, бо ѡни вы́ючи зоста́нѹ(т) прє(д) двє(р)ми (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 30 зв.).

ВЫТИНАТИ, ВЫТИНАТЬ *дієсл. недок.* (що) Вирубувати, вирізувати, стинати: Всякоє дєрєво котороє нє роди(т) ѡвоцѹ доброго вытинаю(т) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 7 зв.); коли обла́жєшъ мѣсто... а обточи́ш' єгѡ ша́нцами абы єгѡ добы́лъ: нє бѹ́дєшъ вытина́л' з дєрє́въ з кото́рихъ єсть сѧ мо́жє (серед. XVII ст. *Хрон.* 155); робо́тникомъ твои́мъ, кото́рыи бѹ́дѹтъ дє́рєва вытина́ть да́мъ на стра́вѹ .к҃. ты́сѧчь корцє́въ пшєни́цы (Там же, 293).

2. (що чим) Косити, знищувати (що). *Образно:* Униты, якъ ужъ, лестѣ жалом воюють, Манѣю моцнять, благочестие псують. Косою, лукавством, вытинають квѣты, Ослою наострены богу не пѣты (Слуцьк, 1616 *Укр.п.* 221).

◇ **полички (почелюстки) вытинати** — бити по обличчі, давати ляпаса: тако́выи сѹ́тъ арїа́ны..., кото́рыи з' єдно́и стороны с҃на б҃жєго, по лицѹ гласка́ют', а з дрѹ́гои яко потрєба поли́чки вытина́ютъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 69 зв.); Або́вѣмъ тако́вый подо́бны сѹ́тъ о́нымъ Жолнѣро(м), кото́рыѣ оупада́ли

пре(д) Хр(с)то́мъ на колѣна, а почелю́ст'ки мꙋ вытина́ли (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 5).

Див. ще **ВЫСТИНАТИ, ВЫТЯТИ.**

ВЫТИНАТИСѦ *дієсл. недок.* Вирубуватися, вирізуватися, стинатися. *Образно:* такова́ѧ ро(з)ка непло(д)наѧ вытина́етьсѧ соудо(м) бж҃іимъ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 209).

ВЫТИРАНЄ *с.* Чищення, вичищення: ѡ(т) вытиранѧ ѡ(т) коми́на шпіта(л)но(г) г(рш) з҃ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 35).

Пор. **ВЫТИРАТИ.**

ВЫТИРАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що чим) *(очищати, звільняти від зовнішньої оболонки)* вилущувати: Ано при́стало бы на́мъ... наслѣдова́ти Ап(с)лωвъ, кото́рыи в' доро́зѣ... голо́дными бꙋдꙋчи, рва́ли ко́лосы и ѣли вытира́ючи рꙋка́ми (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175).

2. (що) *(наносити мастила)* натирати, намазувати: Котры́и зась лице ѡлѣйками нама́зꙋют', и поли́чки вытира́ютъ и набѣлюютсѧ, и в' зе́ркалѣ здо́батсѧ, абы могли оулови́ти известити дш҃ꙋ... мꙋкꙋ терпѣти сро́гꙋ бꙋдꙋтъ (Львів, 1642 *Час.Слово* 276).

Див. ще **ВЫТЕРТЫ.**

ВЫТИСКАНЄ *с.* Витискання: Точило: Пра́са до вытиска(н)ѧ (1627 *ЛБ* 167).

Пор. **ВЫТИСКАТИ.**

ВЫТИСКАТИ, ВИТИСКАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(тиснучи, видавлювати рідину)* витискати, видушувати: але пожитъкꙋ з ви(н)ни(ц) тыхъ мало не вытискають вина ягоды тамъ бывають (1552 *ОКЗ* 42); ѡбира́ючи ви́нницы своѣ, ви́на в' пра́сах' винωбо́йны(х) вытиска́ли, а веселꙋючи роскошова́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 238);*Образно:* жебыс'мо як' де́рево, бе(з)ωво́цное, до ωгнѧ вѣчного пеке́л'ного ωдосла́ны не были; але... абыс'мо ω(з)до́бныѣ и рѧсныѣ ґро́на ωбира́ли; а в' праса(х) ср(д)ц' нш҃и(х) тае́мне их' вытиска́ючи, абыс'мω ново́го... напо́ю... роскошова́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 492);

перен. (що) *(робити намарно, даремно)* витискати: на приверненье въ зверхность папезскую приводити — естъ "зъ кременя воду вытискати"! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 634);

перен. *(викликати зовнішній вияв почуттів)* витискати: соу(т) двѣ жро́дла в' фригіи. едно з ни(х) сле́зы з' ωчій пію́чемоу вытискаетъ, дрꙋгое зась смѣхъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 173).

2. Друкувати, відтискати: Дрꙋкꙋю: з' алманска, выбива́ю, // албо вытиска́ю (1627 *ЛБ* 33-34).

3. *Перен.* (кого з чого) *(примушувати кого-небудь залишати якесь місце, силою позбувати права власності на щось)* виганяти, витискати: намъ то дивно есть, иж ты таковымъ ωбычаемъ к подданым нашимъ сѧ заховываешъ и з оное власности его вытискаеш, чого еси не мелъ чинити (Краків, 1539 *AS* IV, 225); На то панове ωвлꙋчемъские поведили... то естъ... земля наша лечъ ωны... насъ... изъ земль нашыхъ вытискають и вделали намъ шкодъ ꙋ збожъи (1546 *ОГ* 49); наеха(в)ши де(и) еси... на вла(ст)ныи де(и) кгру(нт) и(х)... на себе де(и) еси ω(т)нѧ(л) и новые рꙋбежи порꙋба(л) вытискаючи деи с того кгру(н)тꙋ... которы(и) де(и) ωни... вжива(ли) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68 зв.); яко пере(д) ты(м) ωтецъ та(к)же доперо и сынове его м(л) кн҃жата збара(з)ские зъ кгру(н)тꙋ его м(л) пн҃а по(д)коморого... вытискаю(т) (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 61); Дацъ, огородникъ, пошолъ прочъ зъ села Серникъ,... боячися збытья пана Гулевичового, которого былъ передъ тымъ,... збилъ, за чимъ подданые бунтуютъ,... оныхъ самыхъ зъ покойного уживанья всего вытискаютъ (Луцьк, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 354);

(що з чого) усувати, витісняти: на томъ южъ такъ переставалъ: которіе речи они сынодалне або похваляютъ и на ннхъ зезволяютъ, або тежъ потопляютъ и с церкве вытискаютъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 60).

Див. ще **ВЫТИСКОВАТИ.**

ВЫТИСКАТИСѦ *дієсл. недок.* **1.** (що з чого) *(про рідину)* витискатися, видушуватися, видавлюватися: Моужъ а́лбо невѣста, кды оучи́нать шлю́бъ, аби сѧ посватѝли,... и ω(т) всего що оупоитъ мо́жетъ,... и що колве(к) з' ѧго(д) сѧ вытиска́етъ не бꙋде(т) пи́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 36 зв.).

2. *Перен.* *(про зовнішній вияв почуттів)* виявлятися: таѧ гръдо(ст) котора(а) ω(т) преиспо(л)ненїѧ ср(д)чного вытискаетсѧ в' широко неч(с)тые оуста кгва(л)то(м), и языкоя(д)ны(м) гла́со(м) оуражае(т) слышаци(х) (1599 *Виш.Кн.* 214 зв.).

ВЫТИСКОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (на кого) *(вимагати робити що-небудь)* витискати, вимушувати (від кого що): В котро́(м) припомина(н)ю... на на́съ нє што и́ншого вытиско́єтъ, єдно про(д)комъ кгва́лтъ, а кгва(л)тъ пра́вє ю(ж) нєзно́сный, а прито́мъ хоу́ть до ѡ(т)критьа пра́вды, кото́рꙋю нєзычли́вые ра́ди бы загрєбли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 205).

Див. ще **ВЫТИСКАТИ.**

ВЫТИСНЕНЄ, ВЫТИСНЕНІЄ, ВЫТИСНЕНЬЄ *с.* **1.** *(тягарем)* надавлювання, натискання: а такъ кобылицы тыє по всимъ стєнамъ ѡтъ вытиснє(н)ꙗ ихъ поро(з)щєпалиса мало нє вси а за тымъ слоны и дошки почали ѡтъваливатиса (1552 *ОЧерк.З.* 16).

2. *(про книги)* друкування: кꙋ ро(з)множєню хвалы Б҃жей прє(з) Типографию выти(с)нєнямъ Книгъ... на жаданя и про(з)бꙋ... Мєщанъ Льво(в)ски(х)... склонилисмыса (Львів, 1630 *ЛСБ* 507).

3. *(утворення певної форми)* формування, витиснення: Ѡбразова́ніє: Формова́ньє, кшта́лтꙋ вытиснє́ньє (1627 *ЛБ* 168).

4. *Перен. (вияв почуття)* вираз, відбиток: Ко́ждаа зась, Б҃га ми́лꙋючаа д҃ша, якъ во́ск҃ змакча́єт҃са, и бо(з)коѣ до́броти выражєніє и вытиснєніє пріимꙋючи, стає(т)са прє(з) д҃ха ст҃го мє́шканієм҃ Б҃жи(м) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 324).

Пор. **ВЫТИСНУТИ.**

ВЫТИСНУТИ, ВИТИСНУТИ, ВЫТЕСНУТИ, ВЫТИСНУТЪ *дієсл. док.* **1.** (чого, з чого) *(про рідину)* видушити, витиснути, видавити: ко(г) ѡчи бола(т) съкоу вытисноувши с припоу(т)никоу // прикладаи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 1 зв.-2); Стакти: Ка́пла, а(б) Кра́пла, а(б) Олѣєкъ ба́рзо па́хнꙋчі(и) з҃ ми́рры вытиснєны(и) (1627 *ЛБ* 233); А ба́вчиса Нѡє робо́тою ѡколо ро́льи знашо́лъ ягодичины ви́нныи и в҃щєпи́лъ виногра́дъ и вы́тиснꙋвши вина коштова́лъ напо́ю оногѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 17).

2. (що) *(про книги)* надрукувати, видрукувати: Дрꙋкарови кото́рий ми сє в҃ той доро́зє пе́рший в҃ Нє́м҃цєхъ спосо́бный тра́фит҃ вытиснꙋти назначꙋ. Дєсє(т)ма кни́гами всє́ тоє́ моє́ о Рє́чи посполи́той Ц҃рковной дєло замыка́ю (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 8 зв.).

3. (що) *(натискуючи, робити знаки на чомусь, візерунки)* витиснути: листъ писаный съ кустодіею, двема печатьми,... запечатованый, которые печати на томъ листе, на чотыри углы робленые, вытисненые (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 479).

4. *Перен.* (кого) *(примусити залишити якесь місце)* вигнати, витиснути: В томъ часе отецъ Иоанъ, витиснувши викарѣю моего, без бытности моее, всю маетность мою взялъ (Володимир, 1617 *АрхЮЗР* 1/VI, 450); такъже тежъ сыновъ ее... и слобожанъ,... зъ двора... выбили и кгвалтовне вытиснули (Київ, 1633 *КМПМ* І, дод. 544); панъ Белзский,... церъков и месце тамошънее кривъдил, а за тымъ законъниковъ с тамтого месца вытеснул (Луцьк, 1641 *АрхЮЗР* 1/VI, 764);

(усуваючи когось, замінити іншим) витиснути: обава́мы са // абы́стє на(д) на́ми свѣцкими грє́чєскои рєлѣи лю(д)ми пєрєводи́ти, на́съ пра́вомъ матє́жити,... за ты(м) з'єдночє́ньє(м) вы́тиснꙋвши попы а на и́хъ мѣсца вкра́дъши и ростагноу́вшиса в ма́єтностахъ на́шихъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202 зв.-203);

(усунути від участі у чомусь) витиснути, відсторонити: и того само́го и́щємѡ в҃ то́мъ пи́смє на́шо(м), кото́роє на на́съ ро(з)майтыє мѡ́въ на́шихъ на сє́ймохъ по ты́є ча́сы заглꙋшє(н)ꙗ найболшєй, ви́дитъ б҃ъ вы́тиснꙋли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 215 зв.);

(кого з чого) *(силою примусити залишити щонебудь)* позбути права власності на що-небудь: ꙋставуемъ єстли бы которыє кн҃жата... мє(ли) имє(н)я людє зє(м)ли... и бобровыє гоны ѡ(т)нимати хотєли єго с того имє(н)я выти(с)нꙋти, тогды маю(т)... свєтко(в)... поставити (1566 *ВЛС* 78); панъ а(н)дрє(и) сы(н)кгу(р)... мєнє с того кгру(н)ту моєго споко(и)ного дє(р)жанья, выбилъ и вытиснулъ и тоє жито... кгва(л)томъ пожа(л) (Овруч, 1585 *ЛНБ* 5, ІІ 4045, 95); Панъ рыкалъски(й) и Па(н) милковъски(й)... // ...протє(с)тꙋючо(г) с тыхъ добръ вышъ рєчоныхъ и въсѣхъ помєнєныхъ пожитъковъ ꙋпорнє кгвалътовънє вибили и вытиснꙋли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, ІІ 4060, 103-103 зв.); А поводовє за(с) вказовали жє то вла(с)ны(и) кгрунътъ Лєщи(н)ски(и), с которого..., кгвалъто(в)нє и(х) выти(с)нули (Жи-

томирщина, 1639 *ККПС* 204); ихъ милость,... хотечи пана протестуючого зъ кгрунтовъ, до села Минискъ належачихъ, вытиснуть, а до места Коростешова... привернутъ... на село пана протестуючого наехали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/І, 535).

◊ **ґвалтъ вытиснути** (на кому) — примусити виконувати чиюсь волю: видячи самый (!) себе и дѣток своих оголочене, долго противна была, вшакже боли, кгвалтъ то на ней вытиснулъ // же мусила на то все, што едно хотѣлъ, позволити (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 487-488); **на светъ вытиснути** (що) — обнародувати що-небудь забуте, невідоме: Поневажъ тые листы твое овыхъ другихъ зъ замъкненя на светъ праве якобы вытиснули. Бо где бы тые твое спокоемъ лежали, певна бы и сие света не видали (Вільна, 1599 *Ант.* 571).

Див. ще **ВЫТИСКАТИ.**

ВЫТИСНУТИСЯ *дієсл. док. (з труднощами вибратися звідки-небудь)* витиснутися: Марко єве(с)ски(й) митрополитъ с того собора тєсными стєжками лє(д)во ся вытиснулъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 47); И Стефана Зизанего,... обещестилисте и на єго здоровя такъ єсте важили, ажъ през комин вытиснувшися, утѣкъ з Вильны (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45).

ВЫТИСНУТЪ *див.* **ВЫТИСНУТИ.**

ВЫТИСНАТИ *дієсл. недок.* (з чого) *(силоміць проганяти, позбавляючи права на власність)* витісняти: ѡтєць владыка и чє(р)нцы пєчє(р)скиє... кри(в)ды людє(м)... чини(т)... росказую(т)... кгва(л)томъ с того кгру(н)ту... выти(с)нѧ(т) и ѡ(т)нимати росказують (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 1); игумє(н) и чє(р)нцы... сєножати ѡ(т) по(д)даны(х)... ѡ(т)нимаю(т) и зо всє(х) пожитко(в) и(з) кгру(н)ту вла(с)ного нашого вытиснаю(т) и вытисну(ти) хочу(т) (Там же, 2).

ВЫТИСЯ *дієсл. недок. (робити звивисті рухи)* витися: Но нєхай ся он, як змия, въет и скачет, мы его паки обличати начнем (1588-1596 *Виш.Кн.* 145).

ВЫТКАЗАТИ *див.* **ОТКАЗАТИ.**

ВЫТКАТИ *дієсл. док., перен.* (що і без додатка) *(створивши в уяві, вивести з чого-небудь певне твердження)* віснувати: абѡ́ли нє стáрого рíма пáпєжъ собѡ́рнѹю гóловоу собóрной цр҃кви сєбє... фортє́лнє почáвши сновáти, тєпє́ръ и вконє́цъ вы́ткалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186 зв.); вє́нцъ нижъ то нє Артикѡ́лъ вѣры, абы єдного Ри́мского Би́скѡпа головѡ́ю... признавати. Што бы нє вѣ(м) яко на сѹ́ботє(л)нѣй ткáли, тє́ды нє вытчѹ(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 179); прожно о томъ Баронѣушъ потится... зъ конъектуръ нѣкоторыхъ выткати усилуетъ, якобы Осій легатомъ былъ Сильвестровымъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 539).

ВЫТКЛАДОВАТИ *див.* **ОДКЛАДОВАТИ.**

ВЫТКНЕНЄ *с.* (*стп.* wytknienie) вказання, підказання: пан Крыштофъ Харлинский... слуги усѣ и челядь до везеня побралъ, в котором за выткненем певным кгды се неякий Андрей Рожковский до тое роботы признал, внет зараз и... сестру... в той же роботе злой виновал (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 509).

ВЫТКНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(назвати що-небудь, роблячи відомим)* вказати: єсть явный фáлшъ прє(з) дѡкторы ст҃ыи на карфагє(н)ско(м) синóдє постєрєжóный и вы́ткнєный, ни́жєй сѧ в роздѣлє .є҃. ширóко и дово(д)нє покáжєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 117 зв.); Лечъ чы въ поврозе ихъ было до церъкви и до митрополита вести? коли сами прыйти не хотели, але волели зъ геретиками въ дому спросномъ свое соборыще (проклятое) одъправовати, а подобно соромелися тежъ, (ведаючы) же ихъ апостазыю мели выткнути (Вільна, 1599 *Ант.* 803); **палцемъ выткнути** — пальцем ткнути: Хтó сѧ присмотри́вши пóстоуп҆кѹ и поча(т)коу вáшєи спрáвы, и ко(н)ца єє яснѣй нѣ(ж)ли в зєр҆цáлѣ тєпє(р) зáра(з) нє ѡбáчи(т), аза слóвы прємоу́драго ѡного нєѧ́ко пá(л)цє(м) вы́т҆кнєна, ѧ́ко(ж) гра(д) стѣнами роз҆вáлєнъ, та(к) и спрáва моу́жа, котóры(и) бє(з) рáды и бє(з) рóзмыслѹ всє твóри(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 212).

2. *Перен.* (кого) *(показати кого-небудь якимсь)* виставити: Кжды(ж) якъ з ва(с)ни а нє́нависти, выткну(л) нá плацъ єрєтєковъ кгрєцки(х) и с тыми тєпєръ всѣхъ правовѣрныхъ при грєкахъ ѹ вѣрє стоячихъ зровънáти и змѣшáти ра(д) бы (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); Хиба бысте собе знову якого Филялета змыслили, але и мы тежъ окажемъ не одного Еленхопсевда, которые его выткнутъ и

покажутъ быти Филопсевдомъ! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1105).

Див. ще **ВЫТЫКАТИ.**

ВЫТКНУТИСЯ *дієсл. док.* Стати видним, проявитися, виткнутися: сино(д) на́мъ дховны(м) и свѣ(т)ски(м) ва(ш) к(ж) м(л) зложі́ти ра(ч)... бо мно́го бы до́брого на не́мъ сѧ зббдова́ло, кгды́ бы сѧ та́ѧ зло́сть яви́ла и вы́ткнѹла (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 18 зв.).

ВЫТКУПИТИ *див.* **ОТКУПИТИ.**

ВЫТЛУМАЧЕНІЄ *с.* Переклад: Бо ѻвомѹ Дхомъ да́но быва́єтъ Сло́во мѹдрости... и́ншомѹ розознаваніє дѹховъ... и́ншомѹ зас вытлѹмачѐніє ѧзы́ковъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 525).

ВЫТЛУМАЧОНЫЙ *дієприкм.* Перекладений: Сло́вом и дѣло(м) Блжен'наго мѹжа, Мака́рі̂а єгі́пе(т)ского бе́сѣды, на про́стый язы́къ вытлѹмачо́ного выдаючи з дрѹкѹ... з ѡка́зі̂и оучи́нимъ сло́во (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. І), 5 зв.).

ВЫТМИРЕНІЄ *с.* Смерть, пошесть: Дѣля того приноситъ Бгъ на насъ усякыи неволѣ и мече на нѣ гнѣвъ и вытмиреніе, албо бетюгъ, албо ненависть людскую (XVI ст. *НЄ* 70).

ВЫТНУТИ *дієсл. док.* **1.** *(про дерево)* зрізати, зрубати, стяти: А єсли кото́рыи де́рава (!) не сѹ́тъ рода́чи(и) ѡво́чѹ, вы́тни (серед. XVII ст. *Хрон.* 155).

2. (кого) *(про людей)* вирізати, винищити: я приведѹ на тебе зло́є, мо́ви(т) г(с)дь, и вы́тнѹ пото(м)ство твоє (серед. XVII ст. *Хрон.* 315 зв.).

◊ **вытнути поличокъ** — вдарити по обличчі, дати ляпаса: Не гнѣвайсѧ, не пожада́й, єслить хто вы́тнєтъ по́личокъ пра́вый, на(д)ста́въ и дрѹ́го́гѡ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 184).

ВЫТОВЧЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (виламаний ударами)* вибитий: Хтожъ еднакъ не видитъ въ мордерствѣ Игнатіевомъ явного кламства, которому... еднакъ по томъ... вязени зъ погрухотаными челюстми и зъ вытовчеными зубами лѣтъ 11 на столици седѣлъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 741).

ВЫТОЛМАЧИТИ, ВИТОЛМАЧИТИ *дієсл. док.* (що і без додатка) *(зробити щось зрозумілим)* витлумачити, пояснити: То́є бовѣмъ оупрошѹ, вмѣсто оумолю, Стыи Ѡцы вы́толмачили (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 255); Даючи зна́ти тымъ выѡбраже́ніємъ, якѡ Бгомъ надхне́ныи Ѡцы то́є вы́толмачили, и́жъ не мо́жнаѧ и трѹ́днаѧ єстъ зго́ла всѧ́комѹ створеномѹ прироже́ню, бы и на́близшеє было превыне́слого нескончо́не Бозского и бл(с)ве́ного є́стества, зрозѹмѣти што́ скры́ты(х) и недости́гнены(х) тає́мницъ єгѡ, што́ стверди́ти // хотачи (Там же, 291-292); Єсли хто... присмо(т)рѹє(т)сѧ ти(м) и оуважає(т) ѡ́ныи а набарзѣ(и) я́ко Стыи ѡ(т)ци вито(л)мачили. то(и)... з набатом наѡстато(к) падає(т) (Там же, 307).

ВЫТОЛОЧИТИ *дієсл. док.* (чим що) *(пошкодити посіви, топчучи по них)* витолочити: Которымъ то стадомъ наперед выпасли и вытолочили объшар дворный жита (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350).

Див. ще **ВЫТОЛЧИ.**

ВЫТОЛЧИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(про посіви)* витовкти, знищити, вибити: Гра(д)... все в єги́птѣ попсова́лъ, бы(д)ло позабі́а́лъ и збо́же все вытолкъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244 зв.).

2. (що) *(виламати ударами)* вибити: отступникове... зъ того жъ Зонары приводятъ, якобы Фотій и Барда... мордуючи Игнатіа, зубы ему вытолкли, челюсти погрухотали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 740);

поламати: на протє(с)та(н)та напа(в)шы,... зыкга(р)мистръ..., въ правоє руки и палє(ц) велики(и) выби(л) и выто(л)клъ на которы(и)... єжели вє(ч)нымъ калєкою нє зо(с)танєтъ (Володимир, 1646 *ТУ* 331).

Див. ще **ВЫТОЛОЧИТИ.**

ВЫТОПТАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Витоптаний, витолочений: видел єсми на шести нивах проса пожатыє и вытоптаныє (Луцьк, 1560 *AS* VII, 60).

ВЫТОПТАТИ, ВЫТОПЪТАТИ *дієсл. док.* (що, чим що) *(про посіви) (ногами знищити)* витоптати, витолочити: проса и горохи вытопътали и сєна дей в стогах и в копицах попалили (Луцьк, 1560 *AS* VII, 60); оные люди,... тым же стадомъ вытоптали... // ...Стасеви возници полднины лъну (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350-351).

ВЫТОРГАТИ, ВЫТРЪГАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(із землі)* виривати: Было пакъ в соуботоу второпръвоую ишоль через з'божа [через паш'ню]

и вытръгали оучєници єго класы и или (1556-1561 *ПЄ* 232); Было па(к) в соуботоу второпрѣвоую, ишо(л) чєрє(з) збожьа, выторгали оучнцы єго класы, и єли выминаючи роуками своими (XVI ст. *УЄ Літк.* 20);

перен. (з чого) *(позбавляти основи)* виривати: ты… вѣрѹ з' ґроунтоу выто(р)гає(ш), сваръ всчинаєшъ и диспоутацїи вдаєшся (поч. XVII ст. *Проп.р.* 149); даръ ѡный вѣры тобѣ коли(с) оувѣрилъ… а ты взавши даръ, вѣрѹ з' ґроунтоу выто(р)гає(ш), сваръ всчинаєшъ и диспоутацїи вдаєшса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 149).

2. *Перен.* (що) Нівечити, нищити: И ѿто тєра(з), а(л)бо сєгодна поставилє(м) та на(д) народы, и на(д) кролє(в)ствы, абы(с) выто(р)га(л) и боури(л) роспороша(л), вынища(л), бѹдова(л), и насажа(л) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 206).

Див. ще **ВЫТОРГНУТИ.**

ВЫТОРГНУТИ, ВЫТРЪГНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(про бур'ян)* вирвати, виполоти: ѡстав'тє рости обоє въкоупѣ ажъ до жат'вы а в ча(с) жатвы рєкоу жєн'цюмь вытръгнѣтє пръвѣє плєвєлы а сважѣтє и(х) в' снопы… а п'шєницоу з'бєрѣтє в' жыт'ницоу мою (1556-1561 *ПЄ* 62 зв.).

2. (кого) *(примусити залишити якесь місце)* витягти: подобно не только народа, але ни самого книгочию народонаставника, пана Юрка, з логовиска мирского бы выторгнути не могл (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); И такъ падши на порозѣ кєльи, выставилъ ноги на дворъ и мовитъ: тагнѣтє, и волочѣтє, ѡ бѣси, бо я самъ своими ногами нє пойдѹ, заприсагшиса ажъ до вєчєра такъ лєжати: и хота бы єго выторгнѹли нє мѣлъ ихъ оуслѹхати (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 8); мы были выторгнѹли на полѹдни до хєлєфи… и сикєлагъ спалили єгѡ огнємъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 240 зв.).

Див. ще **ВЫТОРГАТИ.**

ВЫТОРГНУТИСЯ, ВЫТРЪГНУТИСА *дієсл. док.* **1.** Вирватися із землі: єсли боудєтє мѣти вѣроу яко зєрно горчичноє а рєкли быстє той то ягодичинѣ вытръгниса а в'корєниса в' морє, послоухала бы вась (1556-1561 *ПЄ* 295 зв.).

2. *(несподівано залишити когось)* вирватися: всѣ в згодѣ и єдности вѣры будучи, а єдин… оторгнувся от лика или почту вѣрных,… апостолы,… в согласии и згодѣ единомыслия были, а Июда выторгся на дияволскую волю (1608-1609 *Виш. Зач.* 214).

ВЫТОРГОВАТИ *дієсл. док.* (що на кому) *(домогтися чого-небудь)* виторгувати (що у кого), домовитися (про що з ким): А… онъ з того зара(з) взя(л) ѡ(к)казїю, за которою оужє моглъ выторговати на нє(м) пови(н)нѹю якѹю працѹ, жєбы та(к) нє дармо и(л) хлѣба… щобы ап(с)ла стого по лацѣнє прєложи(в)ши пєрєписалъ (серед. XVII ст. *Кас.* 87 зв.).

ВЫТОЧАНЫЙ *дієприкм. (такий, з якого випускають рідину)* виточуваний: єдєнъ Мона(х) видѣ(л) дита прє(з) Прєзвитєра на ѻлтари закланоє, и кровъ з' нєго выточанѹю (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 250).

ВЫТОЧАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wytaczać) (що) *(ставити на судовий розгляд)* подавати, вносити: даю моцъ и зуполъную пленипотенъцию такъ всимъ посполу, яко и каждому по особну, во всих справах станат, контровертоватъ, от обтяжливых декретов апеляции выточати (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 187).

Див. ще **ВЫТОЧИТИ²**.

ВЫТОЧЕНЄ *с. (винесення на судовий розгляд)* подання, внесення: По которой аппеляцыи выточеню,… пречоный Янъ Черънишевъский зъ того света смертъю зъшолъ (Варшава, 1621 *ЧИОНЛ* XIV-3, 122).

Пор. **ВЫТОЧИТИ²**.

ВЫТОЧИТИ¹, ВИТОЧИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(дати можливість, змусити витекти)* виточити, випустити: Ткноувшиса оу ѻко выточит' слєзѹ (Острог, 1598 *Отп.КО* 3 зв.); В рєбрѣ мѻємъ глѹбокаа Рана: Копѣє(м) // пробитаа, виточилємъ всю кровъ мою (Чернігів, 1646 *Перло* 152 зв.-153); А єсли бы з птаства была офѣра г(с)дѹ чинєнна, з' синогорлицъ… офєрѹє ю, сщєнникъ оу олтара, и закрѹтивши ємѹ головѹ до шыи,… да выточитъ кро(в) єгѡ на край олтара (серед. XVII ст. *Хрон.* 114 зв.).

2. *Перен.* (що) *(почуття)* збудити: ткноув'шиса в' ср(д)цє, выточитъ чюв'ство (Острог, 1598 *Отп.КО* 3 зв.);

перен. (з чого) виходити (з чого), походити (від чого): Прєто тєж' кто при цнотахъ Вѣрѹ Блгч(с)-

ти́вꙋю, Вѣрꙋ Собо́рнꙋю,… Вѣрꙋ пре(з) Ха з Нба прине́сенꙋю и з ѹстъ его́ и (з) Ре́бръ вы́точенꙋю, на Всхо́дѣ в Іер(с)ли́мѣ оущепле́нꙋю,… ма́етъ: двоа́ко бо́лей сла́вленъ… бы́ти ма́ет (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3).

Див. ще **ВЫТОЧОВАТИ.**

ВЫТОЧИТИ[2] *дієсл. док.* (*стп.* wytoczyć) *(поставити на судовий розгляд)* подати, внести: па́пежъ ри́мскій справы пре(з) апела́ціе, пере(д) себе выточеные соу́жовалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 141); ѡни… тую апеляцыю на трибуналъ выточили ку шкоде немало(и) стороны поводовое (Київ, 1599 *ККПС* 121); от которого декрету умоцованый поводовое стороны тую справу через апеляцию на трибунал… без припозву выточил (Володимир, 1615 *АрхЮЗР* 8/III, 539); А пото(м) пре(з) Апеляцыю до судꙋ… выточоною где за нестане(м) позваного зыскъ ста(л)се (Київ, 1624 *ЦДІАЛ* 140, 1, 125, 3, 1); ѹмоцованы(й) поводовъ справꙋ тꙋю презъ апе(л)ляцию до трибꙋналꙋ… безъ припозъвꙋ выточилъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148); справа на сеимъ выточеная по ѡ(д)ержаню конътуллациї на д(р)угомъ теръмини (Житомир, 1649 *ДМВН* 191).

Див. ще **ВЫТОЧАТИ.**

ВЫТОЧИТИСЯ[1] *дієсл. док.* Вилитися: Истощи́ся: испꙋсти́вся, вы́поржнився (!), вы́точився (1627 *ЛБ* 51).

ВЫТОЧИТИСЯ[2]**, ВЫТОЧИТИСЕ, ВЫТОЧИТИСЯ, ВЫТОЧЫТИСЕ, ВЫТОЧЫТЬСЯ** *дієсл. док.* (на що, перед ким, до чого, з чим) *(подати що-небудь на судовий розгляд)* податися, внестися: А гдѣ бы то иначей, чого вашей милости не держу, насъ поткати и оказатися мѣло, теды съ тою речью, жалемъ и деспектомъ архимандричымъ и нашимъ далѣй мусѣли быхмы ся выточыть, и о то ся… старати, яко бы тотъ злый чоловѣкъ съ помочниками и радою своею потѣхи жадное… не отнесетъ (Дубно, 1575 *АСД* IV, 17); вы́точилася заты(м) спра́ва пере(д) Костанти́на це́сара (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 142); кгды се то за Апеляциею стороны Позваное на трибуна(л) та(к) рочни(й) любе(л)ски(й) было выточило су(д) головны(й)… выби(т)е кгва(л)товное при(з)на(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 106); ѡ некоторыи кривды мои и килка акцы(й) задали имъ были ѹ которы(х) се были апеляцы(и) на трыбуна(л) выточыли (Київ, 1621 *ЦНБ* II 20756, 1); потребꙋе(м) того, абы на // каждо(й) црковно(й) и бра(т)ско(й) справѣ, которая бы ся выточила до права,… игꙋме(н) з брато(м) которы(м) притомне ставитися попирати, и до смрти застановлятися,… бы(л) повине(н) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I, 70-71).

ВЫТОЧОВАТИ *дієсл. недок. (виділяти рідину)* випускати, виливати: Истощева́ю, источева́ю: выпорожна́ю, вытóчꙋю (1627 *ЛБ* 51); **жродло слезъ выточовати** *див.* **СЛЕЗА**;

перен. (що) *(бути джерелом чогось)* виділяти, випромінювати (з себе): Ни́ва в еде́нъ ча́съ ма́етъ зобра́нє, а Пи́смо ѹстави́чне вытóчꙋе(т) Наꙋкꙋ живо(т)да́те(л)нꙋю (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123).

Див. ще **ВЫТОЧИТИ**[1]**.**

ВЫТОЧЫТИСЕ *див.* **ВЫТОЧИТИСЯ**[2]**.**

ВЫТОЧЫТЬСЯ *див.* **ВЫТОЧИТИСЯ**[2]**.**

ВЫТОЩѢВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(робити порожнім)* випорожняти, висмоктувати: немова́тко… ссе́тъ бовѣмъ молоко́, и вси цицокъ кꙋты вытóщѣвает, а знóвꙋ в годи́нѣ напо(л)на́етъся ста́токъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 111).

ВЫТПАСТИ *див.* **ОТПАСТИ.**

ВЫТПУСКАТИСЯ *див.* **ОТПУСКАТИСЯ.**

ВЫТПУСТИТИ *див.* **ОТПУСТИТИ.**

ВЫТПУСТИТИСЯ *див.* **ОТПУСТИТИСЯ.**

ВЫТПУЩАТИ *див.* **ОТПУЩАТИ.**

ВЫТРАВИТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(знищити посіви, траву і т. ін., ходячи, їздячи по них)* випасти, витолочити, витравити: в Лучки взяли сем воз сѣна; у Яна Грабара сеножат на пятнадцат воз вытравити казали (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 102); по(д) сосо(н)кою ѹв огороде жита пя(т)на(д)ца(т) ко(п) вы(т)равлено и пото(п)тано… а… проса ко(п) два(д)ца(т) и пя(т) вы(т)равлено и потоптано (Берестя, 1566 *ЛНБ* 103, 401/IIIс, 1572, 24); поля… мерокъ дванадцатъ овса засияно было, оные месчане… конъми, быдломъ, свинями вытравили и въ нивечъ обернули (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 392); подъданые роботъ повинъностей,… одправоватъ чим и зачим не мают, бо кгдыжъ онымъ збо-

же вси сутъ вытравленые, пасеки,... вси на голову повыбияно (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 213).

2. (кого) *(про людей) (умертвити)* вигубити, знищити: послáлъ тебє г(с)дь в дорóгѕ и рéклъ: иди́ и вы́біи грѣшники Амалі́ки, а бѕдєшъ вáлчити на ни́хъ, áжь и́хъ до щéтѕ (!) вы́травишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 215 зв.).

Див. ще **ВЫТРАВЛАТИ.**

ВЫТРАВЛАТИ, ВЫТРАВЯТИ *дієсл. недок.* (що і без додатка) *(знищувати посіви, траву і т. ін., ходячи, їздячи по них)* випасати, витолочувати, витравляти: Испасáю: Выпáсѕю, вытравлáю (1627 *ЛБ* 50); не меншую межи инными и тое чинитъ подданымъ Вилейскимъ шкоду, кгды пустопашъ быдло и свини свое въ засевы овыхъ пушъчаючи, розного рожаю збожа вытравяли, и презъ тое праве въ ниве́чъ убогихъ хлопковъ оборочали (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 541).

Див. ще **ВЫТРАВИТИ.**

ВЫТРАТИТИ *дієсл. док.* (кого) *(умертвити когось)* вигубити, винищити: пытáю,... чомѕ жъ гь бъ на всѣ(х) сѧ гнѣвалъ; чомѕ всѣхъ вы́тратити хóчє(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 62 зв.); А Саѕлъ по смéрти Самѕ́иловой, вы́тратилъ вси чєрнокни́жники и вѣщки з' зємли (серед. XVII ст. *Хрон.* 237зв.);

(що) знищити, зруйнувати: то(т) Вавилѡ(н) Дáрій Кро(л) Мє(д)скій вы́трати(л) (1627 *ЛБ* 188).

Див. ще **ВЫТРАЧАТИ, ВЫТРАЧОВАТИ.**

ВЫТРАЧАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) *(припиняти існування чогось)* нівечити, винищувати: заразли́ваѧ и шкодли́ваѧ тáѧ наоука, ѡвоцы правди́вой наоукы и набожéнства вытрачаєтъ и выгоублáєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 125).

Див. ще **ВЫТРАТИТИ, ВИТРАЧОВАТИ.**

ВЫТРАЧЕНЄ, ВЫТРАЧЕНЬЄ *с.* Вигублення, винищення: ти́ра(н) тѕрéцкій, хо(т) при́сѧглы(м) крвѣ хр(с)тіа(н)скоє нéпріатєлє(м) бѕдѕчи, на кгроу(н)то(в)ноє вытрачéньє и́хъ ни́кгды здобы́тисѧ нє мóжє(т), алє частокрóть... ихъ сѧ оборон'цєю ставáєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 159 зв.); Анаѳєма: Пѕ́стош', або вытрачéнє (1627 *ЛБ* 176).

Пор. **ВЫТРАТИТИ.**

ВЫТРАЧОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(видавати гроші на щось)* витрачати: Цáръ зáсь Ирáклій,... в' край́ны Пéрсіи вшéдши, тáмъ ѻнѡю монéтѕ вытрáчѕєтъ, и потѕжнє з'ражéн' и звитѧжє(н) бываé(т) ѡ(т) нéгѡ Хóсро(й) (Київ, 1627 *Тр.* 680).

2. (кого) *(умертвляти)* вигублювати, винищувати: Розгнѣва(н)ный прєтѡ Бгъ, мѣсто ихъ запалáєт', и самы́хъ, наслáвши жолнѣрѡвъ, вытрáчѕєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 497).

Див. ще **ВЫТРАЧАТИ, ВЫТРАТИТИ.**

ВЫТРВАНЄ, ВЫТРВАНЬЄ *с.* (*стп.* wytrwanie) витривалість, витримка, терпіння: тáкъжє прєз' Млтвы, Скрѕхѕ, Плáчъ, Ѡфѣры, Ялмѕжны, и тєрпли́воє в' напѕщéныхъ ѡ(т) Ба досвѣдчéнѧ(х) вы́трва(н)є, дшѣ свои очищáли (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156); Анéк(т): Знóсны(й), вы(т)рвáнѧ го(д)ны(й) (1627 *ЛБ* 176); Єсли бовѣмъ надѣѧ, и рáдость при нéмъ бѕдѕтъ, побѕдитъ єго до працóван'ѧ и до вытр'вáньѧ в' оу́тискахъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 238);

(чого) успішне закінчення: А я́къ юнáкъ чи́рствы(й), задáныи на поєді́н'кѕ рáны мѕжнє знóситъ и ѡ(д)ражаéтъ: так' и хр(с)тіáнє, внѕтрніи и зєвнѕтрніи вóйны, и оу́тиски тєрпѣти пови(н)ни, жéбы по вытрвáню би́тви, звѣтѧжцами зостáли (Вільна, 1627 *Дух.б.* 132).

Пор. **ВЫТРВАТИ.**

ВЫТРВАТИ, ВИТРИВАТИ, ВЫТРИВАТИ, ВЫТРЫВАТИ, ВЫТРВАТЬ, ВЫТРЪВАТИ, ВЫТЪРВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* wytrwać) **1.** *(про час)* минути, вийти, пройти: и там же з некоторыми суседами и прыятели своими обед отправивши в тои буде у Миска,... нимъ бы набожество вечернеи надошло и до церкви зазвонено, час малый вытървал (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 344).

2. *(перебути якийсь час де-небудь, як-небудь)* витримати, витерпіти (до кінця): длѧ нєзаплаты заслѕжоного з скарбѕ нашого, драби тамъ вытривати нє могѕтъ, нє маючи за што ѡдєжи кѕпити (Варшава, 1566 *AS* VII, 105); и выда(ст) бра(т) брата на смртъ... и повстану(т) дєти противъ родичомъ... И будєтє... мєрзєными для имє(н)я моєго. Алє хто вытрыває(т) до ко(н)ца то(т) будє(т) захова(н) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 50 зв.); а до(б)рїи за(с) абы сѧ в' вѣрѣ спробовáли и до кон'ца... выт'рвá(в)ши бо(л)шѡю заплáтѕ собѣ заслѕжи́ли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 73); єсли // нє до конца вытрваєшъ ничого

иншого ты(м) часо(м) мѣйса добрє (к. XVI ст. *Розм.* 64 зв.-65); А гды́мъ пра́ви два дни и свѣ но́чи вы́трвалъ, та́кємъ роздра(ж)нилъ бѣса, жє вє́сь по́ломєнємъ огна ста́вшиса, ма́ло нє попали́л᾽ всєго што́мъ мѣл᾽ в᾽ кєльи (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 7); И мы теды ту, схутю въ Церкви ся скупивъши: И гробъ тотъ съхоры Аггеловъ окруживши, Повинности своюй досыть учинѣмо А презъ тотъ часъ хентне вытрвати хотѣмо (Львів, 1630 *Траг.п.* 161); Єжєли бы хто... потрєбова́лъ, бо́л᾽шєи вѣдомости з᾽ пи́сма ст҃о́гѡ з᾽ ст҃ы́хъ соббро́въ и з᾽ бг҃оносныхъ Ѡ(т)цє́въ: Таковы́й нєха́й тєрпли́вє на ма́лый часъ вытрває(т) (Київ, 1645 *Собр.* 2 зв. ненум.).

3. (чому, що, чого і без додатка) *(біль, страждання, що-небудь неприємне)* знести, стерпіти, витерпіти (що): Пото́мъ бы́лъ том8 с8дъ і м8чєно. и́ныи нє вы́тривали помє́рли в м8кахъ (1509-1633 *Остр.л.* 131 зв.); па́пє(ж) та́к᾽ са тира́н᾽скы обходи́лъ з ри́маны стина(л), топи́лъ, д8ши́лъ, што пєрєднѣйшїє осо́бы... нє мог8чи́ бо́лшєй с8ро́вств8 єго вы́трывати, то́ргн8лиса на єго ри́манє, м8са(л)... з ри́ма оутєчи́ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 49 зв.); Сл8хай єщє́... Ца́ръ... Живо́тъ тако́вый прова́дилъ, нє я́ко Ца́ръ, а́лє яко́го и по́длый с8сѣдъ вы́трвати нє мо́глъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 174); Чєловѣкъ: А кто(ж) такъ з᾽нєсти можє(т) и витривати? Агг҃лъ: Самая добрая совѣсть то витривати можє(т) (Чорна, 1629 *Діал.о см.* 268); Ѡ Прєч(с)таа Па́нно якъ мо́жєшъ вы́трвати, На окр8́тно(ст) м8къ сн҃а я(к) мо́жєш᾽ взира́ти (Львів, 1631 *Волк.* 9 зв.);

(знести несприятливі умови) витримати: прирожє(н)є тєлє́сноє є(ст) сказитє(л)ноє, и нє вытръває(т) того ѡбо́єго понєсти (Острог, 1607 *Лѣк.* 41); Орєлъ, ястрєб8 подо́бєнъ з᾽ родза́ю бо́лшых᾽ орлѡ́въ кото́рый мо́жєтъ вы́трвати бє(з) ѣдѣна м҃ дні́й (1627 *ЛБ* 125); ѡстрости манасты́рской вытривати нє мог8чи, з᾽ зако́н8 нє вы́ст8пилъ (серед. XVII ст. *Кас.* 34 зв.).

4. (чого і без додатка) Стриматися, витримати: Єсли та завода(т) мысли злыи до ѡ(б)жи(р)ства // пїанства... вытрва(и)... дла цр҃ства нб(с)ного (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 18-18 зв.); ѡдно на мл҃твѣ на постѣ и на пра́цы тр8ди́лисє мо́вєчи. ма́логѡ єсмо по́ст8 вы́трвать нє хотѣли. чи ни мож тєпє́рь бо́лшїй (серед. XVII ст. *Хрон.* 10 зв.).

ВЫТРЕБИТИ *дієсл. док.* (*стп.* wytrzebić) (що) вичистити: в ко́торого то в роуцѣ єго ло́пата, и вы́трєби(т) гоу(м)но своє, и събєрє(т) пшєни́цоу во жи(т)ницоу свою, а плє́вєлы па́лєны боуть огнє(м) нєоугасаємы(м) (XVI ст. *УЄ Літк.* 7).

ВЫТРЕЗВЕНЄ *с., перен.* (чого) Протверезіння: Прє́то(ж) Бо́зкими приказа́н᾽ми, противъ тєлє́снымъ намѣтноста(м) ва́лчмо, покара́ймо смы́слы поро́жнєи хва́лы: по(д)нєсѣм᾽ проти́вкѡ дА́вола войноу́, оузбро́ймоса на вытрєзвє́на мыслє́й (Львів, 1642 *Час.Слово* 277 зв.).

ВЫТРЕЗВЕНЪ *дієприкм.* Витвережений: з᾽ п᾽а́нства вы́трєзвєнъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 992).

ВЫТРЕЗВИТИСА *дієсл. док.* **1.** *(стати тверезим)* витверезитися: рє́клъ є́й: доко́лєжь пьА́ною б8́дєш᾽, вы́трєзвиса тро́х8 ѡ(т) вина, кото́рымъ са оупила (серед. XVII ст. *Хрон.* 198).

2. *Перен. (почати реально мислити, сприймати що-небудь)* витверезитися: То́є всє слы́шачи наймы́л᾽шїє, пов᾽ста́ньмо вы́трєзвившиса. а бо(л)шє на(д)то ты́мъ грѣхо́вны(м) сно́мъ нє спѣмо. нагородѣмо до́бры(м) кон᾽цє́мъ пє́ршїй злы́й живо́тъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 125);

(припинити гріховне життя) отямитися, отверезіти: Нєвымо́вной абовѣмъ до́броти и нєсказа(н)ной ла́скавости Бг҃ъ на(д) на́родомъ лю(д)ским᾽ заживає́т᾽, былє бы(х)мо са са́ми вы́трєзвити хотѣли, и щи́рє к᾽ нєм8 навєрн8́тиса дла дост8пє́на збавє(н)а ста́ралиса (Вільна, 1627 *Дух.б.* 41);

(від чого) позбутися (чого), отямитися: нико́ли таковы́й правди́вого живота нє дост8́питъ, и нє вы́трєзвитъса ѡ(д) матєрїа́лнаго п᾽а(н)ства, а́ни ро(з)свѣтитъса я́сность дх҃а в᾽ дш҃и потємнѣлой (Вільна, 1627 *Дух.б.* 220).

ВЫТРЕСТИ *див.* **ВЫТРЯСТИ.**

ВЫТРИВАТИ *див.* **ВЫТРВАТИ.**

ВЫТРИКУШЪ *ч.* (*стп.* wytrykusz) доглядач церковних речей: и пєрєсмотри(в)ши то(г) 8сєго ѡобрали пн҃а лєска вытрикушє(м) изъ ивано(м) крамарє(м) и дали и(м) до р8(к) ключѣ цє(р)ковныи и скарбь (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).

ВЫТРИМАВАТИ *дієсл. недок.* (без додатка) *(не піддаватися у боротьбі)* вистоювати: Весь

свѣтъ и правое рицерство вѣдаетъ свѣдоцство, якъ они [козаки] тамъ мужне, преважне и рицерско поступовали, якъ насилнѣйшимъ... Турецкимъ штурмомъ отпоръ валечный давали, и вытримавали, такъ ижъ цесаръ,... зо встыдомъ отступити мусѣлъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1111).

ВЫТРИМАНЄ *с. (одержання взамін)* отриманння: тую суму по възросту лет их кождому зособне въ ровный дел отдастъ, або маетность свою на вытримане тое сумы пустит, великое за то от Господа Бога нагороды и от... потомковъ чекаючи вдячности (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85).

ВЫТРУБЛЕВАТИ *дієсл. недок. (подавати сигнали на трубі)* витрублювати: по (з)витѧ(з)ствѣ по(д)лои рóты,... вытрȣблює(т), выкрикáєтъ, и мóвитъ (серед. XVII ст. *Кас.* 74 зв.).

ВЫТРУДИТИ *дієсл. док.* (у кого чого) *(заслужити собі що-небудь працею, доброю поведінкою)* заробити, здобути: ȣже и вáшȣ вóлю испо(л)нѧю(т), во слѣ(д) Ска(р)ги всѣгды трȣдѧ(т)сѧ, а вытрȣдити, выпросити, выжєбрати и выплакати собѣ ȣ Скарги справє(д)ливости никако(жє) нє могȣ(т) (1598 *Виш.Кн.* 308 зв.).

ВЫТРУТИТИ *дієсл. док.* (*стп.* wytrącić) **1.** (що з чого) Вибити (з рук), *діал.* витрутити: жадного дей шлюбу тамъ не было, кгдыжъ дочка моя тому ксендзу и книги з рукъ вытрутила (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 435).

2. (чого, що, з чого що, на що) *(утримати певну суму)* вирахувати: Єстлижбы єси над сєє росказанє и ȣпоминанє нащо иначєй чинила, а прєдсѧ тыє платы нєпомєрныє... на них брала..., тогды на ѡн час за вси тыє шкоды людєй тых... тобє вытрȣчоно бȣдєт (Петрків, 1552 *AS* VI, 124); и то, што бȣдєт з вѣдомомъ того єго мистра выбраковано, то мнѣ кнѧз Єго Милость часȣ ѡстатных роков заплаты вытрȣтити маєт, штобых я шкодовати чєрєз то мєл (Вільна, 1555 *AS* VII, 10); панове братя,... маютъ первей сыну моему..., тую суму пенезей, што я далъ, отдати, а вытрутивши то, што на мою часть сумы откладати прийдетъ, оные именя..., в держане свое взяти маютъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 109); А если бы теж што в той маетности... на будоване,... наложили, теды им тое за слушным показанемъ вытрутити с тое ж сумы аренды маемо (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 164); Взѧли(с)мо чи(н)шȣ за єди(н) ро(к) з до(м)ȣ бра(т)ско(г) зло(т) ѕ҃і. А ѡстато(к) зло(т) к҃є на роботȣ вытрȣти(л), в то(т) ча(с) кгды пнъ Лє(с)ко бȣдовничи(м) бы(л) (Львів, 1614 *ЛСБ* 1045, 1); панъ янѣ(и) чы(н)шо(в) нє даючы єщє хотѣлъ абы му якую(с) интєрє(с) ѡпустити и чыншѣ ѡ(т) склєпу и... ѡ(т) єго мєшканє из сумы записовой вытрутити лє(д)во нє половицȣ (Львів, 1645 *ЛСБ* 73 зв.).

Див. ще **ВЫТРУЧАТИ.**

ВЫТРУЧАТИ, ВИТРУЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** (*стп.* wytrącać) (що з чого) вибивати (з рук), *діал.* витручати: ѡни свщ҃енниковъ до вязє(н)я... сажали, црк҃ви замыкали, прч(с)тоє тѣло и кро(в) хр(с)та бг҃а нашє(г) хȣлящє з рȣкъ поповски(х) на зємлю вытрȣчали (Львів, 1595 *ЛСБ* 277).

2. (з чого) *(утримувати певну суму)* вираховувати: А єстлибы... кнѧз Роман... // ѡт мєнє чого потрєбовал за квитами своими, я мамъ єго Милости на квиты єго давати, а часȣ плачєнѧ котороє с тых сȣмъ ближєй сѧ трѧфѧт, вытрȣчати Єго Милость мнѣ маєт (Вільна, 1555 *AS* VII, 9-10); А если бы тежъ,... тые именья мои черезъ огонь, албо неприятеля... спустошели бы, тогды я съ потомками своими..., при викупне, ничого собе съ тое сумы пенезей за то вытручати, и оныхъ пенезей гамовати не маю (Луцьк, 1587 *АрхЮЗР* 6/I, 163); с тоє сумы па(н) Павє(л) Шха(р)тъ нє дода(л) ми золоты(х) по(л)ски(х) шє(ст)со(т) сємъдєсятъ и ѡ(с)мъ..., вытручаючи на... [д]о(л)гъ спо(л)ны(и), пану Даниєлєви Гавратови... налєжачи(и) (Володимир, 1618 *ТУ* 262); теды его коштъ власный и накладъ, што колвекъ онъ наложилъ, жадныхъ браня ему пожитковъ не отмавляючи и не вытручаючи... не маеть гинути такъ отъ насъ самыхъ яко и потомковъ нашихъ (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 72).

◇ **на шию вытручати** (кого) — витурювати (гнати) в шию: другихъ законниковъ, спеваковъ, слугъ церковных и людей убогихъ, на шию з монастыра вытручаючи, бъючи, роспудивъши,... дверей и замковъ поотмыкат до церкви и склеповъ не могучи, доперож казалъ передние двери..., выбитъ (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 752).

Див. ще **ВИТРУТИТИ.**

ВЫТРУЧЕНЫЙ *дієприкм.* Вигнаний, *діал.* вытручений: А єсли кто прє(д)рєчєный… вырокы нє держитъ… нєхай бꙋдєтъ анаѳема, и вєдлꙋгъ… Христіанского каталогꙋ, яко тꙋжїй, вытрꙋчєный и ѡ(т)тѧтый абы былъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 143).

ВЫТРЪВАТИ *див.* **ВЫТРВАТИ.**

ВЫТРЪГАТИ *див.* **ВЫТОРГАТИ.**

ВЫТРЪГНУТИ *див.* **ВЫТОРГНУТИ.**

ВЫТРЪГНУТИСѦ *див.* **ВЫТОРГНУТИСЯ.**

ВЫТРЪПѢТИ *див.* **ВЫТЕРПѢТИ.**

ВЫТРЫВАЛЫ *прикм.* Стійкий, незламний: А кто вытрывалы, при вѣрѣ в сталости кр(с)тъ по-то(м)комъ, довалъ в цалости (Дермань, 1605 *Нал. на г. Остр.* 6).

ВЫТРЫВАТИ *див.* **ВЫТРВАТИ.**

ВЫТРѢЩАТИ *дієсл. недок.* ◊ **очи вытрѣщати** (на що) — витріщати очі: длѧ того, и(ж) блгословєнїѧ бжїѧ ѡ(т)стꙋпає(т) // вѣрꙋ къ боу погꙋблѧє(т), и надє(ж)ды во бга ѡ(т)бѣгає(т). на мир'скоє ж щастє ѡчи вытрѣщає(т), и вѣдѣвши тоую ча(ч)кꙋ прєлє(с)тноую лакоми(т)сѧ, и ѡбѣма рꙋкама ср(д)ца и помысла хватає(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 243 зв.-244).

ВЫТРѦСАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) *(детально шукати з метою виявити щось)* витрясати: Ѡсобливє напро(д) ѡ Іюдѣ Маккавєю, который в' Сіонѣ Кролѧ вєликого мѣстѣ, кгды лю(д)… ѡ(т) нєпрїатєлєй побитый и посѣчєный видѣ(л), и пазꙋхи и(х) вытрѧсаючи, захованыи балванки понаходи(л), заразъ длѧ очищєнѧ… грѣхꙋ… спорѧдилъ офѣрꙋ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 106).

Див. ще **ВЫТРЯСТИ.**

ВЫТРЯСТИ, ВЫТРЕСТИ *дієсл. док.* (що) *(переглянути, шукаючи чогось)* перетрясти, витрясти: тамъ же скрини и вси апараменъта (!) костелные вытрести и переворочати казалъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/I, 500);

(трясучи викинути що-небудь) витрясти: И опятъ мовитъ Павелъ,… коли проповѣдавъ жидумъ Іисусъ Христа, а они сопротивляли ему и хулили, а вунъ вытрясъ одежу свою и рюкъ икъ нимъ (XVI ст. *НЄ* 133).

Див. ще. **ВЫТРѦСАТИ.**

ВЫТСЮДУ *див.* **ОТСЮДУ.**

ВЫТСЮДЪ *див.* **ВЫДСЮДЪ.**

ВЫТТЕПЕРЪ *присл. (з цього часу)* відтепер: "Мовивъ Христосъ чл҃вѣку расслабленому: Атъ иже есь здоровъ, смотри, выттеперъ дале не согрѣшай, ажъ не буде ти гурше май" (XVI ст. *НЄ* 64).

ВЫТТРЯСТИ *див.* **ОТРЯСТИ.**

ВЫТХНЕНЬЄ, ВЫТЪХНЕНЄ *с.* (*стп.* wytchnienie) перепочинок, відпочинок: Теды не дамъ тѣлу моему вытхненья: Анѣ ногамъ и бы знакъ отпочненья (Львів, 1630 *Траг.п.* 171); во(й)тєхъ сє-лє(ц)ки(й) рꙋдъникъ протє(с)та(н)та… на госъ-тинъцꙋ отъ рꙋдъки пєрєдъ домомъ своимъ потъкавъши и додому… на хлєбъ и попасти и вытъхнєнѧ конєви запросилъши… протє(с)танътъ …за доброю волю подяковавъши… поєха(л) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91 зв.).

Пор. **ВЫТХНУТИ.**

ВЫТХНУТИ *дієсл. док.* (*стп.* wytchnąc) перепочити, відпочити: єсли єсть конь твой напоєный? // єщє нє поєны(й) нє прова(д) тєра(з) до воды абовѣмъ єщє нє вы(т)хно(л) зопсова(л) бы(с) ѡного внꙋтрности (к. XVI ст. *Розм.* 40-40 зв.); Скоро бы(м) єдно хотѣ(л) тєбє и твоєго страхꙋ поз'быти, // и вы(т)хнꙋвши ѡ(т) болю, сєрцєм' и оумысломъ тѧ забыти (Дермань або Острог, 1603 *Лям.Остр.* 22-23); По тыхъ зємныхъ трꙋдахъ и працахъ: // Вытхни собѣ в' горныхъ палацахъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 41 зв.).

ВЫТХОДИТИ *див.* **ОТХОДИТИ.**

ВЫТЪ *див.* **ОТЪ.**

ВЫТЪВЯЗАТИ *див.* **ОТВЯЗАТИ.**

ВЫТЪРВАТИ *див.* **ВЫТРВАТИ.**

ВЫТЪРЫВАТИ *див.* **ВЫТРВАТИ.**

ВЫТЫКАНЬЄ *с.* Дорікання (чим); вказування (на що): дєсѧтины… // …прє(з) моцъ вытѧгаю(т), на нєдостатокъ по(д)часъ ѡ(т) голодꙋ здыхаючи(х), оубѡгихъ людєй ничого сѧ нє оглѧдꙋючи, алє єго єщє пѡзнымъ тыхъ то дєсѧтинъ вытыканьє(м), за которымъ згноє(н)є збожа на полю идєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 194-194 зв.).

Пор. **ВЫТЫКАТИ.**

ВЫТЫКАТИ *дієсл. недок.* (що) *(знаходити негативну рису в когось)* дорікати (чим); вказувати (на що), *діал.* витикати (що): а ѡнъ вытыкаючи

зло(ст) ихъ рѣклъ и(м): ґко на збоуйцѹ вышлисте з мечами и з кїйми поймати ма... щожъ бы ва(м) помогли кїи тыи и wрѹжа кды бы(м) поиматиса не хотѣ(л) ва(м) допоустити (поч. XVII ст. *Проп.р.* 92); малость свою и неспособность на тоую слоужбѹ вытыкаєтъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 440).

Див. ще **ВЫТКНУТИ.**

ВЫТЬ *ж.* Частина, пай при розподілі здобичі на полюванні: кгды по перве(й) пороши староста тамъ... половить тогды вжо вольно черкасъцомъ... зверъ бити... а выти жадноє с того wтъ нихъ не бирано (1552 *ОЧерк. З.* 11).

ВЫТѢКАНЄ *с. (вид спортивних ігор)* перебігання: ри(с)танїє, выбѣга(н)є, вытѣка(н)є, га(р)цова(н)є (1596 *ЛЗ* 73); Ристанїє: Выбѣга(н)є, вытѣка(н)є, гарцова(н)є (1627 *ЛБ* 109).

Див. ще **ВЫТѢЧКА.**

Пор. **ВЫТѢКАТИ.**

ВЫТѢКАТИ, ВЫТЕКАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(виходити звідки-небудь, появлятися) (про рідину)* витікати, випливати: минѹлъ часъ длъгїй, и болото помалѹ до воды са прибравши Жродло затамовало, и початокъ, кѹда вода вытѣкала загрѹзило (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813); тоє бовѣмъ Індѣйскоє цр(с)тво дѣлитъ и розливаєтса до островѡвъ реки Акїана котораа вытекаєтъ з' раю (серед. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.); *Образно*: Ласка претѡ Дха Стгѡ, гды до ч(с)того Ср(д)ца завитаєт', а мѣсце собѣ в' нем' знайдет', барзѣй нѣж' наѡбфитшеє жродло вытѣкаєть, и нѣколи выливати з' себе не престаєт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 325);

перен. (про звучання голосу) виходити, витікати; звучати: Там' незбѡжниковъ перестали ѡ(т) трвоги и тамъ ѡтпочинѹли спрацованыи тѣломъ: и николи не оуслышали прикрогѡ голосѹ вытекаючо(го) данїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 57 зв.);

перен. (про зростання почуттів) випливати, витікати: любовъ єстъ источникъ або жро(д)ло ѡгна, имъ далей вытѣкаючого, ты(м) бол'шей прагненье до бга чиначого (Острог, 1598 *Отп.КО* 31);

перен. появлятися, з'являтися: А гдє(ж) и пошлєтъса, который всюды єстъ з' Ѡцємъ и Сномъ; ґкъжє и выметъса, который не вытѣкаючи всє ѡживлає(т) и посвачаєтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 254).

2. *Перен.* (з чого) *(брати початок)* походити (від чого): абысь з' ними годенъ былъ, ґкъ оучень правдивый, хвалити в' нб(с)номъ Іер(с)лимѣ Ѡца поча(т)кѹ не маючого, Сна сполѹ бе(з) початкѹ з Ѡцємъ, Дха сполъ завшебытного з' Ѡцємъ и Сномъ, ѡ(т) Ѡца походачого, и на Снѣ почиваючого, ґко єдиноисто(т)ного з' ни(м), и ѡ(т) тогожъ єдиного жродла Ѡца вытѣкаючого (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 293); *Образно:* преславныи г(с)ь бъ нашь ѡ(т) него(ж) вси рѣки и вси мора потоци и ѡзера и колодези вытекають (1489 *Чет.* 211 зв.); Іис Пресладкїй Бгъ нашъ: з' которого всѣ рѣки, всѣ вдачныѣ солодкогѡ мора криницы, озера и колодазѣ вытѣкаютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 322).

Див. ще **ВЫТЕЧИ.**

ВЫТѢКАТИСА *дієсл. недок.* Змагатися, бігати наввипередки: рі(с)таю съристаю(с), збѣгаюса, вытѣкаюса, на кѹпѹ схожѹса (1596 *ЛЗ* 73); Ристаю, Рищѹ: Выскакѹючи бѣгаю, або бѣжѹ. Съристаюса, збѣгаюса поспѡлѹ вытѣкаюса, на кѹпѹ схожѹса (1627 *ЛБ* 109).

ВЫТѢЧКА, ВЫТЕЧКА *ж.* **1.** Кінне змагання: Позорищє... мѣсцє гдє бываютъ вытѣчки и ширмѣрства (1627 *ЛБ* 86); Ристанїє: Вытѣчки, Гарцованїє, Гонитвы, Завѡды, Бѣганїє коньми (Львів, 1642 *Жел.П.* 8).

2. Збройний напад: А симонъ... оучинилъ вытечкѹ з' мѣста, и попалили военныи приправы, и билиса з' вакхидомъ и стертый есть ѡ(т) нихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 486 зв.).

Див. ще **ВЫТѢКАНЄ.**

ВЫТЯГАНЄ, ВЫТЕГАНЄ, ВЫТЯГАНЪЄ, ВЫТАГАНЄ *с.* **1.** *(примусове збирання податку, боргу)* стягання: воеводове и подскарбии... // ...не толко именя, фолварки нищатъ, и подданыхъ врядники и слуги ихъ, бранемъ и вытеганемъ на нихъ незвыклыхъ цыншовъ и податковъ, пустошатъ и розгоняютъ, але и привиля, листы, фундуши продковъ нашихъ... не ведати, где ся подеваютъ и гинутъ (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 246-247); Третий ѹчить способѹ вытягана долговъ (к. XVI ст. *Розм.* 5); Братство... ѡбрали... побо(р)цами... Полецивши имъ... моцъ... и стара(н)є ѡ то(м) мѣти, то єстъ до ѡ(т)бирана гроши(й), складокъ,... такъ тєжъ и

пови(н)нности (!) вытагана (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 5); кгдымъ пыталъ подданыхъ тамошънихъ,... веле бы подданыхъ за держанъя его милости пана подсудковаго прочъ пошло? — поведили: ижъ за... вытяганъемъ повиностий незносныхъ, и забытъемъ невинънымъ, пошли прочъ (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/І, 446); его м(л) па(н) во(и)ски(и) володиме(р)ски(и),... бе(з) жа(д)ного пра[в]а выбераню и вытяганю ѡ(д) ро(ж)ны(х) люде(и) и купцовъ... мыто якое(с) мо(с)товое непра(в)не... // бира(л) (Володимир, 1646 *ТУ* 332-333).

2. Домагання, вимагання: Бгъ... дол'го чекалъ ѡчекываючи часꙋ пристойного кꙋ вытага(н)ю ѡ(т) него, славы своеи (Дермань, 1603 *Охт.* 3); подданыхъ бытемъ, вытеганемъ незвычайныхъ роботъ... розогналъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/І, 493).

Пор. **ВЫТЯГАТИ.**

ВЫТЯГАТИ, ВИТЯГАТИ, ВЫТЕГАТИ, ВЫТАГАТИ, ВУТЯГАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(тягнучи, виволікати)* витягати: оудица помален'кꙋ вытагаетъ з глꙋбокости рыбꙋ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 331).

2. (кого) *(сприяти кому-небудь переселитися в інше місце)* виселяти: кназь Глѣбъ небожчик, дѣдъ наш вытагал того Бориса с Торговицкое волости... за похожого чоловека за выходом (Торговиця, 1527 *AS* III, 304).

3. (що) *(зменшувати, забирати вологість)* висушувати, витягати: слнце оуставичне ходачи надъ моремъ окиа(н)скимъ, вытагаетъ променьми своими, парею сꙋпте́лною, або мглами, сладость воднꙋю (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15 зв.); Мирра... // нѣакꙋю моцъ маетъ сꙋшачꙋю, котораа вѣл'готност' з' тѣла вытагает' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229-230); якъ слнце из сꙋкнѣ водꙋ витягаетъ такъ дши заживаю (!) своего покармꙋ в раи (серед. XVII ст. *Луц.* 528).

4. *(про руки) (витягати в певному напрямку)* простягати: Іωа(н) Бѣ(л)дага вышо(л)ши з братства, ста(л) на цви(н)тари пре(д) црковлю (!), рꙋкꙋ вытагаючи до камена порива(л)са, сромотачи лжачи Андрею братаничꙋ своемꙋ, що бгꙋ и люде(м) было противно (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2 зв.);

(звертаючись до Бога з молитвою) простягати: Моисей тежъ поткавшиса з' Амаликомъ вытагаючи рꙋки в' нбо до Г(с)да з'вытажилъ егω (Вільна, 1627 *Дух.б.* 384); Рꙋки... к' Бгꙋ... простирайме: на добрыѣ оучинки... // ...на оуближе(н)е справедливости, вытагаймω ихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 113-114); Вѣмы якω грѣшники Бгъ не послꙋшаетъ;... нехай заплаканые несе(т) в' нбо ѡчи, нехай з' вытагненными сꙋплѣкꙋет' до Пана рꙋками жалосный (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

5. (що) *(розтягати у довжину)* видовжувати: г(д)ы са постите не боудте яко лицемѣры, абовѣ(м) вꙋтагаю(т) ѡблича свои (XVI ст. *УЄ* № 29519, 12 зв.).

6. (що від кого, в кого) *(насильно забирати)* відбирати, витягати: а томоу которыи в' тебе ω(т)имаеть соукьманоу не борони емоу и сорочьки... а ω(т) того который бы твои рѣчи побраль не вытага(и) (1556-1561 *ПЄ* 235 зв.); Лꙋпѣж'цами назвати можем' богачовъ, которые ω(т) тыхъ што заплатити не могꙋтъ, речъ позычанꙋю тaж'ко вытагають (Львів, 1645 *О тайн.* 111); масла, сыры,... в месчанъ... острожецъкихъ с коморъ кгвалтомъ брали и вытягали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 94);

(що від кого) забирати, витягати (що з кого): мае(т) оузнавати в то(м) препоасаню своемъ великоую тае(м)ніцꙋ, которꙋю то(й) поа(с) ω(т) него вытагае(т), бо препоасаніе бе(д)ръ, и прикрита шкꙋрою мертвою, значи(т) же повине(н) чло(н)ко(в) свои(х) ꙋме(р)щвлениє мѣти, в' котори(х) соу(т) поча(т)ки до злои похоти (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

7. (від кого, по кому, чого) *(зобов'язувати до чого-небудь)* вимагати (чого; чого від кого): са(м) ω(т)цъ нб(с)ный, нѣчого такъ ω(т) своихъ не вытагаетъ, якъ абы жили в' мл(с)ти, в' згодѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 36); Лечъ и розꙋмъ самъ, и скꙋтокъ тоеи тайнои справы хоче(т) и вытагаетъ, абы в' квасно(м) хлѣбѣ офѣра бе(з)кровнаа справована была (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 259); Єден'е по разꙋ на день пре(з) ве(с) тыждень постановили ω(т)цы... водꙋ пити на кождꙋю Средꙋ и Пaтокъ вытагають ω(т)цеве (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 201); Вытагаетъ абовѣмъ по тобѣ Г(с)дь, жебысьса самъ на себе гнѣвалъ, и валкꙋ чини(л) з' мыслами твоими (Вільна, 1627 *Дух.б.* 22); Вѣдати те(ж) тꙋтъ и тое належит' еслибы в' ꙋтробѣ матери(н)ской зостало живое немова(т)ко, а матка бы ꙋме(р)ла // тогды пови(н)ность хрестіан'скаа вытагаеть, абы было

вы́натоє роспоро́вши ма́тъкꙋ ꙋмер'лꙋю (Львів, 1645 *О тайн.* 16-17); Зоставуючи теды протесътансъ собе и кровънымъ тое челяди своее... мелиорацию тое теперешъное протестации, есълибы того потреба вытягала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 194).

8. (що, що з кого, що від кого, що на кому) *(мито, податки, данину і т. ін.)* брати (від кого), стягати (що з кого): тоє всєє сꙋмы вышєй мєнєноє кнѧзь Федор и єго потомки на имєнью и на всєй маєтности рꙋхомой и нєрꙋхомой в Корꙋнє Полской ...искати и вытѧгати маєть (Краків, 1539 *AS* IV, 186); Присылали до на(с)... мєщанє мѣста нашє(г) киє(в)ского, жа(л)уючи ѡ томъ, и(ж)... вы дє(й)... вытєгаєтє в ни(х) на(д) листы и закла(ды)... ѡ(т) товаровъ и(х) мыта ново(г) кꙋ кри(в)дє и шкодє и(х) нємало(й) (Варшава, 1570 *ЛНБ* 4, II 1136, 27); намєсникъ єго м(л). свинюски(и)... пєрєнємши мєнє, и по(д)воды... на доброволно(и) дорозє... вытєгали на мнє м(о)цю кгвалтомь двоякоє мыто (Володимир, 1592 *ТУ* 221); дєсати́ны... // ...ѡ(т) осо́бъ свѣцки(х)... пра́вє прє(з) мо́цъ вытѧга́ю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 194-194 зв.); апостатове наши, а ваши владыкове при посвячаню своихъ поповъ не вытѧгаютъ платы пѣняжной? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 928); дошло на(с) вѣдати же ро(з)ніє в справа(х) во(и)сковы(х) в та(м)тиє краи заєхавши... пода(т)ки витягаю(т), и в напоя(х) ро(з)нии ꙋтяженя... попо(л)няю(т) (Іркліїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

9. (з кого що) *(спонукати до розповіді про що-небудь)* витягати (що), домагатися (чого): Петра самого, Христосъ Господь, якъ добрый лѣкаръ, абы его улѣчилъ, зъ однымъ имъ розмовляетъ // и трикротное теплое зъ него вызнане вытягаетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 427-428); Възыскꙋю: Вынайдꙋю, довѣдꙋюся, пыта́ю,... ста́зꙋю, вытѧга́ю (1627 *ЛБ* 20).

10. (що) *(відкривати певні якості кого-небудь)* виявляти: Ле́чъ по якѡ́вости, лю́бо дхо́вныхъ лю́бо тєлє́сныхъ добродѣ́йствъ, оумѣ́єтности и ро́зꙋмꙋ ...ма́ючи ко(ж)дого сꙋди́ти, цнѡ́тъ ѡвоцы вытѧга́ти; и по го(д)ности ко́ждого вє́дꙋлгъ заслꙋгъ ѡ(т)дава́ти бꙋдєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 279).

11. (що) Давати знати, повідомляти (про що): Зачи́мъ рѡ́зныє кгва́лты, мѡ́рды, дє́спєкты, коли́сѧ свѣцкимъ прє(з) и́хъ дѣютъ, спра́вы о то́є собѣ напа́тыє, а́жъ до ри́мꙋ вытѧга́ютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 195 зв.).

12. *(докази)* наводити, подавати: Бо таковымъ способомъ (и тыми доводами, яко вытегаете), и злодееве, которыхъ вешаютъ, могутъ тежъ собе и своему караныо и вешаютъ для того, же ихъ Богъ милуетъ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1101).

13. *Перен. (домагатися, примушувати кого-небудь вийти з-під чийогось впливу, зрадити віру)* витягати: Пытаю ва(с) ксє(н)дзовє би(с)кꙋпи, гдє па(с)тырє(м) таѧ властъ назна́чєна и ꙋзаконєна; яко да вслѣ(д) блꙋдꙋ, и новы(х) вымыслъ собою набыты(х) и(з) обо́ры зако(н)ноє вѣчнє ꙋфꙋндова́ноє овца вытѧгаю(т), и в' свою погибє(л) (:єсли сами в нє(и) ꙋтонꙋти злы(м) м(д)рованїє(м) и нєч(с)ты(м) житїє(м) изволи(в)ши:) и ты(х) вовлача(т) (1598 *Виш.Кн.* 282).

Див. ще **ВЫТЯГНУТИ.**

ВЫТЯГНЕНЇЄ, ВЫТѦГНЕНЄ *с.* **1.** Розправлення, витягнення: Вшистко потѧгноу нахилє́на(м) головы, ра́мєновъ вытѧгнє́нѧ(м),... а роу́къ провєрчє́намъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 299 зв.).

2. Спасення. *Образно:* Пхнꙋти якобы на водꙋ тотꙋ дошкꙋ. то є(ст) мєжи люды и пꙋстити тꙋю наꙋкꙋ, жєбы сѧ єи статє(и) нє хвита́ли, кото́ріє с потопꙋ глꙋбоки(х) во(д) грѣхо(в) ратова́ни, и на бєрє(г) зє(м)лѣ живои то є(ст) до ла́ски б͠жеи и хва́лы вѣчнои вытѧгнєнїѧ щи́рє собѣ зыча(т) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 3 зв.); Виѳасє́па,... До́м' здоро(ж)ности, до(м) вытѧгнє(н)ѧ, або Тє́рнѧ (1627 *ЛБ* 194).

Пор. **ВЫТЯГНУТИ.**

ВЫТЯГНЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (простягнутий по одній лінії)* довгий, витягнутий, витягнений: гаска рыболовка... вызнала и(ж) продала частъ ѡгороду своєго... ѡ(т) сто(л)па... до границѣ города писа(р)ского на сну(р) вытѧгнєный просто а мєжи домы я(к) стѣна стои(т) (Львів, 1589 *Юр.* 10 зв.).

ВЫТЯГНУТИ, ВИТАГНУТИ, ВЫТЕГНУТИ, ВЫТЯНУТИ, ВЫТѦГНУТИ, ВЫТѦНУТИ *дієсл. док.* **1.** (що, кого) *(тягнучи, виволокти що-небудь звідкись)* витягнути: Встоупиль симонь пєтрь и вытагноуль сѣть на зємлю плъноую вєликыхъ рыбь (1556-1561 *ПЄ* 440); стєрєзи щобы нєдо(л)го

дръжати поупа щобы матицѣ нє вытєгноу(л) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 10 зв.); Єгда(ж) ѡныи дѣткы в скринцѣ на рѣкоу поу́щєны были... и пото(м) зависли под єдины(м) брєго(м), и с при́годы, почꙋла во(л)чица пла(ч) и(х) и вытагноула скри́нкоу на брє́гь и до́была дѣтєи (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 110); тая шкута... та(к) зламалася... и для то(го) на бєрє(г) витя(г)нєна (Володимир, 1602 *ТУ* 234); почꙋла влъчи́ца пла́чъ и(х), выта́гноула скрин'коу на бє́рєгъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 30); ма́лымъ дєрєвцє(м) жєлѣзо з' воды вытагноулъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 273); лѡ́вци, и рибы́тви твѡи вытагнꙋли ихъ [рибъ] на свѣтъ ч(с)тогѡ Нб(с)ногѡ зєфѣра (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 170);

(що) *(дістати щось із середини чого-небудь)* витягнути: єдинь з' мєжи ты(х) которыи были съ исомь прострѣль роукоу с'вою и вытаг'ноуль мєчь свои и оударивь слоужєб'ника... и ѡ(т)таль єго (1556-1561 *ПЄ* 113 зв.); вы́тагнꙋлъ лꙋ́къ рꙋ́кѡ́ю и пострѣлилъ Іѡра́на мєжи плє́чи (серед. XVII ст. *Хрон.* 329 зв.);

(кого) витягнути, виволокти: За тымъ пуславъ сына своего, и у тѣлѣ ся явивъ, та его не пріяли, али роспяли, вытагли вонъ изъ винницѣ, чомъ вонъ изъ Ерусалима убили Господа (XVI ст. *НЄ* 127); ча(с) бовѣ(м) приспѣ(л), да єго на срєдꙋ вытагнє(м) и плакати // ...на(д) ни(м), я(к) по наглє здохло(м) бꙋдє(м) (1599 *Виш.Кн.* 216 зв.-217).

2. *(про руки) (витягти в певному напрямку)* простягнути: Потомъ Жєлєхъ выстꙋпивши, почалъ мовить, вытагнꙋвши рꙋкꙋ, на Єго Милость кназа Романа слова прикриє,... а ѡбразливыє, ѡтповєдаючи (Петрків, 1565 *AS* VI, 262); та́къ сєбє стра́вою нє́приатєлєви, // чи́ниш', якъбы пта́шечка ѡ(д) орла,... з'ѣдєна бы́ла: а́лбо дита, нє зна́ючи, рꙋ́кꙋ до оужа вы́тагнꙋло, ѡ(д) кото́рогѡ бы оущ'кнє́но, роз'пали́лоса я́домъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 356-357); Вы́пꙋсти(л) тє́жъ голꙋ́би́цꙋ..., кото́раа нє нашє́дши гдъ бы ѡ(т)почи́ла нога єа, вороти́лаcа к' нємꙋ до корабла,... вы́тагнꙋлъ Нѡ́є рꙋ́кꙋ а оухвати́в єи унє́слъ до корабла (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.);

(вирівняти ноги) витягнути, випрямити: и́ншаа [кєлья] была тѣснє(й)шаа, в' кото́рой нє мо́гл' но́гъ вы́тагнꙋти (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 7 зв.).

3. (кого на що) *(залучити до якоїсь справи)* притягнути: па́пѣжѡ(м) ри(м)скимъ:... нє новина в' пи́сма(х) фа́лши чини́ти, а слѡва́ми оума́рлыхъ котѡ́ры(х) пє́внє за живота на свѣдє́цтво за собѡ́ю нє бы́ли бы вы́тагноули, свѡ́ихъ рєчі́й, а особли́вє звы́рхности по(д)пира́ти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 154).

4. *Перен. (позбавити організм хвороби)* витягнути: скамонїа прията выгонитъ колєрꙋ и вытанє(т) болєсть ѡ(т) всѣ(х) жылъ (XVI ст. *Травн.* 416).

5. (що від кого) *(одержати з труднощами)* витягнути: нє мо́глємъ грошє(й) вытягнꙋти ѡ(т) ѡныхъ которыи мнѣ сꙋть винны (к. XVI ст. *Розм.* 33);

(силою забрати) відібрати, взяти: тамъ же презъ день и презъ ночъ при собе его маючи, розмаитые деспекты оному выражали,... и квитацию,... съ печатю и съ подписомъ руки... кгвалтомъ // вытягнули (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 222-223); кгды... по(д)даныє поводовыє... до Козина єхали, тєды в. м(с). у ны(х) в способъ мыта взялъ, кгва(л)то(в)нє прє(з) чєля(д)ника своє(го) вытя(г)ну(л) (Володимир, 1628 *ТУ* 285);

(що на кому) *(виманюючи)* витягнути (що від кого): А то ни для чого иного то намъ вчинилъ, хотячи на насъ подачки якие собе вытягнути, што есмо не повинни (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 163).

6. (що) *(зробити явним)* виявити: оуважоу(й) ѡ дшє афєкты твои и наклонє́на и вытагни яко скоу́рꙋ прагнє́на твоє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 224).

7. Придбати, купити: якоса вамъ здає(т) єсли быса стати могло жєбы(м) вамъ танє(й) пꙋстилъ латвѣй быстє вытягнꙋли (к. XVI ст. *Розм.* 55 зв.).

8. *Перен.* (з кого що) *(вивідати, довідатися про щось від когось)* витягнути: зъ которыхъ всѣхъ нижей отъ нихъ зажитыхъ свѣдоцтвъ, болше нѣчого не вытягнутъ, только продкованье межи апостолами... въ ревности (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 441).

9. *Перен.* (кого) *(вивести з гріховного стану)* врятувати, витягнути: нѣкды з' глоубо́кости грѣхо́вной нє вы́йдєшъ, єсли бы та бъ са(м) роукѡ́ю своєю проу́дкою нє вы́та(г) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 178); *Образно:* Пріими Бжє, сїю малꙋ́ю мрє́жꙋ; або сѣтку... и въвєрзы́ ю въ мо́рє вєли́коє вѣка сєгѡ, и за(й)ми єю: множє(с)тво... рыбъ; ѡ(т) вса́когѡ // рѡ́да члвчєскогѡ, абы из глꙋбыни́ нєвѣрїа; и мра́ч-

ногѡ грѣхолю́біа; ло́вци, и рибы́тви твои́, вы́тагнѹли ихъ: на свѣтъ ч(с)тогѡ нб(с)ногѡ зефѣра (Чернігів, 1646 *Перло* 169 зв.-170).

10. (проти кому, к кому) Вирушити, виступити (проти кого): о́нъ ѡ(т)повѣдалъ не пере́йдешъ и натыхъ мѣстъ вытагнѹлъ проти́вко знезличо́нымъ лю́домъ и си́лою вели́кою, и не допѹсти(л) пере́йти презˢ грани́цы свои (серед. XVII ст. *Хрон.* 141); Оуслы́шалъ Алеѯа́ндръ, и вытагнѹлъ кѹ немѹ на войнѹ̀, а црь птоломе́й вы́велъ во́йско и заѣхалъ емѹ вели́кою мо́цъю, и в тылъ егѡ̀ обороти́лъ (Там же, 489).

11. (що) *(справу на розгляд)* подати, представити: хотячи тую справу засъ поднести на соборъ порядне вытянути послалемъ былъ потестацыю (!) до граду Луцкого презъ своего слугу (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 320).

◇ **душу вытягнути** *див.* **ДУША; на право вытягнути** *див.* **ПРАВО**[1].

Див. ще **ВЫТЯГАТИ.**

ВЫТЯНУТИ *див.* **ВЫТЯГНУТИ.**

ВЫТЯТИ, ВЫТАТИ *дієсл. док.* **1.** (що) *(дерева)* вирубати, вирізати, витяти: вы́талъ есмь высо́кіи ке́дри его… и вшо́лъ есмь ажь до грани́цъ егѡ и лѣсъ карми́лы егѡ я есмь вырѹ́балъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 346); *Образно*: Вы́тнетˢ // Г(с)дь вшелакіѣ оуста ле́стныѣ, азыкˢ велеречи́вый: кото́рыѣ мо́ва(т), азыками на́шими переможемо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 952-953).

2. (що) *(рубаючи, вибивати що-небудь)* виламати: другие до скарбъцу церковъного, то естъ склепу подъ церквою будучого, двери вытяли и выламали (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 752).

3. (кого) Знищити, вимордувати: Уважайте, мовлю, же… если Богъ прирожонихъ лѣторасліи не пощадѣлъ, пощадитъ ли диковины, межи которими бы, снать, и васъ вытяти и въ пещъ огнистый вкинути не росказалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 807).

4. (що) Виламати, вибити: Хто бы комѹ рѹкѹ або ногѹ втя(л), або ѡко, ѹхо, гѹбѹ зѹбы вытя(л),… за ко(ж)ды(й) таковы(й) члоно(к) пя(т)деса(т) ко(п) грошє(й) платити (1566 *ВЛС* 91 зв.);

(що) *(гострим поранити)* розтяти, розсікти: у… товариша єго, в голове, рогу чола, на право(и) сторонє рана шкодливаа, смертє(л)ная, до мозкгу кость вытята на три па(л)ци (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118).

5. (що) *(про шкіру)* вичинити: Феско… отдал коней трое,… гусей шестеро, за вола другого коп шест, грошей готових коп пят; комору переставити, шкуру вытяти; жупан синий, боты (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26).

Див. ще **ВЫТИНАТИ.**

ВЫТЯТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Вирубаний: о(н) былъ… в лесе я(с)трєбны(м) та(м) видєлъ и ѡгълядалъ лєсы вытятыє (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 126 зв.).

ВЫТАГАНЄ *див.* **ВЫТЯГАНЄ.**

ВЫТАГАТИ *див.* **ВЫТЯГАТИ.**

ВЫТАГНЕНЄ *див.* **ВЫТЯГНЕНІЄ.**

ВЫТАГНУТИ *див.* **ВЫТЯГНУТИ.**

ВЫТАГНУТИСА *дієсл. док.* **1.** (з чого) *(перестати бути в якому-небудь стані)* вийти; позбутися (чого): Пре́то же ихъ заприса́глъ былъ мо́вечи: Навѣдитъ ва́съ бгъ вынесте ѡ(т)селѣ ко́сти моа з собо́ю. И зытагнѹвшиса зˢ сохо́тъ, положи́лиса обозомъ во оѳо́мѣ при пѹсты́ни (серед. XVII ст. *Хрон.* 91 зв.).

2. *Перен.* (з чого) *(про душу) (розстатися з тілом)* вийти (з чого), покинути (що): та(к) и нн҃е тѣло ѡ(т) землѣ земла. зе́мленого тажа́рѹ и пока(р)мѹ пра́гне(т). дх҃ъ за(с) го́рѣ вытагнѹтиса с того ма́са ище(т). але его то(т) гной и сласти телесныа свазали, и не пѹщаю(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 252 зв.).

ВЫТАНУТИ *див.* **ВЫТЯГНУТИ.**

ВЫТАТИ *див.* **ВЫТЯТИ.**

ВЫТАТЬЄ *с.* Вирубання, зрізання: И де́рево або́вѣмъ фиго́вое (я́кѡ ма́емо вˢ При́повѣсти ев(г)лской) дла не оучине́ного пре(з) три лѣта о́воцоу, сро́гомѹ вытаˊтˢа де́кре́тови по(д)легло; а́бы надаре́мне и землѣ не запорожна́ло (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 2 зв.).

Пор. **ВЫТЯТИ.**

ВЫУЗДАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен. (який втратив почуття міри)* нестримний, розгнузданий, розбещений: панъ Кнегининский,… малъжонъку свою з некоторою субстанциею в полские

выправилъ крае, где выузданая... ребелълия козаковъ, з Оръдою злучоная, до менованого села Кнегинина... прышла (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 185); а кгды юж тот пожар выузданое своеволи козацкое,... шыритисе почал,... тотъ неприятелъ... под самое мисто столечное... прошол (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426); **выузданый языкъ** — нестримний, грубоватий у розмові; *діал.* невипарений язик: Немнѣй те́ж҆ и того постерѣга́ти... мл(с)ть ва́ша захо́четє, абы то ѡ(т) любопы́тных҆ и ціецавых҆ а не розсо́дных҆ людій, вы́зда́ны(м) азы́ком҆ щи́пано и в҆ вонтплі́вость приво́жено не было, же са тако́вым҆ спо́собом҆ и пора́дко(м) в҆ роспораже́ню тоє́ Кни́жки посто́пи́ло (Київ, 1636 *МІКСВ* 317).

ВЫУЗДАТИСЕ, ВЫУЗЪДАТИСЕ *дієсл. док., перен. (стати нестриманим, розгнузданим)* розгнуздатися: панъ Рафахъ Давидовичъ,... протє(с)товалъся проти(в)ко урожоному пну Пєтрови Циєхо(в)скому... ѡ то, и(ж) помєнєны(и) панъ... Цихо(в)ски(и)... до такового бє(з)пєчє(н)ства по(д)даны(х) княжати... прывєлъ, которыє... выузъда(в)шысє,... зъневажыли и зъкгва(л)цили... Сеня и Грыцька зъбили (Київ, 1643 *ДМВН* 266); своеволные силы козацъкие..., злучивъшисе з Ордами поганъскими татаръскими и небогобойнесе выуздавши и в тые краи вторгънувъшысе, людей зацных шляхты и посполства велю забили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 226).

ВЫУЧЕНЄ *с.* Навчання: Дѣткамъ оучи́тиса почина́ючимъ Бо́ква́рь звы́клє ре́кши Алфавита́рь з тои Ґра(м)а́тіки вы́чєрпнєный... з҆лѣтъ дєти́нныхъ з҆мо́вою заразъ привыка́ли, до вы́очє́н҆а пода́ванъ нєха́й бо́дєтъ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 3 зв.).

Пор. **ВЫУЧИТИ.**

ВЫУЧЕНЬЄСА *с.* Вивчення: По Часосло́ва за(с) и Псалтыри (кото́рыи ѡпо́сканы бы́ти нєма́ють // вы́очє́н҆юса о́вав Ґрамма́тіка з҆ вы́кладомъ, то е́сть з҆ показова́н҆ємъ и оужыва́н҆ємъ єи пожи́тко(в) насто́пить (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 3 зв.-4).

ВЫУЧИТИ *дієсл. док. (збагатити когось знаннями)* навчити: За чим за лѣтами оная грубость поганская и прироженьє влекущеє на марность того свѣта так поразило, же потомкове оных побожных благочестивых самодержцовъ, княжат руских, свѣта сего красотами уведеныє, а науками не выученыє... роздѣлилися (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26);

(про тварин) (привчити до чогось) навчити: Приѡздобла́ют҆ єгѡ... [кона] збро́єю и кири́сомъ: вѣшаютъ прє(д) ѡчи́ма єгѡ мо́н҆што́къ,... и бра(з)ґаютъ пєрє(д) ни́мъ, призвычаива́ючи єго, же́быса нє лака́лъ и нє бы́лъ боа(з)ли́вымъ: а гдє́бы та(к) ѡ(д) єзд҆ца цви́чачи нє бы́лъ вы́о́чонымъ, нє бы́лъ бы до войны спосо́бным҆ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 215);

(кого, чого) *(передати комусь свої погляди, переконання)* навчити: Нєвродъ... котóрый своєи нєзбо́жности и пото́мство своє вы́оучилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 23 зв.).

ВЫУЧИТИСА *дієсл. док.* (чого) *(набути уміння що-небудь робити)* навчитися: И пошлютъ и́хъ до мо́ра... огнє́мъ гора́щаго; идє́жє ко́па́ютса псы; чародѣє,... разбо(й)ницы, злодѣєвє..., кото́ріи выоучилиса тако́вого рємєсла, в҆ содо́мѣ, оу... сатаны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70).

ВЫФАЛШОВАНЫЙ, ВЫѲАЛЬШОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Нечесно здобутий: Жадного патрыярхи не маетъ, который бы се на еи столицу выжебраными и выфальшоваными часомъ пенезми не вкупилъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 308); А чомужъ Кгреція ваша жадного патриархи не маетъ, который бы ся на столицу патриаршую выжебраными и выфалшоваными пѣнязми не скупилъ...? (1603 *Пит.* 27).

ВЫФАТАТИ *дієсл. док.* (що) *(швидко взяти, хапаючи звідки-небудь)* вихопити: В которо(м) запалєню залє(д)во є(с)мо и(н)шиє возы з товарами з сєнє(и) вцалє з огню выфатали (Володимир, 1613 *ТУ* 252).

ВЫФУТРОВАНЪ *дієприкм.* (*стп.* wyfutrowany) *(покритий тканиною)* оббитий: Тая скрыня выфутрована вся въ коло зеленымъ сукномъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 317).

ВЫФѢҐУРОВАТИ *дієсл. док.* (що в кому) Представити, уявити собі (що в кого): И кгды ємоу пото́мка надъ звычай и бѣгъ прирожо́ный далъ, хотѣлъ за́разъ тає́мницо́ того прими́ра в҆ то(м) само́мъ пото́м҆ко́ вы́фѣкго́ровати (Дермань, 1603 *Охт.* 4).

ВЫХАЛУПИТИ *дієсл. док.* (що) Викинути, знівечити: то все зъ двора и зъ дворца выбравши, вылупивши, выхалупивши, дворъ // запалили, — трупы побитыи, возницу, кухара и боярина у въ огонь уметали (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/І, 430-431); спрятъ домовый такъ въ замку, яко тежъ по подвиркахъ въ месте и по селахъ побрали, поплюндровали, пошарпали и фундитусъ знесли, выхалупили (sic! — *Прим. вид.*), розные кгвалты людемъ убогимъ починили (Житомир, 1638 *АрхЮЗР* 3/І, 380).

ВЫХАНДОЖЕНЄ *с.* (*стп.* wychędożenie) вичищення: Ѡ(т) выха(н)доженя по(л)гака гроши(й) д҃ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 5 зв.).

ВЫХВАЛЕНЄ, ВЫХВАЛЕНЬЄ, ВЫХВАЛЕНА *с.* Прославлення, звеличення: в҄ цр҃кви... дома ...или пꙋтиемъ идꙋчи; конечнѣ повиннисмо належітоє ѡ(т) насъ выхвалєна Гдꙋ Бгꙋ ѡ(т)дати (поч. XVII ст. *Пчела* 19); Тєды тєж҄ правом҄ найслꙋшнѣйшы(м) ѡ(т) всѣх҄ тых҄ добродѣйства заживаючих҄ ѡсобъ повєтован҄є належноє,... оуслꙋгован҄є, выхвалєн҄є,... Вш҃а Кн(ж): м(л): ѡ(т)носити рачит҄ (Київ, 1625 *Кіз.Ходк.* 2 ненум.); Праз(д)нованіє..., вєсєлость, выхвалє(н)є, выславова(н)є (1627 *ЛБ* 165).

Див. ще **ВЫХВАЛАНІЄ.**

Пор. **ВЫХВАЛИТИ.**

ВЫХВАЛЕНЬЄСА *с.* Самохвальство: Любочєстіє: свобода, обиліє,... прагнє(н)є чести, злаѧ пожадливость, выношєньєсѧ, выхвалєньєсѧ, рєвнованіє чести (1627 *ЛБ* 61).

ВЫХВАЛИТИ *дієсл. док.* (від кого і без додатка) Прославити, звеличити (ким): Євглиста выпісуєт як і҃с оучит по своєй млтвѣ. оученіки ссвои(!)... якь тыж дх҃и нечтыи выганяєт... якь тыж ѡ(т) жєны выхвалєн єсть (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 69); на сєсь часъ ѡ(т) мєнє... высловлєны и выхвалєны быти нє могꙋтъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); то мовлю мл(с)ти жадєнь досы(т) вымовити, жадє(н) досы(т) выхвалити и до той здаковатисѧ нє мѡжє(т)... бъ на(ш) и вышній соудіа нашь рачи(л)сѧ стати... жєнихо(м) наши(м) (1645 *УЄ* № 32, 309).

Див. ще **ВЫХВАЛАТИ.**

ВЫХВАЛАНІЄ *с.* Прославляння, звеличання: Понєважъ и ѡна сєдмочислєн҄ныѣ... ѡ(т)правовати млтвы, и полꙋнощи востаѧти, на славословіє и выхваланіє Бга,... вѣрны(м) сн҃ѡ(м) своѣмъ захꙋвывати подала (Київ, 1634 *МІКСВ* 312).

Див. ще **ВЫХВАЛЕНЄ.**

Пор. **ВЫХВАЛЯТИ.**

ВЫХВАЛАТИ, ВИХВАЛЯТИ *дієсл. недок.* (кого, що і без додатка) Прославляти, звеличувати, вихваляти: хрєстіѧнє триоум҄фꙋю(т) оутѣшаются выхвалаю(т) г҃а воскр(с)шаго из мєртвы(х) (1509-1633 *Остр.л.* 131 зв.); х҃с... оучить закон҄ника. наибол҄шє ємоу в законѣ приказоує. якь тыжь ганить закон҄никы, тыжь якь оубогоую вдовоу выхвалаєть глава втораанадєсѧ(т) (1556-1561 *ПЄ* 174); Нє проминайтє на(с) на то(м) свѣтѣ бꙋрливѡ(м) то(р)жєствєнно и вѣрнє заслоугы вашѣ выхвалаючы(х), наоучѣтє на(с) дорогами тыми ходити, которыми сами ходячи до по(р)тоу нб(с)ного щасливє приплылистє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246 зв.); Бозство в҄ трѡхъ пєрсѡнахъ в҄ нбѣ выхвалаючи, Насъ гѡлосы своими оувєсєлаючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 81); Востани, Давидє, и в струни вдарай, А Творца своєго и Бга вихваляй! (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); тєбє... вдачныи читєлникꙋ, до читанѧ книгъ намовлаю, кдыжъ ѡни..., ст҃ꙋю... мтрь Ба нашєго выхвалаю(т) (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149); Свѣдитєлство: Свѣдоцтво, ѡсобливоє свѣдоцтво ѡ комъ, выхвалаючєє єго (1627 *ЛБ* 112); Нєхай тѧ Каллїѡпы аж҄ з҄ Нбомъ ровнаютъ, Працы многопло(д)ныє нєхай выхвалаютъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309); Щасливы воистиннꙋ сꙋт҄ цнѡт҄ наслѣдовци,... гдє Исповѣдники и Оучитєлєвє Црковныѣ, мєжи которыми и тєпєр҄ выхвалаємый Стый Бжїй Василїй вєликїй Оучитє(л) црковный (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 875); Млтва єстъ про(з)ба оупростоваѧ з҄ вѣры // до г(с)да Бга, з҄ надѣєю ѡдєржанѧ тогѡ ѡ што просимѡ, албо выхвалаємо и дакꙋємѡ (Львів, 1646 *Зобр.* 57 зв.-58).

Див. ще **ВЫХВАЛИТИ.**

ВЫХВАЛАТИСА, ВИХВАЛЯТИСЯ *дієсл. недок. (хвалити самого себе)* пишатися, вихвалятися: оуважоуй зась, жє г҃ь скоуситєлѧ закона до закона привꙋдитъ в которо(м) барзо сѧ выхвалалъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 216 зв.); Любєзно прилєжꙋ: Ѡхотнє стараюсѧ,... заздрꙋ чиначи што на злость

комȣ: и тыжъ, выношȣса, выхвала́юса, подо́баюса собѣ (1627 *ЛБ* 61);

(бути хваленим) звеличуватися, прославлятися: Ап(с)лъ Па́вєлъ нє з҄ оурожє́н҄а и Фамі́лїи, хота́жъ и в҄ то́йса оуроди́лъ и почтє́нъ бы́лъ, выхвала́л҄са (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 23); Бѣда грѣ(ш)никωмъ: ґды справє́дли́выи по прави́ци стоа́т҄, а ωни в҄ смȣ́ткахъ ...// ...ґды́ справєдли́выи выхвала́ю(т)са, а они дєкрєтȣ́ютса... справєдли́вїи... хлю́батса, а грѣшници потȣпла́ютса (Львів, 1642 *Час.Слово* 271 зв.-272);

(ким) пишатися, хвалитися: Постой, Ї҇ωанє, єщє ся своимъ [Ї҇смъ] нє вихваляй И того Ї҇са не прославляй (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22).

ВЫХВАТИТИСА *дієсл. док.* (з чого) *(вибратися звідки-небудь)* вискочити, видертися. *Образно*: Ви́ди(ш) ли я(ко) єси зъєдє(н) ω(т) того во(л)ка, которы(и) по(д) ωборою лєжи(т), пи(л)нȣючи да нѣкотораа ωвца спосрѣ(д) вѣрны(х) и єдиногла(с)ны(х) // мнѣма(н)єм҄ са на дво(р) з҄ загороды вы(х)вати(т) да ю поймає(т), и ωбѣдъ собѣ єрєтичєства з҄ нєє оучини(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 237-237 зв.).

ВЫХЕЛЗНЕНЫЙ *прикм.* (*стп.* wychełzniony) розгнузданий, розбещений, нестримний: Уважай, православный кождый, якъ выхелзненая теперъ владза папезская вѣковъ оныхъ въ мундштуку ходила, и громы папезскіи зъ перунами неслушнихъ екскоммуникацій зоставали въ занедбаня зневазѣ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 917).

ВЫХОВАЛЫЙ *прикм.* Який дбайливо вирощений, виходжений: Тотъ взявши передъ себе злый умыслъ... у мене укралъ... коня рослого и выховалого, иноходника праве доброго, за которого ми давано шестьдесятъ таляровъ (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/I, 273).

ВЫХОВАНЄ, ВИХОВАНЄ, ВЫХОВАНЇЄ, ВЫХОВАНЪЄ, ВЫХОВАНЬЄ, ВЫХОВАНА *с.* **1.** *(матеріальні засоби, необхідні для існування)* утримання, прожиток: Тыми часы писал и присылалъ до насъ маршалокъ нашъ,... ижъ ωнъ тєпєрєшнєго часȣ на томъ замкȣ нашомъ мєшкаючи, жадного выхованьа самъ изъ слȣгами своими нє маєт с чого мєти (Вільна, 1541 *AS* IV, 269); а бываєть з млино(в) тыхъ з мєрокъ старостє хлєба на выхованьє почътȣ єго с потрєбȣ (1552 *О.Він.З.* 134); проти(в) которого посагу або внєсє(н)я єє в до(м) мо(й)... хотєло(м) бы(л) ωправу вчинити и вєно то(й) жонє... записати на имєню... на которо(м) ми єго мл҇(с)ть єщє за живота своєго выхова(н)є постȣпи(л) и ли(ст) сво(й) мнє на то да(л) (Дикушки, 1565 *ЛНБ* 3, 820, 47); с ты(х) пожи(т)ко(в) яко и гумє(н)ны(х) та(к) и млыновы(х) и ωзє(р)ныхъ наклада(ти) на выхова(н)є и приωдєва(н)є дєтє(й)... мають (1566 *ВЛС* 67 зв.); И о семъ молиша нас мєщане... жебы смы имъ... мет позволили в заведане... тую церков зо всими кгрунтами... то[и] церкви... належачими на выхованье свещеньника их (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 8); жи(з)нь, живо(т), жи(в)ность, выхова(н)є (1596 *ЛЗ* 47); Пани лукашєвая на тоє та(к) повидѣла нє да(й) того божє абы(с) мѣли ȣпоминати алє и ω(в)шє(м) за живота своєго тому мѣ(с)цȣ ст҇му и що бо(л)шъ для выхованя та(к) дх҇овны(х) я(к) и ȣбогы(х) шпита(л)ны(х) постараю(с) (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2); тисячє(й) по(л)торы золоты(х)... ωнъ [Сагайдачный]... на шко́лу бра(т)ства Льво(в)ского на наȣкȣ и на цвичє(н)є дѣтокъ... на выхованъє бакаларовъ ȣчоны(х) лєкго́валъ (Львів, 1622 *ЛСБ* 490, 1); Єщє ωсобливы(й) сво(й) промыслъ до выхова(н)а могȣ(т) мѣти (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 76); Шко́лы в҄ Кїєвѣ... ω(т)нови́ти постара́вшиса, Кни́гами, Оучитєл҄ми, оубо́гих҄ спол҄ Спȣдє́ωвъ ва́шихъ выхова́нїє(м) и инными потрє́бами ωпатрыва́лєм҄ (Київ, 1636 *МІКСВ* 317); прето певъное слушъности помененый монастыръ и законъники, в немъ найдуючие, выхованю и обойстю своему належачое не мели (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 233); жадали ωт нас... ωтцє́вє Монастира... Густинского. Ижъ маючи... на Церковь Бж҇їю... наданє за ωтпущєнїє грѣхов свои(х) нємало кгрунту дла выхован҄а мєшкаючихъ (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 203, 1, 4, 1); **выхова́ньє Божєє** — Боже утримання: Прє́тожъ дш҇и хота́чой в҄ поко́ю и свєтѣ вѣчно(м) оу Бг҇а жи́ти: потрє́ба... оумє́рти свѣтови,... и пєрєнєсти́са на дрȣгїй живо(т) и выхова́н҄є Бж҇єє (Вільна, 1627 *Дух.б.* 10); **выхованє чинити** (кому) — давати утримання: рачил его милост мне слушное выховане чинит в дому своем (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 49).

2. *(сукупність умов для зростання у духовному і матеріальному відношеннях, опіка, догляд)* **виховання:** Я то бачачи, иж так цнотливого выхованя паненства своего ко мне малжонства своего верность принесла, и теж таковый посагъ и дары // знаменитые от… пана отца нашого, намъ данъ естъ,… даю и записую жоне моей… часть… трех именей моихъ (Здолбунів, 1551 *АрхЮЗР* 8/III, 25-26); А што ся дотычетъ детей ее… они… матки своее во всем послушни маютъ быти, а она мает старатися о учтивое выховане а науку (Липівка, 1581 *АрхЮЗР* 8/III, 328); матько… дакоую тобѣ // …з оучтйваго выхованя… ижь єсь мя кормйла… приωдѣвалась мА и грѣла и сА пѣкловала мною (XVI ст. *УЄ* № 29519, 238 зв.-239); ω Смє́рти… Нє хотѣлась нє за́зрѣти ихъ выхова́ню, И ω(т)ца ми́лого ωколо нихъ Стара́ню. Всѣхъ єсь,… ты Смоу́ткȣ наба́вила, Жє́сь ихъ добродѣА тако́го позба́вила (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 4); ч(с)тныи Ѿ(т)цы и братїа тȣтъ стоАчїи и на послȣша́нїа высла́ныи, кото́рыи ω(т) нє́го на то́є с(т): мѣсцє згрома́жєны, на нє́мъ дє́ржаны, и якъ дхо́вным', та́къ и тєлє́сным выхова́нємъ ω(т)цє́вскω пѣстованы сȣтъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 25); Ма́єтъ єдна́къ Малжє́нскїй станъ своє пє́вноє в' Црькви Бжой залєцє́нє…, и высо́коса а́жъ до нбсъ по(д)носитъ: лєчъ… спложє́н'ємъ и выхова́н'єм' побо́жного потомства, хва́лȣ Бжȣю розширАєтъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 925); **выхованьє давати** (кому) — виховувати (кого): выхова́н'є ихъ ста́нȣ и повйнности присто́йноє и дово́лноє дава́лъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 31); **дати на выхова́ньє** (кому кого) — віддати дитину на виховання і утримання: И дала єй сына на выхова́ньє змо́вивши црєвна запла́тȣ єй да́ти. Принєсла жона и кормйла дитА: а коли подросло ω(т)дала дочьцѣ Фараωновѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.).

3. *(здобування знань)* навчання: Просили на(с) инокинѣ Манасты(р)ца тамошнєго… ижбысмо и(м) на сщєника выхованьє слȣшноє вынашли (Острог, 1603 *ПИ* № 26); Кожды(й) што ко(л)вєкъ до нашихъ школъ для наȣки при(й)дєтъ,… впро(д) три дни наȣкамъ, поря(д)ко(м),… и выхова(н)ю присмотроватися маєтъ (Луцьк, [1624] *ПВКРДА* I-1, 83); о церквах Божіих, о помноженю хвалы Божое през учители духовные, о побожное и учтивое дѣтокъ своих при науках выховане и цвичене… брацским коштом промышляти и старане чинити (Браславль, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 221).

4. *(про тварин) (забезпечення кормом)* годівля, годування: Бо дє́сАть поколѣнїй Ізра́илскихъ, и полъ поколѣнА Вєнїаминова за Іωрда́ном' ωсѣли, ижъ было мѣстцє до вихова́нА бы́дла погожєє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 909).

ВЫХОВАНЕЦЪ *ч.* *(молода людина, яку виховує хтось)* вихованець: па(н) ива(н) сємєнови(ч)… видє(л) са(м) ωчима своими… кнєгиню ку(р)пскȣю …з слȣжєбнико(м)… кнзА ку(р)пского… которы(й) є(ст) выхова(н)цо(м) ωблапаючисА и цалȣючися (Вільна, 1581 *ЖКК* I, 205); Пито́мєцъ: Выхова́нєцъ (1627 *ЛБ* 82);

(людина, яка в певному середовищі перейняла тамтешні погляди) вихованець: и́до(р) (!) мйтропо́ли(т) кйєвски(й) вы́хо́ванє(ц) и ȣчє́никъ ри́мскии (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); Рѣчъ бо́вѣмъ єст' нєзбо́жнаА, а Хвои Црькви и єй выхова́нцωмъ нєпризвойтаА,… о́бразωмъ сА кла́нати (Київ, бл. 1619 *О обр.* 92).

Див. ще **ВЫХОВАНОКЪ.**

ВЫХОВАНЇЄ *див.* **ВЫХОВАНЄ.**

ВЫХОВАННЫЙ, ВЫХОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* **1.** *(дбайливо доглянутий)* вирощений; вигодуваний: взяли… журавлювъ осмъ выхованыхъ, заправленыхъ, съ пирми билыми, которыи собе шацуетъ на осмьдесятъ золотыхъ полскихъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); Атта́лъ: Ростȣчїй, а́бо выхова́ны(й) (1627 *ЛБ* 183).

2. *(який уміє поводитися, який одержав добре виховання)* вихований: Та́кы(х) тє(ж) намъ ннѣшнє-го днА при(т)ча єв(г)лскаА прє(д) ωчи выста́воу́єтъ: прьшїй з ни(х) ба(р)зо єстъ ростро́пный выхова́ный…, и ω(т)цєви на́збы(т) послоу́шный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288 зв.); Потѣхи с' Сыноу́въ, ω(т)цє́вє дочєка́єтє: И о́ндє маєстатъ Бжїй огладА́єтє. С цнотлйвє выхова(н)ными Сына́ми Ста́вши: И тала́нтомъ прироо́бокъ на лѣчбѣ ω(т)да́вши (Львів, 1609 *На Злат.* 4 зв.).

ВЫХОВАНОКЪ *ч.* Те саме, що **выхованецъ**: Аза(ж) нє за тою Латйнскїи вы́хованки и дѣти оуга-

нáютъса тепéръ, и переворочáютъ Ап(с)лскую прáвду (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 201); уваживши яко сполъбра(т) и выхованокъ з вами в... градѣ Львѣ,... блгочестія восточного потребу и посполитую нужду и мл(с)те(й) вши(х) велико усилную прозбу... чиновне... сотворило (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

ВЫХОВАНЪЄ *див.* **ВЫХОВАНЄ.**

ВЫХОВАНЫЙ[1] *див.* **ВЫХОВАННЫЙ.**

ВЫХОВАНЫЙ[2] *дієприкм. у знач. прикм. (який залишився)* збережений: Ѡ(т)то(л) єстъ же якъ вѣрѣ не спротивлає(т)са вѣрити ижъ якаа крви хви выховáнои чáстка на земли зостала, такъ ты(ж) жáдны(и) дово(д) и рáціа не мóжетса дати, котóраа бы на(м) вѣрити позвалáла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 165).

ВЫХОВАНЬЄ *див.* **ВЫХОВАНЄ.**

ВЫХОВАНА *див.* **ВЫХОВАНЄ.**

ВЫХОВАТИ, ВИХОВАТИ *дієсл. док.* **1.** (кого чим) *(годуючи виростити)* вигодувати: которые правды отступивши власне и рожоное Матки своее, которая ихъ водою и духомъ породила и персями своими выховала (бл. 1626 *Кир.Н.* 26).

2. (кого) *(виростити, забезпечуючи всім необхідним для проживання)* виховати: тотъ подданый Нашъ Станиславъ,... безъ жадного примушенья,... опустивши фалшивую безбожную жидовскую вѣру, въ которой отъ продковъ своихъ урожонъ и выхованъ былъ, а на тое мѣстцо правдивую христіанскую вѣру принялъ (Петрків, 1565 *РЕА* II, 138); малжонка моя... дѣти мое пристойне выховати, опатровати,... маетъ (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/І, 33); в то(т) ча(с) народи(л)са мо(и)сє(и)..., коли єго пото(м) выкинєно на воду узала єго до(ч)ка фараѡнова и выховала єго собѣ за сына (II пол. XVI ст. *КА* 33); ѡ(т)дай себє ѡ(т)цомъ, котóрыє та выховали (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 35 зв.); Виѳлеє́м'... єму мѣсцєм' был' нарожéна, Назарéт' єго вы́ховáл' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 394); ѡпущаєтъ члвкъ оца своєго котóрыи єгѡ выхова(л) (серед. XVII ст. *Хрон.* 367 зв.).

3. (кого в чому, при чому) *(вплинути на світогляд, загальний розвиток кого-небудь)* виховати, навчити: Ли́ст' той в' єгíптє авсон'ски начертáный, роу́скимъ языко(м) в сармáтєхъ даровáный, Борєц'кимъ..., в парнáс'сє на лóнє моу́зъ выховáнымъ (Дермань, 1605 *Нал.Л.* 44 зв.); Мáтка тáкъ єго самóго, якѡ и брáтію єго и сéстры в' наущѣ и Зáконѣ Г(с)днєм' тáкже в' стóмъ пи́смѣ вы́кормила и вы́ховала (Київ, 1627 *Тр.* 394); розумѣлєм' и я ѡ собѣ, жєм' нє чуждъ талáнту ѡ(т) Бга ми даровáногѡ зостáлъ: будучи ѡ(т) дѣти́н'ства моéго при знамєни́том',... и многѡплóдном' дѣлѣ // Типогрáфскомъ выховáный, и... в' нємъ выцвѣчóный (Львів, 1639 *Ап.* 3-3 зв. ненум.); *Образно*: Здорóвый рóзумъ мѣй ѡ правослáвной наоу́цѣ, и мѣй в почи́вости нáзбыть мáтку твою црковъ, котóраа дхомъ стым' тебє пéрсами своими вы́ховала и с христо(м) вє(д)луг' бга през' мєнє корóну нá голову твою вложи́ла (Острог, 1614 *Тест.* 136);

(кого в чому) *(прищепити певні погляди комусь)* виховати: И умéръ бороня́чи Ми́ра ѡйчи́стого, За што узичъ му Твóрчє Нба вѣчи́стого, якъ Рєвни́тєлю вѣры Блгочєсти́вои: В котóрой билъ вы́хованъ з' мóлодости своє́и (Київ, 1622 *Сак.В.* 48 зв.); Вм(с) в' тóй жє Вѣрѣ а в' Црькви Стóй Орієнтáлной урожóны(й) и вы́хованый є́стєсь (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3 зв.); Всє оу твóєм' самовлáстію, и твóєй мóци... с потóмства блгословéнного, боáзню Бжєю вихованого, с котóрими стáнєшъ прє(д) маєстáтомъ бóзкимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 5); в' вѣрѣ стой Православнокаѳоли́чєско(й), в' цнóта(х), побóжноста(х), и захованю приказáній Бжіи(х) вы́ховати и вы́цвѣчити ѡны(х) старáтиса повиннистє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 931).

Див. ще **ВЫХОВОВАТИ, ВЫХОВЫВАТИ.**

ВЫХОВЫВАТЕЛЬКА *ж. (жінка, яка своїми позитивними рисами впливає на виховання кого-небудь)* виховател*ь*ка: Оувáживши звлáща на(д)дєръ вели́кіѣ и нє ѡшацовáныѣ з' млитвы походáчіѣ пожи́тки, котóрыи Златоустый стый вы́личáючи, ѡную самую... чи́стости выховывáтєл'кою, покóры почáтко(м)... называє́т' (Київ, 1634 *МІКСВ* 312).

ВЫХОВАТИСЯ, ВЫХОВАТИСЕ, ВЫХОВАТИСА *дієсл. док.* **1.** (чим, з чого) *(мати засоби для існування)* утриматися; прожити (на що, на чому, з чого, чим): Я Юрей Василевич Соколский вызнаваю ...иж... служечи в старост Украины... през колконадцат лет ведучи втрату и коштъ немалый... а иж немелюмъ отколя запоможеня... чим быхся выховати

мел, мусиломъ позаставлят части именей своих (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 48); Іосифъ Рутскій припоминалъ и тое, же тотъ манастыръ большъ естъ въ моцы нашой, нижъ иншіе вси, для того, же все тое, што маетъ... опрочъ едного фолварка, зъ которого и одинъ заледво выховати се можетъ (Володимир, 1608 *АСД* VI, 119); подалем... Герасиму в дозоръ и порядное шафоване: мает и волен естъ... братии ведлуг тое данины толко держати, колко бы се выховати с того могли (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 478).

2. *(вирости, розвинутися духовно, набути знань, перебуваючи під чиїм-небудь піклуванням)* виховатися, зрости: Надто, и осѣлостью въ панствѣ Нашомъ... а меновите въ земли Кіевской,... где се онъ зъ молодости своее на Украинѣ выховалъ, осмотрѣти умыслили есмо (Петрків, 1565 *РЕА* II, 138); а́лє єсли́бы двора́нє и вєлмо́жа, которіи бы с кро́лє(м) за́вшє боу́дꙋчи при ни(м) розмовлѧ́ли, ѡбачи́вши єго вєлможнос(т) и ма́єста́тъ вє́лцє сѧ дивова́ли и припатровали кро́лєви, з᾽ кото́ры(м) сѧ вы́ховали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 236 зв.).

ВЫХОВІВАТИ *див.* **ВЫХОВЫВАТИ.**

ВЫХОВОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(давати засоби для існування)* утримувати: А тому сщ҃енику хто та(м) ѡ(т) нихъ позволє(нъ) и ꙋсмотрєнъ будє(т) лито(р)гисати, з манастыра вашо(г) платили якъ ины(х) сщ҃єнико(в) выховуєтє такъ грш҃и яко сукно и кожꙋ до року даючи (Острог, 1603 *ПИ* № 26).

2. (кого) *(вирощувати, годуючи, даючи освіту)* виховувати: длѧ того абы... нє были бѣлыи головы затривожоны тѣшить и(х) ты(м) блг(с)вєньствοм котороє и(м) да(л) бо(г) в рожєнью и выхованью дѣто(к) гдє в то(м) нє то(л)ко собѣ маю(т) на памє(т) приводити болє(с)ти и ѳрасуньки носєчи пло(д) в животѣ родєчи и выховаю(чи) алє тыи тру(д)но(с)ти та(к) при(и)мовати мають абы сѧ в ни(х) вѣра, мило(ст)... и скро(м)но(ст) всѧкаа ѡказовала (II пол. XVI ст. *КА* 508, на полях);

(впливати на світогляд, моральні принципи кого-небудь) виховувати, навчати: Скоу́ндъ бы сѧ цє́рковъ Акєлда́момъ мѣнова́ла, кгды бы тако́вый злый идъ в᾽ собѣ оукоха́ла. Каіа́фы и Іу́ды выховоу́ючи (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

Див. ще **ВЫХОВАТИ, ВЫХОВЫВАТИ.**

ВЫХОВЫВАТИ, ВЫХОВІВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого, чим) *(давати засоби для існування)* утримувати (кого): А держачи еи тое войтовство, с пожитков войтовских она и повинна будет дети мое вшелякими достатками выховывати и на науку давати (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 256).

2. (кого в чому) *(прищеплювати певні погляди, моральні принципи кому-небудь)* виховувати: ѡдно мають смотрѣти того пилнє, єсли таковыє люди, съ которыми бы ѡни ꙋ вєчнꙋю приязнь вступить хотєли, сєбє сами, домъ, дєти, чєлядь и подданныє свои въ боѧзни Бозской и во всѧкой почтивости выховывають... злыми рєчми... брыдѧтъ сє (1577 *AS* VI, 75); ѡ(т)цы нє побоужайтє коу гнѣвови дѣто(к) ваши(х), алє и(х) выховіва́йтє в карности и оучє́ніи г(с)ни (1598 *Розм.пап.* 5 зв.); Ита́ліѧ: Розмножа́ючійсѧ, пом: ...або выховыва́ючі(и), жи́вѧчі(и) (1627 *ЛБ* 183).

Див. ще **ВЫХОВАТИ, ВЫХОВОВАТИ.**

ВЫХОДИТИ, ВИХОДИТИ, ВИХОДѢТИ, ВЫХОДИТЬ *дієсл. недок.* **1.** *(покидати місце знаходження)* виходити: А выходѧчи с тоє комо(р)ки єстъ двєри на завєса(х) и(з) защєпъкою (1552 *ОКр.З.* 149); А якь южь выходиль ѡнь ис᾽ црквє и рєкль ємоу єдинь зь оучєников єго оучитєлю. каковоє камєніє и каковоє // боудованѧ (1556-1561 *ПЄ* 179-179 зв.); выході́тє оузкі́ми въроты, бо простороныє върота, а широка дорога оуводі́т на погі́бєлъ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 50); с та(м)ты(х) краи(н) нєпло(д)ны(х) ча(с)тыє народы выходи(ли), прє(д) голодо(м) до вло(х) (1582 *Кр.Стр.* 82); дѣло и(х) будє(т) ра́нѣ(и) до школы при(и)ти, — в пєчи затопи́ти, и ꙋ двєрє(и) сѣдѣти, а которыи выходѧть и вхо́дя(т), ѡ всѣхъ вѣдати (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6); чємꙋ ты тꙋ такъ ра́но выходишъ на повѣтрє зи́мноє? (к. XVI ст. *Розм.* 25); кгды мы вжє выходили з сєла кнєгинина... ѡни зобра(в)шисє з нємалыми лю(д)ми а догони(в)ши на(с)... ѡбъскочи(в)ши на(с) вколо заразомъ... збили, зъранили и злꙋпили (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); кгды(м) з дворꙋ єго... выходи(л) и хотєло(м) єхати додомꙋ при(с)ла(л)... свои(х) га(и)дꙋко(в)... и... ро(с)каза(л) мєнє... поби(т) (Житомир, 1613 *ЦДІАК* 11, 1, 2, 150); засъ выходячи съ того гайкꙋ, подъ самымъ гайкомъ копєцъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 69); мно́гїѣ прихо́дѧтъ до црквє, и дро́бѧтъ

азыкомъ ти́сачѹ вѣршовъ молитовныхъ; а выхо́дачи зъ цр҇кви не вѣдаютъ што рекли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 542); итемъ указалъ при томъ ате(с)тацию, ѡбывателовъ воєво(д)ства Киевъского, пану Павълови Дорогоста(и)скому, служачую, кгды зъ чужеє земъли выше(д)лъ, же тые села всє... пану Павълови Дорогоста(и)скому правомъ належа(т) (Київщина, 1639 *ККПС* 283); сѹть дїа́коны кото́рыхъ послѹга ши́р'шаа єстъ,...хр(с)тианъ ча(с)то оупоминати, а́бы литѹргїи... пил'нова́ли, негодъные а́лбо ѡглашенные зъ цр҇кви а́бы выходили (Львів, 1645 *Отайн.* 132); Приказа́лъ те́жъ г(с)дь сыно́мъ Ізра́илевымъ, абы жа́денъ не выхо́ди́лъ з мѣста своєгѡ дна семо́гѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 94); *Образно:* выходѣте... з мѣсца та́къ небезпечного, до горы покѹты, гдѣ быстє могли полоучи́ти сп(с)нїа (поч. XVII ст. *Проп.р.* 180 зв.); Алє то про(ж)нє, по́ки кто в самой пе́чи ро(с)кошїй лєжи(т),... за рє(ч) немо́жнѹю здає́тсѧ емѹ вы́йти с тоє пе́чи. а́лє ско́ро бысѧ єдно мало́го поча(т)кѹ ими(л) абы ѡ(т)то́ль выходити,... гора́чєсть ѡного ѡгнѧ заразъ моу в тылъ заста́нєтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 15); Збудуйте одну книгу, з друку выданьем, которая есть первое: огорода благочестию, заступаючи всякий благочестивый помысл, абы не выходил от внутрь православные мысли на двор за огороду самомнѣнною думою, гдѣ зверь ереси живет (1608-1609 *Виш.Зач.* 204);

(переборюючи перешкоди, виходити з небезпечного місця) вибиратися: и ро(с)каза(л) абы тыи которыи могу(т) плыти напере(д) вы(с)каковали и на бере(г) выходити. другїи на до(ш)ка(х) а и(н)ши(и) на и(н)шо(м) чо(м) што было в кора(б)ли и та(к)сѧ стало же вси бе(з) ѡ(б)разы вышли на зе(м)лю (II пол. XVI ст. *КА* 152); **выходити з трудностей** — знаходити вихід з труднощів: подає(т) на(м) лєка(р)ство я(к) має(м) выходити з наших тру(д)но(с)тє(и) (II пол. XVI ст. *КА* 8, на полях);

Перен. (проявлятися назовні) виходити: которыи рѣчи с чл҇ка выходѧ(т). тыи с'кве(р)нѧ(т) чл҇ка (1556-1561 *ПЄ* 153 зв.); Сло́во гнило́є нєха(и) нє выхо́ди(т) из ѹстъ ва́ши(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 44 зв.); а з ѹ(ст) и(х) выходиль ѡго(н) и ды(м) и сѣ(р)ка (XVI ст. *КАЗ* 621); Ци не розумѣете, ажъ усе, що у ротъ уходитъ, у черево умѣщаетъ ся и вонъ выходитъ исъ него (XVI ст. *НЄ* 37); И ди́вовалисѧ лю́бы(м) словоу(м) ко́торы(и) выхо(ди)ли изъ оусть єго (XVI ст. *УЄ Літк.* 12); ѡгонъ в зємли боу́дѹчїй, коуды выхо́дитъ и по(д)носи́ти(с) мо́жєтъ основанїа бра(м) псѹєтъ... прє(ч) выворочаєтъ за́мкы на́ймо(ц)нѣ(и)шїє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 153 зв.); в то́й ча(с)... выхо́дитъ по́ломѣнь помѣша́ный з дымо(м) чо́рнымъ... з вєли́ки(м) шѹмо(м) и громо(м)... и по́пєломъ засыпѹєтъ по бли́зьки(х) ѡстрова(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 439); Єще Єтна въ Сики́лїи... на за́ходѣ гѡ́ры,... зъ кото́рыхъ ого́нь геє́нскїй выходи(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 141); Кѹнь з головою л'ве́ю, А з ѹстъ тогѡ Конѧ́ ѡгнь сѣрчаный вихо́дитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 141); не са́мы(м) хлѣбо(м) живє чл҇вкъ, алє всѧ́кимъ сло́вомъ кото́роє выходи(т) зъ ѹстъ г(с)днихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 151 зв.);

(над чим) підніматися: А слѹги цр(с)кїи... нє прєста́ли подпалѧ́ть пе́чи на́фтою и згре́бами и смолою и ви́нны(м) хво́ростьємъ, а по́ломєнь выходи́лъ // надъ пе́чємъ на со́рокъ и де́вать локо́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 360 зв.-361);

(спускатися вниз) сходити: Ѡба́чтє вєли́кого пє(л)крима, который нєгды(с) з высо́кого нб҇а виходѧчи, въ(з)радова́лсѧ я́ко исполи́нъ тєщи поу(т); южъ спрацова́ного, и лєдвє но́гоу порѹшити могоу́чого (поч. XVII ст. *Проп.р.* 181 зв.).

(з чого) *(виділятися)* виходити: Повѣтрѧ кото́роє в цр҇кви бо́жо(и) оучини́ли звинґли, скола(м)па(д), ка́лвинъ, и иншїи, вла́снє я́къ з а́птыки гдє здоро́виє лѣка(р)ства, и кошто́вныє ѡлѣ́йки прода́ютсѧ, часо(м) *выхо́дитъ* я́дъ и смр҇телнаѧ трѹти(з)на, та́къ з лю́дєй оучо́ны(х) и бѣглы(х) смр҇ть приноша́ючаѧ наоука часо(м) выхо́ди(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 211); в рымѣ... мно́го лю́дїй поздыхало,... кг(д)ы сѧ вчини́ла срє(д) рынкоу я́ма, с кото́рои дымъ смородливы(и) выхо́ди(л), а лю(д) зара́жа(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 64 зв.); и ѡ(т) мора идетъ жро(д)ло з студеностю в сту(д)нѣ и ѡ(т) того холо(д)ная вода, а у ночи тая студенъ // выходитъ парою на верх(и) (серед. XVII ст. *Луц.* 543-544);

вилітати: зъ пащєки лва ро(и) пчо(л) выходѧчи(х) ви́дѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 53 зв.); коу́лѣ

ѡныє стра́шно выхо́дать з дѣла ѡного (Там же, 231 зв.); а коли мину́ло м҃. дней, ѡ(т)вори́вши Нѡє окно корабла… вы́пу́сти ворона, котóрїи выходи́лъ а нє ворочалса, а́жь ѡсхли вóды на зємли (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.);

перен. (з чого) *(переступати певну часову межу)* виходити: Треба того пилновать, абы пасха Жыдовская николи намъ зъ недѣли Страстное не выходила (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 142); Та́а та́бличка оука́зу́є(т) Кроу(г) лоу́н҄ны(и), вру́цѣлѣто, дни М(с)цей кни(ж)ны(х)… с котóры(х) Па́сха нє выхóди(т), и аз҄бу́ку́ пасха(л)ну́ю з҄ тóи та́блички можє(т) позна́ти на котрóй литéрѣ рóк҄ стои(т), и в҄ котрый дн҃ь М(с)ца Па́сха боудє(т) (Острог, 1612 *Час.Табл.* 311).

◇ **выходити з тѣла** *див.* **ТѢЛО.**

2. *Перен. (вибувати звідки-небудь, завершивши навчання)* виходити: чомъ изъ ошколы выбираютъ ся учителѣ добрыи, выдтудъ выходатъ книжници, попове, владыци на варышѣ и на села (XVI ст. *НЄ* 99); Въ таковыхъ школахъ бывали цвичоны оные першіе христіянскіе дѣтки, съ которыхъ дивныхъ наукъ, дивныхъ животовъ люде выходили (1603 *Пит.* 110); а братство множилося, школа росла, людей з неи ученых, // оных казнодѣевъ мудрых выходит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 35-36); А если за спасение, чому же з школы латынское не выходят ученицы,… оное тое науки образ и подобие носячие (1608-1609 *Виш.Зач.* 225);

(одержувати волю або прощення; визволятися; покидати темницю, неволю і т. ін.) звільнятися, виходити на волю: тєпéръ мѣзéрныє выгна́н҄ци з выгна́на выходѣтє: тєпéръ нєвóлники и ва́знѣ з҄ ѡковъ и тємни́цъ сокру́ши вра́та мѣданаа (поч. XVI ст. *Проп.р.* 208); є́сли нє бы(л) Б҃ъ, Бра́мы Ада кто скру́ши(л), и чі́им҄ роскаsа́(н)єм҄ мр҃твыи замкнé-ныи выходи́л(и) (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 126); Ра́ду́йса, же вѣчнои ю(ж) збыва́єш҄ тєскни́цѣ, З҄ тємопрєиспóднєи ю(ж) выхóдиш҄ тємни́цѣ (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.); Ра́ду́єтъса правє(д)ник҄, якѡ выхóди(т) з работы Єги́пта (Чернігів, 1646 *Перло.* 127); Ра́ду́єтъса пра́вєдникъ, якѡ выхóдитъ з дóму́ тємни́цѣ (Там же).

3. (до кого) *(ідучи або їдучи, з'являтися де-небудь)* виходити: а часом так подъ хорокгвями, яко и розсыпкою, слѣд тратечи, до панствъ чужеземских выходити (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 133); якъ… корóль з ва́знами… ѡдаль ѡ(т) пала́цовъ кролéвскихъ поса́жє(н)ными, до оугóды и поєдна́на в҄сту́пити хóчєтъ, нє ва́знєвъ до своѣхъ пала́цовъ҄ взыва́єт҄, алє са́мъ до нихъ выхóдитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 583);

(зустрічати, перестрівати когось) виходити назустріч (кому): А выходачи ємоу на поу(т) прибѣг҄ши нѣкоторыи юноша поклонил҄са ємоу на колѣна, и пыталь єго (1556-1561 *ПЄ* 166); Выходячї ємоу на поут. прїбѣгшї нѣкоторїй юноша. поклонил(с)я єму́ на колѣна. И пытаа (!) єго (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 63); Х҃с з Н҃ба, всѣ(ж) проти(в) нéму́ выходѣмѡ (Львів, 1616 *Бер.В.* 68);

(виступати проти кого-небудь) виходити: якожъ и теперъ заразъ войску нашому Запорозскому на противъ посполитого того неприятеля, яко наскорей, выходить и у вочи ему станутъ роскажемы (поч. XVII ст. *КЛ* 88); Сраща́ю: Стрѣта́ю, потыка́юса с҄ ки(м) в҄ дорóзѣ, выхожу́, выєжджа́ю проти(в) кому́, засту́па́ю кому́ дорóгу́, захожу́ кому́ в҄ дорóзѣ (1627 *ЛБ* 121); вєли́киє во(и)ска // нєприатє(л)скиє… напроти(в)ко звѣта(ж)цы… выхóда(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 74 зв.-75);

(з'являтися з якою-небудь метою, прибувати для участі в чому-небудь) виходити: А грє(з)ти и пратати сєна того нє пови(н)ни ѡ(д)но которыє косити нє выходать тыє грє(з)ти пови(н)ни (1552 *ОВін.З.* 134 зв.); На поли сторожу́ дєржати повиньни складаючи ся тє(ж) на то вси… часовъ потрєбныхъ кгды на пашни выходятъ (1552 *ОЧерк.З.* 7 зв.); Повинность подданыхъ съ полъланковъ на кождый рокъ, то есть:… роботы — чотыри днѣ въ тыйдень; а рано выходити зѣмѣ на весъну и весънѣ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/І, 337); Ора́чъ частóкроть выхóдитъ нє тóл҄ко дла сѣа́на на ни́ву́, алє и дла и́иншихъ єѣ потрéбъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 584); Коли возмéтъ ч҃лвкъ свѣжо жону́ нє выхóдитъ на войну́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 157).

4. *(брати початок, починатися)* виходити: А цырклєви Д҃ха С҃тго приподобла́єтъ мóвачи: Якъ цыркєль ѡ(т) крóпки албо ѡ(т) тóчки, и́ли ѡ(т) пу́нкта почина́ючи, и ѡколо ѡбéрнєнъ кóло досконáлоє

чи́ни(т): та́къ Дхъ Стый ѡ(т) Ѡца выше(д)ши кѹ Снови дохо́ди(т), и єсли та́мъ зоста́нетъ, // а нє ве́рнєтъсѧ до Ѡце́вской пєрсоны нє доскона́лаѧ Тр(о)ца зостава́єтъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 275-276);

(брати·початок) з'являтися; виникати: Яко жє бо млънїи выходи(т) ѡ(т) въстока и оуказоує(т)сѧ ажь до запада так' жє боудє(т) и пришєствїє Сна члчьскаго (1556-1561 *ПЄ* 102 зв.); або́вѣ(м) я́къ бли́скавица выхо́ди(т) ѡ(т) в'схо́дѹ и явлѧ́є(т)сѧ а(ж) на за́ходѣ, та(к) бѹ́дє(т) и прихо(д) Сна члч(с)каго (Вільна, 1596 *З.Каз.* 26); Великїє вѣтри чотири́ есть, кажди(и) ѡ(т) них походятъ, а иние вѣтри тий словутся коляторалисъ, ґди ся тий потикаю(т), и будутъ та(к) си(л)ний аж ся роздѣляютъ, на вї вѣтровъ и на ве(с) свет прохолода, из них виходят (серед. XVII ст. *Луц.* 538);

(про річку, потік) брати початок, випливати, витікати: панъ свєтицъки(и) повєди(л) ижъ то нє є(ст) рєка ѡръ алє рєчка з озєра выходить и выжъжарищє а ѡтъ вєлихова якобы на трои стаи вынѹрилася ѡпять рєка ѡръ (1546 *ОГ* 24 зв.); С того то раю стго, выхо́дѧтъ чє́тыри рѣки, живо́и воды; напава́ющє всє лицє ра́искои зємлѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51 зв.); Рєка выхо́дитъ з' Єде́ма то є́сть з мѣсца ро́скоши на ѡбливанье ра́ю кото́раѧ сє ѡ(т)колѣ дѣлитъ на чє́тырє головни́и рѣки (серед. XVII ст. *Хрон.* 6); *Образно*: На мѣсцє ѡрга́нъ и троу́бъ, в кото́рыє при ѡфѣрахъ и́грованo, пѣсни и спѣва(н)є дховноє вы́бралъ... и то жєбы з' спѣва(н)ємъ оу́стны(м) ср(д)цєсѧ згожа́ло альбо ра́чєй жєбы то з' ср(д)ца, яко з' жродла выходи́ла (Дермань, 1603 *Охт.* 7); В ста́рости бовѣмъ и Типографїю вы́ставилъ, з' кото́рои книги Бж(с)твє(н)ныи Црко́вныи и ѹчи́лищныи... на поражє́н'є нєвѣрныхъ, а́лбо як' з' жро́дла пото́ки на обмыт'є грѣхѡвъ ка́ючим'сѧ выхо́дѧтъ и выплыва́ютъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26);

(про гейзер) фонтанувати: соу́тъ в' посрє(д)кѹ зємлѣ мѣста ѡгни́стыи рєчє́ныи воул'ка́ны; понєва́жъ о́гнь, раздѣлєнъ на всѣ стихи́и, и єсли тра́фитъ водѣ про́ходъ, бли́зко воул'ка́на и ка́мєнїѧ роспа́лєно(г): тогда загрѣва́єтсѧ вода, и з гора́чєстю выхо́дитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13).

5. *(ступати із чого-небудь на відкрите місце)* виходити: кр(с)ти́вшисѧ їс выходи́лъ ѡ(т) воды, и ото отвори́лисѧ ємѹ нбса, и ви́дѣ(л) дхъ... сходѧ́чїй яко го́лѹбъ, и встѹпоу́ючїй на́нь (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 38 зв.); и коли доко(н)ча(т) свєдє(ц)тва своєго звєра выходѧчи с пропа(с)ти по(д)нєсє(т) вальку противь ни(х) (XVI ст. *КАЗ* 625); стоѧ́лъ на бєрєгѹ рѣки, з кото́рой выходи́ло се́мь коро́въ вєлми ѡздо́бныхъ и то́лстогѡ тѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 66); *Образно:* Прє(з) той до(м) нєщасный дша члч(с)каѧ розѹмѣтисѧ можє(т), кото́раѧ я́къ до(м) їѡвовъ на чтыро(х) оугла(х) або слѹпа(х) на чтыро(х)... цно́та(х) головны(х) оуфѹ́ндова(в)шыйсѧ ѡ(т) кгвалтовного вѣтрѹ гнѣва, кото́рїй с пєкєлной ры́хло выхо́дити пропасти, зо всѣ(х) сторо́нъ розбїа́єтсѧ, жє а(ж) на зємлю моу́ситъ ѹпадє(т) (!) (поч. XVІІ ст. *Проп.р.* 245);

(з'являтися, показуватися де-небудь; пробиватися звідкись назовні; висуватися) виходити, вилазити: ґды сѧ нє сподѣва́ю(т), робачо(к) яки́й з зємлѣ выхо́дѧчи зєлє́ноє тоє де́рєво по(д)єда́є(т), и ко́рє(н) зопсова́вши лоу́пи(т) єго зо всє́й зєлє́ности (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244);

(про рослини) проростати, сходити, виходити: ѡра́чъ кды сѣалъ єдинъ, инщєє па́ло насѣнѧ при дорозѣ... иншоє на камєни, и на мѣсца(х) нєпло́дны(х), ...а тоє оуро(с)ши нє могло выходити, алє сѧ подави́ло (поч. XVII ст. *Проп.р.* 22 зв.); та(к)жє и тра́въ цвѣты в' о́нъ ча(с) з' внѹ́трнєго ло́на зємли выхо́дѧтъ, и ѡкрива́єтсѧ и здо́битъсѧ зємлѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 56); То те́ды са́мо,... я́къ в' ча́сєхъ мѣсѧца Апри́лѧ ко́рєни зємлє́ю прикры́тыи, сво́й ѡвоцъ и свой зѣлка и ѡздо́бы выдают', вы́ходѧтъ корѣнки́ оужитє́чный и тєрно́выи (Там же, 112); Се́мъ ко́лосо(в) выроста́ло и з сте́бла одногѡ, по́лныхъ и вєлми ѡздо́бныхъ. А по ни́хъ дрѹги́хъ сємъ щѹ́плыхъ и то́нкихъ з сте́бла выходи́ло (серед. XVII ст. *Хрон.* 66 зв.);

(частково або повністю виставлятися звідки-небудь; показуватися) висовуватися; стирчати: бы(л) ѡболочє(н) в одєнье чи(р)воноє ѳа(р)бованоє кро(в)ю... и шли за ни(м) во(и)ска которыи су(т) на нєбѣ на конє(х) бѣлы(х) ѡболочєни лно(м) бѣлы(м) и чи(с)тымь, а з у(ст) єго выходи(л) мѣ(ч) на ѡбѣ стороны ѡ(с)тры(и)... ѡ(н) є(ст) то(т) которы(и) то(п)чє(т) працу ви(н)ную (XVI ст. *КАЗ* 352); Оучини́шъ те́жь олта́рь длѧ палє́нѧ во́нныхъ рєчи(и) з де́рєва нєгнїючогѡ маючи ло́коть вдо́лжь а дрѹги(и)

вшйрь, то єсть чотыре оуго́лныи, а два ло́кти навышъ, ри́ги (!) з нєгω бꙋ́дꙋть выходи́ли, и поволочє́ш҆ єгω зо́лотомъ начи́стшимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 107 зв.);

(на що) вилізати, вилазити: дѣти жидовскіи выходѧчи на древа ламали палмовыи голꙋзки (поч. XVII ст. *Пчела* 33 зв.).

6. (з кого, з чого) *(походити з певного середовища)* виходити: Ге́рбъ цны́хъ Бала́бановъ, межи всѣми єстъ значный, Призна́єтъ то и́мъ з҆ ста́нωвъ за́цныхъ ко́ждый ба́чный... же з҆ Домꙋ того Рыцы́рє вє́нцъ выходи́ли, И обро́ньцами сѧ ω(т)чи́зны нахо-ди́ли (Львів, 1614 *На г.Бал.* 2 ненум.); До(м) за́цны(и) Желибо́рскихъ, с҆ про(д)кω(в) и(х) кто 'Сла́вꙋ ємоу вєли́кꙋю, ко́ждый призна́єтъ. Якіє лю́де з҆ до́мꙋ того выходи́ли, И на́родꙋ Ро́сскомꙋ, оздо́бꙋю были (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7); с то(и) сла(в): фами(л): выходи́ли Валєчны(и) Гєтма́новє (Чернігів, 1646 *Перло* 4 ненум.).

7. *(набувати певних рис, якостей і т. ін.)* виходити, ставати: є́ли (!) кто золото́є орꙋ́жіє но́сѧчи про(и)дє(т) рѣкꙋ ωгне́нꙋю, свѣтлѣ(и)шій выхо́ди(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 8); Абовѣмъ, яко въ нѣякомъ гробѣ, въ водѣ погружаемымъ нашымъ главомъ ветхій человѣкъ погребается долу и истопляется весь до конца, а потомъ выникаючимъ намъ, новый засъ намъ выходитъ (1603 *Пит.* 52); тєпє(р) в҆ ωнꙋю коупє(л) вше́дши ωвчꙋю зара(з) чи́стый здоро́вы(и) на всѣ(х) члонка(х) выхо́дитъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 170); Бывали ме́жи во́йскомъ тымъ Кнѧзѣ и Па́ны, С кото́рыхъ выходи́ли до́брыи Гєтма́ны (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); Та́къ и́жъ, в҆шє(д)ши к҆ ва́мъ Ара́бчикъ чо(р)ный, выхо́дитъ ω(т) ва́съ Рꙋсиномъ бѣлы(м) (Вільна, 1627 *Дух.б.* 3 ненум.).

8. *(про час)* минати, виходити: то пакъ... ωдна чєтвєрть годꙋ подлє сꙋда нашого вышла, а дрꙋгаѧ выходить (Краків, 1538 *AS* IV, 135); Гдєжъ ты нє толко на тыи роки росказанѧ нашого нє полнил, але вжє томꙋ год выходить, а ты на тꙋю потрєбꙋ и ωборонꙋ зємскꙋю сєрєбщины водлꙋгъ росказанѧ нашого з ымєнєй своих ωтдати нє хотєлъ (Вільна, 1541 *AS* IV, 302); А кгды пят лет замероных выходити будут ...всѣ обшары наши... засеяти... маютъ (Горохів, 1593 *ПККДА* I-2, 160).

9. *(утворюватися, удаватися яким-небудь внаслідок певної дії)* виходити: Ино... нє толко кролєвой... с того пожиткꙋ нѣт, алє и ємꙋ самомꙋ таѧ сꙋма, сто коп грошей нє выходила (Вільна, 1541 *AS* IV, 276); в Стыхъ бовѣ(м) Бжихъ нє иншєє што сла́влєно и хва́лєно быва́єтъ, тылко да́ры того ω(т) кото́рого вшєлѧ́кій да́то(к) добрый, и вшє́лкій да(р) доскона́лый выхо́ди(т) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 100); Достатє́чный бовѣмъ є́стъ и ωквитый єго Тво́рєцъ, кото́рый выбо́рнє єго зложи́лъ и спорѧди(л). и и́жъ Гды и́ныи Кано́ны по три(д)цати и мнѣй Тропаро́въ ма́ют҆, сє́й в҆ двѣстѣ и пѧтдєсѧ́тъ выхо́ди(т) стіхо́въ, нє выповѣди́мꙋю сло́дкость въ собѣ ма́ючихъ (Київ, 1627 *Тр.* 620);

(дорівнювати в сумі, в підсумку) виносити, виходити, припадати: Того всєго платꙋ выходить с тыхъ мєщанъ которыє нє горєли л҃д копы и и҃з грш҆ (1552 *ОКЗ* 152 зв.); А наночъ и кликꙋна на(и)мꙋю(ть) всѧ волость по(д)данып... складають на нєго сємъдєсѧтъ грошє(и) а староста са(м) ωди(н) даєть томꙋжъ кликꙋнꙋ в҃ копє грошє(и) то всєго на того кликꙋна выходи(ть) г҃ копы и I грошє(и) (1552 *ООвр.З.* 102); въ вольномъ краю два дымы, съ которыхъ идеть дванадъцать грошей и колода овъса, — то служъба, а где хотя одинъ дымъ, а такъ много податъку выходить, — то тежъ служъба (1554 *РИБ* XXX, 265); Прєрєчєно(го) долгу сума на (д)вє тысєчы злоты(х) моцою угоды вчинє(н)ны выходитъ (Володимир, 1580 *ТУ* 183); раховали(с)мы на дє(н) выходи(т) сали(т)ры по ка(м) 24 то чини(т) на ты(ж)дє(н) ка(м) 144 (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1 зв.); оучини́лъ те́ды соломо́нъ с҃. копіи золотыхъ, сꙋммы шєсти со́тъ чєрво́ныхъ золоты́хъ кото́рыхъ на ко́ждоє копьє выходи́ло (серед. XVII ст. *Хрон.* 299);

(бути логічним наслідком чого-небудь) виходити, випливати: дрꙋгаѧ [причина] длѧ ты(х) єф҆фе́ктовъ кото́рыє з нє́го выхо́дѧтъ, длѧ́ оучи́нко(в), длѧ тогожє́ ты(м) живо(т) ω(т)даєтъ кото́рыи ωно(г) оутра́тили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 296).

10. *(появлятися друком)* виходити: Што офѣрꙋючи поко́рнє прошꙋ... пра́цꙋ... на свѣт҆ Ти́пом҆ Таки́м҆ // я́к҆ Тєпє́ръ спо́собо(м) и спорѧже́н҆єм҆ выходѧчꙋю мл(с)тивє принѧти (Київ, 1625 *КізХодк.* 5-6 ненум.); На моє́й за(с)... оусє́рдной ωхо́тѣ, и пилномъ пєчалова́ню сходи́ти нє бꙋ́дєтъ, а́бы бє(з) прєрва́нѧ з҆ то́єѣ Типогра́фіѣ моєѣ... Кни-

ги пова́жныѣ… выходи́ли (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 3 зв.).

11. *Перен.* (з чого, з-під чого) *(переставати бути чиєюсь власністю, вибувати з-під чиєїсь юрисдикції)* позбуватися (чого), втрачати (що), виходити (з чого): А та(к) я… хотѣчи абы тыє имє(н)я… з дому єго мл(с)ти нє выходили… тыє имє(н)я… ма(л)жо(н)кови… дала и даровала (Войнигів, 1573 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1822, 14); тєстамє(нт)… на (и)мє(н)я гли(н)ско… которое з давны(х) часовъ право(м) прєрожоны(м) ѡ(т)чи(з)но(м) з дому нашого нє выходи(т) (Черкаси, 1589 *ЦНБ* II 23258, 1); Которы(и) то домъ и плацъ никгды с по(д) юри(с)дыцы(и) мєског ратȣша Києвского выходить нє маєть (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1 зв.).

12. *(виникати за певних умов; діятися, відбуватися)* виходити: постєрєгаючи, абы што противного црқви божоє нє выходило, постановляєм (Берестя, 1591 *ПІФ* 104); Понєва́жъ и нарожє́нѣ таки́мъ жє спо́собомъ выхо́дитъ (1627 *Тр.* 41).

13. *Перен. (ставати відомим)* виходити на яв, виявлятися: А я́кожъ ми́лыє спра́вцы, за тыє спра́вы свои тєпє(р) нє встыдитє́са; я́кожъ людє(мъ) оу о́чи смотрѣти смѣєтє; кгды ви́дитє жє фа́лши и зра́ды ва́ши… // выхѡ́датъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 45 зв.-46); *Образно*: малжо́нка ти́хо(ст) захова́ти пови́нна, абы спо́лны(х) нєдоста́ткѡвъ малжє́нски(х), пожа(р) нє выходи́лъ з' до́мȣ ѡныхъ, а́лє абы тамъ любо́внє бы(л) оутолє́ный и оугашє́ный (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 921).

◇ **на слѣдъ выходити** *див.* **СЛѢДЪ; памать людскаа з устъ не выходитъ, съ памяти [людскоє] выходити** *див.* **ПАМЯТЬ; выходити на тотъ свѣтъ** *див.* **СВѢТЪ; з утробы выходити** *див.* **УТРОБА.**

Див. ще **ВЫЙТИ, ВЫХОЖАТИ, ВЫХОЖИВАТИ.**

ВЫХОДНОЄ *с.* Плата феодалові за право змінити місце проживання: а кгды вдова съ статкомъ до и(н)шого города замȣжъ идєть ѡтъ нєє выхо(д)ного в копе грш' (1552 *ОБрац.* 144).

Див. ще **ВЫХОДЪ.**

ВЫХОДОКЪ *ч.* Убиральня, туалет, *діал.* вихо́док: А выходачи с тоє коно(р)ки єстъ двєри на завєса(х) и(з) защєпъкою до выходка (1552 *ОКр.З.* 149); Афєдрѡ(н): Вы́ходо(к), закрє(т), прє́вє(т)… потрє́бна(а) комо́рка (1627 *ЛБ* 183).

Див. ще **ВЫХОДЪ.**

ВЫХОДЪ *ч.* **1.** *(місце, яким входять назовні з чого-небудь, звідкись)* вихід: Комната в тыхъ жє сєнєхъ с коминомъ мȣрованымъ и(з) двєми ѡболонами склаными и(з) выходомъ (1552 *ОКр.З.* 150);

(отвір, через який може щось виходити) вихід: котел броварный великий пивный в сенцех выход (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350).

2. *Перен. (форма вияву чогось)* вихід: Ви́дишъ тоу́тъ пора(д)нои воины спо́собъ, и вы́хо(д) дхо(в)ного потыка́на, як во́и(н)… доста(в)ши звита(з)ства з посѣчєного тѣла своє́го, и знєволи(в)ши… якобы по(д) но́ги свои по(д)би(в)ши, є(ст) на к'шта(л)тъ звита(ж)ци сла(в)ного, пѣшо нє ходи́лъ, алє бы(л) нєсє́ныи (серед. XVII ст. *Кас.* 74).

3. Те саме, що **выходокъ**: братъ мой,… бȣдȣчи въ нєє [кнєгини] въ домȣ… пошолъ былъ дла потрєбы своєє на покойноє мєстцє до выходȣ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 231); брата моєго… съ подъ выхода зъ аркабȣза въ задъ подстрєлилъ (Там же, 238); той нєцнотливый чловєк,… закравши сє с тылу домȣ под выход, стєрєг, поки нєбожъщикъ шол; як вышєд до витрȣ, ѡпєр сє ѡ стєнȣ, а ȣ той час с тылȣ приложивши аркабȣз кȣ дыри, стиснȣв и пострєлил (1564 *AS* VI, 246); cloacae выхо(д) (I пол. XVII ст. *Сем.* 51).

4. Данина феодалові за право жити самостійно або змінити місце проживання: а похочєть-ли который чєловєкъ зостати на том сєлищи, тот маєт Єго Милости дати выходȣ зъ дворища копȣ грошєй (Острог, 1514 *AS* III, 113); дѣдъ наш вытагал того Бориса с Торговицкоє волости… за похожого чоловєка за выходом (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); войт …выдал пятдесят таляров земенину господарскому пану Коиленскому и два волы менуючи за неякій выход (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62).

Див. ще **ВЫХОДНОЄ.**

ВЫХОЖАТИ *дієсл. недок.* **1.** (з чого) *(іти звідки-небудь назовні, за межі чогось)* виходити: Хота́ бы тєды на причинє(н)є сєна́тȣ згода была, пришло́ бы и́хъ мл(с)тамъ подо́бно и по ѡ́выхъ кашталя́нахъ, кото́рыи пєрє(д) ты́мъ с тає́мнои ра́ды выхожа́ли, гдє ко́лвє(к) оу двєрі́й або за пѣчью сєдѣти, што нє вѣдаю

єслй же бы за вывышéньє собѣ почитáли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198 зв.); Были тыжъ и в' Єгїпскихъ скйтахъ, што живáли В печéрахъ, и з' нйхъ на свѣтъ мáло выхожáли (Київ, 1622 *Сак.В.* 43 зв.).

2. *(з'являтися, прибувати з певною метою)* виходити: тогˊды выхожали к нємоу изь іер(с)лима и зо всєи іоудєи (1556-1561 *ПЄ* 26).

Див. ще **ВЫЙТИ, ВЫХОДИТИ, ВЫХОЖИВАТИ.**

ВЫХОЖЕНЄ, ВЫХОЖЕНЬЄ, ВЫХОЖЕНА, ВЫХОЖѢНЬЄ *с.* **1.** *(рух звідки-небудь назовні, за межі чогось)* вихід: Для того урядомъ,... росказуемо..., жебы купеня, збираня и выхоженя такового обывателемъ..., в границы и панства чужоземские,... сурове и пилно забороняли (Краків, 1609 *ЧИОНЛ* XV-3, 193); Выхоженя іерейскіи полночными дверми на церковъ ко сторонѣ правой полуденной и восточной бываютъ, а не ко заходу, ани ко полночи и не на лѣвый клиросъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1173); Исхóдъ: Выстьє, выхожéньє (1627 *ЛБ* 51);

(вибуття звідки-небудь) вихід: Инˊшїє за(с) прєстѹплéнїа... я(в)ныє знєвáги... во(л)ноє выхожєна гдє собѣ ѹподóбає(т),... гнѣвы, свáры,...//... вы(г)нáнїє(м) ѡчищáю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 42 зв.); Трикрóтъ на кóждый рóкъ свáта мнѣ обходйть бѹдєте .а. свáто вєлйкъ днь пáсхи на пáмать выхожéньа з' єгйптѹ .в. свáто кѹчокъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.);

(про воду) витікання з земних надр: выхожéньє вѡдъ тєчéньє воды (1596 *ЛЗ* 51).

2. Роздоріжжя, розпуття: Исхóдищє: Выхожѣньє, або роспѹтьє, пєрєхрéстьє (1627 *ЛБ* 52).

3. *Перен.* Смерть: а на(д)то всє в шáтѹ покоýты оубєроу мою дшѹ, наймоу собѣ ѡ(т)сюль причи(н)цовъ оубóгихъ, вынайдоу рáна(м) мои(м) пєрє(д) выхожє(н)ємъ якóє оулѣчéньє и що мáю маєт)ности за тоє малóє почєкáньє, всю дáмъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 124).

Пор. **ВЫХОДИТИ.**

ВЫХОЖИВАТИ *дієсл. недок. (з'являтися, прибувати для участі у чомусь)* виходити: В томъ сєлє двє дворища... выхоживало с нихъ на слѹжъбѹ по два кони (1552 *ОВол.З.* 197); Сєла с которыхъ выхоживало слѹгъ панъцєръныхъ на слѹжъбѹ г(с)дръскѹю (1552 *ОКЗ* 45 зв.); С тыхъ вси(х) дворовъ выхоживало на дворъ гнидовъски(и) п плѹговъ (1552 *ОЛЗ* 190 зв.).

Див. ще **ВЫЙТИ, ВЫХОДИТИ, ВЫХОЖАТИ.**

ВЫХОЖѢНЬЄ *див.* **ВЫХОЖЕНЄ.**

ВЫХОПИТИ *дієсл. док.* (що) *(раптово прийняти, забрати)* вихопити, висмикнути: добрѣ бы моу было. бы са быль ниг(д)ы нє народиль... которы(и) съ мною во солйло роýкоý вложи(т) то(т)ти (!) є(ст). а скоро то рє(к) выхопилй роýкы свой. є(д)но іоýдина зосталá (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 14 зв.).

ВЫХОРЪ *див.* **ВИХОРЪ.**

ВЫХРОВАТИ *дієсл. недок., перен.* Жити неспокійно, бурхливо: а ты(х) тєжъ часо(в) гєрони(м) а(в)кгѹсты(н)... докторовє стыє квитнѹли, и пєлагий єрєти(к) выхрова(л) в' а(н)кгєлии (1582 *Кр.Стр.* 51 зв.).

ВЫХУЖОНЫЙ *дієприкм.* Схудлий, *діал.* вйхуділий: Чѹй ѡкóлѡ ѡвчáрнѣ Хр(с)тóвыхъ Овéцъ, Прєнайдорóжшєю Крóвїю Сна Бжогѡ кѹплéныхъ и ѡмытыхъ, áбы жáднаа з' нйхъ якѡ ѡ(т) волка драпѣжного порвáна и пожáрта нє была; такъ и гóлодомъ бє(з)дѹшѡкóрмноѣ збавéнноѣ Єв(г)лскоѣ Наѹки, и бє(з) чáстого а гóдного поживáна Прєч(с)тыхъ и Животворáщихъ Тѣла и Крвє Хр(с)тóвыхъ Тáинъ, выхѹжона и оуморéна нє зостáла (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 2 зв.).

ВЫЦВИЧЕНЄ, ВЫЦВѢЧЕНЄ *с.* (*стп.* wyćwiczenie) *(опанування, засвоєння, здобуття знань)* вивчення: Проси(м) ѡ(т)дѣлѣтє ча(ст) нѣякѹю з маєт)ностєй Свои(х)... Кѹ ро(з)множєню и ѡ(б)ясненю Пи(с)ма стого для нау(к) и выцвичéня дѣтє(м) ваши(м) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422);

освіта, підготовка: кто, абы то смѣлє оучинили, лютра, калвѣна и котóрыє альбо ихъ наслѣдѹють, альбо оуживáютъ, наоýчилъ, побѹдйлъ... людéй ѡсоблйвоє натоýры, дйвного выцвѣчє(н)а, горáчєє горлйвости... кˊгды твои нóвыє вымыслы псовати потоужнє оусилоýютъ... и тирáнˊство на(д) црковью (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 31).

Пор. **ВЫЦВИЧИТИ.**

ВЫЦВИЧЕНОСТЬ *ж.* Довершеність, рафінованість: Ковáрство: Оухищрє(н)є,... выцвичéность: или по инѣ(х) кѹгларство, или бѣгло(ст),... ѹмѣєтность (1627 *ЛБ* 53).

ВЫЦВИЧИТИ, ВЫЦВѢЧИТИ *дієсл. док.* (*стп.* wyćwiczyć) **1.** (в чому) *(навчившись, набути певних знань, відомостей у якій-небудь галузі; опанувати щось; набути майстерності в чомусь)* вишколити: Цный Григоріи Кгенеалокгоуєтъ... В рєчахъ рицєр'ски(х), з' молодыхъ лѣтъ выцвичоный: И на войнахъ значны(х), яко моу(ж) досвѣдчоный (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7); я в' правде з' дети(н)ства, в' писмє светомъ... выцвичоный єстем' (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 3 зв.); Найдовалися на дворѣ его... докторове славныи, въ... языкахъ выцвѣчоныи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1136); розоумѣлем' и я ѡ собѣ, жем' нє чоуждъ талантоу ѡ(т) Бга ми дарованогѡ зосталъ: боудучи ѡ(т) дѣтин'ства моєго при знамєнитом', а Цркви Бжей Блгопотрєбномъ, и многѡплодном' дѣлѣ // Типографскомъ выхованый, и, пѡ мѣрѣ дарованїа Хва, в' нємъ выцвѣчоный (Львів, 1639 *Ап.* 3-3 зв. ненум.).

2. (кого) *(навчити кого-небудь чомусь)* вивчити, вишколити: а старыи жоны... абы могли выцвичи(т) моло(д)ши(х) жебы мужє(и) свои(х) миловали и дѣтки (II пол. XVI ст. *КА* 536); найпервѣй в' вѣрѣ стой Православнокаѳолическо(и), в' цнота(х), побожноста(х), и захованю приказанїй Бжіи(х) выховати и выцвѣчити ѡны(х) старатиса повинниствє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 931); **на свою руку выцвичити** — привернути на свій бік, переманити; перевчити: такъ и ср(д)цє члвческоє, маєтъ помышлєнїа добрыи: до которогѡ рѣки злости оуставичнє з'ближаютъса хотачи єгѡ вывєрноути, и на свою роукоу выцвичити (Вільна, 1627 *Дух.б.* 341).

ВЫЦВИЧИТИСА, ВЫЦВИЧИТИСЕ *дієсл. док.* (*стп.* wyćwiczyć się) вивчитися, навчитися: Ани ѡ(д) вєликого подойзрє(н)а, котороє жє оустави(ч)нє, скоромъсє в' Бгословски(х) пи(с)ма стго наоукахъ выцвичилъ фрасоунливым' и смоут'нымъ чинило, себє згола оуволнити моглем' (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 4); Который [Архієп(с)пъ] вышо(л) в'правдѣ з' Дамаска... до школы грамматики даный бывши, и всѣхъ Наоукъ вызволєныхъ выцвичившиса (Київ, 1627 *Тр.* 619); Прєто... томоу догажаючи, то є(ст), короткости, и жа(ж)дѣ або пожиткови // ты(х) которіи в то(и) цнотѣ выцвичитиса пра(г)ноу(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 51 зв.-52).

ВЫЦВИЧОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Хитрий, хитромудрий: Оухищрєнный: Выцвичоный, притрафный (1627 *ЛБ* 142);

(про розум) бистрий: дла тых' тот' Законъ млтвъ на той таблици подалємъ, которыи нємают' розоумъ наоучоного и выцвичоногѡ (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 197).

ВЫЦВѢЧЕНЄ *див.* **ВЫЦВИЧЕНЄ.**

ВЫЦВѢЧИТИ *див.* **ВЫЦВИЧИТИ.**

ВЫЦѢЖОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (що) Забирати, віднімати, висмоктувати: Ѡбачишъ на свѣтѣ, и вкроулє(в)ски(х) замка(х) многы(х) которіи болшъ вин'ни, нѣжбы могли мѣти: соукнами ѡздоблєныи на кона(х)... пышно издачи которіи по(д)даны(х) зобрали мѣшо(к) выцѣжоую(т) и маєтно(ст) ѡдыймоую(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 217 зв.).

ВЫЧЕРПАТИ *дієсл. док.* **1.** *(черпаючи чимнебудь, вибрати воду)* вичерпати: а якъ нѣколи з' жрódєлъ течи нє пєрєстаєт', такъ пото(к) нѣгды вычєрпа(н) быти нє можє(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 178).

2. *Перен. (взяти з якогось джерела)* почерпнути: Знайдє(ш) бовѣм' в' той Книзѣ порадноє ѡ(д)праованє стыхъ сєдм' Таин' Цєрковны(х)... з' Грєцки(х) Євхологїй... вычєрплєноє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5 зв.).

Див. ще **ВЫЧЕРПНУТИ, ВЫЧРЪПОВАТИ.**

ВЫЧЕРПНУТИ, ВИЧЕРПНУТИ, ВЫЧЕРПНУТЬ, ВЫЧРЪПНУТИ *дієсл. док.* **1.** *(взяти невелику кількість рідини)* зачерпнути, набрати: возми воды рєчной и выли єй на соухо а што колвє вычерпнєшъ з рєки в кровь сє ѡборотитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 82).

2. *Перен. (перейняти чиїсь думки, ідеї)* почерпнути, запозичити; взяти: милєсиоушъ... почита(л) вси рєчи з воды бы(т) сотвороныє выводи(л)... // ...Ѡвидиоушъ тєжъ подобно з нєго вычє(р)пну(л) (1582 *Кр.Стр.* 16-16 зв.); нє до тыхъ ясныхъ оутѣкатиса намъ потрєба ѡ(т)коль и ѡныхъ розоумъ вычєр'пноути, и вѣроу свою оутвєржати маємо (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 24); з' жадны(м) живы(м) члвєко(м) в томъ нє зносилєм'сє..., жєбы(м) // мѣлъ тоую мою радоу вычєрпноуть, нєхай жадєн' нє розоумєєтъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 2-2 зв.); Дѣткамъ оучитиса починаючимъ Боукварь звыклє рєкши Алфавитарь з' тои Гра(м)матїки вычєрпнєный абы склонєнїамъ Гра(м)матичнымъ з' лѣтъ дєтинныхъ з'мовою заразъ привыкали, до выучєн'а

пода́ванъ нехáй бѹ́детъ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 3 зв.); Котóрѹю то Книгѹ... Прошѹ рáчъ любóвнє тéжъ принáти, охóтнє читáти,... а набáрзѣй... до Старожи́тности Стго Блгочéстїа любовáньє и засмаковáньє ω(т)тóль вы́черпнѹти (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 4); яснѣйшє ωпи́сѹєтъ; сѹ́дный днь Іωáнъ стый Єв(г)ли́ста,... възлюблéный оучнкъ Сна Бжїа, котóрый на пéрсєхъ єг(о) почи́въ, и ω(т)тóлѣ ди́внїи Тáємніци бо(з)кїи вы́черпнѹлъ (Чернігів, 1646 *Перло* 131);

(з чого що) довідатися, вичитати (про що): А колижъ светые отцеве... съ писма светого то вычерпнули, же антихристъ маетъ народитисе зъ Жидовъ съ поколѣнья Данъ (а то єстъ речъ певная, же ни одинъ папежъ не народился зъ Жидовъ,... а для чогожъ ихъ зовутъ антихристами?... //...Протожъ не можетъ быти папа антихристомъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 160-161).

3. *Перен.* (*підступними методами забрати що-небудь повністю, до кінця*) виманити, видурити: Блоу́дница бовѣ(м) на кштáлтъ я́скоулкы, кды ро(з)почнéтъ до члка примыкáтиса, всю крóвъ єгω вы́ссє(т), всє бога(т)ство вычръпнє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 291 зв.).

Див. ще **ВЫЧЕРПАТИ, ВЫЧРЪПОВАТИ.**

ВЫЧЕСТИ *дієсл. док.* (що) (*цсл.* вычьсти) прочитати: А так мы казали книги отворит... и перед князи... вычести, которым ся обычаем князь... из отцем архимандрытомъ записали (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 25); Такъ находиме у святумъ писмѣ, котрое емь вамъ вычолъ (XVI ст. *НЄ* 27);

(переважно прилюдно, вголос — у практиці судочинства) прочитати, зачитати: И єстли бѹдєт тот список ωдин и писмо в том спискѹ ωдного дьака, мают тот список вычести (Краків, 1538 *AS* IV, 150); а такъ панове... отказ князя Богушева смотреть велили и то перед собою их милость вычести казали (Володимир, 1542 *АрхЮЗР* 1/VI, 34); Пан Валєриан пєрєд господарєм Єго Милостью достаточнє єго вычол и мовиломъ ємѹ, абы ωтпис кѹ Твоєй Милости на то вчинил (Вільна, 1547 *AS* IV, 528); А до нас Подолан пишє, мєначи нас быти, або тот край нашъ, Подлашьємъ, которыє мы листы вычєтши, нєпомалѹ са всѹмнаєм (Вінниця, 1569 *AS* VII, 323); якож тое оповедане, такъ и тот лист, слово в слово вычотши, до книгъ уписано (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 208).

Див. ще **ВЫЧИТАТИ.**

ВЫЧИНЕНЫЙ, ВЫЧЫНЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Вичинений: знашли полтретѣ скуры зъ шерстю выправеныхъ, козиныхъ, а пять скуръ бараниxъ, вычыненыхъ, подъ скрынею (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 62); маєтъно(ст)... ты(х) по(д)даныхъ... пограбили // напє(р)вє(и)... ѹ васка мошо(н)ки... ску(р) яловичи(х) вычинєны(х) чотыри (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.).

ВЫЧИСТИТИ *дієсл. док.* (що) **1.** *(зробити чистим)* вичистити: в которого жь то роуцѣ єго лопата єго а вычистить гоумно своє (1556-1561 *ПЄ* 219 зв.); которую дей зброю ее милость пани Малинская,... абых ее дал вычистити, а ручницы и аркабузы направити, до мене была прислала (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 177); При Андрияне цари нечестивомъ почали ваши предкы церковъ съзидати, и основанiе стѣнамъ будовати, мѣсто все вычистили (1580 *Спис.* 6); Вы́чисть пéрвѣй з'внѹтра // шкланицѹ, а потóмъ звéрхѹ ωмы́єшъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89-90);

(що з чого) *(про рослини)* розчистити (від чого), викорчувати (що): Орáчъ частóкроть выхóдитъ... на ни́вѹ..., абы кѹкóль, и зѣлско нєпотрéбноє з нєѣ повыривáлъ, абы з' тéрна, и з' зарóслѣ єѣ вы́чистилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 584).

2. *Перен.* (що) *(позбавитися кого-, чого-небудь небажаного)* знищити, викорінити: И тáкъ... засѣдáли... прáгнѹчи... оупóръ и пыхоу в'нéсєныє, вы́чистити и вы́корєнити (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 37 зв.); згори(т) зємла, высхнє(т) вóда... спа(д)є) óгнь // сєр'кою с нбсъ, вычис'ти(т), чого нє є(ст) потрєба (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 79 зв.-80).

Див. ще **ВЫЧИЩАТИ.**

ВЫЧИТАНЄ, ВЫЧЫТАНЄ *с. (переважно прилюдно, вголос — у практиці судочинства)* прочитання: А по // вычитаню того реистра тут же ставши бояре... вызнавали, иж... так имъ веле шкод поделано, яко в том реистре меновите ест написано (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 102-103); по вычита(н)ю того позву валє(н)ты(и) ωсо(в)ски(и) довє(д)ши того по(з)ву выписомъ с кни(г) замъку ωвру(ц)кого созна(н)я во(з)ного каза(л) возному пна филона сєма(ш)ка ку праву волати (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69); А по

вычита(н)ю того позвѹ… панъ воєвода… злєци(л) ѹстнє рєчъ свою до права слѹжєбникѹ своє-мѹ (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); А по вычита(н)ю того по(з)вѹ и по довєдєню рокѹ кладє(н)я рєчоны умоцованы(и) стороны поводовоє просил и домовя(л)сє абы сѹ(д) по(з)ваны(м) на позо(в) єправоватися наказа(л) (Кремѣнець, 1619 *ЦДІАЛ* 765, 1, 5, 1 зв.); А по вычытаню того по(з)вѹ… пово(д) со-(з)нанє(м) во(з)ного довє(д)ши проси(л) абы по(з)ваному на позовъ справова(т)сє наказано было (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19 зв.); А по вычитаню Того Позвѹ По довєдє(н)ю слушъного року кладє-(н)я єго Поводовє чєрє(з) ѹмоцовано(г) своєго // Пна Григи(р)я (!) ро(ст)ковъского а позваныє чєрє(з) Пна григория Туровицкого… в то(и) справє Мєжи собою конътровє(р)товали (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 73-73 зв.).

Див. ще **ВЫЧТЕНЄ.**

Пор. **ВЫЧИТАТИ.**

ВЫЧИТАТИ, ВЫЧИТАТЬ *дієсл. док. (переважно вголос, прилюдно — у практиці судочинства)* прочитати, зачитати: Ино мы тые, листы огледавши и их с початку аж до конца велевши перед собою вычитати (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 11); то(т) ли(ст), на (и)мѧ пна Сабостияна Туровского написаны(и), пєрєдо мною на врѧдє покладали и бы(л) вычита(н) спочa(т)ку а(ж) до ко(н)ца (Луцьк, 1565 *ТУ* 111); тєстамєн(т)… ту(т) пєрє(д) вшєю мл(с)тью покладаю и прошѹ абы был вычита(н) и в книги кгро(д)скиє… ѹписа(н) (Добрятин, 1576 *ЖКК* II, 282); а кгды тыє листы и а(р)тыкулы вычитаны бы(ли) на то па(н) сєма(ш)ко повєди(л), и(ж) дє(и) єсть бли(з)-шиє сусєды которыє с нами ѹ во(д)номъ мє(с)цу сѹ-грань мє(ш)кають(ть) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69 зв.); а я,… листы, справы отъ мала до велика предъ его милостью положилъ, абы вычитавши при томъ рачилъ мя зоставить при церкви и парафии Пещатской (Володимир, 1617 *АрхЮЗР* 1/VI, 450); а та́къ є́сли мо́жєшъ писмо вычита́ть, и вы́кладъ мнѣ єгѡ ѡзна́-ймитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 364 зв.).

Див. ще **ВЫЧЕСТИ.**

ВЫЧИЩАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(робити чистим)* вичищати, очищати, розчищати: Ты́мъжє спо́собом҆, и ѡгоро́дъ на пѹсты́ни, и на мѣст҆цахъ смродли́выхъ мѣти хота́чїй, в҆про(д) вычища́єтъ и плѡ́томъ огорожа́єт҆ кана́лы длѧ воды готѹєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 164).

2. (що) *(виводити щось погане з організму)* очищати (від чого): в҆сє ш҆то входить з҆внѣ въ чл҃ка нє можє(т) єго пос҆квръннити бо нє в҆ходи(т) в ср(д)цє єго єд҆но въ чрєво и афєдроно(м) исходи(т). и всѣ по-кор҆мы вычищаєє(т) (1556-1561 *ПЄ* 153 зв.); Рѣпѧ(к) є(ст) зѣлѧ добро… наваривши оу водѣ и главоу мыи ни(м)… // …въсѣ нєчи(с)то(с)ти вычищає(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8 зв.-9); Та(к)жє кто має(т) раны сто(л)-ци кропивноє ли(с)тѧ з масло(м) стары(м), раны вычищає(т) въсѣ и оуздоро(в)лѧє(т) (Там же, 9 зв.); пси стрѹпы и ра́ны жєбрака́… лиза́ли… гно́й з҆ ранъ вычища́ючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598).

3. *Перен.* (що з чого) *(робити чистим у моральному відношенні)* очищати (що від чого), позбуватися (чого): прєкладаю тєбє над… пова́жны(ми) ре́чами,… на(д) кролє́в҆ствы, вычища́ти злѡ́сти и(з) сръдє́цъ лю(д)скы(х) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 206).

Див. ще **ВЫЧИСТИТИ.**

ВЫЧИЩЕНЄ, ВЫЧИЩЕНЬЄ *с.* Вичищення, очищення: хлопѹ за вычищєнє пивни(ц) г(р) 8 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.); а(н)дрѣєви ґру(н)тарѹ за выношєньє всєго плюґа(в)ства з тра(н)сїту… и ѡ(т) вычищєньє всѣ(х) скринь ґру(н)товы(х) далє(м) зло(т) 19 (Там же, 6).

Пор. **ВЫЧИСТИТИ.**

ВЫЧРЪПОВАТИ *дієсл. недок., перен.* (без додатка) Вичерпувати: Плодопрїємлю: Збира́ю ѹвоцъ, ѹжива́ю, пожива́ю, бєрѹ, ма́ю, вычрѣпѹю (1627 *ЛБ* 83).

Див. ще **ВЫЧЕРПАТИ, ВИЧЕРПНУТИ.**

ВЫЧТЕНЄ *с.* Те саме, що **вычитанє:** А по вычтеню листа, просилъ панъ Якушъ Вгриновскій, абы то было записано (Пашів, 1554 *АрхЮЗР* 6/I, 33); По вычтєню пєрєд господарємъ, королємъ Єго Милостю тыхъ, выписѹ и листѹ подстаростєго Лѹцкого, просилъ кнѧзь Романъ Сєнкгѹшковичъ господарѧ…, абы въ томъ ємѹ… справєдливость вчинити рачилъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 249).

ВЫЧУТИ *дієсл. док.* Вислухати, почути: Видишъ, ажъ и другыи дѣла метъ чествовати Христосъ, али безъ сихъ дѣлъ, што вычувъ Христосъ на судѣ (XVI ст. *НЄ* 10).

ВЫЧЫНЕНЫЙ *див.* **ВЫЧИНЕНЫЙ.**

ВЫЧЫТАНЄ *див.* **ВЫЧИТАНЄ.**

ВЫШАРОВАНЫЙ *дієприкм. (вимитий, енергійно чимось витертий)* вишаруваний: ѡбыча(и) бо єстъ ми́ръски(м); на ѡблȣ(плє)нȣю голо́вȣ но́сачого по(д)голє(н)ца, вы́строганого мыло(м) вышарованого. и вымак'глєвано(г) пилнє смотрѣ(т)и и мыслью похотною... блȣдити (п.1596 *Виш. Кн.* 230).

ВЫШАРПНУТИ *дієсл. док.* (кого) *(різко вихопити звідкись)* вишарпнути: он, кромъ всее литости и баченъя, крикнувши на помочъниковъ и слуг своихъ, мене и ее бъючи, с под шубки, с под пахи моее вышарпнули (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 266).

ВЫШЕ[1], **ВИШЕ, ВИШШЕ, ВЫШШЕ, ВЫШЪШЕ, ВИШШЕЙ, ВЫШЕЙ, ВЫШШЕЙ, ВЫШЪШЕЙ, ВЫШЫЙ, ВЫШ, ВЫШЪ** *присл. в.ст.* **1.** *(про написане, сказане — раніше, перед цим)* вище: чюли єстє што писа(х) вамъ вышє (1489 *Чет.* 51); А дали єсмо... Чȣднов... как вышєй в сємъ нашомъ листє ѡписано, кнѧзю... и єго справєдливымъ // наслєдкомъ (Городно, 1507 *AS* III, 49-50); а тую вгоду постановє(н)є и є(д)на(н)є... яко вышє(и) в сє(м) листє моємъ ѡписано маємъ и пови(н)ни будємъ з обу сторо(н) твє(р)до... дє(р)жати (Ляхівці, 1548 *ЛНБ* 103, 19/Id, 266, 25); єстли бы хто... в школє... кого заби(л) або рани(л) то(г)ды... яко вышє(и) ѡ кгва(л)тȣ(в)ника(х) написа(н)но (1566 *ВЛС* 88); просто абы виша мл(ст)... кȣ правȣ ста(л): и в то(м) всє(м) яко сє вышє(и) помєни(ло) на жалобу... ȣсправєдливи(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); припомнє(т) нє вадитъ, жє єго м(л)... давши поводово(и) сторонє таковы(и) листъ уступє(н)я має(т)ности тоє, нє подалъ єє о(д)накъ зара(з), а для того, жє по то(т) ча(с) є(д)на(л)сє с пны Трипо(л)скими ѡ тыє кри(в)ды, которыє сє вышє(и) припомнєли (Київщина, 1600 *ККПС* 134); И длѧ дово(д)ного зрозȣмѣнѧ читай вы́шшє (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 116); Вопро́съ. Посвачє́ньє воды́, єстъ ли та́йною. Ѡ(т)вѣтъ. Нє єст': а́лє полива́н'є нє́ю (я́косѧ вы́шєй рєкло,) є́стъ та́йною (Львів, 1642 *Жел.О тайн.* 5); возны(и)... ѡ(с)вє(д)чи(л)... жє такъ, а нє (и)начє(и) было, яко сє вышъ въ протєстациє(и) и в рєляци(и) помєнылю (Житомир, 1650 *ДМВН* 209).

2. *(у просторовому відношенні, на значнішій висоті у порівнянні з кимсь, чимсь)* вище: Єщє вышъше(и) на(д) тою свѣтлочъкою єстъ вєръхъ брамы цєглою мȣрованы(и) (1552 *ОКр.З.* 149); то обошла обручка перловая, у два ряды сажоная, далей белый камен великий... вышей штука золотая з рубином (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 427); И такъ змертвыхъ встанье всѣ свята переходит: Иле солнце, над всѣ звѣзды вышся находит (Львів, 1630 *Траг.п.* 174); то́й пото́пъ ѡгнє́нный; нєпрєвозыйдє вы́шшє, ти́лко по́ты ста́нєтъ на во́здȣсѣ, по́ки были́ во́ды потѡ́пныи звышъ ѡ(т) зємлѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 413);

(у верхній, горішній частині чогось) зверху, уверху: то(т) копє(ц) которы(и) по(д)лє того(ж) закату бы(л) кгва(л)томъ ро(с)копа(т) вєли(л) а зака(т) которы(и) сво(и) єсть звєчны(и)... ѡ(т)кинувши мо(ц)но кгва(л)томъ єго вы(и)шє(и) (!) къ зємли моє(и)... пристави(л) (Ляхівці, 1554 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1988, 24); По извєръжє́нїю диа́волы на тро́хъ мѣстєхъ зоста́ли: єдины вы́ш'шєй на воздоу́сѣ над' вѡда́ми, дрȣ́гїи на зємли́ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.); То́й то єзєкїѧ, кото́рый затка́лъ вы́шшє жє́рєло во́дъ сїѡ́нскихъ, а ѡ(т)вори́лъ ихъ до́ломъ наза́дъ слнца двдовогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 347 зв);

отъ вышше — з неба: пошлє(т) ва(м) бъ нѣкȣю оутѣхȣ ко оутѣшєнїю вашємȣ дшєвномȣ и тєлєсномȣ ѡ(т) вы(ш)шє скоро (п. 1596 *Виш.Кн.* 259 зв.).

3. *Перен. (на почесному місці)* вище: алє єсли боудєши позвань. поиди а сѧ(д) на послѣднємь мѣс'ци. а єсли прїйдєть то(т) которыи тєбє просиль и рєчє(т) тобѣ братє посадисѧ вышє тог(д)ы боудє(т) тобѣ слав'но (1556-1561 *ПЄ* 284); Сѣда́ти маю(т) ко́жды(и) на мѣстцы своє(м) пєвно(м) назна́чєно(м) вє́длє наȣки. кото́ры(и) болшє ȣмѣєть сѣдѣти будє(т) вы́шшє, // бы и ба(р)зо нищь бы(л). Которы(и) мє(н)шє ȣмѣти бȣдєть, на подлѣ(и)ши(м) мѣстци сѣди́ти ма́єть (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.-3);

(краще, достойніше порівняно з іншим) вище: И того ради вышее, рек, езовито, той свой костел римский быти розумѣеш, яко один над всеми владѣет? (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 179); Высокие домы и трекровны полаты с гору себѣ збудовали есте и нас сими превышаетѣ — разумѣемо; але от нашея вѣры ничто же вышше, которою мы чисто мысльным славословленям (неба небес) к Христу преходим (бл. 1610 *Виш. Посл. Льв. бр.* 233); роз'шихова́лъ ихъ

на пѡлˀки, яко моу́дрий ге́тма(н) вͦйско, и поста́вилъ ихъ, єдны(х) я́ко пре́(д)не́йшіи по́чты, на пре́дˀкѹ бли́зь майстатѹ сла́вы своєи, а дроу́гихъ по(д) тѣми, и та́къ єдины надˀ дроу́гими вы́шˀше въ свѣтлостахъ ро́зˀныхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3); розоу́мѣлємъ потре́бно бы́ти я́снє оуказа́ти проти́вникѡ(м) приказа́нѧ Сты́хъ Ѡцъ, кото́рыи взборонѧ́ютъ на́мъ ѡ то́мъ што́ на(д) на́шъ и на(д) // вса́кїй Аггльскій ро́зѹ(м) вы́шє є́стъ, шпы́рати и довѣдоватисѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 193-194); Староды́вная и ди́внє ѡсобли́ваѧ є(ст) наоу́ка стго антóнїѧ жє іно(к) або зако(н)ни(к), котории... хо́чє(т) взыйти вы(ш)шє(и)... на за́мо(к) анахоритовъ (общєжитєлєй)... (*дописано на полях — Прим. ред.*) нє маєт)... з є(д)ного... брати прикладовъ абовѣмъ єдє(н)... ро(з)сѹдко(м) и простро́пностю инши(х) пєрєхо́дить... дрѹги(и) иншихъ чи́стостю прєвы(ш)шаєт)... щи́ростю оукрашєн(н)ы(и) єстъ... в працови́тости маєт) на(д) и́ншиє (серед. XVII ст. *Кас.* 63);

(за вартістю) вище, більше: Того(ж) року по ѡ(т)ѣздѣ кролєвско(м)дорожня ся почала грошѣ в горѹ пошли, щора(з) вышшє талярѣ были по золоты(х) д а чє(р)воныи по золоты(х)... ѕ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

4. *(за інтенсивністю)* більше, надмірно: А даска(л) взавши порѹче́ноє єму дѣтищє, ма́єть є́го ѹчи́ти спро́мысломь доброє наѹки. за нєпослѹшє(н)ство // кара́ти, нє тира(н)ски(и), но ѹчи́тє(л)ски(и), нє вы́шшє, но поси́лѣ. нє роспустнє, но поко(р)нє и смирє(н)нє (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2-2 зв.).

Див. ще **ВЫЖЕ.**

ВЫШЕ², **ВИШЕ**, **ВЫШЕЙ**, **ВЫШШЕ**, **ВЫШШЕЙ**, **ВЫШЪШЕЙ**, **ВЫШЪ** *прийм.* **1.** *(з род.) (виражає просторові відношення) (вказує на місце знаходження чогось, когось)* вище: дали єсмо єй... ставищо пустоє, што вышей гнидовского ставка (Вільна, 1503 *AS* I, 125); а пакъ хотаръ пасици... даєст почєнши ѡт єдинь ясен що єстъ вышє пасики, ѡттолѣ право на кѡнєць става (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 2); Иншая земля светого Николы Притиского... неподалеку, на гору узехавши, вышъ Кудрявца, промежъ дорогъ съ Киева къ Святошицкому бору (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 28); бы(л) єсми ѹ всєкровє и видє(л) в каспора... ра(н)у битую синюю на руцє право(и) вышє(и) ло(к)тѧ (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24); Второє, мєншо(ст) и послѣдно(ст) ра(з)умѣю́чи то ѡ со́бѣ, єсли и высо́ко сѣди(т) и вы(ш)шє всѣ(х) глєди(т) алє зє(м)лѧ и пра(х) з ни(з)кими ро(в)но єст (п. 1596 *Виш.Кн.* 239 зв.); И на руцє єго видє(л) є(с)ми, на право(и), вышє(и) локтя, рану синую (Щенів, 1605 *ДМВН* 63); Як треба казнодѣи чили четцу псалмов... читаючому вышше всѣх на амбонѣ стояти, читаюче (поч. XVII ст. *Вол.В.* 80); на руце левой, вышей локътя, рана (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 10); Го́лоть: ...всєзмє́рзшаасѧ вода́ на зємли́, а(л)бо вода́ вы́шє зємлѣ помє́рзшаа (1627 *ЛБ* 26); кѹзя(н) пашьча(т) вѣдомо чини(т) в домѹ своє(м) изь сы(н)ми своєми ижь прода(л) штѹкѹ рѹлѣ вы(ш)шє сєла (Одрехова, 1637 *ЦДІАЛ* 37, 2, 53); вышє(и) паса рану навилє(т) з ру(ч)ници прострєлєную мєнованы(и) возъны(и) видє(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 202);

(вказує на розмір чого-небудь порівняно з кимсь або чимсь) вище: ѹ воротахъ пєрє(д) вєжою почата зновѹ башъта... // ...вывєдєно къ вє(р)хѹ вышє(и) стоѧча члвка (1552 *ОВін.З.* 130); звонъ былъ ѡдинъ которы(и) вышъшє(и) стоѧча члвка звали єго ратны(и) звонъ (1552 *ОЖЗ* 120); а ты што розумѣє(ш) ѡ собѣ, выбри(т)вивъши потылицю,... коси(ч)кѹ, и́ли пѣрцє веръ(х) макгє(р)ки оу́стромивъши,... плєчє ѡдно вышшє ѡ(т) дрѹгого накокорѣчивши,... тобѣ ли покаанїѧ нє трєба (п. 1596 *Виш.Кн.* 233 зв.); которая то флякгма, кгды деревомъ слуга пана Болобановъ зъ медницы взялъ и къ горе подносилъ, теды се вышей человѣка, якъ поворозъ, волокла (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 489); ото ро(з)ли́ла сѧ вода́ слє(з) мо́и(х) вы́шˀшє головы́ моє́й (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 228); Посмотри́ єдно на́ нбо, и пройди оу́мысло(м) вы́шˀшє нбсъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 45); Іѡа(н) стый былъ вˀ захвичє́ню; вˀ дхѹ вˀ днь Нєдє́лнїй, ви(ш)шє всѣ(х) Хо́рѡвъ Агглскихъ, да́жє до нєпристѹпногѡ (!) свѣта, прєдˀ са́мый Маєста́тъ бо(з)кїй, и тѹ ємѹ Бгъ показа́; Та́ины, Кото́рыи ма́ютъ оупєрєди́ти, сѹдный днь (Чернігів, 1646 *Перло* 131 зв.).

2. *(виражає кількісні відношення) (вказує на перевищення якоїсь кількості)* більше (як що), понад (що): пєрвєй записала была ємѹ вєно, а потомъ тоє всє имєнє высшєй трєтєє части ємѹ ѡтписала (Вільна, 1522 *AS* III, 240); а штобколвєк вышєй ста коп грошєй з оноє половицы моєє пєрєходило, то всє Их

Милости быти (Краків, 1539 *AS* IV, 230); которыє жъ грани идȣть нєпєрєставаючи мєжи инъшы(х) многи(х) сє(л) бєрєстє(и)ских деля(чи) вышє(и) пяти миль аж до сєла... замъшанъ (1546 *ОГ* 16 зв.); проси(т) тымъко... абы єсь вызналъ... што єсь далъ вышє воусьмъ дєсѧ(т) златы(х) грицови (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 17); а староста... поведилъ ижъ добродєрєвъцы которыхъ вышє(и) польтори тисѧчи было припровадивъши дєрєво тоє лєжали тамъ... большъ мєсаца а дєрєва того ѡтъ берега нє ѡтъдаляли (1552 *ОКан.З.* 19 зв.); гдє бы сѧ трафило граничє(н)я ѡ рє(ч) ва(ж)ную вышє(и) два(д)цати бочо(к) зємли, то(г)ды судья... маючи при собє людє(и) добрыхъ тую зє(м)лю ѡ(б)єха(в)ши... граничити мають (1566 *ВЛС* 78 зв.); ѡ҃цы ѻныи ст҃ыи пȣстынножи́тєлѣ... пѻстилисѧ на пȣсты́нахъ по(д) лѣтъ осмъдєсѧтй вы́шшє и ни́жшє, ры́бъ, вина́... нє коштȣючи (Київ, бл. 1619 *О обр.* 171).

3. *(виражає відношення міри, межі, інтенсивності чого-небудь) (вказує на їх перевищення)* понад (що), вище (чого): помо(ч) всѣм дає(т) б҃ъ вышєи того (1489 *Чет.* 109 зв.); чомоу... вєлишь ми чинити што вышєи моєи силы єсть (Там же, 126); што єсть вышє ѡбычаѧ того нєнадобѣ пытати (Там же, 112); Прото(ж) панове мєщанє лво(в)скиє по(д)вигнулися вышє силы и(х) направляти ȣпа(д)лыє справы (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); а ты мȣсо(м) єго вєдє́шъ, кото́рый є́стъ выш҇шє всѧ́кого примȣшє́(н)ѧ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 90 зв.); Ви́дитє, ижъ не потреба зъ ро́зумами вылета́ти, але такъ вѣрити, яко написано, а выш҇ше себе и надъ писмо не кгмыра́ти (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 451); Велик єсть бог,... пред которым ста́нут папы,... кото́рыє смѣють Христова декрета велце зневажати // ...ламлючи кано́ны и вызна́нье вѣры, и вла́сти шука́ють, яже вышей мѣры (к. XVI ст. *Укр.п.* 76); Бозскіе догматы вышше вшелякое мысли суть, и вышше вшелякое быстрости очное (1603 *Пит.* 107); Бо́льшє нє ба́дайсѧ, бо та́йна є́стъ, и спра́ва Д҃ха с(т). вы́шшє ро́зȣмȣ ч҃лчого (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 249); Єпістѡ́лїи... Бы(л) бовѣмъ вы́шшє єстества чȣлый (Київ, бл. 1619 *О обр.* 21); потрє́ба вѣдати; правовѣрномȣ хр(с)тіа́нскомȣ ро́дȣ. я́кѡ Б҃гъ ест нєпостижимы(и),... вы́шє ра́зȣма А҃гглскагѡ и ч҃лвческагѡ, и ви́шє мо́ви лю(д)скѡи (Чернігів, 1646 *Перло* 9); *(вказує на оцінку особи, предмета у порівнянні з іншими)* понад, вище: маєть сєго ȣчити... нє толи́ко ми(р)ски(и), но и вы(ш)шє ми(р)скихъ, абы ты(ж) нє пи́лно(ст)ю своєю, или за(з)дростью, или лука(в)ствомь нє зоста(л) ви́нєнъ ни за єдино(г) б҃гу всєдє(р)жи́тєлю (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.); єпи(с)копъ лво(в)ски(и) бȣ́дȣчїи спроти́ви(л)сѧ прєжє прє(д) вто́рымъ соборо(м) на́шимъ и ѻ́бра(з) то(и) // єрєти́чє(с)ки(и) вышшє всѣ(х) поста́вити повєлѣ (Велике Берестя, 1594 *ЛСБ* 262, 1-1 зв.); Бо то вѣчно нє зє́шло быва́єтъ и тръва́ло, Вы́ш҇шє пе́рєлъ злота и нѣкгды нє звєтшало. Офѣра то и оздо́ба пре́дъ Б҃гомъ вдѧ́чна, Добрѡдѣтєли я́къ ѳимі́анъ прїє́мна (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 8); Та́къ ты́и Бл(с)ве́нныи и правди́вє оу́чнєвє на́збытъ тихого І҃са, и ми́ловати єди́нъ дрȣ́гого, и пошанова́ніємъ вышє станови́ти оумѣли, в҆ про́стости ср(д)ца, и в҆ дх҃ȣ, и в҆ ти́хости (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 227).

Див. ще **ВЫЖЕЙ**[2].

ВЫШЕИМЕННЫЙ, ВИШЕИМЕННЫЙ, ВЫСШЕИМЕННЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезгаданий: а естли бы инако хто з насъ,... того именія высшеименного подъ паномъ Иваномъ Немѣричомъ хотѣлъ его доставати, тогда маеть заплатити... королю его милости, вины пятъ сотъ копъ грошей (Київ, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 70); Єго милость панъ воевода и тыи вышеименніи панове на нашо чолобитіе вчинили, и печати свои приложили (Там же); Сла́ва прє(д)вѣчномȣ, ви́шє имє́нномȣ, Нєпостыжи́момȣ Б҃гȣ (Чернігів, 1646 *Перло* 169).

Див. ще **ВЫЖЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫЖЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫЖМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕЙИМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕЙ[1] *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВЫШЕЙ[2] *див.* **ВЫШЕ**[2].

ВЫШЕЙВСКАЗАНЫЙ *прикм.* Вищевказаний, вищеназваний: Тєды мы... посылає(м) до вє(л) ва(ш) и доббръ (!) брагиня зъ ли(с)то(м) ȣвя(ж)чы(м) на(в)вязыва(н)є за сумȣ вышє(и) вскazанȣю Пєрє(д) собою во(з)но(г) єнєрала... абы(с)тє вє(л) ва(ш) помєнєную сумȣ... чєрє(з) того во(з)но(г)... заплатили (Київ, 1635 *ЦДІАЛ* 181, 2, 129, 33 д).

ВЫШЕЙВЫОБРАЖОНЫЙ *прикм.* Вищезазначений, вищеописаний: зоставили есмо... имене наше..., з ставищами, з ловы зверинными, пташими и рыбъными... и зо всими вышей выображоными речами (Сільце, 1580 *ПККДА* I-2, 153).

ВЫШЕЙЗНАЧЕНЫЙ *прикм.* Вищезазначений, вищевказаний: при которой части млына и тых пятнадцати чоловеков, меновите описаных, яко на тот рок вышей значеный, инших людей своих во свободности быхмо тамже в Марковичох мели (Марковичі, 1567 *АрхЮЗР* 8/VI, 198).

Див. ще **ВЫШЕЙНАЗНАЧОНЫЙ, ВЫШЕЙОЗНАЧОНЫЙ.**

ВЫШЕЙИМЕНЕНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезгаданий: про то будє(т) ли та(к) яко ѡни намъ жалова(ли) твоя бы мл(с)ть ѡному боярину своєму юрью козли(н)скому перє(д) собою ста(ти) и ты(х) людє(й) вышє(й) имєнєны(х) ку пра(в)у поставити каза(л) (Краків, 1554 *ЦДІАЛ* 181, 2, 120, 1, 1 зв.).

Див. ще **ВЫЖЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫЖЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫЖМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕИМЕННЫЙ, ВЫШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕЙМЕНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕЙМЕНОВАННЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШЕЙМЕНОВАНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШЕИМЕНАНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕЙНАЗНАЧОНЫЙ, ВЫШНАЗНАЧОНЫЙ *прикм.* Вищезазначений, вищевказаний: а кгды во(й)ско... роспꙋсчоно бꙋдєтъ тогды я ѡ(т) роспꙋсчєнъа во(й)ска за двє нєдєли маю и повинє(н) бꙋдꙋ ѡпя(т) приєхавши ꙋ за(м)кꙋ володимє(р)ско(м) того(ж) часꙋ чого быхъ нє досєдє(л) дєсєживати (!) якобы(х) спо(л)на то(т) ча(с) в сє(м) листє моє(м) вышє(й) назначоны(й) ѡписаны(й) засєдє(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 53); позываю(т) тєды поводовє вє(р) твою... абы(с) вє(р) твоя на рокꙋ вы(ш)назначоно(м) ста(л) (Київ, 1622 *ЦНБ* II, 23265, 1).

Див. ще **ВЫШЕЙЗНАЧЕНЫЙ, ВЫШЕОЗНАЧОНЫЙ.**

ВЫШЕЙНАПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕНАПИСАННЫЙ.**

ВЫШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫСШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫШШОМЕНЕНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезгаданий: Волє(н) кнзь Василє(и)... тоє вы(ш)шю мєнєноє имѣньє продати... и замєнити и на црко(в) Бо(ж)ю записати (Туличів, 1535 *Арх.Р.* фотокоп. 46); Будучи я вывєдєны(и)чєрє(з) єго м(л). князя Кирика Ружинского, во(д)луг дєкрєту суду голо(в)ного трибуна(л)ского, на дє(н) высшє(и) ѡмєнєны(и), на мє(ст)цо урочищо пє(в)ноє,... приєхавши на тоє мє(ст)цо вышє(и)мєнєноє,... заста(л) пна Ма(т)фѣѧ Нємирича (Київщина, 1595 *ККПС* 68); А такъ мы король... лист братства... вышей омененый... тымъ нинешним листом нашимъ спотвержаемъ (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXVIII, 10).

Див. ще **ВЫЖЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫЖЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫЖМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕИМЕННЫЙ, ВЫШЕЙИМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕЙОПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШЕЙПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЕЙРЕЧЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШЕЙРЕЧОНЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШЕЙСПЕЦИФИКОВАНЫЙ *прикм.* Вищеперелічений, вищеназваний: за котори(м) згорєнємъ шкодъ на трикро(т) Сто тисєчє(й) поноси(т) Єго м(л) Пнъ Стра(ж)никъ записовъ Правъ ди(с)позици(й) и инъши(х) мунимє(н)товъ вышє(й) Спецификоваиы(х) в тоє нє въкладаючи (Київ, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 21).

ВЫШЕЙШИЙ *прикм. найв. ст. (найзначніший)* найвищий: х(с)ъ... свою мтрь оуказалъ, нєсквєрную чистую голубицу. нєсоблажьнєноую, вышєишюю всѣ(х) англвъ (1489 *Чет.* 189).

ВЫШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕЙМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕЙМЕНАНЫЙ, ВЫШЕМѢНЕННЫЙ,

ВЫЩЕМѢНЕНЫЙ, ВЫШМЕНЕННЫЙ, ВЫШМИНЕНЫЙ, ВЫШМѢНЕНЫЙ, ВЫШШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШШЕЙМѢНЕНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезгаданий: Мают ѡни тот выше мененый замок Ровное из мѣстом его... и теж зо всими людми данники и слободичи // и таглыми... держати..., ничого не ѡставлаючи на нас (Вільна, 1507 *AS* III, 42-43); тотъ вышеймененый замокъ и местечко, Володимир, со всакими пожитки и доходы... дали кназю Федорȣ держати (Краків, 1531 *AS* III, 389); на который жо рок яко на завитый мають ѡни с обȣ сторон комисарей своих... вывести и во всих тых речах вышше мененых слȣшный, а справедливый конецъ на ѡбе стороне межи собою вчинити (Львів, 1537 *AS* IV, 92); тотъ вырокъ нашъ тобе ѡзнаймȣючи и приказȣючи, ижбы еси тȣю сȣмȣ вышшей мененȣю кназю Александрȣ платилъ и давалъ емȣ (Краків, 1538 *AS* IV, 135); Тамъ же на сȣле... ȣходы... тепе(р) де(р)жить ...за пȣсто земанинъ выше(и) менаны(и) на (и)ма драбъ (1552 *ОКан.З.* 24); фе(д)ко фости(к)... из ма(л)женкою своею... вызнали и(ж) продали тое имѣна выше мѣненое оучтивои панѣи зофѣи цего(л)чанцѣ (Львів, 1580 *Юр.* 1 зв.); приехавши на тое ме(ст)цо выше(и)мененое, заста(л) пна Ма(т)фѣа Немирича (Київщина, 1595 *ККПС* 68); за привилиемъ... великого короля Жикгимонта, а за благословениемъ вышмененного патриархи Тимофея (поч. XVII ст. *КЛ* 81); Декре(т) я(ц)ка за(н)чя(т) с кȣлино (!) з копиною меленевы(м) ска(р)жили на того я(ц)ка вы(ш)миненого ѡ ѡчизнȣ свою (Одрехова, 1615 *ЦДІАЛ* 37, 2, 15 зв.).

Див. ще **ВЫЖЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫЖЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫЖМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕИМЕННЫЙ, ВЫШЕЙИМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕМЕНОВАННЫЙ, ВЫШЕМАНОВАНЫЙ, ВЫШЕЙМЕНОВАННЫЙ, ВЫШЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫШШЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫШШЕМѢНОВАНЫЙ, ВЫШМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЪМЕНОВАННЫЙ, ВЫШЪМЕНОВАНЫЙ *прикм.* Вищезгаданий, вищезазначений: я... Макгдалена Деспотовна... // ...тое все вышеменованое мое, отъ князя воеводы малжонка моего дарованое,... записую... сыну моему (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 29-30); у недѣлю прошлую... тыи подданныи вышейменованные... збирали копу, хотечися виноватаго дойскати (Луцьк, 1564 *Ив.* 262); маетъ жона моя,... тые всѣ именя выше менованныя держати и ихъ уживати со всѣми платы (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/I, 18); а де бы(х) емоу не оучини(л) на те(н) ча(с) таково(г) записоу теды соумоу таковоую выше манованую препадано(!) половица на строноу а половица на оура(д) (Одрехова, 1573 *ЦДІАЛ* 37, 1, 2); которы(и) са тоты двае... записоую(т) тому па(ш)кови на свы(х) мае(т)носта(х) по(д) соумою вы(ш)ше мѣнованою .р. зло(т) о поко(и) ве(ч)ны(и) (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 66); Та́кже и о посваче́нью преложе́ны(х) на зве(р)хности вы́шшей менованой дховной, найдалѣй тро́хъ мѣсацей // ѡ(т) да́ты оузнава́емо бы́ти ре́чъ пови́ннȣю и оутвержѐнȣю постановле́ньемъ продкѡвъ на́шихъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 36 зв.-37); прето ѡбецаю ижъ ѡномȣ заплачȣ вышменованȣю сȣмȣ (к. XVI ст. *Розм.* 70 зв.); А такъ поводъ при(с)таваючи до того ѡ(с)та(т)него выше(и)менованого декрету трибуна(л)ского нинешни(м) позво(м) по(з)ваного до позыска(н)я на позваны(м) ѡны(х) шко(д) свои(х)... позвано(г) на роки нинешние запозва(л) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 106 зв.); вм Са(м) ѡсобою Своею... наеха(в)ши мо(ц)но и кгва(л)томъ На кгрȣ(н)тъ не(х)воро(с)ки(и) ...по(г)раби(л) есъ сена возовъ по(л)тораста... ȣ ты(х) по(д)даны(х) вышъменованы(х). (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 56); А та(к) спра́вилъ з̾ ȥо́лота, и зо всі́хъ вы́шшемано́ва́ны(х) матѐрі́й, нарамѐнникъ и поясъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 113 зв.); В тыхъ же Сало(в) вышъ менова(н)ныхъ ѡсобъ дани медовое каде(и) чотиры (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

Див. ще **ВЫЖЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫЖЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫЖМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕИМЕННЫЙ, ВЫШЕЙИМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕМѢНЕННЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕМѢНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЕМАНОВАНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШЕНАПИСАННЫЙ, ВЫШЕЙНАПИСАНЫЙ, ВЫШНАПИСАНЫЙ *прикм.* Вищенаписаний: ѡ(т)ца ивана миха(и)ловича свєщє(н)ника прєчистє(и)ского при то(м) по(ли) водлє вышє(и) написаноє данины зостави(л) Михайло грабкови(ч) (1585 *ЛСБ* 62, 1); справа... пото(м) на рєляции зоста(в)ши в лѣмѣтацию впала, в которꙋю то справꙋ и всѣ ро(з)ницы... наши, которыє мєжи нами... по сє(и) днь даты вышє написа(н)ноє были,... на ꙋгодꙋ ро(з)няли (Острог, 1596 *ЛСБ* 563); ѡ(д) вы(ш)написано(и) цєглы... далє(м) fr. 43 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 11); оные менованые сами и... поповичъ съ села вышнаписаного Чехова,... зобравъши купу людей,... нападшы... речы и штоколвекъ на тотъ час пры менованыхъ жыдах застали, забрали (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 3/IV, 25).

Див. ще **ВЫЖЕЙНАПИСАНЫЙ, ВЫЖЕПИСАНІЙ, ВЫШЕОПИСАНЫЙ, ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЕНАТУРАЛНЫЙ *прикм.* Нематеріальний, нетілесний: А та́ѧ [цнота] ижъ єстъ двоѧ́каѧ, то́ єстъ, одна тєлє́снаѧ, а дрꙋга́ѧ дꙋхо́внаѧ... дꙋхо(в)наѧ зась до дꙋхо́вныхъ (кото́рыхъ... прєєстєствє́нный албо вышєнатꙋра́лный, внꙋтрнєго на́шєго члвка, животъ потрєбꙋє́тъ) рє́чєй достарчє(н)ѧ стага́єтъ сѧ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 5 ненум.).

ВЫШЕОЗНАЧОНЫЙ, ВЫШОЗНАЧОНЫЙ, ВЫШЪОЗНАЧОНЫЙ *прикм.* Вищезазначений, вищевказаний: О которыє вины... пово(д) в. м(с). на ро(к) вы(ш) ѡ(з)начоны(и) си(м) по(з)во(м) мои(м) позыває(т) (Володимир, 1617 *ТУ* 261); а та(к) абы вє(р)но(ст) вша на тє(р)минє вы(ш) ѡ(з)начоно(м)... ста(л) (Кременець, 1621 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 61 зв.); ты(м) по(з)вомъ на тє(р)ми(н) и дє(н) вы(ш)ѡзначоны(и) вє(л). вашу на полє позыває(т) (Шумськ, 1639 *ККПС* 221); пово(д) нинє(ш)ни(и) вє(р). вшу на тє(р)минъ, вышъ ѡ(з)начоны(и), ты(м) по(з)во(м) позыває(т) (Ісаїки, 1642 *ДМВН* 225); поводовая сторона вєлєбно(ст) твою на тє(р)минъ вышєѡзначоны(и) позыває(т) (Луцьк, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2004, 7 зв.).

Див. ще **ВЫШЕЙЗНАЧЕНЫЙ, ВЫШЕЙНАЗНАЧОНЫЙ.**

ВЫШЕОПИСАНЫЙ, ВИШОПИСАННЫЙ, ВЫШЕЙОПИСАНЫЙ, ВЫШИЙОПИСАНЫЙ, ВЫШОПИСАНЫЙ, ВЫШШЕОПИСАНЫЙ, ВЫШЪОПИСАНЫЙ, ВЫШЪОПѢСАННЫЙ *прикм.* Вищеописаний, вищеназваний, вищевказаний: а двѣ части заставныи мает Єго Милость сам и потомки Єго Милости в той вышєй ѡписаной сꙋмє (Володимир, 1537 *AS* IV, 76); По которым врочищам и границам завжды я и сяброве мои... вышше описаные земли Бородчицкие отъ Галичан... спокойне есмо тые земли держали (Склені, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 21); ям его милости позволил выкуповат тые части именей в тых селах выший описаных в двухсот копах гроший личбы литовское (Луцьк, 1555 *АрхЮЗР* 8/VI, 49); а мы чєрє(з) тоты вышє ѡписаныи по(с)лы ваши послали є(с)мо ва(м) на помо(ч) сто золоты(х)... на будова(н)є тоє цє(р)кви (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); пото(м) тыє вси рєчи и грабєжы вышє(и) ѡписаныє до нємырова ѡ(т)проважоны (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); а то для спасєнія душъ вѣрныхъ,... а на потребы ины тогожъ святаго храму до тожъ поля вышъ опѣсаннаго (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); того жъ рокꙋ... вышъ ѡписаного на дрꙋгꙋю має(т)но(с)тъ... на(с)ла(в)ши слꙋ(г)... свои(х)... двє сты(р)тє сѣна... на корє(н) спалити ро(с)каза(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 49); а иж в роздѣлѣхъ ви(ш)ѡписанных, ничто нє ѡписа́лосѧ на схѝзмꙋ калєнда́рнꙋю: то здѣ ѡ(т) писа́нїѧ бжє́ствєннагѡ в кра́тцѣ воспоманꙋ (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв.)* 27); То(т) вє(с) вы(ш)ѡписаный Порадо(к)... змоцнає(м) и ствє(р)жає(м) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 52).

Див. ще **ВЫЖЕЙНАПИСАНЫЙ, ВЫЖЕПИСАНІЙ, ВЫШЕНАПИСАНЫЙ, ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЕПИСАННЫЙ, ВИШЕПИСАННЫЙ, ВИШЕПИСАННЇЙ, ВЫШЕПИСАНЇЙ, ВЫШЕПИСАННИЙ, ВЫШЕПИСАНЫЙ, ВЫШЕПЫСАНЫЙ, ВИШПИСАННЫЙ, ВЫШПИСАНЫЙ, ВЫШШЕПИСАННЫЙ, ВЫШШЕПИСАНЫЙ, ВЫШШЕЙПИСАНЫЙ, ВЫШЪШЕЙПИСАНЫЙ, ВЫШЪШЕПИСАНЫЙ *прикм.* Вищенаписаний, вищезгаданий, вищезазначений: А хотар вышєписанним сєлам,... с вєрха почънши... ѡт боуковини поутєм... до полѣ (Сучава, 1501 *BD* II, 184); ꙋставши на(ш) слꙋга,... и заплати(л) ꙋси тоти

вышеписанїи пинѣзи (Бадевці, 1503 *Cost.S.* 255); оучинили есми… яко да оутврьдим и оукрѣпимь тоть свѣтыи вышеписаннїи нашь // монастырь… где есть їегоумень, молебникь нашь (Сучава, 1503 *Cost.S.* 259-260); пакъ же просили есмо тыхъ вышеписанныхъ людей добрыхъ о ихъ печати, што бы къ сему нашому листу приложили (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); Маєтъ князь Костантин… тоє имєнє моє, вышей писаноє,… держати… по томꙋ, как ѡтєц мой дєржал (Луцьк, 1522 *AS* III, 216); А мнѣ вжо тая выше(и) писаная сꙋма па(т)сотъ копъ гроше(и) сполна дошла (Миляновичі, 1538 *Арх.Р.* фотокоп. 44); И Их Милость, ѡбадва ꙋрядники в том ми слюбили перед паном Грицком Сенютою, а перед тыми, выше писаными паны, иж не имѣю мѣти жадной сказы ѡт Єго Милости, господаря нашего (Ляхівці, 1546 *AS* IV, 438); перєдо (м)ною вы(ш)писаны(м) ка(ш)телянo(м)… ше(ст) мꙋжо(в) стары(н)ны(х) любе(ц)кы(х) по(ц)тивы(х)… на Єва(н)гєлии па(л)ци свои положи(в)ши прися(г)ли (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 39); Сие бгоугодное законъное бра(т)ство вышъше(и) писаноє и ниже(и) реченъныя ѡбычая повинъни такъ держати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Ѡдобрали(с)мо чи(н)шъ ω(т) пана петра кꙋликовъского з домꙋ бра(т)ского… мы братя ста(р)шие вышше писаные (Львів, 1607-1645 *РДВ* 2 зв.); Дѣялося в правѣ о(д)рехо(в)ско(м) року и дня вы(ш) писаного (Одрехова, 1611 *ЦДІАЛ* 37, 2, 17); На рока(х) сꙋдовы(х) кгро(д)ски(х) вѣни(ц)ки(х) ω(т) дня семого мца мая в року… выше(и) Писано(м) Припалы(х)… Приточила(с) справа (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52); а гды захоче(ш) Вм(ст): барзѣи дꙋховне ро(з)жарити ср(д)це своє, тꙋтъ знайдешъ въ наꙋцѣ Єв(г)лской скрытый огонь, тꙋтъ мае(т) дороги вы(ш)писанын, которыми Православныхъ сынѡвъ своѣхъ Црковъ Восточная до мѣста высокого, Цр(с)твїя нб(с)ного провадитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7); Што менованый возный, шляхтою вышъписаною, при себе будучою, осведъчивъшы а заховуючис водлугъ науки права посполитого, тыхъ же месчанъ… арешътовал (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 306).

Див. ще **ВЫЖЕЙНАПИСАНЫЙ, ВЫЖЕПИСАНІЙ, ВЫШЕНАПИСАНЫЙ, ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕПОМѢНЕНЫЙ, ВЫШЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫШПОМЕНЕННЫЙ, ВЫШПОМЕНЕНЫЙ, ВЫШПОМѢНЕНЫЙ, ВЫШПОМЯНЕНЫЙ, ВЫШШЕПОМѢНЕНЫЙ, ВЫШШЕПОМАНЕНЫЙ, ВЫШШЕЙПОМАНЕНЫЙ, ВЫШЪПОМЕНЕННЫЙ, ВЫШЪПОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЬПОМЕНЕННЫЙ, ВЫШЬПОМѢНЕНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезгаданий: я… записалъ есми на церковъ Божію… тое село, выше помененое, Гридково (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); милуючи ѡную до(ч)ку свою а перестерегаючи абы напото(м) яко(г) ꙋближе(н)я не понесла ѡноє все внесе(н)є выше(и)поменєноє… по своє(и) добро(и) воли є(и) ѡписую и дарую (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 37); зо(з)наваємо сполє(ч)но з ма(л)жо(н)комъ мои(м) и(ж) єсмо продали… лє(в)ку… золотарю… землю выше(и) помєнєную чико(в)щи(з)ну зо вси(м) на всє якося тая земля зо всими пожи(т)ками в собє мае(т) (Дубно, 1571 *ЛОИИ* 238, 2, 69/5, 1 зв.); та(м) же тыи вы(ш)ше поманєныи сусѣде видѣли все що и(м) показова(л) ѡцъ леѡ(н)ти(и) служите(л) црквиі стго ѡнофрия (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1); А где бы(м) я ты(х) пнзе(и) его м(л)сти на де(н) выше(и) поменены(и) не ω(т)да(л)… тогды… тую два(д)ца(т) ко(п) гроше(и) литовски(х) его м(л)сти… совито… заплатити маю (Вінниця, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 75); я паве(л) римяни(н)… взя(л)є(м) ω(т) пновъ бра(т)ства выше помѣнєного… золоты(х) по(л)ски(х) се(м)деся(т) (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); таки(м) спосо́бо(м),… верноу́лисмыся… до вышепомене́ныхъ тре́хъ артикꙋлѡ(в) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 15); ꙋчинили рахꙋно(к) вы(ш)помѣнены(и) слꙋшны(и) с которого рахꙋ(н)ку вчинили и(х) во(л)ными и квѣтуємо (Львів, 1607-1645 *РДВ* 6); тєды… павє(л) ω(т)ць єѣ // …вэя(л) до себе цо(р)ку свою и(з) тыми сиротами вы(ш) помѣнены-ми (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 21 зв.-22); Далеко, що правда, сꙋть… безбожныи людє ω(т) вышше(и) поманены(х) апостолскы(х) словесъ, межы собою розныи (Корець, 1618 *З.Поуч.* 171 зв.); съ ты́хъ мѣръ вышпомене́ныи Стыи ѡцы тепе́решнюю При́повѣсть ω(т) бж(с)тве́(н)нагѡ Єв(г)лїа вѣрыго́днꙋю прѣвꙋю (!) зовсѣхъ прекладаю́тъ и ѡбъясня́ютъ (Київ, 1627 *Тр.* 11); На што я вышъпомененный Архимандритъ со всеею… Капитулою… мѣстце тымъ вышъпоменен-

нымъ Братїямъ // нашимъ Монастыря Печерского... подали и поступилисмо (Київ, 1631 *ОЛ* 20-21); за заслꙋги волокъ шєстъдєсятъ... в кгрꙋ(н)тє вышъпомєнєно(м),... // ...Єго мл(с)ти: Панꙋ Миколаю... до моцы и владзы... подали (Чернігів, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125-125 зв.); которую то синожат вышьпомененную пущаемо Кононови до спокойного уживаня вѣчними часы (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19).

Див. ще **ВЫЖЕЙМЕНОВАНЫЙ, ВЫЖЕЙПОМЕНЕНЫЙ, ВЫЖМЕНОВАНЫЙ, ВЫШЕИМЕННЫЙ, ВЫШЕЙИМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕЙОМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНЕНЫЙ, ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШЕПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЕПРИПОМНЕНЫЙ *прикм.* Вищезгаданий: та(м)... такꙋ́ю(ж) вла́снє яко и ге́нрикъ при́саґꙋ в' мєкге́шоу поприса́гъ, мєжи инъшими и то́тъ вы́шєприпо́мнєный [артикоулъ] о конфєдєра́цїи дєржа́нью ча́сы вѣчными (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 23).

ВЫШЕПЫСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ, ВИШЕРЕЧЕННІЙ, ВЫШЕРЕЧЕНЫЙ, ВЫШЕЙРЕЧЕНЫЙ, ВЫШЕЙРЕЧОНЫЙ, ВЫШЕРЕЧОНЫЙ, ВИШРЕЧОНЫЙ, ВЫШРЕЧЕННЫЙ, ВЫШРЕЧЕНЫЙ, ВЫШРЕЧОНЫЙ, ВЫШШЕРЕЧЕНЫЙ, ВЫШЪРЕЧЕНЫЙ, ВЫШЪРЕЧОНЫЙ *прикм.* Вищесказаний: Ле́чь всѣхъ тыхъ вы́шєйрєче́ныхъ сло́въ моихъ конца послꙋхай, ѡ члвче (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 25); Такъ насъ Збави́тєл' наш' и Г(с)дь ѡ выш'рєче́ныхъ, и всѣх' и́нших' сло́вахъ своѣхъ нєѡ(т)мѣнности оувѣра́єтъ, и оупєвна́єтъ (Там же, 949);

вищенаведений: И та́къ са выполна́єтъ вы́шєй ре́чєноє проро́чєство Заха́рїи Пр(о)рка, што чотыроча́стнѣ ѡ по́стѣ проре́клъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 159);

вищеназваний, вищезгаданий: такꙋю єсми ꙋмовꙋ ꙋчинили съ вышєрє(ч)нны(м) кралє(м) (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); Маєть ѡн и єго справєдъливыє наслєдки тыє вышє рєчєныє сєла держати з людми и со всими их зємлами (Львів, 1509 *AS* III, 70); ми... єсми дали и потврьдили оуси тоти // вишєрєчєннїи сєловє нашєи с[ва]таи монастири ѡ(т) Хомороу (Бирлад, 1555 *DBB* I, 55-56); Волєн пан Василей Гулевич,... тое все подворе мое вышей реченое... держати, уживати, будовати (Смоличі, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 311); и сїє да сътворитє ваша пнъскаа м(ст) для вышє(и) рєчєного храма божїа (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); при той церкви... добрами церковными опекатисе... мают по чину и встроению братства вышей реченого (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); Тѣ плоды зрелые во церкви божией правдивой всегда родитися имѣют, и по таковых знаков вишереченных и плодѣх нижеизображенных церковь божия правдивая познаватися должна есть (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 174); Пановє бра(т)ство ѡ(т)дали до наꙋки рємє(с)ла кравє(ц)ко(г) панꙋ фє(д)ѡрови жꙋ(л)ковичєви хло(п)ца... ижь ся має(т) ꙋчити ѡ(т) сєго часу вы(ш)шє рєчє(н)ного .в. лѣтѣ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 3); Еслибымъ я самъ и потомкове мои в чимъ колвекъ кондыции тыи всѣ и данины фундушные нарушити мѣли,... заруку на монастыръ выш реченому отцу игумену,... заплатити повинни будемъ (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 478); стараня приложили, яко бы вся церковъ наша Российская во всихъ тыхъ пунктахъ вышречоных пристойне направитися и до своее оздобы древнее прийти могла (Городок, 1640 *ПККДА* I-1, 69); маючи при собє стороною людє(и) добрыхъ двохъ шляхътичовъ... былъ єсми вышєрєчоного дня и року в маєтъности... пана яна модъры(н)ского (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 93); А тося дѣяло в дому вы(ш) рече(н)номъ при бы(т)ности превелебны(х) в Бзѣ Г(с)дновъ о(т)цевъ Андрея Савришевича... Григорїа Сидоровича... Клироша(н) Хол(м)ски(х) (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); Которы(и) жє то тє(с)тамєнтъ за поданє(м) ви(ш) рєчоноє ѡсобы... до книгъ... кгро(д)скихъ... слово в слово увє(с) уписанъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 219).

Див. ще **ВЫШПРЕРЕЧЕНЫЙ.**

ВЫШЕСТВІЄ *с. (вибуття звідки-небудь, залишення чогось)* вихід: Яко разумѣешь, жидовине, ижъ отъ сотвореніа свѣта до потопа, а отъ потопа, по вышествію Ноеве с ковчега,... не было ли семого дни, еже теперъ зовемъ суботою? (1580 *Спис.* 21); нє вѣдаєшъ жє Авєнїръ // на то пришо́лъ до тєбє а́бы тєбє зра́дилъ а́жє бы вѣдалъ выше́ствїа твоєгѡ и прище́ствїа твоєгѡ, и довѣдалса всєгѡ што чинишъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 246-246 зв.).

ВЫШИВАНЄ *с.* Вишивання, вишивка: И аще ли у старомъ законе вещи тые... отъ розныхъ мастей вышиване шолковъ, запоны, скрыжали съ каменя,... и просто все церков'ное начине почитано... было и свято звано (Супральський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 55).

ВЫШИВАНЫЙ, ВЫШЫВАНЫЙ *дієприкм.* **1.** (чим) Вишиваний: Двенадцатъ кошулъ коленскихъ, шолкомъ вышиваныхъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); ру(ч)нико(в)... шо(л)ко(м) вышиваны(х) два (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 25); кошулє(к) фла(м)ски(х) вышиваны(х) є(д)вабо(м) чи(р)воны(м) шє(ст) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6 зв.); єди(н) въздѹ(х) кита(и)чаны(и) чи(р)воны(и) злото(м) вышива(ныи) (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1 зв.); хустки три полотна колє(н)ского, двє шо(л)комъ чорнымъ вышиваны(х) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 78); Запонъ и завѣсъ осмъ:... третея под образ на полотне вышиваная злотом (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 296); Ѡдна хѹстка на анало(и) турє(ц)кою роботою є(д)вабємъ вышываная на завою (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 69).

2. *У знач. прикм. (оздоблений вишивкою)* вишиваний: кошу(л) вышиваны(х) и посполиты(х) бєлы(х) панє(н)скихъ два(д)ца(т) (Луцьк, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 5); Ѡраро(в) дяко(н)ски(х) два єди(н) кѹфтѣровы(и) а дрѹги(и) вышиваны(и) (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2); згынуло в мєнє с коморы зъ замка... кошу(л) вышиваны(х) колєнъских жє(н)скихъ три (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); хѹстка з бєлымъ шитя(м)... Кита(и)ка вышиванаѧ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* І-2, 271).

Див. ще **ВЫШИТЫЙ.**

ВЫШИЙ *див.* **ВЫШШИЙ.**

ВЫШИЙОПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШИНА, ВЫШЫНА, ВЫШИНЯ, ВЫШИНА *ж.* **1.** *(відстань від основи предмета до найдальшої його точки вгорі по вертикалі)* висота, вишина: Вєжи вси ѿтъ зємъли до по(д)сабитьѧ дєреваного (!) на собє вышини мають пѧть сажонъ (1552 *ОЛЗ* 158); Гора замъковаѧ ѿтъ рєки скала высока два(д)цати сажонъ... из и(н)шоє стороны ѿтъ мєста тамъ вышинѧ горы сєми сажонъ (1552 *ОВін.З.* 130 зв.); ворота з мѣди чистои были учинєны, в' вышинѹ и локо́ть, а в ширинѹ к҃ (серед. XVII ст. *Хрон.* 363).

2. Узгір'я, пагорб, пагорок: Ва́ма: Вышына, соко(ст) а(б) гора (1627 *ЛБ* 190); Розрѹшили тє(ж) вышины, скрѹшили балваны (серед. XVII ст. *Хрон.* 342).

Див. ще **ВЫЖШИНА, ВЫЗИНА.**

ВЫШИНКОВАТИ, ВЫШИНКОВАТ *дієсл. док.* (що) *(алкогольні напої)* продати на розлив, вишинкувати: року теперешнего..., росказуючи упрейме подданым своимъ з мест своих манастырских,... з медом, пивом и горелкою до ста бочок под место Киев подехат и за пенези вышинковат: где тые подданые..., тые вси напитки... за пенези ку пожитку их милостей выпродавали и вышинковали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 463); Панъ Юрє(и) Макаровичъ... забралъ и заграбилъ та(к)жє и готовыхъ П҃нзє(и)... в бєзъборо(д)чихи копъ ѡсмна(д)цатъ Которая Протєстуючи(х) пива варовъ три выши(н)ковала (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 30).

ВЫШИТЫЙ, ВЫШЫТЫЙ *дієприкм.* **1.** (чим) Вишитий: Хѹстка по(д) ѡбразо(м) пр҃ч(с)тоє намѣстнымъ ро(з)нымъ є(д)вабє (!) и бля(ш)кою вышитаѧ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* І-2, 270); хѹстка турє(ц)кая... вышытая... густо (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 69); Воздѹшокъ на гатласѣ чырвоно(м) распятиє хрыстово прєкрасно злото(м) вышито изъ иншими квѣтами (Там же, 64).

2. *У знач. прикм. (оздоблений вишивкою)* вишитий: товальну (sic! — *Прим. вид.*) рубковую одну зъ лиштвами широкими, вышитыми (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 109); побрали... ножи... хустъка вышита, куплена за два золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9).

Див. ще **ВЫШИВАНЫЙ.**

ВЫШКА, ВЫШЪКА *ж. (верхнє приміщення житлового дому)* вишка: Потомъ отомъкнено сени на горе, до светълицъ и на вышъки (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 318); даніи́л'... вшо́лъ до до́мѹ своєгѡ: а ѡ(т)вори́вши окна на вы́шкахъ свои́хъ проти́въ Іер(с)лимѹ, трє(х) ча́совъ в' д҃нь па́далъ на колѣна свои моли́лсѧ и исповѣдалъ прєд' б҃гомъ своимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 365 зв.).

ВЫШЛЫЙ *дієприкм., перен.* Який вийшов назовні, за межі чогось: Па́нно встань: Нє дрѹгѹю якѹю дѹшѹ в' ню в'прова́дил', а́лє о́нѹю жъ пє́ршѹю з'

тѣла Єѣ вы́шлю приверну́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 631).

ВЫШМЕНЕННЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШМЕНОВАННЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШМИНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШМѢНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШНАЗНАЧОНЫЙ *див.* **ВЫШЕЙНАЗНАЧОНЫЙ.**

ВЫШНАПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕНАПИСАННЫЙ.**

ВЫШНИЙ, ВИШНИЙ, ВИШНЫЙ, ВЫШНІЙ, ВЫШНЇЙ, ВЫШНЫЙ, ВЫШЪНИЙ *прикм.* **1.** *(який міститься вище чого-небудь або знаходиться зверху)* верхній, горішній: досталоса слоуга(м) наши(м)..., оу и(х) ча(ст) половина село ѡ(т) драгоуша(н), вышнѣа половина (Сучава, 1520 *Cost.DS* 211); завѣса црк҃внаа розодраласа надвоє. з҃ выш҃него краю ажъ до // ниж҃наго (1556-1561 *ПЄ* 120-120 зв.); ми(с)ко сн҃ь футко(в) ва(с)ку(в) с пола(в) оучини(л) запл(т)оу вши(т)ку зупє(л)ную сєстрѣ свою(и) васи с пасѣкы пола(в)ското ко(т)рая лєжи(т) мєжи... а(н)дрѣє(м) з вы(ш)нѣ строны а з ни(ж)нєѣ строны ти(м)ка пасє(р)ба ва(н)дово(г) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 20 зв.); Старый муръ по вышние окна збивши, весь верхъ на ново змуровали (поч. XVII ст. *КЛ* 82); Была те́ды стату́ра єго до́сыть оуло́мна, и нєзвыча́йна, волосы то́лко на ва́р҃гахъ ма́ючи, и тро́ха штось мх҃у на вы́шнєи ча́сти поли́чковъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 8 зв.); Ве́рхнїй рогъ дєржи́тъ вы́шнюю сто́рону, нижнїй, ни́жнюю, а сєре́днїѣ, и побочныѣ сто́роны, на дво́хъ боковы́х҃ рога́хъ лєжа́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 778); surepnas, tis, го(р)ни(й), вишни(й) (1642 *ЛС* 389); Сию книгу пн҃ъ Андреи Сєряга... ѡ(т)далил ѡ(т) церкви вышнєи Вызнєцкои (Нижня Вижниця, 1647 *Паньк.* 24).

2. *(значніший рангом, становищем)* вищий: Прото вѣда(и) ѡ то(м) діаволє, и(ж) а попо(в)ского прєложє(н)ства и ста́ну ѡ(т) вы(ш)нАго и до послѣ(д)него сто́пна, ѡ(т) тєбє дарова(н)ного нє пра́гну (1599-1600 *Виш.Кн.* 209 зв.); А хотячи в то(м) яко налєжи(т) услужити... намъ добре знаемого... че(ст)ного во иноцє(х) брата... Кириловивича (!) по бл҃годати и власти ѡ(т) вышнего А(р)хиєрєа... на митрополита(н)ство Киевъскоє... собо(р)ны(м) ствє(р)жєниє(м)... сотворило (Київ, 1627 *ЛСБ* 496);

у знач. ім.: А то́є нє бє(з) споражє́на бывáло, жє́бы тыи кото́рїи зє(м)ными тро́сками,... роскошами сатани(н)скими, и вшєла́кою нєзбо́жностю ѡпано́ваны были: прина́мнѣй ты(м) спо́собомъ, якожъко́лвєкъ на высо́кость поглада́ли, а ѡ(д) ни́жнихъ подно́сачиса, вы́шнихъ оупа́тровали, и ѡпа́тъ на высо́кость са мѣли (Вільна, 1627 *Дух.б.* 95).

3. Небесний, божий, божественний, вишній: пєтръ... чистыи сосоу(д) вышнимъ силамъ (1489 *Чет.* 230); Гдє которы(и) з ва(с) єп(с)пъство ѡ(т) вы́шнєго зва́нїа, дарова́нїа и ѡсщ҃єнїа, и ѡ(т) всєнаро(д)наго избранїа гласа восприа(л), тоє и сами признати му́ситє, яко згва(л)тили є(с)тє (1598 *Виш.Кн.* 280 зв.); Ма́ючи те́ды при собѣ Г(с)да, по розлу́цѣ // ѡ(д) тѣла, з҃ вє́ликою ра́достю ѡ(д)хо́датъ до вы́шнихъ мєшка́нцовъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 171-172); А гды́ са змоцна́тъ и задє́ржатъ насѣнье, в҃ ча́сѣ налє́жномъ выда́ютъ на́ свѣтъ: пото́мъ в҃ разлу́чє́нїи тѣла, Аггли и всѣ вы́шнїи хо́ры, вєсє́лою тва(р)ю и́хъ прїи́мують (Там же, 340); Пра́гнєтъ, го́рними а́бы всѣ мєшка́нци были В вышни(х) любоутѣшны(х) гма́хах҃ вѣчнє жи́ли (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.); Прошу вас прєтѡ бра́тїє, в҃ тєпе́рєшнїй часъ, вшєлаким҃ спо́собом҃ до́броє чини́ти стара́ймоса, жє́быс҃мѡ в҃ при́шломъ вѣцѣ... Корѡ(н) вышнагѡ вєзва́на досту́пили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 421); Мы жє сіа ѡ(т) любвы твоєа полу́чывшє въ мол҃тва(х) архиєрє(и)скихъ у пр(с)тола вышнєго здравіє вашє до(л)годє(н)ствіє... памя(т)ствовати до(л)жни будє(м) (Ірклiїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37); **вышний Єрусалимъ (Ієрусалимъ)** — *(біблійне)* царство небесне, небо, небеса: онъ... дошедши тамо, вшолъ оу вышнии єр(с)лимъ (1489 *Чет.* 43); Ра́дуєтъса правє(д)ник҃, якѡ вихо́дит҃ з работы єгипта; мыслє́нногѡ з грѣхотво́рнои стра́ны, в҃ зємлю ѡбѣтова́нную; къ вы́шнєму Нб(с)ному Іер(с)лиму, вѣчному вєсє́лому ѡ(т)чєству свое́му (Чернігів, 1646 *Перло* 127); **во вышныхъ, въ вышних** — на небесах: Анѣ ты(ж) дѣтє(м) шко(л)ны(м) совaиями (!) ѡсанна во вышны(х) бг҃у спєвати нє допущаю(т) (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1); Хотѣмѡ завшє пѣснъку тоу́ю вє́нцъ спѣва́ти, И в сла́ва въ вы(ш)ни(х): нѣкгды нє оустава́ти (Львів, 1616 *Бер.В.*

80); **вышнеє жилище** *див.* **ЖИЛИЩЕ; вышній міръ** *див.* **МИРЪ;**

(про Бога) Всевишній: Захотѣлоса ємꙋ самомꙋ по(д)нести столи́цꙋ свою на за́ходѣ слнца и ро(в)на́тиса бгꙋ вышънємꙋ (Острог, 1587 *См.Кл.* 11); Вышній отецъ! Самый духъ слухаетъ ико духови (XVI ст. *НЄ* 195); коли(ж) ѡбачи(л) ха и крикнꙋ(л) и припа(л) к нємоу и голосо(м) вєликы(м) рєкль що мнѣ ісє снє ба вы(ш)на(г) прошꙋ та жєбы(с) ма нє мꙋчиль (к. XVI ст. *УЄ* №31, 215); Яко отпал старший небесный аггелъ Сатана, з многими аггелы уподобляючися Богу вышнему, и на тое мѣсце вступил земный грубый человѣкъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); Живєтъ з' Богомъ, живєтъ Бгъ вышній оборонца, тотъ намъ нє дасть в' томъ жалю гинꙋти до конца (Вільна, 1620 *Лям.К.* 7); ннѣ дшѣ на́шѣ, кото́рыи сꙋть цр́ками Ба вы́шнагѡ,... нєхай ѡ своє́мъ збавє(н)ю пи́лноса стараютъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 169); бъ на(ш) и вышній соу́діа на́шь ра́чи(л)са стати... жєнихо́(м) на́ши(м) (1645 *УЄ* №32, 309);

неземний, небуденний; духовний: Створи́тєлю вы́шни(х) рє́чей и ни́жнихъ:... пѣснь ѡ(т) Агглѡвъ,... и ѡ(т) члкъ пріи́ми (Київ, 1627 *Тр.* 9); До нб(с)ныхъ ѡ Мꙋзо прибира́йса тро́нѡвъ, Там' скоштꙋєш' що за смак' вы́шни(х) Гєлико́нѡ(в) (Київ, 1632 *Євх.* 303).

4. *У знач. ім.* **вышний** — Бог, Всевишній: сила вышнєго ѡсєни(т) та (1489 *Чет.* 37); И ты ѡ(т)ро́ча зва́но бꙋдєшь пр(о)рко(м) вы́шнєго, и напрє(д) поидєши прєдь лицє(м) гни(м) оуготова́ти пꙋти єго (XVI ст. *УЄ Літк.* 71); Та́мъ жє кгды єщє оу сто́лꙋ сѣдѣли, ста(л)са го́лосъ ѡ(т) вы́шнєго к' члкꙋ бжємꙋ (Острог, 1598 *Отп.КО* 10 зв.); а́лє ѡ вышній слыши і внꙋши то(т) гла(с) (1599 *Виш.Кн.* 215); той лꙋка́вый дꙋхъ... поза́зрѣвъ сла́вѣ своє́го тво́рьца, и въсхотѣвъ бы́ти ра́вєнъ вы́шнємꙋ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 26 зв.); зычачи абы блг(д)т(ь) и милосє(р)диє вышнєго... почато(к) въ щасливы(и) конє(ц) приводити даровало (Київ, 1627 *ЛСБ* 496); агглъ... мо́витъ: дхъ сты́й на́йдєт' на́ та и си́ла вы́шнаго ѡсѣнитъ та (Львів, 1646 *Зобр.* 18); Поста́влю мо́витъ на́ ѡболока́хъ столи́цꙋ мою, и бꙋдꙋ ро́внымъ вышнємꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.).

◊ **палецъ вышний** — вказівний палець: А протагнє́ніємъ дво(х) па́лцовъ, вы́шнєго и срє(д)нєго, пока́зꙋєтъса таємница, Ба сло́ва втѣлє́ніє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69).

Див. ще **ВЫШШИЙ.**

ВЫШОЗНАЧОНЫЙ *див.* **ВЫШЕОЗНАЧОНЫЙ.**

ВЫШОПИСАННЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШОПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШПЕҐОВАТИ *див.* **ВЫШПѢГОВАТИ.**

ВЫШПЕТИТИ *див.* **ВЫШПОТИТИ.**

ВЫШПИҐОВАТИ *див.* **ВЫШПѢГОВАТИ.**

ВЫШПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШПОМЕНЕННЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШПОМЕНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШПОМѢНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШПОМЯНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШПОТИТИ, ВЫШПЕТИТИ *дієсл. док.* (*стп.* wyszpocić, wyszpecić) (що) переінакшити, переіначити, перекрутити, спотворити: хто́жъ вызволи(т) дєрзостникѡ(в) ѡ(т) правди́вой моу́ки, чили па́пєжъ ри́мскій; алє єдєнъ са́мъ нє змо́жєтъ вы́роки стыхъ ѡ(т)цо́въ вы́шпотити, и ри́мскихъ па́пєжѡвъ и самы́хъ патріа́рхѡвъ, ани вы́зволити винныхъ пєрє(д) пр(с)то́ло(м) х(с)вымъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191 зв.); А если бы хто смѣлъ и вышпошилъ (!) бы, и выступилъ с того, або бы нарушилъ, любъ щто придаючи любъ тежъ щто (!) уймуючи і теды такового онии святыи отцеве,... во анаѳемѣ маютъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 60); Нам теды бовѣм не божницу жидовскую берут, але всенародное христіанское набоженство и волности вышпотити усілуютъ (Львів, 1608 *АрхЮЗР* 1/XII, 528); тое слово проклятый андрей варкгоцкій въ свой лгарской апологіи проклятой вышпетил, що тꙋ даріе цар // мовит ѡ богѣ живом пребывати емꙋ во вѣки (поч. XVII ст. *Вол.В.* 73-74); Што ина́чей поло́жєноє в' сто́мъ Єв(г)лїи, ина́чєи ты положи́лъ, а́лбо нє довѣдавшиса, а́лбо оумы́слнє нѣшто вы́шпотивши хи́трє и тꙋ(т), я́ко и в' и́ны(х) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 300).

Див. ще **ВЫШПОЧАТИ.**

ВЫШПОЧАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* wyszpaczać) (що) переінакшувати, переіначувати, пере-

кручувати, спотворювати: А бгоу мрьзе́ныє и смѣлыє зȣхва́лцы ѡныє, нѣко́трыє слова вышпо́чȣючи,... мо́вили: ...могоу црковъ бжі́ю розвали́ти рȣками лю(д)скыми збȣдова́нȣю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93); Чомȣ(ж) и ты нє мо́вишъ того́жъ, а́лє хи́трє пєрєворочаєшъ, и што́ высо́ко, то ни́зко чи́нишъ и вышпоча́єшъ сло́ва оучи́тєльскіи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 262); тȣ(т) нє встыда́лєсьсѧ вышпоча́ти Єв(г)лскіи слѡва (Там же, 301).

Див. ще **ВЫШПОТИТИ.**

ВЫШПОЧЕВАНЄ, ВЫШПОЧИВАНЬЄ *с.* Переінакшування, перекручування, спотворювання: тогды тымъ вышпочиваньє(м), фалшова́ньємъ, и выкрȣта(ч)ство(м) стого писма, намнѣй своє́й рє́чи нє боро́нишъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 99 зв.); и рєко́мо нѣякȣю(с) є́дность флорє(н)скȣю ѡ(т)новла́ючи, до нико́ли нє // бы́ва́лого вѣры старожи(т)ной грє́чєской вышпочєва(н)ѧ, а з кгроу́нтȣ пра́вє выворочє(н)ѧ доро́гȣ сла́ли, и по сєй днь стє́лю(т) (Там же, 214 зв.-215).

Див. ще **ВЫШПОЧЕНЄ.**

ВЫШПОЧЕНЄ, ВЫШПОЧЕНІЄ, ВЫШПОЧЕНЬЄ *с.* Переінакшення, перекручення, спотворення: тєпє(р) оужє на́збытъ о вышпочє́нью црквu, и самы́хъ єва́нгєлскихъ прєда́ній, кото́рыє самъ збави́тєль пода́лъ, звєрхность сѧ о́наѧ хє́лпитъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 187 зв.); слова Вл(д)ки всєхъ Сна Бжго щи́рє заховыва́ти и бє(з) вышпочє́нѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 231); Єсли хто нарȣша́є(т) штоко́лвєкъ з' наȣки и оухва́лы Стыхъ и Бо(з)скихъ Ѡцо́въ, то́єю(ж) да́лѣй нє маєє(т)сѧ зва́ти смотрє́ніє,... а́лє вышпочє́ніє и знєважє́ніє вѣры (Там же, 234).

Див. ще **ВЫШПОЧЕВАНЄ.**

Пор. **ВЫШПОТИТИ.**

ВЫШПОЧИВАНЬЄ *див.* **ВЫШПОЧЕВАНЄ.**

ВЫШПРЕРЕЧЕНЫЙ, ВЫШЪПРЕРЕЧОНЫЙ *прикм.* Вищезгаданий, вищезазначений: А я вжє вы(ш)прєрєчєны(и) я(ц)ко пузи(к) такъ... и повиноватыхъ нашихъ из объчихъ людє(и) стороны до того дому ѡ(т) на(с) пану а(н)дрєю... ȣступу потрєбы мєти нє маємо (Київ, 1597 *ЦНБ* ДА/П-216, 76); помененый протестанъсъ... оферуючысе о то в судах належныхъ яко перъвей зачалъ, такъ и до конъца з вышъ пречоными принъципалами и их адъгерентами правъне чынити, илекротъ того будетъ потреба (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 818).

Див. ще **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШПРИВЕДЕНЫЙ *прикм.* Вищенаведений, вищеназваний, вищезазначений: Зо всѣхъ теды вышприведеныхъ свѣдоцтвъ, притомъ и зъ выводовъ ...показуется ясне и выразне, ижъ... Избавитель нашъ, Петра одиного по собѣ головного пастыра не зоставилъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 461).

ВЫШПЫРАЧЪ *ч.* (*стп.* wyszpyracz) той, що докопується, висліджує; *діал.* нишпорка: Посло́мъ Апо́сто(л)ским': инъквизи́торомъ, вы(ш)пырачом',... кото́рыє южъ, свои́ми Ап(с)толскими приви́л'ами, нє то(л)ко Єп(с)ко́пом' ровна́ютьсѧ: алє тє́жъ и́хъ прєвыша́ють,... и ихъ вла́дзȣ высмо(к)тываютъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 11 зв.).

ВЫШПѢГОВАТИ, ВЫШПИГОВАТИ, ВЫШПИҐОВАТИ, ВЫШПЕҐОВАТИ, ВЫШПѢКОВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* wyszpiegować) **1.** (кого, що) Вислідити, напасти на слід: А та́кь на то(м) положи́ли всѣ, и(ж) маютъ да́ти... заплатȣ... абы є(г) выстєрєгли, вы́шпѣговали... вы́дали єго пила́тоу (XVI ст. *УЄ* №29519, 233 зв.); Онъ заразъ посла̀лъ мене и другого хлопца Марцинка, абысьмы того попа вышпекговали (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 237); а та(к) положили на то(м) въси. и(ж) маю(т) да́ти ска́р'бы вєликіи на́ то. ...комоу исъ оу́читєліи або пріатєліи єго, щобы єго вы́стєрєгли а вышпѣковали (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 3 зв.).

2. (що) *(докладно перевірити)* дослідити, ретельно оглянути: А коли пошли вышпикгова́ли зє́млю ѡ(т) пȣщи Сінъ ажъ до Єма́тъ, и пошли на полȣднє и пришли до хєвро́на,... оурѣзали вѣтвъ ви́ннȣю з' ягодами (серед. XVII ст. *Хрон.* 135); Идѣтє прошȣ, а готȣйтє пилнє и чини́тє дво́рнє, а вы́шпигȣйтє мѣстцє гдѣ є́сть нога єго, а́бо хто єгѡ та́мъ ви́дѣлъ (Там же, 230 зв.).

ВЫШПѢҐОВАНЄ *с.* (*стп.* wyszpiegowanie) вислідження, вистежування: Астарѡѳъ:... чи́нѧчіи Вы(ш)пѣгова(н)ѧ (1627 *ЛБ* 182).

Пор. **ВЫШПѢГОВАТИ.**

ВЫШПѢКОВАТИ *див.* **ВЫШПѢГОВАТИ.**

ВЫШРЕЧЕННЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШРЕЧЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШРЕЧОНЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШТЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫШТЪЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫШТЬЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫШУКАТИ, ВЫШУКАТЪ *дієсл. док.* **1.** (що) *(знайти, старанно шукаючи)* ви́шукати: Ѡрина(л) привилєю К. Ієго м(л). на фѹ(н)дова́нѧ цє(р)кви Бра(ц)коє при шпиталю… Вышука(т) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* І-2, 252); И мѣсцє ѻ́ноє очи́стивши, и жрѻ́дла самѹю жи́лѹ тѻ́ єсть поча́ток' глѹ́бѻко вышѹкавши,… // …и жрѻ́дло зо всѣхъ сторѻ́нъ бѹ́дова(н)єм' мѻ́цнымъ дѻ́брє ѡбварова́вши, хра́мъ Б(д)цы вы́ставилъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 814-815).

2. (що) *(знайти юридичні підстави, щоб відсудити що-небудь у когось)* вишукати (що), дошукатися (чого): а такъ поводъ хотєчи тыє добра илє на ча(ст) єго належи(т) в позъваного правънє вышукатъ по(з)ваного с ча(с)ти своє до показанъя права на тыє добра… на роки вышъ мєнованыє… запозвалъ (Люблін, 1630 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2010, 10 зв.).

Див. ще **ВЫШУКИВАТИ, ВИШУКОВАТИ.**

ВЫШУКАТИСЯ *дієсл. док.* (що) Підшукатися, ви́шукатися: Тоесть теперъ до Почаевского манастыра, покол церковъ своя не вышукаеться, або з нового фундаменту збудована не будетъ, давати напродъ: жита копъ петнадцетъ, пшеницы копъ три (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 609).

ВЫШУКИВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **вышуковати**: ихъ, яко за держаня ихъ, такъ и потомъ, правомъ доходити и вышукивати сами маемо (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 464); чому ни(х)то ѡ то нє чини(т) чому того з рѹ(к) тыхъ которые то нєналє(ж)нє,… трымаю(т), ѹживаю(т), нє вышѹкиваю(т), нє доходя(т), бо понєва(ж) до дохожєня того жадє(н) близъши(и) нє є(ст) (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, ІІІ 4053, 26 зв.).

Див. ще **ВЫШУКАТИ.**

ВЫШУКОВАТИ *дієсл. недок.* (що) *(шукати юридичні підстави, щоб відсудити що-небудь у когось)* вишукувати: хто бы тую часть половицѹ кѹнєва ѡ(т) на(с) на вє(ч)но(ст) проданѹю ѡ(т) брата моєго… яки(м) ко(л)вєкъ право(м) спа(д)ко(м) продажою заставою… дє(р)жа(л) мы вышѹковати або… и до… врадѹ права притєгати позывати… будє(м) пови(н)ни (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, ІІ 4044, 52).

Див. ще **ВЫШУКАТИ, ВЫШУКИВАТИ.**

ВЫШШЕ[1] *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВЫШШЕ[2] *див.* **ВЫШЕ**[2].

ВЫШШЕАГГЕЛЬНЫЙ *прикм.* Досконаліший, вищий від ангельського: Якъ зас потѻ́м' чє́стномѹ ста́рцѹ Іѡсифѹ (нє малжє́нство, а́лє на захова́ніє нєпокала́ноѣ и вы(ш)шєа́гґєл'ноѣ Паніє́нства Єѣ чи́стости) пошлю́блєна была (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 759).

ВЫШШЕВСПОМНЕНЫЙ *прикм.* Вищезгаданий: до вы́шшє вспѻ́м'нєны(х) сєми́ прикла́довъ приложи́ли єщє ѻ́смого ю́ліѧ па́пѣжа, котѻ́рого восто́чніє єп(с)пи ѡ(т)лѹчи́ли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 82).

Див. ще **ВЫШШЕСПОМНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕЙ[1] *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВЫШШЕЙ[2] *див.* **ВЫШЕ**[2].

ВЫШШЕЙМЕНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕЙМЕНОВАНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШШЕЙМѢНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕЙПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШШЕЙПОМАНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕЙПРИПОМНЕНЫЙ *прикм.* Вищезгаданий: а особли́вє посвѣдча́єтъ того вы́шшєйприпѻ́мнєнаѧ киликіа́нова справа (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 142).

ВЫШШЕМЕНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕМѢНОВАНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШШЕНАМѢНЕНЫЙ, ВЫШШЕЙНАМЕНЕНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищезазначений: ѡглєдає(т)сѧ апо(с)то(л) на историю вы(ш)шє(и)намєнєную бо и(з)раєлиты внимали и(ж) были ѡ(т) пана ѡ(б)манєны (ІІ пол. XVI ст. *КА* 552, на полях); а ярє(м)ко має(т) ма(т)ку свою ховати до смрти єи а по сомє(р)ти(!) ма(т)чино(и), має(т) ѡ(н) во всє(м) имѣню то(м) волє(н) быти ѡ(т) всѣ(х) якь ѡ(т) брата курила та(к) ѡ(т) сєстръ єго вы(ш)шє намѣнєны(х) (Львів, 1597 *Юр.* 17 зв.).

ВЫШШЕОПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШШЕПИСАННЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШШЕПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШШЕПОМѢНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕПОМАНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕСПОМНЕНЫЙ *прикм.* Вищезгаданий: дла вы́шше спо́мнены(х) причи́нъ за во́лєю и вспоможе́нємъ... єго кнжацкоє мл(с)ти..., яко прє(д) тымъ иншіє кни́ги, та́къ и та́а, впро(д) з ро́зны(х) а ста́рых звѡ́довъ... до́брє спра́влєна (Острог, 1606 *Мол.* 3 зв.).

Див. ще **ВЫШШЕВСПОМНЕНЫЙ.**

ВЫШШЕУМНЫЙ *прикм. (сповнений великим розумом)* розумний, змістовний: Дла то́го або́вѣмъ и Снъ Бжі́й в'про́дъ нѣже́ли стѡ́ю Євхарі́стію своѣмъ пода́лъ Оу́чникѡмъ,... абы́с'мы и мы чи́стымъ оумы́сломъ, ср(д)цємъ, дѡ́шє́ю и тѣломъ стара́лиса такъ вєли́кихъ и вышшєѡ́мныхъ оуча́стниками сста́тиса(!) да́рѡвъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.).

ВЫШШИЙ, ВИШШИЙ, ВЫШШІЙ, ВЫШШЇЙ, ВЫШШЫЙ, ВЫШЪШИЙ, ВЫШЬШИЙ, ВЫШИЙ, ВЫЖШИЙ, ВЫСШИЙ, ВЫСШЫЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(який має порівняно з іншими більшу висоту, більшу відстань знизу вгору; протилежне — нижчий)* вищий: гора замъковаа... въ сєрєдинє вы(ш)ша нижъли по краємъ (1552 *ОКЗ* 34); А про́тожъ и вы́шшї́й оу́голъ трѡ́го́ньнои фѣкгѡ́ры достѡ́пи́лъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 277); Мнѡ́гїи и дрє́ва сѡ́ть, лє́чъ одны вы́ш'шїи, а дрѡ́гїи ни́з'шїи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 295);

(про зріст людини порівняно зі звичайним, середнім) високий: А бы(л) оу́бирь на то(м) голїадѣ из мѣди и жєлѣза,... а са(м) голїа(д) бы(л) вы(ш)ши(и) на ѕ҃ ло́ко(т), и на па(д) а дв(д)ъ бы(л) малєнкі́й ѡвча́ри(к) котры(и) єго заби(л) бє(з) жа(д)нои збро́и (XVI ст. *УЄ* №29519, 35); В ты́мъ то сіо́нѣ, є́здра ви́дѣвъ, нєзлѣчє́н'ноє множество зєбра́н'ного лю́дѡ ѡдє́гнєныхъ в ша́ты бѣлыи; и пал'мѡ́выи ро́зки въ рѡка́хъ ихъ; и младе́нєцъ красоты́ ди́внои, в'зро́стѡ вы́шъшего в'кладалъ з'ѡсо́бна на ко́ждого и́хъ коро́ны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64).

2. *(який знаходиться на більшій віддалі від якої-небудь поверхні)* вищий: маючи я при собе сторону, шляхту людей добрых,... позовъ... его кор. милости с печатью коронъною меншое канцелярии до замку вышшого однесши, оный при церкви соборной Луцъкой..., на столе положивши,... уставникови опеведилом (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 8/III, 546); Подоба́єтъ жє вѣдати ѡ єлємє́нътах': як нє соу́т' ра́вны; єдины бовѣмъ лєгъкого и сѡпте́л'ного є(с)тва; яко о́гнь и воздѡ́хъ: дрѡ́гїи жє та́ж'шєго и гроу́бшєго; я́ко вода, и зємла: лє́гкїє и сѡпте́лныи єлємє(н)та; на вы́шшємъ мѣстѣ положи(в) прємоу́дрї́й бѡдо́вьца. гроу́бшїи жє и тажча́ишїи на ни́зшєм'; зє́млю, и во́доу (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв.); року... 1339 кролеви Полскому Казимирови Второму Россове мѣста Львова, себе и замки обадва, нижнїй и вышшїй, и самое мѣсто поддали, и толко собѣ уживанье волное старожитной... вѣры варовали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1026); Въ пе́рвый днь сотвори́лъ бгъ нбо вы́жшоє, и зє(м)лю вы́жшѡю, з кото́рыхъ єсть стїхїа то сѡ́ть лєдъ, снѣгъ, мра́зъ, и роса (серед. XVII ст. *Хрон.* 1 зв.);

(який згаданий раніше) вищий: взял посагу от отца панее Ганны готовыхъ пенезей полъ третя ста золотых, а за ее учтивое противко мне захованье записалем // совито... другую пол третя ста золотых, ведле вышъшого описанья (Ковель, 1559 *АрхЮЗР* 8/III, 37-38);

(який міститься у верхній, горішній частині чогось) вищий: Кгды идѡ(ть) люди ѡ... вышъшие дѡ́бровы мєдѡ брати ѡтъ тыхъ... по ві҃ грше(и) старостє (1552 *ОБрац.З.* 143 зв.); ї́сь жє ѡпят заклі́кавші́ вєлі́ким голосом, и споустил дха, иж завѣса црквьная разодралася на двоє, з вышьшого краю аж до ні́жнєго, и зємьля ся потрасла́ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 54); а приказѡю вам... абысте ємѡ были допомочны вшитци та(к) головчане конец вышши(и), яко и громада вицовская до перенесѣня на иншое мѣсце тоѣ црквы (Самбір, 1581 *Свенц.* 75); ставы, частю презъ... спусчене... воды въ ставе середнемъ... попустошилъ, вышьшого ставу не занялъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 492); вдова... припра́вила собѣ комо́рѡ тає́мнѡю на вы(ж)шо(м) па́трє до́мѡ своєгѡ, в' кото-

рой з па(н)нами своими мєшкала (серед. XVII ст. *Хрон.* 373 зв.);

(у космічних просторах) небесний: такъ якиєсь зо всѣхъ мѣръ противныє, намъ грєческой рєлѣи людємъ, за нєласкавымъ подо(б)но вышшыхъ планєтъ на насъ зрѣнієм, часы настоупили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 2); *Образно:* Лазаръ на высокость вшолъ вышшою, а богачъ в пропасть изшолъ низшою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 602).

3. *(значніший за вартістю)* вищий: Я Фєдор... єсми ѡстал винєн Грицкꙋ, а Юхнꙋ и Сємашкꙋ Ласковичом... сто коп грошєй..., и котороє // имєнє заставил пан Ванко... кнꙗзю Василю... ꙋ стꙋ и в шестнадцати копах грошєй, ино я тꙋю сто коп грошєй маю им ѡтдати; за которыєж пєнꙗзи маєт имєнє Росново ѡкꙋплєно быти, нижли тоє имєнє єст ꙋ вышшєй сꙋмѣ, ꙋ стꙋ и в шестнадцати копах грошєй (Краків, 1538 *AS* IV, 141-142);

перен. (за значенням) вищий: Пнвє за(с)... соудо(м) бєзако(н)ны(м) во(з)нєслисꙗ, бєзъсловєсны(х) єстєство вы(ш)шєю // цєною (в свои(х) анътихр(с)тово(г) закона права(х), на(д) лю(д) бжїи, имъ до часꙋ по(д) вла(ст) злєцоны(и)) ѡцєнили (до 1596 *Виш.Кн.* 261-261 зв.).

4. *(важливіший за становищем у суспільстві, духовній ієрархії)* вищий, знатний: ꙋста(в)уємъ... абы нихто... почо(н)ши ω(т) вы(ш)шого а(ж) до ни(ж)шого стану... нє смє(л) въ зброя(х)... до судꙋ... приходити (1566 *ВЛС* 50 зв.); они ни(ж)шими боудꙋчи вышшєго митрополита и владыковъ сꙋдити... нє могли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 70 зв.); православны(м) хр(с)тїаном малоє ро(с)сии та(к) дхвны(м) я(к) і свѣ(т)ски(м), ω(т) вы(ш)шого станꙋ і до конє(ч)наго (1599 *Виш.Кн.* 212 зв.); А што ся дотычєтъ Палеолога,... о которомъ ѳилялєтъ чинитъ зменку, ижъ на сынодє ѳєрарскомъ... не только (же) мелъ вольный голосъ,... и, сцызматикомъ будучи,... ведучи споръ зъ Латинъниками не только о веру, але и о высшоє местце съ папежомъ спиралъся (Вільна, 1599 *Ант.* 795); Суть тежъ еще высшыє станы и достоинства въ церкви нашой Восточьной, яко: протопопа, архимандрытъ,... архиепископъ, митрополитъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 211); двоякїи сꙋтъ Ієрєи ѡдны вышшыи котѡрїи Єп(с)копами називаютъсꙗ, а дрꙋгїи низшыи котѡрыи прєзвитєрами сꙋтъ (Львів, 1642 *Жел.О тайн.* 16); *Образно:* другїи тоє по(с)политє выкладаю(т) доко(н)чиль а ту(т) дає(т) знати и(ж) всє тоє што хс тє(р)пѣль было яко по(с)вєчєньє на вы(ш)шого єрєꙗ *(на полях. — Прим. ред.)* мовєчи ѡповѣ(м) имꙗ твоє бра(т)и моєи и по(с)рєди цє(р)кви пѣ(с)ни тобѣ заспєваю (II пол. XVI ст. *КА* 248); шꙋка(и) завжды ни(ж)шого мѣ(ст)ца нѣ(ж) вы(ш)шого (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 33 зв.);

(про Бога) всемогутній: знайшоль сꙗ вышшїй то є(ст) гь бь, строути(л) ѡного цркꙗ ювѣнїя напышного (XVI ст. *УЄ* №29519, 227 зв.);

всевишній, небесний: каждая душа властемъ вышшымъ нехай ся повинуєтъ (1603 *Пит.* 34); Правда же млтва с(т): нє тылкω называєтсꙗ хлѣбо(м) дшєвны(м), бо я(к) хлѣ(б) тѣло, та(к) ѡна дшꙋ лю(д)скꙋю посилає(т), вєдлꙋгъ вышшогω оуказанꙗ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

5. *(який має більші повноваження)* верховний, вищий: Мы судъ, бачечи, ижъ въ той справе сталося межи сторонами контроверсии зъ стороны взятя о болшую речь въ вышшомъ суде, отъ чого вже апеляцыя на трибуналъ закрочила,... прото судъ узнаваетъ, ижъ шкрутинии безъ стороны позваное вывожена быти не можетъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/I, 331); А Сачковая, не приймуючи и не слухаючи того сведецтва, до вышъшого ся права, то есть до его милости пана старосты, албо подстаростего его милости отзывала и бралася (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 272); Петръ вышменованый... приручил... жону свою... через мене возного на вряд высшый, перед который тая ся справа приточит (Житомир, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 523); по мънє будучие посесорове..., платити будутъ водле таксы ошацованое совито, не апелюючи до высшого права (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 610).

6. *(значніший; сповнений глибшого змісту)* вищий: Єстли з низкого родꙋ посполитый чєловєкъ приходит длꙗ своих цнот кꙋ вышшєй чти, а простыи годъностю шлꙗхотства достꙋпают, заправдꙋ достойна єст ѡсвєцоностыи кнꙗжєства длꙗ мꙋжства высоких заслꙋг чтам и розмножєньємъ заплаты ꙋдавнит (Городно, 1507 *AS* III, 49); Алє вѣдаю повѣдаєтъ жє ты сна и дха стго мимоходо(м) вкоро(т)цє впомꙗ-

ноулъ, алє до ѡ(т)ца пришє(д)ши глоубшую нѣкаѵю и выш'шую бгословію прида(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 142); Якъ албо ѡ(т)кола можно єсть... важитиса... // ...во всє(м) доконалую, и вы(ш)шую всакои доскона́лости приро́вныва́ти Тр(о)цу (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 292-293); Имъ тєды вышшій и зацнѣйшій єсть Сакра́мєнтъ Тѣла и Кро́вє Спсителєвы на(д) иншіє та́йны, ты(м) бо́лшого до прина́та ѡного потрє́ба приготова́на (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912);

(божественний) вищий: нинє вышьшєю сватостию просвєтиласа (1489 *Чет.* 139); та(к) и спсите(л) нашъ жрóдло славы своєи жєбы на тѣло нє вытєкло, затвори(л), и ѡ(т) пръшои годи́ни въплощєнїа своєго до выш'шои дши части ѡноє пєрєвю(л) (поч. XVI ст. *Проп.р.* 269).

7. *(який вирізняється з-поміж інших)* кращий, ліпший: Бога́ты(и) надъ убоги(х) в школѣ, ничи(м) вышшии нє ма́ю(т) быти, то(л)ко само́ю наукою (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3); пова́га би́скупа ри(м)ско(го), выш'ша є(ст) над всѣ съборы, и жа(д)ны(х) ро(з)соу(д)кови нє по(д)лага́є(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 220);

(який у порівнянні переважає когось або щось якимись властивостями) вищий: Пнвє за(с) надъ бга бгами вы(ш)шими на(д) своими порyчными по(д)да(н)ными са починили (до 1596 *Виш.Кн.* 261); Чи(м) жє са вы на(д) попо(в) православны(х) вы(ш)ши(ми) во спасєнїи дшєвно(м) чинитє (1598 *Виш.Кн.* 290 зв.); ра́зъ одноу о рє́чахъ сєнтєнцію оува́жнє прина́вши, при нє́и та́къ сто́ишъ, жє ла́паньє фаво́рѡвъ, албо яко́го вышшого сча́ста... ѡ(т) нєє вм нє ѡ(т)разитъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 2 зв.); ато мо́влю ку пожи(т)кови ва́шєму, ба́чиш'ли, // жє и тоу(т) ѡ(т) жона́того выш'ши(м) єсть, кото́рыиса ста́рає(т) ѡ бо(з)ских, нѣ ма́шъ по зє́стю з' свѣта покоу́ты (Острог, 1607 *Лѣк.* 113-114); та(к) єдна(к) прє(з) ласкоу мо́жє(т) са по(д)нєсти члкъ, жє на(д) а́ггла боу́дє(т) болшїй и вышший (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); Гдє по и́ных' вышшых' мудрцє́хъ и толко́вницєх', и ма́лость мою в' розумную то́єи Кни́ги службу причє́тши, пєрєнєсти и пода́ти єи врyчил' ми я́кожъ тымъ, яко́є ми прєпода́ноє єст' ѡ(т) Дха Пр(с)то́го дарова́нїє (Київ, 1623 *МІКСВ* 69); Яки́м' спо́собо(м) хр(с)тїа́нє вы(ш)шими будут' на(д) пє́рвого Ада́ма, понєва(ж) ѡ(н) был' нєсмєртє́(л)ны(м), а нє то(л)ко дшєю, алє и Тѣло(м) нєсказитєлны(м) (Вільна, 1627 *Дух.б.* 153); Ачъ ко́л'вєкъ ди́вная рєч' быти здає́т'са, абы так' ба́рзѡ Ап(с)лскимъ ср(д)цємъ за́здрость кієро́вати мѣла... // єди́нъ друго́го чє́стю вышшимъ на(д) сє́бє чини́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 159-160); бо гды Ап(с)лъ наyча́єт' мужа, абы та́къ люби́лъ жону свою, я́къ Хс оулюби́лъ Црковъ, вышшую и дховную ми́лост' до жоны, ѡкро́м' природжо́нои малжє(н)скои мѣти єму ка́жє(т) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 927);

(який перевищує можливості людського розуміння) вищий: члкъ... // ...сєбє нєвѣдаючїй, а ѡ выш'ши(х) на(д) сєбє рє́ча(х) бада́ючїйса, кото́рый нє вѣдає(т) щóса ннѣ з ни(м) дѣати боу́дє(т), а ѡ при́шлы(х) ча́сѣхъ практыкоує(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 120); И прє(з) тыи хотѣти оупо́рнє оуказа́ти нєдости́гнєноє прєвынє́слоє єстєство, и вышшєє на(д) вса́кую вымо́ву и ро́зумъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 293);

(найдосконаліший, найповніше виражений) вищий: а по руску бытность: на(д) бы(т)ностами; створо́ними выш'шая, а сама́ та́а бытность; нєствoро́ная, нѣма́єтъ; анѣ поча́тку: анѣ конца. маючи в со́бѣ; всю доскона́лость, що Бгу прина́лє́житъ. а та́а бытность; єсть правди́вымъ Бгомъ: и Бгъ тою бытностю єсть (Чернігів, 1646 *Перло* 11).

8. *(по генеалогічній лінії)* дальший: То в'сє прикладомъ ла́т'вє можє́мъ о(б)я́снити: напрыкла́дъ Двдъ єсть пнємъ кгдыж' маєтъ ѡ(т)ца Ієсєа, дѣда ѡвида прадє́да Воо́за, прапрадѣда Сал'мо́на, и вы(ш)ши́хъ ѡ(т)цєвъ своихъ (Львів, 1645 *О тайн.* 171).

9. *У знач. ім. (той, хто стоїть вище в певній ієрархії—суспільній, церковній, віковій і т. ін.)* вищий: троу́дность а нєбє(з)пєчє́н'ство ѡ(т)повѣдати за кого вы(ш)шого а шафовати чїи(м) оумысло(м) [мене] нє допущáла (Острог, 1598 *Отп.КО* 2); рєчє́шъ жє нєслоу́шнє абы ни́жшїй вы(ш)шого, би́скупъ патрїа́рху, патрїа́рха па́пѣжа, суди́ти... мѣлъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21 зв.); сынъ на отца, нижъшый на высшого права ставити не можетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 865); Не меншій... чудъ есть православный, же якъ вкиненый посередъ огня на онъ часъ паперъ, такъ теперъ... посередъ огня гнѣвомъ палаючихъ сердецъ отступниковъ нашихъ внесеный, огневи такому подлеглый, святый святой святыни въ... нашей церкви возстави‹те›ль не згорѣлъ, которіи вышшіи на него

не смолою и сѣркою, але гнѣвомъ и ненавистю роспаленныхъ сердецъ своихъ поломены зъ себе выпускали, нѣжъ оная седмь седмицею роспаленая печъ Вавилонская! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1067).

Див. ще **ВЫШНИЙ.**

ВЫШШОМЕНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШШОСТЬ *ж.* Вищість: а зась рекꙋ, жє тó бо(л)шє нєслоушнє и(ж) ты володи́мє(р)скомꙋ лоуцкомꙋ пóлоцкомꙋ пи(н)скомꙋ и хóлмскомꙋ вл(д)ко(м), на(д) лвóвскимъ и прємы́скимъ вл(д)ками,... // ро(з)майтꙋю звéрхность и вы́шшость припи́сꙋєшъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 81 зв.-82).

ВЫШШЫЙ *див.* **ВЫШШИЙ.**

ВЫШЪ[1] *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВЫШЪ[2] *див.* **ВЫШЕ**[2].

ВЫШЪМЕНОВАННЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШЪМЕНОВАНЫЙ *див.* **ВЫШЕМЕНОВАНЫЙ.**

ВЫШЪНЕВЫЙ *див.* **ВИШНЕВЫЙ.**

ВЫШЪОЗНАЧОНЫЙ *див.* **ВЫШЕОЗНАЧОНЫЙ.**

ВЫШЪОПИСАННЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШЪОПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШЪОПѢСАННЫЙ *див.* **ВЫШЕОПИСАНЫЙ.**

ВЫШЪПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЪПОЛОЖЕНЫЙ *прикм.* Вищенаведений, вищезгаданий: Стара́йжєсѧ тéды, áбы на тобѣ нє пáла, вышъ полóжєнаѧ, Бóзкаѧ грóзнаѧ примóвка: ѡ Пáстырꙋ и балвáнє (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 5).

ВЫШЪПОМЕНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЪПРЕРЕЧОНЫЙ *див.* **ВЫШПРЕРЕЧЕНЫЙ.**

ВЫШЪРЕЧЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШЪРЕЧОНЫЙ *див.* **ВЫШЕРЕЧЕННЫЙ.**

ВЫШЪТЬЄ *див.* **ВЫЙСТЄ.**

ВЫШЪШЕ *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВЫШЪШЕЙ *див.* **ВЫШЕ**[2].

ВЫШЪШЕЙПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЪШЕПИСАНЫЙ *див.* **ВЫШЕПИСАННЫЙ.**

ВЫШЫВАНЫЙ *див.* **ВЫШИВАНЫЙ.**

ВЫШЫЙ *див.* **ВЫШЕ**[1].

ВЫШЫНА *див.* **ВЫШИНА.**

ВЫШЫНКЪ *ч.* Продаж товарів у роздріб: тую рыбу прода(ли) здєсє мєщаномъ володимєръскимъ на вышы(н)къ (Володимир, 1579 *ТУ* 174).

ВЫШЫТЫЙ *див.* **ВЫШИТЫЙ.**

ВЫШЬПОМЕНЕННЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЬПОМѢНЕНЫЙ *див.* **ВЫШЕПОМЕНЕНЫЙ.**

ВЫШЬШЕСѢДНЫЙ *прикм. (який стосується папського престолу)* високий: И как ся в том писанию Скарга умучив, утрудив и употив, боячися, абы честь земное власти римского началства папина... не снижилася и сѣдалище прославленное вышьшесѣдное з мѣзсца своего не порушилося (1608-1609 *Виш.Зач.* 210).

ВЫЩВАТИ *дієсл. док.* (*стп.* wyszczwać) (кого) вигнати, прогнати: ви́дишъ якъ єси вы́щвалъ вóлка з лѣса (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 139).

ВЫЩСПЕЦИФИКОВАНЫЙ *прикм.* Вищеназваний, вищевказаний: а подданые его мл. пана Гелияша Еловицъкого дедичные, а въ поссесии его мл. Петра Гулевича теперь будучие, з части села Суска, штос збожа остало розъного по тыхъ-то подданых, чого не добрали, теды они, выщспецификованые, под час тоежъ козачсчизъны, взяли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 175-а).

ВЫѢЗДЖАТИ *див.* **ВЫЄЖДЖАТИ.**

ВЫѢХАТИ *див.* **ВЫЄХАТИ.**

ВЫЯ, ВИЯ, ВЫА *ж.* Шия: кн҃зь. повєлѣ(л) и(х) // повѧзати за выи (1489 *Чет.* 143 зв.-144); абы єси нє смѣ(л) ани єпитрахєля на свою вью вложити по(д) клятвою ст҃ы(х) бг҃оносны(х) ѡ(т)ць (Львів, 1591 *ЛСБ* 164); вы́ѧ, ши́ѧ (1596 *ЛЗ* 38); ꙋ́злоношéнїє, или оузоношéнїє, ѡбвѣшє(н)є на вы́и, чарóвноє ношє(н)є (1627 *ЛБ* 138); collum, выя, шия (1642 *ЛС* 129).

ВЫЯВИТИ, ВЫАВИТИ *дієсл. док.* **1.** (кого) *(знайти)* виявити, викрити: а они дей его выявити и на слѣдъ выходити не хочутъ (Луцьк, 1583 *Ив.* 271).

2. (що) *(зробити відомим, явним)* виявити: вы́авилъ пре́шлый се́ймъ то́є об҆вине́ньє єго. Пріе́ха(л) на се́ймъ дла спра́вы о собѣ, кото́рꙋю што напроу(д)-шє да́ти пра́гнꙋлъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 89).

Див. ще **ВЫЯВЛЯТЪ.**

ВЫЯВЛЯТЪ, ВЫЯВЛАТИ, ВЫЯВЯТ *дієсл. недок.* (чого перед ким, кого) *(робити відомим що-небудь)* виявляти (кого), робити явним що-небудь: теды маю… на здорове его не отповедать и жадныхъ пофалокъ, хлубячися съ того злого учинъку учиненого, не чинить, а ни того ни передъ кимъ не выявлятъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335); якож его до того намовивши привела и до того ему статечне допомагат се сама обецала и допомогала, а в том его никгды не выдават и не выявят оферова́ла (Луцьк 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 498); Изявла́ю: выявла́ю, выставла́ю (1627 *ЛБ* 47).

Див. ще **ВЫЯВИТИ.**

ВЫЯВОВАТИСЯ *дієсл. недок.* (з чого) Ухилятися, звільнятися (від чого): А умоцованы(и) стороны позваноє ѡ(т) пана Пєтра Сємашка повєдє(л), и(ж), дє(и), то єсть рєчъ головная, бо мнє вжє ту(т) идє(т) ѡ зыскъ и страту, кгды(ж) ся я выявую з юри(с)дицєи вря(д)у в. м(л)., а ваша, де(и), мєнє мл(ст) по(д) послушє(н)ство вряду своєго примушаєтє (Житомир, 1584 *АЖМУ* 93).

ВЫА *див.* **ВЫЯ.**

ВЫАВИТИ *див.* **ВЫЯВИТИ.**

ВЫАСНЕНЬЄ *с.* Виявлення: Ви́рабєєръ: Стꙋ́дна, а(б) выложе́нє, выаснє(н)є, вы́кла(д) (1627 *ЛБ* 194).

ВЫАСНАТИСА *дієсл. недок.* Виянятися: Ѡзара́юса: Ѡсвѣча́ю(с), выасна́ю(с) (1627 *ЛБ* 151).

ВЫАТИ *дієсл. док.* Дістати, витягнути, вийняти: а петръ пришедши к собѣ рекль. теразь знам правдивѣ иж послал гь аггла своего и выаль ма з роукы ірѡдовои (Герляхів, к. XVI ст. *Свєнц.* 72).

Див. ще **ВЫНЯТИ.**

ВЫАХАТИ *див.* **ВЫЄХАТИ.**

ВЬ *див.* **ВЪ.**

ВЫГНАНЫЙ *прикм.* Вигнаний: exul, выгнаныи (I пол. XVII ст. *Сем.* 81).

ВЬЄЗДЪ *ч.* В'їзд: а въ гай липовый и въ дубраву волный ему вьездъ по дрова (Луцьк, 1528 *АрхЮЗР* 6/I, 10).

ВЬЄХАНЄ *див.* **ВЪЄХАНЄ.**

ВЬЕХАНІЄ *див.* **ВЪЄХАНЄ.**

ВЬЖЄ *див.* **УЖЄ.**

ВЬЗДВИГНУТИ *див.* **ВОЗДВИГНУТИ.**

ВЬЗРѢТИ *див.* **УЗРѢТИ.**

ВЬКЇНУТИ *див.* **ВКИНУТИ.**

ВЬКРАСТИ *див.* **УКРАСТИ.**

ВЬМѢТИ *див.* **УМѢТИ.**

ВЬНОЧЇ *див.* **ВНОЧИ.**

ВЬНАТИ *див.* **УНЯТИ.**

ВЬПОРОЖНУТІ *дієсл. док.* Випорожнити; вичерпати, видобути: egero выпорожнꙋті (I пол. XVII ст. *Сем.* 77).

ВЬПРОВАДИТИ *див.* **ВПРОВАДИТИ.**

ВЬРИЗАТИ, ВЬРІЗАТИ *дієсл. недок.* Надтинати, обріза́ти, обрубувати: accido вьризаю (I пол. XVII ст. *Сем.* 9); eunuchus вьрізані яко каплꙋн (Там же, 79).

ВЬСАДІТИ *див.* **ВСАДИТИ.**

ВЬСЕ *див.* **ВСЕ.**

ВЬСХОДЪ[1] *див.* **ВСХОДЪ[1].**

ВЬСАКЬ *див.* **ВСЯКИЙ.**

ВЬХОЖАТИ *див.* **ВХОЖАТИ.**

ВЬЧІСТИТИ *дієсл. док.* Вичистити: ryrdo вьчі(с)тити (I пол. XVII ст. *Сем.* 144).

ВЬШИТКО *див.* **ВШИСТКО.**

ВѢВУМЪ *с.* (*лат.* vivum) проживання, мешкання: Старожитны(и) Натꙋ́ра(л)ны(и) Наро(д) Нашъ рꙋски(и) Має(т) своє вѣвꙋ(м) И црковъ Набожє(н)ства своєго во Лвовѣ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3).

ВѢДАНЄ, ВЕДАНЄ, ВЕДАНИЄ, ВѢДАНЇЄ, ВѢДАНЬЄ *с. (сукупність певних відомостей)* знання, пізнання, розуміння: виде́нїє, ѡгла́да́(н)є, и ты(ж) ѡ(б)ли́(ч)є вѣде́нїє, свѣдомость, вѣда́(н)є (1596 *ЛЗ* 33); потребно єсть вѣданьє тыхъ сродковъ и способѡ(в) в томъ вѣданью насъ оуживаныхъ, прото(ж) є(и) коротко припомню (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 205); Православный: Признаваю то, же есть добрая и потребная речь зверхнихъ словъ вѣдане (1603 *Пит.* 107); Позна́нїє, вѣде́нїє, разꙋмѣ́нїє, ра́зꙋ(м), сказа́нїє: Позна(н)є, вѣда(н)є, розꙋмѣ(н)є, довѣда́ньє-

сѧ (1627 *ЛБ* 86); **безъ вѣданіа (ведания)** — без відома: ѡ таковыхъ заповѣдь нашꙋ покладаємъ... таковыхъ възыскивати... и без' єго Єп(с)кпа вѣданіа никакожє дрьзноути єго благословити и до Цркве́й Бж҃іихъ пꙋстити (Львів, 1614 *Вил.соб.* 10); ино коли ва(м) бо(г) поможє(т) свєрши(ти) єи а вы абы є(счє) нє (с)мєли єи свєщати бє(з) вєдания нашєго алє да(с)тє на(м) зна(ти) а мы пошлємо всякии по(т)рєбы цє(р)ковныи (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); **вѣданьє дати** — повідомити: А какъ оргишъ который пріидеть до Кіева, тогды Шамакъ маеть намъ о томъ вѣданье дати (Краків, 1508 *АЮЗР* II, 120); **ку веданю** — до відома; знати: Мы всѣ сполечне и одностайне братя роженые... явно чинимъ... сим нашимъ листомъ всѣмъ вобец и каждому з особна, даючи то ведати, кому бы того належала потреба ку веданю, албо слышаню, сесчас и напотом завжды (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 373).

Див. ще **ВѢДЕНІЄ[1].**

Пор. **ВѢДАТИ.**

ВѢДАТИ, ВѢДАТЪ, ВѢДАТЬ, ВЕДАТИ, ВЕДАТЪ, ВЕДАТЬ, ВИДАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, о кім, о чім, кого, кому) *(мати певну сукупність відомостей)* знати, відати (кого, що, про що): какъ вы вѣдаєтє имѧ моє (1489 *Чет.* 35 зв.); Чини(м) знамѣнито си(м) нашимъ листо(м) хто на нєго посмотри(т) Або чтꙋчи єго въслышить ннѣшни(м) и пото(м) бꙋдꙋчимъ Комꙋ бꙋдєть потрє(б) того вѣдати (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); съ тоє моєє скрыни... мои многіє речи при томъ взяли, того не вѣдаю хто взялъ (Краків, 1518 *РЕА* I, 94); Смѣдинцы мовили: "Мы нє вѣдаєм, што то за копєц, ани памѧтаєм єго (Шайно, 1538 *AS* IV, 174); Кнєгини Матѳиєвaѧ Чєтвєртєнскаѧ видаючи ѡ кнѧзꙋ (!) Ярославꙋ, жє ѻн ꙋ владыки, слала по нєго слꙋгꙋ своєго (1564 *AS* VI, 245); ты бы ѡ томъ вєдаючи єму противє(н) нє бы(л) и с того имє(н)ѧ ншо(г) выєха(л) (Дубно, 1579 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 51); што всѣмъ, кому то ведать належитъ, ку ведомости приводечи, росказуемъ, абы..., епископа Мекглинского, за правъдивого и слушного державцу... мели (Варшава, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 159); Которы(и) бы бра(т) вѣда(л) брата выступного нє має(т) єго таити, алє має(т) ѡповѣсти єго в бра(т)ствє жєбы бы(л) кара(н) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 181); я вѣдаю добрꙋю господꙋ в мѣстє єсть по(д) чєрвоны(м) лвомъ (к. XVI ст. *Розм.* 38); Досыть нам вѣдати о собѣ и о своих нам единогласных и присных! (1600-1601 *Виш. Кр.отв.* 162); кгдыжь єщє и самоє головноє рєчи нє зыска(л): што собє всє вцалє позваны(и) зоставꙋє(т), а тєпє(р) то(л)ко хочє вѣдатъ контєнта всѣ в позвє мєнованьє (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 65); Бѣда томꙋ домꙋ, Гдє Господаръ кламца, злꙋдѣи... Бѣда и тымъ хто бы з нимъ хотѣлъ накладати Вѣдаючи то о нємъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 24); А... моцный, славный, и той который все вѣдаю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 339); Тыжє чл҃вчє ащє хощеши вѣдати, ѡ сꙋдѣ Бж҃ємъ, то вѣдай ѡ тимъ, и вѣръ правдивє (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.); ѡ(т)толѣ вѣдать маєтє, жє жоны панꙋю(т) над' вами (серед. XVII ст. *Хрон.* 367 зв.); всѣ справы,... записы рє(ч)ныє на до(в)ги рєкогнициє ѡ которы(х) манифєстуючи(и) вєдатъ нє можє, погинули (Житомир, 1650 *ДМВН* 197); **ани не знати ани ведати** (про кого) — *(не мати ніяких відомостей)* не знати, не відати: я... того хвєдора... на дворє своє(м)... нє маю а ни (н)є знаю а ни вєдаю ѡ нє(м) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 275); **вѣдати (ведати) давати (дати), давати (дати) вѣдати (ведати)** (кому, о кім, о чім, чим, кому): **а)** повідомляти (повідомити), давати (дати) знати (кому, кому про кого, що, про що, чим): Тое все вам, православным, споминаю и вѣдати даю, абы есте знали, каким способом тая скаржина книжка овде зашла (1608-1609 *Виш.Зач.* 208); покажєтлисѧ то пєрєд ними, иж комисарє их ѡ той ѳоробє их за часꙋ тобє вєдати давали (Дубно, 1559 *AS* VI, 44); Въ чомъ съ ними намовившы и вырозумѣвшы, на якомъ бы датку перестати хотѣли, о томъ бы еси не мешкаючи намъ вѣдати далъ (Рудники, 1561 *АЮЗР* II, 157); А... кня(з) кири(к)... кꙋ праву... самъ нє сталъ... и ничого ѡ собє сꙋдꙋ и сторонє вєдати нє далъ (Кременець, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 88 зв.); Я Ѳедоръ... Чорторыский, староста Луцкий, даем вѣдати симъ нашимъ листомъ: яко будучи нам... в замку господарском Луцку,... смотрели есмо того дела (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 22); до мєнє ѡсобливый лист свой Твоѧ Милость писал, даючи вєдати ѡ шкоды замков ꙋкраиных (Вільна, 1547 *AS* IV, 528); А єсли ихъ нє ѡсꙋдить або єго нє слꙋхають тогды атаманъ тєсєльски(и) маєть дати вєдати горо(д)ничомꙋ ѡ винє на ви(н)номъ (1552

ОЛЗ 176 зв.); **б)** давати зрозуміти: Фалшуючи теды отступникове писма, которыхъ на подпертье своей справы уживають, вѣдати ясне дають, ижъ правды по собѣ не мають (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 582); **вѣдати дается, дается вѣдати,** *безос.* — (стало) відомо, випливає: Зо всего... преложеного // вѣдати дается, же... удѣлной зверхности... надъ патріархами папежъ не мѣлъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 730-731); Читай... игумена Печерского, который въ науцѣ своей... мовитъ, ижъ мнихове Латинскіи лой ідятъ. Отколь дается вѣдати, ижъ передъ тимъ мясъ не ідали (Там же, 1094); **вѣдати дошло, дошло вѣдати,** *безос.* (кого) — стало відомо (кому): Што гды Терлецкого ...вѣдати дошло, той на-тыхъ-мѣстъ опричниковъ своихъ за нимъ послалъ въ погоню (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1059); Дошло мѧ вѣдати ис писанѧ певны(х) ѡсо(б)...: и(ж) вм Исаии Балабанꙋ спротиви(в)шисѧ ...розрꙋ(х) ꙋчинили (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1); **вѣдати до себе, до себе вѣдати** (що) — почуватися (до чого), знати (про себе що): Тоу ѡ(т)чє владыка присмотрѝсѧ в' тоє зєрцало згоды сты(х) ап(с)лъ... вѣдали до сєбє жє мàю(т) моцъ, нєдоу́жныхъ оуздоровлати, прокажéны(х) очищàти, слѣпы́мъ в'зрóкъ давàти (Острог, 1598 *Отп.КО* 26 зв.); патріарху... до сєбє єхати нє казали боячись, абы вас... з врядовъ яко нєгодныхъ нє скидалъ такъ, яко инших поскидалъ, бостє тоє до сєбє вѣдали, жєбы вас тоє поткало, бо сами на сєбє мусѣли быстє дєкрєт учинити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); **вѣдати доходити** (кого) — ставати відомо (кому): еднакъ же што далей послышимъ уведомити братолюбия вашого не омешкаемъ, кгдыжъ ласкою Божою о всемъ вѣдати доходитъ насъ (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 275); **вѣдати учинити** (кого о чім) — повідомити (кого про що): рóманъ красо(в)ски(и), нáсъ ѡ то(м) певнє вѣдати ꙋчини(л), широцє на(м) ѡ вáсъ росповѣвши и ѡзна(и)ми(в)ши (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451); **што вѣдати** — *(невідомо)* хто його знає (зна): М(с)цы инáчей покрєсти(л), Хр(с)тиа(н)скꙋю пáсхꙋ... далéко ѡ(т)мєни(л), и óпакъ посади(л),... толко сѧ послє того борзо и сáмъ схоронѝлъ. што вѣдати єсли в пéклѣ чого поправлати нє казáно (Острог, 1587 *См.Кл.* 13 зв.); бо влдыка, што вѣдати, могъ ѡ(н) тыи ли(с)ты позапѝсывати по за(м)кохъ, такъ довнимає(м), с повѣсти(и) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2 зв.); **не ведати якимъ духомъ** *див.* **ДУХЪ.**

2. (у чім і без додатка) *(розуміти, усвідомлювати)* знати (про що): Жаловали намъ зємѧнє господарьскиє... на затєй своих... штож дєй имѣнѧ, ѡтчизнꙋ нашꙋ Чарꙋков, а сєлищо Ходорково дєржать и вживают и сами нє вѣдаєм в чомъ, а намъ нє хотѧт ѡтчизны нашоє постꙋпити (Луцьк, 1517 *AS* III, 153); панєй старой и паннам, тым заплатити подлє слꙋжби ихъ, яко жона моѧ вѣдаєт (Остог, 1539 *AS* IV, 209); Я... Андрє(и) Фєдорови(ч) Єлєц... вы(з)наваю и я(в)но чиню си(м) моимъ тє(с)тамє(н)то(м)... вєдаючи... то жє вси рєчи на (с)вєтє сꙋ(т) доча(с)ныє (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15); А такъ мы, вѣдаючи быти речъ слушъную, того предречоного Михайла Джчусу, розумеючи быти во въсемъ,... годнымъ и ростропнымъ,... дали есмо предъреченому Джусе тотъ манастыръ Дерманьский (Варшава, 1575 *АрхЮЗР* 1/І, 51); Протожъ и самъ (Ѳилялетъ) не ведаетъ, што бредитъ (Вільна, 1599 *Ант.* 869); Видятъ облу́дникове, читаютъ и вѣдаютъ, а толко невѣдомымъ людемъ въ очи мглу фалшу пущаютъ, абы свѣтлости правды видѣти не могли (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 634); Разꙋмѣвàю, мѣю: Вѣдаю, знàю, мню (1627 *ЛБ* 106);

визнавати: Ѡ котóромъ то чѝстцꙋ правдѝво(м) я́къ и ѡ пéршо(м) омы́лно(м), и́жъ нє мóєгѡ є́сть на то(м) мѣстцꙋ прє(д)сѧвзѧ(т)ѧ, сꙋхóю пєрєхожꙋ ногóю, доткнꙋвши єно того, жє за пéвнꙋю рéчъ вѣдати потрéба, и́жъ Мытáрства и Чисцóвый огóнь нє сꙋ́ть тóєжъ и єдно (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156).

3. (о чім) Підозрювати (що), здогадуватись (про що), знати: бояри(н) па(н)цы(р)ны(и)... на (и)мє Су(п)ру(н) Да(ш)кєви(ч) поєха(л) бы(л) до... гу(м)на своє(г)[о], гдє збо(ж)є єго зложоно было, яко чоловє(к) споко(и)ны(и) и ѡ жа(д)но(м) нєбє(с)пєчє(н)ствє нє вєдаючи (Житомир, 1609 *ДМВН* 140).

4. *Перен. (пам'ятати)* знати: нé смєєть жадéнъ имєни своєго написàти, абы єго нє по(т)кало, якъ стєфана пóпа... ижъ противъ ва(с)... ѡпóвєдалъ вó лвовє, и в вѝлно,... бєрєстє(и)скимъ мєщаномъ далистєся знати, вєдаéть то ихъ хрєбєть и мєшокъ, и пóпа и(х) павла... в тємнѝцы мордовали (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); И мещаном лвовским и виленским, ...далистеся знати; вѣдает то их хребет и мѣшокъ, и

попа их Павла в Берестю якъ есте в темници смродливой мордовали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); **вѣдай, вѣдайте,** *наказ. сп.* — знай (знайте), пам'ятай (пам'ятайте): Вѣдай и то ласка́вы(и) чите́л'никѡ дла чого покладало(с) в той кни́зѣ про́сты(и) язы́къ и словен'ский (Почаїв, 1618 *Зерц.* 6 ненум.); ег'да же лѣторос'ми еи боудоу(т) молоды и листа выпоущаю(т) вѣдайте, // ижъ близь є(ст) лѣто (1556-1561 *ПЄ* 103-103 зв.).

5. Вважати за необхідне, потрібне згідно зі своєю волею, своїм розумінням: Всѣ ре́чи,... познава́ємо, и шано́вємо, а бо́лше на(д)то нѣчо́го не шука́ємо анѣ ба́даемоса. А то́ дла чо́го: Понєва(ж), мови(т), Б҃ъ добротли́вый бу́дучи, што вѣдалъ на́мъ пожите́чного быти ѡ(б)авилъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 221).

6. *(виділяти, вирізняти з ряду подібних; узнавати)* знати: И коли свои ове́чки вы́прова́дитъ, пере(д) ни́ми хо́дитъ, и ове́чки за ни(м) вслѣдъ хо́датъ, бо вѣдаютъ го́лосъ его, а за чу́жи(м) не иду(т), а́ле оутѣка́ю(т) ѡ(т) не́го, понєва(ж) не зна́ю(т) го́лосу чужо́го (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 198).

7. *У знач вставного слова* **як вѣдаєшъ** — як знаєш: Ѡ чо́мъ зго́днє те́ж' и едноста́йнє ап(с)ловє и оучтлєвє всѣ скутком' тоє в' про́д' выполнивши, научи́ли, и оу́чатъ, як' вѣдаєш', всѣх' на́съ (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 196).

8. *(у сполуч. інфінітива із заперечними частками* **не, нет** *вживається у знач. присл.)* невідомо: ѡн, не вѣдати в который ѡбычай, имѣне моє..., в мене з моцы вынал моцно, квалтом (Кременець, 1547 *AS* IV, 555); взяли... у(ч)стивого шля(х)тича... и зъ собою повє(ли) и не(т) ведати, где его подели (Житомир, 1582 *АЖМУ* 39); такъ веле є(ст) баламу(т)ства ижъ не вѣдати кому вѣрити (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); От которого бою и зраненя не ведати, если жив будет (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 10); Панъ Янъ Хлебо(в)ски(и)... заста(в)ши тутъ южъ протестацые... ѡ забите брата своє(г)... Которые... сутъ в некоторы(х) пункта(х) не ведати з якихъ причынъ помєшанье з побложєне(м) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2); его милост пан буркграбя луцький, неведати, зъ якихъ причынъ, не хотелъ ее приняти (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 65).

Див. ще **ВѢДИТИ.**

ВѢДАТИСЬ *дієсл. недок.* Розумітися. ◇ **вѣдатись давати** — повідомлятися, ставати зрозумілим: Съ тыхъ теды учителей святыхъ доводовъ вѣдатись ясно даетъ, ижъ святый Петръ межи апостолами... не продкуетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 358).

ВѢДАТЪ *див.* **ВѢДАТИ.**

ВѢДАТЬ *див.* **ВѢДАТИ.**

ВѢДАЮЧИЙ, ВѢДАЮЧЇЙ *дієприкм. (який добре розуміється у чому-небудь)* знаючий: в тако(и) справѣ проклата ѡтправова(н)ю свѣтскіе не справоуючими быти маютъ, але вѣдаючими, не декретъ чиначими, але зезволаючими (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 76 зв.); Разу́ми́чный: Розумѣючїй, вѣдаючїй, ла́твє а достате́чнє познава́ючїй (1627 *ЛБ* 106).

ВѢДЕНЄ, ВѢДЕНЇЄ, ВЕДЕНЬЄ, ВИДЕНЇЄ *с.* **1.** *(наявність певних відомостей)* обізнаність, знання: Нѣлза єдно в то́мъ роздѣлє на ты́є слова́ са озва́ти, і всѣмъ кото́рыє вѣдати потрєбоу́ютъ, спра́ву о то́мъ да́ти, чому то́є веде́ньє на́мъ пріє́мно бы́ти не мо́жетъ, але на́съ ба́рзо мерзи́ти моу́ситъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 204 зв.); Тоу́ запра́вды вели́кого оуваже́на, го́дны соу́тъ слова того му́жа ст҃го, и та́ повѣсть вѣде́ніа є(г) мно́гихъ тає́мницъ избаве́ныхъ исполне́на (Почаїв, 1618 *Зерц.* 54); Разумѣнїє,... є(ст) Історі́а: Свѣде́нїє,... оузна(н)є, вѣде́нїє, зна́ньє (1627 *ЛБ* 166); А грѣшныци якѡ предъ вѣтромъ прахъ. Пре(д) лице́мъ твои́мъ непостоа(н)ны, Стра́хомъ ви́року твоє́гѡ развѣа́ны. Пре́то сла́ву свою́, нестерпи́мую съкрива́єшъ, и у́чнкѡмъ вѣде́ніа повѣда́ти не повелѣва́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 73 зв.).

2. Відомість: виде́нїє, ѡглада́(н)є и ты(ж) ѡ(б)ли(ч)є вѣде́нїє, свѣдомость, вѣда(н)є (1596 *ЛЗ* 33); Ра́зумъ, ѣнїє, оу́мъ: Ро́зумъ, вѣдомость, оу́мыслъ, во́ла, мысль, розтро́пность, му́дро(ст), позна(н)є, вѣда(н)є, оузна(н)є, оумѣєтность, вѣде́нїє, зна́ємо(ст) (1627 *ЛБ* 106); **до виданіа подати** — повідомити: Гды(ж) внутрънюю ѡздо́бу ты(м) ла́твѣй в то(и) часъ ѡписа́ти боу́демъ могли, гды пе́рвѣй позвѣрхо́внуюпієнкно(ст) якъ ѡбра(з) наслѣчнѣ(и)шии, ѡ чо(м) до виде́ніа подамо (серед. XVII ст. *Кас.* 1).

Див. ще **ВѢДАНЄ.**

ВѢДЕНЇЄ[1] *див.* **ВѢДЕНЄ.**

ВѢДЕНЇЄ[2] *див.* **ВИДѢНЄ.**

ВѢДЕРКАФЪ *див.* **ВЫДЕРКАФЪ.**

ВѢДЕРЦЕ, ВЕДЕРЦЕ, ВЕДЕРЬЦЕ *с.* **1.** *(посудина для зберігання або носіння води тощо)* відерце: sitella, вѣдєрцє (1642 *ЛС* 373).

2. *(міра місткості)* відерце: а тотъ человѣкъ дани даетъ пят ведерецъ меду кіевской меры (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 7); Алєкъсє(и) сємєновичъ... даєть на цєръко(в) тамошънюю г҃ ведєрьца мєдꙋ Стєпанова... даєть мєдꙋ кадь (1552 *ОКЗ* 42 зв.); посла(л) єсми в҃м... сємъ кадє(и) мєду мѣры киє(в)скоє и на(з)вы(ш)шє вєдє(р)цє (Київ, 1555-1568 *Гр.Мат.* 1); зъ сєла то(г) приходи(т)... мє(дꙋ) ка(д) и по(в) шостана(д)ца(т) вєдє(р)ца (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 3 зв.).

ВѢДЕЦЬ *ч.* Знавець, прозорливець: Со(м)фо(м)фáни(х): Вѣдє(ц) съкровє(н)ны(х) ма(н) (1627 *ЛБ* 233); нє єсть Б҃гъ слꙋхáчємъ гóлосꙋ, áлє ср(д)ца вѣдцємъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

ВѢДЖЕ *див.* **ВЕДЖЕ**[1].

ВѢДИМЫЙ *див.* **ВИДИМЫЙ.**

ВѢДИТИ, ВѢДѢТИ, ВЕДЕТИ, ВЕДИТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, чого, о чім) Знати, відати: а што мєниш, якобы... люди мои збожє... побрали... я тєж ѡ том нѣ вєм (Берестя, 1512 *AS* III, 98); Я владыка Володимирский... сознаваю сим моим листом,... комꙋ бꙋдєт потрєб того вѣдити, або чтꙋчи єго слышати (Володимир, 1513 *AS* III, 103); я то самъ вємъ, иж зємꙗнє Житомирскии... єсть под справою и в присꙋдє воєводства Києвского, алє нє староста (Свитязь, 1560 *AS* VII, 58); вѣ(м), нєвѣ(м), вѣдаю вѣдѣти, и(з)вѣстнѡ, вѣдати пéвнє (1596 *ЛЗ* 33); чємꙋ сꙗ барзо дивꙋю кгды нє вѣмъ што є(ст) за причына (к. XVI ст. *Розм.* 62); по(д)воєводи(и) киє(в)ски(и) ѡ(з)на(и)мує ты(м) мои(м) листо(м) кому ѡ то(м) вєдєти бꙋдє(т) налєжити (Київ, 1601 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 46); Видиши ли, госпоже Домникие, як пан Юрко не вѣсть нашего слѣда, по чину и степени к богу приводящего,... зараз на верховный христов степень вскочил и в гордость мнѣния... впал (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 189); Не вѣмы, еще ли сіе правда, но братіе теперъ новопришедшіи повѣдали намъ общеніе твое со Латинники (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); **Богъ вѣсть** *див.* **БОГЪ.**

2. *(розуміти, усвідомлювати)* знати: я сам тꙋю зємлю в покои дєржал аж и до сих часов, ѡдно нє вєм, для котороє причины тыи подданыи господарьскиє... кгвалтовнє сꙗ в тꙋю зємлю мою вꙑпирают (Шайно, 1538 *AS* IV, 173); **дається вѣдѣти,** *безос.* — стає зрозумілим, випливає: А же то — правда, зъ тыхъ выводовъ ясно дается вѣдѣти (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 324).

Див. ще **ВѢДАТИ.**

ВѢДИТИСЯ *дієсл. недок.* Знатися: Berysz iuż czotyry hroszy Ta sia wemy iak choroszy (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

ВѢДМА, ВІДМА *ж.* Відьма, чаклунка: попалúли вѣдми в миропóлю, длꙗ пєрєстáтꙗ мóрꙋ, ано єщє гóршє мєрло и в барáновци знашли вѣдмь кúлка и боꙗ́лисꙗ палúти áбы нє гóріи было (1509-1633 *Остр.л.* 130 зв.); saga чаро(в)ніца відма (I пол. XVII ст. *Сем.* 153).

ВѢДНО *див.* **ВИДНО.**

ВѢДОКЪ *див.* **ВИДОКЪ.**

ВѢДОМЕ, ВИДОМЕ *присл.* **1.** Відверто, щиро: правду евангелскую и науку апостольскую с вѣрою прародителей наших до исхода смертного цѣло заховати и съдержати (мы сами и потомки наши) вѣдоме обѣцуем (1608-1609 *Виш.Зач.* 207).

2. *У знач. вставн. сл.* Зрозуміло, ясно: Поневажъ Панъ Христусъ пошолъ на небо, и южъ насъ видоме, яко на онъ часъ кгды былъ зъ нами, не рядитъ, муситъ предся быти одинъ въ костелѣ его, яко и господаръ въ дому надъ челядю (1603 *Пит.* 36).

Див. ще **ВѢДОМО, ВЯДОМО.**

ВѢДОМИЙ *див.* **ВѢДОМЫЙ.**

ВѢДОМО, ВЕДОМО, ВИДОМО *присл.* **1.** Зрозуміло, ясно: Вѣдомо є(ст) написано, якь чєтꙗ(т)сꙗ радовы(и) єв(г)лїа. іоан҄на ст҃го: в сє(д)ми(х) нє(д)лꙗхь из҄читаємы(х) ѡ(т) вєликыꙗ нє(д)лꙗ пасхы (1556-1561 *ПЄ* 2).

2. Видимо, очевидно: от самых невѣрных турков бѣсные, приходяще, прощение и свободу от недуг и страстей относят, получают, // от которых мощей святых над тое благодат божию, вѣдомо дѣйствующую в них (1608-1609 *Виш.Зач.* 218-219).

3. Відкрито, явно: ꙋста(в)уємъ и сказуємъ и(ж) коли бы хто злодея приличного ведомо в дому своємъ хова(л) або мєшка(ти) допусти(л),... тогды таковы(и)... всю шкодꙋ... его будє(т) повинєнъ плати(ти) (1566 *ВЛС* 104 зв.); **ведомо дати, давати ведомо** — повідомити (повідомляти): у raczyłby Twoia

Miłost tym panom komisarom do każdoho powetu wedomo dat imena popisati tych, do kotorych budet poddanym naszym zemli wołynskoie deło (Краків, 1523 *ŻD* VI, 150); пан Загоровский... ꙋ великꙋю ѳоробꙋ попал, длѧ которой мꙋсилсѧ зас до Теплиц вернꙋти, веджє дєй пани подскарбинаѧ и ѡнъ ѡ той хоробє своєй тобє даючи вєдомо, комисаром своим знат дали (Дубно, 1559 *AS* VI, 43); **вѣдомо творити** — доводити до відома: Вѣдомо твори(мъ) по всѣхъ єпи(с)копия(х) єпа(р)хиє нѣшєє всѣмъ блгоч(с)тивы(мъ) ко(ж)домꙋ станꙋ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 253, 1); **вѣдомо (ведомо) чинити (учинити), чинити ведомо** — доводити (довести) до відома, повідомляти (повідомити): Вѣдомо чини(м) всєму дховє(н)ствꙋ и и(х) мл(с)тя(м) блгочє(с)тивы(м) князє(м) и пано(м) (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1); Пото(м) захотѣлъ до Єгє́а ѡ(т)ца своє́го ѡ(т)є́хати, и зви́тѧзство своє́ надъ Мінѡтавромъ котро́є одє́ржалъ о́номꙋ вѣдомо оучини́ти (Львів, 1614 *Кн. о св.* 437); Во имѧ Божєє. Я рабъ Божий, Фєдор... чиню вєдомо сим писанємъ (Мільці, 1542 *AS* IV, 313); чиним ведомо сим листом нашим: иж постерегаючи всюды, абы порядок был...// Иоанна Скиндера за войта... потвержаемо (Київ, 1649 *Тр. ЧАК* 145-146).

4. *У знач. присудк. сл. (про наявність відомостей про кого-, що-небудь)* відомо: а привилєи що имали ѡни на тоты вышєписа(н)нїи сєла ѡ(т) наши(х) прѣвилєѡ(в) ѡ(т) илїаша и ѡ(т) стєфана воєводы а тоты и(х) привилїа загинꙋли ка(к) є(ст) на(м) видомо (Хуші, 1507 *ЦДІАЛ* 131, 1, 282); и село Тевковичы, и село Мотолы, которые на име брата моего... за власные пенези свои, яко то въ тыхъ тамъ краяхъ кождому добре вѣдомо есть, на вѣчность покупилъ (Луцьк, 1607 *АСД* I, 232); Ведомо тожъ то веимъ съ писма кроничного, што року тисеча пятсотъ семдесятъ семого сталосе по такои звезде? якое крови розляние, якое было великое людей мордованіе... въ тотъ часъ въ царствѣ Московскомъ? (поч. XVII ст. *КЛ* 87); Ѡ ма́рности ли тогѡ свѣта,... выправова́ти бꙋдꙋ; и ѡ то́мъ всѣмъ є́стъ вѣдомо, же тотъ свѣтъ и всє што на нє́мъ вѣтръ є́стъ та́мъ и са́мъ вѣючі́й: фѣгꙋра є́стъ скро́рѡ мина́ючаѧ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 5); perscienter, вѣдомо (1642 *ЛС* 311).

ВѢДОМОСТЬ, ВЕДОМОСТЬ, ВИДОМОСТЬ *ж.* **1.** Вістка, відомість: И Твоѧ бы Милость такжє слꙋжєбников своих до них послалъ и ѡ тых людєхъ нєприѧтєлских чꙋйность мєл и якаѧ вєдомость ꙋ вас ѡ них бꙋдєт, ѡ томъбы єси намъ давалъ вєдати (Львів, 1537 *AS* IV, 82); помєнєныє... мєщанє... и на(и)миты... свє(т)чили якобы тая ведомо(ст) вышла ѡ(т) дє(в)чины жидо(в)скоє до(ч)ки доманиноє... которо(и) можє(т) бы(ти) сє(м) лєтъ (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 58); А ижъ се тутошняя земля,... далеко отстрелила... отъ державъ и влостныхъ именей..., пана Виленского, и про далекость не могла бы... ведомость о кривдахъ... малжонка и потомка моего... въ часъ доходити (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 98); я станисла(в) крыни(ц)ки(и)... вы(з)нає(м) си(м) ...листо(мъ) и(ж) дошла на(с) вѣдомо(ст) жє положо(н) позо(в) зємски(й)... ѡ имє(н)є юсковцы (Звидче, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 15); Єщє и на зємли ѡ(т) слꙋгъ своихъ много новинъ маю, А тамъ єщє пєвной вѣдомости ѡжидаю (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 14); то(л)ко яко на(с) вѣдомо(ст) дошла жє господа(р) єго м(ст) да(л)ся слиша(ти) чєрє(з) ѡ(т)ца Боя(р)ского (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 510); Дошла насъ вѣдомость, же некоторые своволные подъ часъ теперешней, кгды войско наше до земли Волоское рушило, тые меновите которые до подданства належатъ,... много шляхты, ...потопили, позабивали (Ямполь, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 573);

інформація, факт, *мн.* дані: Рекл Скарга: "По чем правдивую церковь божию познати и которые суть наипевнѣйшии знаки тоя?" Напред вѣдомость. От сего третьяго раздѣла и до послѣдняго зри, зрителю разсудный, что будует проповѣдник латынский Скарга и который род ушиковал на прощение миролюбной Руси (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 170); А вм абы ча(с) пєвны(и) собє ѡбравши а з оны(ми) знєшъши вшєлякиє подобє(н)ства и вєдомо(с)ти люди(и) стари(х) свѧдєцъства ꙋважившии зобравши слушнє и присто(и)нє помє(р)кова(ли) (Острог, 1602 *ПИ* №25); по́ты(м) прємоу(д)рости єго, бо(з)скоє, и ѡ при́шлыхъ спра́вахъ вѣдомости єго, знаки пєвныє ѡдє(р)жа́вши, а во(л)хвовъ ѡны(х) ча́ры,... ви́дѧчи, єщє го́ръши(м)сѧ ни́жъ пє(р)шє былъ показа(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 20); Антімі́нсы, Мѣсто Посщє́нны(х) стыхъ тра́пєзъ съдръ́жатъ: а Антімі(н)совъ нє є(ст) потрє́ба, гдє єсть вѣдомость пє́вная, ѡ Посщє́нїи тра́пє(з) (1627 *ЛБ* 177);

взяте вѣдомости (ведомости) — одержання інформації, відомостей: ачъ впрежде до себѣ отъ В. М. писаня жадного не мѣлисмо,... для взятя певное вѣдомости, щось тамъ дѣлаетъ, посылаемъ двохъ товаришовъ нашихъ (Осм'яновка, 1629 *КМПМ* I, дод. 370); И хотѧ́жъ нє рє́клъ Нікоди́мъ, же Проро(к) єст҆, а́лє же осꙋ́дити Єго без҆ взѧ́тѧ пє́вноѣ вѣдомости нє присто́и(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 331); є(д)на(к) же за взя(т)ємъ вєдомости ѡ имєна(х) и про(з)виска(х) протє(с)тующиє в по(з)вє вырази(т) нє занєхають (Житомир, 1650 *ДМВН* 204); **вѣдомость (ведомостъ) взяти, взяти (взѧти) вѣдомость (ведомост)** — одержати інформацію, відомості, довідатися про щось: Въ томъ же листѣ списокъ: Што есмо писати казали до тебе, абысь отъ гоньца царского вѣдомость взялъ о тыхъ козакохъ..., ино вжо непотреба тобѣ о томъ отъ гоньца довѣдыватися (Рудники, 1561 *АЮЗР* II, 157); па(н) сєнюта хотя(чи) вєдомо(ст) пє(в)ную взѧти ты(х) людє(и)... ѡ забы(т)є брата свєго пыта(л) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/1d, 1810, 20 зв.); взѧвши я вѣдомость ѡ томъ и(ж) вш҃а мл(с)ть... ꙋмыслили цє(р)ковъ... созидати... посылалъ вм҃... дѣжку масла (Орлея, 1591 *ЛСБ* 168); ежелибы,... с того света згладеный зосътал,... а зоставуючы волную дорогу..., скоро тылко, по успокоеню тумултовъ на Украинѣ, возьметъ достатечъную ведомост, што се там деяло и до тых час деетъ з домовыми... его (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 408); **вѣдомость (ведомость) вчинити (учинити)** — повідомити, дати знати: мам в том его милости за шест неделъ через писане свое вѣдомостъ вчинити (Овруч, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 95); ни(ж)ли его м҃(лт), нє чинєчи досы(т) записови своєму, прєрєчоноє сумы пинєзє(и) нє ѡ(т)дали, и ѡ то(м) жа(д)ноє вєдомости нє учинили (Житомир, 1609 *ДМВН* 158); **вѣдомость (ведомость) дати, дати вѣдомость** — повідомити, дати знати: Тотъ дей намъ и жадныхъ спадковъ не поведилъ и о рѣчахъ рухомыхъ и маетности архимандричое, хто ее разобралъ, никоторое вѣдомости намъ не далъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 20); на рок зложоный справедливости Вишенци не стали, на рокъ не прибыли, и жадной ведомости о собе не дали (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 12); Възѣща́ю: Ѡповѣда́ю, повѣда́ю, да́ю вѣдомость (1627 *ЛБ* 18); **вѣдомость (ведомость) донести** — повідомити: Што все часу права, ним то, яко нарыхлей тепер вѣдомост его млти пану старосте Овруцкому из рамени короля его млти донесено будет... до остатней... шкоды, списане на реестре окажем (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 151); я(ц)ко ѡсовє(ц)ки(и) которы(и) ... при то(м) заби(т)ю и // замо(р)дова(н)ю ѡ(т) тєбє ѡного вря(д)ника... бы(л) напро(д) ни(ж)ли вєдомости донєсєно наза(в)трєє по то(м) заби(и)ствє в понєдєлокъ на врядє кгро(д)скомъ... ѡповєдати и ѡжаловати нє ѡмє(ш)ка(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 17-18); **вѣдомость (ведомость) мати (мѣти), мати (мѣти) вѣдомость (видомость)** — мати відомості про щось, бути інформованим про щось: всє по(д)даныє золочовъскиє... справу и вѣдомость маю(т) внє бы(т)ности и(х) (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118); и(н)ши(х) бу(д)нико(в)... поро(з)ганя(л), которы(м),... да(л) ѡтє(ц) мо(и) на роботу бу(д)ни(ц)кую коп два(д)ца(т) лито(в)ски(х), ѡ которы(х) и до сєго часу вєдомости нє має(т) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 42); Ты́є рє́чы особли́вє ма́єть оумѣти исповѣдникъ..., а єсли́ бы та́къ бы́лъ про́стый, жє́бы нє мо(г)л҆ розє(з)на́ти грѣха ѡдно́го ѡ(т) дрꙋго́го, и о и́н҆шых҆ рє́чахъ... // ...вѣдомости нє мѣлъ: тогды и́сповѣдь нєва́жнаѧ є́стъ (Львів, 1645 *О тайн.* 83-84); Маю вѣдомо(ст) и(ж) слꙋга мо(и) Панъ Бє(р)жєцки(и) зостави(л) та(м) ѡ(т) и(х) м҃л(с)тє(и) бра(т)ства вилє(н)ского мє(м)ра(н) на взя(т)є книгъ (Білий Камінь, 1620 *ЛСБ* 474); маючи мы видомость съ протестацыи дня десятого мѣсяца марца черезъ ніякогось Антонія ростригу,... который... противъ поповъ тутошнихъ... змысливши непристойне протестацыи до книгъ... внести смилъ и важился (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 59); **до ведомости приводити (привести), приводити до ведомости** — повідомляти (повідомити): Пꙋстошъ михалово... Панꙋ Миколаю Пєнъскомꙋ до моцы и владзы... подали: и постꙋпыли и с повинъности ꙋрядꙋ своєго,... бꙋдꙋчи при шля(х)тє вышъ мєнованыхъ... ѡбъволывалъ и до вєдомости ꙋсимъ ѡ тыхъ данинахъ приводилъ (Чернігів, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125 зв.); которы(и) то возъны(и)... тую баницию... пры бытьности вєлю людє(й)... голосомъ вынє(с)лымъ ѡбъволалъ и публиковалъ приводечи то всѣмъ до вєдомости (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122 зв.);

Которы(и) во(з)ны(и) с пови(н)ности своє(и) во(з)но(в)ско(и)... при вєлю шляхъты и людє(и) ро(з)но(и) ко(н)дициє(и) чєрє(з) кого бы бы(л) забити(и) и замо(р)дованы(и) ѡбъвола(л) и до вєдомости привє(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); **до ведомости приносити** — повідомляти, доводити до відома: аръхимандрыцство и манастыръ Жидичинский ему владностию нашою поддаемы, о чомъ всему духовенству и рыцеръству нашому, и звлаща земли Волынское, ознаймуемы, и до ведомости приносимы (Луцьк, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 251); **до (ку) вѣдомости (ведомости) доносити (донести), доносити до (ку) вѣдомости (ведомости)** — повідомляти (повідомити), доводити (довести) до відома: давши на сєбє запи(с) жидови з вєлики(м) вcredвароваля(м) тыє по(л)торы тисячи золоты(х) дати на часы пєвныє: Прото тую справу до вѣдомости в͠ши(х) мл͠(с)тє҆ всѣмъ вобєць донош̃ꙋ (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); Которую то хоробу мою на вряде вашей милости оповедаю и до ведомости доношу, ижъ тое хоробы ниотъкуль инудъ не маю, только ижъ зъ оного листу,... естемъ струтъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 481-482); Мы особы дх͠овныє... маючи при собє... протопопов, єврєєв... панов свєтьских зацных и шляхты, то што сє на сєм соборє сполном... постановило, сим писмом ку вєдомости нам всѣм доносим (Берестя, 1591 *ПІФ* 102); Мы духовенство, крилошане всѣ,... оповедаемъ то и доносимъ ку вѣдомости вашей милости врядовой, ижъ его милость... обтяжати и на насъ за зле мѣти рачилъ (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 219); Доноси(м) то до вѣдомости в͠м и(ж) послали(с)мо в ты(и) краи в͠м спо(л)брато(в) нашы(х) дво(х) рожоны(х) иноко(в) во(л)ковичо(в) (Вільна, I пол. XVII ст. *ЛСБ* 500, 1); **до вѣдомости подати** — повідомити, подати до відома: аббвѣмъ, що написа́ти и до вѣдомости твоєє пода́ти, то моѧ была пови́н҆ность (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); **до вѣдомости (ведомости) приняти (прыняти)** — взяти до відома: Котороє(ж) то... созна(н)є ѡбѣю(х) сторо(н) су(д) до вѣдомости своєє... прынявъшы до кни(г)... записати каза(л) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 157 зв.); котороє ѡчєви(с)тоє со(з)на(н)є вы(ш)рєчоно(г) во(з)но(г) мни на пи(с)мє по(д) пєча(т)ю и(с) по(д)писо(м) рꙋки єго поданоє я до вєдомо(сти) своєє приня(в)ши до кни(г) за(м)кꙋ житоми(р)ского записа(ти) каза(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 32 зв.); **завзяти (завъзяти) ведомость, ведомости завзяти** — дізнатися: в має(т)ности... и на сумы своє(и) на то(и) має(т)ности, стєгаючо(и)сє, яко и на всє(и) субъста(н)цыє(и) своихъ ѡфєруючисє с кажды(м) правнє чыни(т), завзявши вєдомо(ст) (Житомир, 1649 *ДМВН* 186); скоро только завъзялъ ведомости о томъ лявъдумъ и посполитымъ згромаженъю, зараз яко напрудъшей ку Луцкови до братьи поспешилъ се (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 395); А на(д)то манифестацию заноси(л) ѡ погинє(н)є спра(в), диспозици(и)... ѡ которыхъ протє(с)та(н)(с)ъ вєдомости завзятъ мо(г)лъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 196); **къ (ку) вѣдомости приходити (прийти)** — доходити (дійти) до відома: Аижъ бы то кꙋ вѣдомости всѣмъ приходи́ло, хо́чемо мѣти абы в(͠ш) м(л͠) пано́вє воєво́дѡвє старостовє дєржа(в)цы на́ши, а намѣстникѡмъ ихъ, м(л͠) прика́зꙋємо, абы́стє то́тъ на́шъ ли́стъ... об҆вола́ти... каза́ли конєчнє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 33); та́й нє́сши ѡбвѣсти́лъ ѡ нє́й царє́ви: Та́къ, жє в҆ по́слꙋхъ и к҆ вѣдомости всѣхъ пришла: нє бы́ла таєна, а́лє бы́ла голошє́на (Київ, 1623 *МІКСВ* 68); **прийти до вѣдомости, до ведомости прийти** — повідомити, довести до відома: И та́я зла́я и спроти́вная вѣсть, пришла до вѣдомости за бы́тность... Ієрєміи... патріа(р)ха (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); передъ нами Федоромъ Загоровскимъ... поданъ есть выписъ съ книгъ суду головного трибуналу... для вписанья и актыкованья до книгъ кгродскихъ... абы до ведомости всихъ прийти могъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 518); **у ведомостъ доносити (донести)** — повідомляти (повідомити), доводити (довести) до відома: посылаємъ на списаньє маршалка нашого, пана Ивана Воловича, которомꙋ єсмо потрєбы ѡных замков доглєдати, а списꙋючи, намъ ꙋ вєдомост доносити порꙋчили (Варшава, 1566 *AS* VII, 104); єго кролє(в)ская мл(ст)... рачи(л) и(х) дозволи(т) во(л)ными вчинити допущаючи и(м) вєздє до кни(г) за(м)ковы(х)... вписа(ти) и ѡ(б)вола(н)є по то(р)га(м) вси(м) ꙋ вєдомо(ст) людє(м) само(г) ста(н)у донєсти (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 55).

2. Знання, *мн.* відомості: нє потрєба... на(м) жа(д)ны(х) вымово(в) з҆ стороны нє вѣдомо́сти, оу вѣри и цєрємониѧ(х) наши(х) хр(с)тїа(н)скїхъ (1598

Розм.пап. 6); И не вѣдомость хулю художества, але хулю, што теперешние наши новые руские философы не знают в церкви ничтоже читати, — ни тое самое Псалтыри, ни Часослова (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 190); Што всѐ терпатъ, же́са оуда́ли бо́лше за свѣцкою Діалектицкою вѣдомостю и оумѣетностю, анѣжли за дхо́вною Црко́вною и Бгодарова́нною Філосо́фіею (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 202); Вѣдь: вѣдомость,... вѣдѣти извѣстно, вѣдати пє(в)нє (1627 *ЛБ* 24); ѡ Прєхва́лнїи мѹченици, Прєзъ ва́съ На́роды ис тмы́ бєзбо́жности ви́вєдєни, и къ Бгѹ Нб(с)номѹ през ва́съ приве́дени. Наѹче́ни, и Вѣдомѡстю бо(з)кѡю просвѣще́ни (Чернігів, 1646 *Перло* 46 зв.);

розуміння, пізнання: Бо и ннѣшних часо́вь таких' хр(с)тїань мно́го зна́идє ні(к)тъ зако́нникь кѡ(т)рыи... оу вѣдомости за́повѣдєи; та(к) же и ѡни в го(д)ности имени х(с)тїаньского розоумѣю(т)са... алє по(д)бно тако(ж) и(м) прїидє... ити ѡ(т) Га (Львів, 1585 *УЄ* №5, 301 зв., на полях); таже утвердивши сумнения вѣры благочестивыми догматы, тогда внѣшних хитростей для вѣдомости касатися не возбраняти (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 190); Ѡчи знаменѹють, вѣдомость всѣхъ ре́чїй створоныхъ, ви́димыхъ и нєвидимыхъ, и́бо все бгъ зна́єтъ и ви́дитъ, вса тва́ръ на́га пред' очи́ма є(ст) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 ненум.); Вѣде́нїє: Позна(н)є, свѣдомость, розѹмѣньє, вѣдомо(ст), зна́ємо(ст), вѣда(н)є, розмышлє(н)є, и вѣда́нїє, то́єжъ (1627 *ЛБ* 24); Кгды смоса дла пєрєна́та и достатєчнѣишєи вѣдомости ѹста(в) ста́рши(х)... до єги́птѹ ѹда́ли: ба́рзо са дивѹючи и(ж) на(с) з тако́ю ѡхотою и ми́лостю прина́то было (серед. XVII ст. *Кас.* 79); **дерево вѣдомости** *див.* **ДЕРЕВО**;

(із чим-небудь) обізнаність: мы... постерегаю чы того, абы в той речы, яко великой, важной, а мало слыханой, што коротъкостью часѹ и недосегненьем в ней ведомости якое певнейшое, а которой стороне невближило, але... кназю Романѹ и Желєхѹ, преложили // и помкнѹли есмо рокъ (Вільна, 1565 *AS* VI, 279-280); Писаное тые вси позвы в жалобе в справе... пна фри(д)риха тишкевича которы(и) ихъ... менованыхъ ѡсобъ позывае(т) и припозываетъ до ѡ(т)данья шкрѹтени(и) албо сведе(ц)ства правдивое ведомосъти и(х) сѹседзъкое чого сѹтъ ведоми в справе... наезъдѹ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 57); Фе(д)ко ши(н)ка(р)... за выстѹпо(к) сво(и) проти(в)ко це(р)кви же мимо благословение на то(т) ча(с) настоятеля це(р)кве нашеи ѡ(т)ца Василия и на(д) вѣдомо(ст) нашѹ бра(т)скѹю нѣякого в пи(в)ници в него ѹме(р)лого не ѡпо(в)вѣши (!) его хорого пре(д) ты(м) це(р)кви на(д) звыча(и)... христия(н)ски(и) смѣ(л) то(р)гнѹти(с) на кгрѹ(н)тъ це(р)ко(в)ный (Львів, 1612 *ЛСБ* 1038, 2); ведомостъ ѡ справахъ, правахъ на добра, кгрунъти,... и иншихъ тымъ подобъныхъ зася(г)ти будетъ мо(г), любо тое(и) мелиѡрацию вцале зоставуючи (Житомир, 1650 *ДМВН* 197).

3. Підтвердження, засвідчення: Мы ла(в)рентїи... печа(т) есмо приложили свою столе(ч)нѹю дла лѣпшоѣ вѣдомости и вѣры кождомѹ комѹ боуде(т) потреба (1535 *Арх.Р.* фотокоп. 25); И маеть Его Милость для розознаня и певнѣйшое вѣдомости комисарей тамъ выслати (1537 *РЕА* I, 209); дла ле(п)шее ему в то(м) ведомости копѣю з выпису врадово(г) пода(л) абы на ѡбовазо(к) сво(и) памєтаючи в то(м) са захова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 48); Мы... ѡповѣда(в)ши своему свщеннику, для лѣпшее и певнѣ(и)шее вѣдомости на двере(х) це(р)ковны(х)... ли(ст)... прибили (Львів, 1590 *ЛБН* 4, 1136, 2, 30, 1); Єжелибы хто... потребова́лъ, бо́л'шеи вѣдомости... з(ъ) стыхъ собо́рѡвъ и з(ъ) бгносныхъ Ѡ(т)це́въ: Таковы́й нєха́й тєрпли́вє на ма́лый часъ вытрвае(т) (Київ, 1645 *Собр.* 2 зв. ненум.).

4. *(розпорядження, сфера компетенції)* відання: якобы вы тежъ // повєтниковъ врадов своихъ, подданыхъ наших ѹ ведомости, албо в послѹшенстве своемъ не могли мети (Вільна, 1541 *AS* IV, 296-297); въ коморе з светлицы, где пани мешкала, и в другой коморе... скрыни порозбиваны, въ которых дей коморахъ схование маетности..., которая дей маетность у ведомости моей была (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149); во(и)то(в) сы(н) доро(ш)... пере(д) его мл(ст) кнзя... за по(з)во(м)... не ста(л) и послѹше(н)ства не чини(л) такъ те(ж) пре(з) воли росказа(н)я его мл(ст)и кнзя... моего и ведомости ѹря(д)ничее попа таможнего смеди(н)ского ка(р)па з домѹ его вла(с)ного выганаю(т) (1582 *ЖКК* II, 155); А та́а кни́га значи́т'; Та́емнїи сѹдбы бо(з)кїи, кото́рыи оу вѣдомости; ти́лко само́гѡ Бга (Чернігів, 1646 *Перло* 131 зв.); **за (зъ) вѣдомостю (ведомостю, ведомостью)** — з дозволу,

згоди, відома: дшу мою грѣшную о(т)даю яко Тво(р)цу моему, а тѣло зем(ли), которое поховати це(р)кви Собо(р)но(й) Хол(м)ско(й)… прошу, до которой за о(т)пущенiє грѣховъ мои(х)… абы за тое що значное исправлє(н)но, за вѣдомостю ты(х) же о(т)цевъ (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); Нижли маютъ мѣщане парканъ и мостъ мескій сами на звычайныхъ мѣсцахъ и дѣльницахъ своихъ будовати, безъ дворенина, одно зъ вѣдомостью войта тамошнего Луцкого (Вільна, 1556 *РЕА* II, 53); А(р)тыкулы поправы статутовоє которыє з волєю и вєдомо(ст)ю г(с)дря короля єго мл(с)ти вєликого кнзя Жикгимо(н)та авгу(с)та… попра(в)лєныє (1566 *ВЛС* 80).

◊ **безъ вѣдомости (ведомости)** — а) невідомо куди, безвісно: а такъ дей тыи вси листы, и тежъ нашъ листъ на тотъ островъ и езъ въ нихъ безъ вѣдомости згинули (Київ, 1534 *АЮЗР* 1, 84); б) без відома, без дозволу: Подъданымъ нашимъ, Козаком тымъ, которыє зъ замков и мєстъ нашихъ ꙋкраиных бєз росказанѧ и вєдомости нашоє господарскоє и старост нашихъ… на Днєпрє,… пєрємєшкиваютъ (Варшава, 1568 *AS* VII, 304).

ВѢДОМЦА *ч.* Очевидець: Свѣдѣтєль: Вѣдомца (1627 *ЛБ* 112).

ВѢДОМШИЙ *прикм.в.ст.* Освіченіший, обізнаніший: Ді́даґма: Наꙋ́ка, кото́раа на́съ ꙋче́ншими, албо вѣдомшими албо мꙋ(д)рѣйшими чи́нитъ (1627 *ЛБ* 30).

Пор. **ВѢДОМЫЙ.**

ВѢДОМЪ[1], ВЕДОМЪ *ч.* **1.** Обізнаність: А для лепшого вѣдома и я, въ верху писаный Остафей, просилъ есмы тых людей добрыхъ, которіе въ листе моемъ стоятъ, абы ихъ милость печати свои приложили (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 1/VI, 15).

2. Відання, розпорядження: Дєло тоє розоръвано лєжить ꙋ воротъ а двє штꙋки ѡторъваныхъ ѡсобно в городни ꙋ вєдомє Пꙋшъкарєвомъ (1552 *ОВол.З.* 194 зв.); **безъ вѣдома** — *(не повідомивши кого треба, не взявши дозволу)* без відома: жаловалъ Намъ восковничий и соленичій Берестейский… о томъ, ижъ жидовка Берестейская,… Марьяма…, рекучи, бы жона моя, безъ ее вѣдома, изъ ее скрыни адамашокъ мой выняла (Краків, 1518 *РЕА* I, 93); **зъ вѣдомомъ** (кого) — з відома: и то, што бꙋдет з вѣдомомъ того єго мистра выбраковано, то мнѣ кнѧз Єго Милость часꙋ ѡстатных роков заплаты вытрꙋтити маєт (Вільна, 1555 *AS* VII, 10); **нетъ (нитъ, нѣтъ) вѣдома (ведома, видома)** — невідомо: па(н) Богда(н) гарасимови(ч) ни(т) видома в которы(и) обыча(и) и нє маючи до нєго никотороє причины… наєхавши ꙋ по(л)но(ч) на со(н)ного єго самого ро(з)би(л) зби(л) змо(р)дова(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II, 21039, 1); ино… ты, нєт видома, длѧ которой причины, тꙋю половинꙋ мыта єго Ѡстрозского послє того, яко королєваѧ… ємꙋ засѧ была вєрнꙋла, моцнє, квалтом ѡт нєго ѡтнѧла (Берестя, 1544 *AS* IV, 396); они недавно минулыхъ часовъ… нѣт ведома за яким правомъ, одержали собе увязане з уряду староства луцкого вы именья жоны мои (sic! — *Прим. вид.*) материстые (Вільна, 1554 *АрхЮЗР* 8/VI, 33); то па(к) дє(и) канони(к) луцки(и) …нє(т) вєдома длѧ которое причины в нєбы(т)ности моє(и)… ꙋ суботу нє маю(чи) жа(д)ного ли(ст)у пна моє(г)… ѡно(г) ивана и(з) за(м)ку то(р)чи(н)ско(г) кгва(л)то(в)нє выгна(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 62); зємєнинъ… ѡповєдаючи ѡ томъ, и(ж)…, року тєпє(р) идучого… свинє(и) єго властны(х)…, нѣтъ вѣдома хто злодє(и)ски(м) // ѡбычає(м) поби(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 55-56).

ВѢДОМЪ[2] *див.* **ВѢДОМЫЙ.**

ВѢДОМЫЙ, ВѢДОМИЙ, ВѢДОМЪ, ВЕДОМЫЙ, ВЕДОМЪ *прикм.* **1.** Відомий, знаний: Каждаѧ рєчь свєта того подлꙋгъ бєгꙋ чловєчєнства вєдома єст кꙋ сталости, котораѧжъ николи єст впєвнєна и в памєти трывала, алє часомъ… с памєти выходит (Вільна, 1514 *AS* III, 108); вѣра ка́ждого жѐ то́лко само́мꙋ гдꙋ бгꙋ доскона́лє єсть вѣдома (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 91); Рекл Скарга: тые знаки правдивого костела римского — то есть перво, яко на вызнании нщейское вѣры неотменно костел римский стоит. То есть правда щирая и всѣм вѣдомая лжа (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 176); Алє вы котрыє шꙋкаєтє а(л)бо прагнєтє нє своих(х) рєчи(и) а́лє х(с)вы(х),… тыє котрыє ба(р)зѣи рєчи(и) сꙋ(т) вѣдомы и ꙋмѣєтнѣшіє, на тоє всѣ абы(с)тє зєзволали (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 1 зв.); те́жъ и в҆ полєті́ах҆ єкспєрсє́нціа знамєни́таѧ, нє то́лко в҆ то́м҆ прєза́цном҆ королє́вствѣ По́лском҆, а́лє и по и́ных҆ мно́гих҆ кролє́вствахъ и па́нствахъ вѣдомы и знакоми́ты сꙋть

(Київ, 1623 *МІКСВ* 71); Нє могл нѣгдись широкїи ѡцєан цнєи славы ѡгорноути. вѣдоми свѣтоу твои справы (Венеція, 1641 *Анаф.* 22); єму самому по имєню каждого добрє вєдомымы и знаємымы, // по(д)єхавши по(д) сєла Филиповичи, Княжъ... такъжє по(д)даны(х)... бо(л)шє(и), нижли до трохъ сотъ господаровъ до того жъ мѣста Ви(л)ска перєваби(в)ши, зо всє(г)[о] поѡбдиралъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 194-195).

2. Обізнаний, інформований: А о лета, тогды я лепей ведома, же есть девце моей шостыйнадцать годъ (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 129); и на то далє(м)... сє(с) мо(и) ли(ст) по(д) пєчатю моєю и с по(д)писо(м) рѹки моє(и), а при то(м) были и того жъ добрє вѣдомиє п҃новє приятєлѣ н҃шѣ... (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 2); ино мы будѹчи того добре вєдомы же имє(н) жо(р)нища є(ст) властноє дєди(ц)ство п҃но(в) дѹби(ц)ки(х) (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); А што поведаетъ, жебы позваный оселымъ быти не мелъ, тогды дей оселости его милости отца владыки самъ поводъ естъ добре ведомъ; бо на оселости позвы теперешные клалъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 404); Маємо за то и(ж) вѣдомы єстє вм(л) ѡ томъ я(к) ѡ(т) да́вны(х) лѣтъ ѡбтяжєни сѹ(т) затягами нємá-лы(х) пра(в) Сєимовы(х) и задвóрны(х) до сѹдѹ... налє́жны(х) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); казали есмо, абы сторона поводовая... кождого з особна, поединкомъ пытали,... еслибы кто о подраню тыхъ пчолъ ведомъ самъ былъ, алб о одъ людей слышалъ, абы того не// таилъ и на копе правдиве зезнавалъ (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 79-80);

який вивчив, знає щось: За не же патриарха лядскаго языка сам вѣдом не есть и при себѣ таковых человѣк на преложенье от ляцкого языка на еленский не имать, того ради, вѣдаючи, яко басни и лжа суть, а не истинна, реченное в том скаржином писании (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 159); Тыхъ збойцовъ въ погоню, якъ ся // рекло, выправивши, самъ слѣдъ прехитрства своего затираючи, подъ той самый часъ зъ владыкою Львовским... зъіхавшися, пустился до Замостя, якобы нѣкгды нѣчого вѣдомъ не будучи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1059-1060);

вѣдомымъ (ведомымъ, вѣдомимъ) учинити (вчинити, очинити, чинити), чинити вѣдомыми (кого, кому) — повідомити (повідомляти), довести (доводити) до відома: Прєз которихь радостьно пришло намъ твою ца(р)скую вєлможно(ст) вѣдомы(м) ѹчинити ѡ повожєню вѣри нашоє старожи(т)ной грєчєской (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12); Абы́ го ѡ рє́чахъ вѣдомымъ очини́ли, Котры́хъса ѡни́ в Виѳлє́емѣ насмотри́ли (Львів, 1616 *Бер.В.* 70); и словнє мови(л) абы ѡ(н) пана своєго кн҃зя дми(т)ра ку(р)цєвича в томъ вєдомымъ чини(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 21); Поневажъ на многихъ мѣстцахъ... взменку чинилемъ о привѣлеяхъ и прерогативахъ Римского епископа... належитъ ми... чителнику, вѣдомимъ тобѣ учинити, што за прерогативы надъ инших патріарховъ мѣлъ епископъ Римскій (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 710); Ознаймуемы тымъ листомъ нашимъ и чинимъ вѣдомыми всѣхъ вобець и кождого зособна, кому колвекъ то вѣдати належытъ, нинѣшнимъ и напотомъ будучимъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 284).

ВѢДРО, ВЕДРО, ВИДРО *с.* **1.** *(посудина для носіння і зберігання води)* відро: тог҃ды ѡна(а) то жєна ѡставив҃ши // вѣдро своє [або глєкь, або збань] и пошла до мѣс҃та (1556-1561 *ПЄ* 355 зв.-356); бы(л) єсми в дому мєщанина тутошнє(г)... ми(с)ка холавы и видє(л) двєри сто(л) лавы бо(ч)ку вє(д)ра пє(ч) свєтли(ч)ную порубано (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 26); ѡ(д) вѣдра направы зло(т) и҃ гр в҃ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 10); Чръпáло, почръпáло: Вѣдрó (1627 *ЛБ* 156); а дочки ѡбывáтєлєвъ тогѡ мѣста выдѹтъ чéрпати вóдѹ прє то(м) панéнка котóрой я рєкѹ: нахи́ли вєдра твоєгѡ жє са напію, а она ѡ(т)повѣдаєтъ: пій сáмъ и вєлблѹды твои напою (серед. XVII ст. *Хрон.* 37); У А(н)дрєя Солє(н)ка: конє(и) двоє... видє(р) пя(т), ка(ж)доє вє(д)ро ко(ш)товало по дєсєти золоты(х) (Житомир, 1650 *ДМВН* 207).

2. *(міра)* відро: даровалъ пречечоному мѣсту... помѣрное медовое, што зоветься ведро, чимъ медъ мѣрятъ, подлѣ обычая тамошнего, и шинкованье вина горѣлого (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); Тамъ же у въ Острозе сенничого сынъ Михно, за шесть вѣдеръ острозскихъ мѣрныхъ меду преснаго, осталъ ми виненъ деветь // копъ грошей (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 37-38); дав мне Евхим шапокъ две и ведро пива (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); кгва(л)то(в)нє выдравъ...

У Назара: коня зовси(м) добро(г)[о],… ма(с)ла ве(д)ро, ху(ст) белы(х) скрыня и бочька забитая (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

3. *(вид податку)* відро: а дани в Сошне осмънадцат веде́ръ холмьскоє мѣры; тую дань выбравши дѣлити имъ на полы (Кошир, 1502 *AS* I, 148); а тотъ человѣкъ дани даеть пять ведръ меду кієвской мѣры да сорокъ грошей (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 8); Васили(й) Ивановичъ даєть на замокъ ведро медꙋ (1552 *ОКЗ* 42); с тыхъ жє селъ…//… чини(т) дани медовои повинъни давать в рокъ веде(р) медꙋ сто и по(л)третяна(д)цать ведра медꙋ (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 20-21); Село Сыновъ Скрабъ, тамъ дымовъ 12, меду ведеръ 2 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); Дани, што приходять на церковъ з ыменей шляхетских и мещан…: Ущапъ з Острова своего две ведри меду (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 290).

ВѢДРОВИЙ *прикм.* Відровий: vrnalis, вѣдровий (1642 *ЛС* 418).

ВѢДЬ *див.* **ВЕДЬ.**

ВѢДѢНІЄ¹ *див.* **ВИДѢНЄ.**

ВѢДѢНІЄ² *с.* (*цсл.* вѣдѣниє) знання, розуміння: Имѣетжє чл҃къ оуслаждє́ніє, двоа́коє; або сма(к), єди́нъ дш҃евъный невиди́мыи… то(и) бывáєтъ… з вѣдѣнїа оу́мнаго, засмаковáти красотоу нб҃(с)нꙋю; и вѣдѣніє мнѡгихъ тáинъ б҃жихъ; и то є́стъ правъди́вый смáкъ дш҃и и пóкармъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 20 зв.).

ВѢДѢТИ *див.* **ВИДѢТИ.**

ВѢЖДЖАТИ *див.* **ВЪЄЖДЖАТИ.**

ВѢЖДЧАТИ *див.* **ВЪЄЖДЖАТИ.**

ВѢЖЕСТВЇЄ *с.* Знання, наука: Постигл єси язиков вѣжєствіє многих Латинского, Влаского, и Греков оубоги(х) И потим а(ж) до Римоу достижє самого тѣла Петра и Павла навѣдил ст҃го (Венеція, 1641 *Анаф.* 21).

ВѢЖЛИВЪ *прикм.* Освічений: Вѣжа: Цвичє́ный, вѣжливъ, рострóпный (1627 *ЛБ* 24).

ВѢЗДНЫЙ, УЄЗДНЫЙ, УЄЗНЫЙ, УЄЗЬНЫЙ *прикм.* В'їзний: Ворота… ѡ(т) лꙋцка ꙋезныє целы на(д) вороты кгано(к) (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 2); Ворота уездные съ форткою, надъ ними кганокъ кгонтами побитый (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 369); Напродъ дворъ, то есть: ворота уезные двойчастые, по сторонамъ — турмы две, на верхъ вежа (Веледники, 1595 *АрхЮЗР* 6/I, 245); напрод входячи в монастыр ворота вѣздные побитые, дыловане стоячее вкругъ всего монастыря (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

ВѢЗДѢ *див.* **ВЕЗДЕ.**

ВѢЗЕНЄ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВѢЗЕРУНОКЪ, ВѢЗЕРУНКЪ, ВИЗЕРУНОКЪ *ч.* **1.** *(зразок чого-небудь)* схема, рисунок: с которы(м) то павло(м) муляро(м) певноє ꙋчинили постановеня и зъеднали до выготованя и вытесаня каменя та(к) гладкого яко замсованого ведлугъ тоєє фо(р)мы и визерунку…, ве(д)лугъ которого визерунку… маε(т) стати црк҃овъ ꙋспения пре(с)т҃ыя б҃(д)ца в мѣстѣ лвовѣ (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); ва(ш) мл(с)ти даε(м) знати… что є(с)те допу(с)тили до на(с)… пана лꙋкꙋ… и дали є(с)те знати ѡ роботѣ ч(с)тна(г) храма яко се зижде(т) и ѡ ви(з)ерун(к)є яки(м) подобіє(м) имає(т) бити и реє(с)тръ на то се видає(т) (Сучава, 1598 *ЛСБ* 323); Хотѧчи абовѣмъ хто нáчинъє штꙋкꙋ я́кꙋю мѣти, на котóрой бы звѣрѧ́та вы́риты были, пєрвѣй єй з' вóскꙋ оулѣплѧ́єтъ, тóжъ на тꙋю фóрмꙋ выливáєтъ, жє́бы ве́длꙋгъ визєрꙋнкꙋ былó (Вільна, 1627 *Дух.б.* 170); ве(д)ле рады п(н) федѡ(р) малера для ꙋваженє вѣзеру(н)кꙋ ѡбразового, звѣ(в)ши трѡ(х) ма(и)стро(в) мꙋля(р)ски(х): ты(м) за трыкро(т)ную на ґру(н)те бы(т)но(ст) далемъ зло(т) 2 и (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 6);

відбиток, відображення: Тоє тєды що сѧ стáєтъ на гóрѣ ѳаво(р)сте(и) и що пéтръ ст҃ы(и) коштоуєтъ, то(л)ко є(ст) визєрꙋнокъ або тѣ(н), и тóлко крóпе(л)ка вєли́кого слáвы вѣчной нб҃(с)нои ѡцєѧ́нꙋ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 271); *Образно:* При́повѣсти якóбы вѣзєрꙋнки сꙋтъ, и кштáлты рє́чїй нєвидóмыхъ, смы́словыхъ, и дꙋхóвныхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 582).

2. *(те, що варте наслідування)* взірець, приклад: чáсто ст҃ий Авгꙋштинъ вє́лцє похвали́лъ. и пóстꙋпъки а́лбо спрáвы Киприѧ́новы я́кобы кшта(л)тъ, прáвило, и визєрꙋнокъ всєи црк҃ви, кꙋ насладовáню вы́ставилъ (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич. отех.* 18); Прє́то нє на зáхо(д), áлє на всхо(д) я́ко на якїй вѣзє́рꙋнкъ въ всѣ(х) вѣры Артикꙋла(х) взирати (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 286); Моисей… шпѣговъ кылка пре(д) всѣ(м) людо(м) постáвилъ, котóрыи бы рóзные

ѡвоцовъ рóжаи, и я́кобы не слыха́ной плодови́тости и ѡкви́тости визе́рѹнокъ людѹ показа́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246); Помина́ймо бл҃гочестіа не захвѣлного філа́ра, побо́жности зерца́ло: иночества вѣзе́рѹнокъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 166); Девѧтна́дцать те́ды лѣтъ та́къ жи́лъ, и бл҃же́нного послѹше́нства вѣзе́рѹнком всѣмъ зоста́вши:… ѡдышолъ до Ха (Київ, 1627 *Тр.* 554); **вѣзерунокъ брати** (від кого) — брати приклад (з кого): мы бѹды(н)ки и мѣста бѹдѹемо, а ѡни ѡ(т) того оу́тѣка́ю(т): Нó достоѧло бы на(м) ѡ(т) ѡны(х) сты(х) вѣзе́рѹнокъ бра́ти (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 216);

(взірець досконалості) ідеал: Ге́рбъ пре́за́цныхъ па́нѡвъ Дриви́нъсскихъ са́мъ презъсѧ ясне выкладаетъ и всемѹ свѣтѹ ѡповѣда́етъ: Вѣзе́рѹнокъ спра́въ рице́ръскихъ зна́чный, ка́ждый то обачіти мо́же ба́чный (Почаїв, 1618 *На г.Дрив.* 2 ненум.); Вѣзе́рѹнокъ цно́тъ Превеле́бного в Бзѣ Его Ми́лости, Г(с)дна Ѡ(т)ца́ Елисе́я Плетенецкого (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14).

3. Спосіб, метод: Инoѡбразнѡ: Ина́кши(м) спо́собо(м), или вѣзе́рѹнкомъ (1627 *ЛБ* 49).

ВѢЗЕРУНКЪ *див.* **ВѢЗЕРУНОКЪ.**

ВѢЗНАВАТИ *див.* **ВЫЗНАВАТИ.**

ВѢЗЪ *див.* **ВОЗЪ[1].**

ВѢЙНА *див.* **ВОЙНА.**

ВѢИТЪ *див.* **ВОИТЪ.**

ВѢКО[1] *с.* Повіка: Не вст́ѹплю́ в до(м) мой, ани да(м) сноу о́чо(м) мо́и(м), ани вѣко(м) мо́и(м) дрѣма́ніа, и покоа скра́ніѧ(м) мо́и(м), доко́лѣ зна(и)дѹ мѣсце гви, селе́ніе бѹ іа́ковлю (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 214).

ВѢКО, ВЕКО[2] *с.* Віко: Въ той скрыни, кгды подняли веко, виделомъ коберъцовъ ледаякъ накидано, помято и зъ землею съ песъкомъ леда якъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 317); вложишъ до скрыни свѣдѣцство котóро (!) да́мъ тобѣ. Оучини́шъ и вѣко над скри́нею з зо́лота начи́стшагѡ… два те́жъ херѹвѣмы золоты́и и кова́ныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 102); До́лгость вѣка одногѡ бѹдетъ мѣла л҃. локо́тъ (Там же, 103).

ВѢКОПОМНЕ *присл.* Вікопомно: Ты… на Ге́рбъ ѡказа́лый По́изри… на три Копѣи, котры́ми вспира́етъ вѣкопо́мне ѡ(т)чи́знѹ, здо́битъ вывыша́етъ (Київ, 1631 *Зем. Зам.*, тит. зв.); Мѹситъ то бы(т) Вале́чный До́мъ, котро́мѹ з Нба, Вѣкопо́мне фортѹна сли́чность дала фе́ба (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

ВѢКОПОМНОСТЬ *ж.* Вікопомність: Старожи(т)ность, то́ ти(л)ко якъ бы ѡбнови́ла же вѣкопомность явьно зновѹ ся ѡ(д)крыла Кле(и)нотъ который Хме(л)ницъкихъ до(м) приѡздобляе(т) (1649 *На г. Хм.* 1 зв. ненум).

ВѢКОПОМНЫЙ *прикм.* Вікопомний, незабутній: Вѣкопо́мна не́кгдысь старожи́тность, Превелебнѣйшій ѡ хр(с)тѣ Па́не и Па́стырѹ мнѣ ве́лце мл(с)тивый; та́къ вели́кѹю любо́въ кѹ пора́дковой вла́сности мѣла (Львів, 1642 *Бут.* 2).

ВѢКУИСТЫЙ, ВЕКУИСТЫЙ *прикм.* (*стп.* wiekuisty) віковічний: а прото кѹ вѣкѹистой тое рѣчи памети, мы Жикгимонт з Божее ласки король Полский, великий кнѧзь Литовский… кнѧжѧ Прѹское… чинимъ знаменито симъ… листомъ (Городно, 1507 *AS* III, 49); до… владности моее нихто иный над его милост… малжонка моего… жадного вступу и жадного права… не мает ани может мети… на векуистые часы (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 188); Фѡ́тій… з и́ными Патріа́рхами, кгды Собѡ́ръ повше́хный в Виза́нтіи собра́ный се́мого вселе́нского собо́ра оухва́лы стверди́лъ, и вса́кѹю и́нѹю е́ресь и з Лати́нскою хоро́бою, вѣкѹи́стомѹ прокла́тствѹ ѡ(т)да́лъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 262); я́къ дале́кѡ ба́рзѣй// тые кото́рые дѹши и тѣлѹ, доча́сною и вѣкѹѣстою ѡхоло́дою, пока́рмѡ(м)… и пе́вною ѡборо́ною сѹт найвыборнѣйшого,… ча́сѹ мѣти не ма́ю(т)? (Київ, 1634 *МІКСВ* 311-312); И такъ то все порадне описавши и копцы по всѣхъ тихъ месцахъ посыпавши,… то все якося вышъ поменило и ограничило заразъ въ моцъ, держане и уживане векѹстое,…// имъ вечне подаю (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV, 71-72); Та наѹка бо́зкаѧ и правди́ваѧ; естъ поча́ткомъ и пово́домъ сла́вы несмертелнои; вѣкѹи́стои (Чернігів, 1646 *Перло* 2 ненум.).

ВѢКУИСТѢ, ВЕКУИСТЕ *присл.* (*стп.* wiekuiście) віковічно: сес листъ мой продажный во всемъ при зуполной, а никгды ненарушоной моци у кождого права… хован // вечными а векуисте непорушъными часы быти маетъ (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 272-273); Я Ѡлехно… зезнава(м) и(ж) е(м) прода(л) половиноу… ѡчизны ѡ(д)далючи (!) ѡ(д) таково(г) продаина са(м) себе жоноу и дѣти свои… и вызволюючи ему половину ролѣ таковои

ωдємнє прода(н)нои вѣкоуистѣ (Одрехова, 1573 *ЦДІАЛ* 37, 16, 2); в' истότных'... Артикδлахъ, и зложє(н)ахъ старода́вной црквн Хвой згажа́ємъ, векδистє бы́ть в' сполє́чности єстємъ готόвый (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 67).

ВѢКЪ, ВѢКЬ, ВЕКЪ, ВИКЪ *ч.* **1.** *(певний період часу)* вік, *мн.* часи: Затымъ зычачи Вашєй Милости ωтъ Пана Бога доброго здоровѧ и ѳортδнного въ долгий векъ панованѧ весполокъ зъ... панєю малжонкою..., самого сєбє и слδжбы моє намєншиє ласцє Вашєй Милости залєцамъ, покорнє прошδ, абымъ зъ нєє нє былъ ωпδщонъ (Турійськ, 1564 *AS* VI, 244); Котόрогосѧ м(с)ца што за стары́хъ вєковъ дѣєло корόткоє описа́ньє (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); Постановили тедысмо тую единость, то есть: ничого нового не учинили есмо, але вси церемонии наши стародавные... на вси пришлые веки моцне и неотменне по старому держатисе и спокойне заховати могли (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 993); а крестоносцы, будущаго вѣка сынове, поруганы, укорены и оболжены быти мают (1608-1609 *Виш.Зач.* 225); вы сами,... штобы зъ васъ ремесло ваше рицерское, которымсе однымъ зъ давнихъ вековъ вы и продкове ваши бавилисте, вытегало, теды подъ неприятеля Божого... кривавый наступъ чинилибысте охотне (поч. XVII ст. *КЛ* 89); Чєтвє́ртаѧ звѣзда; значи́тъ здра́вость тѣла; нєстарѣющисѧ прє(з) мнωгіи вѣки; и пόкармδ нєпотрєбδющи (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.);

вічність: Изволенїемъ Бога Отца... и совершениемъ дѣйства святого Духа,... в честь и фалу неконъчаемыхъ виковъ, аминь (Клевань, 1596 *Арх ЮЗР* 1/І, 490); а та(м) ωбόє тόє в нєсмє(р)тє́л'ныє протѧ́гнδтсѧ вѣки (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); Авва нєпостижи́мый, бгъ прє(д)вѣчныхъ вѣкωвъ Розδмновѣчною всѣхъ ωбда́рилъ чловє́кωвъ Словє́сною дшєю (Львів, 1642 *Бут.* 4);

століття: и кόлькїй вѣкъ хотѣлъбысь положити...// нєха́й вѣкъ цѣлый лѣ(т) сто (Острог, 1607 *Лѣк.* 41-42); свѣдчитъ о томъ Моитъ Брантъ, книга 6, глава 11, который докторомъ рымскимъ поважнымъ былъ, который жилъ вѣку десятого по Христѣ, то есть, тисячного року (бл. 1626 *Кир.Н.* 22); Тогόжъ ка́занѧ Ча́сть, в. я́кω в' пє́ршомъ вѣцѣ нєсподѣва́нє Лю́дє згинδли; на́глою смє́ртю (Чернігів, 1646 *Перло* 126);

рік: И такъ, по тысячномъ отъ Рождества... Христа вѣку, той непріятель // многихъ прелстилъ и прелщаетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 315-316); aestus, вѣкъ, лѣто (1642 *ЛС* 74);

во вѣки (вики) — навічно, назавжди, навіки-віків: А ты, костел латинский,... не хощеш во вѣки над всеми владѣющаго разума снизити (1608-1609 *Виш.Зач.* 227); тая полтораста золотыхъ оборочана маетъ быти на звышъпомененое богомоле, так пры жытию моемъ на сем свите, яко и по сходе моем от сего свита во вики (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 746); **во вѣки вѣка** — те саме, що **во вѣки**: столиця твоя, Боже, во вѣки вѣка (Вільна, 1600 *Катех.* 11); **въ безконечный вѣкъ, во безконечныи (безконечная) вѣки** — те саме, що **во вѣки**: и въ помыслномъ тѣла и души повоженю долголѣтняго здоровъя и благословенства отъ живопріемънаго // Владыки Христа гроба, ныне и въ безконечный вѣкъ зычимъ (Київ, 1623 *КМПМ* І, дод. 264-265); нєха(и) да будє(т) за(в)шє и є(ст) и слава и дє(р)жава во бє(з)конє(ч)ныя вѣки ами(н) (1600 *УИ* 1911/2, 14); **въ вѣки вѣковъ (вѣкомъ)** — те саме, що **во вѣки**: ста́рєцъ Зωсима... вєрнδлъсѧ ω(т)даючи сла́вδ Бгδ... ннѣ и при́снω, и въ вѣки вѣкωвъ, ами́нь (Київ, 1627 *Тр.* 699); Єму жє слава въ вѣкы вѣкомъ аминь (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); **въ (всѣхъ) вѣцєхъ** — те саме, що **во вѣки**: Нєвомєсти́маѧ свѣтлωсти,... прє́ждє вѣкъ сδщаѧ: и въ вѣцєхъ настоѧ́щаѧ: и по разорє́нїю бδдδщаѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 35); Хє Бжє мόй нєпостижи́мый, Въ єдинόмъ Бж(с)твѣ слави́мый... въ всѣхъ вѣцєхъ, нєскончόныхъ (Там же, 27а зв.); **вѣчнѣ на вѣки; вѣчно и на вѣки** — та саме, що **во вѣки**: а я его милости свою третюю часть отчизную... поступилъ и продалъ въ Павловичохъ и въ Уймицы вѣчнѣ на вѣки непорушно (Загорів, 1550 *АЮЗР* І, 128); даровал єсми сына моєго... всим Стєпанєм... вѣчно и на вѣки нєпорδшно (Острог, 1522 *AS* III, 237); **до вѣка вѣчного** — те саме, що **во вѣки**: ушитько притерпѣмъ дѣля Христа, чомъ тогды будеме у чести у царствѣ небеснумъ до вѣка вѣчного, аминь (XVI ст. *НЄ* 34); **з веков** — одвіку, з давніх, незапам'ятних часів: тые церкви з веков были и тепер ест въ подаваню владык их милости володимерских (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 254); **з вековъ вечыстыхъ** — те саме, що **з веков:**

вра(д)никъ войнъски(и) на (и)мя сома с по(д)даными г(с)дрскими воинъскими повєдили ижъ то єстъ кгрȣнтъ з вєковъ вєчысты(х) вєликого князства (1546 *ОГ* 1 зв.); **изъ вѣка вѣчного** — те саме, що **з веков:** и съ оусим що и(з) вѣка вѣчного къ ты (!) сєла прислоухало и ихъ сѣ дєржало яко и въ привилиах данных оуписанно нєпорȣшєно (Гирлов, 1519 *DBB* II, 2); **на вѣки (веки, векъ) вековъ (векомъ)** — навічно, назавжди: А мы тєбє… сла́вити и хвали́ти бȣдємо ннѣ, и за́вжды и на́вѣки вѣкю́мъ: Ами́нь (Вільна, 1620 *См.Каз.* 28); збавитєля нашого єзȣса ха нєха(и) будє(т) чєстъ и хвала на веки вековъ амє(н) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 111 зв.); Продалъ єсми имєнє своє… кназю Костантинȣ… вечно и нєпорȣшно на вєк вєкомъ (Луцьк, 1522 *AS* III, 216); **на вѣки (веки) вѣчно (вечно)** — те саме, що **на вѣки вековъ**: и придал сїю книгу євглїє тєтрь рабъ бжїй гаврилїи… // …на вѣки вѣчно под клатвою сты(х) оць (Кам'янка-Бузька, 1567 *ВИАС* I, 16-17); мают их милост княз Василей и княз Марко то держати и вживати на веки вечно и непорушно (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 48); **на вѣки (веки) истыѣ (исте)** — те саме, що **на вѣки вековъ**: ѡна вза(в)ши часть свою вырєкласа зє (в)ши(т)-ко(г) и з мужє(м) свои(м) на вѣкы истыѣ (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 11); Тое селищо продалъ есми… Марку Поплавскому… на веки исте (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 16); **на вѣчныє вѣки** — те саме, що **на вѣки вековъ**: даємо сию книгу… тоєй жє црквы божой ȣ вѣчно(ст) на вѣчныє вѣки нєха(и) боудєтъ при то(мъ) храмѣ зоставати (поч. XVII ст. *УИ* 1911/2, 33); **нєкончаємыє вѣки** — вічність: Изволеньемъ Бога Отца… в честь и фалу неконъчаемыхъ виковъ, аминь (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 490); **отъ вѣкъ** — споконвіку: прєвѣчно ро(ж)дєны(и) снъ,… восхотѣвши тȣю та́йнȣ ѡ(т) вѣкъ сокровє(н)нȣю в҆ та́йнѣ въ бзѣ ми́рȣ ѡ(т)крыти,… дла то́го ни́щи(х) а нє богаты(х),… ро(ди)тєлє(и) собѣ избирає(т) (1598 *Виш.Кн.* 287 зв.); **по всѣ вѣки** — те саме, що **во вѣки**: З того мо́ра выхо́датъ сло́дкихъ Наȣкъ рѣки, Рѣки а водъ ѡбфи́тость даютъ по всѣ вѣки (Київ, 1632 *Євх.* 298); **предъ вѣки** — те саме, що **отъ вѣкъ**: Дхъ стый ѡ(т) само́гѡ Ѡ(т)ца пєрсо́ны, я́кѡ ѡ(т) жро́дла и поча(т)кȣ в҆ Бо(з)ствѣ з҆ и́стности прє(д) вѣки похо́ди(т) (Львів, 1646 *Зобр.* 28 зв.); **прежде вѣкъ (всѣхъ вѣковъ)** — те саме, що **отъ вѣкъ**: корень и глава нашего спасения: есть Христос бог, прежде вѣк от отца рожденное слово (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 232); сло́во твоє́й бѡ(з)ской бытности и и́стности, прє́ждє всѣх҆ вѣкѡ(в); рождє́нноє, ѡ(т) уо́ма твоє́гѡ бѡ(з)когѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 23 зв.); **презъ вѣки вѣкомъ** — те саме, що **во вѣки:** Бєзнача́лный ѡ(т)чє сты̑и Нб(с)ный, съ єдиноро(д)нымъ ти Сномъ, съ пр(с)тымъ и животворя́щим҆ ти Дхомъ, ннѣ, и всєгда, и прєзъ всѣ нєско(н)ча́ныи, вѣки вѣко́мъ. Аминь (Чернігів, 1646 *Перло* 24).

2. *(тривалість життя)* життя, вік: сыны мои,… подъ благословєнствомъ моимъ родитєльскимъ, росказую, жєбы конєчнє за вѣкȣ своєго того ȣфȣндованьа цєрквєй помєнєныхъ… нарȣшать нє смѣли (1577 *AS* VI, 80); Што и в. м., будучи на тойже ‹дорозе› спасения постановленый, и въ такъ маститой старости и дозрелыхъ летахъ веку своего, водлугъ таланъту… абысь делати не занехивалъ, — прошу… напоминаю,… и приказую (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 989); розбо́йник… за то́лькȣю мѣню́тȣ щоко́львєкъ прє(з) оувє́съ вѣкъ грѣши́въ оулѣчи́въ.// и впро(д) на(д) ап(с)ловъ заслоу́ги коро́нȣ ѡдє(р)жалъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 26-27); Коротко тежъ напишу, што се деяло за веку моего (поч. XVII ст. *КЛ* 87); тые людѣ, которыи всему народу Рускому чоло быти хотятъ, которыи ввесь вѣкъ свой на наукахъ ронили, а въ справѣ той… ницуютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 504); А мы вѣкъ свой поронилисмо, на тое працуючи съ братіеми, жебисмо могли кресу живота своего докончати, бо безъ того трудно (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); здоро́вїє скоро́тилъ, и до́лгїй тє́жъ вѣкъ лю́дємъ ѡ(т)налъ и ѡбворова́лъ тымъ, а́бы забива́ючи пта́хи… кро́ви и́хъ нє є́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 16 зв.);

(*період, ступінь у розвитку людини*) вік, літа: Сиби(л)ла… была вѣкȣ срєд҆него (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 75); И на наȣцѣ ввє́сь вѣкъ сво́й молодый стра́вилъ: И дны свои з людми́ оучє́ными заба́вилъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 87); Гдє привє́дши собѣ а на мысль ѡво, иж҆ кто ча́сȣ шȣка́єт҆, часъ тра́титъ, взалємъ… на сєбє пови́нност҆, абы(м) ча́сȣ квітнȣ́чого вєсєнногѡ, ва́шомȣ… дѣти́нномȣ и млодє́н҆ческомȣ вѣкȣ… Писмъ сты(х)… в да́ръ ѡфѣрова(л) (Київ, 1636 *МІКСВ* 317); То(т) же в(ѣк) сво(и) молоды(и)

присто(и)нє провадил: на ȣслȣзѣ воє(н)но(и)... Королѧ По(л)ского... и всєи речи Посполитой ставаючи ѡ(д)ва(ж)нє з свои(м)... людо(м)... По(д) хотѣнє(м) (Київ, 1647 *Епіт.Мог.* 154);

будущий вѣкъ — вічне загробне життя у Царстві Божому: Петр святый... как в гостине и в чюжом доме, то есть вѣку, а не во своем, оное власное отчизны будущаго *вѣка* будучи... своих учеников того же слѣда держатися учит (1608-1609 *Виш.Зач.* 229); **в нинешний викъ и въ будучий** — навіки-вічні, у земному й загробному житті: А еслибы хто з державцовъ Дубна,... розоряти или отнимати тое надане, наше смилъ, таковый буди проклятъ и непрощенъ отъ Отца и Сына и Светого Духа в нинешний викъ и въ будучий (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); **в нынїшнем вѣцѣ, да и во будущом** — те саме, що **в нинешний викъ и въ будучий:** То бо есть и воскресение в нынѣшнем вѣцѣ, да и во будущом получать и телѣса душ, сподобльшихся... воскресения (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 246); **в семъ вѣцѣ и въ пришломъ** — те саме, що **в нинешний викъ и въ будучий:** Кто на конéцъ запла́ты вѣчнои в᾿ Цр(с)твѣ Нб(с)номъ и рóскоши... зычити собѣ нє бȣ́дєтъ; а того жа́дєнъ и в сéмъ вѣцѣ и в᾿ пришломъ достȣпити нє може(т) (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3 зв.); **в сий вѣкъ и в будущїя вѣкы** — те саме, що **в нинешний викъ и въ будучий:** А хто бы мал сїю книгȣ отдалити. от сей стой црькви. да бȣде(т) проклят в сий вѣкъ и в бȣдȣщїя вѣкы (Язловці, 1636 *ВИАС* I, 33); **въ (во) сей (сий) вѣкъ и въ (во) будущий** — те саме, що **в нинешний викъ и въ будучий:** А хтобы мѣлъ тоє наданїе моє ѡтъ церкви Божей ѡтдалити,... да бȣди проклатъ (!) ...ѡтъ мєнє, человѣка грєшного въ сєй вѣкъ и въ бȣдȣщий, в который бȣдєтъ сȣдити живыхъ и мертвыхъ (Мільці, 1542 *AS* IV, 314); яко прєступники и разоритєлѣ закону божого да будȣ(т) нєпрощени и нє бл(с)вєни ѡ(т) на(с) в си(и) вѣкъ и в будȣщи(и) до того часу а(ж) црква(м) сты(м) ѡ(т) ни(х) кривда слушнє нагорожена бȣдєтъ (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); **въ нинѣшнїй вѣкъ и въ пришлый** — те саме, що **в нинешний викъ и въ будучий:** Ужива́й же Покóю, з᾿ тыми Ѿ(т)ца́ми В᾿ Ни́нѣшнїй Вѣкъ и в᾿ пришлый, Та́к᾿ же и з᾿ на́ми (Київ, 1630 *Имнол.* 3); **вѣкъ закону нового** — те саме, що **будущий вѣкъ**: На ѡстаткоу же повѣдаєть пр(о)ркъ... кто станєть по(д) тою хороговю звитажьства єго тъи прїйдеть на ѡныи вдачный процвитающїй вѣкъ законоу новóго (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77); **до остатнего вѣку** — усе життя, до кінця життя: которое то пречечоное дворисче кождое зъ нихъ маютъ уживати до остатнего вѣку своего... съ хоромами, огородами (Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/I, 76); **несмертельныє вѣки** — те саме, що **будущий вѣкъ:** а та(м) ѡббє тóє в нєсмє(р)тє́л'ныє протѧ́гнȣтсѧ вѣки (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); **нинешный потомный вѣкъ** — те саме, що **будущий вѣкъ**: Хтоко(л)вє(к) бовѣ(м) дѣлность якȣю в᾿ сла́вȣ потóмны(м) вѣкѡ(м) пода́ти хóчєтъ, такóвый єй фȣндамєнтъ заложи́ти єсть пови́нєнъ, котóрый бы сла́вȣ живота вѣчного пéрвѣй на собѣ мѣлъ оуфȣндóванȣю (Єв᾿є, 1616 *УЄ Єв.* 3 ненум.); **оный (онь) вѣкъ (вѣкь)** — неземний світ, загробне життя: нн҃ѣ имъ сла(д)ко, но въ ѡнь вѣкъ боудетъ яко пóлынь горко (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 129 зв.); Розма́йтыми и ди́вными спóсобами, всѣхъ... на́рȣдовъ людє, Вєлмо(ж)ны а на(м) М. Па́нє, Вєлмо(ж)наѧ а на(м) М.Па́ни, котóрою бы и по смéрти, в па́мєти пото(м)ны(х) людї(и), жили,... на таковомъ фȣ́ндамéнтѣ заложи́ти єи оусилова́ли, котóрый бы жа́дной ни в сємъ доча́сномъ, ни в ономъ вѣцє, ска́зє нє подлєгал (Єв᾿є, 1616 *УЄ Єв.* 1 ненум.); **пришлый вѣкъ** — те саме, що **будущий вѣкъ**: А в᾿ осмый дн҃ь, Обрѣза́н᾿є своє справоу́єтъ: И при́шлый вѣкъ ȣ́ный, прéз᾿ тóє фїкгȣроу́є(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 86); **той вѣкъ, вѣкъ той (сей)** — земне життя: И похвалиль г(с)пдарь справ᾿цоу нєсправєдливого. и(ж) тоє ѡнь моудрє оучиниль бо сн҃вє того то вѣкоу моудрѣїи соу(т) ниж᾿ли сн҃вє свѣта в родѣ своємь соу(т) (1556-1561 *ПЄ* 292); Якѡ Бг҃ъ єсть рȣзнїй; ѡ(т) види́могѡ створéнѧ: нєви́димый и нєпостижи́мый, Такъ и да́ры єгѡ нєвиди́мыи: рȣзни сȣтъ ѡ(т) ви́димыхъ да́рѡвъ вѣка сєгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 7); И вы побóжныи ѡблюбєнци наймова́тисѧ ма́єтє; длѧ чóгѡ Гд҃ы ва(м) Пан᾿ на́йвышшїй ѡбєца́ноє даст᾿ дочєка́ти потóмство, нє в᾿ свѣцки(х) рóскоша(х),... и ѡбы́чаѧхъ вѣкȣ тогѡ тылко, лєчъ Крєщéнїє(м) сты(м) ѡ(т)роди́вши (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 931).

3. Світ, існування світу: Был еси в той скарбници, где вѣк основан и подан на службу и потребу

человѣческую? (1599 *Виш.Кн.* 53); нѣчого бовѣ(м) посрє(д)нє(г) нѣмаш межи ѡ(т)цємъ и сномъ и стымъ дхомъ. Єдинородный бжїй снъ вѣкы збоудовалъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 144); **до конца (кончины, скончанія, скончені҄а) вѣка** — до кінця світу, довічно, довіку: а на той час при той цркви был сщєнник… котории потомком (*зам:* потомъ повиненъ. — *Прим. вид.*) винен бѹдет га ба просити за отпѹщєнїє грѣхов… и за женѹ… и за дѣтки до конца вѣка (Кам'янка-Бузька, 1567 *ВИАС* І, 17); иныи же агглове, четвертою стихїєю землєю, и вшєлакимъ оуродзаємъ справоуютъ; абы рѡдовє нє оуставали до кончины вѣка: ієлємє(н)та вмѣстє(х) свои(х) положєнїи съдєржа(т) нєподвижно (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5 зв.); Былъ… артыкѹлъ вѣры, Соборнѹю црков по всємъ свѣтє ро(з)ширєннѹю, быти црков ѡнѹю Хвѹ Каѳолическѹю, которои Хс самъ до ско(н)чанїа вѣка притомность свою ѡбєцати рачил (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 8); Еслижъ и вступилъ отъ насъ ведлугъ тѣла на небо, але ся насъ нигды не отлучаетъ, яко самъ до вѣрныхъ своихъ мовилъ: "а естемъ зъ вами ажъ до скончения вѣка…" (1603 *Пит.* 38); **конецъ вѣка** — кінець світу: Ко(н)чина: Скончанье, докончанье, конєцъ свѣта, албо вѣка (1627 *ЛБ* 54); Тогда и Нбса съ шѹмомъ мимо пойдѹтъ, и стихїи съжигаємыи ѡгнє(м) разсыплютъса, таковый конєцъ вѣка сєгѡ бѹдєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 142 зв.); **на остатку (скончанію) вѣка** — наприкінці існування світу: што мовитє ѡ стоблнвыхъ патриарсєхъ и ѹчитєлєхъ, якъ нєвєрныє погани на ха сна бжия мовять, чємѹ нє пришолъ давно спасти, А нє на ѡста(т)кѹ вєка (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44); Такъ будетъ на скончанію вѣка: прійдутъ ангелы, и выдлучатъ злые выдъпосередъ праведныхъ, и увергутъ ихъ у каменъцу огненую (XVI ст. *НЄ* 93); **остатний вѣкъ** — кінець світу: Того дѣля Сатана и сего остатнего вѣку, кончачи власть свою,… церков пустошит внутрним непріятелем (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48).

ВѢЛГОТНОСТЬ, ВѢЛҐОТНОСТЬ, ВѢЛКГОТНОСТЬ *ж.* (*стп.* wilgotność) 1. *(рідина, яка міститься в чомусь)* волога, вільгість: В рєчахъ прирожоныхъ дєрєво єсть, жєбы могло приносити ѡвоцы, и дла того маєтъ корѣ(н)є в земли кѹ высысанювѣлготности (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 167); Мирра… // нѣякѹю моцъ маєтъ сѹшачѹю, котораа вѣлґотност з тѣла вытагаєт (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229-230);

перен. духовна сила: И вса Црковъ… нимъ намакаєтъ… // вѣлкготность… з наоук оного бєрѹчи: И до змакчєна, Ср(д)ца люд(з)кїє вєдѹчи (Львів, 1609 *На Злат.* 2 зв.).

2. Вогкість, вільготність: Влага: Вѣлґотность, мокрост (1627 *ЛБ* 16); ґды прыстьє до жродла загинѹло, а то за давностю часѹ, въ запамата(н)є мѣсцє постила такъ, жє болото глєюватоє было, и вѣлґотностю толко сѹптєлною было розєзнавано (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813).

ВѢЛИКИЙ *див.* **ВЕЛИКИЙ.**

ВѢЛЄЯ *див.* **ВИЛИЯ.**

ВѢНЕЦЬ, ВѢНЕЦЪ, ВЕНЕЦЪ, ВИНЕЦЪ *ч.* **1.** *(сплетені в коло квіти, листя і т. ін., накладені на голову)* вінок, вінець: Сиби(л)ла… была вѣкѹ срєднєго ходила в вѣцоу (!) з зєлєного квѣтоу (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 75); иныи стрѹчали з головы вѣнецъ и зновѹ вкладали, и прибивали, и што разъ свѣзни (!) раны чинили (поч. XVII ст. *Пчела* 56 зв.); болю страшно вспомнѣ(т) Црѹ Царє(м) дано, В рѹки Тро(ст), ѡстры(м) Вѣнцє(м) ѡкрѹтнє вѣнчано (Львів, 1631 *Волк.* 12); laurea, даѳноли(с)твиє, вѣнєцъ (1642 *ЛС* 252); венєцъ sertum (*Уж.* 1645, 23 зв.);

(деталь весільного одягу) вінок, вінець: панъ Станислав Пречъковский и панъ Войцех Завацъкий з венъцомъ, яко звычай, до акту веселного приехали (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 598);

(виготовлена з квітів, зілля і т. ін. прикраса, яку кладуть на могилу) вінок: Вѣнє(ц) по(д) тяблицею (!) на(д) гробомъ нєбо(ж)ки пны А(н)ны Адрєєвны на дрѹтѣ зєлєны(м) є(д)вабямъ ѡбвиты(и) пє(р)лами и пу(н)таликами вколо ѹпстрєны(и) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 13 зв.); **вѣнецъ мученическїй, мученическїй вѣнецъ, мученичества вѣнецъ** — *(вінок як символ страждання)* мученицький вінець: та(м) тысаща а гглъ, праѡ(т)цє(в) собранїє,… трибоунали пр(о)ркѡ(в) патрїархѡ(м) скїпєтра, вѣнцы мчнчскїє,… ѡбача(т)са ба(р)зо яснє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 234 зв.); прєз тоє тєрпѣнє мѹчєничєского вѣнца и живота вѣчного достѹпѣєтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 217); Кипрїанъ вєликаа в аѳрицѣ звѣзда, и ка(р)ѳагє(н)скїй єп(с)кпъ,

котóрый по(д) чáсъ Пановáна валєріáна цéсара побѣдонóснымъ мч҃нчєства вѣнцéмъ коронованый єсть (поч. XVII ст. *Проп.р.* 232 зв.); **вѣнєць терновый (трьновый), терновый (трьновый, терновъ) вѣнєць, вѣнєцъ с терна** — терновий вінок: сплєтші вѣнєц терновый, оу́зложілі на голову ємоу (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 53); воини пакь ис'плє(т)ши вѣнєць трьновыи // и вложили на головоу єго (1556-1561 *ПЄ* 429-429 зв.); Емꙋ же жидове крестъ ꙋготовали и те(р)новы(м) вѣнце(м) с копие(м) витали. Ѡцто(м) и желчию сего напояли, и ст҃ое лице (е)го заплевали (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 64); Тогды вышоль іс҃ вънь носѧчи трьновыи вѣнє(ц) и багрѧноую ѡдєжоу (1556-1561 *ПЄ* 429 зв.); вѣйско пак сплєтші тєрновь вѣнєц и вложіли на голову єго (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 94); Вѣнéц' с тєрнѧ… котрій и твоє ср(д)цє Пáнно проникáєтъ, Твою мысль, твою дш҃ꙋ ѡ́стро оуязвлѧ́єт' (Львів, 1631 *Волк.* 13).

2. *(прикраса з золота, коштовного каміння, яку носили на голові)* вінець, діадема: К томꙋ тєж ꙋзал єсми ꙋ Их Милости рꙋхомых рєчєй:… двѣ брамки малых с пєрлы за дєсѧт коп грошєй, вєнєц с пєрлы и чєпєц Мꙋравский с пєрлы за двадцат коп грошєй (Несухоїже, 1550 *AS* VI, 5); вѣнєцъ срѣбрьны(и) позлотисты(и) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Вѣнє(ц) злоты(и) з пє(р)лами ѡ(з)доблєны(и) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 13).

3. Корона, вінець: такъ нб(с)ный воинъ ѡ(т) прободѣния копейного далъ дш҃ю свою в рꙋки бж҃ьи, и нб(с)ны(м) // вєнцє(м) вѣнчанъ (1489 *Чет.* 59 зв.-60); чомоу ѻный вѣнєцъ ѻнꙋю корѻнꙋ з головы ихъ шáрпаєтє (Острог, 1598 *Отп.КО* 26); Дв҃дъ пастоу(х) ѡвє(ц),… нѣкдь цр҃(с)тва нє прагноу(л), а ѡто б҃ъ цр(с)твїа даєть ємоу діадимоу, вѣнє(ц) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 183); На прєсвѣтлагѡ и прєчéснагѡ Архиєрєѧ на всѧ вѣнца оувѧзєніє, надыписаніє (Львів, 1615 *ЗНТШ* 4, 3); до конца свѣта такóвыхъ пріимꙋєтъ, и на дворꙋ своéмъ свѣтлымъ вѣн'цємъ короноу́єтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71 зв.); Алє яко вѣнéцъ та(к) ѡбнóсимо кр(с)тъ Хв҃ъ, абóвѣмъ всѣ рѣчи збавéнѧ нáшєго, прє(з) онъ вы́коналысѧ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 76); вєнєц — corona (I пол. XVII ст. *Своб.* 18); Діáдима: Ѡбвѧ́зка на головѣ Кролéвско(и), Вѣнє(ц), корꙋна. Тóєж' мітра (1627 *ЛБ* 200); corona, вѣнєцъ, корона (1642 *ЛС* 144); diadema, діадима, вѣнєцъ, корона (Там же, 162); Вѣнєцъ. Sertum. Corona. Laurea (1650 *ЛК* 438);

(на іконах) вінець: Образъ пречистое Богородицы Умиление, сребромъ оправенъ, позлотистъ, у веньци каменей пять (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); кн҃гня ма(р)я… заставила… // …ѡбра(з) вєлики(и) прєѡбражє(н)я исꙋса хри(с)та по дєрєвꙋ срєбро(м) ѡпра(в)лєны(и)… а на вє(н)ца(х) по пє(т)и камєнє(и) (Ковєль, 1578 *ЖКК* I, 118-119); образъ воплощения, на томъ образе венцовъ 4, перлы сажены (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 367).

4. Німб, ореол, сяйво, вінець: Яко и мєжи С҃тыхъ ѻбразы Єрєтикѡ(в) (ѡзначáючи ихъ тымъ и́жъ нє мáютъ ѡ́выхъ вѣнцѡ(в) и крꙋгѡ(в) на голѡва(х) я́сныхъ) малюємо длѧ вѣдомости истóричны(м) способо(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 4); Знáмєніє вéліє явúсѧ на Нб҃си: Жєнá облъчéнна въ С҃лнцє, и Лꙋнá по(д) ногáма єѧ, и на Главѣ єѧ Вѣнéц' ѡ(т) звѣз(д) дванáдєсѧти (Київ, 1625 *На г. Коп.* тит. зв.).

5. *(про форму)* коло, круг, обідок: рє(ч) с҃тыи никита. вижю вєнєцъ. и срєдѣ вєнца роука г(с)нѧ (1489 *Чет.* 31 зв.); въ ва(с) нє тóлико брáды голѧтъ, но и ди(в)ныи вѣнца на глава(х) чи́нѧть (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 104 зв.); Стрыгꙋть тогды́ имъ волóсьє накштáлтъ и подобéн'ство вѣн'ца (Львів, 1645 *О тайн.* 128).

6. *(горизонтальний ряд у будівлі)* вінець: почато ѡбла(н)кова(н)є робити // …горо(д)нѧ… корытє(н)скихъ с корытна ѡбла(н)кова(н)аѧ ѡ(д)но два вє(н)цы ꙋроблєно (1552 *ОЛЗ* 165-165 зв.).

7. *(символ слави, визнання)* вінець, вінок: Рáдꙋисѧ, жє прєслáвно éстєсь оувєлбéный, Вѣнцéм' нєсмєртéлности навѣки оучтéны(и) (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.); ѡ Г(с)пжє моѧ прєч(с)таѧ Дв҃цє, Прєсла(в)наѧ Нб(с)наѧ цр҃цє // Пріими вѣнєцъ слáвы твои́, Ѡ(т) брéнннои нынѣ рꙋки мои (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.-39);

перен. похвала, окраса: По здан҃ѧ(х) ѡ(т)цє(в) с҃ты(х) встоупѣ(м) // в ѡгоро(д) пи́сма с҃тго и з нéго нарвѣмо квѣтко(в) на вѣнє(ц) мóвы нáшєи способны(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 234 зв.-235).

8. *Перен. (вищий ступінь чого-небудь)* вінець: Яко є(ст) красє(н) сѣди́на(м) ро(з)соу́до(к), и стáрши(м) розꙋмѣти рáдоу, вѣнéцъ стáршы(м) мнóго ра(з)личноє искоу́ство, и похвала и(х) стра(х) гн҃ь (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201).

9. *Перен.* Нагорода, винагорода: абыхмо щире миловали, яко братия, которымъ всѣ речи маютъ быти спольные: души, мысли, воли,... сполное спасение, сполный подвигъ и праца, сполная мзда и венецъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1001); яковы(х) похвалъ не есте го(д)ни; яковыхъ венцωвъ; яковы(х) дарωвъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 185 зв.); Нашее то вѣры по(д)вига в' жи(з)ни се(и) вѣ(н)ци цр҃(с)тва нб҃ного оуготованы соуть (1599 *Виш.Кн.* 221); я яко вои(н) або рица(р) котрій верънеться ω(т) побою, и ранами є(ст) ба(р)зо наложеныи, тєды не встыдає(т)сѧ нѣк(д)ы бо соу(т) краснѣйшіи нѣжли вѣнець (к. XVI ст. *УЄ* №31, 52); Бо если бы сѧ пригоди́ло прє(д) нѣкотори(м) боро́тисѧ дво(м) бор'це(м) и єди(н) бы выгра(л), а в то(м) бы пришо(л) нѣкіи прѣѧ́тєль црьскій и проси(л) бы цра ω то(т) вѣне́ць выграный що(ж) емꙋ на то црь ω(т)повѣ(ст): Пріѧ́телю не може(т) сѧ то́й вѣне́ць або то́тъ зыскъ да́ти и́номꙋ нѣко́моу, єдно томоу кото́рый зыска(л) (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 9); а нападе(т) ли на тѧ потва(р), напа(ст), ꙋтискъ, клевета бе(з) твоеи́ вины, Бга ра(ди) те(р)пи зноси пріимеши ω(т) ба коро́нꙋ // вѣне(ц) на твою Гла́вꙋ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 66-66 зв.); повинова́тыи вывола́ногω, оучинивши якій вѣне́ць оффєрова́ли бы за ѡного выгна́нца Кро́леви (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 153).

10. Посаг, віно, виправа: а(ч)ко(л)вє ωна ωправы слу(ш)ноє ве(д)ле статуту ω(т) мужа своего не мела але абы(х) я за вене(ц) ее пане(н)ски(и) три(д)ца(т) ко(п) гроше(и) лито(в)ски(х) є(и) да(л) // ...тєды(м) позычи(в)ши... тую суму три(д)ца(т) ко(п) гроше(и)... але(к)са(н)дре за вене(ц) ее а суду заразо(м) ω(т)да(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАЛ* 28, 1, 2, 11-12).

Див. ще **ВѢНОКЪ.**

ВѢЏЕЧНИКЪ *ч.* Назва рослини: appragmasis, вѣнечни(к) зелїе (1642 *ЛС* 89).

ВѢНИКЪ *ч.* Віник: кгды ся розо(р)вали єдны до прꙋ(с), дрꙋгие в поля, которы(х) звано поло(в)цами и ꙋже и(х) было сна(д)не рꙋсако(м) преломити, которые литвано(в)... зневолили и примꙋсили трыбꙋ(т) давати, лыка и вѣники до ла(з)нѣ жолꙋ(д) и и(н)шие речи (1582 *Кр.Стр.* 69 зв.).

ВѢНИЧАНИНЪ, ВЕНИЧАНИНЪ *ч.* *(мешканець Вінниці)* вінничанин: Вы теж выдачи таковꙋю реч, которꙋю Брасловлѧне и Веничане напротивкꙋ господарѧ... и речи посполитой чинѧт, на тое есте розделене не поехали (Вільна, 1541 *AS* IV, 278); тамъ на дорозе пришла Твоей Милости вѣсть ω звазнени томъ Брѧславцов и Вѣничан (Там же, 280).

ВѢНО, ВЕНО, ВИНО *с.* **1.** *(посаг молодої)* віно: Я ива(н) тꙋ(р) до ты(х) мѣстъ маю тыи имѣнѧ де(р)жати покы пани скыпоревая ω(т)да(с)ть мнѣ жоны моее вѣно ωсмъдесѧ(т) ко(п) грошеи (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5); которые листы тесть Романов ...зѧтю своемꙋ... дал и вѣно дочцѣ своей, жонѣ Романовой,... на том имѣньи... пѧтдесѧт коп широких грошей записал (Луцьк, 1517 *AS* III, 153); обецалъ мне былъ его милост панъ Олехно вѣна дати готовыхъ пенезей чотыриста копъ грошей, а выправу другую чотыриста копъ грошей личбы литовское (Шумбар, 1552 *АрхЮЗР* 8/III, 28); с ты(х) доходо(в)... дѣв'камъ своимь вѣно готꙋю(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 263 зв.); жаловала мне пни васи(л)еваѧ ба(и)бузинаѧ... на брата свое(г)... ω вено свое штожъ поса(г) по не(и)... не далъ (Київ, 1615 *ЦНБ* II, 23261, 1); При́ка: Поса́гъ, вѣно, и вшела́кій да́ръ (1627 *ЛБ* 98); Як' Па́нна облюбе́нцеви зарꙋченаѧ, вси добра свои, и все вѣно, з' вели́кои мл(с)ти прино́ситъ и дае́тъ в' рꙋки мꙋжа свое́го,... Та́къ и цѣломꙋдрнаѧ дша, єсть па́нною Г(с)днею, ма́ючаѧ // споле́чность з' дхомъ стымъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 300-301); Марꙋхьна Копиниха... зезьнала, ижь пꙋщае(т) и дарꙋеть брата(н)цѣ своей ꙋлицѣ и Иванови синови давыдовомꙋ зѧтеви своемꙋ Пꙋлъ рꙋлѣ ꙋ вѣнѣ // часы вѣчьными (Одрехова, 1628 *ЦДІАЛ* 37, 2, 43 зв.-44); Вѣно. Dos. Donum (1650 *ЛК* 438); *Образно:* Прїйди ωблюбе́нице моѧ: кра́снаѧ вω (д)щерахъ сіѡ́нскихъ, люби́маѧ дво моѧ; або́вѣм' приближи́лосѧ весе́лїе твое вѣчное; прїйми Вѣно свое мно(ю) ωбѣща́нное тебѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 160 зв.).

2. *(матеріальні засоби для забезпечення одиноких жінок відповідно до розміру віна)* віно: тая мачоха его... с пасынком своим, кнѧзем Ильею право, ωчевистꙋю розмовꙋ перед нами мѣла ωколо ωправы и записанѧ вѣна своего, которое... кнѧзь Костентин на имѣньѧх своих ей ꙋчинил (Краків, 1531 *AS* III, 381); панъ его милость князь Александеръ, вже по смерти... малжонка моего... тую сто копъ грошей мне отдавъ, и за все вѣно, што мне зъ части его милости имений отчизныхъ приходило, досить учинилъ (Свинюхи,

1553 *АрхЮЗР* 7/І, 25); а нимъ еще тоє весєльє дойдєть и нє възємъши в малъжєнство панны, маєть ѡправꙋ вєновънꙋю противъ внєсєнѧ єє, або // посагꙋ мєнованого вчинити и ѡписати вєно на имєнах своих такимъ ѡбычаємъ, якобых я пєрєстати на томъ хотєлъ (Берестя, 1558 *AS* VII, 34-35); я… напротивъ внєсєня є(и) в до(м) мо(и) подълє статꙋтꙋ права по(с)политого имаючи на то позволє(н)є пана ѡ(т)ца моєго записа(л) вена ис приви(н)ко(м) всєго сꙋмою три(с)та копъ грошє(й) и монеты лито(в)скоє (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.); тогды ему будеть волно на тых дворахъ всѣхъ зуполныхъ… вѣно и посагъ с привѣнкомъ малжонце своей уистити… суму пензей (!)… записати и варовати (Луцьк, 1593 *ИКА*, дод. 96).

3. Викуп, який давав жених нареченій: Єсли бы хто звѣлъ па́ннꙋ єщє́ нє пошлюблє́нꙋю,… да́стъ єй вѣно и҃ дидра́хмъ срєбра и будє єй мѣлъ за жонꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.).

4. *Перен. (дарунок, багатство)* віно: яко црⷭ҇ъ агг҇льскій и вл(д)ка всє́й тва́ри шлюбъ берє з нєво́льницєю, и оучинѧ́єть ю цари́цєю…// и в ты́мъ пошлюблє́ню, да(л) єй пє́ръстєнъ знакъ спо́лъноѝ любви, я́ко нѣя́кій за́кладъ, да́ры дх҃а ст҃го: жєни́хъ облюбєни́ци своє́й да́єть вѣно; и на́двоє роздѣли́въ єго: на боу́дꙋщєє, и на настоѧ́щєє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 252-252 зв.).

ВѢНОВАНЫЙ, ВЕНОВАНЫЙ *дієприкм.* **1.** *(наділений посагом)* вінований: К тому тежъ такъ мети хочу, иж внуки мои… маютъ быти с тых имeней моих венованы (Липівка, 1581 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 328).

2. *(який давався як матеріальний засіб для забезпечення одиноких жінок відповідно до розміру віна)* вінований: Вдова которая сєдить на (в)довъємъ сто(л)цꙋ а будє(т) ли вєнована ѡ(т) мужа своєго, а сыновє маю(т) зꙋпо(л)ныє лєта, то(г)ды маєть… то(л)ко на вєнє своємъ а сыновє маю(т) припꙋщєни бы(ти) ко (в)симъ имє(н)ямъ (1566 *ВЛС* 62 зв.).

3. *У знач прикм. (забезпечений матеріальними засобами для утримання)* вінований: Ѡ вдовє вєновано(и) яко сѧ маю(т) проти(в)ко є(и) дєти лє(та) маючи заховати (1566 *ВЛС* 62 зв.).

4. *У знач. прикм. (призначений як матеріальний засіб для утримання)* вінований: а и вря(д) тєжъ… на вєновано(м) имє(н)ю никому ѡправы… чинити нє має(т) (1566 *ВЛС* 65 зв.).

Див. ще **ВѢНОВНЫЙ.**

ВѢНОВНЫЙ, ВЕНОВНЫЙ, ВЕНОВЪНЫЙ *прикм.* **1.** *(який одержав кошти на утримання відповідно до розміру віна)* вінований: а и вря(д) тєжъ… на вєновано(м) имє(н)ю никому ѡправы… чинити нє має(т) ѡкро(м) доброво(л)ного и ѡчєви(с)того… пнⷭ҇єє вєновноє при(з)волє(н)є (1566 *ВЛС* 65 зв.).

2. *(призначений як матеріальний засіб для утримання)* вінований: постєрєгаючи того якобы по животє моє(м) ѡ(т) близъки(х)… па(н)… ѡ тꙋю сꙋмꙋ пнзє(и) вєновнꙋю двєсти тисєчи… мнѣ записанꙋю никотороє тру(д)ности нє мє(л)… тꙋю сꙋмꙋ… сама доброво(л)нє… панꙋ даю (Войнилів, 1573 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1822, 18); я… то(г)ды я(к) тꙋю сумꙋ вєно(в)ную на пє(р)шомъ ли(с)тє пятъдесятъ ко(п) грошє(й) такъ и на дрꙋги(х) ли(с)тє(х)… то всє по животє моє(м) ꙋнꙋкꙋ моємꙋ ла(в)ринꙋ… даю дарꙋю (Єсківці, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 100).

3. *(який стосується права на утримання)* вінований: я са(м)… // …будꙋ повинє(н) тоє имє(н)є… ѡчищати… ѡ(т) правъ посаговы(х) вєновны(х) доживо(т)ны(х) и инши(х) записовъ яки(м) колвєкъ способо(м) и которы(м) колвє(к) ѡсобо(м) ꙋчинєны(х) (Луцьк, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 2-2 зв.); **вѣновный листъ** *див.* **ЛИСТЪ²; именъє веновноє** *див.* **ИМѢНЄ; оправа веновная** *див.* **ОПРАВА.**

4. *У знач. ім. с. р.* **веновноє** — довічне забезпечення грошовою сумою або частиною маєтку чоловіка як придане жінки: Тє(ж) єстли бы хто хотє(л) кому записа(ти) которы(м) спа(д)комъ которы(и) бы мє(л) на нєго при(и)ти вєно(в)ноє або матєри(с)тоє… то(г)ды таковоrо спа(д)ку нихто нє можє(г) прода(ти) (1566 *ВЛС* 71 зв.).

Див. ще **ВѢНОВАНЫЙ.**

ВѢНОКЪ, ВЕНОКЪ *ч.* **1.** *(сплетені в коло квіти, листя і т. ін., яким прикрашають голову)* вінок: то все, што при собе мела на тотъ часъ, роскаэалъ отняти, то есть менoвите: въ венку десеть чирвоныхъ золотыхъ, пласчь мухояровый чорный,… шапку аксамитную (Володимир, 1534 *АрхЮЗР* 1/І, 396); Ра́дꙋйсѧ Діади́мо прє(д)вѣчноѝ Дєнни́цѣ, вѣнчє в' го́рнєй оуви́ты(и) винни́цѣ (Львів, 1631 *Волк.* 26 зв.); Вєно́къ sertum (*Уж.* 1645, 23 зв.).

2. *(коса, сплетена з цибулі, часнику і т. ін.)* вінок: а в погрєбє цыбули вє(н)ко(в) сто (Кременець,

1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6 зв.); кнзъ Воронєцки(и) взялъ то єсть: …цебули вє(н)ковъ шє(ст)дєся(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 77).

3. *(горизонтальний ряд у будівлі)* вінець: Чєтвє(р)таѧ вєжа зємъскаѧ всєго повєтꙋ… таѧ почата робити зновꙋ з двана(д)цать вє(н)ковъ ѿтъ зємъли ꙋроблено (1552 *ОВол.З.* 192); А дрꙋгаѧ вєжа… звє(р)хꙋ ѿпала зы сподꙋ по(д)гнила почата была ѿправовати ꙋроблєно вєръхꙋ вє(н)ки і дєрєвомъ сосновымъ (Там же).

4. *Перен.* Нагорода, винагорода: Про то мы, братя,… // …говорѣмъ по правдѣ ико ближнимъ нашимъ, даючи имъ усего доброго, если хочеме прїяти отъ Бога вѣнокъ небесный (XVI ст. *НЄ* 220-221).

Див. ще **ВѢНЕЦЪ.**

ВѢНЧАЄМЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Увінчаний: все себѣ… боятся тѣлеснаго страдания, на что ся церковь восточная вооружила и благодатию Христа бога диявола побѣдила и в спасаемых и вѣнчаемых ужь есть преждѣ общаго воскресения (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 244).

ВѢНЧАЛНЫЙ, ВѢНЪЧАЛНЫЙ, ВЕНЧАЛНЫЙ, ВЕНЧАЛЪНЫЙ, ВЕНЬЧАЛНЫЙ *прикм.* **1.** *(який вінчався, відбув шлюбний церковний обряд)* вінчальний: Ты(м) жє ѡбычає(м) попомъ… которыє вє(н)чалъныє жоны маю(т), має(т) быти навя(з)ка шляхєтская (1566 *ВЛС* 91 зв.); они [попы] жону его венчалную Опрохну Григоревну, змысливши речи непристойные, заочне судили (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); дастъ Господь благословенъства тымъ, котрыи чисто живутъ изъ своими жонами вѣнъчалными (XVI ст. *НЄ* 223); прєлюбодѣица(ми), вшєтє(ч)ника(ми) и кꙋрєвника(ми) стали єстєсѧ, и ѡ(т) жоны зако(н)ноє вє(н)чалноє вѣры восто(ч)ноє укра(д)шисѧ, до за(н)туза вшєтєчє(н)ства ри(м)ского ѡ(т)бѣгли єстє (1598 *Виш.Кн.* 285 зв.).

2. *(який стосується вінчання)* вінчальний: Протопопы, презвитери всѣ, архимандритове и игуменове,… во всякихъ справахъ и въ роспустахъ венъчалныхъ, до тыхъ всѣхъ абысте ниякого дѣла не мѣли, ихъ не судили, не рядили, и ни чимъ ся не вступовали (Острог, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 269).

3. *(який призначений для вінчання)* вінчальний: Корꙋ(н) двѣ вѣнча(л)ны(х) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 5).

Див. ще **ВѢНЧАННЫЙ.**

ВѢНЧАНИЄ, ВѢНЧАНЇЄ, ВѢНЧАНЬЄ, ВЕНЧАНЄ, ВЕНЧАНЪЄ, ВЕНЧАНЬЄ, ВИНЧАНЄ *с.* **1.** *(здійснення шлюбного церковного обряду)* вінчання: ку скутечному доконченъю оное змовы нашое,… сполне зложили есмо рок венчанъю (Овруч, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 95); а хотя бы по смє(р)ти правоє малъжо(н)ки тую по(д)ложницу свою поня(л), а дє(ти) з нєю привы(л) тогды яко тыє пєрвыє блу(д)ныє та(к) и тыє хотя по ви(н)ча(н)ю а шлюбє с таковою жоною …за бє(н)ка(р)ты маю(т) быти поличоны (1566 *ВЛС* 7 зв.); при котором дей шлюбе и венчаню были их милость пан Малхер и пан Ян Яронимовичи Крупские (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 310); У книзє трєбнику крєщєньє, сповєдь, вєнчаньє абы достаточнє маючы, поважнє и вєльми чинно отправовали и обручали нє пьяных тєж и нє в ночи, постєрєгаючы того, абы с призволєньєм обоє стороны тоє вєнчанє отправовали сє (Берестя, 1591 *ПІФ* 103); а́ понєва́жъ ма́лжон҅комъ самы́мъ ты́хъ сло́въ мови́ти, нє єстъ вє звыча́ю, тогды ты́є сло́ва спо́собомъ пыта́ньѧ ма́єть прє(д) вѣн҅ча́ньємъ мо́вити Ієрє(и), а ѡни на ко́ждоє пыта(н)є ѡ(т)ка́зовати пови(н)ни (Львів, 1645 *О тайн.* 157); В Сакраме́нтѣ Малже́н҅ства, а́лбо в҆ ѡдправова́ню Вѣнча́нїѧ слѡвъ шлю́бных҆, в҆ кото́рыхъ зєзволе́н҅є ѡбои(х) ѡсо́бъ,… выража́єтсѧ, в҆ ты́хъ жє Тре́бникахъ нѐ поло́жєно (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 5).

2. Коронування: Вѣнча́нїє. Coronatio (1650 *ЛК* 438).

ВѢНЧАННЫЙ, ВЕНЧАННЫЙ *прикм.* **1.** *(який вінчався, відбув шлюбний церковний обряд)* вінчаний: Я,… послал есми до нихъ слугъ своих и описалъ до них, иж з жоною своею венчанною без потребы роспускатися не мышлю (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 282).

2. *(коронований)* вінчаний: Вѣнчанныи. Coronatus (1650 *ЛК* 438).

Див. ще **ВѢНЧАЛНЫЙ.**

ВѢНЧАНЬЄ *див.* **ВѢНЧАНИЄ.**

ВѢНЧАТИ, ВѢНЪЧАТИ, ВЕНЧАТИ, ВЕНЪЧАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(прикрашати вінком)* вінчати, увінчувати: такимъ звѣздоплєтнымъ вѣнъцємъ, вѣн҅ча хс главꙋ, на́милъшєй облюбєници своє́й (Почаїв, 1618 *Зерц.* 55 зв.);

(класти на голову Ісуса Христа терновий вінець) вінчати, увінчувати: Ѡ бо́лю стра́шно вспо́м-

нѣ(т) Црѵ Царе(м) да́но, В҆ рѹки Тро(ст), ѡстры(м) Вѣнце(м) окрѹтне вѣнча́но Мои то грѣхи тебе Ісе вѣнча́ютъ, Мои ты(м) ѻстры(м) те́рнье(м) ѻстро оуязвла́ю(т) (Львів, 1631 *Волк.* 12).

2. (кого і без додатка) *(виконувати шлюбний церковний обряд)* вінчати: дошла до нас ведомость, попе Саво, же ты шлюбъ давал и венчалъ братовую нашу (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 309); та(к)же и на потребы е(з)дити ве(н)чати кр(с)тити и ни жа(д)ны(х) спра(в) дѣ(и)ствовати ѡ(т)ню(д) в чужо(м) предѣле не маемъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); попы за поповъ дочьки свое выдаютъ, другие ихъ венъчаютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 741); Сотє(р)... То(т) ѹставилъ ма(л)женство едно пре(з) капла́на давати на явно(м) ме(ст)цѹ, то е(ст) жениха и невестѹ венчати (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50);

(влаштовувати, організовувати кому-небудь вінчання) вінчати: Ото Соломо́нъ котро́го вѣнча́ла Ма́тка, в҆ жени́твы днь короновала (Львів, 1631 *Волк.* 20 зв.);

використовувати при вінчанні: свичъ не барзо великихъ дви, облочки деревеныхъ, што венчаютъ, двѣ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183).

3. (кого чим) *(відзначати когось за досягнення, перемогу, заслуги, здобутки)* вінчати, вшановувати: такъ нб(с)ныи воинъ ѡ(т) прободѣния копеиного далъ дшю свою в рѹки бжьи, и неб(с)ны(м) // вен҆це(м) вѣнчанъ (1489 *Чет.* 59 зв.-60); ра(д)ѹися гавриле, радостью всю вселеноую оукрашая. и старость // захарьинѹ вѣнчавъ блго(ст) вѣщѣніемъ (Там же, 76 зв.-77); Мы теды Стыхъ ѻбразы на захова́ніе до ѡны(х) па́мати поставла́емо. Яко Авраа́ма... и Стыхъ... Мчникѡ(в), кото́рыи // дла не́го сме́рть по(д)на́ли: абы хто... ви́ди,... похвали(л) ѻного, кото́рый ихъ че́стю вѣнча́лъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 22-23);

(чим і без додатка) *(нагороджувати, прославляти)* вінчати: хвалами венчаемъ блгодати, венецъ носа на собѣ славы бжия (1489 *Чет.* 236); Являють бо вѣру войны в день брани и за́ то от царя бывають вѣнъча́ны (к. XVI ст. *Укр.п.* 87); Не чюдо таковому распространению латынскому по всем свѣте, абовѣм князю мира сего служат, которы своих в жизни сей славою, честию, богатством и достоинством вѣнчает! (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 184); а пото(м) ре(ч) до неи хс... неха́й же бѹде тебѣ чого́ прагнешъ... и тымъ // сло́во(м) вѣ(н)ча(л) ѡню жинѹ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 228 зв.-229);

перен., ірон. (вшановувати неславою) вінчати: Бо если бы кто хотѣл мазати свою чистую мысль на той хулной лжи, которую Скарга от себе изобразил, хотячи тую ганбою и срамотою вѣнчати и писанием... обличати, моглбы цѣлую библию,... написати (1608-1609 *Виш.Зач.* 212).

4. (що) *(класти на чиюсь голову вінець на знак надання високої влади)* вінчати, коронувати: цръ нб(с)ный короу́нѹ дръжи(т) ѡжида́ючи в҆ходѹ его и жебы вѣн҆ча(л) го́ловѹ его́ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 148); Где нн҃ѣ глава́ Корѹною вѣнча́наа, ѡ(т)сѣче́на мече́м҆ (Чернігів, 1646 *Перло* 123); Вѣнчаю. Diadema alicui impono. Sertis redimio (1650 *ЛК* 438); *Образно:* Ра́дѹйса Діади́мо пре(д)вѣчнои Денни́цѣ, Ра́дѹйса вѣнче в҆ го́рней оуви́ты(и) винни́цѣ. Тыс бовѣм Па́нно сло́во вѣчное вѣнча́ла, Дна нынѣшнего че́сти пресла́вной оузна́ла (Львів, 1631 *Волк.* 26 зв.).

ВѢНЧАТИСЯ, ВѢНЧАТИСА, ВЕНЧАТИСЬ, ВЕНЧАТИСА *дієсл. недок.* **1.** *(вінчати себе вінком із квітів, прикрасою і т. ін.)* прикрашатися, вінчатися: вѣнчаимося рожею поки не званеть, бѹдимо(!) веселыми и добро(и) мысли (Корець, 1618 *З. Поуч.* 171 зв.).

2. *(вступати в шлюб за церковним обрядом)* вінчатися: Та(к) те(ж) сщнники не то(л)ко того перестерега́т҆, жаден҆ а́бы в҆ их҆ парафіи не бы(л) неве(н)ча́ный: але́ на́ветъ до того их҆ примѹша́ти ма́ють, и ѹказовати, же неѹже за ты(м), же ѡни живѹть не вен҆ча́вши(с), во́льно и́мъ бѹде(т) ро(з)вестиса (Львів, 1645 *О тайн.* 159).

3. (від кого) *(бути нагороджуваним)* вінчатися: а́ле неха(и) то(л)ко ѡ(т) сеа жизни и(з)гнани бѹдете... тог(д)а бѹдете... видѣти коронода(в)ца жи(з)ни сеа, ѡ(т) которого е(с)те са во вѣцѣ се(м) вѣнчали (1598 *Виш.Кн.* 307 зв.).

ВѢНШОВАНЄ, ВѢНШОВАНІЄ, ВѢНШОВАНЬЄ, ВЕНШОВАНЄ, ВИНЧОВАНЄ *с. (поздоровлення)* віншування: Повѣдьже ми мой сыну, бодай есть ся добрѣ мѣлъ зъ вѣншованя моего, що то за мѣсто по оной сторонѣ отъ ночи? (Єгипет, 1602 *Діал.* 51);

(привітання) віншування: Привѣтъ: Вѣншова́ньє (1627 *ЛБ* 97); Вда́чность... Пєтрꙋ Моги́лѣ... ωдъ Спꙋде́ωвъ... з҆ Шко́лы Рєторіки, За го́йныи Добродѣйства... в҆ фꙋндова́ню Шко́лъ показа́ныи. При вѣншова́ню сва́т҆ хвалєбныхъ Въскр(с)ніѧ Х҃а Сп҃си́тєла мі́рꙋ, пови́ннє а оупрє́ймє ω(т)да́наѧ (Київ, 1632 *Євх.* 291);

(побажання) віншування: Я(м) по(д)якова(н)є вчини(л) слє(з)ноє и ви(н)чова(н)є ща(с)ливоє дороги (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 1); не улитуй працы зъ его милостю п. Александромъ Пузыною, которому при веншованю всего доброго поклонъ мой архиерейскій отдаю (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 322); Пожитє(ч)нѣйшєє понєво́л҆ноє бы́тіє пріа́тєлскоє, нѣж҆ доброво́лноє вѣншова́ніє нєпріа́тєл҆скоє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 566).

Пор. **ВѢНШОВАТИ.**

ВѢНШОВАТИ, ВѢНЪЧОВАТИ, ВѢНЪШОВАТИ, ВИНШОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) Вітати, поздоровляти, віншувати: Пе́тръ моги́ла митрополи(т) кієв҆кїи... кгды прїе́ха(л) с по́л҆ски... миръстїи лю́ди много зѣло со пѣнїє(м) и зо ωра́цїями вѣншꙋючи в то́мъ чинꙋ ст҃лскомъ (1509-1633 *Остр.л.* 131); вѣншоу́ймо захáрію же та́къ с҃на вєли́кого ω(т)цє́(м) бы́ти сподоби(л)сѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259); Привѣтствꙋю: Вѣншꙋю, молю́, Прошꙋ ла́скавє, вдѧ́чнє (1627 *ЛБ* 97); А мы при таковы́хъ добродійствахъ бω(з)кихъ, по(з)доровлѧ́ємω ва́съ, прєза́цнїи Панώвє, ты́мъ ст҃ы́мъ и прєсла́внымъ, Нарожєнамъ С҃на Бж҃їа Г҃да на́шєгω Ісъ Х҃а. Вѣншꙋємъ и зычимω ва́шимъ ми́лωстамъ, достꙋпити всѣхъ ώнихъ добрωдѣйствъ прє(д)рєчє́ннъхъ (!) (Чернігів, 1646 *Перло* 59 зв.).

2. (кому що, чого) Бажати, зичити: Того́ же ро́кꙋ писа(л) магмꙋ(т) до кро́лѧ вѣншꙋючи ємꙋ щѧ́стѧ на москви́тина (1509-1633 *Остр.л.* 127 зв.); готовъ єсть виншовати тобѣ (к. XVI ст. *Розм.* 43 зв.); При добромъ здоровю на много лѣ(т)... на врядѣ томъ... ꙋпримє вм(с) вѣнъчꙋємо, а вѣчнє зычимо (Львів, 1610 *ЛСБ* 427, 1); мо́жє(т) ли кто похвали(т)сѧ измєжи ва́съ, а́бы мѣ(л) нєωблꙋ(д)нꙋю любо(в) до бли(ж)нєго своє(г) аза́ли нє слова́ми мнωгокро́ть вѣ(н)шꙋє(т) всєго, и ωсмѣха́є(т)сѧ // ла́с҆кавы(м) пока́зꙋючисѧ, а на се́р(д)ци змзшлѧ́є(т) (!) зра́дꙋ, и чи́ни(т) злє мо́вачи до́брє (Вільна, 1596 *З.Каз.* 37 зв.-38); того тєды звычаю наслѣдоуймо, и квѣтко(в) ро́зны(х) нарва́вши похва(л) ма(т)цѣ той ч(с)тной такого́ щастя вѣншоу́ймо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 259); Кгды́ Кгрє́цкїи Цє́сары на Па́нства в҆ѣжджа́ли, Тє́ды и́хъ всѣ з҆ трыꙋмфомъ в҆ Мѣсто в҆проважа́ли, Долгощасливого и(м) Ца́рства вѣншꙋючи, Розмайтыи да́ры и́мъ ωфѣрꙋючи (Київ, 1622 *Сак.В.* 42); Примолѧ́єтъ: Вѣншꙋє(т) (1627 *ЛБ* 98); Вм(с) моєму м(л) п҃(н) до(л)го(г) здоровя и ща(с)ливо(г) положєня вѣ(н)шꙋю (1636 *Лям.о пр.* 2 зв.); Вѣншꙋю тобѣ доброго здоровъѧ (*Уж.* 1645, 78 зв.); Слꙋшнє тє́ды волѧ́єтъ мꙋдрє(ц) вѣншꙋючи якобы ты(м) кото́рыи з҆ вѧзє́нѧ тѣла свобождє́ны прє(з) смєрть бываю́ть (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 942).

ВѢНЪ *див.* **ОНЪ.**

ВѢНЪЧОВАТИ *див.* **ВѢНШОВАТИ.**

ВѢНЬЄ *с.* Подув, порив: А коли стѧгнꙋлъ Моисє(и) рꙋкꙋ на морє знєслъ єгω г(с)дь вѣньємъ вѣтрꙋ кгвалтовногω всходнєгω цалꙋю ночь (серед. XVII ст. *Хрон.* 92 зв.).

ВѢРА, ВЕРА, ВИРА *ж.* **1.** *(упевненість в істинності чогось, у можливості здійснення чого-небудь)* віра: алє такъ ти сѧ записꙋю листо(м) свои(м) на свою вѣрꙋ лємъ вызна(и) справє(д)ливи што єсь далъ вышє торьгꙋ прє(д) пано(м)... ω то бꙋдє(т) ти навѣкы ω(т)пꙋщєно (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 14, 17); чєрє(з) нєба́чны(х) людїй о мнѣ даньѧ спра́вы оу ва(ш) к(ж) м(л). писа(н)є ли́стωвъ мои́хъ ма́лои соуть вѣры (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 18 зв.); того стато(ч)нє довє(л), жє тотъ рокъ є(ст) за спо(л)ною згодою... ωбєє(х) сторонъ чєрє(з) п҃на комо(р)ника ω(т)ложонъ, которого вѣра прєсвѣтчона быти нє можє тою мниманою рєляцыєю во(з)ны(х) (Київ, 1599 *ККПС* 116); где бы они тыхъ збеговъ пристигнули, албо догонили, абы имъ везде и на кождомъ местцу вера и помочъ на заборонене и на загамоване, або и пойманє оныхъ збеговъ дана была (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 356); Адамъ и Ева..., въ вѣрѣ... зоставали сталыми (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 821).

2. *(релігійні переконання в існуванні Бога, інших надприродних сил)* віра: а ωнь рєкль єи. доч҆ко боудь доброи надѣи вѣра твоѧ тєбє здоровою оучинила // иди собѣ с мироль (1556-1561 *ПЄ* 251 зв.-252); кто єд҆но з вѣрны(м) ср(д)цє(м) взовє до мл(с)рдїа єго. и

ро(з)мнóжи(т) и ро(з)шири(т) в нє(м) вѣроу…// … яко то вˢ ты(х) сты(х) оученикохь… розшира(л) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 179 зв., на полях); Али спротивляйте ему твердовъ вѣровъ (XVI ст. *НЄ* 103); Благочестие ест безиспытно несумнѣнна вѣра, упование истинно, крѣпост умнодушевная, здравый помысл, благоговѣнство к богу (1599-1600 *Виш.Кн.* 151); Неха(и) ми хто пода(ст) милѡю прохладꙋ, въсприяти х(с)а сла(д)чаишого медꙋ // ꙋстами и срце(м) того поживати, и пречисты(х) таинъ з вѣрою прияти (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 81-82); Оузбрóйтеса вѣрою (Вільна, 1620 *Лям.К.* 21); а то сталоса… через вѣроу (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 64 зв.); Тогѡ мы… зˢ тéплою Вѣрою, прибѣгнꙋти кˢ нéмꙋ поспѣшѣмѡса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 115); Тогда были правдивыи хр(с)тiáнє, алє нн҃ѣ; дарéмно имá Хво нóсатъ, мнóзи такóвыи, слáбы оу вѣрѣ сꙋтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); Тáа вѣра и побо(ж)но(ст) ма(т)ѳéєва, та(к) бáрзо г(с)дꙋ бꙋ приє(м)ною стáласа, же зáра(з) г(с)дь …зна(к) и свѣдо(ц)тво того показáлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 50 зв.); *Образно*: Бáрзо тéды Црквъ Бꙋ мила є(ст), нє тáа котóраа мꙋрами éстъ ѡбварóвана, áлє котóраа Вѣрою є(ст) ѡгорóжена (Київ, 1625 *Злат.Н.* 129);

перен. (твердиня) віра: Гора: метáф. вѣра (1627 *ЛБ* 27); **домъ вѣры** *див.* **ДОМЪ; вѣру мати (мѣти), мати (имати, мѣти, имѣти) вѣру** — *(бути впевненим у своїх релігійних поглядах і переконаннях)* вірити: са(м) избавитє(л) мови(т) прє(з) єв(г)листа сто(г) к(д)ы быстє мови(т) вѣроу мали яко зє(р)но го(р)чи(ш)ноє. и казали быстє горѣ которо(и) ко(л)вє(к) прєити на и(н)шєє мѣсцє тєды бы прєшла (к. XVI ст. УЄ № 31, 105 зв.); а(л)бо єсли бы вѣры нє мѣлъ тєды дви(д) цръ и Пр(о)ркъ; такóвꙋю жъ вѣрꙋ дóбрꙋю мѣлъ; ѡ въскрєсéнїю нáшємъ ѡбщємъ (Чернігів, 1646 *Перло* 146 зв.); Тáа моу(д)рость Нб(с)нꙋю съдє(р)жи(т) в собѣ и оучитˢ ѡ двоáко(м) животѣ доча(с)но(м) и вѣчномъ,… а кто мáє вѣрꙋ дóбрꙋю, и моу(д)рость живꙋю (Там же, 6 нєнум.); лише имайме вѣру на него (XVI ст. *НЄ* 194); а нáпро(д) потрєба мѣти вѣрꙋ исти(н)нꙋю, а нє Iюдино лобзáнїє (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 912); имѣйтє оубо вѣрꙋ і надєждꙋ в бга жива крѣпкꙋ и нєпоколѣбимꙋ (до 1596 *Виш.Кн.* 262 зв.).

3. ***(те або інше релігійне вчення; віросповідання)*** віра: якои жє прáци… и наклáдꙋ пéтръ могила митрополи́тъ на тóє наложилъ нєзличóнно… пóки ѡбнови́ласа знóвꙋ цркo(в) стєи соѳѣи на слáвꙋ и застꙋплéнїє правовѣрны(м) на посрамлéнїє нєчєстивымъ и ѡ(т)стꙋпнико(м) правослáвныа вѣры (1509-1633 *Остр.л.* 131); ꙋста(в)уємъ тє(ж) и(ж) на всакую рє(ч) ꙋ ко(ж)дого суду свє(т)ки маю(т) быти вєры хрє(с)тия(н)скоє (1566 *ВЛС* 54 зв.); єго… мл(с)ть вѣры и набожєн'ства нѣкому перєкажовати нє рачи(т) (Галич, 1584 *ЛСБ* 66); Подобноє и сємоу; а(л)бо в патрїа(р)хи мы крєщєни єсмо… яко нн҃ѣ латина, здє(р)щи хвалꙋ з ба, и на папѣжа вˢкладаю(т), мóвачи па(пєж)скоє вѣры, ры(м)скоє вѣры… єв(г)лъскоє вѣры, нововыкрєщє(н)ноє вѣры, соубо(т)скоє вѣры (п. 1596 *Виш.Кн.* 251); А коли Арыянове, гєретикове, блюзнеръцы имени Божого и неприятелеве веры и церемоней ихъ гурмами до церъкви прыйдутъ и насмеваются зъ ихъ церемоней — ино слепы того! (Вільна, 1599 *Ант.* 511); а прєто к(д)ыбы и сщєннїци были пилнї наоукы стои. ѡ и пєвнє оумѣли бы ты(ж) и людє(м) дати єи и ѡборонїти ѡ(т) нєпрїатєла… которїи гона(т) на вѣрꙋ нашꙋ и зако(н) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 182 зв.); пан Потей,… всѣхъ вѣръ собою спробовалъ и в кождой штожъколвек часу забавился (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); И ꙋмéръ бороначи Мира ѡйчистого, За што ꙋзичь мꙋ Твóрчє Нба вѣчистого, Якъ Рєвнитєлю вѣры Блгочєстивои: В котóрой билъ выхованъ з мóлодости своéи (Київ, 1622 *Сак.В.* 48 зв.); Клє(и)нотъ который Хмє(л)ницъкихъ до(м) приѡздобляє(т) в мꙋжъности, в Пра(в)дѣ, в вѣрѣ моцъно ꙋтвєръжає(т), Нєдивъ; бо абда(н)къ, знакъ є(ст) щодрой Пово(л)ности Крєстъ за фѣръмамєнътъ вѣры, Хмє(л)ни(ц)ки(х) мꙋ(ж)ности (1649 *РЗВ* 1 зв. нєнум.); **вѣра восточная, восточная вѣра** — православна віра: ѡ(т) жоны зако(н)ноє вє(н)чалноє вѣры восто(ч)ноє ꙋкра(д)шиса, до за(н)тꙋза вшєтєчє(н)ства ри(м)ского ѡ(т)бѣгли єстє (1598 *Виш.Кн.* 285 зв.); Яко православные восточной вѣры нѣволниками суть во мире сем (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 175); **въ (при) вѣрѣ стояти, стояти въ вѣрѣ** — дотримуватися віри, зберігати її: тамъ ихъ научалъ, утвержалъ, абы крѣпко въ святой вѣрѣ стояли (бл. 1626 *Кир.Н.* 12); оумѣлъ онъ при вѣрѣ стоáти (Вільна, 1620 *Лям.К.* 9); оутвє(р)дѣтєса стоати въ прáвосла(в)но(и) вѣрє мо(ц)но и нєподъви(ж)но.

и нє оубôйтєсѧ рапсáка ры(м)ского пáпы глáса (1599 *Виш.Кн.* 220 зв.); **въ вѣрѣ своєй трвати** — дотримуватися своєї віри, зберігати її: Ѡто ѡнъ в' Вѣрѣ свôєй стôй трвáлъ статéчнє (Київ, 1622 *Сак.В.* 47); **вѣру держати, держати вѣру** — дотримуватися віри: каѳоликъ по грéцъкô, събô(р)ны(и)... Тô є(ст) каѳоликъ, котôры(и) Сє(д)ми всєлéнъскими съборами оутвє(р)жéнôю вѣрô дє(р)житъ (1596 *ЛЗ* 54); Прôдъковє бовѣм' вáши кгды вѣрô якъ тáрчъ дер'жали, нéпріѧтєли дôмоу йхъ зáвшє прєд' ними дрыжáли (Дермань або Острог, 1603 *Лям.Остр.* 13); **вѣру заховати:** а) зберегти свою віру: О тако(и) ли то любви спсъ рéклъ котраѧ вѣрô трáти(т), или котораѧ вѣрô цѣло заховôєтъ (1598 *Виш.Кн.* 304 зв.); б) (кому) зберегти обряд: Подобная присѧга кролѧ полского жикгмонта третего рôси бѣдной, що присѧгал их вѣрô им вцале заховати и послушенство их патріярхом ѡтдавати, а не папѣжеви (поч. XVII ст. *Вол.В.* 98); **вѣру соблюсти** — зберегти свою віру: Ко сємô жє и помолитися ѡ нє(м) дабы прощє(н) бы(л), понє(ж) вѣрô соблюдє и нє ôклонися со ѡными воспя(т) (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1); **вѣры отступити, отступити (отступати) отъ вѣры** — відступити (відступати) від своєї віри: Вѣми бо коли мы то(л)ко вѣры своєє ѡ(т)ступимо, то(т) кнзь миръскій папа, нши скриниска напо(л)ни(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 253 зв.); аще и случится поползновение брату отступити от вѣры, на оного гнѣватися, ярити и враждовати, но паче скорбѣти // и... молитися о нем, просячи бога о дар упометованья (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 193-194); изводѧ(т)сѧ многіє, а ѡ(т)стôпáють ѡ(т) вѣры (Острог, 1587 *См.Кл.* 4); **давати (дати) вѣру** — запровадити певну віру: Істéнъныи дѣти святым отцем будте и якоже они, бога ся убойте. Мáєт земля вáши и святыи тѣла во слáвном Кієвѣ, где нам дáна вѣра (к. XVI ст. *Укр.п.* 88); Ты же... отвѣщай ему: "Остави сие образование мечтателное и толкование от художества и учения силогизм поганских изобрѣтенное, но дай ми простую вѣру соборное и апостолское церкви (1588-1596 *Виш.Кн.* 130); як Богъ множит збоже... през орачей, и вино и напои през винаревъ и их роботу: — оране, сѣяне, щеплене и поливане, — так теж дает вѣру през працу пастырев и учителев своих правдивых и вѣрных (Вільна, 1600 *Катех.* 72); **до вѣры привести** — заманити, втягнути: И так помалу малу науками своими все панство руское до вѣры рымское привели, ижъ потомкове княжат руских з вѣры православное на рымскую выкрестилися и назвиска и имена собѣ поотмѣняли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); **до вѣры приходити, прійти до вѣры** — приймати (прийняти) віру: Посполу зъ вышменованымъ свѣдоцствомъ ихъ, церковъ Божія Восходная отъ початку и до сего дня трикротнымъ погруженіемъ людей, до вѣры христіянское приходячихъ, просвѣщала и просвѣщаетъ (1603 *Пит.* 53); Тоу в'прáвдѣ кóждыи вѣрный мôжєтъ ѡбáчити, понáтныи выкладъ слôвъ пр(о)рчєскихъ; якоо мѣли мнôгіи нáрѡды прійти до вѣры х вы, въ познáніє бга и прáвды єго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 62); **на вѣру пристати** — *(обрати собі певне віросповідання)* перейти в певну віру: Малхєровôю райчинô, йжє на жидовскôю вѣрô пристáла, и спáлєна єи, до которой нємáло людéи поприставáло было (1509-1633 *Остр.л.* 126 зв.); **приняти вѣру** — прийняти віру: а з Єрусалима... наперше мещане антіохийские приняли вѣру православную (Вільна, 1600 *Катех.* 70); **зъ вѣры бѣчи** *див.* **БѢЧИ;**

(віровчення, його основи і догмати) віра: в рúмѣ пáпєжь казáлъ вырити на тáблици срéбрєнои вызнанѧ вѣры, и за ѡлтарéмъ постáвити казáлъ (1509-1633 *Остр.л.* 132 зв.); Иоанъ Златоустый... въ казаню своемъ, в книгах 5, гомиліи 1, о складѣ вѣры такъ мовитъ: "сей естъ Духъ изъ Отца, изъ Сына исходящый, который раздѣляетъ власные дары, комуждо зособна яко хочетъ" (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 126); В то(м) конéчно(м) ѡбнищéнôю, ôчєници, послѣдôючи х(с)ô, єщє нє могли таи(н)ства вѣры навыкнôти, при(т)чє(и) х(с)вы(х) зрозôмѣти, длѧ чого и приходѧ(т) пытáючи га (1598 *Виш.Кн.* 270 зв.); Наконец хотячи тым барзѣ унѣю ствердити, тоє, што первей в нашей церкви ганили, згола всѣ нашѣ церемонѣє и вѣры вызнаня и сакрамента, тоє все юже хвалят (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Ґвáлтъ собє самôмô (яко в' догматáхъ вѣры бываєтъ) зáвшє оучинúтъ волéлємъ (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 4); Естъ речь правдивая, ижъ учители церкве восточной заходнiи церквы отъ ересій очищали, вѣры научали, каноны посылали и исправляли, въ чомъ была потреба (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 560); И тôтъ южъ

мо́витъ Симво́лъ, а́лбо скла(д) Вѣры: Вѣрꙋю въ єдина́гѡ Бг҃а, Ѡ(т)ца Вседержи́телѧ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 904); Вѣра то ста́ѧ Ап(с)тѡлскаѧ то єсть; якѡ въ Хр(с)тѣ жи́є всє исполне́ніє Бж(с)тва теле́снѣ; Хс Бг҃ъ єсть правди́вый: и чл҃вкъ доскона́лый; оу двоѧ́-ко(м) прироже́ню а въ єдино́й персо́нѣ Сн҃ъ Бж҃їй (Чернігів, 1646 *Перло* 10 зв.).

4. Відданість, вірність: вбачивши глꙋбокост вѣры и непорꙋхомꙋю сталост и мꙋжства терпливост и нелютованьє горла напротивкꙋ неприѧтелей наших,... кнѧзѧ... Ѡстрозского... пожаловали єсмо... имѣнємъ въ Києвскомъ повѣтє (Городно, 1507 *AS* III, 49); Абы насъ кто за упорныхъ не внималъ, освѣдчити вѣру и правду свою повинныхмы (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 319); Кроль... Кгды звы́чаємъ Кроле́вски(м), за́мки своѓо Панства Навѣжа́лъ, в' то́тъ ча́съ вѣры дозна́л' ѡ(т) по(д)да́нства (Київ, 1632 *Євх.* 304); тогда́ присвойлъ сѧ ємоу лаза́ръ вѣрою и любо́вїю (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 49 зв.); А там знову, для веры и цноты своее, кгды, в гетъманъскомъ намете од полковъника Джеджелого крывавое смерти ушедшы,... // ...на Украину до Киева... засъланый, зоставал в усътавичным клопоте штоденъное смерти утрапеню (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403-104).

5. *(свідчення правдивості)* клятва, присяга: гдєж Жєлєхъ тамъ шлюбившы намъ рꙋкоданємъ под чєстью, под вєрою своєю, з дворꙋ нашого зєжъдчати и на тотъ сѧ рокъ,... пєрєд нами кꙋ правꙋ становити, на тот то рокъ... пєрєд нами нє стал и ничого ѡ собє вєдати нє дал (Вільна, 1565 *AS* VI, 284).

6. Довір'я: вырокомъ нашим такъ єсмо нашли, жє ѡн чєсть и вєрꙋ стратил, а сказалисмы єго быти бєзєцнымъ и нємаючы(м) вжє николи мєстца и помєшканѧ во всих зємлѧхъ и мєжы всими поддаными нашыми (Вільна, 1565 *AS* VI, 285); Книѓа та́ѧ, Чите́лникꙋ ми́лый, вѣры, и чита́н'ѧ го́днаѧ, пода́єтсѧ тобѣ и вси́м' кꙋ чита́н'ю (Київ, 1628 *Лим.* 2 ненум.); Бл҃говѣ́рїє: До́браѧ вѣра (1627 *ЛБ* 7); Вѣра. Fides (1650 *ЛК* 438); **вѣру (вѣры) дати, варе давать, дати вѣру** (кому, чому, у чому) — запевнити (запевнювати) (кого), вірити (повірити) (кому, чому): прошу, абы ваша милость, его выслухавши, во всемъ вѣру дать рачилъ (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153); Их Милость мнѣ дозволили ꙋ домꙋ, ꙋ моем быти и став свой мнѣ мѣти, нижли пан Лꙋкан... а пан Кмита... ꙋ том мнѣ веры дати не хотели (Ляхівці, 1546 *AS* IV, 438); На що бы(х) ѧ еще вѣры не дала то́моу, але ми ср(д)це щоумѣє(т) (!) (XVI ст. *УЄ Трост.* 49); А так милостивый кнѧже не рач Ваша Милость томꙋ варе давать (Белз, 1552 *AS* VI, 128); што сѧ дотычет рѣчей рꙋхомых, кнагини... менила, якобы єй тыи рѣчи... были... через... мꙋжа єє дарованы на тастаментє..., который... сѧ нам здал быти нє певный, на котором много было приписано..., и нє видело сѧ нам на тот час дати ємꙋ мѣстца и вѣры и ни во што єсмо єго ѡбєрнꙋли (Неполомичі, 1531 *AS* III, 387); чємоу... захарїа... нє вѣры(л), и а́гглоу ѡ рождєствѣ єго ѡзнаймꙋю // чємоу нє да(л) вѣры внє(т) оутра́ти(л) мо́воу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 250 зв.-251); **вѣру (вѣры) имати (имити, мѣти), не (имѣти, яти) вѣру** (кому, чому) — [не] йняти віру (віри), [не] вірити, [не] довіряти: бы(л) чл҃кь посла(н)ныи ѡ(т) б҃а проро(к) вєлїкый имѧ ємоу было їѡа(н) и // крє(с)титє(л) ст҃ыи, то(т) прїшо(л) и повидѣ(л) ѡ свѣтѣ вши(ст)кы вѣрꙋ имили ємоу и(ж) ѡ прав(д)ивомь свѣтѣ повѣда(л) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 47-47 зв.); а(л)бо єсли бы вѣры нє мѣлъ тєды ѡномꙋ хо(ч) поша(р)паны(и) мє(м)ра(н) вє(р)нѣтє Вм(с) (Білий Камінь, 1620 *ЛСБ* 474); И рєкла Ма(р)ѳа до Прч(с)тои, сєстра лазарєва: Єщє томоу нє имитє вѣры, абовѣ(м) та(к) на(с) часто людє засмоучаю(т), А єго ст҃аа мл(с)ть завшє мєшканѧ маєт) с нами (XVI ст. *УЄ Трост.* 49); Про́то єсли рєкꙋ(т) ва(м), ѡ́то в пꙋсты́ни є(ст) нє выходѣти, // ѡ́то в поко́ѧ(х) нє имѣтє вѣри, або́вѣ(м) я́къ бли́скавица выхо́ди(т) ѡ(т) в'схо́дꙋ, и я́влѧ́є(т)сѧ а(ж) на за́ходѣ, та(к) бꙋ́дє(т) и прихо(д) с҃на чл҃ч(с)каго (Вільна, 1596 *З.Каз.* 25 зв.-26); а ѡни слышавшє ижє бы жив быль. и видѣнь ѡ(т) нєи. нє яли вѣры (1556-1561 *ПЄ* 197); **вѣры додавати (додати), додати вѣры** (кому в що, чому) — вірити (повірити): а люди вашей милости тому вѣры додають и въ томъ ся трывожать (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 301); а если быхмо вѣры въ томъ имъ не додали, абыхмо комисарей съ обу сторонъ тамъ выслали, которыи бы то розознали (Краків, 1537 *РЕА* I, 210); Кроль, му додавши вѣры, пустилъ его на Москву (поч. XVII ст. *КЛ* 78); **годныи вѣры (веры)** — *(який користується довір'ям, якому можна довіряти)* довірений: то(т) хто ли(с)ты страти(л)... мает довести

людми до(б)рыми // годными вѣры которыє ли(с)ты видє(ли) (1566 *ВЛС* 75); при то(м) бы(л) Кѹзя(н)... федѹрь. с҃нь давыдѹвь... нихь (!) много которыи годни вѣры (Одрехова, 1631 *ЦДІАЛ* 37, 2, 46 зв.); Бы(л) при томъ... панъ микола(и) ѡдрєховскы(и), вѹ(и)тъ грома(ц)кы(и)... ти(м)ко присяжникъ... и инъшихъ большє людіи го(д)ны(х) вѣры (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 37, 2, 48 зв.); **на вѣру:** а) *(в кредит, з оплатою пізніше)* на віру: нє жа́лѹй жадной рѣчи кото́рая при мнѣ єсть любо хочєшъ на вѣрѹ албо за готовыи гро́ши богъ запла(т) па́нє (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); б) з довір'ям, довіряючи: тєра(з) жє мѣрмы бынамнє(и) я розѹмѣю ѡ мѣри на твою вѣрѹ з ѡхотою прєстанѹ ѡзми ѡво твои гро́ши (к. XVI ст. *Розм.* 57); **у вере заховатися** (кому) — бути в довір'ї (у кого): Бачачи єсмо... жє Єго Милость... раны в битвах вєликии... ѡт нєприятєля ѡхотнє приймовал, хотячи ся нам, паном своим дєдичным сталє ѹ вєрє заховати, якож и вчинком пополнил,... дозволяєм Єго Милости... воском чєрлєным всякии листы свои пєчатовати (Вільна, 1522 *AS* III, 235).

7. Достовірність: А для лепъшое веры и твердости сего листа моего просилемъ вельможного князя Семена... о приложене печати (Вільна, 1555 *АрхЮЗР* 8/IV, 32); а (д)ля лєпшоє вєры и свєдє(ц)ства до то(г) листѹ пєча(т) н҃ша коро(н)ная є(ст) притиснєна (Варшава, 1589 *ЛНБ* 5, II 4046, 93); а для лѣпшєй вѣры и пєвности пєча(т) нашу бра(т)скую прикладаємо и рѹку купно по(д)писуємо (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); до которого то листу, для липшои вири,... печати свое приложити... рачили ихъ милости панове (Луцьк, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 466); и для лѣпшой вѣры имя моєю рѹкою по(д)писа́лємъ (к. XVI ст. *Розм.* 70); а для лепшое вери и ствєржєння сеей духовной моей,... панъ Михайло Лавриковичъ, атаманъ чигринскій, печать свою... до сее духовнице моее приложил (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 15); А для лѣпъшє(и) твє(р)дости и вѣри даю по собѣ па(н)у янови крємєнєви порѹку шє(в)цовъ и мєща(н) жо(р)ниски(х) (Жорнища, 1609 *ЛНБ* 5, II 4052, 59 зв.); А для // лєпшоє вѣры и пєвности и твєрдости тоє прєднаписанноє фѹндацїи и данины моєє оужила єсмь о приложєньє пєчатєй... ихъ Милости Пановъ и прїятєлєй моихъ обыватєлєй (Київ, 1615 *ПВКРДА* II-1, 25-26); счо для лепшое веры руками ся своими подписуемо (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 56).

8. *(підтвердження правдивості)* свідчення: А на то єст вѣра нашєго господства... мы Стєфана воєводи,... и вѣра нашихъ бояр (1501 *BD* II, 181); а на то єсть вѣра нашєго г(сд)ва вышєписа(н)наго мы Стєфана воєводи... и вѣра въся(х) бояр' наши(х) (Бадевці, 1503 *МЭФ* фотокоп. №109); А для лепшое ведомости и поданя веры просилом... пана Григоря Олексеевича Мощеницкого... о приложене печатей (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 139); А на то єст вѣра нашєго господства,... вѣра бояр наших (Ясси, 1587 *МЭФ* 130).

9. Присуд: іѡсифъ... плащєни́цѹ коупи́л'. и ма́стами ба(л)са́новыми тѣло помáзалъ... и ка́мєнъ з на(д)писы привали́лъ. и пила́товоу... вѣроу оумякъчи́лъ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 100).

ВѢРБОЯ *див.* **ВЕРБОЯ.**

ВѢРҐА *ж.* Жезл, посох: Жє́злъ: Вѣ(р)ґа, ро́зґа, прѹ(т), би́чъ (1627 *ЛБ* 163).

ВѢРЕГОДНЫЙ *див.* **ВѢРЫГОДНЫЙ.**

ВѢРЕНЄ *с.* Те саме, що **вѣра** у 1 знач.: Ап(с)ли впра́вдѣ оучи́ли, и проповѣда́ли єв(г)лїє, и людє́й вcѣ(х) до вѣрє́ня слова(м) свои(м) потягноу́ли, а́лє мо́воу и наоукоу и(х) чоу́дами х҃с потвръди(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 257); Достовѣрна вє́щъ: Рє́чъ до вѣрє́ня подо́бнаа (1627 *ЛБ* 32); Прихо́дит' [І҃ис] тєды абы... до вѣрє́ня собѣ привє́л' людій; а ѡсобливє з' посполи́того ґмѣнѹ про́стыхъ и щи́рыхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 238).

Пор. **ВѢРИТИ.**

ВѢРЕНЪ *див.* **ВѢРНЫЙ.**

ВѢРИТИ, ВѢРИТЬ, ВѢРІТИ, ВѢРЫТИ, ВЕРИТИ, ВЕРЫТИ, ВЕРѢТИ, ВИРИТИ, ВІРИТИ *дієсл. недок.* **1.** (у що і без додатка) *(бути впевненим, переконаним у чому-небудь)* вірити: а тоє рєк'ши оуказаль имь роукы и ногы. а ѡни єщє нє вѣрили а в радости дивовали(с) (1556-1561 *ПЄ* 334); а вѣрѹ и єстємъ тоє надѣи, жє панъ Михайло Мышка самъ до того зрадєцкого пострєлєня Єго Милости князя Ярослава... єсть причинцою (Луцьк, 1564 *AS* VI, 239); ко(р)чмы... по(с)тановы(л), вѣрячи ижъ ты(м) мѣ(л) ѡкрѹтныє и(х) ѹми(с)лы змя(к)чити, в чо(м) ся нє ѡмили(л), абовѣ(м) врихлѣ кѹ та(к) вєлико(и) пєшъчєно(и) мяко(с)ти пришли (1582 *Кр.Стр.* 54 зв.);

жєна… втисноувши(с) мєжи ѡноую тижбоу лю(ди)и до(т)кноуласѧ краа ѡдєжѣ спса ха, вѣрачи… скоро бы(х) сѧ до(т)кнѹла ѡдѣнѧ боу(д)у оуздравлена; яко(ж) сѧ єи такъ з'стало (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 296, на полях); вєрѹ и(ж) того вм(л) сами для себє и прикладѹ добро(г) зъ себє по(с)тєрєжєтє (Володимир, 1595 *ЛСБ* 288); мы старожитной рєлѣи грєческой наслѣдѡвцы, лвовского и прємысского вл(д)кѡвъ, которыє вѣрат' и вѣрити кажѹтъ, и(ж) папѣжъ нє єстъ навышши(м) костєла бжєго справцєю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65 зв.); то(т) нашъ вожъ, розвивши хорогоє(в) кр(с)та в'збиваєт'сѧ на высокіє валы и мѹри нб(с)ныє, має(м) вѣрить бєспєчнє, жє и мы та(м) жє бѹдє(м) ѡпочива(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 206 зв.); Здавна в домоу моємъ гєрбъ кр(с)т… ѡборѡною и подъпорою мнѣ єстє: Которого сполєчнє… вѣрю жє ѡ(т) нєго за то нагородѹ ѡ(т)нєсоу (Дермань або Острог, 1603 *Лям.Остр.* 3);

(у що, чому, у чому і без додатка) *(приймати щось за правду)* вірити: коли привезуть которыи мещане киевскии жито до Киева рекою, або сухимъ путемъ, и будеть преоръ ихъ поведанью верити, колко будеть в суднѣ колодъ, або осмаковъ, тогды онъ подле ихъ поведанья маеть в нихъ мыто поколодное брати отъ колоды по грошу (Краків, 1511 *АЛРГ* 148); нн ѣ ли вѣритє. ѡто жь идє(т) година и южь єсть приш'ла. роз'бѣгнєтєсѧ каж'дый въсвоѧси. а мєнє самого ѡставитє (1556-1561 *ПЄ* 421); мнѣ я(ц)ко повѣди(л) штобы тая справа вся ѡ(т)вєзєна до милєнови(ч) алє я прє(д)сє томѹ нє вѣрѹ ѡ(г)лєдѣтє тоє справы в комори зѹбцо(в)ского (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 97); Але я для своее неукое Руси, которые, явныхъ геретыковъ въ томъ наслѣдуючы, а их кламливому писанію вѣручи, также смѣютъ называти папежа антихристомъ! (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 145); На що мѹ брата тєстамє(н)тъ нєбо(ж)чика… показовали, ижъ ѡ(т)далъ скри(н)кѹ до ска(р)бѹ… а нє до схова(н)ѧ. Чомѹ нє хотѣлъ Прокопъ вѣрити алє з гнѣво(м) вєлики(м) ѡ(т)ишо(л) з братства… и мовачи… маю тєжъ дѣти потрєба ми єи (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 3); А єсли не вѣрите моимъ листовным свѣдоцтвам, пошлѣте до Константинополя, а там и о томъ и о моем захованю увѣдаете (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); Панъ Єри(и) Голу(б)… словнє ѡфєрова(л)сє в рєчи з доброю прия(з)ню свою панѹ хлѣбовъскомѹ, чомѹ ѡнъ яко чоловєкъ добры(и) споко(и)ны вѣри(л) и такъ прє(з) ѹвє(с) актъ то(г) вєсѣля споко(и)нє прєтрвали (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.); слѡвамъ ихъ нє вѣрили (Чернігів, 1646 *Перло* 151); ґды на насъ при(и)дє… со(н) марны(и), нє маєшъ вѣрити, жє того причиною є(ст) твоє спаніє (серед. XVII ст. *Кас.* 94 зв.); **не до конца вѣрити всему** — не приймати все за правду: тєды то розѹмѣти, або яко сѫсѣдє бѹдѹчи оугожали ѡны(м), або и нє до конца вѣрити всємѹ, кгды(ж) Грєцкихъ писмъ рѹкописны(х) нє засаґлихмы, любо ты(ж) нєвѣрноє выданіє з' Дрѹкѡв Нѣмєцки(х) (Київ, бл.1619 *Аз.В.* 278).

2. (кому) *(мати довір'я до когось)* довіряти, вірити: мы…, дали есмо на повод свѣдоцства свѣткомъ митрополита его милости, межи которих… свѣтковъ дозволили выбирати Ленковои и сыном ее… шести свѣтков, которым бы они вѣрили (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 43); которыи повѣдали ап(ст)ломь тыи то рѣчи и яви(ли)сѧ прє(д) ними якобы ѡмыл'ныи и(х) повѣсти або лживыи и нє вѣри(ли) имь (1556-1561 *ПЄ* 331 зв.); если дей што по животе моемъ мужъ мой казати буде, не виръте ему, и все в него поберите (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 361); такъ суть обычае ихъ зепсованые, ижъ самижъ собе и своимъ намней верити не хотятъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017); такъ вєлє є(ст) баламѹ(т)ства ижъ нє вѣдати комѹ вѣрити (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); А якъже тутъ верыти Ѳилялетови въ такъ ясной неправде его?! (Вільна, 1599 *Ант.* 765); Ревнитєль: Оупріймый милосни(к), гала(т)… Завистный, заздростивый: завистный малжѡнокъ, котори и своєй жонѣ длѧ вєликои милости нє вѣри(т) (1627 *ЛБ* 108); Рєклъ Мѡисєй до бга: што єсмь я за чл҃вкъ, абы такъ рѣчь вєликѹю справи(т) // моглъ, и вѣрить мнѣ нє бѹдѹтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 81-81 зв.).

3. (в кого, в що і без додатка) *(дотримуватися релігійних поглядів, бути релігійним)* вірити: со слєзами ба могила. за на(с) грѣшны(х). и за всѣхъ вѣръны(х) хр(с)тьянъ. которыи жь вѣрать въ стѹю троицю (1489 *Чет.* 52 зв.); каждый который живє и вѣрить в мєнє нє о(у)мрєть навѣкы вѣришь ли ты томоу (1556-1561 *ПЄ* 396); А ѡн вѣдает иж правдивыє рѣчи вѣдаєт. абы и вы вѣріли. бо вѣрую иж ся то сталѡ. абы ся пісмо выполніло (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 96);

мови(л) євну(х) ѡто вода што(ж) ми заборонѧє(т) крє(с)титисѧ. рє(к) єму фили(п) є(с)ли зо всего сє(р)ца вѣри(ш) тогды сѧ тобѣ годи(т) (II пол. XVI ст. *КА* 43); Вѣрити имаеме, чомъ овунъ изъгладитъ грѣхы нашѣ и насъ справедливыми учинитъ (XVI ст. *НЄ* 209); яко бысмо вѣрили в него и вѣрне єго справовали по всхожденїи и по възнесенїи Г(с)немь на нбса къ Бгоу ω(т)цоу своємѹ (XVI ст. *УЄ Триг.* 96); Они вѣрили в прийдучого Христа, а мы в пришедшаго и... прийдучого вѣримо (Вільна, 1600 *Катех.* 67); Въ тые теды тры имена вѣримо и крестимося, яко мы ся отъ божественного писанія научили (1603 *Пит.* 13); Што́ бовѣмъ за пожи́то(к) слѡвы в Бга вѣрити, а дѣлы єго́ сѧ запира́ти (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); Котрые тылко въ тебе вѣрити будутъ, Певне ся тым, пред смертю вѣчною збудутъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 165); хс оучи́лъ... наро́ды ижь бы мо́глъ и́хъ до чого притѧгноу́ти абы вѣрили въ него (1645 *УЄ* №32, 182 зв.); Найпєрвѣй, и́жъ ма́ємѡ вѣрити и визнава́ти, же бгъ єди́нъ єст' в' сѡществѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 3 зв.); Потре́ба мо́цно вѣрити (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.);

(сповідувати яку-небудь релігію) вірити: А еслижъ такъ спроснымъ и явнымъ геретикомъ за тою конѳедерацыею вольно яко хотечы верыти, — а для чогожъ бы не мело быти вольно хрестияномъ старожытнымъ, братии спольной, которые зъ одъного насенья Духа Светого породилися, и единого Бога во Тройцы (славимого) вызнаваютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 665); Не слухай же тых баламутовъ, которыє тобѣ вдают, ижбы там церковъ божїя правдивая мѣла быти, где владза свѣтская з духовною змешалася,... где філософія поганская,... слово божіє выворочает и инако вѣрити кажет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); кгдыжъ коли волно жидомъ, туркомъ, татаромъ и иншого народу людюмъ яко хотячи вирити и набоженства своего заживати, поготовю церкви будованя трудно хто заборонити можетъ (Луцьк, 1620 *ПККДА* I-1, 15); патріарха... все, якъ съ початку, якъ здавна, якъ завше было, вѣритъ и заховуетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1081); А онъ, папежъ Формосъ, важился то отмѣнити и тое все попалити казалъ, а ведлугъ своего постановленя росказалъ инакшей вѣрити (бл.1626 *Кир.Н.* 19).

4. (кого ким, що) Визнавати: Чи(м) є(ст) лѣпшїй поря́до(к), Петра, апсла, або о што вы оусилоєте(с), папежа ри(м)ского, вѣрити головою цркви, на(д) ово, хс є(ст) гла́ва тѣлоу цркви (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 221); Церковъ светая Восточная завжды вѣрыла быти сакраментовъ светыхъ седмъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 192).

ВѢРИТИСѦ *дієсл. недок. (бути певним у правильності, правдивості чого-небудь)* віритися: Єдна́кже длѧ то́го не речемо же ро́дитъсѧ Ѿцъ ω(т) Сна, понєва(ж) оувє(с) в' не́мъ. Алє та́кжє и Снъ оувє(с) во всє(м) Дхѹ исто(т)нє и е́стъ и вѣритъсѧ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 242).

ВѢРИТЬ *див.* **ВѢРИТИ.**

ВѢРІТИ *див.* **ВѢРИТИ.**

ВѢРКА, ВЕРКА *ж., ірон.* Нове релігійне вчення: Изали Ѳиляле тъ хотелъ того, абы яко ему вольно, покинувъши науку и веру костела Рымского, в которой ся уродилъ, до геретическое веры прыстати, и што-день новую собе верку утворити (Вільна, 1599 *Ант.* 721).

ВѢРНЕ, ВЕРНЕ, ВИРНЕ *присл.* **1.** *(віддано)* вірно: король... видѧчи верныє заслѹги, которыиж ѡнъ Єго Милости завжды вернє, а справєдливє заслѹговал... далъ ємѹ именьє в Києвском повѣтє (Краків, 1519 *AS* III, 191); Ѡ здорови Твоєй Милости радбых слышал кождого часѹ, которого Твоєй Милости вѣрнє сприѧм, як властнє самъ собѣ (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); однакъ, же бачимо, ижъ уже онъ явне зъ некоторыми владыками до нихъ привезавши и зъ ними зъедночившисе, далшихъ намовъ зъ стороны зъедноченья не потребуетъ и щире и верне, именемъ нашимъ, отъ которыхъ се южъ отстрелилъ, отправовати не можетъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 522); на(м) то(т) идъ нічого зашкодити нє можєть коли бѹдемо стоѧти вѣ(р)нє прі єго сто(и) милости (к. XVI ст. *УЄ* №31, 43 зв.); Слоужѣтє рє́чи посполи́той потоу́жнє а вѣрнє (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 11); И ѡ єденъ Бокъ з Народо(м) По(л)скимъ становщи, Завщє вѣ(р)нє И менъжнє вшєляки(х) Нєприятєлє(в) Коронны(х), И маестату в(ш) К(р) М(л) громятъ (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3); Воиско Запорозкоє во́лности набы́ло Ты́мъ: жє вѣрнє Ѻйчи́знѣ, и Кро́лиом' слѹжило (Київ, 1622 *Сак.В.* 38 зв.); Также служебници моей..., которая

ижъ ми вирне презъ часъ немалый служила, теды золотыхъ пултораста ей одписую (Луцьк, 1641 *ПККДА* I-1, 74); Ты Хр(с)ту црви своѥмꙋ вѣрнє послꙋгꙋєшъ, и Вса по воли єгѡ стой справꙋєшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 43);

як належить: на ка(р)ность винного до ꙋрядꙋ належачого ѡ(т)сылати абы на роботѣ жа(д)ны(х) ростє(р)ковъ и сваро(в) и шко(д) нє бывало. Алє я(к) на мѣсци сто(м) цє(р)ко(в)но(м) зо всякою ꙋчтиво(ст)ю... вѣ(р)нє робо́ты пи(л)новали (Львів, 1598 *ЛСБ* 324); яко бысмо вѣрили в нєго и вѣрнє єго справовали по въсхождєнїи и по вѣзнєсєнїи Г(с)нємь на нбса къ Бгоу Ѡ(т)цоу своємꙋ (XVI ст. *УЄ Триг.* 96); Росказалъ тєды єзєкіа абы справлєны шпихлѣри вꙿ домꙋ г(с)днє(м), которихъ коли справлєно внєсєно такъ пєрьвотины якѡ и дєсатины, и што кольвєкъ были пошлюбили вѣрнє (серед. XVII ст. *Хрон.* 343);

згідно з умовою: а пнъ павє(л)... ма(и)стє(р) та(к) выготованя(м) яко и ѡ(т)даня(м) каменя та(к)жє в мурованю цркве камє(н) и роботу муровъ повинє(н) ѡ(т)давати вѣрнє ѡпатрнє и статєчнє выправуючи вє(д)лугъ ѡбовязку своєго (Львів, 1591 *ЛСБ* 159);

довірчо: И маючи я... злецєнъе, отъ... стрыя моего, листы, ему належачие, секретне албо // верне, отпечатати и прочитати и зась, своею печатъю запечатавши, до его милости,... отсылати (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 480-481).

2. Щиро: Здорова, щаста (!) *(позн. вид.)* Вашей Милости... вѣрнє зычꙋ и сєрдєчнє сприали (Бабин, [1540] *AS* IV, 245); Здорова, щаста и розмножена всєго доброго вєсполок с кнагинєю и с кнажаты Вашєй Милости, того вєрнє зычимъ на вєлє лат (!) фортꙋнных (Звенигород, 1546 *AS* IV, 499); во всѣхь потѣха(х) на часы дольгыє в(ш) м(л) вє(р)нє зычу яко бгомолєць в(ш) м(л) ꙋставичны(и) (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 113); ти(м) писаниє(м) наши(м) здорова ва(ш) мл(с)ти навєжає(м) и всє(г) добро(г) вашєи мл(с)ти ѡ(т) га ба вѣрнє зичи(м) (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 321, 1); Нє прєпоминайтє на(с) на то(м) свѣтѣ бꙋрливѡ(м) то(р)жєствєнно и вѣрнє заслоугы вашѣ выхвалаючы(х), наоучѣтє на(с) дорогами тыми ходити, которыми сами... до по(р)тоу нб(с)ного щасливє приплылистє (поч. XVII ст. *Проп.р.* 246 зв.); чого а оуставичный бгомолꙿца, оупрїймє щирим срдцємъ вѣрꙿнє мѣти зычꙋ вм(с) моємꙋ мо(с)цѣвомꙋ пнꙋ и патрꙋнови ѡного щаста (Почаїв, 1618 *Зерц. 4* ненум); О чомъ цалє тꙋши(м), жє Вм(с)... Тꙋю працꙋ нашꙋ... оу Себє... мѣти... зєзволи(ш): ховаючи зато такъ насъ вѣрнє зычливыхъ томꙋ Домꙋвствꙋ и вдачныхъ добродѣиста (!) прїатєлєй..., вꙿ звыклє мл(с)тивой ласцє своєй (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 4); Прєна(и)до(с)то(и)нѣ(и)шєму в Хри(с)тѣ... Пєтрꙋ Могилѣ... Здоровя ща(с)тя и до(л)голѣтнєго повожєня вѣрнє зычу и вѣншую (1636 *Лям. о приг.* 1 зв.); Тобѣ... здоровъя и щасливого поважєнъя ѡ(т) г(с)да бга вѣ(р)нє зычи(м) (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА* 124, 3, 31).

3. Точно, правильно: просимо абы то(и) листъ на(ш) вѣрнє ꙋ кождо (!) сꙋдꙋ и права бє(з) нарꙋшєня вшєляко (!) бы(л) при(и)мованъ (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 2); має(т) вѣдати хрє(с)та(н)ски(и) чита(л)ни(к) и(ж) тыи выклады сты(х) авторовь су(т) вѣ(р)нє выбраны (XVI ст. *КАЗ* 593); Панъ Лꙋкашъ ба(р)тниковичъ... Такъ с приходо(в), Якъ и(з) росходовъ ѡ(т)да(л) рахꙋнокъ добрє и вѣрнє рєшты що зостало ѡ(т)да(л) готовыми грошми зо(л) гі по(л)скихъ (Львів, 1608 *ЛСБ* 1046, 4); Абꙋвѣмъ вꙿ нєй маєтє правды довꙋды зꙿ писма С. вѣрнє оуказаны (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 32); Ижъ теды всѣ апостолы фундаментъ заложили такъ вѣрне и досконале кождый зособна на своемъ мѣстцу, якобы дванадцатъ фундаментовъ // было (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 356-357);

правдиво: кождыи(и) члкъ... пото(м) повинє(н) сꙋмнєнꙿє своє прє(з) сповѣдь стꙋю ширє (!) вѣрнє и нєѡблꙋднє прє(д) сщєннико(м)... ѡ(т)крити (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 907).

4. Чесно, справедливо: Я присєгаю па(н)у бгу в тро(и)цы єдиному на томъ ижъ будꙋчи мнє возны(м) маю вєрнє а пра(в)дивє... на то(м) врядє заховатиса (1566 *ВЛС* 14 зв.); она мне, яко цнотливая малжонка,... цнотливе а верне со мною // мешкаючи, сплодила и на светъ уродила мнѣ детя милое (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 18-19); яко(ж) много такы(х) єсть, жє забїваю(т)са троую(т), право(м) позыщє(т)... прє(з) иныє хва(л)шѣ а зрады доходать має(т)ности свѣта того, такого хс борони(т), срєбра и злота имѣти... алє що вѣрнє набывати єго працєю своєю прїзываючи ба на помо(ч), тєды нє борони(т) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 111 зв.);

(обов'язково) неодмінно: А иные листы, которые бы церквамъ належали,... тогды сынове мои церквамъ тымъ, которымъ будутъ належати, верне отдати маютъ (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 394).

5. *(остаточно у виборі)* твердо: Бо́азнь те́ды и тре́петъ нападе́тъ на ни́хъ, кгды зна́къ Кр(с)та ѡба́читъ в' на́съ вѣрнє оукгрѹнтова́ный, якѡ мо́витъ, Ве́сь днь простерлємъ рѹки моѣ до лю́дѹ нєвѣрѹючого, и противла́ючогоса мнѣ (Київ, 1632 *МІКСВ* 275).

6. Незмінно, весь час, постійно: Уприйме и верне намъ милые! (Люблін, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 246); Намѣстнику нашому киевъскому ѹрожоному кнзю ѡстаръю (!) ивановичу рѹжи(н)скому ве(р)нє намъ милому (Київ, 1581 *ЛСБ* 62, 2); ѡ(т)цѹ... гєнадию... доброго здоровя и дѹшє(в)наго спасения... ѡ(т) гда бга... вє(р)нє мєти зычу на до(л)гиє часы (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); Которыє єслибы що до(л)шє на(д) м золоты(х) выдали я... вѣ(р)нє милы(х) брати(и) поко(р)нє прошу..., нєха(и) то(т) выдато(к) вымєшкаю(т) в домѹ (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); Брацтвѹ храма ѹспеня Богородыцє ѹ Львовє намъ вє(р)нє милємъ налєжытъ (Устя, 1600 *ЛСБ* 351, 2 зв.); Пну вацлавѹ... по(д)воєводзємѹ пну филону... чашнику єго к(р) м(л)ти и судьи... вра(д)нико(м) нши(м) кгро(д)ски(м) киевъски(м) вє(р)нє милы(м) (Острог, 1602 *ПИ* №25); Славетнымъ войтови, бурмистрови, райцомъ, лавникомъ и всѣмъ мещаномъ места нашого Киева, вѣрне намъ милымъ, ласка наша королевская (Краків, 1605 *ЧИОНЛ* V-3, 143); вшєляки(х) радостны(х) потѣ(х) ѡ(т) ха ба... вмтя(м) вѣрнє мѣти зычимо (Жовчів, 1609 *ЛСБ* 424, 1).

Див. ще **ВѢРНО.**

ВѢРНЕЙ *присл. в. ст.* Точніше, правильніше: То пак пишеш до нас, абыхмо дозволили тобє там... писара твоєго держати, которыйбы там былъ и того мыта съ стороны твоєє тєж приглєдал, // абы тоє мыто тым пилнєй и вєрнєй было выбирано (Вільна, 1540 *AS* IV, 261-262).

Пор. **ВѢРНО.**

ВѢРНИЙ *див.* **ВѢРНЫЙ.**

ВѢРНІЙ *див.* **ВѢРНЫЙ.**

ВѢРНО, ВѢРЪНО *присл.* **1.** *(віддано)* вірно: тоти истинніи наши вѣрніи болѣри... слоужили нам право и вѣрно (Хуші, 1528 *DBB* I, 26); тот истыніи слѹга наш Матєяш Їѡаныи слѹжил нам право и вѣрно (Васлуй, 1537 *МЭФ* 47); Бгъ ми ты ѡ х(с)е помощъ и ѡброна, и ѡ(т) всяки[х] враго[в] тве(р)даа заслона, ѹкрѣпи мя тобѣ вѣрно работати, на грѣха и врага мужественно стати (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 82);

(чесно, зі щирою вірою у що-небудь) вірно: Ту есть посредѣ насажденно духом святым жизни вѣчной разумное древо, плод вѣры безсмертия всегда родячее, которого поживаючие вѣрне и достойно смерти не узрят во вѣки (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 168);

як належить: та(к)жє хочємо бы(ти) вѣрными строитє(л)ми вшєлаки(х) добръ... црковныхъ, та(к) ты(ж) и ѡ школу... и ѡ бо(л)ници нищи(х) промышлати, и вши(ст)кими маєтностями цє(р)ковными вѣрно стройти (Городок, 1591 *ЛСБ* 177).

2. Щиро: Єго же мнозіи людіє наслѣдують, кото́рыи вѣрьно Христу не пріають. Называ́ючиса имя хрестианы, дѣла же их творять яко же поганы (к.XVI ст. *Укр.п.* 84); то пєрєписѹючи всѣ(м) до вѣдомости яконапру(д)шє(и) доносити повєливає(м) абы мл(с)ть бжию и блгословєніє пастырскоє на всѣ(х) мл(с)тєхъ вши(х) зоставало которого вѣ(р)но сприяє(м) (Київ, 1628 *ЛСБ* 501, 1 зв.); чи(м) бысмы всѣ мл(с)ти хвы... доступити мо(г)ли, чого и собѣ и побо(ж)ности вшо(и) вѣрно сприяємъ (Корець, 1629 *ЛСБ* 502).

Див. ще **ВѢРНЕ.**

ВѢРНОСТЬ, ВѢРНОСТЪ, ВЕРНОСТЬ, ВЕРЪНОСТЪ, ВЕРЪНОСТЬ *ж.* **1.** *(відданість)* вірність: Я то бачачи, иж так цнотливого выхованя паненства своего ко мне малжонства своего верность принесла,... записую жоне моеи... часть... трех именей моихъ (Здолбунів, 1551 *АрхЮЗР* 8/III, 25); Кнаэь Ярослав Соколинский,... намъ з отецства своего ѹ верности добрє са ѡбєцѹєт (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); напи́сано е́стъ всє твоє а(л)ка́на, напи́сана е́стъ вса твоа вѣрность ма(л)же́(н)ства (Вільна, 1596 *З.Каз.* 78 зв.); Ревность апостолскую в серцах роспалѣте и вѣрность къ богу щире покажѣте (к. XVI ст. *Укр.п.* 88); И ла́ска Па́на и́хъ, за́вшє всѣмъ и́мъ слѹжи́ла, Кгды́жъса на и́хъ вѣрности нѣкгды нє мыли́ла (Львів, 1614 *На г. Бал.* 2 ненум.); всѣхъ ва(с) напомина́ю: Абыстє в' вѣрѣ своє́й сто́й мо́цно тр'ва́ли И вѣрность Кролю Па́нѹ во всє́мъ захова́ли (Київ,

1622 *Сак.В.* 39); а вы Жо́ны мѣйте до́сыть на мѹ́жωвъ ва́шихъ любо́вной чи́стости: в' бо́азни, и в' щи́рой вѣрности (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 93); которимъ таковимъ своимъ поступъком менованые подданые право посполитое зневажили, верность подданъства паном своим зламали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 113); ко́халсѧ нє помa̋лѹ Пєнтє́фрїи съ слѹ́ги тако́во́гω смо́трѧчи на вѣрность и дѣлность єгω вєли́кѹю (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

2. Щирість: Па(н)ѹ Василию Кра(в)цєви по(з)волили(с)мо за вє(р)но(ст) послѹ(г) єго на крѹ(н)тє мє(ш)канѧ и(з)бѹ с ко(м)на(т)кою подлѧ школы ты(л)ко до при(ш)лого вєликоднѧ с ко(н)дициєю абы(с) и(з) чєлядю рємєсла своєго во всє(м) скро(м)нє захова(л) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 24 зв.).

3. Чесність: ко(ж)дого Рокѹ, при ωбира́ню Бра́тїй ста(р)шихъ, ωныє що на урадѣхъ // прє(з) рω(к) были, Ли(ч)бѹ прє(д) всє́го бра́тїєю чини́ти маю(т), вѣрно(ст) свою всѣ(м) ωсвѣ(д)ча́ючи (бл.1623 *ПВКРДА* I-1, 43-44).

4. Справедливість: Якоє ко́львєкъ прєложє́н'ство и звѣр'хность, кто вѣрєнъ в ма́ло(м) и в мно́го(м) має(т) вѣрность (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.).

5. Певність: Достовѣрность: Достатєчнаа вѣрно(ст) (1627 *ЛБ* 32);

(упевненість у чомусь) віра: А если хто жестокосерд и не вѣрит моему речению, сам досведчит и узрит их латынски костел во лжи сей, и лжа посреди его и над ним царствует, и в вѣрности будет (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 184).

6. *(точне дотримання, виконання чого-небудь)* точність, правильність; пильність: а затымъ всє до́броє пода́стъ, на сѹдахъ вѣрность и справєдли́вость, въ Мѣстахъ' згода и мл(с)ть (Київ, 1632 *МІКСВ* 269); то тро́є, щ҇о сѧ вы́шє(и) спомина́ло ба́рзо здѹби(т)… абы(с)… бы(л) моу(д)ри(м): то є(ст) нѣчо́го нє ро(з)бира́ючи… з ты(х) рєчи(и) кото́рыє ти бѹдѹтъ роска́заны; алє со вса́кою простото́ю и вѣрностю послѹшанїє твоє завшє ω(т)дава(и) (серед. XVII ст. *Кас.* 60).

7. *(у сполученні із займенниками* **вашъ, єи, твой** *вживається як форма звертання, титулування)* ваша, її, твоя вірність, величність: А такъ хочемъ мѣти, по вашей вѣрности, и приказуемы, абы вѣрности ваши, о томъ вѣдаючи… Мелентия Хребтовича за власного архимандрита… мели (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 66); пи(л)нє жєдає(м) жєбы ваша вє(р)но(ст) трвалє и нєпоколєбимо ѹ вѣрє своє(и) хр(с)тия(н)ско(и) пребывали (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); Прото…: приказуемъ верностямъ вашимъ, абысте… // всѣ таковые справы…, откладали (Краків, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 457-458); Ста҇ѧ Васили́сса Авва́тїа ω дш҇а́хъ прєста́влшихсѧ ты(х) Инокйнь, кото́рыи єи вѣрности ѧ́къ ска́рбъ нѣѧ́кїись порѹ́чєны были Мл҇твы оуставичныи… ω(т)правова́ла (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 155); И(ж) дє(и) вє(р)но(ст) твоя кн҇жє ку(р)пски(и) кгру(н)ты в ни(х)… поω(т)нима(в)ши… и до имєнє(и) свои(х)… привє(р)нѹлъ (1582 *ЖКК* II, 153).

ВѢРНУТИСѦ *див.* **ВЕРНУТИСЯ**

ВѢРНЫЙ, ВѢРНИЙ, ВѢРНЇЙ, ВѢРЪНЫЙ, ВѢРЬНЫЙ, ВЕРНЫЙ, ВЕРЪНЫЙ, ВИРНЫЙ, ВІРНЫЙ, ВѢРЕНЪ, ВЕРЕНЪ *прикм.* **1.** Відданий, вірний: А на болшѹю крѣпость и потвръждєнїє томѹ въсємѹ вышєписанномоу вєлѣли єсмы нашємѹ вєрномѹ Тъѹтѹлѹ логофєтѹ писати и нашѹ пєчать завѣсити к сємѹ листѹ нашємѹ (Васлуй, 1502 *BD* II, 200); мы дєй тогды з ласки нашоє за єго к нам вѣрнѹю слѹжбѹ тоє мыто… вєрнѹли ємѹ (Вільна, 1506 *AS* I, 133); мы вжо потом братѹ єго, кнѧзю Янѹшѹ и ємѹ тєж самомѹ за их вѣрныи к нам послѹги тѹю зємлю…, подлє рѣки Вижвы дали и мєновитє границы на привилю нашим им ωписали (Краків, 1538 *AS* IV, 171); И посполу с тыми лю(д)ми вашими а мы хочємо посла(ти) и наши люди до(б)рыи и вѣрныи и да бѹдѹ(т) видєти дѣло вашє тои цє(р)кви (Сучава, 1558 *ЛСБ* 22); Нє глади(ш)сѧ на вѣкъ свой шєди́вости полны(и), Нє бороини(ш)сѧ пра́цы нѣкгды бы́ти во́лный. Яко вѣрный слѹжє́бникъ оу Па́на своє́го (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); вѣ(р)ны(и) въ слѹжєнїѣ ра(б) г(с)пда своє(г) въ братїи(х) чынонача(ль)ни(к)… рома(н) стрѣлє(ц)ки(и) (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 1); Прє́то ра́дѹйтєсѧ Тєωлїоѓωвє ст҇ыи, ω҇то Бж҇їй Гла́съ, Мо́витъ до ва́съ. Рабы́ мωи до́брїи, и Вѣрныи, Понє́жє вы́ пра́цѣ свой прилωжи́ли, А тала́нты мωи оумножи́ли (Чернігів, 1646 *Перло* 53).

2. Вірний, незрадливий: кды(ж) є(ст) мєжи німи любо(в) братє(р)скаѧ а гдє(ж) быває(т) мєжи лю(д)ми любо(в) а мл(с)ть вѣ(р)наѧ и правдиваа

та(м) х͠с са(м) межи німи пребываеть (к. XVI ст. *УЄ* №31, 195); вѣрный єсть в' ѡбѣтницы, и щодробли́вый в да́тка(х) ѡкрѡ́тный ѡнъ... ба́рзо велико́ю... сро-кгѡ(ст) проти́въ жидѡ(м)... показа(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 229 зв.);

(який зберігає подружню вірність) вірний: Я... бо́дочи цѣлый на здорови и на смысле моем... и достаточне досвѣтчивши... цнотливое, а верное захованє яко правоє, а верное малженки ко мнѣ, мо́жо своємо, очинил єсми тот запис и записою... жонє моей намилейшой... со́мо пѣнажною сем тисач золотых (Краків, 1539 *AS* IV, 177); его милость мене, // малжонку свою, милуючи, въ кождых пригодах и форобах моих не опускалъ, одно во всемъ ласкаве а добротливе, яко на верного а доброго малжонка належит, показовалъ (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/III, 44);

постійний, незмінний: Што́жъ єще́, гды́ по́йзримъ на жи́тіє... Євѡйміа..., и гды́ тогѡ́ по́стопки розбира́ти бодємъ, ано Богобо́йнє,... жи́лъ... в'... оучи́нкахъ до́бры(х) бы́лъ вѣрнымъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 165).

3. Правдивий, істинний: вы́полнилиса тыє ре́чи, кото́рыє дв͠дъ ѡпѣвае(т) вѣрше(м) пра́вы(м) и вѣрны(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 300 зв.); И поповаю я слогъ своихъ, Ѡ(т) которихъ маю приязнь прихилною, И въ кождой годинѣ бодємъ мати вѣдомость вѣрною (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 18); И то́е діалєкти́цки(м) кгвалто́вны(м) оусилова́нієм и мала́рскими ри́сами, а не ра́чей д͠хо́внымъ ѡсвѣче́ніемъ и вѣрнымъ вызна́ніемъ ствердити и змоцни́ти оуси́лнє косилъса (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 210).

4. Правильний, безпомилковий; *розм.* вірний: Только въ томъ упоминаю чытельника побожного: абы, видечи... доводы... не заразъ тому веры додавалъ; поневажъ показалася баламутьня его, яко естъ вернымъ въ прекладаныю писма чужого (Вільна, 1599 *Ант.* 899); те́ды то розомѣти, а́бо я́ко со́сѣдє бодочи оугожа́ли ѡ́ны(м), або и не до конца́ вѣрити всемо, кгды(ж) Гре́цкихъ писмъ ро́кописны(х) не засаглихмы, любо ты(ж) не вѣрное выда́ніє з' Дро́кѡ(в) Нѣме́цки(х) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 278); на то далъ панъ митияшъ котроє з промыслу своего прыдобылъ... до того и поясъ срѣбрны(и) з котрого пѡ рахо(н)ко прысто(и)ного вѣрного в котро(м) презъ лѣ(т) шесть ляборова(л) квитоемо оволняемо и(ж) ся досы(т) церкви стало (Львів, 1640 *ЛСБ* 1055, 27).

5. Відповідний, рівний, однаковий: Мо́жетъ ли са мо́вити, же посполи́тоетъса с(т) Д͠хъ, в' роже́ню С͠на, абы бы́лъ вѣренъ во все́мъ ро́вный Ѡце́ви (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 266).

6. Неминучий; *розм.* вірний: ѡ вѣрнаа оутѣчко, гдє кромъ воун'тъпли́вости оутоноу́ти ти́ пріидетъ, ѡ здоро́ваа пора́до, през' котро́ю коне́чне згинóти моу́сишъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 38 зв.).

7. *(який визнає, сповідує догмати певної віри, релігії)* вірний: Єв(г)листа выписоує заповедаючи абы(х)мо не приводили на лихоє ближ'нихъ але наказовали а вѣр'ни боудоучи б͠оу, слоужили ємоу тыжь ѡ десати прокажен'ныхъ и ѡ ѡчищенію и(х) (1556-1561 *ПЄ* 295); видишъ, Лазаръ умеръ, чомъ бывъ вѣрный, та бывъ понесюнъ... у царство небесное (XVI ст. *НЄ* 149); Ѡто(ж) хр(с)тїанє вѣрныи прїидѣмо(ж) мы до чоуйно(с)ти ср(д)цъ свои(х) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 66); и́нїиже а́гглѡвє, при вѣрънызъ ч͠лцехъ, соу́тъ строужами (Почаїв, 1618 *Зерц.* 5 зв.); тыи антихристове не самы истыи діаволы сутъ ...але чловѣцы, а тыи — не ледаякіи, але // стану не послѣднего, за вѣрныи ся удаючи и благочестіа показуючіи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 316-317); М͠ѡли(м) ѡ(т)че ст͠ый, Абы та́а во́ла твоа́... всѣхъ на́родовъ въ єдино́й Вѣрѣ събра́ла. Абысмѡ на́ земли без грѣха, якѡ А́гглѡве всѣ жи́ли... // Ѡто та про́симъ вѣрныи ч͠лвѣки (Чернігів, 1646 *Перло* 17 зв.-18); хр(с)тїанє вѣрныи оупокорайлоса б͠оу сътворителю своемоу а стараймоса ѡ томь крычѣмь до него не тылко го́бою (XVII ст. *УЄ* №88, 33 зв.);

у знач. ім. (той, хто визнає догмати певної віри, релігії) вірний: приидѣ(м) и поклонѣмса вси вѣрнии кр(с)то г(с)ню (1489 *Чет.* 25 зв.); Але тоє цр(с)тво напра́вити, а приверноути ѡбица(л)... ѡномоу го́рнє(мо) цр(с)тво... где ю(ж) вѣрных' свои(х)... ѡжидає(т) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 156 зв., на полях); тебе яко непослушъного... ѡ(т) испо(л)нения црко(в)наго соборне ѡ(т)сечемъ и ѡ(т) всего ѡбъщения вѣръны(х) ѡ(т)лочимъ и анаѳеме... ѡ(т)дадемъ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255, 1 зв.); Христос — глава вѣрънымъ, а єресем — па́па (к. XVI ст. *Укр.п.* 78); Ѡ кре́стѣ пред' тымъ, вѣрных' забива́но, к'гды в' ихъ се́рцах', вѣры добыва́но (Дермань, 1605 *Нал. На г.Остр.* 6); Кола́да́

Ко́ждый вѣрный сего дна дхомъ веселиса: А на пристьє Хви пилнє готовиса (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); Тогда́ забива́лъ ѡте́цъ пога́ни(н): вла́сногѡ сы́на свое́гѡ хрестїа́нина…, и бра́тъ бра́та, и тогди́са найдова́ло; зла́то и ѡ́лово; вѣрныи и зловѣрныи, кото́рыи для сме́рти доча́снои; ѡ(т)рѣка́лиса Хр(с)та (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); Подхиль, пане, твоих палацов заслоны, А блюзнѣрцом твоим срого ся постави… Котрие святости твои укаряют А при них і вѣрних сурове вбивают (1648 *Елег.* 153).

8. *(який заслуговує довір'я)* надійний: Кто есть в малой рѣчи вѣрнымь и оу великои рѣчи есть вѣрнымь (1556-1561 *ПЄ* 292); ѡ(т)… пна Пєтра Конаше́вича Сага(и)дачно(г) при добро(й) памєти а здоровомъ ѹмы(с)лє в хоробє своє(й) бѹдѹчи… вє(д)лє… ѡ(с)та(т)нєє воли оного, которѹю в духовницы ѡ(с)та(т)нимъ тє(с)тамє(н)томъ запєчатовалъ и спорядити вєлѣлъ, шафаровъ и вѣ(р)ныхъ дїспозиторѡвъ тисячє(й) по(л)торы золоты(х), которыхъ на школу… офѣро́валъ (Львів, 1622 *ЛСБ* 490, 1); Вы мі́ра сегѡ́ види́могѡ строи́тєлѣ, и на́шѣ всєгда́ вѣрныи храни́тєлѣ. Ра́дѹйтєса Агглѡвє всѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 41).

9. *У знач. ім. (уповноважена особа)* повірений: ѡни два возы,… в домъ мытны(и) ко(н)ми своими припровади(ли) и,… послали до ла(н)твоита и до бу(р)мистра, просачи ѡ дво(х) вєрныхъ (Луцьк, 1565 *ТУ* 111); тыи вє(р)ныє, которыє были з уря(д)у приданыє мє(ст)ского, на тоє посланы… пєрє(д) врядомъ свои(м) на то(м) же часє и дня того(ж), которого ся таковы(и) кгва(лт) и мо(р)дъ сталъ, до книгъ мє(ст)скихъ в тыє словы вызнали (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118); Которые вѣрные тамъже сознаваютъ, ижъ кровъ на кошули у тое то Полажъки свѣжую видели (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 410).

◇ **до верной руки, до вѣрныхъ рукъ, къ вѣрной руцѣ** *див.* **РУКА.**

ВѢРНѢЙШИЙ, ВѢРНѢЙШІЙ, ВЕРНЕЙШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(відданіший)* вірніший: дознавши Демида Войткевича, земянина нашого, заслугъ, который зъ детинства своего при дворе нашомъ служилъ и хотечи его охотнейшого и вѣрнѣйшого мети, билъ намъ чоломъ, просечи насъ о хлѣбокорменя (Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/I, 75); не маючи у себе лепъшого, вернейшого и зычъливъшого приятеля, яко малъжонъку мою… всю маетъность… малжонцы… отписую (Загайці, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 426);

у знач. найв. ст. найвірніший: Що сынъ ма́тцѣ пови́ненъ ве́лце оукоха́ный: Що слѹга́ Па́нѹ в' єгѡ ла́сцє выхова́ный… То́сь оучини́лъ сынъ Цркви, Ѡ(т)чє Прєчєстнѣйшїй: То́сь спра́вилъ слѹга Бгѹ, и єстєсь вѣрнѣйшїй (Київ, 1632 *Євх.* 298).

2. Певніший, надійніший: Ѡбы́чай твой нєха́й боу́дє(т) на(д) сло́во вѣрнѣйшїй (Острог, 1614 *Тест.* 144); ѡ́чи те́ды вѣрнѣйшїє сѹть свѣдкѡвє нѣжъ слѹхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 282).

ВѢРОВАВШИЙ *дієприкм. у знач. ім. (той, хто визнає існування Бога; релігійна людина)* віруючий: ма(т)ѳєи(ж) оубо прьвѣє всѣ(х) написа єв(г)лїє єврєискы(х) (!) языкомь, къи жє // ѡ(т) єврєи вѣровав'шимь… прєложи жє сїє іѡан' нь ѡ(т) єврєиска языка на єл'лин'скыи (1556-1561 *ПЄ* 17-17 зв.); Чадо Тите, от всего болшей, что есми тебѣ глаголал, в таемницѣх вѣры изобразил, — учи, иж бы старались вѣровавшии добрым дѣлом прилѣжати; сия бо суть полезна человѣком и добра (1608-1609 *Виш.Зач.* 212).

Див. ще **ВѢРУЮЧИЙ, ВѢРУЮЩИЙ.**

ВѢРОВАНЄ, ВѢРОВАНЬЄ *с.* Віра, вірування, віросповідання: Не явно ли всему свѣту есть, яко только в папину главу и насильство вѣрованью согласни твои латынники суть, а в плодоношению християнства от всѣх язык латынский род и вшетечнѣйший, нестаточнѣйший и гордѣйший есть! (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 180); Послѹша́нїє: Послѹше́нство, покорє(н)є, вѣрова(н)є (1627 *ЛБ* 89).

Пор. **ВѢРОВАТИ.**

ВѢРОВАТИ, ВЕРОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (чому і без додатка) *(бути переконаним у чому-небудь)* вірити (у що і без додатка): Бо бы Жидове обчого за Месіяша своего николи не приняли, которые запевне вѣруютъ и теперъ то твердятъ, же Месіяшъ прийти маетъ зъ ихъ народу (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 159); томоу нимало нє чюдѹйса, и я томоу вѣрѹю що трафлає(т)са и то в' вашей зємли інѹкоу, иж' часо(м) и пєрєначѹє(т) в' ко(р)чмѣ (п.1596 *Виш.Кн.* 249); видишъ, ажъ не вѣровали и братя его за муку вѣчную (XVI ст. *НЄ* 149); Вѣрѹй быти свѣтъ то(т) сказитєлнымъ, понєва́жъ таки(м) и єстъ, алє по зєпсова́ню знѡ́вѹ в нєсказітєл'-

ность боўде(т) переменен (Острог, 1614 *Тест.* 137); Але ты, правовѣрный, познавши непріятеля душного козни, вѣруй, ижъ Фотій... столицы... поднявшись, грѣха за то не попалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 744); fido, вѣрую (1642 *ЛС* 197); многого на(с) таковы(х), и(ж) правдѣ бж҃ои не хочемо вѣровати... рыхлѣ(и) воро(ж)кам оувѣримо кгды бꙋ(д)(ꙋт) баламꙋтити (1645 *УЄ* №32, 70);

(в кого, в що, кому, чому, о кім, без додатка) *(бути релігійним, вірити в існування Бога)* вірувати: и почали вѣровати въ ст҃ꙋю троицю (1489 *Чет.* 40 зв.); Бл(с)вние макария... мещаномъ и вси(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тьяномъ нш҃го закону греческого вѣрꙋющи(м) бе(з) порока во свтую живонача(л)ную тро(и)цꙋ (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); Пото(м) пакь пришоль до алєксандрыи и... многыхь в' хр(с)та вѣровати наоучиль (1556-1561 *ПЄ* 126); сїю дшеполєзноую книгоу єв(г)лїє оучитєл'ноє к лоуч'шємоу пооучєнїю... народомъ въ ха вѣроующи(м) дали (Львів, 1585 *УЄ* №5, 2); єрєтикѡ(в)... Кири(л) сты(и) потлꙋ(м)лає(т), которїи зле вѣрꙋю(т) ѡ снꙋ бжо(м) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 85 зв.); Кто метъ вѣровати слову Божому, тотъ будетъ вытъвязанъ вытъ грѣху (XVI ст. *НЄ* 52); Такъ возлюбил Богъ мир, же Сына своєго єдинородного послалъ, абы кождый, вѣруючи в него, не погинул, але абы мѣлъ живот вѣчный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); Отповѣдѣлъ ему [Володимеру] Философъ, ижъ на правици будутъ стояти тыи, которыи вѣруютъ въ Господа..., а на лѣвици тыи стоятъ, которыи въ Бога не вѣруютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 975); Снꙋ Бжїй блгословєнный, На земли плотїю явлє(н)ны(и). // Вѣрꙋемъ тѧ быти слово Бжїє, Въ плоти намъ изявитєлноє (Чернігів, 1646 *Перло* 24 зв.-25).

2. (кому, чому і без додатка) *(довіряти комусь, чиїм-небудь словам)* вірити: послали єсмо и(з) симъ листо(м) нш҃мъ мєща(н) здєшни(х) лво(в)ски(х)... вш҃а мл(с)ть ра(ч)тє имъ вєровати и спомогати вє(д)лугъ мо(ж)ностє(и) вш҃є(и) мл(с)ти (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); ино мы па(к) вш҃є(и) блгоч(с)тии поко(р)нє проси(м) и жадає(м) ра(ч)тє того ѡбрєчєно(г) младє(н)ца... изь єго товаришє(м)... в(ѣ)рꙋ(и)тє и(м) и пропу(с)ща(и)тє и(х) доброво(л)нє (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1 зв.); а к(д)ыжь пришо(л) в домь тєды пристꙋпїли до нєго ѡныи слѣпыи и мови(л) имь їс вѣроуитє ми и(ж) ва(м) могоу тоє оучинїти (к. XVI ст. *УЄ* №31, 132); Да не возми нихто сихъ словъ ложю, но вѣруй, истина бо есть все (поч. XVII ст. *КЛ* 83).

3. (на що) Надіятися: а они // пушли за нимъ онь до хыжѣ и вѣровали на доброту и на млть (!) его, такъ добыли здоровя (XVI ст. *НЄ* 108-109).

ВѢРОВАТИСЯ *дієсл. недок. (про Бога і Св. Трійцю)* визнаватися: Ѡдинъ бг҃ъ который перє(д) всєми и на(д) всєми, и въ всѣхъ... вѣрꙋєтсѧ и выславоуєтсѧ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 46 зв.); а ꙋвоє, то єсть трй пєрсонами, ѡ(т) побожныхъ православныхъ и вѣрꙋєтсѧ и выславꙋєтъсѧ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 278).

ВѢРОЗУМѢТИ *див.* **ВЫРОЗУМѢТИ.**

ВѢРОЯТІЄ *с.* Достовірність: о що для лѣпшого вѣроятія упросила пана атамана, на тот часъ будучого въ Чигринѣ... о при(ложеніе) печати (Чигирин, 1630 (?) *ЧИОНЛ* VIII-3, 17).

ВѢРУТНЫЙ *прикм.* (*стп.* wierutny, wierudny) справжній, явний: Дамасъ папежъ южъ былъ умеръ, насталъ якийсь вѣрутный збродень, же ажъ мусѣлъ Еронимъ до Ерусалиму з Вавилону, албо затрвоженья, утѣкать (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 274).

ВѢРУЩИЙ *прикм.* Вірчий. ◇ **листъ вѣрущий** *див.* **ЛИСТЪ**[2].

ВѢРУЮЧИЙ, ВЕРУЮЧЫЙ *дієприкм. у знач. ім. (той, хто визнає існування Бога, релігійна людина)* віруючий: постановляємъ: абы по Рымъской церъкви, которая... надъ всими иными порадное власти маетъ зверхъность, яко то мати... веруючыхъ и учительница... столица перъвое... местце... маетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 513); Имъ то признаваетъ, же они "сталися узоромъ всѣхъ вѣруючихъ" и наслѣдовцами церквей Божіихъ (1603 *Пит.* 5).

Див. ще **ВѢРОВАВШИЙ, ВѢРУЮЩИЙ.**

ВѢРУЮЩИЙ *дієприкм. у знач. ім.* (*цсл.* вѣроующии) Те саме, що **віруючий:** а тѣло его стоє и ч(с)тноє, и нн҃ѣ єще пребыває(т) и оулѣченїє неи(з)ре(ч)нно вѣроующи(м) подає(т) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 38 зв.); Бл(с)веније бжие и блг(д)ть стг҃о дха бꙋди на всѣ(х) вѣрꙋющи(х) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

Див. ще **ВѢРОВАВШИЙ.**

ВѢРШИКЪ, ВѢРШЫКЪ, ВИРЪШИКЪ *ч.* Віршик: Подобно-сь не// чыталъ оного виръшика:

"кламливый езыкъ ненавидитъ правды, а уста слизкие справуютъ упадъки" (Більна, 1599 *Ант.* 947-949); Абы(с) то(и) малы(и) упомино(к) тыє вѣршыки ѡ(т) мєнє на(и)низшого слуги своєго вдя(ч)нє приняты рачи(л) (1636 *Лям.о приг.* 2 зв.); з҃ єдиногѡ // вѣршика двѡ(х) або тро(х) слѡ(в); мóжє дóбры(и) казнодѣѧ кáзанѧ повѣсти (Чернігів, 1646 *Перло* 8-8 зв.); Тои хорóбы всѣ зарáзы и шкоды, котóріи з нєи похóдѧть ѡ(д)ны(м) вѣршико(м) пѣнъ҆нє за(м)кнѹлъ... пророкъ двдъ (серед. XVII ст. *Кас.* 134 зв.);

строфа: сты(й) августи(н) выкладáє(т) ѡный вѣрши(к) псáл҆моу єднóго. мы(ш)ца грѣшны(х) сокрѹша(т)сѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 301).

ВѢРШОПИСЪ *ч. (той, хто пише вірші)* поет: А пéрвый зо всѣхъ, то вы́мыслилъ, три, мовлю, Пѣсни, на Выображéн҆є мнѣмáю Стóи и Живоначáлнои Тр(о)цы, Вєли́кіи Вѣршопи́съ Кóсма (Київ, 1627 *Тр.* 9).

ВѢРШЪ, ВѢРЪШЪ, ВЕРШЪ *ч.* **1.** *(поетична, ритмічно організована, переважно римована мова; протилежне прозі)* вірш: Стародавны(й) поєта гречє(с)ки(м) вє(р)шє(м) хорошє написа(л) (1582 *Кр. Стр.* 33 зв.); Євсéбій ѡ по(д)вы(ш)шéню кр(с)та мóвачи твє(р)ди(т), иж хс нє инáчєй оучинілъ, тылко я́къ чи́нѧ(т) цєсарѣ и гєт҆мáни слáвныє, котóрыє... триоу(м)фъ вѣ(р)шами сли́чнє выкрикáю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 300); Стѹдітѡвє вéдлѹгъ наслѣдовáн҆ѧ ѡнюгѡ... наѡсобли́вѣи Пѣсни споради́вши и Вѣршєм҆ написáвши, и и́ныи в҆ тóй Книзѣ, по нѣѧкой части ѡ(т) Ѡцєвъ згромáдивши и забрáвши (Київ, 1627 *Тр.* 9).

2. *(поетичний твір, написаний з римуванням рядків)* вірш: Поведаютъ о зацномъ поете Греческомъ Пиндарусе, ижъ, написавши вирши неякиесь, невесте... оѳѥровалъ, въ которыхъ полно было прикладовъ и подобенъствъ розмаитыхъ (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1053); князь Семенъ Михайловичъ Лыко... съ тымъ се светомъ пожегналъ, где забавы и некоторые справы рицерские виршами коротко выписую, чого самъ, при боку его будучи, почасти естемъ сведомъ (поч. XVII ст. *КЛ* 91); Акрóстіхісъ, краєгрáн: Рóжаи вѣрша тáкъ злóжєны(и), жé навы́шшіи литéры и головны́и имѧ́ якóє áбо мóвѹ замыкáю(т), прє(з) глáвы вѣршѡ(в) пєрєхóдѧчи (1627 *ЛБ* 174); Лѣторóсль Наѹ́къ, шостаѧ, ѳалиа, Тóєстъ, цвичє(н)є в҆ писа(н)ю Вѣршѡвъ вєсóлыхъ (Київ, 1632 *Єв.* 302);

(вітальний віршовий твір на Різдво чи Великдень) вірш: На рж(с)тво га бга и спса нáшего іс ха вѣршѣ, длѧ оутѣхи правосла(в)ны(м) Хр(с)тіанѡмъ (Львів, 1616 *Бер.В.* 65); Вѣршѣ На пресвѣтлый день воскресеніа Христова (Львів, 1630 *Траг.п.* 173); А при тыхъ ѡтрóжкахъ, и Вѣршах҆, мáєтъ я́кій Млодєнє(ц) мóвити ѡрáцію сі́ю до слѹхáчѡвъ,повáжнє. Ѡрáціѧ На преслáвный днь Рождєства Сна Бжіа, Гда нáшєгѡ Ісъ Ха (Чернігів, 1646 *Перло* 58).

3. *(частина великого поетичного твору)* рядок, строфа, розділ: А его светобливость,... нахилившисе самъ до насъ, праве отцовски, колько виршюв мовилъ (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 483); Григорій Назиянскій на плягу мѣста вѣршъ тринадцатый пишетъ (1603 *Пит.* 57); На óко то ѡбáчишъ Читéлникѹ..., гды спóйзришъ, в҆ Виленскіє и Острóзкіє Трéбники, в҆ котóрыхъ... // ...полóжєно вѣршъ трéтій псáлмѹ ѳі гѡ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4 зв.-5); прéто пожитéчнѣ(й) розѹмѣю(т) дéсать вѣршю(в)... спѣвати, нѣж в҆вє(с) псало(м) з помѣшáніє(м) мысли з҆ ѹстъ выливáти (серед. XVII ст. *Кас.* 17 зв.).

ВѢРШЫКЪ *див.* **ВѢРШИКЪ.**

ВѢРЫГОДНЫЙ, ВѢРИГОДНИЙ, ВѢРЕГОДНЫЙ, ВЕРЫГОДНЫЙ, ВЕРИГОДНЫЙ, ВЕРИГОДНИЙ *прикм.* **1.** *(гідний довір'я)* надійний: И на то на все кназь Андрей листы ѡных продавецъ под печатьми ихъ и под сведомомъ и печатми некоторыхъ людей добрыхъ, веры(годныхъ) перед нами покладалъ (Краків, 1538 *AS* IV, 126); ѹста(в)уємъ тє(ж) и(ж) на вєакую рє(ч) ѹ ко(ж)дого суду свє(т)ки маю(т) быти... людє добрыє вєрыго(д)ныє (1566 *ВЛС* 54 зв.); А къ тому еще, для лепшого и кгрунтовнейшого утверженя сего моего тестаменту, припросиломъ до того людей добрыхъ вѣры годныхъ (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 39); А по то(и) розмовє и жалобє своє(и) игумє(н) и чє(р)ницы... ставили... свє(т)ки людє(и) добры(х) вєрыго(д)ны(х) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.); При которомъ писанію и справованню сеей духовници моее были люди добріе вери годніе козаки и мещане чигринскіе (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 15); на цо свою власну руку подпѣсую... Я, Алексѣй Мириловичъ... при притом-

ности людей вѣры годныхъ (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); маючи при собє сторону и шля(х)ту людє(и) добры(х), вєри годныхъ... за юриди(ч)ны(м) узванє(м) бы(л) в має(т)ности єго м(л) пана Ивана Лємєша (Житомир, 1650 *ДМВН* 209).

2. *(який містить переконливі докази)* достовірний: положилє(м) ты(ж) пє(в)ныє и вѣрыго(д)ныє зданя сла(в)нє ѹчоны(х), и ро(з)маитыє причины ѡ при(и)тю влохо(в) (1582 *Кр.Стр.* 71 зв.); а тѹю головную сѹмѹ... на мѣ(с)цѹ и в пожи(т)ку пєвномъ прє(з) вѣры го(д)ноє свєдо(ц)тво цало ѹказати (Львів, 1622 *ЛСБ* 490, 1); Достовѣрный: Вѣры го́дный, досы(т) ма́ючі́й, кѹ вѣрєню чи́нѧчі(и) (1627 *ЛБ* 32).

Див. ще **ВЕРНЕГОДНЫЙ.**

ВѢРЫГОДНѢЙШИЙ *прикм. в.ст. у знач. ім. с.р.* **вѣрыгоднѣйшеє** — *(те, що містить переконливіші докази)* достовірніше: Што(ж) на(д) тыи свѣдо́цства яснѣйшого и вѣрыгоднѣйшого проти(в) лати́нского противєнства (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 216).

Пор. **ВѢРЫГОДНЫЙ.**

ВѢРЫСОВАТИ *див.* **ВЫРИСОВАТИ.**

ВѢРЫТИ *див.* **ВѢРИТИ.**

ВѢРАЩИЙ, ВЕРАЩИЙ *прикм.* Вірчий. ◇ **листъ вѣращий (верящий)** *див.* **ЛИСТЪ[2].**

ВѢСИЛО *с. (прилад для вимірювання, встановлення рівноваги)* вага, мірило: bilanx, вѣсило, мѣрило (1642 *ЛС* 102).

ВѢСЛО *див.* **ВЕСЛО.**

ВѢСНА *див.* **ВЕСНА.**

ВѢСНИКЪ[1], ВѢСТНИКЪ *ч. (той, хто приносить звістку)* вісник, вістун: послалъ вѣстникы прє(д) лицємъ свои(м) которыи идоучи в'стоупили до мѣста самаританьского абы ємоу господоу наготовали [або по(д)ворѧ] (1556-1561 *ПЄ* 259); агглъ, вѣстни(к) а́лбо повѣда́(ч) (1596 *ЛЗ* 23); Вѣстникъ а Ѿповѣда́є(т), що за ди́во сѧ ста́ло (Львів, 1631 *Волк.* 3 зв.); та́къ тєжъ зги́нѹ(л) нєзбо́жный ѡгозі́а длѧ того, жє посыла́лъ вѣсники длѧ пора́ды гєзєбо́улови кназєви ахаро(н)скомоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 218 зв.); А ты ннѣ но́вый Іилю; рѡдє хр(с)тіа́нскій правовѣрный, вшє(д)ши на горѹ высокои бгомыслнωсти, пωсыла́йтє якω вѣстника: оу́ма ва́шєгω (Чернігів, 1646 *Перло* 168); Вѣстникъ. Nuncius. Legatus. Annunciator (1650 *ЛК* 438).

Див. ще **ВѢСТОНОША.**

ВѢСНИКЪ[2] *ч.* Вагар: libripens, важникъ, вѣсникъ (1642 *ЛС* 254).

ВѢСНЫЙ *прикм.* Вагомий, важливий: я павє(л) сли(з)є(н)... со(з)наваю... и(ж)... сталосє статє(ч)ноє и пє(в)ноє пом(є)ркова(н)є и вѣ(с)ная ѹгода мєжи мною... и приятє(л)ми моими зъ є(д)ноє а мєжи пано(м) ивано(м) борє(ц)ки(м)... зъ дрѹгоє стороны (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 43).

ВѢСНЬНЫЙ *див.* **ВѢШНИЙ.**

ВѢСТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, про що) Знати, *заст.* відати: Кн‹ѧ›зь Андрѣй рєк: нє вѣмь, которым ѡбычаєм дєржить кн‹ѧ›зь Фєдоръ тоє подворьє (Луцьк, 1503 *AS* I, 150); панове мєщанє русъ. Парафѣянє твои нє вѣмъ з яки(х) причы(н) якимсь высокоѹмствомъ будѹчы ѹвєдєни,... вдаю(т)сѧ в дѹховныи справы пастырства моєго до которого нє налєжа(т) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); алєсъ слышалъ часто ω(т)... ѹчитєлѧ своєго жє и кажды(и) ча(с) бѹдѣтє готови, бо нє вѣстє часѹ своєго і дна приходѹ смєрти свои(и) (XVI ст. *Сл. о см.* 335); Вѣмъ до́брє, жє ωбо́є поко́й практикѹютъ, Сѹща́нским' гды в' єдно рєч' ро́знѹю шикѹютъ (Київ, 1637 *МІКСВ* 334); Прє́то ты члвчє грѣхолюбьі́вій, нє слѹхай ра́ди, и хитрои ді́аволскои зра́ды, нє ω(т)клада́й покаа́ніѧ твоє́гω, до заѹтріѧ; нє вѣси бо що тѧ за годи́нѹ смє́рть поткає́тъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.); **богъ вѣсть** *див.* **БОГЪ.**

2. *(бути свідомим чого-небудь)* розуміти: оучитєлю вѣмы ижє єсь правьдивый, и дорозѣ бжі́и прав'дивє наоучаєшь (1556-1561 *ПЄ* 95); нє вѣ(м) длѧ чого єє вм читати нє хо́чєшъ, та(м)бы сѧ вм пра́вды рьі́хло дощѹпалъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 20 зв.); Вотѹйтє хти́вє, ка́ждаѧ з' ва́съ вѡта, Чого єстъ го́дна за́цнє єго цно́та; Вѣмъ жє́ зрєкнєтє: склє́повъ Ємпирі́йскихъ, И по́ль Єлизі́йскихъ (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.); грѣха́ми вашими // жа́лѹйтє тогω, по́ки ва(с) нє позва́но на сѹдъ Бжі́й; до лѣ(ч)бы грѣхо́въ ва́шихъ, но сі́а вѣмъ, якω засмѹти́хъ ср(д)ца и дѹша́ ва́ша; щомъ мно́гω мо́вилъ ω страшли́вых, и плачливыхъ припа(д)кахъ смєрти (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.-127).

ВѢСТНИКЪ *див.* **ВѢСНИКЪ.**

ВѢСТОНОША, ВЕСТОНОША *ч.* Те саме, що **вѣсникъ:** какъ ω(т)стѹпилъ ω(т) нєє анлъ ажъ идоу(т) к нєи два вѣстоноши (1489 *Чет.* 15 зв.); посла(н) єстъ вєстоноша повєдая со(л)нцѣ (Там же, 157 зв.).

ВѢСТОЧКА *ж.* Вісточка: Вѣсточка. Rumuscul(us) (1650 *ЛК* 438).

ВѢСТЬ, ВЕСТЬ, ВИСТЪ *ж.* Вістка, звістка: Вѣсть пришла к нємоу. ѡц҃ь ти оумєрлъ (1489 *Чет.* 237); вже на дорозє пришла вам вест, иж... зємѧнина Брѧсловского, Богѹша Слѹпицѹ, втопили (Вільна, 1541 *AS* IV, 278); И та́я зла́я и спроти́вная вѣсть, пришла до вѣдомости за бы́тность... Ієрєміи... патриа(р)ха звєрхнѣшого ѡ(т)ца и па́стыря на́шєго (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); О том бо та вѣсть... всему свѣту явна есть (1608-1609 *Виш.Зач.* 213); Притомъ тежъ поведилъ намъ тотъ урядникъ, ижъ ми пришла вистъ теперъ, ижъ пана Петра Гуляницкого, который приехалъ былъ изъ Серхова... на тотъ часъ поймано его было (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 437); Тилко пословъ очѣкую и вѣсти пєрвои ѡжидаю (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 21); Вѣсть през Аггела рыхло нехай нам прійдетъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 172); доселѣ вѣсти не имѣю и, не вѣдаючи я вѣдомо, писать къ тебѣ не имѣю (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98); вѣсти по ѹказѹ єго ца(р)ского вєличєства посла(н)ны(и)... васили(и) Микити(ч) стрѹковъ бл҃городию твоємѹ сове(р)шенно извѣсти(т) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32);

відомість, інформація: И Твоѧ бы Милость... ѡ томъ бы єси намъ давалъ вєдати, а без вести... нас нє дєржалъ (Львів, 1537 *AS* IV, 82); ты бы бєз вести нас в том нє дєржал (Краків, 1543 *AS* IV,351);

безъ вѣсти: а) зненацька, несподівано: пришо(л) моужь єє // бєз вє(с)ти к нєи (1484 *Чет.* 168 зв.-169); кгды Татаровє пришли на Волынскѹю зємлю бєз вести и в тот часъ и тоє имєнє... на корєн сказили и людей всих выбрали, в тєн час и лист сѹдовый в них згинѹл (Чернче-Городок, 1543 *AS* IV, 354); люди московские и татарские безъ вести подъ украинный замокъ нашъ Остроский и на иные волости наши впадати... звыкли (Варшава, 1597 *АрхЮЗР* 8/V, 281); б) *(невідомо де)* безвісти: Ты́лко пошо́лъ пєрвіи разъ над тѹрка зара(з) поима(н) и бє́звѣсти згинѹлъ (1509-1633 *Остр.л.* 129 зв.); И такъ той Исидоръ уніатъ безъ вѣсти гдѣсь скончился, якъ и нынѣшныи отступникове жаденъ доброю смертью живота своего не кончаютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1030).

2. *Перев. у мн.* Чутки: частыє вести доходат, якобы имъ Ваша Милость ѡ горло стат мѣл (Белз, 1552 *AS* VI, 128); А тымъ часомъ, кгды владыкове были у Кракове, прыходили розъмаитые вести до его королевъское милости (Вільна, 1599 *Ант.* 635); А зна́єшъ же якѡ́выє вѣсти ѡ тобѣ всюды нѡ́сатсѧ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 30); Щобъ оу тебє Бг҃ъ бѹвъ, коли би ти сѧ народивъ, Щобись нам тіи вѣсти не множилъ! Чомѹ иншѣ ст҃ии сидатъ тихо? Гдесь и тобѣ оу насъ приишло лихо (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); Ѡславлє́ніє: Вѣсть (1627 *ЛБ* 153).

◇ **вѣсть взати** — довідатися: ѡтворивши скровища своѧ принєсли ємоу дары злото и кадило и мирроу а потѡ(м) вѣсть в҆зали в҆ снѣхь нє єхати къ продоу ноу ин҆ши(м) поутє(м) ѡ(т)иш҆ли в҆ страноу свою (1556-1561 *ПЄ* 24 зв.); **вѣсть принѧти** — те саме, що **вѣсть взати:** Слѹшнє на по́грєбахъ пла́кати. Бо сама́ѧ прирожо́наѧ мл(с)ть до того на́съ потага́є(т), кото́раѧ привєла и оного пр(с)нѡпа́мѧтного Иѡ́ва, жє жа́ловалъ смє́рти сн҃ѡвъ сво́ихъ, г҄ды ѡ то́й вѣсть прина́вши, вста́лъ и подра́лъ ша́ты свои... на зємлю па́лъ (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 7); **давати вѣсть** — повідомляти: Повєдили тєжъ зємѧнє... ижъ сторожи нє вєльми вєликаѧ потрєба бо николи сторожа нє въстєрєжєть А хотѧ тєжъ и подъстєрєгѹть тата(р) тогды до замъкѹ втєчи пєрє(д) ними нє могѹть ижъ крыи кѹды бєчи даючи вєсти нєть (1552 *ОЖЗ* 121); **одержати вѣсть** — довідатися: Таже, одержавши вѣсть... да идет до Львова (1608-1609 *Виш.Зач.* 197).

ВѢТВЕННИЙ *прикм.* Гіллястий: rameus, вѣтвє(н)ни(й) (1642 *ЛС* 344).

ВѢТВІЄ, ВѢТВИЄ, ВЕТВИЄ *с., зб.* (*цсл.* вѣтвиє) **1.** Гілля, гілки, віти: наро(д) многии пришло на празникъ слышали што идєть іс(с)ъ во єр(с)лмъ. и принѧли вѣтвиє садовноє. и вышли противоу єго и кли(к)ноули ѡсана. во вышни(х) (1489 *Чет.* 164); Того ли ваша княжатская милость жалуешъ... ижъ древа оного краснаго, насажденъного надъ водами текущими, ветвие нѣкогда отсеченное, теперъ знову вщепени будучи, листвие... и овощъ солодкий будутъ родити? (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 999); та трава имѣет листвіє подобно вѣтвіємъ дикого вина (XVI ст. *Травн.* 427 зв.); єв(г)ли́ста... х(с)та сп҃си́тєлѧ... в҆ єрѹсали́(м) вхо(д) ѡписѹючи мо́ви(т), ижъ всѣ(л) на ѡслѧ и двана(д)цѧ(т) ап(с)ловъ мѣлъ рыбако́въ двора́нъ: мѣсто ѡбитѧ и кобє(р)цовъ вѣтвіє; кото́рїє

тлю́ща по доро́зѣ сла́ла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 80 зв.); А и(ж) з' грѣхо́въ седми помене́ныхъ, я́ко з' тыхъ кото́рые сѹ́ть головными на(з)ва́ные, вси и́ные грѣхи, та́къ вла́сне яко ѡ(т) ко́рени вѣтвїе похо́дѧ(т) (Львів, 1645 *О тайн.* 54).

2. Відгалуження: ѡ(т) ко́рени зло(г), оуны́нїе вѣтвїе, ѡ(т)чаа́нїе, малодѹ́шые, гню́сность, зло́сть (Львів, 1645 *О тайн.* 57).

ВѢТВЪ, ВѢТВЬ *ж.* (*цсл.* вѣтвь) **1.** Гілка, вітка: гаври(л) вше(д) к неи пода(л) вѣтвь из раю (1489 *Чет.* 258 зв.); мно́гыи народове постилали одѣнѧ свои по поути, иныи пакь рѣзали вѣт'ви ѡ(т) древь и метали по поути (1556-1561 *ПЄ* 89 зв.); виникта по ла(т)… // …сама та трава, тако(ж) и кора тѣ(х) вѣтве(и) тако(ж) и коренїа со всѣми и(х) полагае(м) ко всѧкои потребности ко врачеванїю (XVI ст. *Травн.* 205 зв.-206); с кореня родятся отрасли вѣтвій множество и вѣчное займуютъ отъ ростовъ тыхъ цвѣты (бл.1626 *Кир.Н.* 24); оурѣзали вѣтвъ ви́ннѹю з' ягодами (серед. XVII ст. *Хрон.* 135).

2. *Перен.* Приклад, зразок: Та(к)же и мы правосла́в'нїи хр(с)тїа́не порев'нѹ́ймо ты(м) с҃ты(м) добродѣтеле(м) и рѣ(ж)мо ѡ(т) ни(х) вѣтви добродѣтели, то є(ст) берѣмо ѡ(т) ни(х) прикла́ди добрый (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 13).

Див. ще **ВѢТКА.**

ВѢТЕРЪ, ВѢТР, ВѢТРЪ, ВѢТРЬ, ВЕТРЪ, ВИТЕРЪ, ВІТЕРЪ *ч.* **1.** *(більший або менший рух потоку повітря в горизонтальному напрямі)* вітер: волна морьская вчинитсѧ ѡ(т) вѣтра высока (1489 *Чет.* 54); а ины́и на́ поли за сте́рнь мо́цно взѧ́вшисѧ и держа́лисѧ если не пѹ́сти́ли вѣтрѹ́ под себе, а кото́рїи пѹ́сти́ли вѣ(т)ръ под себе то не здержа́всѧ, понесло не зна́ти где (1509-1633 *Остр.л.* 129); Встань, вѣтре, отъ полночи, а встань, вѣтре полуденныи провейте огородокъ мои (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); кгды ся што в замкѹ ѡтъ ветрѹ сказить дощки где поѡпадываю(т) …або мость… почнеть казитися то мещане и бояре ѡправовати повиньни вси (1552 *ОЧерк.З.* 7 зв.); а коли оуздрите иже вѣтрь с полоудне вѣе тогды мовите тепло боуде(т) и такь бываеть (1556-1561 *ПЄ* 278 зв.); Пѣсо(к) ѡ(т) вѣтрѹ ко(н)ми взрѹ́шены(и) в тва(р) и в очи куры(л) (1582 *Кр.Стр.* 45); склярѹ ѡ(т) кватыры це(р)ковно(и) вѣтро(м) струченой далемъ злот 1 и 4 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7 зв.); тыи грѣша(т)… кото́рыи ба́вѧ(т)сѧ забобо́нами и ѡ́ны(м) вѣрѹ́ют'… ґды проклина́ют' творе́не якѡ во́здѹ́х', во́дѹ, вѣте(р), дож(д)ъ, непого́дѹ, ґды(ж) всѣ ре́чи до́брые сѹ́тъ ѡ(т) Б҃а створе́ны (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 907); Прето тогѡ ча́сѹ на мо́ри хви́ли и вѣтри оутѣха́ютъ и ти́хость вели́каѧ бывае (серед. XVII ст. *Хрон.* 7); *У порівн.*: Євріпа нестатечнѣйшій, то естъ, та́къ стате́чный якъ вѣтръ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 441).

2. Повітря: Третїй ра́зъ показалъ сѧ Д҃хъ С҃ты(и) въ вѣтрѣ (поч. XVII ст. *Пчела* 54 зв.); Показалъ сѧ д҃хъ в' Вѣтрѣ (Там же, 56); Айръ: Вѣтръ, въ(з)дѹ(х), повѣтрье (1627 *ЛБ* 172).

3. Напрямок сторін світу: Пото(м) є(с)ми виде(л) чотыре(х) аньгеловь стоѧчи(х) на чотыре(х) ѹгле(х) землѣ а ѡни де(р)жа(т) чотыри вѣтры землѣ (XVI ст. *КАЗ* 613); пошле(т) а҃гглѡ(в) свои(х) з трѹбо́ю вели́кою и (з)берѹ(т) его вы́браны(х) ѡ(т) чоторѡ(х) (!) вѣтрѡ(в) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 77 зв.); пошле́тъ Б҃гъ А҃гглѡвъ свѡи́х',… съ трѹ́бни(м) гла́со(м),… абы събра́ли избра(н)нихъ егѡ; с по(д) чотыро́хъ вѣтрѡвъ по(д)нб(с)ны(х), и зо всѣхъ чтиро́хъ ча́стей тогѡ свѣта (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.).

4. *Перен. (про наукову школу, течію, угруповання)* напрям: Не быва(й)мо ю́жъ бо(л)ше дѣти оумо(м), фѣючисѧ, и слоня́ючи сѧ въ вся́ко(м) вѣтрѣ нау(к) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 222); А слѹ́хаючи Ап(с)ла, Абысмы… не бы́ли оуне́сены ѡ(т) ко́ждого вѣтрѹ наѹки в' лжи́ лю(д)ской (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 286).

5. *Перен.* Перешкода, шкідливий вплив: што в҃м ѡ(т) мене вѣдомость взя́вши // черезъ то́е писа́нье мое, о мнѣ того не розѹ́мѣите, але стате(ч)не к' ѡ́бѧзни б҃жой, и при вѣре на́шой хр(с)тїа́нской, ив' с҃той б҃жей восто́чной ц҃ркви мо́цне стоѧчи, вѣтромъ бѹ́рли́вымъ яко тростина колѣба́тисѧ не дава́йте, а ѧ обецѹ́ю… до го́рла своего того борони́ти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 17 зв.-18); Ѡставите корабль невѣриѧ попы, которого бѹ́ри(т) всегда вѣтръ грѣховны(и) (к. XVI -поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 111); Правди́вѹю, якомъ рекл ъ, правди́вого Б҃а зна́емость, абы такъ и спра́вы его и самъ онъ з Б҃га быти сѹ́же(н) бы(л) На таково(м) цнѡ́ты фѹ́ндаме(н)тѣ штоко(л) векъ залѡ́жено бува́е(т) и бѹдо́вано, жа́днымъ то и найвихрова́тшимъ вѣтромъ, жа(д)нымъ и найбѹ́р-

ли́вши(м) нава́лноста(м) не подлєга́єть (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 ненум.); Убѣгли(с)мо срокги(х) то́(ч) не(д)ба(л)ства, моцны(х) наваностіи (!) роспусты, и кгва(л)то(в)ны(х) вѣтро(в) нєво(в)стагливо(с)тій (І пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 39).

6. *Перен.* Сила, енергія: Але ле́да вѣтромъ сла́бы(х) на́ши(х) постоу́п'ко(в), по сті́хіа(м) свѣта се́го водачи са ѡ(т) пле́мени и повинова(т)ства сно́въ бжіи(х) оуплыва́ємо (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 20).

7. Вл. н.: Андрошко вѣте(р) (1649 *РЗВ* 8).

◇ **выити до витру** — задовольнити природну потребу: той нєцнотливый чловєк,... закравши сє с тылѹ домѹ под выход, стєрєг, поки нєбожъщикъ шол; як вышєд до витрѹ... с тылѹ приложивши аркабѹз кѹ дыри, стиснѹв и пострєлил (1564 *AS* VI, 246); **вѣяти всякимъ вѣтромъ** — бути непослідовним у своїй поведінці, вчинках, словах: Не вѣй вса́ки(м) вѣтро(м) и не ходи́ вса́цѣм поу́те(м) нєпод́обны(м), якъ чи́ни(т) зло(ст)ни(к) роздвоєного язы́ка, бѹ(д) оумоцне́нъ в розѹмѣ твоємъ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 212); **з вѣтром поити** — нерозсудно розтратити: з вѣтро(м) пошли и(х) ма(р)ные лѣта (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 107); **на витеръ выпровадити** — позбавити життя: и такъ зась никоторыхъ съ тыхъ же помочниковъ... на цминътеръ на витеръ выпровадили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 6/І, 500); **на вѣтръ уповати** — надіятися даремно: "хто не учил по латыни, глупый есть и незнанный" — ...всуе и безмездно трудится, тѣнь гонит и на вѣтр уповает (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 169); **по вѣтру сѣяти** (що) — легковажити (чим): бъ на нбѣ высо́ко, а ты на зе(м)ли ни(з)ко, єсли слова та(к) ле́дадко, нєро(з)мы́сл'нє, и ры́хло не ка́же(т) вы́носити, вм кото́рыє самы́й скоу́то(к) ре́чи по вѣтрѹ сѣючи, якій овоцъ ста́лости а не тростиноу вѣтро(м) колѣбле́моу пожа́ти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 212); **поплынути з вѣтром** — поплисти за течією: ты́є... поплынѹвши з вѣтро(м) нєоуставичности... то(р)гноу́ли са, в та(к) ре́чи важной... дѹши, со́мнѣна... за́хода́чой (1599 *Кл.Остр.* 210); **у вѣтеръ говорити** — даремно, марно говорити: Если безвѣстный голосъ труба дастъ, кто ино наготовиться на гарцъ. Также и вы, языкомъ если не розумно слово даете, якъ може ся розумѣти твоя бесѣда, якъ бесъ у вѣтеръ говоривъ (XVI ст. *НЄ* 165).

Див. ще **ВЕТРИЄ.**

ВѢТИЙ *ч.* (*цсл.* вѣтии) оратор: orator, рито(р), орато(р), вѣти(и) хи(т)рословє(ц), рѣчєточє(ц) (1642 *ЛС* 294).

Див. ще **ВѢТІА.**

ВѢТІА, ВѢТІА *ч.* (*цсл.* вѣтии) оратор, красномовець: Ри́тѡръ: рѣчєто́чєцъ, Вѣтїа, хитросло́вєцъ, красомо́вца, орато(р) (1627 *ЛБ* 109).

Див. ще **ВѢТИЙ.**

ВѢТКА *ж.* Гілка: заквитнѹлъ по́со(х) Аарѡ́новъ... и вы́шли вѣтки, кото́рыхъ коли́ сє ли́стъ ро(з)ви́лъ, в микгда́лы сє ѡборотили (серед. XVII ст. *Хрон.* 139).

ВѢТРЕННЫЙ *див.* **ВѢТРЯНЫЙ.**

ВѢТРЕНЫЙ *див.* **ВѢТРЯНЫЙ.**

ВѢТРЕЦЪ *ч.* **1.** Вітерець: ventul(ys), вѣтрєцъ (1642 *ЛС* 409).

2. *Перен.* Перешкода, шкідливий вплив: А то че(му); дла то́го понєжє основанїа дха стго премдрости не мѣла, бе(з) которого фѹндаме(н)тѹ клѣтка, ѡ(т) леда вѣтръца ро(з)вали́тиса мѹси(т) (1598 *Виш.Кн.* 277).

ВѢТРИЛИЩЕ *с.* Велике вітрило: conflages ha(e), вѣтрилище (1642 *ЛС* 137).

ВѢТРИЛО[1] *с.* Завіса, покров: velum, завѣса, покровъ, вѣтрило (1642 *ЛС* 409); Вѣтрило. Velum (1650 *ЛК* 438).

ВѢТРИЛО[2] *с.* Вітрило, парус: вѣтрила карабєльнаа разодрало наполы, и оувєргло в море (1489 *Чет.* 91); діаволь // ...наплѣни кора́бль воды, и хота́шє раздра́ти вѣтрило (XVI ст. *УЄ* №29519, 168-168 зв.); Witryło: zagiel (Жовква, 1641 *Dict.* 97); epidromos, вѣтрило (1642 *ЛС* 180); *У порівн.:* не таа́ млтва є(ст) бѹ пріє́мна що мно́го мовити, и мо́вѹ продо(л)жова́ти, я́зыко(м) яко вѣтрило(м) ѡбєрта́ти и шѹмѣти, Но́ преж(д)є потре́ба оу́мъ ѡчисти́ти (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 42).

ВѢТРИЛЦЕ *с.* Віяло, опахало: flabellum, вѣтри(л)цє, раздимало (1642 *ЛС* 198).

ВѢТРІЙ *ч.* Вітер: я́сность за́вжды вєсє́лѹю и те́плѹю якѡ в' оуста́вичной веснѣ да́лъ бє(з) ѹпале́нья, и вѣтріи лѣтніи холода́чіи (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

ВѢТРНИЙ *див.* **ВѢТРЯНЫЙ.**

ВѢТРНЫЙ *див.* **ВѢТРЯНЫЙ.**

ВѢТРОВЫЙ *прикм. (який стосується вітру)* вітряний: Показалъ са дх҃ъ в' Вѣтрѣ, Ап(с)лом' Хв҃ы(м) в' Пентикостїи: и з' шѹмомъ великимъ, а то для того, абы знали Ап(с)ли: же Дх҃ъ вѣтровый мает' то до себе, ижъ ѡ(т)лѹчаетъ половѹ ѡ(т) вшелакого доброго насѣна (поч. XVII ст. *Пчела* 56).

ВѢТРОГОЛОВЪ *ч. (легковажна, нерозсудлива людина)* вітрогін: Пре то и я, до тои старыхъ вѣковъ щирости скланяючись, выставный и выворотный писаня способ яко то вѣтроголове на показанья духомъ прожной хвалы звыкли чинити, опустивши... иду правдою святою (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 323).

ВѢТРОНОГЇЙ *прикм.* Дуже швидкий: Вѣтроногїй ventipes (*Уж.* 1645, 38 зв.).

ВѢТРОНОГЪ *ч. (той, хто швидко ходить)* скороход: aeripes, скороно(г), вѣтроногъ (1642 *ЛС* 72).

ВѢТРОРАЗУМИЄ *с.* Нерозсудливість, легковажність: И разумѣвши тогда апостольскую науку и запрещение, иж ни едина польза или пожиток обличенья и посрамоченья, вѣтроразумия и суетнаго мудрования не бывает вам, правовѣрным, ознаймуючи то, глаголю (1608-1609 *Виш.Зач.* 212).

ВѢТРОСТЬ *ж.* Шлункові гази: тимо(н) прїа(т) вѣтрость и(з) нѹтри выгони(т) (XVI ст. *Травн.* 138); кими(н) прїато и ѡ(т) того роди(т)са вѣтрость внѹтри (Там же).

ВѢТРЪ *див.* **ВѢТЕРЪ.**

ВѢТРЬ *див.* **ВѢТЕРЪ.**

ВѢТРЯНЫЙ, ВѢТРЕННЫЙ, ВѢТРЕНЫЙ, ВѢТРНЫЙ, ВѢТРЪНЫЙ, ВѢТРЬНЫЙ, ВѢТРАНЫЙ *прикм.* 1. *(який стосується вітру)* вітряний: днъ потъканя ѡбра(л)... вѣтряны(и), абы и(м) Пѣсо(к) ѡ(т) вѣтрѹ ко(н)ми взрѹшены(и) в тва(р) и в очи куры(л) (1582 *Кр.Стр.* 45); Съпреѡбращенїе: Виръ в' водѣ, и те(ж) вихоръ, и виръ та(к) вѣтр'ный, якъ и водный (1627 *ЛБ* 167); не вѣтрный шѹмъ и бѹра, причиною были тоненю Петрѹвомѹ; але самогѡ егѡ... маловѣрство (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 441); ventos(us), вѣтрни(й) (1642 *ЛС* 409); Вѣтренный. Ventosus (1650 *ЛК* 438);

(про погоду) з вітром: весна мокра, лѣто соухо, ѡсень вѣтрена (к.XVI - поч.XVII ст. *Яв.Рук.* 113); Аще прилѹчитса Рож‹дество› Хв҃о в четвертокъ, боудеть зима растворенна, весна и лѣто вѣтрано (Там же).

2. *Перен. (про характер людини)* легковажний, пустий: волна морьская... прише(д)ши ѡ берегъ вдаритса, и ѡпа(т) розольетса, а себе погоублае(т) вѣтрьнымъ мышлѣние(м) (1489 *Чет.* 54); Якожъ моєго на // стопе(н) Єп(с)копскїй по(д)вышенья та(ж)ко зноси(т) не мели: Которое то под'вышенье мое першею ѡказыею мне было, з' сѹптелныхъ, и якъ маю мовит', з' вѣтре(н)ныхъ школных' диспѹтацый, на землю з'стѹпитъ; и наѹки самые [вѣтрѹ подобны] *(на полях — Прим. вид.)* до ск'ѹкѹ(!) старанья дѹховного... привести (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 5 зв.-6); **вѣтрное слово** *див.* **СЛОВО; коло вѣтръное** *див.* **КОЛО; млынъ ветреный** *див.* **МЛЫНЪ.**

3. *Узнач. ім.* Вітряний. Вл. н.: Павло Ветрены(и) Бо(р)ко(в)ски(и) (1649 *РЗВ* 404 зв.).

ВѢХАНЄ *див.* **ВЪѢХАНЄ.**

ВѢХАТИ *див.* **ВЪѢХАТИ.**

ВѢХОТЬ, ВѢХОТЪ *ч.* 1. *(шматок старої тканини)* віхоть: Но ѡ возлюбле(н)нїи верѹите вѣрѹ(и)те яко бѹде(т) сѹдъ, и стра(ш)ны(и) сѹ(д), и та(к) страшны(и) яко и ннѣ егдабыса ва(м) очи се(р)дечные ѡтворили, ѹстраши(в)шиса сѹ(д)и страшнаго видѣнїе(м) бѣгали бы(с)ть голы я(к) мати ва(с) наро(ди)ла ѡ(т) ты(х) бѣскѹпствъ... и сано(в) ты(х) которы(х) естє в римѣ наздобывали за шматинѹ или вѣхоть бы естє не вмѣнили (1598 *Виш.Кн.* 275 зв.).

2. Вл. н.: ва(с)ко вѣхотъ (1649 *РЗВ* 108); ярема вѣхо(т) (Там же, 207 зв.).

ВѢЧЕ, ВЕЧЕ, ВЕЧЬЄ *с. (народні збори, рада)* віче: мы...147 ословы и рада, посланыи съ полною моцєю кѹ ѹеднанїю вѣче(м)... ѡ(т)... Іѡ Богдана воєводы... явно чини(м)... и(ж) а(ж) коли ѡ(т) давны(х) часѡ(в)... межи и(х) мл(с)ти землѣми бы(л) цѣлии, певныи и вичныи ми(р) и покѹи (Кам'янець, 1510 *Cost.DB* 454); вси тыи сѣла въ ѡн час там были, которыи на следогоне и вечье на тое мѣстцо са схоживали и звали смѣдинцовъ кѹ правѹ (Шайно, 1538 *AS* IV, 174); А потомъ, ѣхавши до Велицка, пыталиесмо людей Велицкихъ... и сусѣдовъ ихъ, которые на томъ вечю были, такъ тежъ и сельчанъ (Луцьк, 1564 *Ив.* 264).

ВѢЧЕНЪ *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

ВѢЧИСТО *присл.* (*стп.* wieczyście) довічно: А боѧринь мичипорь ис тивономь и з братьєю дали нівоу за сторникомь к(о) цркви бжии стомоу воскрєсєнию вєчисто (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 13); сумы помененое ровно уделяти, або маетность якую, суме той кореспондуючую, на имя их вечисто купивъши, въ ровный дел межи них... пустити мают (Руда, 1646 *ПККДА* І-1, 84).

ВѢЧИСТЫЙ, ВЕЧИСТЫЙ, ВЕЧЫСТЫЙ *прикм.* (*стп.* wieczysty) **1.** *(здавна встановлений)* віковічний, споконвічний: В того Бабина мостка подданым моим,... вєчистоє слѣдогонє бывыло (!), аж и до сих часовъ бывало (Шайно, 1538 *AS* IV, 174); Ставъ тєжъ вєчисты(и) того сєла... кȣ имєнью своємȣ сȣхо(и) воли привєръиȣлъ (1552 *ОЛЗ* 189); па(н) Тяпи(н)ски(и)... дуба вєликого, старого, сухого... которы(и) дубъ з вєковъ з гра(н)ми и рубєжами вєчистыми стоялъ на границы... изо бчолами зжогъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 88); Мы тєды пєрєстєрєга́ючи рє́чи(и) вєчисты(х) и покою заказȣє́мъ звє́рхностю и мо́цю па́стырства нашего собо́рнє, абы... єп(с)кпъ Лво́вски(и) и по нємъ бу́дȣчиє зрȣша́ти ни в чо́мъ всѣхъ рє́чє(и) бра(т)ства... нє дєрзнȣли (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); **з вечистыхъ часовъ, з вековъ вечыстых** — споконвіку, одвіку: А тотъ манасты(р) з вечисты(х) часовъ... послушє(н)ствомъ митропо(л)и киє(в)скоє є(ст) (Новогородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25); то єстъ кгрȣнтъ з вєковъ вєчысты(х) вєликого князства по ѡбєи(м) сторона(м) тоє рєчки (1546 *ОГ* 1 зв.).

2. *(який повинен завжди бути, відбуватися)* вічний, повсякчасний: а они мнѣ уписали у вечистый поминникъ шесть душъ (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); А по иншимъ цєрквамъ всимъ маєтъ Єго Милость сорокоȣст казати пєти и ѡтправити, яко єстъ ѡбычай того и въ вєчистый поминокъ ȣписати (Луцьк, 1545 *AS* IV, 418); Два поминъники: одинъ вечистый, а другій посполитый (Київ, 1554 *КМПМ* І, дод. 10); Съ которыхъ ста копъ грошей маетъ быти дано на вечистые сорокоустъ и уписы на манастыри и церкви соборные въ Киевѣ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 96).

3. *(безстроковий)* довічний: Нехай они тую землю Полукнязевскую держатъ къ тому манастырю со всимъ съ тымъ, какъ ся тая земля здавна въ собѣ маетъ, подлугъ.... купли ихъ вѣчистоѣ и листу купчого того Солтана Албѣевича (Городно, 1522 *АЮЗР* І, 61); Пєрє(д) нами дєпутаты судȣ головного трыбуналу любє(л)ского... постанови(в)шися ѡчєвисто... панъ рафалъ лєсчинъски(й)... для вписанъя до книгъ нинишни(х)... ли(ст) запи(с) сво(и)... на вєчистую продажȣ маєтностє(й)... подали... до книг (Луцьк, 1615 *ЦДІАК* 223, 1, 26, 1); Продали и ѡчєвисто признали... продажи вєчистоє запи(с) с пєча(т)ми... Пнȣ Стєфанȣ ра(д)ковичȣ кравцови... за пєвнȣю сȣму пнзє(и) в записє нижє(и) инъсєровано(м) (Київ, 1635 *ПИ* №33); а тамъ ѡ(д)тȣлъ повє(р)нȣ(в)ши... // ...Пȣстошъ михалово по бояринє василю ивановичȣ дȣровымъ... Панȣ Миколаю Пєнъскомȣ до моцы и владзы споко(й)ноє вєчистоє по(с)сєсиє(й) правомъ лєннымъ, подали (Чернігів, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125-125 зв.); Запи(с) вє́чи(с)тоє продажі ѡ(д) славєтъного Косътюка лєцєнъка мє(л)ника станишовъского ивanови мє(л)никови житоми(р)скомȣ (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31).

4. *(незмінний)* остаточний: Якожъ и рок пєвный, завитый под страчєнєм права той мєнє... мєли ѡныє комисарє до имєнєй ваших... з обȣ сторон зъєхавъши сѧ, тоє поровнаньє и вєчистый конєц вєдлє постановєнѧ вашого вчинити (Дубно, 1559 *AS* VI, 43); в чомбысѧ сами Ваша Милост мєжи собою згодити нє могли, тогды тыєж приѧтєли ваши... ȣгодою, албо правом мєли поровнанє и постановєнє вєчистоє мєжи васъ и поддаными вашими вдєлати (Там же).

◇ **вечистый квитъ** *див.* **КВИТЪ; вечистый контрактъ** *див.* **КОНТРАКТЪ; вечистый листъ** *див.* **ЛИСТЪ**²; **делъ вечистый** *див.* **ДЕЛЪ; для вечистоє памети** *див.* **ПАМЯТЬ; записъ вечистый** *див.* **ЗАПИСЪ; именъє вечистоє** *див.* **ИМѢНЄ; небо вѣчистоє** *див.* **НЕБО; паметь вечистая** *див.* **ПАМЯТЬ; право вечистоє** *див.* **ПРАВО**¹; **розделокъ вечистый** *див.* **РОЗДЕЛОКЪ.**

ВѢЧНЕ, ВѢЧНѢ, ВѢЧЬНѢ, ВЕЧНЕ, ВЕЧЪНЕ, ВЕЧЬНЕ *присл.* **1.** Назавжди, навічно: далъ есми... имѣнье... Котеневъ... емоу вѣчнѣ и непорушнѣ емоу, и женѣ его, и дѣтем его (Вінниця, 1504 *АрхЮЗР* 8/IV, 173); а ѡнъ казалъ ѡныє вси листы... емȣ ѡтдати и того всєго права своєго ѡт сєбѣ и ѡт потомковъ своихъ вєчънє сѧ вырєкъ (Краків,

1539 *AS* IV, 217); пани ма(р)я гавриловна холонє(в)-ская... тоє именьє... продала вє(ч)нє черє(з) запи(с)... григорю сєнютє (Володимир, 1550 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 35); тоє своє въсє вєно и суму и доживо(т)є моє во(д)лє ли(с)товъ и ѡписо(в) ма(л)жо(н)ка своєго на имє(н)яхъ єго ѡписаноє пу(с)каю... и вє(ч)нє єго мл(с)ть тымъ дарую (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 33); на(и)моло(д)шу(и) дѣвцѣ свую(и) мари... привла(ш)чую вѣ(ч)нє вши(т)ко ѡ(д) ма(ла) до вєлѧ (Одрехова, 1586 *ЦДІАЛ* 37, 1, 27); Мо́цꙋ б҃жїєю повєлѣває(м) хранити сїа прєда́нїа нєзазо(р)нє вѣчнє (Львів, 1609 *ЛСБ* 423); тєпе́ръ твоя свѣча я́сная ю́жъ з'га́сла. Южъ сѧ с' тобою вѣчнє Дрꙋ́гъ твой розлꙋ-чаєтъ, Б҃гꙋ тя в'про́дъ в' ѡпе́кꙋ... врꙋча́єтъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.); Самъ сє з оно(г) зрєкъши вєчънє ꙋстꙋ-пую и дорогу самому собє потомъкомъ и... крєвънымъ и далєкимъ повинънымъ своимъ до дохожєня того млына загорожаю (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31 зв.); **вѣчнѣ на вѣки** *див.* **ВѢКЪ; на часы вѣчне** *див.* **ЧАСЪ;**

(при дієсловах із запереченням) ніколи: такжє и подвод Госщьских вжє вѣчнє нє мает в Ровном ѡтмєнати (Вільна, 1507 *AS* III, 43); вжо я ты(х) имєнє(и) ...вє(ч)нє на єго мл(с)ти... и ща(д)ко(х) єго... по-(и)скива(ти) нє маю (Ляхівці, 1548 *ЛНБ* 103, 19/Id, 266, 24 зв.); панове опекунове, и сынъ мой,... тое сумы пенезей,... на пану Семену Богуринскомъ поискивати и вечне упоминатисе не маютъ (Луцьк, 1576 *Арх ЮЗР* 1/I, 115); до нивы Тишковы Войтехъ жадное потребы вечне мети не маетъ (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 8); южъ вѣчнє згрѣши́ти нє мѡ́гꙋтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.).

2. *(у стосунку до загробного життя, як форми позачасового буття)* вічно: Таковы(и) на живо(т) въ миръ сє(и) роди(л)сѧ, и тꙋ(т) ѡ б҃зѣ жизнь живє(т); и по смръ(ти) съ б҃гмъ вѣ(ч)нє жи(ти) боудє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 232 зв.); справєдли́вый,... свѣ(т) то(и) ма́рны(и) опꙋсти(в)шы в' го́рнюю ѡ(т)чи́знꙋ сѧ... прєсєлѧ́єтъ Та́мъ зо всѣми сватыми, вѣчнє почива́єтъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 16); спѣшнѡ идѣтє къ Нб(с)номꙋ Ієр(с)лі́мꙋ... и та́мо// ва́мъ вѣчнє жи́ти наготѡ́ванѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 166 зв.-167).

3. Постійно, повсякчас, завжди: а штобколвєк вышєй ста коп грошєй з оноє половицы моєє пєрє-ходило, то всє... до скарбꙋ... господарьского приходити маєт вѣчнє и нєпорꙋшно (Краків, 1539 *AS* IV, 230); ꙋставꙋємъ кгды бы хто кому кгва(лт) вчини(л) або злодє(и)ство... а то(т) бы мо(л)ча(л) ѡ(т) того ча(с)у якъ сѧ то стало три годы тогды вжо ѡ то будє(т) вє(ч)нє мо(л)чати (1566 *ВЛС* 92 зв.); И тыжъ до дрꙋка(р)нѣ рємєсници и людє ꙋчєныє показалисѧ которая то школа и друка(р)нѧ посполиты(х) людии имєнємь и накладо(м) вѣчнє славити и множити сѧ маєть (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); тотъ то кусъ поля до того часу нє належалъ никому иншому, толко до мєнє самого вѣчнѣ (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); чє(ст) и хва́лꙋ, Сн҃ꙋ Б҃жємꙋ ѡ(т)дава(и)мѡ и Правди́воє бо(з)твѡ єгѡ вѣчнє прославлѧ́имо (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.).

4. *(до кінця життя)* довічно: Маєт Гнєвош... тꙋю зємлю по тыє врочища, покол завєл и право поднєсти мѣл, дєржати и вѣчнє вживати (Острог, 1538 *AS* IV, 140); має(т) бра(т) мо(и)... то(т) плѧ(ц)... вє(ч)нє дє(р)жати и ꙋжива(ти) на нє(м) сє будовати и ку пожи(т)ку своєму ѡбороча(ти) (Толпижин, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 3); иванъ косцєви(ц)ки(и)... дарова(л) часы вѣчными прє(д)рєчоному а(н)дрєєви...//... прє(д)рєчоны(и) фо(л)варокъ дє(р)жати мѣти и вѣч-нє владнути и до пожи(т)ко(в) свои(х) повє(р)нути (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.-17); а ижь блишого нє было до того спа(д)кꙋ єдно тє(н) ма(р)ко тєды записꙋє(т) вѣчьнѣ тотꙋ трєтꙋю чясть тоиѣ ролѣ што бы(л) а(н)дрє(и) нєбощи(к) кꙋпи(л)... и записꙋє(т)ся ты(х) сынꙋ(в) ивана пилипового боронити... єсли бы ся кто ѡзва(л) до того спа(д)кꙋ (Одрехова, 1626 *ЦДІАЛ* 37, 2, 42).

◇ **вѣчне спати** *див.* **СПАТИ.**

Див. ще **ВѢЧНО.**

ВѢЧНИЙ *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

ВѢЧНІЙ *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

ВѢЧНО, ВЕЧНО, ВЕЧЪНО *присл.* **1.** Назавжди, навічно: ст҃ии оц҃и... хꙋлнико(в)... ап(с)ль-скимъ слово(м) проклѧли, // и в томъ проклятыи, злыи єрєтици погибли и вѣчно мꙋчатсѧ в нєвгасимо(м) огни (1489 *Чет.* 48 зв.-49); И потвєржає(т) то си(м) наши(м) листо(м) вѣчно ємꙋ и єго жонѣ и и(х) дѣтє(м) и напотѡ(м) бꙋдꙋчи(м) и и(х) ща(д)комъ (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); архима(н)дры(т) манастырѧ пєчєрского протасє(и)... тоє цєлины ѡраноє

поступился… манастырю пусты(н)ском вѣчно и непорушно (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); И я милуючи матку свою, продала есми имѣне свое отчизное …кназю Костентину… обель вѣчно и непорушно и на век веком (Луцьк, 1522 *AS* III, 217); А такъ мы листовъ его купчихъ огледавши… на то дали ему сесь нашъ листъ и оную всю… куплю его потвержаемъ симъ нашимъ листомъ, вечно самому кназю… и его жоне и детемъ и на потомъ будучимъ ихъ щадкомъ (Краків, 1538 *AS* IV, 126); То пакъ я ярошъ… сполечне з ма(л)жонкою моею олеͤною… маючи приятеле(и) свои(х) з собою… в до(м)… романа… зъехавшиса тые всѣ заштья (!) и ро(з)ницы… которые са деяли за по(з)ванъемъ моимъ… то все на сторону о(т)ложи(в)ши и вечно ихъ уморили (Гоща, 1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1855, 24); гедіоне болубане… мы… тебе… Анафемѣ вѣчно… о(т)даде(м) (Берестя, 1593 *ЛСБ* 237); **вѣчно и на вѣки, на вѣки вѣчно** *див.* **ВѢКЪ**;

(при дієсловах із запереченням) ніколи: Вжо от тых часов люди его… воловщины не мають давати нам и нашим наследком вѣчно (Львів, 1509 *AS* III, 70); да негдѣ нѣкий брат от моей любимое Руси в сети того писания, которого и "ловом" Скарга назвал, не увязнет и от бога живого вѣчно не отпадет (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 160).

2. Постійно, повсякчас, завжди: а за тое все имѣнье маютъ уписати шесть душъ у вѣчное поминане, у служебникъ… и которіи игумены у… Пустынце будутъ… абы вѣчно тымъ душамъ нашимъ память дѣлали (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); И кто не хочет со веселием духовным свѣтлаго дне воскресения христова проводити, нехаи же вѣчно плачется и рыдает (Крилос, 1586 *MCSL* I-1, 134); мы смире(н)ны(и) еп(с)кпъ, на таковую згоду и(х) и любо(в) блг(с)влае(м) и повелѣвае(м) хранити и(м) сіа преданіа, незазорно и вѣчно (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); А коли онъ оумретъ мужебойца воротитса до земли своей. То вѣчно будетъ и за право во вси(х) ме(ш)каньа(х) ваши(х). Мужебойца за свѣдками караный буде(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 150 зв.);

до кінця життя: Ино мы, убачивши, ижъ есмо того чоловѣка Быку не на вѣчность были дали, и зъ ласки нашое, за его къ намъ… службу… дали есмо вѣчно ему… и со всимъ съ тымъ, што тыи люди здавна завѣдывали (Люблін, 1506 *АЛМ* I/2, 175); просил Филон Ерчинко, абы тые нивы до книг записаны были, што ест записано, вѣчно мает уживати Филон Ерчинко, як свое власное (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 24);

споконвіку: пта(х) безъ е(и)ца роди(т)се не може. По до(л)ги(х) свара(х) и кве(с)тия(х) не могучися о я(и)ца и о птахи згоди(ти) потве(р)ди(ли) све(т) и вся сотворе(н)я бы(ли) без поча(т)ку и вечно трвалы (1582 *Кр.Стр.* 16 зв.); црковь свтаа восто(ч)наа стоить крѣпко и нео(т)сту(п)но, што(ж) правдивей судити, тое ли што было злое на время и о(т)кинено, чи ли тое што есть доброе и вѣчно (Острог, 1587 *См.Кл.* 7).

Див. ще **ВѢЧНЕ.**

ВѢЧНОРАБЪ *ч. (той, хто ніколи не буде визволений)* вічний невільник, вічний раб: perenniseru(us), вѣчнорабъ (1642 *ЛС* 307).

ВѢЧНОСЛАВНЫЙ *прикм.* Удостоєний вічної слави: Хто зась и // Бга знаєтъ, и в цнотахъ са кохаєтъ, цнота и себе и члвка того взглядо(м), якъ вѣчнославна и животоплатна, цнота ест (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 2-3 ненум.); Все штоко(л)векъ єсть доброе // и збавенное… вѣчнославное и бгу любое… тое самое мыслимо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 341-341 зв.).

ВѢЧНОСТЬ, ВѢЧНОСТЪ, ВѢЧЬНОСТЪ, ВѢЧЬНОСТЬ, ВЕЧНОСТЬ, ВИЧНОСТЪ, ВИЧЪНОСТЬ *ж.* **1.** *(безконечність у часі, відсутність початку і кінця)* вічність: Кгды(ж) памать лю(д)скаа вѣчностю не есть помѣрена, а всѣ справы проволоко(м) часу запаматаны бываю(т), то(л)ко таковые справы замерети и в' запометаню быти не могоу(т), которые звѣрхностю писма были бы оутвержены (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); Тр(о)ца зуполнаа пр(с)тло(м), вѣчностью, и цр(с)тво(м) намнѣй са не дѣлитъ (Київ, бл.1619 *Аз.В.* 17); perennitas, вѣчно(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 307); Вѣчность. Aeternitas (1650 *ЛК* 438).

2. Довічне володіння, спадкове право: Федор Бокей корола… просил, аби Его Милость… комисарей подавал, за которыми бы он мог с кназемъ Кошерским о вечность тых земль право мети (Львів, 1537 *AS* IV, 85); мы г(с)дръ… шлюбуе(м)… што(ж) в то(м) па(н)стве… досто(и)ностє(и) духо(в)ны(х) и светски(х) городо(в) дворо(в)… де(р)жане(и) врядовъ

земъскихъ и дворныхъ або вдєржа(н)є и пожива(н)є и вє(ч)ностє(и) жадныхъ чужозє(м)цомъ… давати нє маємъ (1566 *ВЛС* 3); Маетъ жона моя милая тые вси речи мои рухомые по животе моемъ собе мети и вечне ихъ ку пожитку своему оборочати, маючи вечность за симъ листомъ моимъ тымъ, яко влостностю своею, по воли своеи шафовати (Смиків, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 256); князь… взглядо(м) службь ча(ст) свою чє(р)ньчи(ч) по(з)ваному записа(в)ши право(м) заста(в)ны(м) бє(з)пото(м)нє ѹмє(р) котороє части дѣдѣ(ч)ство(м) и ви(ч)ность кнзю аньдрєю бѹрє(м)ском ѡ(т)цу тєпєрєшънєго повода належало (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 69 зв.); Яцко богдановичъ… и жона єго… домъ и пла(ц)… доброволнє за шацѹнкомъ ѹрадовымъ… пану во(и)ту и єго потомкомъ вєчностью… до моцы… єго подали, пустили (Київ, 1622 *ЦДІАК* 221, 1, 81, 1);

довічне збереження документом юридичної сили: Всакии рєчи цнотливых справъ, которыиж дла годности заслѹгъ ѡт высоких панов ачколвє заплатѹ знамєнитѹю щєдрє, а годнє приймѹют, а вєджє дла нєвставичности свѣта часом с памати бы сплынѹли и в остаточнѹю забытность сошли, кгдыбы вєчностью писма на пришлыи часы кѹ памати нє были привєдєны (Вільна, 1522 *AS* III, 235).

3. Вічне загробне життя: Любители божии радости примаите А по всеи вселенной вслу(х) ѡповѣдаите. Сыновство(м) повышши ва(с) ѹкорѹнѹєть, А безсме(р)тно(м) цар(е)ство(м) во вѣчности дарѹе(т) (к.XVI-поч.XVII ст. *ПДПИ* 182, 108); Жєлиборьскій… Засноулъ бовѣмъ сномъ, в вѣкѹ сємъ нє прєбѹжєнымъ, С почтѹ живыхъ, и крєвныхъ стальса вылѹчєнымъ. Ѡ(т)далъ єлємєнтѡмъ що ихъ коли былъ побралъ, Зємноє зємли, дшѹ вѣчности заховалъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1 зв.).

◇ **в (у) вечность, на вѣчность** — навічно, назавжди: Помєнєны(и) панъ во(и)тъ… самъ ѡчєвисто… домъ… в вєчность впродать и ѡтъбыть по(з)волилъ (Київ, 1622 *ЦДІАК* 221, 1, 81, 1); даємо сию книгу глємѹю євглїє напр(с)то(л)ноє до црькви божой ѹспєнїя Прстой Двѣ Бци на сєло Юрки и ктитєромъ ѹ дозоръ тоєй жє црькви божой ѹ вѣчно(ст) на вѣчныє вѣки нєха(и) бѹдєтъ прито(мъ) храмѣ зоставати (поч. XVII ст. *УИ* 1911/2, 33); Я левко ласкови(ч)… прода(л) єсми на вѣчность имѣньє моє ѡ(т)чизноє на има задыбы кнзю василию миха(и)ловичѹ (Миляновичі, 1538 *Арх.Р.* фотокоп. 44).

ВѢЧНЫЙ, ВѢЧНИЙ, ВѢЧЪНЫЙ, ВѢЧЬНЫЙ, ВѢЧЕНЪ, ВЕЧНЫЙ, ВЕЧЪНЫЙ, ВИЧНИЙ, ВИЧНЇЙ, ВИЧНЫЙ *прикм.* **1.** *(який не має початку й кінця, безконечний у часі)* вічний: Потом… маем… розумѣти през тое назвиско, въ Бога,… толко единого правдивого Бога, то ест едину оную невымовную, вѣчную, неогорненную и недостигненную истьност (Вільна, 1600 *Катех.* 10); то що бачимо є(ст) дочасноє, а то чого нє бачимо єсть вѣчноє (Острог, 1607 *Лѣк.* 65); perpetuus, прѣсни(и), вѣчни(й) (1642 *ЛС* 310);

(як один з атрибутів Бога) вічний: Вѣчныи и всєсилныи бжє всакоа блг(д)ти, своимъ мл(с)рдієм блговоли намъ сєдати (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); Вѣчный Боже,… просиме тебе, просвѣти сердца наша милостынею святою (XVI ст. *НЄ* 225); Ѡ вѣчный нашъ бжє которїй всєи благодати глоубина єстє(с) и скарбъ всѣ(х) досконалостїй нєпрєбраный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 187 зв.); Образъ вѣчного Ѡ(т)ца оукрашєнный, Ото южъ є(ст) (ѡ смѹткѹ) помрачєнный (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.);

⁖ *у знач. ім. (про Бога)* вічний: Ѡ нє дай того вѣчный: бѹдємо плакати, Твоємѹ подрѹжїю, тѹги помагати (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 13).

2. *(не обмежений строком)* вічний: а мы ти(ж) такѡ(ж) розници и нєпрїязни, мєжи… єго мл(с)ти зємлѣми… и мєжи нашєи зємли молдавской ѹложили єсми и ѹгасили и ѹлагаємо и ѹгашаємо, с си(м) то наши(м) листѡ(м) на мирь и на покѹи вѣчныи (Ясси, 1510 *Cost.DB* 469); И штоколвєкъ… комисари… присудать, то всє маєть … сторона дєржати и прєзыски присѹжоны платити,… и в томъ вєчноє молчанє мєти (Львів, 1537 *AS* IV, 93); Я, Александро …Кошерский… даю ведати… тымъ листомъ моимъ, ижъ з воли сполное нашое, приймуючи промежку себе вѣчное приятелство, змовил и постановилъ… з… княземъ // Чорторыскимъ, ижъ его милость… маетъ дати дѣвку свою кнежну Марину за сына моего Лва в малженство (Підліси, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 49-50); шлахє(т)ны(и) па(н) миха(л) ѡдрє(х)вскы(и) записоує(т)са жєнѣ нєбощика фєдоровы(и) по(н)цѣ

И дѣтє(м) єє… // ѡ поко(и) вє(ч)ны(и) ѡ(д) вшєлакы(х) стро(н) и нагабована што в ты(м) вє вши(т)кы(м) боуду(т) пови(н)ни пото(м)ковє пана миха(и)лови борони(ти) тотоу вдову и(ж) єѣ сиротами (Одрехова, 1582 *ЦДІАЛ* 37, I, 18 зв.-19); гєдєонъ Болобанъ… зо всими єп(с)кпы на соборѣ пєрвомъ бєрєстійскомъ… по(д)писалса по(д) клятвою зо всєго вырѣкаючиса цркvамъ и людє(м) и сщєнико(м) и(х) вѣчный покой заховати: и нє заховалъ (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267); тоє тажкоє ярмо и твръдый то записъ имаєть быти вѣчнє знать ѡ(т) члчєского народоу, и на свободоу вѣчноую выпоуститиса имаєть быти (XVI ст. *УИ* 1911/2, 76); всѣ родовє слꙋжити ємоу боудꙋть а дръжава єго вѣ(ч)наа котраа ємоу нѣколи ѡ(т)ната нє боудєть (к.XVI ст. *УЄ* №31, 78); дꙋгоу мою повѣдає(т) на ѡболокахъ поставлю, и боудєт знако(м) примира вѣчного мєжи мною и вами и зємлєю (Дермань, 1603 *Охт.* 3); юж са та(м) почина(т) морє лєдовоє. та(м) вѣчнаа зім(а) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 28 зв.); Взявши… Римская церковъ… вѣру православную и… на соборахъ… оголошенную, на писмѣ виданую и до вѣчного уживаня поданую, презъ долгій вѣкъ держала и ховала у себе непорочну и непорушну (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 716); Ѡ(т)толь слава Могилѡмъ вѣчнаа повстанєтъ, И лилѣа высокихъ цнѡтъ ихъ нє оуванєтъ (Київ, 1632 *Євх.* 296); Потрєба и то вѣдати; правовѣрномꙋ члвкови, якѡ дꙋша лю(д)скаа єстъ без смєртна, и вѣчна, якѡ ѡбра(з) Бжїй, и нє ꙋмираєтъ с тѣломъ (Чернігів, 1646 *Перло* 128); **во вечные роды** *див.* **РОДЪ; вѣчными лѣты** *див.* **ЛѢТО; вѣчными часы** *див.* **ЧАСЪ; до вѣка вѣчного** *див.* **ВѢКЪ; з вѣчных часов** *див.* **ЧАСЪ; изъ вѣка вѣчного** *див.* **ВѢКЪ; на вѣки вѣчныи, на вѣчныє вѣки** *див.* **ВѢКЪ; на вѣчніи лѣта** *див.* **ЛѢТО; на вѣчныє часы** *див.* **ЧАСЪ; на вечный часъ** *див.* **ЧАСЪ;**

у знач. ім. с. р. **вѣчноє** — вічне: Кгды(ж) на(ш) ѡ(т)кꙋпитє(л) нє зва(л)са царємъ свѣта того, та(к) бачꙋ и вѣрныхъ свои(х) мѣті хочєтъ, наготовавшы имъ штолѣпшєє бо(л)шєє и вѣчноє (Острог, 1587 *См.Кл.* 12зв.); Что же тое паки смѣеш твердити праведливы костел римский, езовито, выше всѣх ересей, неотменный и неподвижны, — когда што час, то новина, что год — отмена; что вымысл, что скуток праведливы от того единаго, всюды ся в послушенствѣ яко что вѣчнаго розсѣвает и за устав спасителны глаголы самосмысленные з запрещением непреложным держати и хранити заказует? (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 181);

(який стосується усього, що пов'язане з потойбічним, загробним життям) вічний: А мнѣ грѣшномꙋ пои(м) (!) злы(м) дѣло(м) и такъ бꙋдє(т) моучити(с) съ дшами грѣшными оу мꙋка(х) вѣчны(х) є(с)ли нє бꙋдꙋ тꙋнє помилова(н) ѡ(т) мл(с)тива(г) всєдръжитєла ба га ншє(г) іс х(с)а (Київ, 1554 *ПИ* №1); пойдоу(т) тыи то на моукоу вѣчноую, а с'праведливїи на живо(т) вѣчныи (1556-1561 *ПЄ* 109); нѣ(ст) гдє пластра, приложити на исцѣлєніє нѣкоєа части, всє смртоносны(и) грѣхъ, всє пєкло(м), адо(м), и гєє(н)ною вѣчною смръди(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 266 зв.); хс… выда(л) само(г) сєбє за на(с) на смрътъ, го(р)коую и кр(с)тноую, выбавлаючи на(с) ѡ(т) моуки вѣ(ч)нои (к.XVI ст. *УЄ* №31, 196); Правовѣрному христіанинови слухати папежа… не толко пожитку жадного… не приноситъ, але рачей шкоду… и згубу, а тую не дочасную, але вѣчную (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1083); Котрые тылко въ тебе вѣрити будутъ, Певне ся тым, пред смертю вѣчною збудутъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 165); Агглорѣ… звєржєны з нбсъ до тємностєй пєкєлныхъ во вѣчнои нꙋжи хвалꙋ нб(с)нꙋю оутративши з'остали и в тємныи са бѣсы ѡ(т)мєнили (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.); в той жє днь, всѣ ѡста(т)нꙋю и досконалꙋю вєдлꙋгъ заслꙋги заплатꙋ вꙋзмꙋтъ єдна(к) въ Цр(с)твїи Нб(с)ном…, а дрꙋгїи возмутъ каранє вѣчноє (Львів, 1646 *Зобр.* 27 зв.); *Образно:* Мы, глупая Русь,… дедичество вѣчное, от Христа избавителя нашего… зготованое в царствѣ небесном, наслѣдим и получим (1608-1609 *Виш.Зач.* 230); **вѣчная держава** *див.* **ДЕРЖАВА; вѣчная жизнь** *див.* **ЖИЗНЬ; вѣчная отчизна** *див.* **ОТЧИЗНА; вѣчноє мешканє** *див.* **МЕШКАНЄ; вѣчноє царство** *див.* **ЦАРСТВО; вѣчный животъ** *див.* **ЖИВОТЪ; вѣчный огонь** *див.* **ОГОНЬ; вѣчный покой** *див.* **ПОКОЙ; судъ вѣчный** *див.* **СУДЪ.**

3. *(постійний)* вічний, повсякчасний: то(т) хра(м) бжи(и) зновꙋ змꙋрова(ти) вшє(и) мл(с)ти… на вє(ч)ноє бгомо(л)є (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); Ѡ бꙋдꙋщаго жє вѣ(ч)ноє наслаж(д)єніє мыслити і исказати (!) в жзни (!) сєи (до 1596 *Виш.Кн.* 263 зв.);

аще что маєте дрꙋкꙋ нового киръ іоанє красо(в)скїи посыла(и)тє къ на(м)... нє памятозло(б)ствꙋюще нѿего зла аще єсмо ва(м) ꙋ чо(м)... согрєши(ли) но за памя(т)ку вшу вѣчную посыла(и)тє (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); а за ча́сомъ и́хъ сполкова́ню в҆ вѣчной щасли́вост(и), щасли́вє прилꙋ́чо(н) бы(л) (Київ, 1628 *Лим.* 5 ненум.); О щасли́выстє: Ро́дичѡвє ми́ли, Же́стє в҆ такꙋ́ю войнꙋ́ вы́правили; С котро́и лꙋ́пы вѣчныє похо́датъ: И свѣтъ ѡздо́ба(т) (Львів, 1642 *Бут.* 10 зв.).

4. *(до кінця життя)* довічний: а ѡнъ... кназю Кꙋзмє и єго дєтємъ и потомкомъ вєчного дєръжанья тыхъ имєнєй постꙋпилъ (Краків, 1539 *AS* IV, 217); чл҃вкъ во(л)ны(и) за жадє(н) высту(п) в нєволю вєчную выда(н) быти нє має(т) (1566 *ВЛС* 95 зв.); а которы(и) бы з на(с) попа(д)ши в туую вину платити єє нє хотє(л) тогды таковы(и) ка(ж)ды(и) з на(с) має(т) по(д)лєчи по(д) вѣчноє нєбл҃гословє(н)с‹тво› и прокла(т)ство и... и(з)вє(р)жє(н) быти має(т) на то(м) жє соборє нш҃о(м) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); дала той мой фꙋндꙋшовый Листъ и добровольный запись съ притисненїѥмъ печачи (!) и съ подписомъ рꙋки малжонка моєго... отъ котораго тꙋю данинꙋ и вѣчнꙋю даровизнꙋ маю (Київ, 1615 *ПВКРДА* II-1, 25); вы... ивана бо(н)чє(н)ка... пострєлили... дрꙋго(г) ивана вєкєрами збили сто(л)кли рꙋкꙋ лєвую зламали: на што вєчъны(и) калика зо(с)та(л) (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); за́що и ѡ(т) людей похва́лꙋ // и ѡ(т) Бг҃а нагоро́дꙋ и благослове́нство доча́сноє, и вѣчноє ѡде́ржитє, которогѡ ва́мъ оупре́ймє и вѣрнє зи́чымъ (Львів, 1646 *Зобр.* 3-3 зв.); Бг҃ъ... оуказа́лъ ми са... // ...и ре́клъ... дамъ тобѣ зе́млю и насѣнью твоємꙋ по тобѣ во ѡсѣдлость вѣчнꙋю (серед. XVII ст. *Хрон.* 75-75 зв.); барзо веле подданых... татарове въ вечъную побрали неволю (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 120); *У порівн.*: А нинѣ латыни от дѣтска и до старости той хитрости и учения лживого учатся,... и, един по одном от сея жизни отходячи, яко дѣдицство вѣчное, сию мирскую мудрость друг другу предают и тестаменты... утверждают (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 161); **вѣчное записанъє** *див.* **ЗАПИСАНЪЄ; вѣчный даръ** *див.* **ДАРЪ; вѣчный дѣлъ** *див.* **ДѢЛЪ; записъ вѣчный** *див.* **ЗАПИСЪ; листъ вичный** *див.* **ЛИСТЪ[2]; право вѣчноє** *див.* **ПРАВО[1]; роздѣлъ вечъный** *див.* **РОЗДѢЛЪ.**

5. *(давно встановлений)* споконвічний: жалова(л) намъ ма(т)ѳєи... на стєѳана и на игната... Што(ж) дєи ѡни вступаютъ(ся) в нашии вѣчны(и) сєножати (Київ, 1508-1523 *ПИ* №5); кназь Федор, ѡтпираючи, повєдилъ, ижъ ѡтєцъ єго, кназ Андрей тоє имєньє правомъ дєдичнымъ и ѡбычаємъ вєчнымъ, в шлахєтноє Ядвиги... кꙋпилъ (Краків, 1539 *AS* IV, 184); Пыта́ю ва(с) за(с), имаю(т) ли пастырє вла(ст), што но́вого в цє(р)ковъ зако(н)нꙋю // вѣчны(м) фꙋ(н)дамє(н)то(м) писанїа, чи́на и бл҃гообразїа ꙋкгрꙋ(н)това́нꙋю... ѡ(т) своєго вымы(с)лꙋ ми́рского вноси́ти (1598 *Виш.Кн.* 282 зв.-283); Трꙋ(д)но з҆ павчи́ны зотка́ти поста́вꙋ, моє́го до́втѣпꙋ нєздо́лность вѣдаю, Нє переходи грани́цъ вѣчныхъ мо́ви(т), кото́рыхъ // замѣрили Ѡц҃ы твои (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 203-204); И стєре́чь бꙋдєтє дна того въ рожа́яхъ ва́шихъ ѡбра́домъ вѣчны(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 89 зв.).

6. *(незмінний)* остаточний: строны(и) прода(и)ноѣ ролѣ пєлаковы(и) котроую ролю продали внуковє єго па(ш)кови затєви клима лєцєватє продали єѣ тоты трє(и)... я(к) са єму в пє(р)ши(м) записѣ обѣцали боронити о(т) вшєлакы(х) пє(р)соу(н)... тера(з) то потвєржую(т) рукоє(м)ство(м) вє(ч)ны(м) и става(т) єму роуко(и)мы (Одрехова, 1580 *ЦДІАЛ* 37, 1, 11 зв.-12); Посылаю вашєму блгочєстию належачи(и) ли(ст) блажє(н)ного мєлєтиа... ѡ(т)да(и)тє бє(з) ѡмєшка(н)а и стара(и)тє(с) абы копии тых вси(х) листо(в) по кгрє(ц)ку пєрєписати... абы з книги были выдрукованы... и што писа(л) по папиа... будє(т) выдруковано на вѣчноє нашє ꙋтвє(р)жєниє (Краків, 1609 *ЦНБ* II 21039, 1); Той роздѣлъ ца́рства тестаментомъ вѣчнымъ варовалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 325); **вѣчная мудрость** *див.* **МУДРОСТЬ; вѣчная́ память** *див.* **ПАМЯТЬ; вѣчная темница** *див.* **ТЕМНИЦА; вѣчноє молчанє мѣти (дати, зоставовати)** *див.* **МОЛЧАНЄ; вѣчноє милчєнє** *див.* **МИЛЧЕНЄ; вѣчноє опочиненьє** *див.* **ОПОЧИНЕНЬЄ; вѣчноє поминанє** *див.* **ПОМИНАНЄ; вѣчный отпочинокъ** *див.* **ОТПОЧИНОКЪ; вѣчный сеноникъ** *див.* **СЕНОНИКЪ; вѣчный сорокоустъ** *див.* **СОРОКОУСТЪ; вѣчными часы** *див.* **ЧАСЪ; въ (у) вѣчной памати, во памати вѣчной** *див.* **ПАМЯТЬ; для вѣчноє (вѣчной)**

памяти *див.* **ПАМЯТЬ; гладъ вѣчный** *див.* **ГЛАДЪ[1]; домъ вѣчный** *див.* **ДОМЪ; ку вѣчной памяти, на вѣчную память** *див.* **ПАМЯТЬ; отхождене вѣчное** *див.* **ОТХОЖДЕНЄ; пропасть вѣчная** *див.* **ПРОПАСТЬ.**

ВѢЧНѢ *див.* **ВѢЧНЕ.**

ВѢЧОВАНЄ *c.* Проведення віча, ради: такъ писанямъ яко тєжъ и прє(з) ѡсобъ нѣкоторы(х) з мєжи вмстє(и) при ѡ(т)цѹ Василию до на(с) присланы(х) и за вщєлякую зычливо(ст) приятє(л)скѹю прє(з) вѣчованя вмстє(и) вдячнє при(и)мивши вєлицє дякѹємо (Устя, 1612 *ЛСБ* 438, 1).

ВѢШАТИ[1], ВЕШАТИ *дієсл. недок.* **1.** (що) *(надавати чому-небудь висячого положення)* вішати: Приѡздоблѧ́ют єгѡ [конѧ] бро́нѣю, то єстъ збро́єю и кири́сомъ: вѣшаютъ прє(д) ѡчи́ма єгѡ мѹ́н'штѹ́къ,... и бра(з)ѓаютъ пєрє(д) ни́мъ, призвычаиваючи єго, жє́бысѧ нє лакалъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 215).

2. (кого) *(страчувати через повішення)* вішати: таковымъ способомъ (и тыми доводами, яко вытегаете), и злодееве, которыхъ вешаютъ, могутъ тежъ собе и своему каранью и вешаютъ для того, же ихъ Богъ милуетъ (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1101); злодѣя про то вѣшаютъ тай розбуйника на кулъ бютъ, што бы ся другѣ бояли вытъ такого дѣла (XVI ст. *НЄ* 71); Тые татарове палювъ... наставляли и подкоповали, грозячи и одповедаючи, же на тые пале подданыхъ Сушичанскихъ // ... вешати будутъ (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/I, 505-506).

3. *Перен.* (на чому) Зосереджувати (що): в том словѣ познаваю, иж пан Юрко на бѣглости речей толко разум свой забавляет и вѣшает, а власного разума и ведомости истинное во писании не досягает (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192).

4. (на чому кого) Подавати надію (кому), годувати обіцянками (кого): цесаръ... Послалъ былъ послы до папы Рымъского..., на словахъ его своихъ и обетницахъ вешаючи, ижъ оную згоду и едность церковную... потвердить и до скутку привести мелъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 294).

ВѢШАТИ[2] *дієсл. недок. (вимірювати вагу)* важити: appendeo, вѣшаю (1642 *ЛС* 88); libro, as, важу, мѣрю, вѣшу (Там же, 254).

ВѢШАТИСЯ, ВѢШАТИСѦ *дієсл. недок., перен.* (на чому) Зосереджуватися: которіє [славолюбныє] хотатъ и в' свѣцько(м) панованю, и в дховной владзы крыла свои ро(з)ширати, вѣшаючисѧ... на дочасны(х) рєча(х) (1598 *Розм.пап.* 23 зв.); которые [славолюбные] хотятъ и во свѣцкомъ панованю, и во духовной владзѣ крила свои розширяти, вѣшаючися барзѣй на дочасныхъ речахъ, нижли на вѣчныхъ (1603 *Пит.* 33); кото́рыѣ [грѣшныє] я́къ козлы по скала́хъ, по своволныхъ роспѹстах' вѣшаютсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 46).

ВѢШНИЙ, ВѢСНЬНЫЙ *прикм.* (*цсл.* вєшьнии) Весняний: маю Єго Милости затю моємѹ тѹю полтараста коп грошєй ѡтдати своими влосными грошми, ни в кого нє позычаючи, а рок тым грошєм сватого Юрѧ дєн вѣшнєго (Крупа, 1533 *AS* III, 412); тогды па(н) микола(й) тую суму пнзє(и)... на я(р)марo(к) тутошни(и)... вѣшни(и)... ѡтослати мє(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 49); нє и́ншій бо почáтокъ пристóитъ пéрвомѹ врємєни, кро(м) порoвнáньє вѣсньноє, што нє з нáшєє повєсти, єдно ѡ(т) бж(с)твéнаго писáніа вѣрно окáзѹєтсѧ (Острог, 1588 *Сур.* 1); было спочáткѹ вѣкá сътвóрєно равнины́ вѣсньныє, яко почáто(к) рóкѹ чєтырнáдєсатый лѹны́ по равнинáхъ яко пéрвый м(с)ць. шéстый днь патокъ яко в той члкъ съда(н) бысть (Там же, 5 зв.); **пашна вѣшняя** *див.* **ПАШНЯ.**

ВѢЩАНЇЄ *c.* (*цсл.* вѣщаниє) проповідь, повчання: Потрєба тєды́, абы́ тáѧ вѣра вáша згажáласѧ з'вычáами дѹшєспаси́тєлными: Тоє́и вѣры вѣщáніє изы́йдє по всє́й всєлє́ннѣй (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 905).

ВѢЩАТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* вѣщатєль) *(ознака, виразник чогось)* вісник: гдє трѹдносѧ хто мóжєтъ ѡправди́ти, мóвѧчи: Мáю чи́стоє сéрдцє и встыдли́воє, ѓды ѡ́кѡ є́гѡ є́стъ нєвстыдли́воє, понєвáж' ѡ́ко ср(д)ца нєвстыдли́вогѡ є́стъ вѣщáтєлєм' (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 910).

ВѢЩАТИ, ВИЩАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* вѣщати) **1.** (кому і без додатка) Говорити, оповідати: Сходячися до сєго братьства в справа(х) ѹпорожнившися книгы законьныє почита(ти) и дрѹгъ дрѹгѹ с послѹшаниємъ вѣщати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Здє по всѧ дни съ Хмъ жити тѧ явлѧ́єтъ И крєстъ в' мóлбах', лѹнá жє в' чтє́ніих' вѣщáє(т) (Київ, 1623 *МІКСВ* 85); Радостотвóрѧ(т), кощѹнствѹю(т), любє́знѡ и слáдотнѡ

вѣща́ю(т) (1627 *ЛБ* 104).

2. (кому) *(залишати що-небудь комусь після своєї смерті у спадок)* заповідати: по менє... Анъна... половицꙋ села бабина котороє я тепе(р) єстємъ в де(р)жанъю... на которо(м) записаломъ є(и) до(л)гъ способо(м) заста(в)нымъ сꙋмꙋ пнзє(и) чотыри тисєчи золоты(х) по(л)скихъ вищаючи є(и) на то(и) же маєтности моє(и)... має(т) всє... дє(р)жати (Луцьк, 1619 *ЦДІАЛ* 201, 4, 189, 1).

ВѢЩБА *ж.* Віщування, пророцтво, чаклування: Пти́чє влъхвова́нїє: Вѣщба́, вѣщє(н)є с' пта́хѡвъ, що быває(т) с' пти́чєгѡ игра́нїа (1627 *ЛБ* 103).

Див. ще **ВѢЩЕНЄ.**

ВѢЩБАРСКИЙ *прикм. (який стосується ворожбитства)* ворожбитський: И вше́дши до Іѡсифа вси пе́рєд ни́мъ оупа́ли... на зе́млю. Которымъ онъ рєклъ: Чомꙋ єстє та(к) хотѣли чини́ть: аболи нє вѣдаєтє же мнѣ нє ма́шъ подо́бногѡ въ наоу́цѣ вѣщба́рскои (серед. XVII ст. *Хрон.* 71 зв.).

ВѢЩЕБНЫЙ *прикм. (який має магічну силу)* чарівний: Алєкса́ндєръ... на тыхъ мѣстъ пе́рстєнь вѣще́бный с тобо́лки своє́й выналъ, и на рꙋкꙋ в'зложи́лъ и за́разъ жа́дны(м) нє былъ ви́дѣный (серед. XVII ст. *Хрон.* 421).

ВѢЩЕНЄ *с.* Віщування, пророцтво, чаклування: Пти́чє влъхвова́нїє: Вѣщба́, вѣщє(н)є с' пта́хѡвъ (1627 *ЛБ* 103).

Див. ще **ВѢЩБА.**

ВѢЩИЙ *прикм.* Віщий, пророчий: Мови(л) грознє Самꙋи(л) пр(о)рокъ... // Которого для порады прєз чары взбꙋдыла. Ѡная вѣщая нєвѣста гды на(д) нимъ ворожыла (1636 *Лям. о приг.* 5 зв.-6);

у знач. ім. ж. р. **вѣщая** — віщунка: Никостра́та, албо ка́рмєнтисъ кроле́в(а) арка́дійска, нєвѣста вє(ли)кого ꙋчєнїа въ гре́цко(м) пи́смѣ, ѡ(т) того была названа вѣща албо пр(о)ркѝна (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 23).

ВѢЩОВАНЄ, ВѢЩОВАНЇЄ *с.* Віщування, пророцтво, чаклування: Ієрусалимъ и королѣ его... которыи поганского балванского шаленства перешли безецностями своими, которіи, зъ балванскихъ оферъ радуючися, чародѣйствомъ вшелякимъ, ворожками и пташимъ вѣщованемъ обходячися, чого напротивъ самого Бога навымышляли! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 836); Ле́стєцъ: Тꙋла́къ, волоцю́га,... гꙋлта́й, кото́рый воло́читса дла поживлѣ(н)а та́къ, або з мата́цтвом' и з' шалвѣрство(м) яки́м', з вѣщова́нїєм', з' ворожѣньєм' (1627 *ЛБ* 57).

Пор. **ВѢЩОВАТИ.**

ВѢЩОВАТИ *дієсл. недок.* (що) Віщувати, пророкувати: годи(т)са абы илє що пи́смо вѣщꙋєть, тоє са всє спо(л)нило (поч. XVII ст. *Проп.р.* 91 зв.).

ВѢЩОКЪ *ч.* **1.** Віщун, провісник, провидець: в той днь трехъ вѣщковъ перъскихъ посадили, и великꙋю имъ ꙋчтивость чинат бга занєхавши (Острог, 1587 *См.Кл.* 20 зв.); послали по того жида, кото́рого на то(т) ча(с) мѣли за вели́кого вѣщка... въ аравїи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42); влъхво́вє або вѣщковє на поклонєнїє х(с)тоу пришли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 178); Влѣхвъ: Влъше́бни(к), чаро́вни(к), ворожби́ть, вѣщо(к) (1627 *ЛБ* 20); Такаа была ма́ти нєронова Гды са єи то(т) нєро(н) народи(л) пыталаса вѣщко(в) свои(х) чи́мь бꙋдє(т) гды лѣт свои(х) доростє(т) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 17 зв.); А Саꙋлъ по сме́рти Само́йловой, вытратилъ вси чернокни́жники и вѣщки з' зємли (серед. XVII ст. *Хрон.* 237 зв.); **вѣщокъ звѣздный** — астролог, планетник: Нѐ на тый то зна́ки оучини(л) бгъ свѣти́ла, а́бы з ни́хъ практыка́рє и вѣщковѣ звѣздныи оповадали, хто што оукра́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 3).

2. Знахар: Ба́лїй, ил Баїа, Да(н): в. Чаро́вни(к)..., вѣщо(к), а́лбо лѣка(р) (1627 *ЛБ* 5).

ВѢЩШЬ *ч.* (*стп.* wieszcz) астролог, віщун: Нє на тыи то зна́ки оучини(л) бгъ свѣти́ла, а́бы з ни́хъ практыка́рє... ѡповадали... при́шлыи приго́ды,... бо таки́хъ вѣщши звѣздъ самъ... бгъ на́шъ га́нитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 3).

ВѢЯ, ВѢА *ж.* Вія: Вѣжда: Вѣа, повѣка (1627 *ЛБ* 24); и та(к)... мо(л)чанїє заховꙋють, же и клобꙋки споущєныи а(ж) до вѣй ѡ(ч)ны(х) маю(т), абы взро(к) блꙋкатиса ѡ(к)казїи (!) нє мѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 43).

ВѢЯЛО *с.* **1.** Плоский кіш для очищення зерна від полови: vannus, лопата, вѣяло (1642 *ЛС* 407).

2. Лопата для очищення зерна від полови: Вѣяло. лопа́та, Ventilabrum (1650 *ЛК* 438).

ВѢЯТИ, ВѢАТИ, ВЕЯТИ *дієсл. недок.* **1.** *(про вітер)* віяти, дути: а коли оуздритє. ижє вѣтрь

с полоуднє вѣє тогды мовитє, тєпло боудє(т) (1556-1561 *ПЄ* 278 зв.); И вєяли вєтры... и ѿпалъ до(ж)чъ (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 7 зв.); зєфиръ, вѣтръ вда(ч)ны(и), ѡ(т) полȣ(д)на вѣючій (1596 *ЛЗ* 49); в' тємнохмȣрной нόчи, срόгїй вѣтръ вѣючи, всѝми щєпы и насѣньми крȣтитъ, тόргаєтъ, лόмитъ, и выриваєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 18).

2. *(очищати зерно)* віяти: сѣю semino вѣю ventilo (*Уж.* 1645, 60 зв.).

ВѢА *див.* **ВѢЯ.**

ВѢАЛНИЦА *ж.* *(сильний раптовий вітер)* вихор: Трȣсъ: Трасѣ(н)є зємлѣ, або вѝхєръ, вѣалница, вѣтръ ґвалтόвный, попȣдлѝвы(и), нáглы(и) (1627 *ЛБ* 134).

ВѢАТИ *див.* **ВѢЯТИ.**

ВЮЗТИСА *див.* **ВЕЗТИСЯ.**

ВЮЗЪ *див.* **ВОЗЪ[1].**

ВЯДОМО *присл.* (*стп.* wiadomo) *у знач. присудк. сл.* відомо: мило(с)цивє панове подобно єстъ вшитькимъ... вядомо яко жона моя ганьна монъто(л)товна... ȣстȣпила до сокаля на я(р)марокъ тамъ жє змовивъшися з жолнєромъ з нєякимъсь миколаємъ ковънацъкимъ которомȣ вшитъкє сȣмє пєнєнъдзы(и)... ѡнємȣ дала (Луцьк, 1580 *ЖКК* I, 183).

Див. ще **ВѢДОМЕ, ВѢДОМО.**

ВЯДОМЪ *див.* **ВАДОМЫЙ.**

ВЯЗАЛО *с.* Пучок, в'язка: fasciculus, вязало (1642 *ЛС* 194).

ВЯЗАНЄ[1], ВАЗАНЄ, ВЕЗАНЄ, ВАЗЕНЄ *с.* **1.** В'язання, зв'язування: всєго выдатку золоты(х) д҃... за замо(к) слѣпы(и) и҃ гро(ш) до коморы... // за лозȣ до вазана вина далє(м)... (*пошкодж. — Прим. вид.*) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 3 зв.-4); поводове... вас на термин ваш менованый позываютъ, абысте стали за побите покаличене, посторонъками вязане поводовъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 466).

2. *(виріб, який виготовляється в'язанням)* шнур: оузы, ла(н)цȣхи, поворόзьє вáза(н)є, оýзлы (1596 *ЛЗ* 66); Оýзы: Ланцȣхѝ, поворо(з)є, вазє(н)є, оýзлы, окόвы (1627 *ЛБ* 138).

3. *(елемент дерев'яної частини будівлі)* в'язь, в'язання: Тє(с)ли Ма(р)цинови що поправи(л) ваза(н)є на дзво(н)ници и блахою поби(л) далємъ злоты(х) ѡ(с)мъ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 7); *У порівн.*: Ср(д)цє основáн҆но на сȣ́вѣсти рáзȣма... ꙗ҆ко вазáн҆є и бáл҆ки в' бȣдовáню мόцнє знáтыє, фѣан҆є нє росто(р)гноу(т)са (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 203).

4. *(введення кого-небудь у посідання маєтком)* посесія: я Юрє(и) ивано(в)ски(и)... по(с)ла(н) до сєла бєжова... на пода(н)є и вєза(н)є в має(т)но(ст) тȣю бєжо(в)скȣю... та(к) тє(ж) и (в) по(д)даныє тыє, которыє та(м) є(ст) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 33 зв.).

5. (кого) З'єднання, об'єднання: А ѿ стры(ч)кы и нє спóминай, что(ж) ихъ є(ст) бєз чи́сла ко(у) вазаню братїи наши(х) (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 113 зв.); **вязанє и розвязанє (розвязованє)** — право не відпускати або відпускати гріхи, провини: въ метафорѣ ключовъ... нѣчого ся иншого не таитъ, только владза вязаня и розвязаня, то естъ отпущаня грѣховъ и задержованя (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 404); А о браню ключовъ, то естъ вязаня и розвязованя, теды вѣдаемо зъ оного евангелія, гдѣ Христосъ Господь по воскресеніи всѣмъ еднакую владзу далъ, кгды презъ замкнене дверей до нихъ вшолъ (1603 *Пит.* 23).

Див. ще **ВАЗЬ.**

ВЯЗАНЄ[2] *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВЯЗАНКА, ВАЗАНКА *ж.* **1.** В'язка, в'язанка: принєси вязанкȣ дровъ и ȣчини достатни(и) ѡгонь (к. XVI ст. *Розм.* 24 зв.); Поспѣш(и)ласа тогды Авигѣа и взала... па(т) хлѣбовъ прáжмєныхъ, и кόшъ розѝнковъ и с҃. вазáнокъ фѝкгъ, и взложѝла на ослы (серед. XVII ст. *Хрон.* 233 зв.).

2. *(те, чим зв'язують що-небудь)* зав'язка: Оуза, ю́за: звáзокъ, ланцȣ(х), вáзанка (1627 *ЛБ* 137); fascis, вязанка, вязанїє, вє(р)въ (1642 *ЛС* 194).

ВЯЗАНЪЄ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВЯЗАНЫЙ, ВАЗАНЫЙ, ВЕЗЕНЫЙ *дієприкм.* **1.** *(виготовлений способом в'язання)* в'язаний: А съ церкви соборное взяли крестъ золотый великий, роботы велми. коштовное везеное (Луцьк, *АрхЮЗР* 1/I, 208).

2. *У знач. прикм. (пов'язаний, зібраний у снопи)* зв'язаний: в тот час в том дворе было... гречки в гумне тридцат коп, а на пожне вязаное коп з сорок (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 163); проса вязаного копъ двадъцатъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96).

3. *У знач. прикм. (Виготовлений в'язанням з шерсті, шовку)* в'язаний: поесовъ едвабныхъ 20,

едвабю чирвоного поесы 2, везеные зъ кгузиками 2, едвабю зеленого тесма 1 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368).

4. *У знач. ім. (той що обкручений, обв'язаний чимось)* зв'язаний: коли цр҃ь Ассірійскій дозна́лъ ѡсіє́вꙋ непра́вдꙋ же хота́чи се вы́бить, послалъ послы до сиса́ри цр҃а // єгі́пєцкаго… ѡблє́гл҄ єгѡ и вѧза́ногѡ всади́лъ до вѧзє́ньѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 339-339 зв.).

ВЯЗАТИ, ВѦЗАТИ, ВЕЗАТИ, ВЯЗАТЬ *дієсл. недок.* **1.** *(з'єднувати, скріплювати що-небудь; зв'язувати)* в'язати: Вѧза́ю. Ligo … Constringo (1650 *ЛК* 438);

(що) *(збирати, зв'язувати у снопи скошений хліб)* в'язати: Ви́дѣлєсмъ мо́витъ со́нъ: жє́смо сєрє́дь по́лѧ вѧза́ли снопы (серед. XVII ст. *Хрон.* 59);

(що з чим) прив'язувати (що до чого): панъ ратомъски(й) ѡ(д)ного разꙋ… за по(д)воды мєщанъ ималъ и вєзалъ и за тєтєрєвꙋ рєкꙋ завє(д)ши но́гами билъ (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); Напервей, уходечы у манастыр, ворота с хворткою вязаные, побито кгонтами (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 287); *Образно*: А оустра́шмѡсѧ, и порозꙋмѣимѡ же на́шѣ грѣхи на ши́ѣ собѣ вѧ́жємѡ, ґды зло(ст) бра́тнюю вспомина́ємо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 466).

2. (кого) *(зв'язувати руки, ноги комусь, ув'язнюючи)* в'язати: часто поута(н) и рєтѧз҄ми вѧзань и быва(ли) // ѡ(т) нєго… поута поламаны (1556-1561 *ПЄ* 142 зв.); гєдєѡ(н) болоба(н)… сщ҃никовъ… проклина(л) кромѣ всяко(г) сꙋдꙋ, вяза(л) ланцꙋхами за возо(м) волочи(л), мо(р)дова(л), голодо(м) мори(л) (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1); ланцы и путы вязали ихъ, али не могли удержати (XVI ст. *НЄ* 101); Слыша́вши то цр҃ь и ры́кноуль яко лєвь и повєлѣ вѧза́ти и біючи и(х) вє́сти в тє(м)ницю (XVI ст. *УЄ* № 29519, 194); Юроди́выє, глоу́пыє пъя́ныє, и спя́щиє нє ма́ють бы́ти кр(є)щєныє, єсли нє мѣли во́ли пєрє(д) тым҄ до того: алє єсли́бы с прирожє(н)ѧ были гл(ꙋ)пыми, и юроди́выми, тогды та́к҄сѧ м(а)єм҄ ѡ(б)ходи́ти з ни́ми я́ко и з дє(т)ми ма́лєн҄кими, то́ є́стъ крєсти́ти ихъ, хо(ч)бы и нє хотѣли, примꙋша́ючи и(х), и вѧ́жꙋчи (Львів, 1645 *О тайн.* 22); тогож вяжучи борки обох раменъ повыворочали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465).

3. (кого) *(позбавляти волі)* ув'язнювати: а то єст҄ то(т), жє оупа́лы(х) ѡ(т)тинає(т) ѡ(т) надѣи, ба(р)зо то мо(ц)ноє оу нє́го ѡрꙋ́жьє, и пойма(н)цо́въ свои(х) ина́чєй нє задє(р)жоує(т), єдно ты(м) ихъ вѧ́жє(т) вѧзє(н)єм҄, кото́роє єсли́, схо́чємо, за по́мочю б҃жєю розо(р)вати в ры́хло(м) часѣ мо́жємо (Острог, 1607 *Лѣк.* 114); васъ подле росказаня и науки его милости отца митрополита имать и вязать буду поты, поки отцу митрополиту послушенство отдасте (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 61); хто має(т) тяжꙋ того нє вяжꙋ(т) (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31 зв.); Христіане отъ христіанъ были мордованы, зъ добръ вызуваны, и въ неволю… вязаны! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 777).

4. (в що) *(спонукувати)* навертати (до чого): Тая унѣя съ послушенства Божого зволокаетъ, а въ послущенство свое вяжетъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 16).

◇ **вязати (вѧзати) и розвязовати (разрѣшати, рѣшити)** — не відпускати або відпускати (відпустити) гріхи, провини: Явне теды, повѣда, естъ, ижъ вязати и розвязовати грѣхи даръ духовный было оное (1603 *Пит.* 16); Вѧза́ти и разрѣша́ти взѧ́лъ ключи. Алє пріймѣтє дх҃ъ ст҃ъ, всѣмъ мо́ви(л): єсли комꙋ ѡ(т)поститє грѣхи, ѡ(т)поста́тсѧ имъ, єсли комꙋ оудєржитє, оудєржа(т)сѧ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 187 зв.); Петръ святый нѣкгды епископом Рыму не былъ и оные слова Петру реченые до столици рымское не стягаются абы она сама только мѣла власть на земли вязати и рѣшити и до неба ключами Петровыми отворяти (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54); **згоду вязати** *див.* **ЗГОДА; мукою вязати** *див.* **МУКА.**

Див. ще **ВЯЗИТИ, ВАЗОВАТИ.**

ВЯЗАТИСЯ, ВАЗАТИСЯ, ВѦЗАТИСѦ, ВЯЗАТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** (до чого, до кого) Приєднуватися: С того ли́стꙋ пока́зꙋєтсѧ то што(м) вы́шє повѣдѣ(л), жє́ добра хо́ть соу́ть ро́зны ѡ(т) оура́дꙋ, одна́къ до оура́дꙋ сѧ вѧ́жꙋтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 80); кто бы се до тое протестации его́ вязати хотел… постерегаючи права ясне освецоных кнежат ихъ милости Чарторыйскихъ дедичного, которое до тое маетности мают, не мней тежъ особливе и держаня моего, абы мы о конъституцие и права, ясне о томъ учиненые, яко в добрах шляхетских, кгвалту и безправя якого не односилъ и не односили (Володимир,

1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 539); хмє(л)ницки розослалъ былъ по(л)ковникѡ(в)... на рȣ(с)ку подолю на волы(н) з козаками, до которы(х) навє(н)цє(и) хлопства вязалося (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179); до жа(д)ныхъ иньшихъ справъ в жадно(м) судє и урядє вязати(с) и в нихъ ставати далєко ба(р)зє(и) на взрушєнє правъ дєдичьныхъ стародавныхъ... ничо(г)‹о› чинити нє можєтъ (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 241).

2. Позбавляти волі, неволити (кого): А хто доскона́лȣю любо́вь ма́єтъ, то́тъ вА́жєтьсА и знєволА́єтъсА ла́скою (Вільна, 1627 *Дух.б.* 242);

(про християнське віровчення) заборонятися, неволитися: В том можешъ собѣ на приклад взяти братство виленскоє, якъ єго превратити не могут от православія ни огнь, ни мечъ,... а слово божіє не вяжется, але овшем ростет и множится у правовѣрующих (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56).

3. (до чого) Належати (до чого), стосуватися (чого): С того ли́стȣ пока́зȣєтсА то што(м) вы́ше повѣдѣ(л), жє добра хо́ть соу́ть ро́зны ѡ(т) оура́дȣ, одна́къ до оура́дȣ сА вА́жȣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 80); ѡ(т)кола пока́зȣєт҆сА то, жє то́тъ костє́лъ, кото́рыи одны(м) мєноу́ємо до одного яко́го мѣстца, ...до одны(х) яки(х) по(д)лє́глых грѣхо́ви людє́й вАза́тисА нє ма́єтъ (Там же, 162).

4. *Перен. (про молитву) (вестися безперервно)* в'язатися: Служба Божія ма быть ани барзо лѣниво, ани тежъ назбыть скоро, але средне, съ початку заченши ажъ до конца остатнее молитвы, маетъ ся на кшталтъ ланцуховыхъ огнівъ вязати и нероздѣлне отправовати (1603 *Пит.* 82).

ВЯЗАТЬ *див.* **ВЯЗАТИ.**

ВЯЗЕНЄ, ВЕЗЕНЄ, ВЕЗЕНЪЄ, ВЕЗЕНЬЄ, ВѢЗЕНЄ, ВЯЗАНЄ, ВЯЗАНИЄ, ВЯЗАНЪЄ, ВЯЗЕНІЄ, ВЯЗЕНЬЄ, ВЯЗЕНЯ, ВАЗАНІЄ, ВАЗЕНЄ, ВАЗЕНЬЄ, ВАЗЕНА, ВАЗѢНЄ *с.* **1.** *(позбавлення волі)* ув'язнення: нє имаєть на(с) прикосноутисА моука, ни иныя страсти, на вАзания моучитєлєва (1489 *Чет.* 142); єго Мышка кназю Романȣ на врад нашъ Луцкий выдати... нє хотєл, которогож тєпєр кȣ правȣ... постановити мȣсал на ѡнъ час за горАча..., яко напєвнєйшым, а истым вєзєньєм ȣпщоного... и тȣт стоить пєрєд нами господарєм, яко вАзєн пойманый на горАчом (Вільна, 1565 *AS* VII, 276); чєрнцовъ и поповъ с того манА(с)тыра бєрȣчи и(х) вєзєньє(м) всилуєть (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123); на то́мъ... со́н҆мищи... одны́хъ доу́шєно, дрȣги́хъ да́влєно, иншы(х) то́плєно. дроу́гихъ го́лодомъ мо́рєно, вєзє́ньємъ тра́плєно (Острог, 1598 *Отп.КО* 20); Ѡлєкшая порȣки зразȣ достати нє могучи сказана є(ст) до вязєня (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.); Хтожъ еднакъ не видитъ въ мордерствѣ Игнатіевомъ явного кламства, которому... и зубы были вытолчены,... и нагій и звязаній въ студню былъ вкиненъ, а еднакъ по томъ... вязени... лѣтъ 11 на столици седѣлъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 741); ВАза́ю... тра́плю вАзє́ньємъ (1627 *ЛБ* 24); Пєнтє́фрій кото́рый былъ да́лъ Іѡсифа на // ȣноє та́къ до́лгоє вАза́ньє ви́дАчи тако́є подвыжшє́ньє єгѡ прєрє́клъсА, и бѣжа́лъ до жоны (серед. XVII ст. *Хрон.* 67-67 зв.).

2. В'язниця, тюрма: хотячи есмо каждого при праве посполитомъ заховать послали тамъ дворанина нашого... и казали ему зъ оного везеня того архимандрита моцно взяти и выпустити (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 1); Бєрєть староста тєпєрєшни(и) ѡтъ того кого ȣ вязєньє хотя нєви(н)ного ѡсадить повєжного ві҃ грошє(и) (1552 *ОЧерк.З.* 10); Тєжъ ȣставуємъ и(ж) коли бы хто комȣ рєкъ жє ты нє чистого ложа сы(н), а того бы на нєго нє довєлъ... тогды... таковы(и)... має(т) сєдєти ȣ вєзє(н)ю (1566 *ВЛС* 7); заразъ... нє ѡ(т)пущаючи мєнє ѡ(т) суду бєз доводу и присяги на голоє рєчє(н)є слова пана пєсочи(н)ского... ѡ(т)правити и та(к) жє зара(з) мєнє самого до вєзє(н)я на цєлы(и) рокъ до вєжи посадити (Кунів, 1581 *ЛНБ* 5, II 4044, 84 зв.); Ино твоя мл(с)ть... нищи(х) слу(г) цр҃квны(х) и дѣтє(и) нищи(х) шко(л)ны(х) ѡкова(в)ши до вязє(н)А посажа(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251); Присмотрѣмъ бетѣжныхъ и тыхъ, котры(и) (*в ориг.* котрыхъ. — *Прим. вид.*) у вязаню сидятъ (XVI ст. *НЄ* 215); Никифора... скилька лѣт у вязеню держали, наконец ажъ уморили постомъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); Оу́зница: Тȣрма́, вАзє(н)є (1627 *ЛБ* 138); На то́й ча́съ ѡпȣсти́вшє ю ст҃іи Б҃жіи А҃ггли, порвȣтъ ю... ȣныє бѣси... и розтА́вшє ю напо́лъ, оувє́ргȣ(т)... в҆ про́пасть, и вАзє́нА (Львів, 1642 *Час.Слово* 269); который арештъ пан Лакгановъский принявъшы доброволъне... то декляровалъ, же уже тых злочинъцов в замъку турыском у

везеню туромном маетъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 8/IV, 71); *Образно:* Тымъ спо́собомъ Іѡа́ннъ, ѡ̆пра́тно́вши жни́во, з вазе́н҄а того тѣла, схо́дитъ не́тескли́во, Абовѣмъ ю́жъ ѡде́ржалъ, по тру̑де́хъ и пра́цахъ, вѣчну̑ю нагоро́ду̑, въ Нб҃(с)ныхъ пала́цахъ (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 18).

3. Полон, неволя: коре́цкій... пошо́лъ пе́рвіи ра́зъ надъ турка зара(з) поима(н) и бе́звѣсти зги́ну̑лъ. Роди́вшіи его килка кро́тъ посыла́ли в зе́млю ту̑ре́цкую довѣдоваючиса где есть... едны мо́вили оу ве́зеню, а и́ныи замордовано (1509-1633 *Остр.л.* 129 зв.); ѡни... посла нашого... на волной дорозе перенемши, ѡкрутне на смерть замордовали, а... кнаже арцыбиску̑па Ризского,... ѹ везенье взали (Вільна, 1557 *AS* VI, 22); А кгды бы которы(и) доро(с)лы(и) бы(л) на слу(ж)бе // ѹ чужихъ краинахъ або на на̑уце або те(ж) ѹ везе(н)ю неприяте(л)скомъ тому да(в)но(ст) не шкоди(т) если ее ѡ(т) приеха(н)я своего не замо(л)чить (1566 *ВЛС* 69 зв.); я,... черезъ Мамаа Девеевича мурзу̑... въ земли Волынской ѹ везенъе неприателское взатъ (1577 *AS* VI, 71); ѡсиротѣлъ есмь и оучини́ли есте мене безъ дѣтей, оди́нъ зги́ну̑лъ, дру̑гій въ вазе́ню зоста́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 69); тепе(р) теды яко пру(д)ко манифе(с)та(н)съ з милосе(р)дя бо(з)кого з рукъ неприяте(л)ски(х) из везеня уво(л)нены(и) зо(с)тавъ... ѡ таково(и) згубе свое(и) ѡповеда(л)се и ѡ(с)ве(д)ча(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 210);

неволя, поневолення: моисей... пре(д)ки и́хь изъ мѡщ҄наго ваза́ніа... привелъ черезъ поу́щоу до землѣ ѡбица́н҄ной имъ (серед. XVII ст. *УЄ* №91, 28).

4. *Перен. (про гроші)* привласнення, користування чиєюсь власністю: Воспомани и Филипа, малара многопѣна(ж)ного, ка́мо (!) ты́е ру̑маные золотые, по его нево́лно(м) ѡ(т)хо́дѣ осталиса, и в чие(м) нн҃ѣ везеню седа(т) (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.).

ВЯЗЕНЬ, ВАЗЕНЪ, ВАЗЕНЬ, ВАЗѢНЬ, ВЕЗЕНЬ *ч.* **1.** В'язень: ималь на то(т) ча(с) ваз҄на с҄лав҄наго п҄роз҄вище(м) варав҄воу (1556-1561 *ПЄ* 117 зв.); князь Матушъ Вороницкій черезъ возного и козаковъ тыхъ вязневъ прислали (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 3/I, 16); тарасы́ полама́ли, въ кото́ры(х) было вазню(в) пол҄но (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 123); Оу́зникъ: Ва́зень, плѣнникъ (1627 *ЛБ* 138); лю́де впада́ютъ въ высокоу̑міе... Презъ повона́ніе а́лбо за́пахъ, оубо́гими, хо́рыми, тру̑дова́тыми, ва́знами и оуме́рлыми бры́да(т)са (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910); Му̑жь легковѣрны сло́вѡмъ ей да́лъ мѣстце, а слу̑хаючи спра́вы ѡ(т) Іѡсифа, каза́лъ егѡ вести до темни́ци, гдѣ ва́зневъ цр(с)кихъ // стережоно (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.-65); которыи то законницы... запомневшы политованя хрестыянъского, которое над утрапленными вязнями... уживати звыкъли,... // тые добра од протестуючогосе одобрали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 304-305);

перен. (людина, яка перебуває під владою, впливом когось) невільник: я, тебе стражу, слу̑гу̑, неволника, и ва(з)на женѣ оучиню, а тобѣ всю мы́сль оу жоны похо(т)ное сту̑(д)нѣ приважу̑ (1599-1600 *Виш.Кн.* 208);

перен. грішник: а... ва́зень вѣч҄ны(и) грѣхови е(ст) есми (1599-1600 *Виш.Кн.* 209); але по́ты(м) з нево́лѣ смрти выше(д)ши, вста́вши... поту̑жне и чу̑до́вне зъ мртвы(х), и дру̑ги(х) выпровадилъ ва́зневъ ѡ(т) а́да (поч. XVII ст. *Проп.р.* 205 зв.); Впосро́дку ихъ абовѣмъ е́стъ Г(с)дь, кото́рый называ́етъса Зба-ви́телемъ, и́жъ вазневъ выбавла́етъ: зове(т)са лѣкаремъ, же да́етъ нб(с)ное и Бо(з)ское лѣка(р)ство, и аффекта дш҃и лѣчитъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 248); прова́дитъ Цр҃ъ на́шъ и Бг҃ъ; за собѡ́ю... пѡ(л)ки ва(з)нѡвъ а́дскихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 64); *У порівн.:* ту̑т стоить перед нами господарем, яко вазен пойманый на горачом, а такъ злосливом ѹчинъку̑ (Вільна, 1565 *AS* VI, 276).

2. Полонений: также отъ вшелякихъ непріятелей, погановъ Турковъ и Татаръ вязнювъ, языковъ доставаючи, ку осторожности его королевское милости и Рѣчи Посполитое,... здоровья и живота своего не лютуючы, послугу чинили и завше чинятъ (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 59); наве(т) и тые вси аре(н)ды писаные позваны(й) побра(л) а меновите нап(е)(р)ве(й) татарина ве(з)ня которо(г) купи(л) за соро(к) копъ грше(й) лито(в)ски(х) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); Если войдешъ на войну̑ проти́въ непріателе(м) твои́мъ а пода́стъ ихъ г(с)дь бг҃ъ твой въ ру̑ки твои, и пойма́ешъ ва́зни, а оузри́шъ въ ли́чбѣ поима́ныхъ жену̑ на́добну̑ю... и бу̑дешъ ю хотѣлъ мѣть за жону̑, вѣде́шъ ю в до́мъ сво́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 155 зв.).

ВЯЗЕНЬЄ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВЯЗЕНЯ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВЯЗИНА *ж. (про саджанці в'язів)* розсадник: ulmarium, вязина (1642 *ЛС* 416).

ВЯЗИТИ, ВАЗИТИ *дієсл. недок.* (кого) *(позбавляти волі)* ув'язнювати: свои своихъ, христиане христіанє Важѹтъ, вазатъ, кровъ точатъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 17); цари Константинополскіи и гетманове ихъ самыхъ папежовъ вязили и судили (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 926); нє тылкѡ до звазаны(х) в темницы нє ходатъ, але и розвазаны(х) вазатъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 728).

Див. ще **ВЯЗАТИ.**

ВЯЗОВИЙ *прикм. (який стосується в'яза)* в'язовий: ulmeus, вязови(й) (1642 *ЛС* 416).

ВЯЗЪ *ч.* В'яз: ѣдєтє нє ѡборочаючи налѣво ани направо ажъ приѣдєтє до высоко (!) вязѹ тожъ ѡбротитє налѣво (к. XVI ст. *Розм.* 36 зв.); ulm(us), вязъ дрєво (1642 *ЛС* 416).

ВЯЗЬБА *ж.* Рабство: Сесь пустъ такъ выбраннымъ у вязьбу неправедную, чомъ розвязаніе и потоптаніе слабажаетъ тоты, котрыи падутъ у напасть и у великый терхъ, то есть грѣхи (XVI ст. *НЄ* 17).

ВЯЛЫЙ, ВАЛЫЙ *прикм.* **1.** В'ялений, в'ялий: на торъгѹ ѡтъ рыбъ свєжихъ и валыхъ мыта на воєводѹ такъ жє дєсатаа рыба (1552 *ОКЗ* 38 зв.); взяли… солонины полтовъ сорокъ, салъ тридцатъ, вялых осятровъ десять и рыбъ сухыхъ полтораста и иншихъ рыбъ немало (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); Хомѹ самого збили и пограбили: клячѹ тисавѹю …рыбь валы(х) бо(ч)ковы(х) пя(т)со(т) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 49); Сѹшаница: Масо вєндзонoє, албо рыба валаа (1627 *ЛБ* 125).

2. *У знач. ім.* В'ялий. Вл. н.: Федо(р) Вялый (1649 *РЗВ* 159 зв.).

ВЯНЦЫЙ *див.* **ВЕНЦЕЙ.**

ВЯТЕРЪ *ч.* Ятір: а панъ Кгесинский… и потомкове… не маютъ ся в тот ставъ… вступовати, чолнов на том ставу Свищовском не мети, рыбъ сѣтми и утками, вятерми,… // …ловити не мают (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30-31); и теперъ николи вечне вси напотомные люде, тамъ мешкаючие, у ставъ Пересопницкий… жадного вступу мети и никоторымъ начинемъ,… яко вершами и вятерами // рыбъ ловити не маютъ (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 475-476).

ВАДОМОСТЬ *ж.* (*стп.* wiadomość) відомість, звістка. ◇ **дати вадомость** — повідомити: я ижє(м) нєѡсєлая в то(р)чинє є(д)но в луцку по(д)вєзала(м)-са ѡ собє вадомо(ст) ѡ(т) врадѹ луцко(г) дати (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 41).

Див. ще **ВѢДОМОСТЬ.**

ВАДОМЫЙ, ВЯДОМЪ *прикм.* (*стп.* wiadomy) обізнаний (з чим): на дрѹги(и) днь по сє(д)мицы мєшканя моєго в монастыри, бє(з)гла(с)нє вм(с)ти и прочи(м) ѡ(т)ѣхалє(м) прошєніа прошѹ пи(л)но, вшакъжє Гд(с)нь ѡцъ игоумє(н) вядо(м) єсть (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); **вадомымъ чинити** (кого) *див.* **ЧИНИТИ.**

Див. ще **ВѢДОМЫЙ.**

ВАЖКА *ж.* В'язка: бѹдєтъ дѹша пана моєгѡ стєрєжона якѡ бы важцѣ живѹчихъ оу г(с)да бга твоєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 237).

ВАЖЧОЄ, ВАЖЬЧОЄ *с.* Вид податі: мєл я в тыи люди ихъ в Хлапотинє бєз жадного важьчого и бєз моєго накладѹ въєхати, а ѡни томѹ противни нє мєли быти… Якож Єго Милост пєрєдъ нами повєдил накладѹ своєго, як в помочномъ, так во важчомъ и в ыншихъ накладох двадцать коп грошєй (Луцьк, 1536 *AS* IV, 60).

ВАЗАНЄ *див.* **ВЯЗАНЄ[1].**

ВАЗАНІЄ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВАЗАНКА *див.* **ВЯЗАНКА.**

ВАЗАНЬЄСА *с.* Вступання у невідповідні, ненадійні стосунки: члѡнками хвыми часто са и тыє которыє ними нє соуть называютъ, зачи(м) в вазаньюса з ними мылка и оунєсє(н)є быти можє(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 163).

ВАЗАТИ *див.* **ВЯЗАТИ.**

ВАЗАТИСЯ *див.* **ВЯЗАТИСЯ.**

ВАЗАТИСА *див.* **ВЯЗАТИСЯ.**

ВАЗЕНЄ[1] *див.* **ВЯЗАНЄ[1].**

ВАЗЕНЄ[2] *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВАЗЕНЪ *див.* **ВЯЗЕНЬ.**

ВАЗЕНЬ *див.* **ВЯЗЕНЬ.**

ВАЗЕНЬЄ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВАЗЕНА *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВАЗИТИ *див.* **ВЯЗИТИ.**

ВАЗКА *ж.* **1.** Річ, яка служить для зв'язування чого-небудь: дрѹги(и) ланъцѹхъ што ворота запинаю(ть) тотъ дванадъцати падє(и) а трети(и) на ва(з)ки и҃і падє(и) (1552 *ОВол.З.* 194).

2. Лігатура: nodus… коно(т) ва(з)ка лєгатура (I пол. XVII ст. *Сем.* 120).

ВАЗНУТИ *дієсл. недок. перен.* (чим, у чому) *(заглиблюватися, потрапляти в що-небудь)* в'язнути: ср(д)цємъ и оу́мо(м) в҆ зе́мных҆ сѣтахъ ва(з)нѹт҆, нє ма́ючи в не́м҆ ω(т)починє́на Б҃жго (Вільна, 1627 *Дух.б.* 52).

ВАЗНЬ *див.* **ВАЗНЬ.**

ВАЗОВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (кого, чим) *(обвивати мотузкою руки або ноги, позбавляти свободи руху)* в'язати: приказаль доухови нєчистомоу выити изь ч҃лка ω(т) м҆н҆огыхь бо лѣть пох҆ватоваль єго и вазовали єго оужищами и поуты жєлѣз҆ными поутовали тыи которыи єго стєрєговали (1556-1561 *ПЄ* 249).

Див. ще **ВЯЗАТИ.**

ВАЗЬ *ж.* **1.** *(скріплення дерев'яних частин будівлі врубуванням)* в'язь, в'язання: На тотъ часъ покрыто по влоски частою ва(з)ю и чєрєпицєю поливаною (1552 *ОЛЗ* 158).

2. *(скріплювальна дерев'яна частина споруди)* кріплення: Мостъ пєрєдъ замъкомъ добръ на вази моцъно(и) (1552 *ОВол.З.* 194); Тѹтъ вєжа мѹрованаѧ ωтъ мєста ωбъла(н)кованьє с трєма вє(р)хи межи вази плита покрыва(л) єє фальчє(в)ски(и) станисла(въ) (1552 *ОКр.З.* 146); миха(л) мышка… из дому ни(з)-ко(г)… дахи што вєтръ поздира(л) латы // крокви бру(с)є и ва(з)… попали(ти) каза(л) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 7-7 зв.).

Див. ще **ВЯЗАНЄ[1].**

ВАЗѢНЄ *див.* **ВЯЗЕНЄ.**

ВАЗѢНЬ *див.* **ВЯЗЕНЬ.**

ВАЛИТИ *дієсл. недок.* (що) *(підсушувати що-небудь, роблячи припаси)* в'ялити: Гѹси чиншовыє, тыє выбирати, а ѡкормивши, валити их мают (1567 *AS* VII, 119).

ВАЛЫЙ *див.* **ВЯЛЫЙ.**

ВАНУТИ *дієсл. недок., перен.* В'янути: Присвѣда́ю: а ва́нѹ (1627 *ЛБ* 99).

ВАНУЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* В'янучий: мы дѹхо(в)ныи робо(т)никовє… нє ω одно(м) часѣ лѣта, цвѣтѹчіи и врихлѣ ванѹчіи цвѣты добры(м) наши(м) гостємъ и милымъ ω х҃ъ дѣтємъ прино́симω (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 79); Робо́тникωвє, кото́рыѣ ωко́лω са́дω(в)… робат҆… квѣты… па́хнѹчіѣ збира́ючи… ѡ́чи ни́ми тѣшачи, во́нности ихъ зажива́ютъ …нє ω єди́но(м) часѣ лѣта квитнѹчіѣ, и… ванѹчіѣ квѣты… дѣте́мъ прино́симω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 504).

ВАСЛО *див.* **ВЕСЛО.**

ВѲУНДОВАНЬЄ *див.* **УФУНДОВАНЄ.**

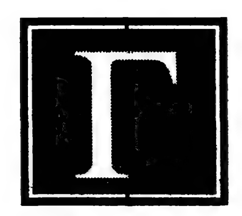

Г 1. Четверта літера алфавіту на означення приголосного звука "г".

2. Має числове значення: г҃ - 3; ҂г҃ - 3000: да(л)ємъ... за троє куръ г҃ грошѣ (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 20); хто ходи(т) єє подачъки даєть и҃ гроше(и) а г҃ кади медꙋ (1552 *ООвр.З.* 111 зв.); за фа(р)бꙋ че(р)вонꙋю до банѣ гр(ш) г҃ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3); Сꙋмма всєго выда(т)кꙋ злоты(х) ҂афг (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 5 зв.).

ГА[1] *част. (питальна) (уживається як відгук на звертання)* га: Знамєнованїа Мєждомєтїа сꙋть различна... зовꙋщагѡ: якѡ ге́й: ѡ(т)зыва́ющагѡса: якѡ га́; чтѡ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 194 зв.).

ГА-ГА[2] *виг. (виражає звуконаслідування, що відтворює голосний сміх)* га-га: [Klim] Há há há há há há há dwa krot odynoho Czołowikam oszukał pryznam sia do toho (Яворів, 1619 *Гав.* 20).

ГАБА *ж. (ар.* aba) *(турецьке сукно білого кольору)* габа: Панъ Юрє(и) Макаровичъ... заграбилъ... габы поставо(в) два (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.).

ГАБАТИ, ГАБАТЬ, КГАБАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* gabać) (кого, о що) нападати, турбувати (кого за що): кназ Фєдор самъ в дєржанью... того прєрєчєного имєньа... былъ, а ѡтъ жадного ѡ тоє имєньє нє былъ кгабанъ (Краків, 1539 *AS* IV, 184); Налєжꙋ: Выполна́ю,... дрꙋчꙋ, га́баю, принагла́ю (1627 *ЛБ* 69); Притагнꙋлъ Кєндєве́й до иамнѣи, и по́чал' лю́дъ габа́ть, и в' поима́ньє бра́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 494).

ГАБАЧЪ *ч.* Кожух, покритий габою, білим турецьким сукном: У Бакия Высо(ц)кого:... кожухо(в) пя(т) (два же(н)скихъ)..., габачо(в) тры (Житомир, 1650 *ДМВН* 205); У Федора Я(н)че(н)ка... габа(ч), кошътова(л) золо́тыхъ пя(т) (Там же); У Гри(ц)ка Бабича... габачовъ, кожухо(в) два (Там же, 206).

ГАБЕНЫЙ, ГАБЪЯНЫЙ *прикм. (пошитий, виготовлений з габи)* габовий: вы... всє што при ни(х) было побрали... ꙋ то(г) ивана... ꙋбра(н)є габєноє за котороє да(л) золоты(х) два (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); ѡпанъча габъяная коня гнєдого бєлоногого... побравъши (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 92зв.).

ГАБИТЪ, ГАБѢТЪ *ч.* (*стп.* habit, *лат.* habitus) **1.** *(чернечий одяг)* сутана, га́біт: а ѡдѣна за(с) полотє(н)ноє наоуча́ло, жє сꙋть оуме́(р)ли вса́ко(и) споле́чности свѣто́во(и):... и ѡ́но та́кож(д)є, що и(м) га́бѣтъ // або ѡдѣна значи(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.-6).

2. Чернечий закон: Тѡ́смо дото́ль всє ѡписа́ли; абы́смоса нє зда́ли ко́мꙋ що ѡпꙋсти́ти з' стороны га́бѣтꙋ єги(п)тїа́новъ (серед. XVII ст. *Кас.* 8);

перен. чернечий спосіб життя: понєва́жъ и они [роботники] ѡ́бразъ а́лбо га́битъ живо́тъ пꙋсте́лничїй и хр(с)тїа́нскїй прова́дачихъ на сєбє кладꙋтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 322).

ГАБШАСЪ *ч.* Обшивка (?): Єдвабница бѣлая, по бєрєга(хъ) габша(съ) злоты(и) и на ко(н)ци лис'товка з' злота роблєная (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 68).

ГАБЪЯНЫЙ *див.* **ГАБЕНЫЙ.**

ГАБѢТЪ *див.* **ГАБИТЪ.**

ГАВА *ж.* Ґава. Вл. н., *ч.*: Анъдрꙋшко Гава (1649 *РЗВ* 156).

ГАВАДЗА *ч. Діал.* гаваза́ "нечепура". Вл. н.: Дмитро Гавадза (1649 *РВЗ* 169).

ГАВАОНИТОВЕ *мн. (назва мешканців стародавнього палестинського міста Гаваона)* гаваони: кды до не́го [іѡзїи] пришли гаваѡнитовє, нє пораде(л)са па́на, ѡшоука́ны(и) єстъ ѡ(д) нихъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 218 зв.).

Див. ще **ГАВАОНИТЫ.**

ГАВАОНИТЫ *мн.* Те саме, що **гаваонитове**: и рєкли ємȣ гаваони́ты: нє ма́ємъ спо́рȣ ѡ срєбро и ѡ зо́лото, алє проти́въ саȣлови и до́мови єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 276).

ГАВЕДА *ж.* (*стп.* gawęda) розмова, балаканина: дх҃ѡвныє... пожи́т'ки с ты́хъ маѐтностєй приходѧчіє... на ро́скоши, на по́м'пы, на нєпотрѐбныє га́вєды,... и на и́ныє ма́рныє выда́т'ки оборочаю́тъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 194).

ГАВРАНЪ *ч.* (*цсл.* гавранъ) те саме, що **гайворонъ.** *У порівн.:* черны яко гавранъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54).

ГАВХТОВАТИ *див.* **ГАФТОВАТИ.**

ГАГАНЇЄ *с.* *(звуконаслідування крику гусей)* ґаґакання: ѡбоу́дилъ гоуса́ръ гага́нїє(м), ками(л)лȣса, кото́рїи замо́къ ѡборо́ни(л) з лю(д)ми свои(ми) и(з) причи́ны гоу́сєи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.).

ГАГАТЪ *ч.* (*фр.* gagate, *лат.* gagates) *(різновид кам'яного вугілля)* гагат: gagates, гага́тъ камєн(ъ) (1642 *ЛС* 205); Гага́тъ ка́мєнь. Gagates (1650 *ЛК* 438).

ГАДАНЄ, ГАДАНИЄ, ГАДАНЇЄ, ГАДАНА *с.* **1.** Дискусія, суперечка: Сие писание зовется зачапка мудраго латынника з глупым русином в диспутацию, а попросту глаголющи, в гадание или бесѣду: вопрос и отвѣт (1608-1609 *Виш.Зач.* 198); латинский костел... показовал, увѣрял с ними в гадание вшедших, абы никто их николи ж правдою препрѣти или побѣдити не возмог (Там же, 208); Стѧза́нїє: Възыска́нїє, выпытова(н)є,... Діспȣта́цїѧ, га́дка, спира(н)є, пыта(н)є, розважа(н)є, розбира(н)є, гада(н)є (1627 *ЛБ* 124).

2. *(ворожба)* гадання, ворожіння: н҃шє мнима́нїє и на́шъ ȣмыслъ часто на(с) ѡмыла́є, и ма́ло види(т), що помага́є вєли́коє гада́нѧ, ѡ закриты(х) и таємны(х) рѐчахъ, з которы(х) нє бȣ́дємо строфованы на сȣдѣ, жєсмо и(х) нє ȣмѣли (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 12 зв.); Прикровѐнїє: Гада́нїє, за́гадка (1627 *ЛБ* 98); aenigma, гаданїє (1642 *ЛС* 72).

Пор. **ГАДАТИ.**

ГАДАРЯНЕ *мн. (назва мешканців стародавнього біблійного міста Гадари)* гадаряни: тоты люде дуръныи, Гадаряне, просили Христа, што бы пушовъ вонъ изъ державы ихъ (XVI ст. *НЄ* 153).

ГАДАТЕЛНЫЙ *прикм.* (*цсл.* гадатєльнъ) *(який вживається при ворожбі, для ворожіння)* ворожильний: aenigmaticus, гадатє(л)ны(й) (1642 *ЛС* 72).

ГАДАТЕЛСТВОВАТИ *див.* **ГАДАТЕЛЬСТВОВАТИ.**

ГАДАТЕЛЬ *ч.* Ворожбит: aenigmatistes, гадатє(л) (1642 *ЛС* 72).

ГАДАТЕЛЬСТВО *с.* Ворожіння, гадання: Назыанзенъ (о порядъномъ гадательстве: який порадокъ въ гаданью заховати маемъ) пишучы мовитъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 246).

ГАДАТЕЛЬСТВОВАТИ, ГАДАТЕЛСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (о чім, з ким) Дискутувати (про що з ким), обговорювати (що з ким), роздумувати (над чим про що): яже иногда... важылъсе есми былъ... о некоихъ нужныхъ речахъ писания светого, не самъ, но [зъ] своими старъшыми и презвитери, совитовати и гадательствовати (Вільна, 1599 *Ант.* 579); Назнамєно́вȣє(т): Гадатє(л)ствȣє(т) (1627 *ЛБ* 68).

ГАДАТИ *дієсл. недок.* **1.** (о чім, за що) *(спрямовувати свої думки на що-небудь)* думати (про що): Не гадай ничого за пожитокъ сего свѣта (XVI ст. *НЄ* 32); сердце наше не знаетъ тото, а гадковъ инъшее гадатъ о казд8вствѣ (*виправлено на* ґаздȣвствѣ. — *Прим. вид.*) (Там же, 212); и мовили жєбы вши(т)ци лю́дє ни ѡ чо(м) и(н)шо(м) нє гада́ли. є́дно ѡ то(м), што и(м) х҃с пи́сма воуклада(л) в дорозѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 52); Та́кжє и мы а́жъ и до то́го ча́сȣ ѡ то́мъ гада́є(м) и по́є(м) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 84);

(в інфінітивній конструкції із спол. **як***)*: а дяволы тогды ненавидѣли Христа и гадали якъ боржѣе пуйти сперед (не)го (XVI ст. *НЄ* 101); тото сутъ такыи люде, што гадаютъ и нучъ и день, якъ обогатѣти (Там жє, 146);

(з ким о чім) *(спільно думати, радитися)* обмірковувати (що); роздумувати (над чим): И вышлї законьнїци. И почалї с ним гадати. глядаючї ѡ(т) нєго знамєнїя съ нєба (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 56); Въ ієр(с)лмѣ на ты(х) мѣ(ст) осіаль дх҃ъ нєчисты(и) ср(д)цє юдашєво которы(и) потаємнѣ ѡ(т) іса ѡ(т)шєль, видачи ижє жидовє посполȣ в радѣ были и гадали ѡ томь яко бы го могли поимати (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 6 зв.); *Образно:* любовъ не мечетъ себе,... не гадаетъ злое, не радуетъ ся неправдѣ, усячино вѣруетъ (XVI ст. *НЄ* 11).

2. *(мати певну думку)* вважати, думати: А сесе изъвѣдованя естъ жидувское дѣло, чомъ они гадали,

ажъ люде могуть сами выдъ себе изъ дѣломъ добрымъ добыти пожиток вѣчный (XVI ст. *НЄ* 122); Ta dla tohom hadał sobi Sczo on tam tot mowył tobi (Яворів, 1619 *Гав.* 19).

3. *(з інфінітивом) (збиратися робити що-небудь)* мати намір: Не гадай украсти ни маргу, ни пѣнязѣ другого (XVI ст. *НЄ* 19).

4. (без додатка) *(пророчити, передбачати)* гадати: addiuino, гадаю, пророкую (1642 *ЛС* 68).

5. (*стп.* gadać) (з ким, о чім) говорити: по(ст)ѡный про(д)кы ннѣ ости(л) я(к) ѡно(и) мо(и)сєи по(с)ти(л)сѧ... и гадаль из бого(м) лицє(м) ко лицȣ, яко бы ты(ж) хто // из своимь товаришє(м) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 31 зв.-32); Христосъ Господь, гадаючи зъ оными Жидами, тыхъ словъ // уживаетъ (1603 *Пит.* 35-36); Нєха(и)жє пєрєста́нȣ(т) тєлє́сныи и бы(д)лачїи лю́дє ѡ ста́нѣ сты(х) дво(р)нє гада́ти (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 29 зв.).

ГАДАТИСА, ГАДАТИСЬ *дієсл. недок.* (з ким) Спільно обмірковувати (що), спільно роздумувати (над чим): И вышли закон'ници и пѡчали сѧ з' нимь гадати глѧдаючи ѡ(т) нєго знамєнїи з нба (1556-1561 *ПЄ* 156 зв.); закон'ници гадалисѧ з нимь (Там же, 160 зв.); Єв(г)листа выписоує... якь ты(ж)... оучитєлєвє людоу з нико(ди)мо(м) сѧ гадаю(т) (Там же, 371 зв.);

(з ким) порозумiватися: тогды нѣкоторы(и) єпикуры(и) и стойковє // философи гадалисѧ з ни(м) (II пол. XVI ст. *КА* 93-94);

(з ким о чім) радитися (з ким про що): Єв(г)листа выписоує... якь хс зь закон'ники и сь садȣкєими сѧ гадає(т) ты(ж) о двою приказаню в Законѣ на(и)бол'шимь (1556-1561 *ПЄ* 93 зв.);

(між ким) сперечатися: тогды гадали(с) жидовє мєжи собою рєкоучї якь жє можє(т) то(т) дати на(м) тѣло своє ясти (1556-1561 *ПЄ* 369 зв.).

ГАДИНА, ГАДІНА *ж.* **1.** Гадюка, гадина: єсли бы рыбы просиль, чи пак гадиноу подасть ємоу (1556-1561 *ПЄ* 39 зв.); Памѧтай // ... яко бъ сты(и) кароль лю(ди) злоч(с)тивы(х), мєчє(м), ѡгнє(м), га́динами зє(м)лѧ живы(х) пожира́ла, западаласѧ (XVI ст. *УЄ* №29519, 35-35 зв.); Оужовни(к) є(ст) злѣлѧ (!) ба(р)зо добро коли кого оужь а(л)бо гадина въкоуси(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 4 зв.); каіа́фа мысли́вца сѧ выкладає(т), и га́диноу ѡнȣю собо́ю выражова́л (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93); гадіна. вож — anguis (I пол. XVII ст. *Своб.* 20); Гадина. Reptilis (1650 *ЛК* 438); *У порівн.*: будьте мудрѣ, якъ гадины, и безъвинны, якъ голубцѣ (XVI ст. *НЄ* 87); *Образно:* га́дины зась суть похо́ти нашєго тѣла (поч. XVII ст. *Пчела* 8).

2. Потвора: Пото́мъ рѡшивши лю́дъ, прїѣхалъ до... мѣста, гдѣ бы́ло вєлми мно́гѡ ди́вной гадины, кото́рїи бы мѣли го́ловы и ко́пы, я́ко бы вєпри, а копы́та бы́ли широ́ки на три сто́пы (серед. XVII ст. *Хрон.* 461 зв.).

Див. ще **ГАДЪ.**

ГАДИНЯНЫЙ *прикм., перен. (такий, як у гадюки)* гадючий: идъ гадиняный пудъ устнами ихъ, котрымъ ротъ клятвы повенъ и многыми словы (XVI ст. *НЄ* 124).

ГАДИТАНЫ *мн. (назва мешканців Гадитанії)* гадитани: та(м) тєжъ Гїшпан' пи́лны(и) Мармȣ́ро́вый поста́вилъ сто́лпъ, гдє з' Ѡцєа́номъ Вы́спа мѣстцє пода́єтъ дѣлнымъ гадита́номъ (Київ, 1632 *Євх.* 297).

ГАДИТИСЯ, ГАДИТИСА *дієсл. недок.* Гидувати, гидитися: чоботи́ща нєвытрътыи, а(ж) гади(т)сѧ поглєдѣв'ши на ни(х) (1596 *Виш.Кн.* 228); nauseo, as, мє(р)жуся, брижуся, гади(т) ми ся (1642 *ЛС* 278).

ГАДИЧАНЕ *мн. (назва мешканців м. Гадяча)* гадячани: а другое быдло часть нѣякую Гадичане отгромивши позабирали (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11).

ГАДІНА *див.* **ГАДИНА.**

ГАДКА[1] *ж.* **1.** Думка, гадка: Дѣля того научайте ся, хрестіане, коли постите, абы ся сокотѣтъ выдъ всякыхъ дѣлъ лихыхъ, найперво выдъ гадокъ лихыхъ (XVI ст. *НЄ* 18); чомъ вытходитъ вытъ сердца гадка злая, убійство и прелюбодѣйство,... то естъ, що сквернитъ чл҃вка (Там же, 37); Чємȣсь мнѣ гадки вєликиє головȣ здоймаютъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 16).

2. Суперечка: єщє и тєпє(р) єстъ вєликая звада и га(д)ка мєжы кра(м)матиками (1582 *Кр.Стр.* 14); Стѧза́нїє: Възыска́нїє,... Дїспȣта́цїѧ, га́дка, спира(н)є (1627 *ЛБ* 124); **гадки чинити** — заводити суперечку, вести дискусію: диспȣтова́ти то́ єсть прєпира́тисѧ и га́дки чини́ти, я́ко ѡ чо(м) нє пє́вно(м) нє ма́ю(т) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 139).

3. Балачка, вигадка: за(в)стєга(и) глупы(х) гадо(к) и вычита(н)я родо(в) сваро(в) и споро(в)

зако(н)ны(х) бо су(т) нєпожито(ч)ны и (с)спро(с)ны (II пол. XVI ст. *КА* 539); то южъ нє потрє́ба въскрсєнїа, и сȣдȣ: албо тыжъ и то привȣдѧтъ з бѣсѡвъ оузѧ́вши дȣводъ; мȣвачи ӕко бѣсѡвъ нѣмашъ въ пєклѣ, такъ и стых' в' нбѣ алє слабаа то ваша гадка (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46 зв.); лѣпшєє(ст) сты(х) набо(ж)нє и с плачо(м) просити..., нѣ(ж) в таємница(х) ихъ про(ж)ными га(д)ками дишкȣровати (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 30).

4. Загадка: Тая то га(д)ка трȣ(д)ная ѡ(т) са(м)псȣна филистинчико(м)... загадана была (поч. XVII ст. *Проп.р.* 5 зв.); Басни звагȣмыѧ: Вшєтєчныи, встыдливыи Пѣсни, Гадки, и Байки (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.); А они ємȣ рєкли... что солȣдшагѡ над' мєдъ: а что моцнѣйшагѡ над' лва: которы(и) рєклъ до нихъ: быстє были нє орали ӕловицєю моєю нє нашли быстє были гадки моєй (серед. XVII ст. *Хрон.* 185); шаты взѧвши далъ тымъ которыи были гадкȣ згадали (Там же).

ГАДКА² *ж.* Посудина для води: У олтару: престолъ и жертовникъ,... банка глиненая зъ виномъ, банечка и гадка миденая, што воду носятъ, маленкие (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183).

ГАДЪ *ч.* Гад: всѧкоє прирожє(н)є звєра(т) и птахо(в) // и гаду и мо(р)ски(х) ры(б) быває(т) ȣкрочє(н) є(ст) и є(ст) ȣкрочоно ѡ(т) прирожє(н)ѧ чл(в)чого (II пол. XVI ст. *КА* 167-168); Прȣшȣ ва(с) братѧ и напомина(ю)... жєбы(с)мо нє прилȣчєни были к ѡны(м) бєстїа(м), и(к) гадо(м) котры(и) сами сво(є) тѣло ида(т) (XVI ст. *УЄ* №29519, 100); рєклъ ємȣ, повє(р)зи єи [лѣскȣ] на зємли. а кг(д)ы... повєрглъ... в'чини(л)сѧ с нєи гадъ. то є(ст) змїа (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18); всѣхъ звѣрѡвъ, птакѡвъ,... гадѡвъ и вȣронов драпѣжнѣйшими бȣдȣчи, и нѣколи мѧ(с) лю(д)скихъ сȣровє ѣсти нє пєрєставаючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 469); а тая волос(т) єсть полна гадȣ (серед. XVII ст. *Луц.* 532); Вси звѣрѧта и птаство и вєсь гадъ вывєдь съ собою и далъ благословєнство (серед. XVII ст. *Хрон.* 16);

(про негідних з погляду релігійної моралі людей) гад, гадюка: гадовє порожєнїє ящоричєє якь оубѣгнєтє прє(д) соудѡ(м) ог'нѧ пєкєл'ного то(г)[о] длѧ и я тыжь посылаю до вась пр(ор)кы (1556-1561 *ПЄ* 100); Гадъ прєпоѧсаный бȣдє влачити пєрєд' нимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 76 зв.).

Див. ще **ГАДИНА.**

ГАДАЧИЙ *прикм. (який стосується гада, гадюки)* гадючий: Та(к) ты(ж) въ (ко)торо(м) домоу боудє(т) вєнєди(т)кта (!) пахноути то гадины и въсѣ нєчисто(ст) гадѧчоую выганѧє(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 3).

ГАЄВЫЙ¹ *прикм.* Лісистий: Гаєвый. Nemoros(us). Nemorensis (1650 *ЛК* 438).

ГАЄВЫЙ² *ч.* Гайовий, лісовий сторож, побережник: пани Сестревитовъская... до села до Белъки пехотою уходила и тамъ у певъного хлопа... гаевого, // мешъкала (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617-618).

ГАЄКЪ *див.* **ГАЙОКЪ.**

ГАЄНЪ *дієприкм.* Скликаний: Тамъ же судъ потребный ведле права ихъ майдеборского былъ гаенъ передъ которымъ судомъ загаенымъ балверчикъ... и Ганна... были поставлены (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 473).

ГАЗОФИЛАКЇЯ, ҐАЗОФИЛАКЇЯ *ж. (гр.* γασοφυλάκιον) скарбниця: тыи то слова мовиль гс в газофилакїи то є(ст) в' скар'бници црквнєй (1556-1561 *ПЄ* 379); Вѣдаю то ѧ барзо добрє, жє сȣтъ, которыѣ вєликїѣ скарбы трȣдѡвъ, и высокоѣ мȣдрости своєѣ з' побожностю злȣчоноѣ, ѡ(т)даю(т) до ґазѡфил'акїѣ, то єстъ, влагалища Црковногѡ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5 зв.).

ГАЗУКА *ж.* (*стп.* hazuka) верхній одяг, переважно підшитий хутром: Шата злотоглавнаѧ, жȣпан и газȣка соболми подшита (1558 *AS* VI, 214); знашли клумо(к), в которомъ клумку газука чорного утє(р)фину, лисами по(д)шитая (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); взѧто фу(т)ро во(л)чоє што было по(д) газукою (1571 *ЛНБ* 103, 15/Ic, 1855, 1); нєбо(ж)чикъ кєлємє(т) да(л) бы(л)... газȣкȣ мȣра(в)скȣю шарȣю сму(ш)ки чо(р)ными по(д)шитȣю (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 26); коли матъка наша мєнє заму(ж) давала то(г)ды за мъною дала шубъку кунюю... газȣку камъчатую на золоти (Київ, 1615 *ЦНБ* II 23261, 1 зв.).

ГАИСТЫЙ *прикм.* Покритий лісом, лісистий: такъ сѧ ѡ(т)ворѧю(т) ȣчи єгѡ..., ӕкѡ низины гаисты, ӕкѡ сады вилїєготны... ӕкѡ кєдри при вода(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 144 зв.).

ГАЙ¹ *ч.* **1.** Гай, ліс: мы з ласки нашєє... тыи зє(м)ли миколалаєвȣ орєвинчинȣ... сєножати з гаи из дȣбровами... потвєржає(м) си(м) наши(м) листо(м)

вѣчно емꙋ и его жонѣ (Берестя, 1506 *Арх.Р.* фотокоп. 10а); Маєт кнѧзь… тот замок… держати… з лесы… и гайми и пасєками (Городно, 1507 *AS* III, 49); тоє именьє, которое ѡнъ кꙋпил, потвєржаємъ… вєчно… з гаи и з хворосты и зъ заросльми (Краків, 1518 *AS* III, 174); а зємѧнє ставєцъкиє взѧли полѧ и(х) на л҃ днєвъ мєжи гаєвъ кꙋ стагомъ (1552 *ОВол.З.* 196 зв.); ѡхо(т)ный тє(ж) до гаю и мысли́вєцъ быває(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 117); має(т)но(ст) свою… з дуброва(ми), гая(ми), ставами,… пану Мо(с)чєни(ц)кому зо вси(м) по(с)тупила (Житомир, 1649 *ДМВН* 181); вы́шолъ вє́сь Ізра́и(л)… и полама́ли балва́ны и вырꙋба́ли га́и (серед. XVII ст. *Хрон.* 342 зв.); Га́й. Nemus (1650 *ЛК* 438);

2. У складі вл. н.: **гай Баєвъский:** Федор Липка… //… пасеку в гаю Баевъскимъ…, выпустошилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72-73); **гай Десятинский:** от того болота… просто тою дорогою через поле утираючи (sic! — *Прим.вид.*) гаю Десятинского (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 113); **гай Красноселский:** єстлибы хто мєл ꙋ гаю Красносєлскомъ… емꙋ заборонѧти ты… мєл ѡный ꙋѣздъ… емꙋ ѡчищати (Краків, 1539 *AS* IV, 224); **гай Угриновский:** почо(н)ши ѡ(т)… к҃нжєє горы до пєрєхрєстъя дороги которая идє(т) по(д)лє гаю ꙋгриновского (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118); **гай Фалимицкий:** протестацыя… на князя Юря Чорторыского о вырубане дерева овощового в гаи Фалимицкомъ через врядника его земенского (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 149); **гай Хоболтовский:** приехали есмо зъ Затурецъ умыслне въ гай Хоболтовский (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/I, 102); **Березовый гай:** повєдили, и(ж)… по(д) Бєрєзовы(м) гає(м) суть кгру(н)ты п҃на н҃шого (Івниця, 1582 *ККПС* 79).

ГАЙ² *виг. (вживається при вираженні здивування, жалю)* гай-гай: ѡлє! ѡ(г), га́й, га́й, га́й. задивова(н)ѧсѧ слꙋ́вко то́є (1627 *ЛБ* 151).

ГАЙВОРОНЪ *ч.* Гайворон: гдє га(и)вороны летятъ та(м) ся тєжъ кавки крꙋки вороны мєжи ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 47); Вра́нъ: Во́ронъ, кроу́къ, гайворо(н) (1627 *ЛБ* 17); spermolo[g]us, га(й)воронъ птица, суєсловъ (1642 *ЛС* 377); Гаиворонъ. Cornix frugiuora (1650 *ЛК* 438).

Див. ще **ГАВРАНЪ.**

ГАЙДАКЪ *ч. Діал.* Гайдак "вівчар". Вл. н.: Пилипъ Га(и)дакъ (1649 *РЗВ* 368).

ГАЙДУКЪ¹ *ч.* (*уг.* hajdü, *тур.* hajdud) **1.** *(солдат придворної охорони)* гайдук: его милость панъ Струсъ, …съ пахолки, зъ гайдꙋки…, збройно, зъ рознымъ оружьемъ…// съ трубами, наехалъ моцно, кгвалтомъ, на именье мое, на село Скуринцы (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 118-119); га(й)дꙋко(в) для сторожи ч҃лвка дєся(т) позбива(л) (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); єсли сѧ до ц҃ркви появи́лъ, тогды сѧ в нє́й гайдꙋка́ми своєго бꙋнтова́н҄ѧ осажа́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 86); к вєчєрꙋ приста́вили драбо(в) гайдоуко(в) стєрєчи и(х) (XVI ст. *УЄ* №29519, 196); взяли(с)мо в га(и)дꙋка копу вступного (Львів, 1607-1645 *РДВ* 24); мене ж самого… гайдукомъ и слугамъ своимъ на месте у Киеви казавши поймати,… и до везеня,… посадить был казал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 457); зъ кождого подданого, боярина, гайдꙋка, и слꙋжки, которыєбы сєно робили и робятъ, по возꙋ добромꙋ сєна доброго… отдавати маютъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 79); з ѡбозꙋ по(л)ского два га(и)дꙋки ся до козаковъ пєрєдали (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168); Гаидукъ. Pedes (1650 *ЛК* 438).

2. Вл.н.: Ѡмє(л)ѧнъ романовичъ га(и)дꙋкъ… мє(л) това(р) сво(и) (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 11 зв.); Гри(ц)ко Га(и)дꙋкъ (1649 *РЗВ* 381 зв.); Анъдрей Шимановъский… протестовалъ…//… Павукови старому, Гайдукови старому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486-487).

ГАЙДУКЪ² *ч.* Назва рослини: phalangites, га(й)дукъ, коса(т)ки тр(…) *(позначення вид.)* (1642 *ЛС* 314).

ГАЙДУЦКИЙ, ГАЙДУЦЪКИЙ, ГАЙДУЦЪСКИЙ *прикм. (який стосується гайдука, належний гайдукові)* гайдуцький: был осажоным на горъло неякий Янушъ Кобринецъ, который служил службу гайдуцъкую… пану Миколаеви Глебовичови (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 521); Панъ Юрє(и) Макаровичъ… заграбилъ… га(и)дꙋ(ц)ки(х) ладовни(ц) чотыри чи(р)воны(х) фалєнъдышовы(х) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.); **сребро гайдуцъкоє** *див.* **СРѢБРО.**

ГАЙДУЦТВО *с.* Гайдуцька служба: Того ткача,… у протестуючихъ се кгвалтовне зъ держаня

одняли и въ гайдуцтво оного собе обернули (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 6/І, 388).

ГАЙДУЧКА *ж.* Дружина гайдука: Гайдучка умерла на Кривом полѣ (1635 *АрхЮЗР* 1/ХІ, 403).

ГАЙНИКЪ *ч., діал.* Гайник "лісник, лісничий". Вл. н.: Лє(с)ко гайникъ (1649 *РЗВ* 199 зв.).

ГАЙНЫЙ *прикм.* (*стп.* gajny) відкритий. ◊ **право гайноє** *див.* **ПРАВО**[1]; **судъ гайный** *див.* **СУДЪ.**

ГАЙОКЪ, ГАЄКЪ *ч.* Гайок: А потом я повєл ...ѡт грѹши к терновомѹ гайкѹ, ѡт гайка к могилицам (Пісочне, 1541 *AS* IV, 282); видечи дей толко остатки, которые се уже къ селу совсимъ забрали и до пасеки... въ гайку будучой, черезъ ровъ прекопаный, впроважоныхъ и зъ жонами, зъ детми... // ...тую погоню мою... зъ села Ивачкова выбилъ и выгналъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 6/І, 275-276); одъ того копца идѹчи чрєзъ тотъ гаєкъ, а поминѹвши въ нємъ ниву оранѹю — копєцъ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 68); єхали,... мєжи всходомъ и полуно(ч)ю чєрє(з) поля,... с которы(х) свєжо збожа су(т) знятыє,... до Хворостовъ и до га(и)ка, гдє рє(ч)ка а(л)бо болото Бу(и)мє(р) вщалося (Житомирщина, 1639 *ККПС* 210).

ГАКОВАТИ *дієсл. недок.* Переорювати зорану землю ралом; боронувати: Гакýю. Hamo (1650 *ЛК* 438).

ГАКОВАТИЙ *прикм.* Гакуватий: obune(us), гаковати(й), круковати(й), криви(й) (1642 *ЛС* 288).

ГАКОВНИЦА, ГАКОВНИЦЯ, ГАКОВЪНИЦА *ж.* (*стп.* hakownica) *(вид зброї)* гаківниця: И съ тыхъ пенязей казали есмо имъ... гаковницы, и порохи, и иные потребы ку оборонѣ местской справовати (Вільна, 1529 *РЕА* І, 167); к томѹ вѣлєли ємѹ в тых замкох наших... пописати дѣла вєликии и малыи и гаковницы, рѹчницы (Краків, 1540 *AS* IV, 232); гаковъницъ старыхъ коротъкихъ... двѣ (1552 *ОКан.З.* 20 зв.); са(м)... кнзь... зобравшисѧ з многими слѹгами ...своими... зброино... зъ гако(в)ницами и(з) рѹ(ч)ницами ѹмыслнє наєхавши мо(ц)но... на власны(и) кгру(н)тъ... двє чєрєдє... до имє(н)и двора своєго... ѡтогнати росказа(л) (Володимир, 1575 *ЖКК* І, 55); зємєнинъ г(с)дрски(и)... жалуючи... ѡ то(м), и(ж)... су(д)ичъ зємъски(и)... зо всєю воло(ст)ю, з дєлы, з гаковницами,... наєхавши... // ...на имєнє жоны моєє ...попалили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 100-101); взято стрє(л)бу гаковницъ дєся(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23); кгды якій рыцєръ вóжа хорогѡвь розвинѹвши на нєпріѧтє(л)скіє мѹры вйдитъ встѹпѹючого, маєт(т) надѣю і оучинйвши дѣло(м) яки(м) потѹжнымъ, або гаковнйцею прйстѹпъ та(м) жє прійти оусилѹєтъ, сподѣвáючисѧ ижъ проу(д)ко в мѣсто внійдєтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 206 зв.); та(м)жє єдни били козаки, а дрѹгіи дѣлъ щона(и) бо(л)ши(х) три взяли, и гаковни(ц) // двѣ и в сво(и) ѡбо(з) впровадили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168-169).

ГАКОВНИЧНЫЙ, ГАКОВНИЧЪНЫЙ, ГАКОВЪНИЧНЫЙ, ГАКОВЪНИЧЪНЫЙ *прикм.* *(який стосується гаківниці, призначений для гаківниці)* гаківничий, гаківницький: Кѹлєкъ гаковъничъныхъ жєлєзныхъ ѡловомъ ѡбълитыхъ двєстє (1552 *ОВол.З.* 194 зв.); Кѹль гако(в)ничъныхъ жєлєзныхъ сви(н)цомъ ѡбълитыхъ двєстє (1552 *ОКЗ* 36); Порохѹ гаковничного с фунт (Володава, 1553 *AS* VI, 13); Порохѹ пѹшє(ч)но(г) с чотыри рєшота, порохѹ гако(в)ни(ч)но(г) бочє(ч)ка (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 1 зв.).

ГАКЪ, ҐАКЪ *ч.* (*стп.* hak, *свн.* hake) **1.** *(металевий або дерев'яний стержень, загнутий на одному кінці)* гак: Сергий... голову ему [продку] оттялъ, и зачепивши гакомъ, до реки Тибру волокъ (1582 *Посл. до лат.* 1130); За цвєки до кобє(р)цє(и)... и ѡ(т) клямє(р), и гако(в) 9 мура(р)чику з(лт) 1 и 20 1/2 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5а); на тóмъ Коню Агглъ Бжій... в Рѹцѣ гáкъ ѡгнéнный, тймъ гакóмъ взѧвши слѹгѹ антйхристовѹ за шію вєдéтъ по(д)лѣ конѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 141); Гакъ. Hamus. Clauus uncinatus (1650 *ЛК* 438).

2. Знаряддя для обтягування бочки обручем: Хйщникъ: Драпѣжца,... и тыжъ нáчи(н)є бѹ́днарскоє, гáкъ котрымъ обрѹчѣ завóдѧтъ на фáсы (1627 *ЛБ* 143); Хйщники: Вырвы, лѹпѣзци, áбо гаки бѹ́днарскіи (Там же).

3. *У мн.* **гаки** *(деталь завіс для дверей, вікон)* гаки: А кгды того замъку отъбити,... не могли, теды я виделъ есми гаки, на которыхъ двери зъ завѣсами были (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 316); ковалєви ѡ(т) краты и гако(в) до попо(в)ского домѹ гр(ш) мз (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 74 зв.); За гаки и(з) завѣсами по(л)шеста гро(ш) до воро(т) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 3 зв.); за

завѣски з ґаками всего далемъ зло(т) 3 и 14 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7); двои завѣсы зъ гаками до и(з)дєпъки противъ дрꙋжа(р)нѣ fr. 3 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17 зв.).

4. *Перен.* Підступ: Овѡ згола кꙋдыкόлвєкъ трєга́чнꙋю овꙋю намѣтность ки́нєшъ, за́вшє в' згорꙋ ткв́ачїй єѣ гакъ на́йдєшъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6); **на гакъ прийти** — піддатися на чиюсь намову: кгды бы была́ лю́д'скост' твоѧ́ мѣла таковόго, котόрый бы... с тобόю розмовлѧ́лъ, и тыѥ намόвы... розєзналъ, нѣкды бысь бы́л' // на такій гакъ нє пришόлъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 36 зв.-37); Слꙋхалємъ злόи ра́ди моихъ това́рышовъ, Длѧ котόроимъ на га́къ ба́рзо стра́шный прїшо(л) (Київ, 1622 *Сак.В.* 50).

5. *Перен.* Біда, нещастя, критичне становище: Онъ, такъ помыслной погоды набывши, тріумфуетъ, же ся зъ такъ трудного на себе гаку зорвалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1060).

6. Знаряддя тортур: Смотри // Тира́ны Крόлѣ, мєчѣ ѡстрыи,... сковорόды, рꙋки жєлѣзныи, гаки, и вшєкѧ́кїи мꙋки ꙋготόваныи (Київ, 1625 *Злат.Н.* 130-130 зв.); **на гакъ скинути** — піддати тортурам: Тогό жє рόкꙋ и вышнєвєцкого в костантино пόлю на га́къ ски́нєно (1509-1633 *Остр.л.* 126 зв.).

ГАЛАБАРТНИКЪ, ГАЛѦБАРТНИКЪ *ч.* (*стп.* halabartnik, *свн.* Hellebardier) воїн, озброєний в алебарду: з' самόго в'ѣздꙋ єгѡ зна́чнє пока́зꙋєт'сѧ, ижъ в'ѣжджа́лъ,... нє ма́ючи з' собόю жадного жолнѣрства... жа́дныхъ галѧба́ртникѡвъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 182); Галабартникъ. Satelles. Securifer (1650 *ЛК* 438).

ГАЛАБАРТЪ, ГАЛѦБАРТЪ *ч.* (*стп.* halabart, *фр.* hallebarde, *свн.* Helmbarte) *(вид зброї; ратище з сокирою на кінці)* алебарда: Ѡрꙋжїє: Мѣчъ,... волόчнѧ, ѡщѣ(п), галѧбар(т), рогатин(а) (1627 *ЛБ* 153); Галабартъ. Amazonia securis. Bipe(n)nis (1650 *ЛК* 438).

Див. ще **АЛЯБАРТА.**

ГАЛАБУРДА *ч. Діал.* галабурда "бешкет, бешкетник". Вл. н.: Богданъ Галабꙋ(р)да (1649 *РЗВ* 378).

ГАЛАДЧИКИ *мн.* Мешканці гористої країни Галаади: з' ними н҃ мꙋжовъ з' с҃новъ гала(д)чиковъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 337).

ГАЛАЙДА *ч. Діал.* галайда "бродяга, бурлака". Вл. н.: приточилася справа з реєстру судового... мєжы инстикгаторомъ... а... // Грицом Галайдою (Володимир, 1652 *АрхЮЗР* 8/III, 620-621).

ГАЛАСОВАНЄ *с.* Галасування: Он [Ян Цетисъ]... не контентуючися першими кривдами, деспектами нас... законниц, битем, мордованьем убогих подданых нашихъ... стрелянем, галасованем на манастыр..., кгвалтовне нашол на дом... нашого... отца Иоанна,... хотечи оного... с того света сгладити (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 555).

ГАЛАСОВАТИ *дієсл. недок.* Галасувати, кричати: А по тым в неделю рано [Ян Цетисъ]... тут под монастыр подшедши, килка раз умыслъне, на // зневагу Божую и нас законницъ и релиеи нашои старожитной кгрецкой, на церковъ... стрелил и галасовал (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 555-556).

ГАЛАСЪ *ч.* (*стп.* hałas) **1.** *(крик, гамір)* галас: Кгдымъ на ихъ поданные мнѣ кондиціи позволити не хотѣлъ, въ церкви Печерской на утрени... такій галасъ на меня учинили, же обавяючи якъ тумулту отъ люду простого, мусилемъ на ихъ позволити (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 319); кгды панъ валє(н)ты(и)... на то(т) гала(с) кгды пана моцы(с)кого бити сєчи почали якожъ... звада мєжы ними поточна, ѡбачивши Пана голꙋба рєчєтъ (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); ѡколо хворо(с)тꙋ ста(л)сє крикъ гала(с) (Там же); а надто есче... отецъ Иозефатъ... // ...впадшы до дворку... з галасом и крыкомъ, дворника... выволокшы... знучалсе над нимъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 357-358).

колотнеча, веремія: Бачечи такий галасъ около пана своего небожъчика Миколая Кренътовского, Янъ Степановъский // чєлядникъ небожчика, възявъши на санки, абы его на смерть не убито, до села Высокого... одвезлъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787-788).

2. *(непорозуміння)* сварка, суперечка: я, Ѡлєна ...Ла(ш)ковъская... хотячи... поко(и) учини(т), абы по (с)мє(р)ти моє(и) жа(д)ны(х)... галасовъ... мєжи дє(т)ми моими... нє было... ты(м)... тє(с)тамєнътомъ ро(с)поряжаю (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 217).

3. Вл. н.: Пришє(д)ши прє(д) на(с) братию проша(к) гала(с) з манастыра ст҃го ѡнофрия принє(с) пушку в которо(и) было зо(л) сє(м) (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 3).

ГАЛАТЪ *ч.* **1.** Галант: Рєвни́тєль: Оупрїймый ми́лосни(к), гала(т) (1627 *ЛБ* 108).

2. Вл. н.: Иванъ Гала(т) (1649 *РЗВ* 99 зв.).

ГАЛАТЫ *мн.* **1.** *(давня назва народів, що заселяли північну Францію)* галаты: тыє пото(м) злӧчи(в)шисє з фра(н)цӧза(ми) которы(х) в о(н) ча(с) галатами и цєлтами звано (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

2. *(мешканці малоазійської провінції Галатії)* галати: о то(м) читаємъ в листѣ стого павла єжє к͑ галато(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 101).

Див. ще **ГАЛАТЯНЕ.**

ГАЛАТЯНЕ *мн.* Те саме, що **галаты** у 2 знач.: Подевято. Галатяне понижали Павла, а Петра, Іякова ...за преднихъ и старшихъ почитали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 465).

ГАЛБАНЪ, ГАЛВАНЪ *ч.* (*стч., стп.* galban, *лат.* galbanum) **1.** *(південне дерево)* галван: metopion, галванъ дрєво (1642 *ЛС* 268); Галба́нъ. Cyperus babilonius. Halanga (1650 *ЛК* 438).

2. Деревний клей; ароматна смола з дерева: галъбонȣ(м) по ла(т)... галба(н) пріа(т) три золо(т)ники въ яицѣ смѣшєнь варєно(м) в смѧ(т)кȣ ...//... вєлми тѣ(м) ползȣє(т) кои сȣхо(т)ною болє(ст)ю обдє(р)жани сȣть (XVI ст. *Травн.* 232 зв.-233).

ГАЛГАНЪ, ГАЛГАНЬ *ч.* (*стп.* gałgan, *свн.* galgan) *(назва рослини, лат.* Alpinia galanga) калган: сипорȣсъ по ла(т)... галгань по рȣсски... // ...собою ѡ(н) сȣкова(т)... стєбєлїа тоє травы мѣлки (XVI ст. *Травн.* 133-133 зв.); галанъга по ла(т)... по рȣс(с)ки галганъ... нѣкїи глють что то є(ст) дрєво (Там же, 230).

ГАЛЕДА *ж.* Старовинне судно з трьома рядами весел: Гале́да. Triremis (1650 *ЛК* 438).

ГАЛЕРЪ, ГАЛѢРЪ, ГАРЕЛЬ, ГАРѢЛЬ *ч.* (*стп.* halerz, *свн.* Heller) *(давня дрібна монета)* галер: чи нє пѧ(т) ли п͑таховь продають за два пѣнєзѣ або два галєрѣ (1556-1561 *ПЄ* 273); ани гарєля зтондъ нє ѡпȣстишъ (к. XVI ст. *Розм.* 54 зв.); Мѣдница: Дробны(и) пѣнѧзь, а́бо га́рѣль (1627 *ЛБ* 67); Трєпȣлнїи, мнѡ(ж): Дєшєвы́й, ѡ трє(х) галѣрахъ (Там же, 133).

ГАЛЖБАНТЪ *ч.* (*нім.* Halsband) деталь спорядження воїна (?): записую... // серебро всякое, ламаное, старое и новоприробленое на рядехъ, галжбантахъ, шабляхъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 350-351).

ГАЛИЛЕИ, ГАЛІЛЕИ *мн.* *(жителі Галилеї)* галилейці: Пришͬли... нѣкоторыи... и повѣдали ємоу ѡ галилєѡ(х) которы(х) жє то пилать кровь змѣшаль из͑ жрътвами и(х) (1556-1561 *ПЄ* 279); Прішлі... нѣкоторіи в тот час. и повѣдалі ємȣ ѡ галілєих (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 78).

Див. ще **ГАЛИЛЕЯНЕ.**

ГАЛИЛЕЙЧИКЪ *ч.* *(житель Галилеї)* галилеєць: оу галилє(и)чико(в) // звы́чай бы(л) соу́кнѣ робӣти ѡ двоу пола(х) на рамєна(х) тылко споєны(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 105-105 зв.); Нєха(и) тєды живе́тъ смѣре́нїє, нєха́й кролю́єтъ, гды та(к) за́цного Галилє(и)чика, нє ба́рзо давно в͑ ста(и)ни ро(ж)шагосѧ, на кр(с)тѣ мєжи лӧтрами оумръшого та(к) высӧко подноси(т) (Там же, 205 зв.).

ГАЛИЛЕЯНЕ, ГАЛИЛЕѦНЕ, ГАЛІЛЕЯНЕ *мн.* (*одн.* галилеянинь) те саме, що **галилеи:** рєкль имь вы надѣєтєсѧ ижє бы тыи то галилєянє на(д) всѣ(х) которыи живоуть в галилєи грєшнѣйшими были (1556-1561 *ПЄ* 279); и трєтїи тоє(ж) слово потвєрдиль рєкоучи въистиноу и то(т) ты(ж) быль с нимь бо и галилєянинь єсть (Там же, 323); и рєкль им. вы надієтєс ижє бы тыи то галілєянє (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 78); чи нє вси сии которыи мовѧ(т) су(т) галилєѧнє (II пол. XVI ст. *КА* 6); Пришли деякыи и повѣдали Христови за Галилеяны, ажъ Пилатъ изъмѣшавъ кровъ изъ ихъ благословеніємъ (XVI ст. *НЄ* 133).

ГАЛИНЪ *ч.* Те саме, що **галунъ**: є(ст) тако(ж) ...гӧра... котӧраа... боудȣчи полна сѣрки, салѣтри, гали́нȣ, ка́мєнїа, на свои ча́сы огнь стра́шливы(и) и(з) сєбє выпȣща́є(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 28).

ГАЛИЧАНЕ *мн.* Мешканці галицького передмістя міста Львова: коро(л),... коли былъ вє Лвовѣ ...ѡсмотривалъ вши(ст)ко, и галичанє с пєрє(д)мѣстя гали(ц)кого, просили єго коро(л) м(л) ѡ свободȣ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 172).

ГАЛІЛЕИ *див.* **ГАЛИЛЕИ.**

ГАЛІЛЕЯНЕ *див.* **ГАЛИЛЕЯНЕ.**

ГАЛКА, ГАЛЪКА *ж.* Кулька, галка: на рȣкояти бляха... ѡбразъ ȣспєния... и гє(р)ба го(с)подарє(и) воло(с)ки(х) маючы(и) га(л)ки ѡкрȣ(г)лыє (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 8); вє(р)шокъ з кра(н)цє(м) ȣ ȣстя(ч)ка крȣчєны(м), на вє(р)хȣ га(л)ка (Там же, 18); Оучини́шъ тєжь лєхта́рь ȣкова́ный з͑ злота начи́стшагѡ, столпе́цъ бо єгѡ и пе́рьѧ, ча́шки и га́лки, и лилѣи

з нєгѡ походáчїи (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.); **Мушкатова галка** — мускатний горіх: Иванъ филиповичъ... // ...мє(л)... Галокъ мѹшкатовы(х) г҃ фунты (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 24-24 зв.); galla m(u)scata, мушкатова га(л)ка (1642 *ЛС* 205).

ГАЛКЇОНЪ *див.* **АЛКІОНЪ.**

ГАЛЛИ *мн.* (*лат.* gallus) *(римська назва кельтського племені)* галли: бовѣм áфриканє,... фра(н)цѹзовє, и га(л)ли но(р)тмани..., ча(с)то сє та(м) о тыє краины заходниє якъ тєплыє,... ѡ̆бєгаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

ГАЛЛИКЪ *ч.* Галліець, галлійчик: тє(н) флороу(с) бы(л) галлíкъ, áлбо фрáнцоу(з) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 81).

ГАЛУЗА *ж.* Галуза, гілка, гілля: барзо злєся маю подобны(и) єстємъ галѹ̆за(м) дєрєва (к. XVI ст. *Розм.* 44 зв.).

Див. ще **ГАЛУЗКА, ГАЛУЗЬ.**

ГАЛУЗЄ, ГОЛУЗЬЄ, ГОЛУЗЯ *с., зб.* Галуззя, гїлля: Я емъ винниця, а вы (вы *в ориг. відсутнє. — Прим. вид.*) винничное голузя (XVI ст. *НЄ* 123); И ижъ она є(ст) кóрєнємъ всѣхъ добродѣтєлєй,... якъ пнáкъ мєжи галѹ̆з'ємъ (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 3); Апфїа: Вывóдачаа, áбо голѹ̆зь(є) злѡ́є выпѹ̆щáючаа (1627 *ЛБ* 178).

ГАЛУЗИСТИЙ *прикм.* Галузистий: Якъ тыи котóрыи прúкрою и дóлгою идѹ̆тъ дорóгою,... г҃ды гдє дéрєво галѹ̆зистоє и широколиствéнноє тѣнь вєлúкѹ̆ю чúначєє знáйдѹ̆тъ, мáлѡ присѣвши ѡ(т)почивáютъ (Київ, 1627 *Тр.* 472).

ГАЛУЗКА, ГОЛУЗКА *ж.* **1.** Галузка, гілка: дѣти жидовскїи... ламали палмовыи голѹ̆зки (поч. XVII ст. *Пчела* 33 зв.); єдны шáты з сєбє знимаючи по(д) нóги слáли: дрѹ̆гїи... голѹ̆зки... простирали (Там же, 34 зв.); Сѹ̆чєцъ: сѹ̆чóкъ, запорóшка, колосóкъ, порошóкъ, или галѹ̆зка, голцѧ́ (1627 *ЛБ* 125).

2. Вл. н., *ч.*: велебный ксендзъ..., осведчалсе и соленитер протестовал напротивко... Парфенови Голузце и лавъником его (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 493).

Див. ще **ГАЛУЗА, ГАЛУЗЬ.**

ГАЛУЗЬ *ж.* Галузка, гілка: якъ венцъ чинитъ и садовничий около галузовъ, же ихъ очешхуетъ, хотячи абыся ему зъ болшимъ овоцомъ показали (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); розѹ̆мѣєшъ жє по(д) дєрєва того дочáсного и скáзѣ по(д)лєглого галоузми, жúво(т) сєбѣ стáрый и щаслúвый ѡбєцѹ̆єшъ? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 297); Вѣїа или вѣтвь: рóсчка, галѹ̆(з), гóль, или голцѧ́ з лúстамъ (1627 *ЛБ* 24).

Див. ще **ГАЛУЗА, ГАЛУЗКА.**

ГАЛУЗЬЄ *див.* **ГАЛУЗЄ.**

ГАЛУЗЯ *див.* **ГАЛУЗЄ.**

ГАЛУНИСТЫЙ *прикм. (з ознаками галуну)* галунистий: Галунúстый. Aluminosus (1650 *ЛК* 438).

ГАЛУНОВАНЫЙ *прикм. (покритий галуном)* галуновий: Галунованый. Aluminat(us) (1650 *ЛК* 439).

ГАЛУНОВЫЙ *прикм. (який стосується галуну)* галуновий: aluminatus, галуновы(й) (1642 *ЛС* 79).

ГАЛУНЪ, ГАЛУН *ч. (подвійна сірчано-кисла сіль алюмінію, хрому, заліза, вживана при фарбуванні тканин, шкіри)* галун: побра(но)...// ѡлово, сира, галу(н), лада(н), бобки (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); стаско взявъ галѹ̆нѹ̆ за три гроши (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); alumen галун (I пол. XVII ст. *Сем.* 20); при которомъ бою... фаръби што бы(л) въ яръмаръкѹ̆ купилъ на фаръбованє скоръ... галуну фѹ̆нътовъ два ...забрали (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 124 зв.); Галунъ. Alumen. Apyrum (1650 *ЛК* 438).

Див. ще **ГАЛИНЪ.**

ГАЛУШКА, ГАЛУШЪКА *ж.* Галушка. Вл. н., *ч.*: твоя мл(ст) п҃нє по(д)комори(и)... бє(з)правнє насла(л) єси ѹ̆ря(д)ни(ка) своєго... и при то(м) ѹ̆ря(д)нику по(д)даны(х)... яска гри(ц)ка галушку вє(р)гуна... на пасєку бугаєвскую (Брацлав, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 128); Грицко Галушка (1649 *РЗВ* 379 зв.); Якимъ Галѹ̆шъка (Там же, 426 зв.).

ГАЛШПАНЪ *ч.* ‹?›: побралъ... ухватъ серебреный зъ галшпаномъ, въ которомъ было серебра двѣ гривны (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126).

ГАЛЪЧЕНЯ *с.* Галченя. Вл. н., *ч.*: Потапъ Гальченя, Назаръ Мосуръ, — тые по три дни въ тыйдень повини робити (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 463).

ГАЛѢРЪ *див.* **ГАЛЕРЪ.**

ГАЛѦ *выг. (при вираженні здивування чи занепокоєння)* о, ах: Exprobrandi агай, галѧ hui (*Уж.* 1645, 74).

ГАЛАБАРДА *див.* **АЛЯБАРТА.**

ГАЛАБАРТНИКЪ *див.* **ГАЛАБАРТНИКЪ.**

ГАЛАБАРТЪ *див.* **ГАЛАБАРТЪ.**

ГАМАЛИЯ, ГАМАЛѢЯ *ж.* **1.** Вид шаблі: пограбили... у Александра Рытеровского — пулгакъ, шаблю, гамалию зъ ладунъками (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 357); у Мацка взяли сокеру, гамалию, пороховницу (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 380).

2. Вл. н., *ч.*: Ми(с)ко Гамалия (1649 *РЗВ* 33 зв.); Ва(с)ко Гамалѣя (Там же, 36).

ГАМЛѢТЪ *ч.* (*стп.* kamlot, *фр.* camelot) тканина, виготовлена з шерсті ангорської кози: Фєло(н) га(м)лѣту чє(р)воного... Нараквицѣ того(ж) гамлѣту (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 54); фєлѡ(н) га(м)лѣту лазѹрового тє(м)ного (Там же, 54 зв.).

Див. ще **КАМЛЕТЪ.**

ГАМОВАНЄ, ГАМОВАНІЄ, ГАМОВАНЬЄ *с.* (*стп.* hamowanie) **1.** Затримування, затримка: а который чєловєкъ похочєть с того сєлища пойти за Єго Милостю, ѡн маєт пойти... доброволно зо всимъ своимъ статком, бєз кождого гамованѧ (Острог, 1514 *AS* III, 113); приказѹѥм тобѣ, абы єси тых людей єго ємѹ..., кром жадного гамованѧ выдавала (Вільна, 1546 *AS* IV, 461); для которого гамованя вашого, за нагабанемъ ихъ, манастыру Божему и намъ врядъ замковый велми есть не зычливый (Київ, 1584 *АрхЮЗР* 1/VI, 76); дозволячи... мещаном Быковецким,... всякие гандли провадити, одно же бы не было зуближенем прав иных мест... и без вшелякого гамованя и зачепъки доброволне людем приездчим отеждчати (Варшава, 1605 *ЧИОНЛ* XIV-3, 110).

2. Спиняння, стримування: кня(з) булыга... с тоє свєтлицы за ты(м) мои(м) гамова(н)ємъ прочъ пошо(л) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 31); свѣ(т)чатъ о то́мъ само́го єго чѹлыи по́стѹ́пки в' гамова́нью і кара́нью людіи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25); злыи дѹховє... чи́натъ дш҃а́мъ... перєшко́дѹ и гамова́ніє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 125); та́къ и Ді́аволи... дш҃а́мъ з' тѣлъ вы́шлымъ чи́натъ трѹдность, гамова́нѧ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156).

3. Гамування, вгамовування, стримування: Двѣ части перше гинуло... жидовствомъ и поганствомъ... а третяя спасается презъ... маетности забиранья, справедливости гамованя, свободы отыймованя (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 819).

Пор. **ГАМОВАТИ.**

ГАМОВАТИ, ГАМОВАТЬ *дієсл. недок.* (*стп.* hamować, *свн.* hemmen) **1.** (кого, що) *(не давати проходити, провозити що-небудь, примушувати когонебудь стати)* зупиняти, затримувати: кѹпцовъ, которыи ходѧт на замокъ Твоєй Милости, Жєславль, ...гамѹєшь (Острог, бл. 1533 *AS* III, 433); таковых кѹпцов, которыибы дорогами нє звычайными коморѹ... Жославскѹю бєзмытно проєждчати хотєли, пилнє стєрєчи и таковых гамовати (Краків, 1539 *AS* IV, 205); предся уво имѣньяхъ своихъ мыта на нихъ вездѣ берете и товары ихъ гамуете, въ чомъ же ся имъ великая кривда... отъ васъ дѣеть (Вільна, 1545 *АЮЗР* I, 299); я самъ, и ни жаденъ повиноватый слуга и подданые мои, на вшелякомъ местцу такъ въ местехъ, местечкахъ, яко и по селахъ, не маетъ его гамовать, яко чоловека волного (Володимир, 1579 *АрхЮЗР* 6/I, 108); ходило(м) з мєщаны,... до мы(т)нико(в) володимє(р)скихъ..., которы(х) пытали... ку(п)ци и(л)во(в)скиє, длѧ котороє причины и(х) гамую(т) (Володимир, 1582 *ТУ* 190); А дѣютсѧ ты́и Мыта(р)ства..., на при́кладъ, на Комо́рахъ мы́тницкихъ, мы́тникѡвє до́брого и во́лного чл҃ка гамѹ́ютъ и то́рбѹ́ютъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156); якъ мы(т)ники сѣдѧчи при оузкихъ дорогах', гамѹ́ютъ и трѧсѹтъ миѧючихъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 343);

(залишати кого-небудь якийсь час у певному місці) затримувати в себе: Ямъ на тоє зєзволити ємѹ нє хотєлъ,... абыхъ чловєка вольного, который до мєнє въ домъ мой приєхалъ... гамовати в сєбє мєлъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 252).

2. (що) *(зупиняти воду, відгороджуючи її)* гатити: на(д)то приносили тє(ж) про(з)бы свои и на(м) абы рєки по(р)товыє... млынами и єзами гамованы нє были (1566 *ВЛС* 132 зв.).

3. (кого, кого від чого, в чому) *(не давати відбутися, здійснитися, зробити що-небудь)* зупиняти, гамувати, гальмувати, стримувати: потомъ дєй до мєнє кнєгини Чєтвєртєнскаѧ... приходила, гамѹючи, абыхъ я тамъ до кнѧзѧ Ярослава длѧ помсты, Жєлєхова зранєнѧ, нє ходилъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 252); то пакъ дей тот Панковский до кия ся на мене торгнулъ... и кгды бы... не люди его гамовали... мог мене до смерти забити (Володимир, 1566 *АрхЮЗР* 8/III, 122); есми то с фрасунку а зъ пянства моего

вделал, а то з нещастемъ моим, иж не было жоны и жадного, хто бы мя был в томъ гамовалъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 400); в то(и) же способъ Лукия(н) василиеви(ч) Іоанну рогати(н)цу словъ досы(т) неучтивы(х) задава(л) за тое же ихъ упомина(л) гамуючи ихъ ω(т) сваровъ при црккви бжє(и) (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2 зв.); И ωвшемъ єсли пилно пошукаєшъ, и гамуючого насъ знайдєшъ; А гдєжъ тоє; В томжє листѣ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 271); при ро(з)ходє брати(и)... прємовивши(с) словы нєучтивими и ко(р)чемними єдє(н) до другого по(р)вали(с) и бы и(х) были братия... нє гамовали бгъ знає(т) до чого бы пришло (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35); справа ка(ж)дая, свои(м) торємъ и поря(д)комъ идє(т), и справа справы нє гамує (Київщина, 1639 *ККПС* 251); кгды подданые его мил. протестуючого от такових учинъковъ их гамовали и чиненя таких виоленъций не допушъчали, теди на здорове их принъципалове одповедали и козаков на домы их наводили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 50).

4. (що) *(не давати проявлятися) (про почуття)* гамувати, вгамовувати, стримувати: Пєрвєй того многокроть ω томъ єсмо до вас писали, навпоминаючи, абы єстє, яко сами изъ сєбє, так и с Козаков в таковом своволєнствє гамовали, вы николи ωт того сѧ повстєгати нє хотєли (Вільна, 1541 *AS* IV, 296); Быстрость мовитъ Бгъ гамуйтє, а пилносѧ присмотруйтє (Львів, 1591 *Просф.* 69); Рєвность правды дому бжого грызла мѧ; простота а нєоумѣєтность зась...//... наболшє мѧ гамовала (Острог, 1598 *Отп.КО* 2-2 зв.); Зачи(м) слушнє и твоєму жаданю вымовилъ бы(м) сѧ, бы мѧ... запалчивость и рєвность ..., на твоюмъ зданю пєрєстати нє гамовала (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 187); Якъбы хто будучи на // што хорымъ, а казавши цєлюрікови апєртуру чинити, можнє и тє(р)пливє боль оны(и) бє(з) трвоги и кида(н)ѧсѧ, гамуючи самого сєбє зносилъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 60-61); нарочитый той Вознєсєніѧ Х(с)ва Празникъ зъ смуткомъ змѣшати нє хочу; гамую л'зы, гамую плачъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 305); Прєто въ пєрвыхъ смєрть, оубиваєтъ лако(м)ство, и зазрость тлумитъ, гордыню гамуєтъ, ω(т) срєбролюбіѧ и збытнєи роскоши (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.);

здержувати себе (від чого), відмовлятися (від чого): Сію зась Н(д)лю всѣхъ нашихъ справъ конєцъ,... въ масопустно(и) постановили, гамуючи, розумѣю, и стискаючи роско(ш), и обжирство и нєнасычоную ѣдє(н)ѧ хтивость (Київ, 1627 *Тр.* 57); Алє ты, ω члвчє, помнѣти маєшъ, жє... для того єси, и пієшъ, абысь живъ былъ. Прєтожъ повинєнъ єси гамовати и знєволѧти тѣло постомъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 657).

ГАМОВАТИСЯ, ГАМОВАТИСЕ, ГАМОВАТИСѦ, ГАМОВАТЪСЕ *дієсл. недок.* **1.** *(не давати відбутися, зробити що-небудь)* зупинятися, стримуватися: исповѣдь светую,... которою се люде наболѣй одъ грѣховъ гамовали,... они згола отняли и откинули (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 166); А штосѧ тычє(т) абы збытки и нєпослушєнства, которыєсѧ ω(т) поповъ нѣкоторыхъ...//...дѣютъ, карати и гамоватисѧ могли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 37 зв.-38); напоминалемъ того то Григоря Пашковича, абы се гамоватъ хотелъ одъ такъ злого, зрадливого предъ се взятъя своего, который се упросити и угамовати не далъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 161); Понєважъ тєды нє толко ω(т) покармовъ постити приказано єстъ, алє и ω(т) всѣхъ злыхъ справъ гамоватисѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 84).

2. *(не давати проявлятися) (про почуття)* гамуватися, вгамовуватися, стримуватися: ωба(ч)мосѧ и гамоуймосѧ ω(т) злостій своихъ и памѧтаймо на тоє, и(ж) боудє(т) на(с) бъ соудити за злости ншѣ (пол. XVII ст. *УЄ* №91, 23).

ГАМѢШНО *присл.* (*мад.* hamis) фальшиво, неправдиво: имаеме другую науку тогожъ десятеро Божого приказаня, што бесме ся не божили гамѣшно именемъ Божіимъ противъ ближнему нашему (XVI ст. *НЄ* 211).

ГАНАНИЄ *с.* (*цсл.* гананиє) притча, іносказання: Если не можеш быстрым оком разсуждения прозрѣти, я тебѣ кратко все раздѣлы тѣ зовомого роду гананием ознаймую или оглавлю (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 170).

ГАНБА *див.* **ГАНЬБА.**

ГАНБИТИ *див.* **ГАНЬБИТИ.**

ГАНБЫТИ *див.* **ГАНЬБИТИ.**

ГАНДЕЛЬ, ГЕНДЕЛЬ, ГЫНДЕЛЬ *ч.* (*свн.* Handel) **1.** *(зайняття купівлею і продажем товарів)* торгівля, торг: А з иншых всих мєщан, которыє толко в мєстє мєшкают, а торговъ, гандлєвъ, пєрєкупъничства... нє вживають, ωт них самых, ωт жон..., ωт

головы по три гроши (Вільна, 1566 *AS* VII, 88); также ярмарки, торги и корчмы надали; купецства, гандлевъ и инших всякихъ обыходовъ допустили (Краків, 1592 *АрхЮЗР* 7/III, 298); А и первей ударили на братство виленскоє... недопущаням робити, ремесла уживаня, торгованя и вшелякого гандлю (Львів, 1605-1606 *Перест.* 35); Якъ монéта золотáѧ бє(з) набит'ѧ гéрбꙋ кролéвского в' гáндлю кꙋпéцства нє заживáєтъ-сѧ,... тáкъ и д҃ша, нє бꙋдєтъ ли мѣти ѻ́браза нб(с)ного д҃ха... ѡ(д)кинєною зостáнєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 284); **гандли вести** *див.* **ВЕСТИ; гандли провадити** *див.* **ПРОВАДИТИ;**

зневажл. (дрібна або нечесна торгівля) гендель: тамъ же насъ у везеня посажоно, и не хочете насъ пустити, ажъ на поруку кождого зъ насъ пущоно, заручивши тридцатма копами грошей, абы дей есте болшей жаднымъ питемъ шинковнымъ ани гандлемъ се не обходили (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/I, 255); Та(к) и вши(т)ки роскошници и грѣшници свѣта того чинѧ(т), крадꙋ(т)... выдираю(т) розмаитыми спо́собы гындлѧми ли́хвами, єдно абы на то(м) свѣти роскошовали (Височани, 1635 *УЄ* №62, 17 зв.).

2. *(предмет торгівлі)* товар, крам: Алєкса(н)дръ Жоравницки(и),... сына моєго..., с трима возы и грошє(и) полтораста копъ гє(н)длю купєцкого, ...до вєзє(н)я посадити... вєлє(л) (Володимир, 1580 *ТУ* 179); а пото(м)... побєрє(ж)ники чꙋдно(в)скиє... пєрєня(в)ши по(д)даны(х) мои(х)... яко людє(и) кꙋпє(ц)ки(х) з ро(з)ны(м) гє(н)длє(м)... которыє єхали... на то(р)гъ... взяли и пограбили в ни(х) конє(и) дєсє(т) з возами (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 44 зв.);

товар *(як засіб прибутку):* впу(л) я(р)марку за(с) с ко(ж)дого купца ѡ(т) купи и га(н)длю(в)... по шести грошє(и) лито(в)ски(х) брано (Володимир, 1608 *ТУ* 246); є(ст) в ни(х) го́ра єдна сѣрча́наа то є(ст) тако́ж' ꙋбоги(х) гє́ндєль (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 29).

3. *Перен. (дія ради моральної вигоди)* торг: Х҃с С҃пси́тєль на́шъ,... кꙋпца́ га́н'длєвъ дꙋхо́вны(х): под' при́повѣстью сєгосвѣтнєго то́рж'ника, в' сло́вєхъ пра́вды своє́є залєца́єтъ на́мъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 1 ненум.); в ча́съ до́брого поважє(н)ѧ мно́го єст' това́рышовъ, и ѡ́ны(х) за правди́вы(х) това́рышовъ мѣй, кото́рыє нє длѧ пожи(т)коу тєбє ми́лоую(т), алє длѧ само́є цно́тъ ми́лости, а ина́кшаѧ ми́лость... га́ндєль вла́снє єстъ (Острог, 1614 *Тест.* 152).

ГАНДЛЕВАТИ, ГАНДЛЕВАТЬ, ГАНДЛЇОВАТИ *дієсл. недок.* (*свн.* handeln) (чим і без додатка) *(займатися купівлею і продажем товарів)* торгувати: И таковымъ ѡбычаємъ тотъ податокъ маєть быти даван: Напєрвєй з мєщан,... которыє гандлюють и рємєства вживають (Вільна, 1566 *AS* VII, 88); позволили есмо людямъ тымъ, которыи приходити и осѣдати будуть,... завжди вшелякими товары купецкими гандлевати (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 286); И вшє́дши в' бро́ню мѣскꙋ́ю мо́вили до лю́дꙋ: мꙋ́жєвє ты́и споко́йни сꙋ́тъ, а хочꙋ́тъ мє́шкать з на́ми: нєха́й гандлю́ютъ в' зємли (серед. XVII ст. *Хрон.* 52);

(займатися дрібною або нечесною торгівлею) гендлювати: А Єзꙋ(с) вшє(д)ши до костєла почалъ вымєтати продаючиє в костєлє и спроворочалъ столы ты(х) што п҃нзма га(н)длюю(т) (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 48); Жадє(н) жа(д)нои рєчи... мєжи собою... ничого становити, га(н)длїовати, кꙋповати, продавати бєз вѣдомости ꙋчитєля нє має(т) (Луцьк, [1624] *ПВКРДА* I-1, 87).

ГАНДЛЕВЫЙ *прикм. (який є товаром, призначений для продажу)* товарний: А инъшіе вси товары, яко отъ речей едвабныхъ,... такъ отъ железныхъ..., и отъ иныхъ, которіе кольвекъ гандлевые суть, маеть быти бранъ поборъ водле шацунъку (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398).

ГАНДЛЇОВАТИ *див.* **ГАНДЛЕВАТИ.**

ГАНДЛЮВНИКЪ *ч.* Гендляр: Ханаа́нъ: Кꙋпє(ц) а(б) Га(н)длю́вни(к) а́бо стє́рты(и) а(б) зло́маны(и) (1627 *ЛБ* 240).

ГАНЕБНЕ *присл.* (*стп.* haniebnie) *(безчесно)* ганебно: вєсоло(м) въста(л) на ѿца своє́го..., хотячи єго з' цр(с)тва зогна́ти, а са(м) сѣ(с)ти... а на ѡста́то(к)... ганє́бнє заги́ноу(л), на доубѣ ѡбѣшєнъ (XVI ст. *УЄ* №29519, 230); а наконє́цъ могъ бымъ и ты(х) вспо́мнити, кото́рыє па́пє(ж)ство ганє(б)нє до́рого, то єсть за д҃шꙋ,... кꙋпова́ли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 174 зв.); выволо(к)ши єго [бояринаї з до(му), ганє(б)нє, нєлюто(с)тивє са(м) п҃нъ Я(н) Сє(р)ховє(ц)ки(и) ша(б)лєю посє(к) (Житомир, 1609 *ДМВН* 140); другихъ ганебне поранили, постреляли (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/I, 384); И паны зацная бу(д)жє литостивая Нє бꙋ(д) кръвє лю(д)скою такъ ганєбнє хтивая (1636 *Лям. о пр.* 11 зв.).

ГАНЕБНЫЙ, ҐАНЕБНЫЙ, КГАНЕБНЫЙ *прикм.* **1.** *(який викликає ганьбу, осуд)* ганебний: тотъ царъ Костянтинъ укинулся у пьянства у блуды и распущенство ганебное, матку свою... съ царства вонъ выгналъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр. лют.* 57); учинивши таковы(и) злы(и) кганебны(и) учинокъ,... утекли (Житомир, 1583 *АЖМУ* 51); а юда..., оувидѣвши таковоую ганѣбноую смрть... пошо(л) и ѡбѣсилсѧ (XVI ст. *УЄ* №29519, 41); Тогди Пилат, умывши водою руки, выдалъ Христа на смерть ганебную (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); на котором мѣсцѣ несл8шне тѣшиласѧ Ієзавѣль, на томже сл8шне погибель свою ганебн8ю понесла (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 941); ѡ сын8 мой Іѡсифе, на як8ю ганебн8ю смерть пришолъ єстесъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 61 зв.).

2. *У знач. ім.* Ганебний. Вл. н.: Ва(с)ко Ганебны(и) (1649 *РЗВ* 97).

ГАНЕНЬЄ, ГАНѢНЬЄ *с. (виражання осуду, засудження)* ганьблення: А што было причиною до ганенья и до называнѧ костантѣ антихрісто(мъ) то, же былъ аріаниномъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 57); Гажденіє: Злох8леніє, ганба,... ганѣньє, лженьє (1627 *ЛБ* 25).

Пор. **ГАНИТИ.**

ГАНИТИ, ГАНЇТЇ *дієсл. недок.* (*стч.* haniti, *стп.* ganić) (що, кого, кому) *(виносити осуд, виражати незадоволення)* ганити, гудити: Єв(г)листа пишє,... якь фалшивыи пр(о)рки ганитъ (1556-1561 *ПЄ* 38 зв.); А хто бы колвєкъ гани(л) и на8ча(л) то(т) буде(т) зва(н) великимъ (Хорощів, 1581 *Є.Нег.* 5 зв.); все людское ганимъ, а своего лѣпшого не покажемъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 118); А такъ не мелесь, брате, слушное причины тыхъ ганити, которые ездятъ по свету видети то, што есть годного ку виденью (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1071); Ганили бысми вамъ то и приводили бысмы до обачєнѧ и до покоуты, коли бысмы того скоутокъ якій оу васъ собѣ ѡбєцовали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 46 зв.); тоє твоє зданьє ганилъ безподобно ап(с)лъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 8 зв.); Тут же зараз хотячи им утвердити разум в Христа вѣрою не их ганит, але себе (1608-1609 *Виш.Зач.* 210); Секта бовѣмъ тая постъ гани(т) длѧ оугоженѧ тѣл8 (Київ, бл. 1619 *О обр.* 172); Х8лю: Ганю, блюзню (1627 *ЛБ* 145); На то пновъ брати(и)... ро(з)ные вота были єдны... ради были такому купцеви, др8гиє ганили и по(з)волити нє хотѣли (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51 зв.);

(негативно ставитися до чогось) осуджувати, засуджувати: на ты(х) роко(х) 8 суд8... єщє бо(л)шє листовъ ни(ж)ли перє(д) ты(м) кды справы тыє стороны з собою та(м) мєвали показано, которыє вси ганєно (Городно, 1555 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); Прото тая справа вжє до жа(д)ного суду иного и року ворочатися нє можє(т),... бо на што хто ра(з) по(з)-волитъ, други(и) ра(з) того ганити нє можє (Київ, 1599 *ККПС* 117); Якожъ посполито естъ нѣкоторы(м) людем ґды сами що роба(т) нефоремногѡ, за грѣхъ тогѡ нє маю(т), але ґды иншій таковоє що здѣлаєтъ, срого ѡномѹ ганатъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 945); такихъ вѣщши звѣздъ самъ... бгъ нашъ ганитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 3).

ГАНКЕРЪ *ч.* (*стп.* ankier, *нім.* Anker) *(металева або дерев'яна зв'язка, якою скріплюють частини будівлі)* анкер: второ(к) касия(н) са(х)нови(ч)... до 8го(р) по га(н)кры є(з)ди(л) на цє(р)ков (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 20 зв.); д8бины на га(н)кры... к8плєно за зло(т) і (Там же, 65 зв.); Въ ночѣ гром срогій ударил... там запалил посред муру ганкры древесныи (1630 *АрхЮЗР* 1/XI, 378).

ГАНКРОВЫЙ *прикм. (який стосується ганкера)* анкерний: прывє(з) жєлѣза га(н)крового штѹ(к) сєд)мь важы(т) цє(т)наро(в) по(л) з (Львів, 1592 *ЛСБ* 20 зв.); желѣза ганкрового езуиткам отважилем (1627 *АрхЮЗР* 1/XI, 370).

ГАНОКЪ *див.* **ҐАНОКЪ.**

ГАНТАБА *ж.* (*стп.* antaba, *свн.* Hand habe) *(зігнута залізна смужка для скріплення стін чи балок)* скоба, клямра: далє(м) слюсарови што приби(л) га(н)табы и завєсы грошє(и) к (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1).

ГАНЧАРЪ[1] *див.* **ГОНЧАРЪ.**

ГАНЧАРЪ[2] *ч.* Вузький прямий меч з довгим гранованим клинком: Ганчары в. злотом ѡправлєныє с камєнєм (1558 *AS* VI, 214).

ГАНЪ *див.* **ХАНЪ.**

ГАНЪГЪВАСЪ *див.* **ҐАНЪТВАСЪ.**

ГАНЪЧАРИХА *ж.* Гончариха. Вл. н.: подъстарости(и) бєрєстє(и)ски(и) з людьми... вєли насъ ѡтъ

добрицы кȣ врочыщу гонъчарєвє ω(т) ганъчарихи ȣ пунєво болото (1546 *ОГ* 27).

ГАНЫШЪ *див.* **АНИСЪ.**

ГАНЬБА, ГАНБА *ж.* (*стч.* hanba, *стп.* hańba) ганьба, зневага, сором: То ся розумѣеть дѣиство креста: претръпѣти скор'би,… досады, ган'бы, телесныя болезни (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 83); И нє моглъ є(м) ѕносити ганьбы ω(т) Жидо(в) ко(т)рыє поносіли нєпоря(д)кови нашєму хр(с)тиа(н)скому (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); мысли(л) пéтръ, ижъ… наоучи́тєлєви своє́мȣ нє зычи(л) таки́хъ срóкгихъ моу́къ и сромоты и гáньбы (Острог, 1598 *Отп.КО* 12 зв.); которые [професорове], за лакомъствомъ удавшыся, до Вильни на сытъшые пироги отбегли, а тутъ, ку большой ганьбе и жалю убогого хрестиянъства, на уруганье противъниковъ нашихъ все покинули (Вільна, 1599 *Ант.* 605); гла(в)у …волокли єи дѣти по мѣстѣ, коу га(н)бѣ єго спѣваючи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 123); Хȣлá: Блюзнѣрство, гáнба (1627 *ЛБ* 145); принáмнѣй притóмноѣсѧ гáн'бы и нєслáвы сорóмѣймω и встыдáймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 187); Помы́сл'мо тéжъ и грѣшникωвъ ω нєскон- чóной мȣцѣ, гды припроважéны бȣдȣтъ, прєдъ Маєстáтъ страшли́вый: якова́ѧ гáньба и́хъ нáйдєтъ, прєдъ справєдли́вымъ сȣдіє́ю, гды ω(т)пóрȣ нє бȣдȣтъ мочи́ дáти (Львів, 1642 *Час.Слово* 271); Привéлєсъ на свою и мою гáнбȣ тогω жидови́на (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.); Помы́сл'мо тéжъ и грѣшникωвъ ω нєскончóной мȣцѣ, гды припроважéны бȣдȣтъ, прєдъ Маєстáтъ страшли́вый: якова́ѧ гáньба и́хъ нáйдєтъ, прєдъ справєдли́вымъ сȣдіє́ю, гды ω(т)пóрȣ нє бȣдȣтъ мочи́ дáти (Львів, 1642 *Час.Слово* 271); Привéлєсъ на свою и мою гáнбȣ тогω жидови́на (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.); **давати ганбу** (кому) — *(осуджувати, виражати незадоволення)* гудити, ганити: Алє́ нє помоглó то прє(д)сѧвзѧ́тю ωно(го) нáродȣ жидóв'ского кȣ вымóвѣ, жє давáли га(н)боу длѧ посȣлъ с҃но(м) самойлєвы(м) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 217).

ГАНЬБИТИ, ГАНБИТИ, ГАНБЫТИ *дієсл. недок.* (кого, що) *(вкривати ганьбою)* ганьбити: на тоє сѧ барзо ωбóриль с҃ті хризосто и на казаню тȣю рѣ(ч) бáрзо ганби(л) (XVI ст. *УЄ* №29519, 284 зв.); нє ω(т)повѣди(л) срогостю анѣ ты(ж) га(н)бы (!) або проклина(л) д҃нь свой в котрі́й сѧ наро(ди)лъ (к. XVI ст. *УЄ* №31, 64); Поє́млю: Бєрȣ,… ȣкорáю, ганблю (1627 *ЛБ* 86); ȣкарáю: Досаждáю,… гáню, злорéчȣ, гáнблю, ωсмѣвȣю (Там же, 138); ȣчн҃кωмъ примовлѧ́єтъ, гáн'бѧчи и́хъ прєд' всѣми, я́кω ты(х), котóрыѣ нє змогли оулѣчи́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 450).

ГАНЬБИТИСѦ *дієсл. недок. (засуджувати свої вчинки)* ганьбити себе: алє скорó почнє(ш) залі́цати папѣжа… зра(з) сѧ почнє(ш) сáм' гáньби(ти) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 155).

ГАНЬБѦЧИЙ *дієприкм. у знач. ім. (той, хто ганьбить когось)* ганьбитель: А га(н)бѧчи(х) злы(м) жи́тіє(м) и гръдостію, до ко(н)ца, і въ вѣки ωблъжȣ і посоромочȣ (1599 *Виш.Кн.* 216); то є(ст) тыи, которі́и ганбили д҃ха с҃тго (к.XVI ст. *УЄ* №31, 95 зв.).

ГАПЛА *ж.* Те саме, що **гапликъ:** Феско… напервѣй отдал коней трое,… жупан синий,… пояс шовковый и кушак, гаплы штучни (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26).

ГАПЛИКЪ *ч.* *(застібка для одягу)* гаплик: Данило ми(л)ковичъ… мє(л) поло(т)на колє(н)ского а(в)шусу // шту(к) ѕ… гаплико(в)… за копъ и҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 56 зв.-57); фє(д)ко кравєцъ… гаплико(в) взялъ тȣзинє(и) пѧть (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); тамже взяли въ ворку полотняномъ зготованыя кольца… позлотистые,… зъ гапликами и пряжками позлотистыми (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 109).

ГАРАБУРДА *ч.* (*стп.* harab, *свн.* herab) **1.** Наганяч звірів під час полювання: я ωзна(и)мую тымъ моимъ листо(м) и(ж)… стрє(л)цо(в) до послуги… и(з) сє(л) манастыря дє(р)ма(н)ского… гарабу(р)до(в) …яко новоωбраны(х) до роботы манасты(р)скои привє(р)нувъ в кунини стрєлцо(в) до послуги (Острог, 1599 *ЛОИИ* 238, 2, 69/13, 1).

2. Вл. н.: Стєпанъ Гарабу(р)да (1649 *РЗВ* 387).

ГАРАЗДЪ *див.* **ГОРАЗДЪ.**

ГАРАСОВЫЙ *див.* **ГАРУСОВЫЙ.**

ГАРАСТЪ *див.* **ГОРАЗДЪ.**

ГАРАЧИЙ *див.* **ГОРЯЧИЙ.**

ГАРАЧЪ *ч.* *(данина ханові)* гарач: Такожде и на Святую гору: от еже бѣ товар один прежде соборного гарачу, нынѣ же и до четырех влѣзло (1600 *Виш.Посл. до Княг.* 235).

ГАРБАРЧИКЪ *ч.* (*стп.* garbarczyk) **1.** Підмайстер у гарбаря, кушніра: по(д) ча(с) н҃нѣшнего

морꙋ, васили(и) ивановичъ га(р)ба(р)чи(к) з парафѣѣ и ꙋлiцѣ федоровское ѡ(т)каза(л) (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 4 зв.).

2. Вл. н.: пѣтръ га(р)барчи(к) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 21).

ГАРБАРЪ, ГАРБАРЬ, ГАРЪБАРЪ, ҐАРБАРЪ *ч.* (*стп.* garbarz, *свн.* gärber) **1.** *(ремісник, що виправляє шкіри)* кушнір, гарбар: Правда, ижъ дано было позволенье Еремии, але не гаръбаромъ, не шевъчыкомъ Виленъскимъ (Вільна, 1599 *Ант.* 829); По Тю(и) небо(ж)цѣ що в' га(р)баря ꙋме(р)ла: дали(с)-мо трꙋмнꙋ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 32 зв.); Смéрт' оу зꙋбы не гледи́ть: Бо́лшъ скꙋрокъ телáчихъ Перерóбатъ ґарбари́ ни́жъ вóлобыдлáчихъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 22); alutarius скꙋ(р)ні(к) гарба(р) (І пол. XVII ст. *Сем.* 20); Оусмáръ: Гáрбаръ, скóрникъ (1627 *ЛБ* 140).

2. Вл. н.: в клатву вкладаемъ... предмещанъ краковского предмѣста. Семеѡна корꙋнкꙋ. Марка Миха(и)ловича. Семеѡна гарбара (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); Кѣрѣй Гаръба(р) (1649 *РЗВ* 100 зв.); Кузма Га(р)баръ (Там же, 403).

ГАРБУЗЪ, ВАРБУЗЪ *ч.* Гарбуз. Вл. н.: иванъ косцеви(ц)ки(и)... явне зозна(л) и(ж)... фо(л)варькь на предмести лво(в)скомь... межи домо(м) матыса га(р)бꙋза и се(н)ка кра(в)ця... приналежи(т) та(м) до того фо(л)ва(р)ку (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.); ми(н)ко ва(р)бꙋзъ (1649 *РЗВ* 203); Анъдрѣ(и) Га(р)бузъ (Там же, 392 зв.).

ГАРВАТЪ *ч.* Хорватъ: Иллири́къ: Словáкъ, з' ла(т): Дáлмáта, з' че́ска Гáрватъ (1627 *ЛБ* 208).

ГАРЕЛЬ *див.* **ГАЛЕРЪ.**

ГАРКАБУЗЪ *див.* **АРКАБУЗЪ.**

ГАРМАТА *див.* **АРМАТА.**

ГАРМАТНЫЙ *див.* **АРМАТНЫЙ.**

ГАРМАШЪ, ГАРЪМАШЪ *ч.* *(той, хто виготовляв або обслуговував гармати)* гармаш, гарматник. Вл. н.: Я(ц)ко Га(р)машъ (1649 *РЗВ* 9); Иванъ Га(р)машъ (Там же, 35 зв.); Климко гаръмашъ (Там же, 169).

ГАРЪМОНѢА, ГАРЪМОНІЯ *ж.* (*гр.* ἁρμονία) *(злагодженість, взаємна відповідність якостей)* гармонія: Гаръмонія альбо согласіе вѣры, сакраменътовъ и церемоней святое Восточъное церъкви съ костеломъ Рымъскимъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 169); В рожествѣ егѡ аггели з' нба з'стꙋпили, // нб(с)наа на повѣтрꙋ гармóнѣа бр'мѣла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 196 зв.-197).

ГАРНЕЦЪ *див.* **ГОРНЕЦЪ.**

ГАРТА *ж.* (*свн.* herd) те саме, що **гартъ** у 1 знач.: за га(р)тꙋ 2 каменѣ бесъ чве(р)ти в люблинѣ fr. 49 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17).

ГАРТАРЪ *ч.* *(той, хто гартує металеві вироби)* гартівник: Голо(в)щина ремесныхъ люде(и): Золотарꙋ, ѡ(р)ганисте, пꙋшкарꙋ, гартару, малярови,... тымъ всимъ голо(в)щины по три(д)цати ко(п) гроше(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.).

ГАРТВОЛЬ *ч.* (*стп.* hartful, *свн.* haltpfahl) дрюк з гаком: И фатали люсами и га(р)тволемъ, хотечи по(д)ле ты(х) же кома(г) приле(и)цовати (Володимир, 1566 *ТУ* 115).

ГАРТОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Гартований. Вл.н.: Ма(р)тинъ га(р)тованы(и) (1649 *РЗВ* 446 зв.).

ГАРТОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* hartować, *свн.* harten) *(спеціально обробляти металеві вироби)* гартувати: В Гꙋтѣ Вꙋлкáновой éй рóблено соки́ры, И стрѣлы гартóвано ѡстрые без'мѣры (Київ, 1622 *Сак.В.* 50); Гартую. Induro. Consolido (1650 *ЛК* 439); *Образно:* частóкрóть гартовáлесь крóвю непріáтелскою... шáблю твою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6).

ГАРТОВНЫЙ *прикм.* *(виготовлений способом гартування)* гартований: Потре́ба... ма(р)ности свѣ(ц)кіе ѡпꙋсти́вши, млтва(ми) яко копією га(р)тóвною, зброю желѣзнꙋю нбо пробіáти (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 21); Ѡ прч(с)таа Панно, дхꙋ въ мнѣ не стае́тъ, Гартóвный ґрóтъ бóлести ср(д)це прережáет' (Львів, 1631 *Волк.* 14 зв.).

ГАРТЪ, ГАРТЬ *ч.* (*стп.* hart, *свн.* herd) **1.** Сплав олова з сýрмою: еще выда(л) п(н) ґеѡ(р)ги(и) шваґе(р) мо(и) за га(р)ть за ро(з)ные шрꙋбьки барановомꙋ чела(д)никꙋ fr. 2 и 55 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.).

2. Металева окалина: Гартъ. S[t]omoma (1650 *ЛК* 439).

3. Процес виготовлення поташу: та(м) же слꙋга пна Михо(в)ско(г)... ꙋпомина(л)ся ꙋ пна бе(з)соки(р)ского абы пнꙋ Михо(в)скомꙋ во(д)лꙋ(г) ѡбъликгꙋ... ѡ(т)да(л) пя(т) бочокь поташꙋ ни(ж)ли па(н) бе(з)соки(р)ски(и) поведе(л) же не мае(т) готового але скоро га(р)тъ до(и)де ѡ(т)дамъ (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11,

1, 4, 38 зв.); Презъ нєкоторое насланье и побранье тыхъ попеловъ поводовыхъ, гартъ, который коштомъ повода нынешнего немалымъ зачато поташъ робити, до сихъ часувъ вакуетъ (Житомир, 1632 *ТУ* 298).

Див. ще **ГАРТА.**

ГАРУСОВЫЙ, ГАРАСОВЫЙ *прикм. (зроблений з гарусу)* гарусовий: раска гарусовая, за штучку две копе грошей даломъ (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34); фартухъ чорный гарасовый за зол. 1 гр. 20 (1633 *АрхЮЗР* 1/XI, 433).

ГАРУСЪ *ч.* (*стп.* harus, *фр.* Arrus < Arras) *(кольорова вовняна пряжа)* гарус: от штуки гарусу грошей десят (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561).

ГАРФА *див.* **АРФА.**

ГАРЦОВАНЄ, ГАРЦОВАНЇЄ, ГАРЦОВАНЬЄ *с.* (*стп.* harcowanie) *(скакання на коні)* гарцювання: ристáніє, выбѣга(н)є, вытѣка(н)є, га(р)цóва(н)є (1596 *ЛЗ* 73); Ристáнїє: Выбѣга(н)є, вытѣка(н)є, гарцова(н)є (1627 *ЛБ* 109); Кóнноє ристáнїє: Вытѣчки, Гарцовáньє, бѣганьє кóньми (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.); Ристáнїє: Вы́тѣчки, Гарцовáнїє, Гони́твы,... Бѣганїє кóньми (Там же, 8).

Пор. **ГАРЪЦОВАТИ.**

ГАРЦЪ *див.* **ГЕРЦЪ.**

ГАРЪКУША, ГОРКУША, ГОРЪКУША *ч. (той, хто гаркавить)* гаркуша, *діал.* горкуша. Вл. н.: Иванъ Гаръкуша (1649 *РЗВ* 37 зв.); Иванъ Горъкуша (Там же, 54); Гаврыло Горъкꙋша (Там же, 442).

ГАРЪМОНІЯ *див.* **ГАРМОНѢА.**

ГАРЪНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Гарний. Вл. н.: мєщанє... гира пєтро(в) зѧть... гаврило козє(л)... нєстръ гаръны(и) (1552 *ОЧорн.З.* 69).

ГАРЪЦОВАТИ *дієсл. недок.* (з ким) *(пустувати, скакати)* гарцювати: Знать, же чытаете права духовные и цесарские, але подобно овые, где чтырей кролеве малеваные по столу зъ вами гаръцують! (Вільна, 1599 *Ант.* 685).

ГАРѢЛЬ *див.* **ГАЛЕРЪ.**

ГАСИТИ *дієсл. недок.* **1.** (що і без додатка) *(припиняти горіння; не давати горіти)* гасити: яко вода гаси(т) горѧчїи огєнь, та(к) ял҆моу(ж)на спротивлѣєтсѧ грѣхо(м) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 233, на полях); а кто бы иначей оучини́ти ма(л), то є(г) клънéтє, свѣчки гаси́тє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146); ґды попъ нш҃ъ... з... ѡнѣата(ми) на ратушъ (с) ѡдалъ... тогды гася(ч) запа(л) прє(з) алєкса(н)дра прокопови(ч)... далє(м) г(р) 10 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 5 зв.); Оучини́шъ тéжь сéмь лѧ́(м)пъ... // ... Нóжички тéжь и в чóмъ оустри́жки бꙋдꙋтъ гашóны нєхáй бꙋдꙋтъ з҆ зóлота начи́стшагѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.-103); Гашу. Ex[s]tinguo (1650 *ЛК* 439).

2. (що) *(змішувати вапно з водою, виготовляючи будівельний матеріал)* гасити: вапно гасили з҃ хло(п) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 64); 4 помо(ч)ники що ва(п)но гасили fr. 3 и 3 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 14).

3. *Перен.* (що) *(перешкоджати вияву чого-небудь)* гасити, глушити, гамувати: яко вода загашає(т) пламєнь ѡ(г)нє(н)ныи та(к) ты(ж) наоука пїсма ст҃го тєды гаси(т) вши(ст)кы зло(с)ти (к. XVI ст. *УЄ* №31, 87 зв.); нє гаси своє́ѣ горли́вости кꙋ Цр҃кви Восточной (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7).

4. *Перен.* (що) *(припиняти дію чого-небудь)* гамувати: Ґды на ни(х) оудáрѧ(т), ѡ(д)бивáти знáко(м) кр(с)та... пови́нны соу(т), // ... всѣ и(х) нáизды и проти(в)ности гасити в собѣ мáютъ (серед. XVII ст. *Кас.* 7-7 зв.).

ГАСЛО *с.* (*стп.* hasło) **1.** *(головний принцип)* гасло: И ты(х), што яко влáсны(х) свои(х) про(д)ковъ гáсло побо(ж)ности принáвши, на ѡноє сѧ по(д)писáли, то єсть... вѣрꙋ запєчáтовали (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 133); гды бы волно было ухвалы св. отцевъ... отмѣняти,... и православныи певного гасла сполечности своей нѣколи бы мѣти не могли (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 736); Вє́длꙋгъ гáсла, албо вызнáнѧ вѣры христїѧ́нскои,... двана́дцать єсть артикꙋловъ вѣры православнохристїѧ́нскои (Львів, 1646 *Зобр.* 3).

2. Знак, символ, гасло: як за часовъ апостолъских... фалшивых апостолов,... по Гасле знати было, так православные тепер... геретиковъ по Гасле познати могутъ (Вільна, 1600 *Катех.* 61); понєвáжъ мнóгокро(т) хотѣли го поимáти и нє могли... абы нє тóє жъ знóвꙋ было, даєтъ имъ прє(з) // поцаловáнѧ гáсло (поч. XVII ст. *Проп.р.* 90 зв.-91); И чи́м҆ спрáви(л), Тóж҆ зостáви(л) Гáсло свóимъ Правовѣрным҆. Кр(с)тъ звѣз(д)áми гафтовáны(и) Кѡ(н)стантїнꙋ оказáный (Київ, 1623 *МІКСВ* 79); Знáмєнїє: Знáкъ, пѧ́тно, знáмѧ, ...тáкжє: гáсло, якѡ: побѣда бж҃їа или́ пропóрє(ц), ил(и) хорогóв҆ (1627 *ЛБ* 44); На тóм҆ Ст҃омъ Собóрѣ

сеѝ С҃тый Си́мволъ, а́бо Га́сло ѡ(т) С҃тыхъ и богоносныхъ Ѡ(т)цѡ(в)… Д҃ха С҃тгѡ надхнє(н)ємъ, злѡ́жєно было (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 310); Гасло. Tessera. [S]ignum (1650 *ЛК* 439).

ГАСНУТИ *дієсл. недок.* **1.** *(переставати горіти, світити)* гаснути: кгды на́мъ свѣ́титъ са́моє с҃лнцє тє́кстȣ, прѡ́мєни звѣздъ га́снȣтъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 41); Што на(д) ѻ́гнь є(ст) срѡ́жшєє, а што на(д) Кѡ́рчъ подлѣ́йшєє; а єдна́къ ани дє́рєво згорѣва́ло, ани ѻ́гнь га́снȣ(л) (Київ, 1625 *Злат.Н.* 128); а въ занєдба́ньи и нєприкладаньи дрѡ́въ оуста́єть пѡ́ломєнь, и га́снєтъ огѡ́нь (Вільна, 1627 *Дух.б.* 331); Рвє́нїє же подо(б)но огню въ гȣ́(б)цѣ скри́томȣ… дѡ́лжєй горитъ нє га́снȣчи (1627 *ЛБ* 161); Га́сну. Ex[s]tinguor (1650 *ЛК* 439).

2. *Перен.* (від чого) *(втрачати силу вияву)* гаснути: ты самовѡ́лнє занєдбыва́ючи и нє зєзвала́ючи, га́снєшъ ѡ(д) д҃ха (Вільна, 1627 *Дух.б.* 257).

ГАСТРИМАРГЪ *ч.* (*гр.* γαστήρ — шлунок + μαργος — жадібний) обжера, ласун: А нѣкоторыи… здорѡ́вы… были… живȣ́чи въ пȣ́стына(х)… лѣ(т)… бли(з)ко ста́, чогѡ́ нынѣшни(х) вѣкѡвъ Гастрима́ргѡвє и роскѡ́шники свѣта // того нє ма́ютъ (Київ, бл.1619 *О обр.* 171-172).

ГАТА *ж.* Гатка, гать: поку(л) вєшняя вода быває(т) потоу(л) го(р)чанє гаты и єзы свои маю(т) (1546 *ОГ* 32).

Див. ще **ГАТКА, ГАТОНКА, ГАТЬ.**

ГАТАЛОМЪ *ч.* (*уг.* hatalom) гвалт, насильство: И по тумъ каравъ Господь Б҃гъ нарудъ увесь Веніаминувъ дѣля гаталму жоны едного попа (XVI ст. *НЄ* 222); За тотожъ и опятъ каравъ Господь Б҃гъ Сикимляны дѣля гаталму доньки Іаковъвы (Там же).

ГАТАРА *ж. (жінка, яка вела вільний спосіб життя)* гетера: а тєпє(р) за ѡко гата(р) самы(х) нє(м)нє(и) рыцє(р)скою дѣ(л)но(с)тю, славны(х) народа(х) рє(ч) прє(д) ты(м) почат(о)ȣ ȣ́ми(с)лилє(м) ти скутєчнє и дово(д)нє вывє(с)ти (1582 *Кр.Стр.* 47).

ГАТИТИ *дієсл. недок.* (що) *(робити гатку, відгороджуючи воду)* гатити: jako zemianskie ludy, tak y meszczane, powinny robyty y hatyty melnicu (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 22); а въ мазаковє на загари (!) гать гатать мазаковъцы (1552 *ОВін.З.* 134 зв.); Млынъ голошєвъски(и) направȣ́ють гатать и зємълєю сыплють (1552 *ОЛЗ* 190); старожовъщинȣ дають по два гроши з дымȣ млыновъ пови(н)ни робити и гать гатити ȣ вобрȣ́бє (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 58); гать ставу замкового гатити… не хочуть (1613 *АрхЮЗР* 8/V, 386).

ГАТИЩЕ *с.* Місце, де була гатка, гать: ѡт того гатища дȣ́бровкою на дорогȣ (Звиняче, 1549 *AS* VI, 96).

ГАТКА *ж.* **1.** Гатка, гать: тогды всѣ(в)ши мы на возы… попровадили мя… до копцо(в)… которыє сȣ́ть яко бы кȣ заходȣ с҃лнца… до мостка и до гатки которыє пєрєєжджають єдȣ́чи до словѣти (Унів, 1581 *ЛСБ* 61).

2. Вл. н., *ч.*: Иванъ Га(т)ка (1649 *РЗВ* 329).

Див. ще **ГАТА, ГАТОНКА, ГАТЬ.**

ГАТЛАСОВЫЙ *див.* **АТЛАСОВЫЙ.**

ГАТЛАСЪ *див.* **АТЛАСЪ.**

ГАТОНКА *ж.* Те саме, що **гатка.** У складі вл. н.: **гатонка Илковская:** отецъ владыка… // на властный кгрунтъ нашъ,… кгвалтомъ наехавши,… ажъ до дворища Пушкаровское долины, противко гатонки Илковское,… оный… кгрунтъ нашъ… пооралъ (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 434-435).

Див. ще **ГАТА, ГАТЬ.**

ГАТУНОКЪ *див.* **ҐАТУНОКЪ.**

ГАТЬ *ж.* **1.** Гать: вєли насъ ѡ(т) того копца… до га(ти) // которая гать по(д) сєломъ вєликого кня(з)ства (1546 *ОГ* 61 зв.-62); а въ мазаковє на загари (!) гать гатать мазаковъцы (1552 *ОВін.З.* 134 зв.); В ставохъ… рыбы ловити вольно тымъ которыє грєблю и гати тамъ робать (Там же); Ставы гатьми занатыє (1552 *ОЖЗ* 124 зв.); Млыны ȣ голєшовє мила ѡтъ замъкȣ гатью занатъ д҃ кола в нємъ (1552 *ОЛЗ* 179 зв.); Пуска(и)тє, дє(и), собє комаги чєрє(з) га(т) (Луцьк, 1563 *ТУ* 100); па(н) сємє(н) спо(л)нє с пано(м) песочи(н)ски(м)… спо(л)нє мо(ст) и га(т) направовати маю(т) (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25 зв.); к томȣ́жъ // дворȣ млынъ… на болотє гатью дє(р)житъ ѡ(д)но на вєснє мєлєтъ (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 45-46); а пєтроувьци за гатю дали нивоу и синожа(т) з (д)рє(в)нєю (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 13).

2. Вл. н.: дали є(с)мо є(и)… на выхова(н)є до живота єє мл(с)ти сєло гать (Луцьк, 1569 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1821, 17); у складі вл. н.: **Грязъкая гать:**

стырту сина розобрали у Грязькое гати на Островъцу (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 393).

Див. ще **ГАТА, ГАТКА, ГАТОНКА.**

ГАФТАРКА *ж. (вишивальниця золотом, сріблом)* гаптарка: Золотарꙋ,... гафта(р)це ковє(р)нику, тымъ всимъ голо(в)щины по три(д)цати ко(п) грошє(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); кнѧ(з) ку(р)пски(и) взѧ(л)... челя(д) нєво(л)нꙋю... то є(ст) касюта гафта(р)ка з двєма до(ч)ками которыє до(ч)ки такъ добрє робя(т) золото(м) я(к) и ѡна сама (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133); кнѧ(з) ку(р)пски(и) взѧ(л)... дрꙋгꙋю... гафта(р)кꙋ ѡгрєницꙋ га(н)нꙋ литовкꙋ (Там же).

ГАФТАРСКИЙ *прикм. (виконаний способом гаптування)* гаптарський: завеска злотоглавовая гафтарское роботы (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 366); оучини́шъ и засло́нꙋ... з бѣлогѡ єдва́бу крꙋ́чꙋ́ного роботою гафта́рскою (серед. XVII ст. *Хрон.* 104); И оучини́шъ ша́пкꙋ з би́сєрꙋ, и по́ясъ робо́тою гафта́рскою (Там же, 106).

ГАФТКА, ГАФЪТКА, ГАѲТКА *ж.* (*стп.* haftka, *свн.* haft) *(застібка для одягу)* гаплик: Авра(м) Хажимови(ч)... на ѡглєда(н)є зби(т)я... бра(л)... вижо(м)... Стєпана Климовича, которы(и)... ра(н) значны(х) на нє(м) нє видє(л), ѡдно то(л)ко... в ско(р)ки лосиноє двє гафтки срєбрєны(х) порвано (Луцьк, 1561 *ТУ* 96); с комо(р) и с скрыни в мєнє побрали... // ...кобєрє(ц) са(л)гацки(и) тузи(н) гаѳто(к) срєбраны(х) вєлики(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24-25); побра(л)... жꙋпа(н)... бакгазиєю по(д)шиты(и) з гафътками срѣбрними злоци(с)тыми (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.).

ГАФТОВАНЄ, ГАФТОВАНА *с.* (*стп.* haftowanie) *(вишивка)* гаптування: Що богъ терпѣл народꙋ грꙋбомꙋ жидовъскомꙋ, ѡтводачи их ѡт ѡбычаевъ поганских египетских: якие ѡпоны коштовные и гафтованѧ херꙋвимом! (поч. XVII ст. *Вол.В.* 100); Пєстри́нїє: Гафтова(н)є (1627 *ЛБ* 81).

Пор. **ГАФТОВАТИ.**

ГАФТОВАНЫЙ, ГАВЪТОВАНЫЙ, ГАѲТОВАНЫЙ, ГАѲЪТОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Гаптований: кнгня ма(р)я... ꙋмєнє заставила... //... ко(л)нє(р) гаѳътованы(и) (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118-119); Поясо(к) чи(р)воны(и) єдвабны(и) ис китицами га(ѳ)тованы(ми) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); Воздꙋхъ Гатласовы(и) вишнєвы(и) з лиштвами гафтоваными (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 255); фєло(н) шка(р)латного га(т)ласу... на задѣ фѣкгура гафтованая сто(и)... ва(р)вары (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 54); взял... лукъ туръский з лубем гавътованымъ за золотых тридцатъ и шест (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

ГАФТОВАТИ, ГАФЪТОВАТИ, ГАВХТОВАТИ, ГАѲОВАТИ *дієсл. недок.* (що чим) Гаптувати: Шата гафтованаѧ золотом и перлы (1558 *AS* VI, 214); А то естъ меновите речей церъковныхъ... побраныхъ... // ...покровъцовъ два, одинъ золотоглавовый, перлы сажоный, другий китайчаный, золотомъ гафътованый (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 279-280); Къ тому зняли съ тогожъ тела небожчиковского полицу немалую отъ боку, коштовъную, золото́мъ гавхтованую (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 348); на сꙋкни я́кой зло́то(м) гаѳовано́й,... прє(з) дѣрочкы свѣтло(ст) ѡ́ная золоты(х) нито́къ ѡздобою ви́дима бывае́тъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 6); Кр(с)тъ звѣз(д)а́ми гафтова́ны(и) Кѡ(н)стантї́нꙋ оказа́ный (Київ, 1623 *МІКСВ* 79); я́къ дитѧ облече́ноє в' ша́тꙋ дороги́ми пє(р)лами гафто́ванꙋю (Вільна, 1627 *Дух.б.* 357); Воздꙋхъ до служєня... на нє(м) гафтовано пра(з)ники (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 64).

ГАЧИСТЫЙ *прикм. (який має форму гака)* гакуватий: Гачистый. Aduncus. Uncinatus (1650 *ЛК* 438).

ГАЧОКЪ *ч. (защіпка до дверей)* гачок: стасєви слюсарꙋ, ѡ(т) пруто(в) тро(х) з га(ч)ками до ца(р)ски(х) вра(т) и за гво(з)дѣ гро(ш) и 28 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5а); тєслю(м) що тє(р)тици на пя(н)трѣ збивали далє(м) fr. 2 и 21 за 60 га(ч)ковъ до и(з)дєпъки на горꙋ при дрꙋка(р)ни по г(р) 2 fr. 4 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17 зв.); спра́вилъ солом́ѡнъ всє начи́ньє в' домꙋ г(с)днємъ... лихтари золоты́и,... зба́ны, и га́чки, и кꙋбки, и мєждє́рики (серед. XVII ст. *Хрон.* 295);

(для защіпання одягу) гаплик, гачок: fibula, гачо(к), ко(л)цє у ризъ, пєтє(л) (1642 *ЛС* 196); оучини́шъ... два ланцꙋшки з начи́стшогѡ зо́лота // сполє́чно сѧ держа́чи, кото́рїи зало́жишъ на га́чки (серед. XVII ст. *Хрон.* 105-105 зв.).

ГАЧѢ *мн.* Штани, *діал.* гачі: Ѡстє́гны: Га́чѣ, ꙋ́бра(н)є (1627 *ЛБ* 154).

Див. ще **ГАЩИ**[2].

ГАШЕНЄ *с.* Гасіння, *діал.* гашення: до ѡсмотрєна и запалована, и гашєна свѣ(ч) в црќви... Іѡанна Щипѹ слюсара (Львів, 1608 *ЛСБ* 1043, 11 зв.); за кли(ш)ч҃ыки до гашєна сви(ч) ѡ(д) направы цєбрыковъ fr. 1 и 15 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 19).

ГАШЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Гашений: titio, nis, головня гаше́ная (1642 *ЛС* 398); Главня гаше́ная. Ticio (1650 *ЛК* 439).

ГАЩИ[1] *мн. (густий ліс, чагарник)* хащі: Маєть ѡн... тыи имѣнья... держати... з двором... оу Володимири... и съ хворостники и с гащи (Вільна, 1514 *AS* III, 116).

ГАЩИ[2] *мн.* Те саме, що **гачѣ:** Гащи. Caliga(e) (1650 *ЛК* 439).

ГАЯТИСА *дієсл. недок.* Баритися, гаятися: Ре́тнѡ: Пєрєпира́ючыса, бысти га́ючиса, оубѣга́ючиса (1627 *ЛБ* 108).

ГАѲАРЪ *ч. (вишивальник золотом, сріблом)* гаптар. Вл. н.: Иванъ Гаѳаръ (1649 *РЗВ* 116 зв.).

ГАѲОВАТИ *див.* **ГАФТОВАТИ.**

ГАѲТКА *див.* **ГАФТКА.**

ГАѲТОВАНЫЙ *див.* **ГАФТОВАНЫЙ.**

ГБОЛЪ *ч.* Міра місткості; центнер: уминилъ ємъ сєбѣ нєцо зо своєго грунту солтыского на цєрьковь... удѣлити и оддавамъ на 16 гболовъ Спискіхъ овса высѣяти (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225).

ГВАЛТИТИ *див.* **ҐВАЛТИТИ.**

ГВАЛТОВАТИ *див.* **ҐВАЛТОВАТИ.**

ГВАЛТОВНЕ *див.* **ҐВАЛТОВНЕ.**

ГВАЛТОВНИКЪ *див.* **ҐВАЛТОВНИКЪ.**

ГВАЛТОВНЫЙ *див.* **ҐВАЛТОВНЫЙ.**

ГВАЛТОВНѢ *див.* **ҐВАЛТОВНЕ.**

ГВАЛТОМЪ *див.* **ҐВАЛТОМЪ.**

ГВАЛТЪ *див.* **ҐВАЛТЪ.**

ГВАЛЧЕНЬЄ *с.* (*стп.* gwałcenie) порушення загальноприйнятого, узвичаєного порядку: Новый Календаръ, колибы певнѣйшій и лѣпшій былъ, теды старому подъ плащъ не лѣзлъ... Заисте, явная естъ, ижъ... новый естъ блудный и непотребный, толко гвалченье святъ и незгоду и звады творячій (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1174).

ГВАРДИАНЪ *ч.* (*лат.* guardianus) настоятель монастиря: и о(в)шємъ хоть бы всє новоє подавалъ и вноси(л) в кляшто(р) прєѡ(р), и гва(р)дианъ... нє маю(т)са спроти(в)ляти (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

ГВАРИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* gwarzyć) (кому що) говорити, *діал.* гварити (до кого що): И опять Христосъ прущо гваритъ: "Іисусъ Христосъ ника"? (XVI ст. *НЄ* 34); Чи(р)ка гварила Гє(н)дрови: а(т) дє я тобѣ хижу продала бєз тои нивы (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); Хто бы тото има(л) гварити,... прокля(т) бы Бгомъ и хочу с нимъ су(д) имати пєрє(д) млтивымъ бгомъ (Там же, 223).

ГВІЗДА *ж.* (*стп.* gwiazda) зоря: гвізда — aster (І пол. XVII ст. *Своб.* 20).

Див. ще **ЗВѢЗДА.**

ГВІЗДАР *ч.* Астролог: гвіздар — astrologus (І пол. XVII ст. *Своб.* 20).

Див. ще **ЗВѢЗДАРЪ.**

ГВОЗДЄ, ГВОЗДЇЄ, ГВОЗДЪЄ, ГВОЗДЬЄ, ГВОЗДЯ, ГВОЗДА, ГВУЗДЯ, ГВУЗДА *с., зб.* Цвяхи: побра(но)...//... гво(з)дьє билоє присто(ж)ноє и нєпристожноє мосазовоє (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155); да(л) за гвѹ(з)дя... гроша (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 8); У манастыри будоване... побито драницами, гвоздъем деревеным прибивано (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); далє(м) на гвѹздя до ты(х) трѹмє(н) аі гро(ш) (Львів, 1607-1645 *РДВ* 11 зв.); А Цари́ца Єле́на... взя́вши гвѡ́здіє, кото́рыми Гдь на́шъ на кр(с)тѣ приби(т) былъ, ѣхала до Константинопо́ла, и ѡ(т)дала сы́нѹ (Київ, бл.1619 *О обр.* 61); На Кр(с)тъ Іс мо́й ю́жъ є(ст) по(д)нєсе́ный, Остры(м) гвѡ́здіє(м) сродзє пригвожде́ный (Львів, 1631 *Волк.* 16); За копѹ гвѹ(з)да до бла(х) на зво(н)ницѹ fr.1 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 18); **гвоздє (гвоздьє, гвоздя, гвузда) гонтовоє (ґонтовоє, кгонтовоє, контовоє), гонтовоє (ґонтовоє, кгонтовоє) гвоздє (гвоздя, гвуздя)** — цвяхи для прибивання ґонт: фа(с)кѹ гвоздє го(н)тового г(рш) ов (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 72 зв.); гво(з)дьа кго(н)тового г фасєчъки (1552 *ОКЗ* 36); за гвузда ла(т)ноє и ґо(н)товоє fr. 11 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 4); за тринаця(т) кѹпъ гвѹ(з)дя ко(н)тового да(л) ямъ ві гроши(и) бє(з) шєлюга (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 8 зв.); за го(н)товоє вєликоє гвоздє г(рш) ѕ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3); за ґо(н)товоє гвѹ(з)да fr. 3 и 21 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 7); та(м)жє... кѹпилє(м) фасъкѹ кго(н)тового гвѹ(з)да далє(м) fr. 7 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18 зв.); **гвоздя (гвузда) латноє** —

цвяхи для прибивання лат на стропилах: за копу гво(з)дя ла(т)ного г҃ г(рш) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 4 зв.); за пѹ(л)копы гвѹ(з)дꙗ ла(т)ного… г(рш) 5 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 11 зв.).

2. *Перен.* Важкі випробування: Цвичо́ныхъ людє́й гво́зд'ємъ, ѡстрымъ ѡбточо́ный Нє ша́рпай єго сла́вы бы́сь на(д)дєръ оучо́ный (Київ, 1632 *Єв.* 305); та́къ Кр(с)тъ до сєбє мо́цнѡ и нєпорѹ́шнє чєрє(з) доброво́лныи ѡбѣ́тѡвъ гво(з)дьє прибива́єтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 284).

ГВОЗДЕНЫЙ *прикм.* Те саме, що **гвоздный:** в тотъ ча(с) ѡтворилисꙗ ємоу ѡчи и познали язвы гвоздєныя на с҃тыхъ роукахъ (1489 *Чет.* 175).

Див. ще **ГВОЗДИННЫЙ.**

ГВОЗДИКА, ГВОЗДЇКА *ж. (висушені пуп'янки гвоздичного дерева, що вживаються як прянощі)* гвоздика: гаріѻѳилѹ(с) по ла(т)… по рѹ(с)ки жє гво(з)діка… гвоздика пло(д) є(ст) дрєвано(и)… гвоздикѹ привозꙗ(т) изъ индѣйски(х) стран (XVI ст. *Травн.* 242); Гвозди́ки. Caryophillum (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГВОЗДИКЪ.**

ГВОЗДИКОВИЙ *прикм. (який має колір гвоздики)* гвоздиковий: в то(и) жє скрынє было… ѡднорадо(к) адама(ш)ки гво(з)диковоє // з шнѹрами золотыми (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 25-26); ѡсмы(и) ризы жо(л)то горꙗчаꙗ дѹклꙗ а ѡкла(д) на ни(х) злотоглавовы(и) єщє ризы по(ст)ныи гвоздиковыи (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); по(з)ваны(и) побра(л)… жѹпа(н) кгрубрину гво(з)диково(г) бакгазиєю по(д)шиты(и) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.).

ГВОЗДИКЪ, ГВУЗДІК *ч.* Те саме, що **гвоздика**: От фунта гвоздиковъ грошъ одинъ (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); от фунъту мушкату грошей два; …от фунту гвоздиков грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); clauus гвѹ(з)дік (I пол. XVII ст. *Сем.* 50); clauicul(us), clauul(us) гвоздикъ (1642 *ЛС* 126).

ГВОЗДИННЫЙ, ГВОЗДИННИЙ, ГВОЗДИНЫЙ *прикм.* Те саме, що **гвоздный**: познали єсмо єго по ранамъ гвоздины(м) на с҃ты(х) роукахъ єго (1489 *Чет.* 175); єдно то(л)ко ·є҃· рань зостало вєли́кы(х), то є(ст) на роука(х) и на но́га(х) ра́ны гвоз(д)иныи ш҄то къ кр(с)тоу прибиванъ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 13); доколꙗ ꙗ нє оузрю г҃а ра(н) гвозди(н)нихь въ рѹ́ка(х) єго… нє имоу вѣры (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 17); Гвозди́нный. Clauatus (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГВОЗДЕНЫЙ.**

ГВОЗДЇЄ *див.* **ГВОЗДЄ.**

ГВОЗДНЫЙ *прикм. (зроблений цвяхом)* цвяховий: г҃ъ… тръпѣ(л)… пꙗ(т) ра(н) гво(з)дны(х) кр(с)тны(х) вєли́кы(х) (XVI ст. *УЄ* №29519, 40 зв.); к(д)ы ты(ж) показаль рєбро ѡбнажєноє… и зна(к) ѡнь гво(з)дный и ѡповѣда(л) вшискымь и(ж) на кр(с)тѣ быль повисль до(м) тєлєсный (к. XVI ст. *УЄ* №31, 51 зв.); Єсли нє бы́ло Тѣло, чїи ра́ны гво́з(д)ныи, и Рєбра Копі́ємъ прободє́нныи ѡсꙗга́лъ рѹ́ка́ми ѳѡма́ (Київ, 1625 *Сур.* 126); Якъ в' тѣлѣ х҃вомъ… зна́ки… быти могли́, то́ єсть ра́ны гво́здныѣ и ра́на копѣ́йнаꙗ? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 219).

Див. ще **ГВОЗДЕНЫЙ, ГВОЗДИННЫЙ.**

ГВОЗДЬ, ГВОЗДЪ, ҐВОЗДЬ, КГВОЗДЬ *ч.* **1.** *(дерев'яний або металевий)* цвях, гвоздь: нашли с҃тыя гвозды г(с)ни подъ камєнємъ (1489 *Чет.* 205); А которыє хоромы дєрєвєнымъ гво(з)дємъ побиваны або зновѹ… побивати потрєба (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); єсли жє нє оуз'дроу в роука(х) єго пробитꙗ гвоз'дєй а нє в'ложоу роукы моє(и) в рєбра єго нє имоу вѣры (1556-1561 *ПЄ* 437 зв.); к҃и гро(ш) ковалєви за гво(з)дѣ на ворота… далє(м) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 2 зв.); тая шкута єстъ ба(р)зо старая… на нє(и) пусти(ти) збо(ж)я нєбєзпєчно, бо лє(д)во в трєтє(м) врєкгу тє(рти)ца гвоздо(м) дє(р)житъ, такъ згнила (Володимир, 1602 *ТУ* 234); Єсли нє бы́ло Тѣло, гво́здємъ комѹ рѹ́ки и но́ги приби́ты бы́ли (Київ, 1625 *Сур.* 126); elus, гвоздъ (1642 *ЛС* 176); Кото́рый бы́лъ длꙗ грѣшникѡвъ заби́тый, И до Кр(с)та гвозд'ми ѡ́стрими приби́тый (Чернігів, 1646 *Перло* 67 зв.); Сампсо(н) ѡ(т)повѣдалъ: єсли з҃ плєни́цъ волосо́въ головы моє́й сплєтє́шъ с' пра́диво(м), а гво́здь в' ни́хъ обвинє́нны(и) в'бі́єшъ в' стѣнѹ слабымъ бѹдѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 186 зв.); Гво́здь. Clauus (1650 *ЛК* 439); **гвоздь латный, латный ґвоздь (кгвоздь)** — цвях для прибивания лат на стропилах: 8 копъ и 10 гвозди(и) ла(т)ны(х) вєліки(х) з' цє(р)ковны(х) 7 шы(н) мазовє(ц)кого жєлѣза зробилъ стєфа(н) коваль (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5 зв.); ла(т)ны(х) кгво(з)дєи фаску зо(л) ѯ (Львів, 1611 *ЛСБ* 1038, 3 зв.); **гвоздь мѣрилный** — стрілка годинника

або стрілка на коромислі ваги: agina, гво(з)дь мѣри(л)ны(й) или язычо(к) (1642 *ЛС* 75); **ґонтовый (контовый) гвоздь (ґвоздь)** — цвях для прибивання гонт: 6 копъ ґо(н)товы(х) гво(з)ди(и) (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 16); за… ґо(н)товы(и) ґвоздѣ и за побитя… келїй всє(г) на всє вышло зло(т) 11 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); контовых гвоздей фаска една (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297).

2. Вл. н.: яско Гво(з)дь (1649 *РЗВ* 3); Иванъ Гвоздъ (Там же, 389 зв.).

ГВОРОСТОВЫЙ *прикм.* Хворостяний: Гумно и дворец. На дворци пекарня,… подле стайне овчарникъ гворостовый, соломою пошитый (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

ГВУЗДІК *ч.* (*стп.* goździk, gwoździk) гвіздок, цвяшок: clavus гвоу(з)дік (I пол. XVII ст. *Сем.* 51).

ГДЕ, ГДѢ *присл.* **1.** *(питальний)* де: Янє ѡткуль приходишъ? гдєсь бавилъсѧ такъ долго (к. XVI ст. *Розм.* 7).

2. *(місця)* де: Бꙋдитє оу҆бо готови на прїа҆тиє і҆с҃а, который нн҃ѣ ꙋ вашє(и) зємли нѣ має(т) гдє гла(в)у по(д)клонити (1596 *Виш.Кн.* 263);

там: Гдє зара(з) пово(д)… панъ бєлъски(и), указалъ сєло,… на(з)ваноє Дєрємє(з)ною (Київщина, 1639 *ККПС* 272).

3. Куди-небудь: просилъ насъ, абысмо на иншее местце тые сукна гдє отътоль вынести и зложить велели (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 235).

4. *У функції спол. слова:* **а)** *(приєднує підрядні речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* де: ро(с)ширили и ро(с)тягнꙋли народы лю(д)ски(є) в пꙋ(л)ночны(х) краина(х), гдє нн҃ѣ литва и рꙋ(с) (1592 *Кр.Стр.* 48); пришли до ꙋ(с)тя рѣки дꙋбысы, гдє в нємє(н) впадає(т) (Там же, 83); ѳимїа҆мні(к): кади(л)ница, а(л)бо гдє кажє(н)є кладꙋтъ (1627 *ЛБ* 210);

(у препозиції — без співвідносного слова в головному реченні) де: та(к)жє и(н)ши гдє мо(г)ли здоро(в)я заховали (1582 *Кр.Стрик.* 69);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) де: гдє га(и)вороны лєтятъ та(м) ся тєжъ кавки крꙋки вороны мєжи ни(х) мѣшаю(т) (1582 *Кр.Стр.* 47);

б) *(приєднує підрядні означальні речення) (у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* де: врачє́бница, до(м) гдє лѣча(т) и ты(ж) аптыка (1596 *ЛЗ* 36); х҃с ина́чєй нижли прє(з) двє́ры затворє́ный в комо́рꙋ гдѣ ап(с)ли бы́ли пришо(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 159); Я теды… вышолъ есми на село, гдемъ засталъ суседъ своихъ Каленскихъ (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 80);

(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні) де: ты цр҃ꙋ црє(м) на(м) по(д)да́ны(м) своймъ боу(д) мл(с)рдны(м), грѣхы на́шѣ згла́дивши спра(в) абысмы до того(ж) мѣсца гдѣ ты тєпє(р)… щасли́вє кролю́єшъ по см҃рти на́шєй завита́(л)и (поч. XVII ст. *Проп.р.* 228);

в) *(приєднує з'ясувальні підрядні речення) (у постпозиції)* де: Которыє, дє(и), то злочи(н)цы, ро(з)би(в)ши на(с)…, нє вєдати гдє поєхали (Володимир, 1599 *ТУ* 231);

(у препозиції) де: гдє ся мѣ(л) хто подѣти, и которы(м) морє(м) на бє(з)пєчнѣ(и)шєє мѣ(с)цє ꙋтєчи нє видали (1582 *Кр.Стр.* 77).

ГДЕБЫ *спол.* **1.** *(приєднує підрядні речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де[б]: Паклибы царь Пєрєкопскии з войском своимъ… в панство нашє… мєл волю тѧгнꙋти, приказꙋєм вам, ажбы єстє… к гєтманꙋ нашомꙋ… поспєшили сѧ, гдєбы наближєй вам к гєтманꙋ и к войскꙋ нашомꙋ было пєрєнѧти сѧ… и ѡборонꙋ панствꙋ нашомꙋ чинили (Краків, 1538 *AS* IV, 156); Обецал єго поставити до даня справы о собѣ, але не приватне, только до кола єнерального, где бы сенат и послове земъскіє всѣ того слухали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 73); Голофє́рнъ гєтма́нъ во́йска асирійского, Поста́вилъ в' ѡблѧжє́ню… жо́лнѣро(в) по сто при ко́ждо(м) жрꙋ́длѣ, и гдєбы то(л)ко была вода я́каѧ, абы всѣ(х) приходѧчи(х) по во́дꙋ поимавши забива́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 187).

2. *(приєднує умовно-часові речення) (у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* якщо[б], коли[б]: Што Твоѧ Милость писалъ до нас …иж гдєбы котораѧ потрєба послꙋги длѧ нєбєзпєчєнства панства нашого ꙋказывала, тогды жєбы Твоѧ Милость,… послꙋги чинилъ (Краків, 1543 *AS* IV, 359); а гдєбы(х)мо на то(т) ча(с)… ты(х) дво(х) со(т) и сорока копъ грошє(и) зупо(л)на нє ω(т)ли-

чили ... тєды па(н) станисла(в)... тоє имє(н)є... має(т) дє(р)жати (Юсківці, 1576 5, II 4044, 87 зв.); А гдє бы... хто з блискихъ... пана Кропи(в)ницкого... ѡ тоє имє(н)є... до права позыва(л)... тогды я сама... тоє имє(н)є..., своимъ вла(ст)нымъ ѡчищати маю и буду пови(н)на (Житомир, 1584 *АЖМУ* 148); Гдебы теж венцъ который с подданыхъ отшол... теды о тое реквировати не маем панов арендаров (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 164); самь ты(ж) єщє пєвнѣишимь ста(л) вѣры х҃вы, бо г(д)єбы бы(л) з нїми ѳома, тєдє нѣчого бы(с) бы(л) нє зѹмѣ(л) и нє шѹка(л) бы х҃а ѡсѧзати (к. XVI ст. *УЄ* №31, 55);

(без співвідносного слова в головному реченні) коли б: гдєбы мнє Жєлєхъ былъ въ томъ послѹхалъ и тамъ при мнє, нє ѡтходєчи, зосталъ, снатьбы лєпєй то былъ вчинилъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); гдє бы сѧ су(д) полюбо(в)ны(и) показа(л) розны(и) ѡ таковы(и) судъ маю(т)сѧ припозвати пєрє(д) ѹрадъ зємъски(и) (1566 *ВЛС* 27 зв.); где бы ся [шляхтичъ] зъ муки призналъ, маетъ каранъ быти (Луцьк, 1566 *PEA* II, 166).

3. *(приєднує підрядне часове речення із зіставлювальним відтінком)* коли[б], де[б]: А прєѡкаѧн҄ныи Жидовє, злє платитє с҃ноу и б҃оу моємоу... Гдєбы было любити, миловати за всє добродѣиство єго, тоу(т) єго прє(з) жа(д)нои мл(с)ти коу кр(с)тоу прибиваєтє (XVI ст. *УЄ Трост.* 71).

4. *(приєднує підрядне з'ясувальне речення) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* де[б]: єлорѹ(с) выгнаны(и) промышля(л) тєжъ ѡ собѣ, гдє бы ся мо(г) и са(м) здоровя(м) свои(м) и(з) мылыми дѣтъками... прє(д) забѹрєны(м) ...домово(и) во(и)ны выхоро(м) бє(з)пєчнє заховати (1582 *Кр.Стр.* 79 зв.).

ГДЕБЫБУДЬ *присл.* Будь-де: Жадаємъ пилно... чєрє(з) то(и) дє(н) с҃ты(и) нєдѣлны(и) пєрєбыти гдє бы бу(д) ѹ ѡтца василия с҃щє(н)ника бу(д) тє(ж) гдє ся в҃м зда(ст) кгды(ж) тамъ хочємо в мѣстѣ быти в ча(с) (Жовчів, 1616 *ЛСБ* 467, 1).

ГДЕБЫИНДЕ *присл.* Будь-де[б]: а где бы инде въ местехъ князьскихъ и панскихъ новыи мыта были встановлены, и ѳни тамъ мыта и соленичое не маютъ платити (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 37).

ГДЕБЫКОЛЬВЕ, ГДѢБЫКОЛВЕ, ГДЕБЫКОЛВЕКЪ, ГДЕБЫКОЛЬВЕКЪ, ГДѢБЫКОЛВЕКЪ *присл.* (*стп.* gdziebykolwie, gdziebykolwiek) де б тільки: Ино мы бачачи на его старость,... дозволили єсмо... сынѹ єго... гдєбыкольвєкъ потрєба вказывала з вами єздити (Краків, 1525 *AS* III, 274); а на ѡстаток ѡбвєзѹю их тым, гдѣбыколвє по всим имѣньѧм моим могли, платы выбираючи, або дани, а тым долги мои и слѹжєбником моим за слѹжбѹ платили (Острог, 1539 *AS* IV, 208); *Я*... вы(з)нава(м)... и(ж)... є(г) королє(в)ская м(л)... писати каза(ти) рачи(л) росказую(чи) чєрє(з) мєнє гдєбы ко(л)вєкъ то(г) кли(м)ка и сыно(в) єго... яко злочи(н)цо(в)... было на(и)дєно жєбы... и(х) по(и)мано (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20); той на-тыхъ-мѣстъ опричниковъ своихъ за нимъ послалъ въ погоню, приказавши имъ, абы... гонили за нимъ [Григоркомъ], а гдѣ бы колвекъ нагонили, абы листы отъ него отобрали (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1059).

Див. ще **ГДЕЖЪКОЛЬВЕКЪ, ГДЕКОЛВЕКЪ.**

ГДЕЖ¹ *див.* **ГДЕЖЪ¹.**

ГДЕЖ² *див.* **ГДЕЖЪ².**

ГДЕЖЪ¹, ГДЕЖ, ГДЕЖЕ, ГДЕЖЬ, ГДѢЖЪ, КГДЕЖЪ, КГДѢЖ, КГДѢЖЪ 1. *Присл. (питальний)* де[ж]: А тєж моѧ милостиваѧ пани, кгдѣж мнє вбогомѹ чловѣкѹ тєпєрєшнєго часѹ тыи грощи взяти (Степань, 1544 *AS* IV, 413); И ѿвшємъ єсли пи́лно пошѹка́єшъ, и гамѹючого на́съ зна́йдєшъ; А гдєжь то́є; В то́мжє ли́стѣ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 271); много тєпє(р) єстъ и ста(р)ши(х) ѹ на(с), которыє ляда причинѹ да(в)ши во(н) з мона(с)тыра высылаю(т), гдє(ж) мѹ сѧ дѣти (Скит, 1633 *ЛСБ* 520).

2. *У функції спол. слова:* **а)** *(приєднує підрядні речення місця) (у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* де, де[ж]: алє покладайтє // собѣ скровища на н҃бси идє жє ани чръвъ ани ир҄жа нє изьядає(т) и гдє жє татїє нє по(д)коповаю(т) (1556-1561 *ПЄ* 36 зв.-37); мы смирєны(и) Арсєни(и)... даємъ ва(м) знати ѡ сє(м) младє(н)ци на имѧ сємиѡнѣ жє пошо(л) промє(ж)кѹ ва(с) правосла(в)ны(х) хр(с)тия(н) гдє(ж) ѡ(н) ѡбрѣклсѧ є(ст) мл(с)тивому б҃ѹ послужи(ти) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); *Я* теды,... вышолъ есми на село, гдемъ засталъ суседъ своихъ Каленскихъ... гдежъ заразъ учинили есмо

промежъ собою обмову (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 80);

б) *(приєднує підрядні означальні речення) (у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)* де, де[ж]: Пожаловали есмо его имѣнемъ… чѹдновъ, гдеж перво того был замокъ (Городно, 1507 *AS* III, 49); так тое имене, мелница, пришло в рѹки наши, гдеж есмо замок заробити казали (Берестя, 1544 *AS* IV, 401);

(із співвідносним словом у головному реченні) де, де[ж]: А так мы на тот рок… там на тыи земли выехали, гдеж ѡбоа сторона… перед нами стали (Шайно, 1538 *AS* IV, 175).

ГДЕЖЪ[2], ГДЕЖ, ГДѢЖЪ, КГДЕЖЪ *част. (підсилювальна) (вживається на початку речення для підсилення думки)* адже, тож: Гдѣж за призволенем ихъ, ѡбеюх сторон в той розницы кѹ слѹшномѹ едналю и средкѹ их есмо привели (Неполомичі, 1531 *AS* III, 386); Гдѣжъ Господарь Король, Его Милость, казалъ тыхъ подданыхъ моихъ передъ собою поставити (1537 *РЕА* I, 208); Гдеж на ѡн часъ княз Александръ насъ просилъ, абыхмо водле статѹтѹ земского его заховали (Краків, 1538 *AS* IV, 134); Кгдежъ некоторые листы ѹпоминалные в него погорели, а иншие и теперъ ѡнъ ѹ себе маеть (1541 *AS* IV, 270); гдеж княгиня Жеславскаа взяла вижа з ѹрадѹ замкѹ Кременецкого,… и поведила, иж врадник Жеславский… зарѹчил панѹ подскарбьемѹ перед вижом, жебы того дерева не брал с тое пѹщи (Кременець, 1542 *AS* IV, 315); гдежъ вызналъ, иж таа сѹма пенезей ѿт королевой Ее Милости сполна к рѹкамъ его дошла (1543 *AS* IV, 336); Гдеж я Милоха Морозовая для лепшого потверженя сего моего вызнаного листа била есми чоломъ… ротмистру… каневскому, о приложене печати (Канів, 1564 *ЗНТШ* XI, 13).

ГДЕЖЪКОЛЬВЕКЪ, ГДѢЖЪКОЛЬВЕКЪ *присл.* (*стп.* gdzieżkolwiek) будь-де, будь-куди: З росказанья королевое ее мл(с)ти ѡбобрано мѹжиковъ та(г)лыхъ к҃д и вѹчинено ихъ слѹгами… для ношенья листовъ гдежъкольвекъ (1552 *ОКр.З.* 151); хотя бы ся тотъ листъ заставный гдѣ жъ кольвекъ показати мѣлъ, тогды жадное моцы мѣти… не маеть (Київ, 1573 *АЮЗР* I, 195); Напервое абы тое вызналъ предъ… п҃ны мещаны и(ж) где(ж)ко(л)векъ и пред кимъ енно ко(л)векъ ѡ мнѣ мови(л) теды зле ане присто(и)не ѡ мнѣ мовилъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 74).

Див. ще **ГДЕБЫКОЛЬВЕ, ГДЕКОЛЬВЕ.**

ГДЕИНДЕ, ГДѢИНДЕ, ГДЕИНДЕЙ, ГДѢИНДЕЙ, ГДѢИНДѢЙ *присл.* (*стп.* gdzieindziej) деінде, де-небудь: до вас есмо перво сего листы наши писати казали, ажбы есте… // …к войскѹ нашомѹ на тот час з Волына рѹшити ся не велели, а казали есмо вам там на Волыни, местцо ѡбравши на Горини, або где индей и всим сполом… готовим… быти (Краків, 1538 *AS* IV, 155-156); еслибы на той же копе былъ, або гдѣ инде, абы, водлугъ повести своеи, поведилъ (Луцьк, 1570 *Ив.* 268); писалъ такъ тутъ во (л)вовѣ яко и где инде на сторонѣ, подаючы мя до людє(и) на писме непристо(и)не,… абымъ я попомъ каза(л) люде бити (Львів, 1586 *ЛСБ* 74); мещане Дубенскіе нашли тѣло чоловѣка забитого, незнаемого, которого // не ведати, если, гдѣ индей хтось забивши, подвезъ, аболи тежъ хто тутъ въ мѣстѣ забилъ (Луцьк, 1596 *Ив.* 280-281); И тотъ прызналъ… же Духъ Светый походитъ отъ Сына, только хотѣлъ того по Латинниках мѣти, абы то зъ симболу выкинули, а гдѣ индѣй утворывшы якій тропаръ написали (Вільна, 1608 *Гарм.* 178); юж ми то(т) кгрунтъ ѡбме(р)зъ повѣжте п҃ братия(м) нехаи у мене купе(т) бо жыдо(м) продамъ а че(р)ницє(м) где инде ѡбмишлю (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57 зв.); То слѹшност', а потрéба, и тáа не где йндей трѹдом' нáшимъ оуказáла дорóгѹ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

Див. ще **ГДЕСЬИНДЕ.**

ГДЕКОЛВЕКЪ, ГДЕКОЛВЕК, ГДЕКОЛЬВЕКЪ, ГДѢКОЛВЕ, ГДѢКОЛВЕКЪ *присл.* (*стп.* gdziekolwie, gdziekolwiek) будь-де, де б (то) не було: А которы мещане и крамары,… где колвекъ зъ конми, …до которыхъ местъ и местечокъ поедуть, тогды старыи мыта… мають давати (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 37); мы сами, господаръ складаемъ вамъ рокъ… перед нами стати…, гдекольвекъ мы двором нашимъ бѹдемъ мешкати (Краків, 1533 *AS* III, 407); приказѹемъ вамъ, ажбы есте… на ѡное мѣстцо ся вси… которыи есте повинни кѹ слѹжбе нашой земской ставити, зъехали и гдѣколве ѡн схочет…, тамбы есть ехали и его были послѹшни (Краків, 1538 *AS* IV, 162); як княз

Федор… мєнє ѡбошлєт, а я, гдєколвєк бѫдѫ, маю я до Єго Милости єхати (Пісочне, 1541 *AS* IV, 285); А єсли ихъ зъ собою бєрѫть гдє ко(л)вєкъ на дорогѫ вєликѫю тогды ви(н)ни имъ стравѫ дава(ти) (1552 *ОЖЗ* 125 зв.); естли бы показывали где колвекъ якие колвекъ листы где бы было написано… наше соборное позволене,… таковые естли суть, тогды змышленые, фалшивые (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/І, 220); цѣна абовѣмъ товаровъ твоихъ нєсправє(д)ливаѧ є(ст) иди гдєколвєкъ з божою помочъю шѫка(и) собѣ лѣпшого… зыскѫ (к. XVI ст. *Розм.* 55); А наболшєй гдѣ колвекъ одно есть што скубсти, тамъ ся горнутъ (1603 *Пит.* 95); въ дорозе тежъ если бы где колвекъ по потребе выехати мелъ, абы всюда безъ жадное трудности… пропустили (Київ, 1648 *Тр.ЧАК* 145).

Див. ще **ГДЕБЫКОЛЬВЕ, ГДЕЖЪКОЛЬВЕКЪ.**

ГДЕКОЛИ *спол.* (*стп.* gdziekoli) *(приєднує підрядне речення часу) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* коли: И у нѣкоторого кардинала запрошоныє были на обѣдъ; где коли пришли, нѣчого рыбного не было, только з мясом все (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33).

ГДЕЖЬКОЛИ *спол.* (*стп.* gdziekoli) *(приєднує умовно-часове речення) (у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* якщо, коли: оучитєлю прївєдо(х) с҃на своєго к тобѣ которїй то має(т) нѣмого д҃ха и глоухо(г) и г(д)єжь коли нападє(т) єго, разбиваєть єго пѣны точи(т) (к.XVI ст. *УЄ* №31, 29).

ГДЕСЬ, ГДЕСЪ, ГДѢСЬ *присл.* **1.** *(у якому-небудь невизначеному місці)* десь: пильне в.м.… милостивого пана прошу: рачъ ми в.м. дати знати, где ся на тотъ часъ оборочаетъ отецъ владыка Луцъкий? Бо я маю справу, якобы тамъ гдесь мелъ въ посельстве… ехати (Вільна, 1599 *Ант.* 595); И такъ той Исидоръ уніатъ безъ вѣсти гдѣсь скончился (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1030); А тоє в ти́смєници бы купи(т)и тылю(ж) пора(д)тєся… жє та(м) гдє(с) даю(т) нємало ѡ(т) штуки ѫ варшави и гдє(с) и(н)дє (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2).

2. *(у якому-небудь невідомому напрямку)* кудись: к҃нзь… збаразски(и)… слугъ… тамошни(х)… до нємирова а пото(м) до и(н)шы(х) имєнєй свои(х) и на розные мє(ст)ца гдє(с) выпровадил (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); ю(ж) прє́чъ с҆ кр(с)та́ сна́то, Ѡ(т) очїи на́ши(х) ю(ж) гдє́сь спаси́тєлѧ взѧ́то (Львів, 1631 *Волк.* 19); Такъ те(ж)… самого не было на то(тчас) вдому, єзди(л) гдесъ в дорогу (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); на нєбѣ якїє(с) чуда ся показовали, и мѣся(ц) гдє(с) ся былъ задѣлъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

3. *(з якого-небудь невизначеного місця)* звідкись: А́ггл҃ъ зна́гла гдє́сь сѧ взѧ́вши, тоу(ж) ста(л) на(д) на́ми (Львів, 1616 *Бер.В.* 71).

4. *(у визначеному місці)* тут: па(н) Дорогоста(и)ски(и) нє нашу Бобрицу,… у своємъ приви(л)ю маєтъ, алє и(н)шая гдє(с) у єго кгру(н)тє Бобрица быти можє (Київщина, 1600 *ККПС* 157); Ѡ чо(м) пи́смо гдє́сь притача́єтъ мо́вѧчи: Оупа́ла со́сна, пла́чтє цє́дри (Вільна, 1627 *Дух.б.* 126).

Див. ще **ГДЕСЬИНДЕ.**

ГДЕСЬИНДЕ *присл. (у якому-небудь невизначеному місці)* десь в іншому місці, деінде: А тоє в ти́смєници бы купи(т)и тилю(ж) пора(д)тєся… же там гдє(с) даю(т) нємало ѡ(т) штуки ѫ варшави и гдє(с) и(н)дє и вє(д)лє того то бы ся справити (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2).

Див. ще **ГДЕИНДЕ.**

ГДЕТАМЪ *присл. (у якому-небудь невизначеному місці)* десь, десь-то: Яко то́ чи́ни(т) Никола́й, кото́рый гдє́ та(м) якоє сло́вко похвати(т), што Д҃ха з҆ С҃номъ а́лбо з҆єдноча́єтъ, а́лбо вла́сного ємѫ оуказѫєтъ, я́ко // сполъисто́тного (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 285-286).

ГДИБЫ *див.* **ҐДЫБЫ.**

ГДИЖЪ *див.* **ҐДЫЖЪ.**

ГДЫ *див.* **ҐДЫ.**

ГДЫБЫ *див.* **ҐДЫБЫ.**

ГДЫСЬ, КГДЫСЬ *присл.* Колись: далє(с) гды(с) та́къ вєлїкиє бога(ц)тва слоузѣ твоє́моу гово́ри, и взѧлє(с) са(м) ѡ(т) нєго (поч. XVII ст. *Проп.р.* 243 зв.); кгдысь (*Уж.* 1643, 49 зв.).

ГДѢБЫКОЛВЕ *див.* **ГДЕБЫКОЛЬВЕ.**

ГДѢЖЪ[1] *див.* **ГДЕЖЪ[1].**

ГДѢЖЪ[2] *див.* **ГДЕЖЪ[2].**

ГДѢЖЪКОЛЬВЕКЪ *див.* **ГДЕЖЪКОЛЬВЕКЪ.**

ГДѢИНДЕ *див.* **ГДЕИНДЕ.**

ГДѢИНДЕЙ *див.* **ГДЕИНДЕ.**

ГДѢИНДѢЙ *див.* **ГДЕИНДЕ.**

ГДѢКОЛВЕ *див.* **ГДЕКОЛВЕКЪ.**

ГДѢКОЛВЕКЪ *див.* **ГДЕКОЛВЕКЪ.**

ГДѢСЬ *див.* **ГДЕСЬ.**

ГЕБАНОВЫЙ, АБАНОВИЙ *прикм.* *(зроблений з гебану)* гебановий: тиє тєды мощи су(т) ω(д)даниє в сосудѣ гєбановомъ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36 зв.); шкатул'ка гєбановая з' шѡфля(т)ками внутръ єє пу(ш)ка... в ко(т)ро(и) мощы розны(х) сты(х) (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 14); ebenus абанові дєрєво (І пол. XVII ст. *Сем.* 76).

ГЕБАНЪ, ГЕВАНЪ *ч.* (*гр.* ἔβενος, *лат.* ebenus) гебанове дерево, гебан: heben[u]s, heb[e]num, гєбанъ древо (1642 *ЛС* 215); Гєванъ. Hebenus. Ebenum (1650 *ЛК* 439).

ГЕБЕЛЬ *ч.* (*стп., нім.* hebel) *(столярське знаряддя для вигладжування, стругання дерев'яної поверхні)* рубанок, гембель, *діал.* гибель: Палацъ г(с)дръски(и) в стєнє на по(д)клєтєхъ новозбѹдованъ // с протєсъѧ сосьнового на гєбєль спѹсканого (1552 *ОВол.З.* 194-194 зв.); Гєбєль. Runcina (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГИБЛИКЪ.**

ГЕБЛЮВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* heblować) *(вирівнювати, вигладжувати, робити гладким)* стругати, *діал.* геблювати, гимблювати: Гєблюю. Runcino (1650 *ЛК* 439).

ГЕВАНЪ *див.* **ГЕБАНЪ.**

ГЕЄНА, ГЕЄННА *ж.* (*гр.* γέεννα, *стч., стп.* gehenna) геєна, пекло: є(ст) лѣп'шє тобѣ абы загыноуль єдинь ω(т) члоньковь // твои(х)ниж'ли в'сє тѣло твоє оувєр'жєно бы было оу гєєноу огньноую (1556-1561 *ПЄ* 32 зв.-33); Латина(ж) бѹдє(т) съ дїаволо(м) в' гєєнѣ ωгнєно(и) по смрьти вѣ(ч)нє сѧ пѹръкговати (1599 *Виш.Кн.* 221 зв.); бойтєсѧ... того, котóрый мóжє(т) и дшѹ и тѣло загѹбіти в гєє(н)нѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 69); И зайстє плáчъ вєлúкїй грѣшникω(м) на сѹдномъ дни и в' Геéннѣ бѹдє(т) (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 20); Ибо ннѣ по(д) Нбомъ, на зємли грѣх' живéтъ, и царствѹє(т), а тогдú ѩжъ тáмо всѣ грѣхи; и грѣшниковъ' геéна пожрє(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 145); шестое елове(т)ся гее(н)на то есть огнъ пекелний (серед. XVII ст. *Луц.* 526).

ГЕЄННЫЙ *прикм.* Пекельний. ◇ **сынъ геєнный** *див.* **СЫНЪ.**

ГЕЄНСКИЙ, ГЕЄНСКЇЙ, ГЕЄНЪСКИЙ, ГЕЄНЬСКИЙ, ГЕОНСКЇЙ, ГЕОНЬСКИЙ *прикм.* *(який стосується пекла)* пекельний: а єсли жє рєчє(т) оуродє годєнь, боудє(т) огню гєωньскомоу а єсли принєсєт' дарь свой къ ωл'тароу то сѧ роспамѧтай (1556-1561 *ПЄ* 32); єс(т) лєпшєй тобѣ абы зьгиноул ωдєн члонок твой нижлї всє тѣло твоє вькінєно будєт въ ωгнь гєωнскій (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 45); Єсли бы́сь коли в ла(з)ню оувоцю(л) на(з)быть роспáлєнѹю на(д) присто(и)ность вє(д)лоугъ того собѣ тогды порозѹмѣвáй гєє(н)скїи ωгóнь (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); аще нє бы ω(т) гєéньскаго дыма гóрєсти, и мрака, Нє бы въ дѹши нáшєй рєчєнаго Бж̃їа страха (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 1); слѹгы єгω въвєржéны въ мóрє гєéны, и Потонѹли якω ωлóво въ глѹбинѣ мóрѧ гєéнскогω (Чернігів, 1646 *Перло* 64 зв.); прє(д) смртю видѣлъ П: Замо(и)скій пєкло ωтворєноє и ωго(н) гєє(н)скій (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175).

ГЕЙ *виг.* **1.** *(уживається як оклик при звертанні)* гей: Знамєнованїѧ Мєждомєтїѧ сѹть различна... // ... Зовѹщаго: якω гéй: Ѡ(т)зывáющагωсѧ: якω га; чтω (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 194-194 зв.); Гєй панове воєводи, ти панє Трубаю (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 19); Hey, kasztaliane, koronny hetmane, potrzeba nam... pohladati na zadneie koła (1648 *П. про Пот.* 201).

2. *(виражає піднесення, захоплення чим-небудь):* Maxim Hey brátia iam w nebi byu Hey tom sia tám chorosze miu (Яворів, 1619 *Гав.* 21);

(вживається для підсилення висловлювання) гей-гей: Hey hey tož trudno skažaty Sczom ia tam mohł ochledáty (Яворів, 1619 *Гав.* 21).

ГЕЛИТИ *дієсл. недок.* ◇ **мудре гелити** — мудрувати: нє мóвитъ рóдитсѧ, бо чогó нє пúсано, нє годитсѧ мѹдрє гéлити снъ ω(т) ωца родúвсѧ, и дхъ похóдитъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 43).

ГЕЛМЪ *ч.* (*нім.* Helm) **1.** *(частина військового спорядження)* шолом: Шлéмъ: Шишáкъ, прилбúца, мисѹрка, гéлмъ (1627 *ЛБ* 158).

2. Частина герба: На старожúтныи клєйнóты их М... Ѡкгинских, и Ихъ М. Пáнωвъ Волóвичωв Двоáкїи, по(д) гéлмомъ єднáки(м), клєйнωты, Знамєнúтыи, яснє, выражáютъ цнѡты (Єв'є, 1616 *На г. Вол.* тит. зв.); И ти ω цный Григорїй... фамилїєю слáвный... в' своємъ гéлмѣ шлахéцтва того Пато-

рóга за знáкъ собѣ мáючи: взывáй єнó Бга (Київ, 1625 *На г. Г. Долм.* 2); На Жєлиборских Гєлмы поглꙗдаєшъ, изали онымъ слáвы нє признаєшъ (Львів, 1642 *Єпігр.Жел.*, тит. зв.).

ГЕМОНЪ *ч.* (*гр.* ἡγεμών) правитель, намісник: жидовє... съмолєніє(м) пристоупиша къ гємоноу глащє къ нємоу (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 19); был обычай гємонові на каждый праздник выпускаті вязня (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 52).

Див. ще **ИГЕМОНЪ.**

ГЕНВАРЬ, ГЕНВАРЪ, ГЕНЪВАРЪ, ГЕНЬВАРЪ, ГЕНУАРЪ *ч.* (*цсл.* гєнварь, *гр.* γενουάριος, *лат.* januarius) січень: пса(н) в берести в лѣ(т) ˏзді м(с)ца гє(н) (Берестя, 1506 *Арх.Р.* фотокоп. 10а); Писа(н) в Овручомъ, генваря 5-го дня, индикта 12-го (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 7); писанъ ꙋ варшавє дна два(д)цатого м(с)ца гєньвара (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 81); М(с)ца гєнꙋара, погєбрєискꙋ тєбє(т), просто стычєнь (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); Писанъ во (л)вовѣ м(с)ца гєнваря ѳ дня року чд (Львів, 1594 *ЛСБ* 249); Выпи(с) с Кни(г) Кгро(д)ски(х)... рокꙋ тисєча шє(ст)со(т) три(д)ца(т) второго М(с)ца гєнъвара два(д)ца(т) второго дня (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2); Початo(к) мца гє(н)вара, року ахн (Житомир, 1650 *ДМВН* 191).

Див. ще **ГЕНУАРІЙ, ЯНУАРИЙ.**

ГЕНДЕЛЬ *див.* **ГАНДЕЛЬ.**

ГЕНЕАЛОГЇЯ *ж.* (*гр.* γενεαλογία) (*історія роду, родовід*) генеалогія: мнóгїи иныи кнꙗжата Рѡсскїи рóжаи свóи порꙗ(д)ною Гєнєалогїєю вєдꙋт': якож' з' тогѡ Мономáха вы́шол' Мстїславъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); Вєртáюсꙗ до Гєнєалóгїи: Андрéй Ѳєóдѡро(в) Свꙗтопóлкови зродúл' Іáкѡва (Там же, 71).

ГЕНИУМЪ *ч.* (*лат.* genius) (*обдарованість людини*) дар, талант: Кꙋ томꙋ мєнє привє(ли) и(ж) прє(з) нєкоторы(и) ча(с) маючи кꙋ то(мꙋ) прирожє(н)є и гєниꙋ(м) прив(и)клє(м), и до рысова(н)я штꙋкъ (1582 *Кр.Стр.* 5 зв.).

ГЕНУАРЇЙ *ч.* (*гр.* γενουάριος, *лат.* januarius) те саме, що **генварь:** Гєнꙋарїа зі рóкꙋ ˏафча (Львів, 1591 *Просф.* 61).

Див. ще **ЯНУАРИЙ.**

ГЕНУАРЪ *див.* **ГЕНВАРЬ.**

ГЕНУЄНЧИКЪ *ч.* (*мешканець Генуї*) генуезець: Тот' жє гды́сꙗ мѣл' з' Гєнꙋєнчиками на(д) мóрємъ потыкáти, вы́звал' на самобóрство Гéтмана их' Кнꙗзꙗ Кáфского (Київ, 1623 *МІКСВ* 69).

ГЕНЪ *присл.* (*вказує на віддалення місця*) ген, там: Kotoryże tu domek twoy? Hen kothera rozbitaia, Oponczoiu prykrytaia, To moy cherem, To moy terem (1625 *П.про Кул.* 24).

ГЕОҐРАФЇА *ж.* (*гр.* γεω+γραφία) географія: Гєѡґрáфїа: Зємлѣ ѡписáньє (1627 *ЛБ* 199).

ГЕОМЕТРА *ч.* (*той, хто займається геометрією*) геометр: Гєѡмéтра в' Познáню правди́вомъ ѡ Бóгꙋ Южъ бꙋдꙋчи, таквꙋю дáсть пєрєсторóгꙋ (Київ, 1632 *Євх.* 297).

Див. ще **ГЕОМЕТРЕСЪ.**

ГЕОМЕТРЕСЪ *ч.* (*гр.* γεωμετρης) те саме, що **геометра:** Кто хóчєтъ зємлю, нбо и всѣ Єлємєнта Познáти, Гєѡмéтрєсъ подáст': докꙋмéнта (Київ, 1632 *Євх.* 297).

ГЕОМЕТРИЦКИЙ, ГІОМЕТРИЦКИЙ *прикм.* (*який стосується геометрії*) геометричний: А Николáй, и єго товáриство в' таковꙋю прєвáгꙋ послúзнꙋлисꙗ, жє и фѣкгꙋрами Гїѡмєтри́цкими зємлємѣрными,... прєистóтного Бо(з)ства гóрдє дмéтъсꙗ ѡказáти ми́мо и на(д) пи́смо (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 211); Єсли́бы тó вѣдáлъ... Николáй,... нѣкгды бы Гєѡмєтри́цкими, áлбо зємлємѣрскими фѣкгꙋрами маліоваными нє важил'сꙗ бадáтисꙗ нєдостúгнєного éстєства (Там же, 269).

ГЕОМЕТРЇА, ҐЕОМЕТРЇА *ж.* (*лат.* geometria, *гр.* γεωμετρία) геометрія: Зємлємѣрїє, или зємлємѣрство: з' éлли(н): Ґєѡмéтрїа, си́рѣчъ размѣри́тєлнаа (1627 *ЛБ* 43); Гєѡмéтрїа: Зємлємѣрїє (Там же, 199); Гєѡмéтрїа ꙋчитъ зємлѣ розмѣрє(н)ꙗ (Київ, 1632 *Євх.* 296).

ГЕОНСКІЙ *див.* **ГЕЄНСКИЙ.**

ГЕОНЬСКИЙ *див.* **ГЕЄНСКИЙ.**

ГЕПИДОВЕ *мн.* (*народи східногерманської групи*) гепіди: А кгды ꙋжє такъ поразы(л) и ро(с)полоши(в) ти(м)бро(в) и гєпыдо(в) марыꙋ(с), нє мє(н)шую мѣ(л) во(и)нꙋ з жонами и(х), якъ з оными самыми (1582 *Кр.Стр.* 45 зв.); всюды на(и)дєшъ... доводы прєто што ко(л)вє(к) ти(м)бровє, и кготовє, славного чинили, тоє тєжъ слꙋшнє має(т) быти приписано, и товарышо(м) ихъ гєпыдо(м) (Там же, 46 зв.).

ГЕРАРХІЯ, ГІЄРАРХІЯ *ж.* (*гр.* ἱεράρχια) *(поділ на вищі і нижчі чини, порядок підлеглості між ними)* ієрархія: Прє(д)вѣчнаѧ мѹдрость Бжаѧ роспоражаючи высокѹю свою нб(с)нѹ Гієрархію Дєва(т) чинѡ(в) Аггл(с)ки(х)... на три части роз(д)ѣлила (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 922); Радѹйтєсѧ... Рѡдовє Агглскіи. Вы... дивнимъ свѣтомъ; Нб(с)нои прємоу(д)рости напо(л)нєны. А на три гєрархіи раздѣлєныи (Чернігів, 1646 *Перло* 39 зв.); Вы правды Бжеи пилныи дѣлатєлѣ, и Пєрвои Гєрархіи свѣтлыи ѡбыватєлѣ (Там же, 40 зв.).

ГЕРАТИКЪ *див.* **ГЕРЕТИКЪ.**

ГЕРБОВНЫЙ *прикм.* (*стп.* herbowny) **1.** *(який має зображення герба)* гербовий: я сама, малжонокъ мой и дєти наши... ѡ томъ... впоминати нє маємъ,... иж на тот час гєрбовноє пєчати нє мєла (Володимир, 1555 *AS* VI, 19).

2. *(який належить до одного герба)* гербовий: къ тому тежъ прошу ясневельможного княжаты Юрья на Слуцку, пана брата моего гербовного,... ижъ бы ихъ милости,... жоне и сыну моему помочни быти рачили (Чорторийськ, 1569 *АрхЮЗР* 7/І, 19).

Див. ще **ГЕРБОВЫЙ.**

ГЕРБОВЫЙ *прикм.* Гербовий: Гєрбовый. Zentilitius (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГЕРБОВНЫЙ.**

ГЕРБЪ, ГЕРЪБЪ *ч.* (*стч., стп.* herb, *свн.* erbe) **1.** Герб: гєръбъ на нихъ лєлиѧ число по латинє ҂афлв (1552 *ОКан.З.* 20); до того теж тому месту Михайлову симъ же листом нашим до права их надаем печат местскую — гербъ стрелу (Краків, 1592 *ЧИОНЛ* XIV-3, 103); у на(с) взяли... пє(р)стє(н)ко(в) за(с) чотыри, ѡдєнъ с пє(р)лами, два з гє(р)бами жидо(в)скими, а чє(т)вє(р)ты(и) ѡбручо(к) (Володимир, 1599 *ТУ* 231); То гєрбъ прѡдъковъ, єго стародавныхъ влодимєра, и потомъковъ славныхъ (Дермань, 1605 *Нал. На г.Остр.* 6); на Гєрбъ Силного Войска Є(г) К(р) М(л): Запорозкого (Київ, 1622 *Сак. В.* 38); Фрідєрикъ Цєсаръ третій Римскій аппробѹєтъ, Котрый Гєрбъ ѡказалый Дрѹкарни дарѹєтъ (Київ, 1633 *Евфон.* 309); мєновитє взято... фляшъ срєбръныхъ шєстъ з гєрбами злоци(с)тыми (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104); Лвовъ мѣсто... Ѿ(т) Кнажати Лва Имѧ и Гєрбъ власны(и) маєтъ (Львів, 1642 *Час.На г.Лв.*, тит. зв.); Гєрбъ. Insigne. Signum. Iusignia (1650 *ЛК* 439).

2. *(символ християнської віри)* хрест: а хр(с)тіанє... гєрбъ х(с)въ принявши, на которо(м) были прибиты ноги єго, бномѹ сѧ кланаю(т)... и проти(в) всакои нєправды бного оуживаю(т) кладѹчи на собѣ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 80); а дръжачи(с) єго яко прав(д)ывой войны рицєрѧ га нашего іс ха знакоу гєрбоу сповиноватства хр(с)тіанского ви(н)ни єсмо носити єго на чолѣ своє(м) почтивє зложивши три палцѣ правой роукы (XVI ст. *УЄ* №29519, 22); Здавна в домоу моємъ гєрбъ Крс(т)... ѡборною и подъпорою мнѣ єстє (Дермань або Острог, 1603 *Лям.Остр.* 3); Кр(с)тъ тєжъ за гєрбъ є(ст) надано Бо стобливость оузнано Въ томъ Домѹ (Київ, 1623 *МІКСВ* 79);

(елемент герба, доданий у нагороду за бойові заслуги) відзнака: Кр(с)тъ гєръбомъ томоу налєжи(т), кто рыцєро(м) єстъ дознаный, царю костєнтинѹ за звѣтѧ(з)ство въ гєрбѣ єстъ приданый (Дермань, 1604 *Нал. На г.Остр.* 6).

ГЕРГЕСЕЙЧИКЪ *ч.* Представник стародавнього племені на Близькому Сході: пойдє Агглъ мой пєрєдъ тобою и впровадитъ // тєбє до аморѣйчика... и хананѣйчика, и гєргєсєйчика,... которыхъ я зотрѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.-101).

ГЕРЕЗА *ж.* Те саме, що **герезия:** Агапитъ папа Антимия Царогородского, для герезы, самъ до Царогороду приехавши, зъ столицы зложилъ, а самъ рукою своею Менну на тоежъ патрыярховство посветилъ и всадилъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 264).

ГЕРЕЗИЯ, ГЕРЕЗІЯ, ГЕРЕЗЫЯ *ж.* (*стп.* herezyja, *лат.* haeresis, *гр.* αἵρεσις) *(релігійне вчення, що заперечує догми та організаційні форми панівної церкви)* єресь: которые, дей, не идуть за столицою Петра светого //...отсчепеньцы суть и въ герезыю впадають (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 260-262); Тая ересь гды // ся почала въ церкви ширити, не стерпѣли оные святые епископы... намовивши цесара Кгрецкого Маркіяна, абы синодъ повшехный на потребленіе тоей герезіи назначилъ (1603 *Пит.* 41-42); яко сами цесарове христіанскіє, такъ и патріархове всѣхъ чотырох столиц в рожные блуды, герезіє, отщепенства от православія вопадали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); Далєко тѧ(ж)шымъ, злымъ въ црькви быть

ω(д)щепе́нство ни́жли гере́зыю, запе́вне меите (Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич.отех.* 19); Кото́рыє бꙋ́дꙋчи не́пріѧтелми головны́ми Цр҇кви Всхо́днеи,... смѣли... //...ро(з)ными гере́зіами Цр҇ковъ Православнω-каѳоли́ческꙋю ма́жꙋчи, свѣтꙋ ωгижа́ти (Київ, 1645 *Собр.* 1-1 зв.).

Див. ще **ГЕРЕЗА.**

ГЕРЕТИКЪ, ГЕРАТИКЪ, ГЕРЕТЇКЪ, ГЕРЕТЫКЪ *ч.* (*стп.* heretyk, *лат.* haereticus, *гр.* αἱρετικός) *(відступник від догм панівної релігії)* єретик: А Светому Духу рабъскую или служнюю особу, зъ Македониемъ геретикомъ духоборцомъ, кладутъ (1582 *Посл. до лат.* 1137); О, проклятый геретику, ошусте людъский! (Вільна, 1599 *Ант.* 871); Благоверномꙋ з ними гератиками, яко кощѣ зо псом,... божому з балвохвалцами, бо папѣжа за христа мѣти то ест балхвалство (поч. XVII ст. *Вол.В.* 73); казанья... устанутъ; за чимъ уступить единость зъ великимъ весельемъ сцызматыковъ и геретыковъ, которые того давно прагнули (Володимир, 1608 *АСД* VI, 119); Дале́ко снаднѣи прида́токъ в' Єв(г)лскои кни́зѣ ю́жъ да́вно оучини́ли быстє, а́ле не ва́житеса того оучини́ти, я́сне вѣдаючи, и́жъ заисте гере́ти́къ е́стъ, кото́рыи бы ма́ло што ω(т) тогω што́ ωписꙋє(т) Єв(г)лїа Бо(з)скаа ва́жи(л)са порꙋ́шити (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 297); сꙋть бовѣмъ таковыи геретіки которіи твердат', же матеріа початкꙋ не маетъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 165); Єсли́бы хто з нинешни(х) геретіко(в) до цр҇кви Каѳоли́ческо(є) навернꙋлъса, а бы(л)бы правди́ве окрещ(є)нымъ, тако́го ма́емъ ми́ро(м) пома́зывати (Львів, 1645 *О тайн.* 33); Не пра́въ тои зиза́нїи проклатїи гере́ти́къ, мно́гω на́ше(г) на́рωда затрꙋилъ; тимъ блюзнѣрствомъ ло́жнои наꙋк(и) свои, то́и вы́гидꙋ пода́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 138).

Див. ще **ЄРЕТИКЪ.**

ГЕРЕТИЦВО *див.* **ГЕРЕТИЦСТВО.**

ГЕРЕТИЦКИЙ, ГЕРЕТИЦКЇИ, ГЕРЕТИЦЪКИЙ, ГЕРЕТЫЦКИЙ *прикм.* (*стп.* heretycki) *(який містить у собі єресь)* єретичний: Протожъ мы того еп(с)па гедиωна болобана... до цр҇кви(и) нашихъ не при(и)муемо анѣ его гєрети(ц)кому ω(т)щепє(н)-ствꙋ не послѣдꙋємо (Львів, к.XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 2, 31, 1); воевода Киевский посылалъ служебника своего... до Торуня на зборъ геретицъкий (Вільна, 1599 *Ант.* 641); И Га́рпїи ро́ги за ни́мъ схизмати́цкихъ И хи́трыхъ зло́стеи штꙋки Гєрети́цкихъ На́мъ не зашкодатъ (Київ, 1633 *Евфон.* 308); велю людей... на свою кацерскую албо геретыцкую фалшивую виру, рачей секту, наводятъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 778); Не пыта́юса гєрети́цкимъ се́рдцем', я́кω то естъ рѣчъ мо́жнаа Тѣлꙋ Хв҇ꙋ и Кро́ви ωбже́нной, бы́ти ώразъ и в' нб҇ѣ... и на Пр(с)тлѣ по(д) ωсо́бами Хлѣба и Вина́ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 312).

Див. ще **ГЕРЕТИЧЕСКИЙ.**

ГЕРЕТИЦСТВО, ГЕРЕТИЦВО, ГЕРЕТИЦТВО, ГЕРЕТИЦЪТВО, ГѢРЕТИЦТВО *с.* (*стп.* heretyctwo) єресь, єретицтво: которы(и) то епи(с)копъ гедиω(н) болоба(нъ)... ꙋ вѣрѣ и наꙋцє сто(и) неꙋчены(и) гєрети(ц)ства по всѣ(х) цр҇ква(х) наши(х) насѣявъ и до того люди... клятвами своими примуша(л) (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 2, 31, 2); Зачымъ мы, Греческое релииеи люде, ачъ зъ жалостью на то смотрымо, ижъ много церквей естъ геретицътвомъ змазаныхъ (Вільна, 1599 *Ант.* 849); То ест первое: от вызнание вѣры собору Никейского: "Вѣрую во единого бога", отдѣляючи от гѣретицтв и их самовымышленных сект (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 171); Папѣжъ ...не за по́длость сꙋкнѣ и блѣдость и хи́трость в' гєрети(ц)твѣ ωсꙋди(л), а́лє и(ж) кръвє... бра́ти не хотѣли (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 225); такова́а вѣра гєрети́цвωмъ ариа́ским' смерди́тъ (Чернігів, 1646 *Перло* 11).

Див. ще **ГЕРЕТИЧЕСТВО.**

ГЕРЕТИЦЪКИЙ *див.* **ГЕРЕТИЦКИЙ.**

ГЕРЕТИЦЪТВО *див.* **ГЕРЕТИЦСТВО.**

ГЕРЕТИЧЕСКИЙ, ГЕРЕТИЧЕСКЇИ, ГЕРЕТЫЧЕСКИЙ *прикм.* Те саме, що **геретицкий:** А кгды бы ихъ хто спыталъ, жебы то ясне показали и съ писма Божьего достатечне вывели, заложуся, жебы...//... мусили бы се до потвары и писма геретыческого удать! (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 145-146); Бо отъ початку свѣта николи не была секта, которая такъ усилне и кгвалтомъ псовала и бурыла вси знаки реліи хрестіянское, яко сегоднешняя секта геретическая Аріянская и новокрещенская есть (Там же, 164); геретические соборыща не суть церковью, але соборищемъ дияволскимъ (Вільна, 1599 *Ант.* 531); Поневажъ тутъ не только пащеки геретическіе, але

и мечъ поганскій звитежылъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 187).

ГЕРЕТИЧЕСТВО *с.* Те саме, що **геретицство:** Азажъ не давнейшые церкви хрестиянъские, нижъ шопы вашы геретические, которыхъ есте… наставляли, церъкви Божые покгвалътившы и геретичествомъ помазавши, (чого предкове вашы ни слыхали)? (Вільна, 1599 *Ант.* 851).

ГЕРЕТИЧКА *ж.* Єретичка: Прыложытъ же было до него и Ѳеодору цесаровую, геретичку, которая тогожъ папежа… выгнала за то, ижъ ей не зыстилъ обетницы (Вільна, 1599 *Ант.* 873); Только коли трафится Руска богатая албо дедичка маєтности, такъже и геретичка, то позволяют своимъ таковую взяти (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

ГЕРЕТЇКЪ *див.* **ГЕРЕТИКЪ.**

ГЕРЕТЫКЪ *див.* **ГЕРЕТИКЪ.**

ГЕРЕТЫЦКИЙ *див.* **ГЕРЕТИЦКИЙ.**

ГЕРЕТЫЧЕСКИЙ *див.* **ГЕРЕТИЧЕСКИЙ.**

ГЕРКУЛЕСОВЪ *прикм. (належний Геркулесові)* геркулесів. *Образно:* Абымъ теды тую имъ, якъ мовятъ, Геркулесову булаву и Голіятовъ мечъ… зъ рукъ выврвалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 406).

ГЕРКУЛЕСЪ *ч. (велетень)* геркулес: Не про(д)кгу́ю(т) тоу́тъ, кгре(ч)кіи, ахи(л)ле́сы, не̂ ѡ́ныи лвоси́лыи Геркѹле́сы (Острог, 1612 *На г.Остр. Час.* 2); *У порівн.:* и ѡвше(м) трѹ(д)но(ст) якобы ге(р)куле(с) яки(и) працею и стало(с)тю звытяжиле(с) (1636 *Лям. о приг.* 2).

Див. ще **ГЕРКУЛЪ.**

ГЕРКУЛЪ *ч.* Те саме, що **геркулесъ:** Ѡнъ бове̂м(м) є(ст) пръвшій, которого в' м(ч)ничестве̂ жа́лосно(м) породи́лъ. Которого на(д) геркоулевы, на(д) цесаревы, на(д) алекса́ндры, и авгоу́сты, и на(д) все̂ цри зе(м)скиє бъ вы́бралъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 28 зв.).

ГЕРМАКЪ *див.* **ЄРМЯКЪ.**

ГЕРМАФРОДИТЪ *ч. (гр.* ἑρμαφρόδιτος) гермафродит: андрогѡ́не сѹ(т) въ афри́це̂ котѡ́рїи обѡ́е прирожде(н)е іма́ю(т), а сполѹ са ме̂ша́ю(т), имаю(т) пра́воє перси моу(з)чи(н)скоє, а ле̂воє же(н)скоє, гермафроди́те (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25).

ГЕРМИАНИНЪ *ч. (послідовник однієї із гностичних сект)* герміянин: а та́кїє были єретици селевкіане, гермиане, пасиѡни́сты, ге(р)моніа́не, а напро(д) манихе́и, котѡ́рїи дла того слнцѹ са кла́нали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 199 зв.).

ГЕРМОКЪ *ч. (стп.* giermek, *уг.* gyermek) зброєносець: два ротмистри… вошли, маючи… ѡколо себе жолне̂ровъ гермковъ и пахолатъ… много (Вільна, 1627 *Дух.б.* 13 зв.); Іѡанаѳа́нъ снъ Саѹлѡ́въ реклъ до пахѡ́лка ге́рмка своєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 212 зв.).

ГЕРМОНЇАНИНЪ *ч. (послідовник однієї із гностичних сект)* гермогеніанець: а та́кїє были єретици селевкіане, гермиане, пасиѡни́сты, ге(р)моніа́не, а напро(д) манихе́и, котѡ́рїи дла того слнцѹ са кла́нали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 199 зв.).

ГЕРОЙ *ч.* Герой: Сме́рть… Порва́ла… Григорїа з' дѡ́мѹ за́цного Желибѡрскихъ, Єдна́го ѡ(т) хра́брыхъ Герѡевъ Рѡсскихъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7 зв.).

ГЕРСТЪ[1], ГЕРЪШТЪ *ч. (стп.* herst) *(керівник ватаги)* ватажок: Староста нашъ… васъ позываетъ, абы… переднейшыми тыхъ бунтовъ герстами ведали (1606 *АрхЮЗР* 8/V, 349); И претожъ ся такъ хижо оба тыи порочныи герстове удѣяли, поки бы ихъ была отъ патріархи духовная дисциплина и деградація не зашла (1621 *Коп.Пал.* 1064);

(провідник якоїсь справи, організатор) ватажок: Пристѹпилъ Хмелне̂цкїй гер'штъ Козацкий… з великими войсками своими поде Лвѡвъ (Львів, 1648 *УЄ* №5, 125 зв., *покр. запис*).

ГЕРСТЪ[2] *ч.* Те саме, що **герцъ.** ◇ **выскочити на герстъ** *див.* **ВЫСКОЧИТИ.**

ГЕРУЛЫ *мн. (назва народу германського походження)* герули: Пыта́ю на́ветъ, коли ѡ́но… о(т) ѡ́ныхъ спрѡсныхъ гроу́быхъ пога́н'ски(х) нарѡ́довъ, вестрогѡ́товъ, остроготовъ, героу́ло(в),ванда́ловъ, …бы́лъ взя́тый з'вое́ваный спѹштошѡ́ный ри́мъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 157 зв.).

ГЕРЦИРЕВЪ *прикм. (який стосується борця, учасника змагань з боротьби)* борецький, борця: Пѡ́честь, а́лбо пѡ́че(ст) побе̂дная: Нагорѡ́да за́водницкаа, а́лбо герцирева, запа́сницкаа (1627 *ЛБ* 91).

ГЕРЦИРЪ, ГЕРЦЫРЪ *ч.* **1.** *(той, хто бореться проти кого-, чого-небудь)* борець: не преба́чи(т) бове̂(м) слѡ(г) свои(х) кро(л) та(к) сла́(в)ны(и) ма́ючи агглѡ(в) ге(р)цы́рѡ(в), и(з) ѡ(т)це(м) бѹдѹчи єдинѡ́и столи́цы (Вільна, 1596 *З.Каз.* 76 зв.); Проти-

вобо́ре(ц): Проти́вный ге́рцы(р) (1627 *ЛБ* 102); Страда́лєцъ: Ширмѣръ, бо́рє(ц), ге́рцыръ, или м҃чникъ (Там же, 121).

2. Зброєносець: орѹ́жни(к), гє(р)ци(р) (1596 *ЛЗ* 63); Ѡрѹ́жни(к): Герци́ръ (1627 *ЛБ* 153).

ГЕРЦЪ, ГАРЦЪ *ч.* (*стп.* herc, harc) поєдинок, боротьба, герць: Если безвѣстный голосъ труба дастъ, кто ино наготовитъ ся на гарцъ (XVI ст. *НЄ* 165); Штожбы́м' ре́клъ и ѡ за́цной особѣ В(ш) М(л)... в' Ро́тахъ Цєса́ра Родо́лфа жолнѣрскѹ́ю слѹжи́лъ, где ...з' Тата́ры и Тѹ́рки га́рцы звѹда́чи, и поєди́нки щасли́вє чи́нѧчи (Київ, 1623 *МІКСВ* 84); Страдалчєствѹ́ю: На ге́рцѹ бою́ю: ва́лчѹ, збива́юсѧ, борѹ́сѧ (1627 *ЛБ* 122); Взбромъ мѹ́зства (!) Маркіа́нъ, котры́й полѣгъ въ бо́ю, Ше́сть кро́ть бывши на Ге́рцѹ, в' ѡ(т)чи́зны поко́ю (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); С княжатем, темности, на гарцу ся поткавши. И кгротомъ Креста през сердце, разне му давши (Львів, 1630 *Траг.п.* 176); **на гарцъ (герцъ) выєжджати** *див.* **ВЫЄЖДЖАТИ; выскаковати на герц** *див.* **ВЫСКАКОВАТИ.**

ГЕРЦЫРЪ *див.* **ГЕРЦИРЪ.**

ГЕРЪШТЪ *див.* **ГЕРСТЪ[1].**

ГЕТМАНИТИ *дієсл. недок.* (*бути гетьманом*) гетьманувати: Гєтма́новє... слова́ми и при́кладами, и припомина́н'ємъ да́вныхъ мѹ́же́й, кото́рыи знамєни́тє Гєтма́нили, и вале́чнє воєва́ли, своє во́йско... побѹ́жа́ютъ (Київ, 1627 *Тр.* 132); Гєтма́ню. Ducto exercitum (1650 *ЛК* 439).

ГЕТМАНОВАЯ *ж.* (*дужина гетьмана*) гетьманша: на прывитанѧ п(н). гє(т)мановои... fr. 54 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3 зв.); панъ Щасны(и)... слуга... яснєвє(л)мо(ж)но(и)... панє(и) Анъны... Хо(д)кєвичово(и), воєводино(и) вилє(н)ско(и), гє(т)манво(и) вєлико(и) Вєликого княз(з)ства Лито(в)ского... протє(с)това(л)ся напроти(в)ко... пану Янови Бєлєцъкому (Житомир, 1650 *ДМВН* 192).

ГЕТМАНОВЪ *прикм.* (*належний гетьманові*) гетьманівський: послали за нимь лазоукы которыи... єго в' словѣ пристєречи могли а длѧ того врѧ́дови и мо́ци ге́(т)мановои єго выдали (1556-1561 *ПЄ* 310 зв.); ваша милость будешъ рачилъ зрозумѣти зъ реистровъ пана гетмановыхъ (1538 *АЮЗР* I, 91).

Див. ще **ГЕТМАНСКИЙ.**

ГЕТМАНСКИЙ, ГЕТМАНСКІЙ, ГЕТЪМАНЪСКИЙ *прикм.* (*який стосується гетьмана або належить йому*) гетьманський: ино вельможность его зъ владзы и присуду всякихъ врадовъ ихъ вынялъ и подъ справу свою гетманскую взялъ (Варшава, 1572 *АЮЗР* II, 176); Але то непріязнь гетманская противъ пану воєводѣ кієвскому и Никифорови вадит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); конь гєтма́нскій (*Уж.* 1645, 75 зв.); Богданъ Хмє(л)ни(ц)кий... Всѣм вобє(ц) и Кождому Зособна ...си(м) Листомъ мои(м) Гєтманским ѡзнаймуєм (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1, 1); Тєды ксю(н)жє(н)та... бѹлаву гє(т)ма(н)скую маючи... занєхавши коммѣсcіи, з хмє(л)ницки(м) бытися зєзволили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179); А там знову... кгды, в гетъманъскомъ намете од... крывавое смерти ушедшы... зоставал в... штоденъное смерти утрапеню (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 403-404); Гєтманскій. Imperatorius. Ducalis (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГЕТМАНОВЪ.**

ГЕТМАНСТВО *с.* (*влада гетьмана*) гетьманство, гетьманування: єсли Ваша Милост рачиш зостати на слѹжбє ѡной, тєды и прывилєй на гєтманство лацнєй Ваша Милост мѣти бѹдєш (Варшава, 1568 *AS* VII, 306); Гєтма́нства ѹрядъ та́къ рокъ чємѹстє зложи́ли з' єдно́го; а дрѹго́мѹ єго полєци́ли (Київ, 1622 *Сак.В.* 49); Владычєство: Иѓемоні́а, самоде́ржство, гєтма́нство, цеса́рство (1627 *ЛБ* 162); Гєтма́нство. Ducatus (1650 *ЛК* 439); **гетманство дворноє** — посада командувача військ при дворі: а иж Ваша Милост жєдати рачиш, абы мог зъєхати, кгдыж Ваша Милост на гєтманство // дворноє нє присєгал (Варшава, 1568 *AS* VII, 305-306).

ГЕТМАНЪ, ГЕТМАНЬ, ГЕТЪМАНЪ, ГЕТЬМАНЪ *ч.* (*стп.* hetman, *стч.* hejtman, *свн.* häuptmann) **1.** (*головнокомандувач, найвищий військовий чин*) гетьман, отаман: Гєтма́но(м) бы́лъ я́нъ с тарнова (1509-1633 *Остр.л.* 126 зв.); єстъли бы в то(м) часє...//...во(и)ско ѡ(т) пана гє(т)мана роспѹ́счоно бѹ́дєтъ волє(н) быти маю по(д) таки(м) ѡбычає(м) (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 52-53); Вша(к) жє з обо(х) сторонъ бо(л)шє ни(ж) три(с)та тисячє(и) людѹ рыцє(р)ского и пєрє(д)нѣ(и)ши(х) гє(т)мано(в)... полєгло (1582 *Кр.Стр.* 78); Нєхай сѧ оучатъ ѡ(т)

Хр(с)та Рицѣрє, Гєтманє, По(л)ковници и вси людіє воєнныи (поч. XVII ст. *Пчела* 31 зв.); И ты днєшній Гєтманє За́цный Ѡлєфѣрꙋ, Щасли́вє справꙋ́й· вой́ско(м) тымъ, а хова(й) вѣрꙋ (Київ, 1622 *Сак.В.* 39); Яко потꙋжны(и) Гє́тма(н) мꙋжнє побѣждаєтъ На зна(к) звита́зства тꙋю хорꙋго(в) выставлає(т) (Львів, 1631 *Волк.* 30); Пєрєправившися па(н) гє(т)ма(н) ѡбозо(м) стану(л) по(д) пєрєяславлє(м) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168); Гєтманъ. Campiductor. Dux (1650 *ЛК* 439); **гетманъ великий** — титул головнокомандувача військ у країні: И єстли бы на Волын и на Подлаше хотєл ити, тогды и гєтман наш великий з войскомъ нашимъ кꙋ ѡборонє напротив того нєприатєла нашого бꙋдєт (Краків, 1538 *AS* IV, 156); Року 1609. Панъ Жолковский, гетманъ великий, наехалъ на воеводство Киевское (поч. XVII ст. *КЛ* 78); **гетманъ коронный (корунный), коронны гетманъ** — командувач військ у Польсько-литовській державі, коронний гетьман: Месчане тежъ того места на Запороги и в Дикие поля... ходити безъ воли и ведомости гетмана коронного,... не мают (Варшава, 1596 *ЗНТШ* XXV, 4); а са(м)... буду(чи) при єго м(л). па(н)у гє(т)ману кору(н)но(м),... поручаю... приятєлє(м) свои(м),.. тую спра(в)у вє(д)лє листу моєго пра(в)нє и уго(д)нє ко(н)чить, при(и)муючи ѡ(т) и(х) м(л). зыскъ и страту (Київщина, 1595 *ККПС* 69); Hey, kasztaliane, koronny hetmane, potrzeba nam zhoła jeszcze... pohladati na zadneie koła (1648 *П.про Пот.* 201); **гетманъ навышший** — те саме, що **гетманъ великий:** князя Костєнтина Ивановича Ѡстрозского, гєтмана навышшого великого князьства Литовского... пожаловали єсмо єго имѣнємъ... на имя Чꙋдновъ (Городно, 1507 *AS* III, 49); Продалъ єсми имєнє своє волостноє... князю Костантинꙋ... гєтманꙋ навышшомꙋ господаря, короля єго Милости (Луцьк, 1522 *AS* III, 216); **гетманъ полный, гетманъ полный коронный** — начальник діючого королівського або великокняжого війська: Року 159 была табурщина на козаки за Переяславлемъ о семой суботѣ. Панъ Жолковский былъ гетманомъ полнымъ (поч. XVII ст. *КЛ* 77); *Я*, Пє(т)ръ Котє(л)ни(ц)ки(и), а я, Я(н) Милє(в)ски(и)... бы(ли) є(с)мо ...у має(т)но(сти)... пна Ю(р)я Завиши... за ли(с)то(м) увя(ж)чи(м) ѡ(т)... гє(т)мана по(л)но(г)[о] коро(н)но(г)[о]... данье(м) (Житомир, 1609 *ДМВН* 145).

2. *(титул найвищого адміністративного сановника)* **гетьман, староста:** Я князь Костентинъ Ивановичъ Острозкый, гетманъ господаря короля... староста Луцкий..., маршалокъ Волынскои земли... ко церкви Божіей... надали есмо садъ съ пасѣкою (1508 *АСД* IV, 1); При том был... гєтман, староста... Вєницкий (Вільна, 1522 *AS* III, 240); А приступивъ и тот гнѣвъ, же Никифор, будучи у Волосех от гетмана намовляный до себе для розширення наукъ... в колеиум, и погордѣлъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37); Вє(л)можны(и) мл(с)тивы(и) панє гє(т)манє Мо(л)да(в)скы(и) (Львів, 1610 *ЛСБ* 427, 1); **гетьманъ дворный** — начальник придворного королівського або великокняжого війська, дворний гетьман: Што перво писалъ до насъ, воевода киевскій, гетманъ нашъ дворный свицлецкій... повѣдаючи о великой нерадности и неправе монастыра печерского (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 1); *Я* Роман Ѳєдорович Санкгꙋшко, воєвода Браславский, гетмань дворный великого князства Литовского,... сознаваю... иж... взялъ єсми ꙋ слꙋжєбника... чотыриста ѡсмъдєсят и дєвєт копъ грошєй личбы Литовскоє (Звиняче, 1570 *AS* VII, 359).

3. *(виборний вождь козацького війська)* гетьман: Та́кжє оув обо́зѣ гє́тма(н) ходкє́ви(ч) котры́и вза́лъ былъ кса́жнꙋ ѡстро́зкꙋю (1509-1633 *Остр.л.* 130); И тежъ, естли бы Гетманъ Нашъ... або который державца Нашъ украинный пославъ до Насъ гоньца..., тогды они мають тому гонцу по одной жо подводѣ давать (Краків, 1527 *РЕА* I, 149); Григорє(и) Лобода гєтмань и всє рыцє(р)ство запоро(з)скоє (Корсунь, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 113); стояли ѡбозо(м) под хотѣны(м). Богда(н) хмє(л)ницки(и) гє(т)манъ з во(и)ско(м) єго ко(р) м(л) запоро(з)ким озна(и)мує(м)... мє(ш)чаномъ максимовъски(м) городи(с)ки(м) абы(с)тє во въсє(м) по(с)лушъными были (Чигирин, 1650 *Гр.Хм.М.* 309).

4. *Перен. (найвищий наставник)* володар, гетьман: А такъ коли бы папежъ антихристомъ онымъ головнымъ былъ, николи бы геретикове,... такъ вельми на папежа, яко гетьмана своего, не ѣхали (Вільна, 1595 *Ун.Гр.* 161); И прє(д) иными свѣдкомъ єстъ самъ фꙋндаторъ вѣры нашєи, и всякои пра(в)ды

и справедливости вожъ и гетманъ сн҃ъ Б҃жїи г҃ъ нашъ І҃с Х҃с (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 196); Што ся наконецъ ткнетъ слова "гетманъ" "воевода" албо "князь" и "вожь", не толко Петръ тыи тытулы маетъ, але и другіи всѣ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 458); Привѣрнѣмъ ся до че(с)ти славного ге(т)мана, который ѡпу҄стивши ґмахи нб(с)ные спустилъ са на низкїи краины земнїе (I пол. XVII ст. *Рез.* 173).

ГЕТЫ, ҐЕТЫ, КГЕТЫ *мн.* Те саме, що **ґоты:** неме(ц)ки(и) теωлокгъ ωписуючи, та(к) пише ω кгота(х), зовучи и(х) гетами, а кгеты (повѣдае(т)), то е(ст) пру(с)си старые (1582 *Кр.Стр.* 47 зв.); Та(к) в товрыце а(л)бо в прекопѣ, су(т) о(с)та(н)ки кгото(в) а(л)бо гето(в) лито(в)ски(х) (Там же, 50).

ГЕТЬМАНЪ *див.* **ГЕТМАНЪ.**

ГЕЦОВАНЫЙ *дієприкм.* (*стп.* hecowany) шліфований, полірований: въ скрыни взято... пулгаковъ, костю оправныхъ, гецованыхъ деветъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 82).

ГИАЦИНТЪ, ГИАЦІНТЪ, ИАНЦИНКТЪ *ч.* (*гр.* ὑάκινθος, *лат.* hyacinthus, *нім.* Hyazinth) **1.** *(назва коштовного каменя)* гіацинт: вка́за(л) еи тогды табли́цѣ планѣтъ зло́тыє... на єді́нои бы(л) иоупи́теръ на камени иа(н)ци(н)ктоу (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.); И до будова́на старозако́нногω прибы(т)ку, не то́лкω Сребро, Зло́то, дорого́є Камѣнїє, Гиацї́нты, Пурпуры,... а́лє и Ше́рсть Ко́зюю,... ωфѣрова́ти каза́лъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 5 зв.).

2. Тканина синього кольору: Синета: Гиаци́нтъ, то є(ст), зъ мо́дрогω єдва́бу, си́нїй єдва́бъ (1627 *ЛБ* 113).

Див. ще **ГИАЦИТЪ.**

ГИБАТИСА, ГЫБАТИСА *дієсл. недок.* (*стп.* gibać się, *стч.* hybati) хитатися, зрушуватися: Єв(г)листа выписоує ω поставленїи ц҃ркъвнѣмь красномь, и ω ан҄тихристоу, и ω противен҄ствѣ ихь а иже силы нб(с)ныа гыбатиса боудоуть и ω соудномь д҃ни (1556-1561 *ПЄ* 179); В тыа пакь д҃ни по скоръби тъ(и) и слнцє помръкнє(т).../...а силы н҃бєсныи боудоуть са гибати (Там же, 181 зв.-182).

ГИБЕЛЬ *ж.* *(кінець існування, смерть)* гибель, погибель: тогды та́а на не́го ги́бель прихо́дитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 25); и́мъ да́лей, ты́мъ бо́лѣй о́наа сє бѣсо́вскаа пре́лєсть розши́рила, и́жє са ве́сь наро́дъ лю́дскїй во о́ню ги́бель доща́мку в҄па́лъ бы́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 20); Ги́бєль. Pestis. Pernicies. Interit(us). Perditio (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ЗГИБЕЛЬ, ПОГИБЕЛЬ.**

ГИБИТИ *дієсл. недок.* Пропадати, гинути, *діал.* гибіти, гибнути: intercido, упадаю, гиблю, погибаю (1642 *ЛС* 241).

ГИБЛИКЪ *ч.* Малий рубанок: гибли(к) г(р) 6. (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17).

ГИБНУТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* гыбноути) погибати: occaso, гибну, падаю (1642 *ЛС* 288).

Див. ще **ГИНУТИ.**

ГИГАНТЪ, ҐЕҐАНТЪ, ҐИҐАНТЪ, ҐІГАНТЪ *ч.* (*гр.* γίγας, -αντος, *нім.* Gigant) **1.** Гігант, велетень: Кды бовѣ(м) оуважа́ю... въ(з) фили́сти́нчиковъ, ки́и ωный д҃вдвъ, кото́ры(м) ґеґа́нта ώного голїада згла́дилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 295); Дворъ свѣтлый и дородный... гигантомъ подобныи мужеве, силныи такіи около него (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1136); Исполи́нъ: Ґі́гантъ, ве́лєтъ, о́льбры(м), ду́жїй а вели́кїй ч҃лкъ (1627 *ЛБ* 50).

2. *Перен.* *(видатна людина)* гігант: Не́мротъ з наро́ду гига́нто(в)... прє(з) спра́ву а наоукоу стрыа своего... напервѣи в вави́лон҄чико(в) поча(л) панова(ти) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 10); Ово дїаволъ ...Лєжи́тъ пра́вє, бездушный, лежи(т) скрєпова́ный, Мысленный ґиґа́нтъ (Львів, 1631 *Волк.* 30).

ГИДА *ж.* Огида. ◇ **въ гиду приводити** (кому що) — робити що-небудь огидним (для кого), споторювати (кому що): А другіи с таково(г) спомина́на насмѣва́ютъса, а дїаволъ с того́ са тѣши(т), и вѣкъ будущїй въ ги́ду имъ прибо́ди(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 124).

Див. ще **ОГИДА.**

ГИДИТИ *дієсл. недок.* (кого, що) Гидити, паплюжити, плямувати: Нужъ, што тыхъ явныхъ потварей,... насмотрѣлися есмо, которыми насъ не толко у своихъ гидечы, але и другихъ иновѣрцовъ, до которыхъ,... ничого не маютъ, на насъ подбуряючы, дивные новины о насъ разсѣваютъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 115); Отожъ, если ся хто за светого удаетъ, а насъ гидитъ, вшакъ не естъ "ничого такъ тайного, же бы на потомъне было явного" (Вільна, 1599 *Ант.*

607); И та́къ и слѣпе́цъ с͠лнца не ви́дитъ, а злы́й без' сра́ма до́брое ги́дитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8 зв. ненум.).

ГИДРА *ч.* (*гр.* ὕδρα) *(у старогрецькій міфології — потвора з тілом змії і головами дракона)* гідра: та(м) его товари́шѣ зміи, гидра по́мо́рилъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 22).

ГИЄНА *ж.* (*гр.* ὕαινα, *нім.* Hyäne, *лат.* hyaena) *(хижа тварина)* гієна: Гие́на взѧ́вши свое́ щенѧ́... принесла́ до с͠тго Мака́ріа (Вільна, 1627 *Дух.б.* 8); гие́на зхили́вши го́ловꙋ на зе́млю, кланѧ́ласѧ а ско́рꙋ скла́ла до но́гъ с͠то́мꙋ (Там же).

· **ГИЛЪ** *ч.* (*стп.* gil, *стч.* hejl) снігур: erithacus, ги(л) птица (1642 *ЛС* 182).

ГИМНА *ж.* (*стп., стч.* hymna) те саме, що **гимнъ:** Люби́ жъ те́ды Правосла́вныи Христіа́нине кр(с)тъ С͠ты́й,... и вдѧ́чнꙋю бнꙋю Ги́мнꙋ Ц͠рко́внꙋю спѣва́й (Київ, бл. 1619 *О обр.* 81).

ГИМНАЗИЯ *ж.* (*стп.* gimnazja, gimnazyja) *(школа, що давала класичну освіту)* гімназія: мене млоде́нцемъ еще до оучти́вых' наꙋкъ в' пꙋбли́чныхъ Гимназиахъ... оустанови́ли (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 5 зв.).

Див. ще **ГИМНАЗЇУМЪ.**

ГИМНАЗЇУМЪ *ч., невідм.* (*стп.* gimnazjum, *лат.* gymnasium) те саме, що **гимназия:** Вдѧчность... Петрꙋ Моги́лѣ... ѡдъ Спꙋде́ѡвъ Гимна́зїꙋм'... Є(г) Мл(с) з' Шко́лы Рето́ріки... оупре́йме ѡ(т)да́наѧ (Київ, 1632 *Євх.* 291).

ГИМНЪ *ч.* (*стп.* hymn, *лат.* hymnus, *гр.* ὕμνος) *(урочиста хвалебна пісня на честь кого-, чого-небудь)* гімн: а ты ѡблюбе́нице тръжествꙋ́ючи ве́се́ло в гимна(х) выкрыка́й, спѣва́ючи: бра(т) мои бѣ(л) и кра́сенъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 269 зв.); Въ третемъ роздѣлѣ своемъ отступникове... зъ гимновъ такіижъ титулы похвальныи приводятъ яковыи въ первыхъ двохъ роздѣлахъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 467); Пѣніе: Ги́мнъ, спѣва́нье (1627 *ЛБ* 104); Гимны свои, зъ боязню Пану спѣваютъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 162); Воскресе́ніе твое Тво́рче оублажа́емъ, Тріѹмфа́лныи Гимны весе́ло спѣва́емъ (Львів, 1631 *Волк.* 32); што Дамаски(н) с(т): в' Ги́мна(х) Ц͠рко́вны(х) спѣва́ет' (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

Див. ще **ГИМНА.**

ГИНУТИ, ГЫНУТИ *дієсл. недок.* **1.** *(про людей) (переставати жити)* гинути: Кто зло́мꙋ сынꙋ мае(т)ность зоставоу́ет' и са́мъ ги́нетъ и его в' зло́е вправоу́етъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 184); ѡни една́къ... // ...чꙋда х͠вы ви́дачи,... насмѣва́лисѧ з' него,... волѣли ра́чей абы всѣ тѧ́жко хорѣли, и ги́нꙋли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 663-664); Жо(л)нѣре... хотѣли ко(н)федерацію на него по(д)нести, же и(х) такъ многого погинꙋло и гине, а не платя(т) имъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 170);

(про віру) (переставати існувати, втрачатися) гинути, пропадати: але кгды припадут покусы, якъ сухост на насѣне, упалое на камѣне,... затлумленно ест, в них все и гинет а усыхает в них правдивая вѣра (Вільна, 1600 *Катех.* 73).

2. *(переживати труднощі, страждати)* мучитися, гинути, пропадати: Не смотри(ж) того што сѧ тепе(р) дѣе(т),... и хотѧ(и) бымъ и ѧ оучачи тебе ги́нꙋлъ, а́ле ты не погыба(и) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 36 зв.); Занужъ тогды пришли ученици, та изъбудили его и мовили: Господи, спаси насъ, чомъ гынеме (XVI ст. *НЄ* 115); чини вшистко што сѧ подо́бае(т), где хо́че(ш) иди, постоу́пꙋй, а я з тобо́ю бꙋ́дꙋ где-ко́лвекъ зхо́чешъ, я з тобо́ю ги́ноу ѡ́ра(з), в небе(з)-пече(н)ства(х) неѡ(т)лоучо́ного това́рыша дозна́ешъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 304 зв.); якъ мно́гимъ на́ймитѡм' ѡ(т)ца моегѡ збыва́ет' хлѣба, а ѧ з' го́лодꙋ ги́нꙋ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 28).

3. *(про прибуток, користь)* втрачатися, пропадати: Єстлиж кназь Кꙋзма... въсхочет комꙋ тꙋю половицꙋ мыта ѡстрозского на год запродати дла болшое сꙋмы // пѣназей, ижбы емꙋ тое сто коп грошей не гинꙋло... штобы вжды до скарбꙋ могло быти, твоѧ бы Милость кназю Кꙋзме... того не боронил (Вільна, 1541 *AS* IV, 276-277); Пострыгачу матысу... войт... вже постригати заказал, за тымъ дей пожиток мѣстскій гинет (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); а того дворища в годевича(х) не ме(л) чи(м) слꙋ(ж)бы слꙋжити а такъ ѡбачивши то... п͠нъ фра(н)цышюкъ фаличовъски(и)... жебы с того дворища слꙋ(ж)ба не гинꙋла да(л) тое дворище миколаю богꙋшовъскомꙋ (Милановичі, 1572 *ЖКК* I, 35); Стара́ймѡсѧ пре́тѡ абы сло́ва и наꙋка Збави́телѧ... не при оу́ха(х) на́ши(х) ги́ноула,... ѡ(т)ки́н'мѡ непри́азнь (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 73); всю шко́дꙋ нагорожалъ есмь, што колве краде́жа ги́нꙋло на мнѣ есть тогѡ стигалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 49);

йти [на] марно (марне), пропадати: Тєды братия ѡсмотрили абы такоє срѣбро продати тому кто бы на(и)лѣпшє заплатилъ (а то для того абы робота внѣвєчъ нє гинѹла) (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 36).

4. Зовсім зникати, пропадати: Ачъ єстєство или натѹра и(х) нє ги́нєть, кгды(ж) прѡшломѹ подѡбноє выростаєть, и ро́дитса єди́но з' дрѹго́го (Острог, 1587 *См.Кл.* 1); Бо за ихъ стараньемъ злость и неправость увесдѣ обфитуетъ, а любовъ стынетъ и до конца гинетъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 165); А та́къ ра́дѹйса О҃чє Ла́стовко Ст҃аа. Прєс тєбє бовѣмъ, ги́нєтъ зима́ проклата́а (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405); з' колбдазєвъ, и з' крини́цъ, з' котбрых' ґды ча́сто че́рпано быва́єтъ, бо́лшъ в' них' воды́ прибываєт'; ґды засъ че́рпати з' нихъ пєрєста́то, быва́єтъ, загнива́ют'са, и псѹют'са, а по(д)часъ, и ги́нѹтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 665); зо всѣхъ звѣра́тъ возми́ по па́рѣ дла рожа́ю абы нє ги́нѹли самєцъ и сами́ца (серед. XVII ст. *Хрон.* 15).

5. (чим) Бути спрагненим (чого), відчувати потребу (чого), гинути (за чим): Блѹдный сынъ, я́кѡ то́тъ кото́рый южъ го́лодомъ цнѡ́ты ги́нѹлъ, прихо́дитъ до ѻ҃ца мо́вачи: О҃чє згрѣши́лємъ на́ Н҃бо и прє(д) тобо́ю, и нє є́стємъ го́дєнъ назва́тиса с҃номъ твои́мъ (Київ, 1627 *Тр.* 29).

ГИНЪ *ч.* (*нім.* Gien) стародавня міра рідких речовин: возми... оливы з' олывницы мѣрѹ гинъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 108).

ГИПОКРИТСКИЙ *прикм.* (*гр.* ὑποκριτικός) *перен.* лицемірний, облудний, фальшивий: Єщє оу и́ншихъ людє́й сѡмнѣн'є єсть Гипокри́тскоє, котры́мъ малы́и и пото́чныи грѣхи́ ба́рзѡ в' собѣ, ал'бо в' дрѹгихъ га́натъ и кара́ютъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 945).

ГИПОКРЫЗЫЯ *ж.* (*гр.* ὑποκριτής) лицемірство, облуда, фальш: Правда же законникъ онъ той фарысей, што искушалъ Христа, и Василя якогось новотного законъ множытъ, в чомъ Богъ ему судия, въ якуюсь гипокрызыю удалъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 277).

ГИПСЪ *ч.* Коршак, шуліка: Си́пъ, з(р) Ги́псъ и Сѹпъ, и Пилю(к) (1627 *ЛБ* 235).

ГИРА, ГИРЯ *ж. Діал.* гира, гиря "чуприна; непострижена голова". Вл. н.: богдан гиря (1649 *РЗВ* 43 зв.); Кири(к) Гира (Там же, 447).

ГИРКА, ГИРЪКА *ж.* Гірка. Вл. н., *ч.:* Андрѣй Гирка служил год в дворѣ (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 102); Ивану Гирѣцє возо(в) сѣна три(д)цатъ спали(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 62); Набялкови, съ хатою а огородъ до него въ двохъ месцахъ... а остатокъ передъ дворомъ старымъ дадено пану Набялкови край гущака, противъ Гирки (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 317).

ГИРЯ *див.* **ГИРА.**

ГИСАРЪ *ч.* (*нім.* Giesser) *(той, хто виливає вироби з металу)* ливарник: За мѣд през Ивана, гисара, — зл. 1 (1635 *АрхЮЗР* 1/XI, 664).

ГИСТОРИКЪ *див.* **ИСТОРИКЪ.**

ГИСТОРІКЪ *див.* **ИСТОРИКЪ.**

ГИСТОРЇЯ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ҐИСТОРЫКЪ *див.* **ИСТОРИКЪ.**

ГИСТОРЫЯ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ГИЧКА *ж.* Гичка. Вл. н., *ч.:* меновите, Мискови Хотиневи, Качанови з сынами... Максимови Гичце... // ...маетъности... декляроваты оферовалсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 533-534).

ГИШПАНЪ *ч.* *(мешканець Іспанії)* іспанець: кроль францѹский битвѹ // ѹчини́въши ѹтратилъ з' гишпанами (к. XVI ст. *Розм.* 23-23 зв.); ѡни всѣ звытє(з)ства и... крывавобитныє бои нєхто и(н)ши(и) нє вло(х),... нє гишпа(н), нє грєчи(н),... ани а(н)кгє(л)чикъ показова(л), ѡдно лито(в)скиє княжата (1582 *Кр.Стр.* 10); ачко(л)вєкъ на то(м)жє ѡкиянє гишпановє,... нєвѣдомє пєрє(д) ты(м) людє(м) и а(с)трологo(м)... вы(с)пы и краины налєзли прєва(ж)ны(м) жєкглова(н)є(м) (Там же, 26 зв.); зобравши немалый полкъ и купу людей розныхъ наций, ку потребе своей... то есть: гишпановъ, волоховъ... грабежи... починилъ (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 401).

ГЇЄРАРХЇЯ *див.* **ГЕРАРХЇЯ.**

ГІЄРОҐЛИФЇКЪ *ч.* (*гр.* ἱερογλυφικός) знавець ієрогліфів: Чѹйности з' да́вныхъ ча́сѡвъ былъ Гієроґли́фіко(м) (то́ єсть, та́ємнымъ пи́смомъ) Ле́въ, ѡ которо́мъ повѣда́ютъ, ижъ и спачи на́вєтъ, ма́єтъ ѡтворо́ныѣ ѻ́чи (Львів, 1646 *Ном.* 3 зв.); Вла́сный то єсть Гієроґли́фікъ чѹйности и пи́л'ности, котбрѹю Дх҃овныѣ и прєложо́ныѣ мѣти пови́нны ѡкбло дш҃ъ лю́дски(х) (Там же).

ГІОМЕТРИЦКИЙ *див.* **ГЕОМЕТРИЦКИЙ.**

ГІСТОРІА *див.* **ИСТОРИЯ.**

ГІСТОРІКЪ *див.* **ИСТОРИКЪ.**

ГІСТОРЇЯ *див.* **ИСТОРИЯ.**

ГІСТОРЇА *див.* **ИСТОРИЯ.**

ГЛАБЦИ *мн. (лубки у возі або санях)* глабці: маєтъно(ст)... ты(х) по(д)даныхъ хрєнъницки(х)... пограбили // ...во(з) з глабцами з ѹздою (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-90).

ГЛАВА[1] *ж.* (*цсл.* глава) **1.** *ж. (частина тіла люлини, тварини)* голова: били // по главѣ єго тростїю и плювали на нєго (1556-1561 *ПЄ* 192 зв.-193); ктó сѧ надымáєтъ... и нє дєржи(т)... главы́ ѡ(т) котóрои всє тѣло... то єстъ антихри(ст) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 33); аще чєрною нєѳтью помазѹ̂єшъ главѹ̂, тогда чєрви о(т) то(г) ѹмираю(т) (XVI ст. *Травн.* 529); Та(к)жє сѣно доуброувноє оу водѣ оувари и главоу мы (!) поздоровлѧє(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11 зв.); вы єстє вóды ѡ котóры(х) псалмиста спѣвáєтъ: стирáєтє главы змїємъ въ водѣ: то є(ст) грѣхи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 172); Бга ра(ди) тє(р)пи зноси прїимєши ѡ(т) ба корóнѹ // вѣнє(ц) на твою Глáвѹ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 66-66 зв.); Главѹ мáєтъ прєклонéннѹ кѹ поцѣловáню (Львів, 1631 *Волк.* 23 зв.); коли постишь помажи главѹ свою єлєωмь (Височани, 1635 *УЄ* №62, 11); Сáмъ Црь Агг̃скїй Глáвѹ твою Корѹнѹєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.); Ми-смо мечем глави образом стинали (1648 *Єлег.* 152); Глава. Caput (1650 *ЛК* 439); **главу кланяти (приклоняти, скланяти)** (кому, перед ким) — шанувати, поважати (кого): Слушна и пристоина есть речь человѣка чтити, шановати, миловати, и главу предъ нимъ кланяти (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 79); сего просимо о благословеніе и главы наши въ послушаніе ему приклоняемо (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); Петрови дей правомъ Божымъ вси главы свое скланяють (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 136); **главу подклонити, главу склонити** — *(мати притулок, пристановище)* прихилити голову: Бѹдитє оу́бо готови на прїѧтиє їса, котóры(и) ннѣ ѹ вашє(и) зємли нѣ має(т) гдє гла(в)у по(д)клонити (1596 *Виш.Кн.* 263); хс... котóрїй на(и)богатшимъ бѹдѹчи... та(к) сѧ понúжилъ былъ, жє нє мѣ(л) гдє главы по(д)клонúти и на кр(с)тѣ мѹсѣлъ нагїи оумрти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 204); лисицѣ яз'вины имаю(т) // а п'тица нб(с)ныѧ гнѣз'да алє снь чл̃ка нє має(т) гдє бы главоу свою склониль (1556-1561 *ПЄ* 43-43 зв.); **отъ главы и до ногъ** — від (з) голови (аж) до ніг, повністю (охопивши всіх, все): ѡ(т) главы и до нóгъ ѡстрѹ̂пѣли єстє, ѡ(т) нача(л)ник' ѡ(т) сщ̃ени(к) и до // просты(х) ѡнєч(с)тѣли єстє (до 1596 *Виш.Кн.* 266-266 зв.); Буди увѣрен... того писания правды никако же не услышишь, толко вшетечную... лжу, которую, если убо от главы и до ног хотѣл обнажити..., не одни таковые книжки,... але десять составити бы могл (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 187); **на свою главу** — на свою голову, собі на шкоду: И на свою главу въ[с]пріймет болѣзни (к. XVI ст. *Укр.п.* 72).

2. *ж., перен.* Основне, головне в чому-небудь: То есть корень и глава нашего спасения (бл. 1610 *Виш.Посл. Лв.бр.* 232);

центральне місце, середина (чого): Ал'бо єстє вы нє читали того писма, камєнь кото(ро)го за нєпотрєбныи поличили тыи которыи боудовали, того положєно въ главоу оуглови (1556-1561 *ПЄ* 175).

3. *ч., перен. (той, хто стоїть на чолі чого-небудь)* глава, голова, керівник, начальник: папы нечистые блудницы на столицы Римской были. Паршивые то быша главы (1582 *Посл. до лат.* 1126); хс є(ст) глава тѣлоу црк̃ви (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 221); вси ся тебѣ, славнѣйший, мудрѣйши... папо, глава костела римского, поклонили (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 186); имѣй єп(с)копа своєгѡ главѹ въ всéмъ (Львів, 1642 *Жел.П.* 5 зв.); **священная глава** — форма звертання до духовного зверхника (папи, патріарха): Нєхáйжє гáн'бѹ ѡ(т)нєсѹтъ, нєхáйсѧ запалáютъ, Ѡ сщ̃єн'наѧ главо, котры́и (sic! — *Прим. вид.*) оупáдкѹ цєркви шѹкáютъ (Львів, 1591 *Просф.* 66); Пристѹпи тéды в'прóдъ Сщ̃éннаа глáво Архієрéю Бж̃їй, остáтнєє ѡ(т)дáй пожєгнáн'є (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 35).

4. *ж., перен.* Вершина, завершення: кр(с)тъ страстємъ х(с)вымъ глава (1489 *Чет.* 27 зв.).

Див. ще **ГЛОВА, ГОЛОВА**[1].

ГЛАВА[2] *ж.* (*цсл.* глава) розділ, глава: Вамь, коу вырозоумлєню ѡзначити, и выписати главы зачала, поча(т)ки, и кон'цѣ (1556-1561 *ПЄ* 443); в дѣанїѧ(х) апо(с)то(л)ски(х) в' главѣ ѳ̃і при ко(н)ци (1596 *ЛЗ* 25); та(к) яко гро(з)нє ѡбица(л) прє(з)

пр(о)рка бж҃ія амоса оу главѣ и҃ мови(т) тыми словы (к. XVI ст. *УЄ* №31, 4); а почінаєт҆сѧ глава, кгды сѧ теды пытаємо, што вѣрити маємъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 22 зв.); Матѳеи Глава є҃ Зачало аі҃ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); В главѣ г҃ свѣ(д)чи(т) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 49 зв.); Наѹка в недѣлю сыропѹ(ст)нѹю: єв(г)ліє ѡ(т) Мат(ѳ)єѧ. глава ѕ҃ зачало зі҃ (I пол. XVII ст. *УЄ Кан.* 37); якъ Златоѹстый ст҃ый, пишѹчи на Матѳєѧ Глава ѕ҃, посвѣдчаєтъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349);

(у віршованому творі) строфа: Акростіхісъ, краєгран: Рожай вѣрша такъ зложены(и), же навыш-шіи литеры и головныи имѧ якоє або мовѹ замыкаю(т), прє(з) главы вѣршѡ(в) перєходѧчи (1627 *ЛБ* 174).

Див. ще **ГЛАВИЗНА, ГОЛОВА[2].**

ГЛАВАЧЬ *ч. (прісноводна риба)* головач, головень: cephalo(t)os, главачь рыба (1642 *ЛС* 117).

Див. ще **ГЛАВИЧЪ.**

ГЛАВИЗНА, ҐЛАВИЗНА *ж.* (*цсл.* главизна) те саме, що **глава[2]**: Якось тутъ въ тыхъ "Вопросѣхъ и Отвѣтѣхъ" читалъ, и недармом на пятдесятъ главизнъ росписалъ (1603 *Пит.* 1); Дамаски(н) в҆ главизнѣ ѡ тайнахъ пишєтъ (Київ, бл.1619 *Аз.В.* 201); Потомъ прочитай часть ѡ(т) главизнъ прє(д)рєчєныхъ, и з҆ словъ с(т): (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 200); Главизна. Summa. Compendium. Capitulu[m] (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГОЛОВА[2].**

ГЛАВИЧЪ *ч.* Те саме, що **главачь**: my[x]on, onis, главичъ риба (1642 *ЛС* 277).

ГЛАВНЫЙ, ГЛАВНИЙ *прикм.* (*цсл.* главьнъ) **1.** *(основний, суттєвий)* головний, важливий: Рече бог и его ученицы, и апостоли свидѣтельствуют, яко в последних часех та главная добродѣтель — любов изсякнет (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 184); Главный. Capitalis (1650 *ЛК* 439);

у знач. ім. с. р. **главноє** — головне, основне: нє годитсѧ тобѣ та(к) тоужити ко ѡбычаю нашєго закона и взємши главноє дасть єи оувитисѧ (1489 *Чет.* 14 зв.).

2. *(старший над ким-небудь)* головний: Тое ли согласием в латынском родѣ зовет, езовито, яко папу всего мира главным зовут (1600-1601 *Виш. Кр.отв.* 180).

3. *(який є в центрі чого-небудь)* центральний, головний: открыйте ми тые врата, которие до разѹма духовнаго отверзаются, и каковы тые врата и в котором мѣстѹ главном замкнены суть (1599-1600 *Виш.Кн.* 153).

ГЛАВНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Головніший, важливіший: старейшие над повинующимся гордейскими, вышными, лутшими, славнѣйшими и главнѣйшими не показуют але еще ся им,... смиряют (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 183).

Пор. **ГЛАВНЫЙ.**

ГЛАВНА *ж.* (*цсл.* главьнѧ) *(недогоріле, тліюче поліно)* головня, головешка: Главня огнистая. Torris (1650 *ЛК* 439); Главнѧ гашєнаѧ. Ticio (Там же).

ГЛАВОБОЛЕНЬЄ, ГЛАВОБОЛѢНІЄ *с.* Біль голови: Главотѧжаніє: Главоболєньє (1627 *ЛБ* 25); Тѧжкоглавіє: Главоболѣніє (Там же, 135).

ГЛАВОЧЕСТНЫЙ *прикм.* Справедливий: добрая главоч(с)тная рѹко, штожь сподобиласѧ єси (1489 *Чет.* 38 зв.).

ГЛАГОЛАНИЄ, ГЛАГОЛАНІЄ *с.* (*цсл.* глаголаниє) *(процес мовлення)* говоріння, мова, бесіда: Глаголаніе и молитва твоя въ нѣдра твоя возвратится (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 11); Глаголаниє, dictis (*Уж.* 1645, 54); Глаголаніє: Dictio. Locutio. Pronu(n)tiatio. Sermotinatio (1650 *ЛК* 439);

вислів: живы хаѡсъ оубо протолкѹєтсѧ жива глѹбина, или яма, или смѣшєна, и ѡ(т) того по глаголанію, або пропасть зовєтсѧ длѧ множє(ст)ва водъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 1 зв.).

Пор. **ГЛАГОЛАТИ.**

ГЛАГОЛАТИ *дієсл. недок.*(*цсл.* глаголати) (що і без додатка) говорити, мовити: гл҃а єи гѣмон ѡ дєвицє нє глаголи сє(г) (1489 *Чет.* 61 зв.); ѡ(т)толѣ пакь почалъ іс҃ проповѣдати и гл҃ти покайтєсѧ приблїжилосѧ цр(с)тво нєбєсноє (1556-1561 *ПЄ* 29); не бойся, любимый брате и розсудны прочитателю, истинну убо апостольскую, а не ложь и речи мирские тое глаголю, исповѣданием на вселенское позорище суда христова явитися хощу (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 186); Вѣщаю: гл҃ю, мовлю, повѣдаю, говорѹ, голошѹ (1627 *ЛБ* 24); слышалъ, якѡ Аггл҃ъ волал҆ вєликимъ голосомъ глаголючи: хто бы моглъ розогнѹти Книгѹ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); ѡ(т) всѧкагѡ, гл҃ю, кто любо бѹдєтъ ѡ(т) таковы(х) нє каисѧ (Львів, 1642 *Жел.П.*

4 зв.); повєлѣлъ єси нѣмо́мꙋ глаголáти (Чернігів, 1646 *Перло* 170 зв.); Глаголю. Loguor. Dico. Aio. Pronu(n)tio (1650 *ЛК* 439).

ГЛАГОЛАТИСА *дієсл. недок.* Називатися: Постéлѧ, глаголéтсѧ, єгда лóже постлáно є(ст). а лóжє, лóжко глéтсѧ єгда гóло є(ст) (1627 *ЛБ* 89); Пꙋчи́на, Глꙋбóкост', мóрскаѧ // или широ́кость мóрскихъ вóдъ, и вмѣсто мóра глаголéтъсѧ (Там же, 103-104); Акилі́на óрлиц(а), за блгорѣчíє аггєлі́на глéт'сѧ (Там же, 173).

ГЛАГОЛЕМЫЙ *дієприкм.* (*цсл.* глаголємый) названий: помощію сты(х) при(д)бны(х) ѡць нашы(х) антоніа и феѡ(д)сіа пе(ч)рьскы(х) написана бы(ст) сіа книга глмаа патерикь (Київ, 1554 *ПИ* №1); кꙋпила громада сию книгу глаголємꙋю єва(н)гєлиє напрє(с)то(л)ноє (XVI ст. *УИ* 1911/2, 14); Рєчéннаѧ: Глéмаѧ (1627 *ЛБ* 108); Кни́га глагóлємаѧ крóникъ, си́рєчь собрáніє, ѡ(т) мнóгихъ лѣтопи́сєцъ..., ѡ бытіи ѡ сотворєніи ми́ра (серед. XVII ст. *Хрон.* 1);

у знач. ім. с. р. **глаголемоє** — те, що названо: хто выносится надъ все глаголемое Богъ? (1582 *Посл. до лат.* 1136); А если не згаднете тое простое и безхитрое загадки, и не от вымыслу практичного, но от истинны, яко сама в собѣ ест глаголемое, тогда, ...к тебѣ, брате мой русине, с словом ся оборочаю и раду здоровую... даю (1599-1600 *Виш.Кн.* 153).

ГЛАГОЛЪ *ч.* (*цсл.* глаголъ) мова, словá: Сєлиѡнъ... реклъ. нынє ѡ(т)поущаєши раба своєго вл(д)ко по глаголоу твоємꙋ с миро(м) (1489 *Чет.* 114 зв.); в то(м) глѣ видѣлє(м) явного фарисеѧ (1599 *Виш.Кн.* 214 зв.); Правду речеш, Скарго, и повторе тебѣ реку, не противляемся твоему глаголу (1608-1609 *Виш. Зач.* 224); Нєхáй жє сы́нъ Православный ѡ Любо(в) старáєт'сѧ пи́лнє,... áлє и снѡмъ Бжіи(м) назвáный бꙋдєтъ, по глаголꙋ Апл(с)комꙋ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349); Глаголъ. Sermo. Dictio. Oratio. Loguela (1650 *ЛК* 439); **глаголомъ изявлати** — говорити (про що), висловлювати (що): тóє во(з)ношєніє є(ст), которы(и) самóго сéбє быти лѣпши(м),... ѡ(т) дрꙋги(х) ра(з)умѣє(т), и наявно тóє розꙋмѣ(н)є ѡ собѣ // гломъ и(з)являєтъ (1599 *Виш.Кн.* 214 зв.-215).

2. *(частина мови)* дієслово: Наꙋчитъ в' рєчéніихъ розознан'ѧ ро(з)ли́чности Гра(м)матічны(х) слóва чáстій: наꙋчитъ Имéнъ склонéніѧ, а Глаголѡвъ спражéніѧ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 2 зв.); Глъ, глы: Глаголъ, Глаголы (*Уж.* 1645, 19).

ГЛАГОЛЮЩИЙ, ГЛАГОЛЮЩІЙ *дієприкм. у знач. ім.* (*цсл.* глаголющии) той, хто говорить, проповідує: О постехъ и о мясояденіи Се бо слышимъ нѣкихъ глаголющихъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 159); Любитє глющим' слáдкоє гóрко, а гóркоє слáдко (Київ, 1621 *Коп.Пал.* (*Лв.*) 29).

ГЛАДИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого і без додатка) *(водити рукою по чомусь)* гладити: а Саввáтій и и́ныи Стáрцы глáдили єгѡ я́къ до члвка мóвачи (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 19); delinio, ѡбмазую, ла(с)каю, глажу, ѡкрощаю (1642 *ЛС* 157).

2. *(робити гладким, полірувати)* вигладжувати: Глажу polio (*Уж.* 1643, 38); Глажу. Polio. L(a)euigo. Laeuo (1650 *ЛК* 439).

3. *Перен.* Затирати, стирати, знищувати: Которыхъ вся мысль и праца естъ олтары Богу посвещоные выкидать,... мощи светыхъ // доптать, паметь светыхъ гладить (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 164-165); Оурыстáніє кóнскоє: Гони́тва,... ѡды(и)мꙋю, глáджꙋ, загꙋблáю, внѣвєчъ ѡбєртáю (1627 *ЛБ* 167).

4. *Перен.* (кого, що) *(про гріхи)* прощати, відпускати: крещеніе не до конца гладитъ всихъ Грековъ и не даетъ ласки (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 163); тоу(т) зась ви́жꙋ ижъ áгнєцъ ѡнъ нєпокаланый котóріи ми́рꙋ глáдитъ грѣхы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 81); Образъ Барáнка глáдачогѡ грѣхи всєгѡ свѣта, ха Бга нашєгѡ в' пóстати чловéчєской, малівáти роскáзꙋємо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 81).

ГЛАДИТЬ *дієсл. недок.* (кого) Доглядати, глядіти: ѡ(т)повѣдалъ. ѡ(т)стꙋпꙋю прáва бли́зкости: бо потóмства дóмꙋ моєгѡ глáдить нє мáю (серед. XVII ст. *Хрон.* 196).

ГЛАДЇОЛУСЪ *ч.* (*лат.* Gladiolus imbricatus L.) *(рід трав'янистих рослин)* гладіолус: θагасмѡ(н) по грє(ч). гладїолꙋ(с)... по ла(т). (XVI ст. *Травн.* 214 зв.).

ГЛАДКИЙ, ГЛАДКІЙ, ГЛАДКЫЙ, ГЛАДЬКИЙ, ГЛАДОКЪ *прикм.* **1.** *(рівний; без узорів)* глáдкий: Михайлу писару... далъ... оксамиту гладкого на шату 16 локотъ (1521 *АЛРГ* 172); Отласъ гладкій на золоте черленый, крестъ и гербъ на немъ перло-

вый (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 9); с которы(м) то павло(м) муляро(м) певноє ѹчинили постановеня и зъєзднали… до вытесаня каменя та(к) гладкого яко замсованого (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); пани братовая… выбрала,… летникъ аксамиту чорного гладъкий, коштовалъ сто чотырдесятъ золотых (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); Пара коновочокъ гла(д)кихъ ѹ сподѹ з ли(с)товками (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 18); la(e)uis, гладокъ (1642 *ЛС* 249); оучинишъ ємѹ лиштвѹ золотѹю в коло, а на лиштвѣ коронѹ мѣстцами гладкѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.); Гладкій. La(e)uis (1650 *ЛБ* 439).

2. *(повний, вгодований)* гладкий: ѡ ни(х) пи(л)но(ст) и стара(н)є чиначій, абы и(м) боки по(л)ны, хрє(б)ты ровны и гладки были (1596 *Виш.Кн.* 238);

здоровий, непошкоджений: Артемъ, цѣлъ, ыи, здоровый, або нєнарѹшєны(и), або гладкій (1627 *ЛБ* 180).

3. *У знач. ім. ч. і ж. р.* Гладкий, гладка. Вл. н.: Анъдрѣ(и) гла(д)кий (1649 *РЗВ* 172); Иванъ гла(д)кый (Там же, 189); Гла(д)кая и(з) сынами (Житомир, 1609 *ДМВН* 153).

◇ **на гладких стати** — зійтися для вирішення якоїсь справи: Альбо зъ братствомъ Львовскимъ нехай где на гладкихъ станетъ, — покажутъ и тые вси справы его, (кгдыжъ лепшей всихъ тые о томъ ведають,) яко давно онъ патрыаръховъ своихъ вырекъся! (Вільна, 1599 *Ант.* 705).

ГЛАДКО *присл.* **1.** *(рівно)* гладко: Ми(р)ница гла(д)ко рысованая (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 18 зв.).

2. *Перен. (легко, без ускладнень і трудощів)* гладко: лазарь… лєжа(л) перє(д) вороты… нємл(с)тивніка великаго, которій… мор(с)кыми прібы(т)ками тєды богати(л)сѧ, або събѣ збира(л) абовѣмь ємоу нє было нѣ ѡ чомь и(н)шо(м) тро(с)кы, то(л)ко є(д)но абы мѣль зобрати має(т)ности и піти… а гла(д)ко ходити (к. XVI ст. *УЄ* №31, 209).

ГЛАДКОСТЬ *ж.* **1.** Гладкість. Laueitas. La(e)uor (1650 *ЛК* 439).

2. Еластичність, пружність: Где молодость: где гладкость: где оурода тѣла (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 2 зв.).

ГЛАДКЫЙ *див.* **ГЛАДКИЙ.**

ГЛАДНЫЙ, ГЛАДНИЙ *прикм.* (*цсл.* гладный) **1.** *(який відчуває голод)* голодний: што было в комори моей, тое все побрал, а мене зоставил нага,… // болна, гладна и студена (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 1/VI, 57-58); ieiunus… по(с)тни(й), гла(д)ни(й), тщи(й) (1642 *ЛС* 224); Тогда діаволы… займѹтъ всѣхъ грѣшниковъ… // …якѡ л҃вы гла(д)ныи займѹтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.-155); *Образно*: О(т)чє нашъ… Насыти гла(д)нѹю дѹшѹ мою (Чернігів, 1646 *Перло* 18);

у знач. ім. голодний: кр(с)тъ расслаблєнымъ здравиє, гладнымъ хлѣбъ (1489 *Чет.* 21 зв.).

2. *(бідний на хліб та інші продукти харчування)* голодний: Забывши ѡно(г) иже маннѹ брали въ гла(д)ной пустыни мало его знали (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 65).

Див. ще **ГОЛОДНЫЙ.**

ГЛАДОКЪ *див.* **ГЛАДКИЙ.**

ГЛАДУНЪ *ч.* Гладун. Вл. н.: Сєменъ гладѹнъ (1649 *РЗВ* 38 зв.); Миха(и)ло гладѹнъ (Там же, 128).

ГЛАДЪ[1] *ч.* (*цсл.* гладъ) голод: ѹ пожарѣ и в потопѣ, плѣнны(м) искуплєниє, во гладѣ прєко(р)млєниє (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); бѹдѹтъ глады велікіи, и нєоуро(д)жаи (поч. XVII ст. *Пчела* 25); Алчѹ: Лакнѹ, гладомъ таю, єстем голодны(и) ѣсти жадаю (1627 *ЛБ* 5); fames, гладъ (1642 *ЛС* 194); длѧ васъ працовалємъ, гла(д) и жаждѹ подіймовалє(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 152 зв.); Ап(ст)лѡвє,… стерєгли пилнє…, абы… ни гонєніє, ни гладъ,… ѡ(т) Любвє Бж҃іѧ нє ѡ(т)разило (Київ, 1648 *МІКСВ* 349); Гладъ. Fames (1650 *ЛК* 439); **гладъ вѣчный, вѣчный гладъ** — ненаситність, жадоба: А тєбє ѡ(т)чє нашъ с҃тый ѡ мл(с)рдѧ просимъ… вызбавъ дѹшѣ нашѣ ѡ(т) гладѹ вѣчногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 19); И пилносѧ ѡ то лѹкавый стараєтъ, якѡ бы дѹшѣ нашѣ вѣчнымъ гладѡмъ оуморивъ, И въ тмѣ грѣха якѡ въ гробѣ затворивъ (Там же, 18).

Див. ще **ГЛОДЪ, ГОЛОДЪ.**

ГЛАДЪ[2] *ч.* Назва тварини: в то(и) зе(м)лѣ естъ едно звѣра, тое слове(т)ся гладъ а маетъ два роги (серед. XVII ст. *Луц.* 533).

ГЛАДЫШЪ *ч. Діал.* Гладиш "товстун". Вл. н.: Ва(с)ко гладышъ (1649 *РЗВ* 190).

ГЛАЗНІЄ *с.* Лазня, баня: balineum глазніє (І пол. XVII ст. *Сем.* 35).

ГЛАЗНЯ *ж.* Купіль: lauacrum лазня (І пол. XVII ст. *Сем.* 107).

ГЛАСИКЪ *ч.* *(слабий, тихий голос)* голосок: Гласикъ. Vocula (1650 *ЛК* 439).

ГЛАСИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* гласити) **1.** *(урочисто проголошувати)* гласити: начало ω(т)тȣдȣ... яко(ж) свѣдитє(л)ствȣю(т) єв(г)листы и бгосло(в)ци... в бєсѣда(х) и прочїи всѣ, ω бгословїи гласѧщїє (1598 *Виш.Кн.* 287 зв.).

2. *(визначати, характеризувати кого-небудь якимось словом)* називати: И почто имєнє(м) хр(с)тїа(н)ским сєбє гласити бєз'стȣднѣ дєр'заєтє, є(г)да силы того имєни нє хранитє (1596 *Виш.Кн.* 261).

3. *(кричати)* голосити: А в' манастырѣ... вмѣсто бдѣнїа, пѣ(с)ни и млтвы и тор'жєства дхо(в)наго; пси выю(т), глаcѧ(т) и ликȣю(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 264).

Див. ще **ГЛАСОВАТИ.**

ГЛАСКАНИЄ *с.* (*стп.* głaskanie) *(навмисне приховування)* замазування, прикривання, маскування: А єсли бы за(с) хто, нє вмѣсти(в)ши дха стго ра(з)ума, котры(и) ло(ж) бє(з) всѧкого гла(с)канїѧ и лицємѣрства обличати звыклъ,... на тоє ва(м) такъ ω(т)повѣмъ, наȣчилє(м)сѧ ω(т) х(ст)а исти(н)ны бє(з) похлѣбства, ло(ж) лжєю... звати (1598 *Виш.Кн.* 309).

ГЛАСКАТИ, ҐЛАСКАТИ, КГЛАСКАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* głaskać) **1.** (по чому) Гладити: таковыи сȣтъ арїаны и поноурцы,... которыи з' єдноі стороны сна бжєго, по лицȣ гласкают', а з дрȣгои яко потрєба полички вытинаютъ, словами блюзнѣр'ства полъными (Почаїв, 1618 *Зерц.* 69 зв.).

2. *Перен.* (що) Милувати, лестити, пестити: насыщаєтє чрєво роско(ш)ны(ми) снѣ(д)ми, гла(с)каєтє го(р)тань смачнѣиши(ми) кȣсы,... волю по-хо(т)нȣю во всємъ испо(л)нѧєтє (1598 *Виш.Кн.* 274).

◇ **ґласкати слоухи** — *(бути приємним для слуху)* пестити вухо: нє боудȣ похлѣб'ствомъ кгласкати слоухи твоє (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 37).

ГЛАСНЫЙ *прикм.* (*цсл.* гласьнъ) *(про букву, що означає голосний звук)* голосний: Слогъ: Складъ єстъ... єдна лѣтєра гласнаѧ, якω, а, є, и, ω (1627 *ЛБ* 116); Гласный. Sonorus Canorus. Vocabilis (1650 *ЛК* 439).

ГЛАСОВАТИ *дієсл. недок.* (що) Промовляти: вси тѧ слнцє свѣтлоє, Європїѧ звѣздȣ єдино ωко россіи всѣ(х) языкъ гласы гласȣютъ (Львів, 1591 *Просф.* 63).

Див. ще **ГЛАСИТИ.**

ГЛАСЪ, ГЛАС *ч.* (*цсл.* гласъ) **1.** *(сукупність різних щодо висоти, сили і тембру звуків)* голос: їс жє опѧ(т) зак'ликав'ши вєликымь гласо(м) испоустиль дха (1556-1561 *ПЄ* 120); Птицъ сла(д)копѣсны(х) гла(с) слышавшєє дша насла(ж)даю(т) (Львів, 1591 *Просф.* 70); Сєго ради гласъ мой възвышаю яко трȣбоу (Почаїв, 1618 *Зерц.* 75 зв.); А насъ вѣрныхъ твоихъ Хє Бжє на(ш)... дарȣй намъ блгословєнїє твоє вѣчноє... и радостный гласъ твой слышати (Чернігів,1646 *Перло* 154); слышалъ гла(с) мовячогω до сєбє звышъ очищєньѧ (серед. XVII ст. *Хрон.* 131 зв.); Гласъ. Vox. Sonus (1650 *ЛК* 439);

(музичного інструменту) звук: Ѡ(т)стави ω(т) мєнє шȣм' пѣснєй твоих,... нѣсть глютъ зло єжє глȣмити сѧ, что зло творѧтъ гȣсли, и прочїѧ гласїй сосȣди (Київ, 1621 *Коп.Пал. (Лв.)* 29); Гласъ трȣбы значитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.).

2. *(вияв чиєїсь волі)* заклик, веління: вы жє нє точїю блжєньство иматє по господню гласȣ глщȣ, блжєни мл(с)тиви, яко тїи помиловани бȣдȣ(т) (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); лучше есть, по господнему гласу, да ся о покаянию грѣшного отец и сын и дух святый утѣшают..., нежели... бѣсы да ся веселят, и диявол радуется (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 243); Такъ и нн̃ѣшныє прєкословници, сквєрнагω ради прибытчєства своєгω на гласъ Пастырскїй смирєнїѧ нашогω, абы бєз' исправлєнїѧ... нашогω Пастырскогω Книгъ Црковныхъ... нє дрȣковали (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6);

рада, вказівка: Покажѣтє ми, ω згодȣ вѧжȣчїє, гдє которы(и) з ва(с) то(т) конє(ч)ны(й) стєпєнь Пєтрова гласа испо(л)ни(л) (1598 *Виш.Кн.* 274 зв.); таковы(х) за пастырє(в) нє при(и)мȣю(т), гласа их, яко чȣ(ж)даго, слȣхати нє хощȣт и вонъ зганѧю(т) (Там же, 282 зв.); Єсли быстє гласа моєго послоухали то ωвєчками моими были быстє (Височани, 1635 *УЄ* №62, 52 зв.).

3. Мова, слово: вси тѧ слнцє свѣтлоє, Європїѧ звѣздȣ єдино ωко россіи всѣ(х) языкъ гласы гласȣ-

ютъ (Львів, 1591 *Просф.* 63); И то(т) гла(с) оуслышалє(м), которого и(з)блєва(л) асирїйскій оу(м) (1599 *Виш.Кн.* 215); алє бг҃овє вѣтръ поустили, а вє́жꙋ пре́вра(ти)ли, и гла(с) кож(д)омꙋ ина́кшій роздѣли́ли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 11 зв.); И чꙋ́лисмо ѡ(т) агг҃ловъ гласъ, Жє во третїй днъ҃ Хр(с)тосъ воскрєснєтъ (I пол. XVII ст. *Сл.о зб.* 26); **гласъ солодкый** — ласка, благодать: Али перестаньме тото (*в ориг.* того. — *Прим. вид.*) чинити, если хочеме, што бы на насъ пришла добрая дяка отъ Господа Бога и гласъ солодкый (XVI ст. *НЄ* 218); **подънести гласъ** — зчинити шум, крик: пр҃(о)рци, и оучи́тєлѣ въсєлєнъскіи: тьи подънєсли гла́съ свóй на оувє́съ свѣтъ оповѣда́ючи би́твꙋ и воєва́нѧ на́шє и ополъчє́нїє, къ дїа́волꙋ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 39 зв.); **чинити гласъ** — говорити, заявляти: подобны(и) бо и сє(и) гро́шолюби́вый и́но(к) чини(т) гла(с). ѡтврьгꙋ́сѧ рєчє ѡбѣ(т)ници своєго пострига (п. 1596 *Виш.Кн.* 248 зв.).

4. Думка, судження: Гласъ церкви святои противъ кацеромъ а еретикомъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51); приводит уже знак,... поземного разумѣния и согласия во нераздѣлном гласѣ вызнания о вѣрѣ и во всяком разумѣнию околодушного збавения латынский костел стоит (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 171); Показа́лъ то Ап(с)лъ с(т): Па́вєлъ, в' Посла́нїи своє́мъ до Гала́тѡ(в)... та́къ мо́вачи: хотѣлъ жєбы с ва́ми быти нн҃ѣ, и измѣни́ти гла́съ мо́й, якѡ нєдоꙋмѣва́юсѧ ѡ васъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3 зв.).

5. *(назва мотивів у системі церковного співу)* гласи: Церковнаго гласа пѣснь, во антифонах пѣваемого (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 245); Въ "Октоиху", въ пѣсни шестой осмого гласа, въ четвертокъ, всѣ апостолове называются каменьми (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 395).

6. Прохання, мольба, молитва: Бж҃є мо́й добротли́вый, ѡ́то прєд' тобо́ю стои́тъ, Рабъ твóй плачли́вый. Гла́съ в' Нбо по(д)но́ситъ, А тєбє ѡ мл(с)рдѧ про́си(т) (Чернігів, 1646 *Перло* 33).

◇ **дати глас** — повідомити про щось; дати знак: Отожь, если схочете и ревнуете о том совѣтѣ, дайте нам глас и поможем вам своим трудом на тое дѣло (1608-1609 *Виш.Зач.* 204).

Див. ще **ГОЛОСЪ.**

ГЛЕДАТИ *дієсл. недок.* **1.** (чим) Розпоряджатися: нас въ недостатках наших может Тот спомочи, Который все въ моци своей мает и, кого хощет,.. обогащает, Который богатствами гледаетъ (Вільна, 1600 *Катех.* 15).

2. (кого) Доглядати, глядіти: Już mene ne hledáiesz Wożmi pyroch sczo tám máiesz Tá zijsz (!) (Яворів, 1619 *Гав.* 22).

Див. ще **ГЛЕДѢТИ.**

ГЛЕДѢТИ, ГЛЕДЕТИ, ГЛЕДИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* глѧдѣти) **1.** (що, на що і без додатка) Дивитися (на що): я... ѡбадва по(з)вы... слꙋзє за(м)ковомꙋ... и свєщєникови... которыє на тоє положє(н)є... ѡчима своими глєдѣли мєновитє єсми... имъ ...ѡказа(л) (Володимир, 1589 *ЖКК* II, 183); Але не пойдетъ то имъ! Бо не на то гледети потреба, хто первей, але на то, где справедливей и прыстойней (Вільна, 1599 *Ант.* 561); што все власне при бытности моей се дѣяло, и очимамъ своими на тое гледилъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 251); на звѣзды глє́дачи, пе́вности ча́сꙋ... довѣдоватисѧ пови́нє(н) (серед. XVII ст. *Кас.* 22 зв.);

(на що) бачити (що): А та́къ ты пане Тваровский о то маешъ: злодея абысь его казалъ скарать такъ яко злодея, што бы ся десятый, на тое гледечи, каялъ (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 64);

(в що) заглядати: Oś kotá w michu kupywiem Czom ia tak ne mudry bywiem Jże w tot mich nie hledywiem (Яворів, 1619 *Гав.* 18); **смерть у зубы гледить** — смерть заглядає (зазирає, дивиться) в очі (у вічі): А найпервѣй Млодє́нци... Бы́стє на свой лѣта Молоды́и,... Нє оуфа́ли, по́мнєчи на о́но посло́в'є. Смє́рт' оу зꙋ́бы нє глєди́ть (Вільна, 1620 *Лям.К.* 22);

(дивитися, щоб знайти) шукати: И кгдымъ кустодию отъ того листу отодралъ и розгорнулъ его, еще самого листу не читаючи, алемъ почалъ гледити подпису рукъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 481).

2. *(у наказ. сп. виражає застереження)* гляди, дивись: а то... пн҃є возъны(и) глєди ижъ малъжонъка моя сєдитъ добра здорова а дєти... єє то на мєнє змышляють (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 82).

3. (що, чого) Пильнувати, доглядати, глядіти (що, кого і без додатка): Маєтъ малжонка моя... на търетей части всѣхъ помененых именей моих... тое всее оправы... гледѣти (Шумбар, 1552 *АрхЮЗР* 8/III,

29); Пришла до него сыты гледѣти (поч. XVII ст. *КЛ* 79); а твоя речъ церкви гледити (1649 *ШКН* 180).

4. (на кого) Звертати увагу: орнаты и(з) ора́торми бываю(т) оу него якъ сметье, понєва(ж) толко на чи(с)тоє покóрноє и сокрȣшеноє ср(д)це гледи́тъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 15 зв.); тоє всєє оправы… сȣ(д)… прыпатры(в)шыся свєдє(ц)тво(м) стороны поводовоє… глєдячи на актора по(з)вȣ своє(г)… до доводȣ прысȣди(л) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 19 зв.); тогды оутєка́ти нє ма́ю, абы́мъ на ты́є злóсти да́лєй нє глєдéлъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 11 зв.).

5. (в чому) *(добиваючись істини, перевіряти)* шукати: Ви(ди)тє ли я́ко слѣ(д) а(н)тихри(с)то(в) ȣхвали́ли є(с)тє, и сєбє ни в чо(м) нє гледѣти зака(з)ȣєтє, блȣдȣжє и вымыслом// …по(с)лѣдовати повєлєваєтє (1598 *Виш.Кн.* 285-285 зв.).

Див. ще **ГЛЕДАТИ.**

ГЛЕЗНА *ж.* (*цсл.* глєзна). *Діал.* "суглоб у кістках". Вл. н., *ч.* Миско Глєзна (1649 *РЗВ* 178 зв.).

Див. ще **ГЛЕЗНО.**

ГЛЕЗНО *с.* (*цсл.* глєзна) **1.** Голінка: глє(з)но, гóлѣнь (1596 *ЛЗ* 40); Глезнó. Crus. Tibia (1650 *ЛК* 439).

2. Кісточка, щиколотка: на чєстны(х) жє нога(х) єго плюснанъки до глезнȣ (1489 *Чет.* 100 зв.); Одéждȣ носи́ дóлгȣ до глéзнъ (Львів, 1642 *Жел.П.* 2 зв.).

Див. ще **ГЛЕЗНА.**

ГЛЕІОВАТЫЙ *прикм.* Глейкуватий, глеюватий: стый оцъ росказалъ бы́лъ, жєбы з' єдного мѣстца матéрію глєіова́тои зємлѣ зноси́лъ, для вєсéлшого выправéнья огорóдца и яри́нъ (Київ, 1627 *Тр.* 556); болóто глєіова́тоє было (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813).

ГЛЕЙ *ч.* *(клейка глина)* глей: Глéй болóтаний рȣка́ми възми, котóры(м) Слѣпóгѡ óчи нама́жєшъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 814).

ГЛЕЙТОВНЫЙ *прикм.* (*стп.* glejtowny, *стч.* glejtovni) охоронний. ◊ **листъ глейтовный** *див.* **ЛИСТЪ²**.

ГЛЕЙТЪ, ҐЛЕЙТЪ, КГЛЕЙТЪ *ч.* (*стп.* glejt, glet, *стч.* glejt, klejt, *свн.* geleite) *(право вільного переїзду або побуту)* охоронна грамота: тымъ… листо(м) кнзю андрєю… ѡзна(и)мує(м) а по(д) ласкою нашєю кролє(в)скою и по(д) винами… проти(в)нико(в) кглє(и)товъ нашихъ (Варшава, 1581 *ЖКК* II, 89); Нє могȣ тєды тóбѣ такóгѡ глєйтȣ да́ти, За́ котóрымъ бы́сьса мóглъ смéрти оуваровати (Київ, 1622 *Сак.В.* 44); А такъ я, наместникъ тотъ кглейтъ, …до книгъ… кгродскихъ… уписати росказалемъ (Володимир, 1645 *АрхЮЗР* 3/І, 400).

ГЛЕКЪ *ч.* Глек: идѣтє до мѣста и стрѣти(т) ва(с) чл҃къ в' скоудєл'ници водоу нєсоучи (в з'баноу або в' глєкоу) за ни(м) пойдѣтє (1556-1561 *ПЄ* 184 зв.); тог'ды ѡна(а) то жєна ѡставив'ши // вѣдро своє (або глєкъ, або збань) и пошла до мѣс'та (Там же, 355 зв.-356).

ГЛИБОКИЙ *див.* **ГЛУБОКИЙ.**

ГЛИБОКІЙ *див.* **ГЛУБОКИЙ.**

ГЛИНА, ГЛЇНА, ҐЛИНА, КГЛИНА *ж.* Глина: kotory [weży] i byli omazany, ino welmi płocho, a wże y taja hłyna opadała (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 20); обълепълєно плотъ з надво(р)ѧ глиною (1552 *О Він.З.* 129 зв.); шпи(х)лєръ… глиною ѡбъмазанъ (1552 *ОЧерк.З.* 5); сени, колемъ обтыканы и глиною обмазаные (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); На глинȣ дєвє(т) грошє(и) далося (Львів, 1607-1645 *РДВ* 9 зв.); И поста́вили прєложéныхъ и пригана́човъ робóты, …гли́нȣ на лѣплєньє цéґлы копа́ти (Вільна, 1627 *Дух.б.* 366); Брéніє: Гли́на, болóто, ка́лъ, гра́зь (1627 *ЛБ* 12); И оуказа(л)сѧ ємȣ г(с)дь в поломєни огни́стомъ… и ви́дѣлъ ижъ кглина горѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 81); Гли́на. Argilla. Lutum (1650 *ЛК* 439); Глина чєрмна. Rubrica (Там же); *Образно*: ты х(р)стїаньскїй чл҃чє, зéмнаа спрóснаѧ нє вѣ(ч)наѧ гли́но (XVI ст. *УЄ* №29519, 50).

Див. ще **ГЛИНКА.**

ГЛИНАСТЫЙ *див.* **ГЛИНЯСТЫЙ.**

ГЛИНЕНЫЙ *див.* **ГЛИНЯНЫЙ.**

ГЛИНИЩЕ *с.* *(місце, звідки беруть глину)* глинище: панъ гаврило… вєлъ насъ… ѡтъ глинищъ …к долинє кȣ врочищȣ жолобовȣ (1546 *ОГ* 55); выехавши намъ на ниву, неподалеку отъ Киева,… у глинищу, по обеюхъ сторонъ двохъ дорогъ…, смотрили есмо того дела (Київ, 1539 *АрхЮЗР* 1/VI, 27); тая нива подле валка, по обудву сторонахъ дорогъ у глинищъ (Там же, 29).

ГЛИНКА *ж.* Глинка, каолінь. ◊ **червленая глинка** — *(різновид глини)* червона глинка: sinopis, чє(р)влєная гли(н)ка, чє(р)вєцъ (1642 *ЛС* 373).

ГЛИННИКЪ *ч. (місце, де копають глину)* глинище: Двиною въ рѣку Туровю, а Туровью у верхъ по глинникъ (1509 *АЮЗР* I, 39).

ГЛИННЯСТЫЙ *див.* **ГЛИНЯСТЫЙ.**

ГЛИНОКОПЫ *мн.* Глинище: а ѡчковичь иван даль оув орищо(к) лань и синожатю по самы глинокопы (I пол. XVII ст. *УИ* 1911/9, 13).

ГЛИНЯНКА, ГЛИНАНЪКА *ж. (будівля з глини)* глинянка: напервей светлица великая, зъ нее, ...сени, светлица, напротивко зъ сеней кухня глинянка (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 56); подоба́лоса ємꙋ в' то́й само́й гли́нанъцѣ и створе́ню рєзꙋ́мномъ (!) ꙗ́къ в' дорого́мъ и выбо́рно(м), мє́шкати (Вільна, 1627 *Дух.б.* 382).

ГЛИНЯНЫЙ, ГЛИНЕНЫЙ, ГЛИНЯНИЙ, ГЛИНАНЫЙ, ҐЛЇНЕНЫЙ *прикм.* **1.** *(зроблений з глини)* глиняний: свѣтлица с коминомъ глинянымъ (1552 *ОЧерк.З.* 4 зв.); У олтару: престолъ и жертовникъ,... банка глиненая зъ виномъ (Луцьк, 1583 *Арх ЮЗР* 1/I, 183); В до́мꙋ вєли́ко(м)..., нє то(л)ко на́чина зло́тыє..., алє дєрєва́ныє и глина́ныє бы́ти моу́сатъ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201); начи(н)є глинєноє є(ст) (XVI ст. *КАЗ* 601); ієрєй ма(л) зарѣзати єдно кꙋрча и воупꙋстити кр(в)ъ с нєго на глинаноє начина в тєкꙋчꙋю во́дꙋ (XVI ст. *УЄ* №29519, 143); Скꙋдє́ль: Гли́наный зба́нъ, или горнє́цъ (1627 *ЛБ* 115); з пꙋшки ґлїненой... по гро(ш) 3 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1); А в' то́мъ ал'ки́рикꙋ, абѡ оу гли́нано́й храминѣ оучини́в' то́й цри́ци па́ть ѡко́нєцъ (Чернігів, 1646 *Перло* 3); начи(н)є гли́наноє которого са до́ткнє(т) бꙋ́дєтъ страчо́но (серед. XVII ст. *Хрон.* 120); fictile, скудє(л), глиняни(й) сосу(д) (1642 *ЛС* 197); Гли́няный. Argillaceus. Fi[c]tilis (1650 *ЛК* 439).

2. *Перен.* Хиткий, безпідставний: Скончивши тыи свои глиняныи доводы, отступникъ до такой ся апострофи удалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 504).

ГЛИНЯСТЫЙ, ГЛИНАСТЫЙ, ГЛИННЯСТЫЙ, ГЛИНАСТЫЙ *прикм. (кольору глини)* глинястий: Возники де́й тєж глинастыи..., кꙋ потрєбє своєй в нєго взал (Вільна, 1555 *AS* VI, 17); трєти(и) ко(н) гли(н)нясты(и) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 14 зв.); У Осовика клячъ дви: одна карая,... другая глинастая (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 228); воздух ядамашковый, глинястый (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502); Коней глинястых цукгъ с каретою пану Заневичови (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 629); balius color, тисавы(й), глиня(с)ты(й) (1642 *ЛС* 100); глинястых коней пару — зол. двисти чотырдесятъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 68).

ГЛИНАНЪКА *див.* **ГЛИНЯНКА.**

ГЛИПАТИ *дієсл. недок. (дивитися, поглядати)* глипати: Глипа́нїє: Поглада́нє. Ты и́намо гли́паєши, и ино бє́сѣдꙋ́єши (1627 *ЛБ* 25).

ГЛИСТА *ж.* (*цсл.* глиста, *стч.* hlíst, hlísta, *стп.* glista) *(черв'як)* глист: Кто часто тѣ ядра мигдали(н)ныє ѣстъ ꙋ того глисты внꙋтри ꙋмираю(т) (XVI ст. *Травн.* 42); Та(к)жє навари рѣпакоу из вино(м): и пїи пораноу на(д)щєср(д)цє гли(с)ты з ноутра выганає(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 9); Глиста. Lumbricus. Colubra ca(e)ca (1650 *ЛК* 439).

ГЛИСТНИКЪ *ч. (назва рослини)* гли́сник: Глистни́къ зєлїє. Seriphium (1650 *ЛК* 439); Глистни́къ морскїй. Corallina (Там же).

ГЛЇНА *див.* **ГЛИНА.**

ГЛОБА *ж.* (*болг.* глоба, *серб.* глоба) **1.** Судовий штраф, судове стягнення: на ꙋсихъ ихъ тѣхъ сєлъ да нє имаютъ ходити... глобници... и ни жадною(!) глѡбоу брати ѡ(т) тыхъ люди що ꙋ ихъ сєлахъ боудоутъ жити (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12); оуси глѡбы що са наидꙋтъ на тыхъ люди ѡ(т) тыхъ сєлъ а ѡни оуси абы были нашємоу стомꙋ мѡнастыри ѡ(т) поутнои (Там же).

2. Вл. н., *ч.*: Павє(л) Глоба (1649 *РЗВ* 154).

ГЛОБНИКЪ *ч.* Збирач судових штрафів: на ꙋсихъ ихъ тѣхъ сєлъ да нє имаютъ ходити... глобници... и ни жадною(!) глѡбоу брати ѡ(т) тыхъ люди що ꙋ ихъ сєлахъ боудоутъ жити (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12).

ГЛОВА *ж.* (*стп.* głowa) те саме, що **голова** у 1 знач.: Oná miełá sztósi dywneho ná hłowi (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3 зв.).

ГЛОГОВИЙ *див.* **ГЛОГОВЫЙ.**

ГЛОГОВИНА *ж.* Кущ дерену, кизилу: cornetum, глоговина (1642 *ЛС* 144).

ГЛОГОВЫЙ, ГЛОГОВИЙ *прикм. (який стосується дерену, кизилу)* дереновий, кизиловий: казалъ Пи́латъ привазати Їса до сто(л)па камѣнного...

и бйти ѡкрδтнѣ мѣтлами тєрновыми, и глоговыми (поч. XVII ст. *Пчела* 56); А Моисєй... познάлъ... истотного Б҃а..., чєрє(з) нόвоє чδдо котόроє ѡказάлоса // в' кδстδ албо в' глогόвомъ дєрєвци (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 272-273); corneus, глогови(й) (1642 *ЛС* 144).

ГЛОГЪ *ч.* (*лат.* cornus sanguinea) дерен, кизил: cornus, глогъ дрєво (1642 *ЛС* 144); Глогъ. Oxyacantha. Spina alba (1650 *ЛК* 439).

ГЛОДЪ[1] *ч.* (*лат.* crataegus) глід: єгда(ж) нє хотѣ(л) подавати з' сєбє слоу́шныхъ плόдовь нєха(и) жє в нє(м) ростє гла(д) (!) тєрна кь згинєнїю є(г) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 240 зв., на полях); Тє́рньє и ѡ́соть а́бо глόдъ роди(т) тобѣ бδдєтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 10).

ГЛОДЪ[2] *ч.* (*стп.* głód) те саме, що **голодъ**: Ta sczo budemo czynity liboi prydet hłod terpyty (Яворів, 1619 *Гав.* 20); Ominut nas teper hłody koli bulsze dostánemo (Там же, 21).

Див. ще **ГЛАДЪ.**

ГЛОЗА *див.* **ГЛОССА.**

ГЛОСНЇ *прикм.* Голосистий: canorus глоснї співак (I пол. XVII ст. *Сем.* 43).

ГЛОССА, ГЛОЗА *ж.* (*гр.* γλῶσσα) *(коментар, пояснення у стародавніх і середньовічних рукописах)* глоса: жї(до)вє пи́шоу(т) в свои(х) глόза(х), и(ж) прόто б҃ъ па(н) тόтδ плάгоу прєпоу́сти(л), и(ж) са ѡ(т) лόжа тои нόщи жє(н)скои нє тримάли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); На котόрыи то слώва в' тόй жє рόзδ(м) Лати(н)скаа глόсса пи́шєтъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 226).

ГЛОТА *ж.* Сонм: Али Б҃гъ огородилъ люди ангелы, май бурше хрестяны, ангелъсковъ глотовъ объгородивъ ихъ дѣля того, што бы дявулъ не мугъ зло учинити (*в ориг.* оучити. — *Прим. вид.*) нѣкому (XVI ст. *НЄ* 68).

ГЛОТАТИ, ГЛЫТАТИ *дієсл. недок.* *(жадібно ковтати)* глитати: што знάйдє(т), горъкоє ли, или ква(с)ноє пи́во альбо мє(д), тόє глόщєт (п. 1596 *Виш.Кн.* 255); котороє сма(ч)нѣ(й)шєє пиво, мє(д), и́ли вино ко(ш)тδючи, тоє го(р)ло(м) глытάєиши(!) (Там же); Яко мертвого тру́па, оплάтъка глытають, а Христа живого в Хлѣбѣ отмѣтають (к. XVI ст. *Укр.п.* 76).

ГЛОТНИЙ *прикм.* Ополченський. ◇ **дворникъ глотний** *див.* **ДВОРНИКЪ.**

ГЛУБЕЙ, ГЛУБѢЙ *присл. в. ст.* **1.** *(далі всередині чогось)* глибше: Ґды крδшє(ц) золоты(и) в го-рѣ чи(м) далѣ(и) глδбѣ(и) копає(ш), ты(м) собѣ бо(л)шє бога(т)ства зна(и)дδє(ш) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 2 зв.).

2. *(далі вглиб чогось)* глибше, далі: тыє но-во(т)ныє оторвάнцы слδшнѣ бы са б҃га боάти... мѣли, кгды(ж) ни́жъ и сидоръ бы́лъ вє Флорє́нцїи зашόлъ, далє́ко // глδбєй забрыли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 154-154 зв.).

3. *(проникаючи в суть речі)* глибше: а є(с)ли ся хто хочє(т) глδбѣ(и) ѡ то(м) в история(х) бадати то(г)ди ємδ то сна(д)нє при(и)дє, што мнѣ з вєликою працєю (1582 *Кр.Стр.* 75).

4. Ліпше, краще: Ажєбымъ сδптє́лнѣи и глδбѣи по здόлности силъ мои́хъ вы́мовилъ, пи́лнє слδхати хотѣтє (Вільна, 1627 *Дух.б.* 32).

ГЛУБИНА, ГЛУБЇНА, ГЛУБЫНА, ГЛУБИНЯ *ж.* **1.** *(простір, що знаходиться на великій відстані від поверхні до низу)* глибина: морє пєско(м) ѡградивыи рѣки и роучаи и крыници ѡ(т) глδбины зє(м)ли намъ нєвидимо спδскає(т) (1489 *Чет.* 124 зв.); а коли пєрєсталь наоучати ихь рєклъ к' симонови постоупи на глоубиноу и // завръстє мрѣжоу вашоу на уловлєна рыбь (1556-161 *ПЄ* 227-227 зв.); ѡколо по(л)ночи видєлоса жєклαро(м) и(ж) была бли(з)ко ни(х) нѣкотораа краина, которыи спусти(в)ши шну(р) з олово(м) змѣрили глубиню са(ж)нє(и) два(д)цє(т) (II пол. XVI ст. *КА* 150); тδю глδбинδ знашо(л) є(с)ми, с котόрои погра(з)нδвшїй, николи жє вєрьноутїса нє можє(т) (1599 *Виш.Кн.* 214); такжє и ры́бы в' вшєлакихь глоуби́нахь або оу мори боу́доуть (поч. XVII ст. *Проп.* 24 зв.); Вєздєсы́й яко Б҃гъ нашъ // На н҃бси, и нά зємли... въ глδбинахъ мόрскихъ, и в' мѣстєхъ бєзвω(д)ныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 30 зв.-31); Глубина. Profunditas. Gurges. Altitudo gurgitis (1650 *ЛК* 439); *Образно*: Нєдарє́мно назвάна є́сть ц҃рквъ х҃ва и кораблє́мъ, и́бо в' нємъ прєхόдим глδбиноу бδрли́вого мόра того свѣта (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50).

2. *(відстань зверху вниз від поверхні, краю чого-небудь)* глибина: колодязь затвєржєны про

глубину водъ живыхъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); Колодє(з) в замъкꙋ глꙋбини л̅ сажонъ (1552 *ОКЗ* 33 зв.).

3. *(місце, простір, які віддалені від чого-небудь або знаходяться в середині чогось)* глибина: тричѣ у бочку заденъчовали мя, нучъ и день у глубинѣ емъ бывъ (XVI ст. *НЄ* 206); О гордая горъдини, кичишъся до неба, але во глубину снійдеши до ада (к. XVI ст. *Укр.п.* 77); грѣшници з ни́ми потѡнꙋли, якѡ ѡлово …и глꙋбина ѡгнє́наѧ пожрє́ ихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 159 зв.).

4. *(один з вимірів простору)* глибина: проси́ собѣ зна́мєнїа, то єсть зна́кꙋ ѡ(т) Г̅а, в' глꙋби́нꙋ або в' высотꙋ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 40); Што́ єсть широта́, и долгота́, и глꙋбина́, и высота́ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56); *Образно*: Высота́ моу́рѡвъ ты́хъ, є́стъ ѡбѣт'ница ра́дости… и глꙋбина́ ихъ вы́ро(к) стра́шный, и прєщє́нїє геє́ны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 69).

5. *Перен. (про значущість, важливість, змістовність чого-небудь)* глибина: Г̅ь нашь правдивый х̅с, правє(д)ный б̅ъ а нєвымовнаѧ глоубина, и щирое м̅л(с)ръдїє (к. XVI ст. *УЄ* №31, 19); ѡ глꙋбинѡ́ бога́тства, и прємꙋдрости, и разꙋма Б̅жїѧ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 2 зв.); Ты́ и сꙋщєства Б̅жїѧ глꙋби́нꙋ,и прєгладаєшъ и спитꙋєш', И таковꙋю вѣдомость ма́єшъ (Чернігів, 1646 *Перло* 30);

(значний ступінь вияву або поширення чого-небудь) глибина: лю(д) нєвѣрный… нє ѡкр(с)ти́вши(с), въ глꙋбинѣ грѣхо́внѣй погибаю(т) (XVI ст. *УЄ* №29915, 11б); есть тако глубоко-лживый костел римский, иже его с той глубины ложное нихто во вѣки не возмет (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 176); Ани всю глꙋбинꙋ сла́вы своє́и показа́лъ: лє́чъ я́къ мно́гѡ змѣсти́ла мѣра з(д)рѣницъ очі́й и́хъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 124); из' глꙋбины д̅шевныѧ воздхнꙋвши съ поклонє́нїємъ до лица землѣ, мовтє набо́жнє ѡвыє слова́ со́тника (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 915).

◊ **мучимая глубина** — пекло: Душе, душе злая,… будеши терпѣти в мучимой глубинѣ (к. XVI ст. *Укр.п.* 50).

Див. ще **ГЛУБОКОСТЬ, ГЛУБОСТЬ.**

ГЛУБОКИЙ, ГЛУБОКЇЙ, ГЛУБОКЫЙ, ГЛУБОКЪ, ГЛИБОКИЙ, ГЛИБОКЇЙ, ГЛЫБОКИЙ *прикм.* **1.** *(який має велику глибину)* глибокий: бы(с) тꙋ… кладязь вєликъ глꙋбокъ (1489 *Чет.* 4); ѡзєра кꙋ(д)ворꙋ належачиє ѡзєро глꙋбокоє ѡзєро… чє(р)цко (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III-2, 19); ко(н)вє нє имаєш(ш), а колꙋ́да(з) є(ст) глꙋбокы(и) (XVI ст. *УЄ* №29519, 65); И ты оцєа́нскоє глꙋбо́коє мо́рє, Ра́дꙋйсѧ (Львів, 1631 *Волк.* 25); Хто́ бы вѣдалъ якъ зва́но Киты вѡ́дъ глꙋбо́кихъ (Київ, 1632 *Єв.* 294); А прє(д) лицє́мъ ва́шимъ бѣсѡвє засмꙋчєны. И я́ко ви́рѡвє того́ мо́рѧ глꙋбо́кїи (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.); *Образно*: пꙋстити тꙋю наꙋкꙋ, жєбы сѧ єи статє(и) нє хвита́ли, кото́рїє с потопꙋ глꙋбоки(х) во(д) грѣхо(в) ратова́ны (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 3 зв.).

2. *(який міститься або лежить на значній глибині далеко від поверхні)* глибокий: тамъ ровъ досыть глꙋбокъ (1552 *ОЖЗ* 20 зв.); узриш а(д) с пропастью глꙋбокою (п. 1596 *Виш.Кн.* 257); подо мною глꙋбокїй до́лъ пєкла горачого (поч. XVII ст. *Пчела* 6);

(який проникає на значну відстань всередину чого-небудь) глибокий: вказа(л) панъ пєтръ сємашко соснꙋ ꙋ которо(и) врꙋбъ глꙋбоки(и) с одноє стороны сосны (1546 *ОГ* 40 зв.); А та(к) во(з)ны(и)… ѡ(г)лєда(л) …вєликую рану глубокую смє(р)тє(л)ную (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

3. *(розташований далеко від якого-небудь місця)* глибокий, віддалений: ѡт того лѣса… ꙋ дрꙋгий лѣсъ, глꙋбокий Пєрєброд (Пісочне, 1541 *AS* IV, 282); прєтожъ ѡсꙋди́л' сєбє́ само́го, шесть мѣсѧцїи в' ба́гни́скꙋ скитском', кото́роє в' глꙋбо́кой пꙋщи было́, сѣдѣти на́го (Вільна, 1627 *Дух.б.* 4 зв.); пла́чючи вбѣжа́ли под' тѣнь глыбо́кой доли́ны (серед. XVII ст. *Хрон.* 9).

4. *(який досяг високого ступеня)* повний, цілковитий: была та́ѧ мило(ст) ба́рзо широ́каѧ и барзо глоубо́каѧ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 299 зв.); присмотри добре тое глубокое падение костела римского (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 179); той лꙋка́вый дꙋхъ… зъврѣжєнъ з высѡкои свѣтлости, до глꙋбѡкои тє́мности (Почаїв, 1618 *Зерц.* 26 зв.); Нє зайдєшъ в' глꙋбо́коє нѣкгды запомнѣнѧ (Київ, 1622 *Сак.В.* 48); По(д)часъ в' глꙋбо́комъ мол'ча́н'и, ти́хости и поко́ю в' ча́сꙋ д̅ша заживаєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 194); налє́жит' пристꙋпати до причащє́нїа… з' глꙋбо́кимъ смирє́нїєм' (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 914).

5. *(значний за змістом, значенням)* глибокий: Тутъ треба доброго теолога и бѣглого на поняте дивно глубокое науки того учителя (Вільна, 1595

Ун.гр. 126); Жалемъ таковаго заслѣпѣнья нѣкоторыхъ будучи порушоный, не сегаючи глубокихъ речей, бо бы немалые книги о томъ быти мусѣли,... собралемъ чельнѣйшые артыкулы вѣры (Вільна, 1608 *Гарм.* 171).

6. *(який досяг крайнього рівня)* глибокий, пізній: єслѝ бысь по многи(х) цнóта(х)..., в' глꙋбóкой стáрости таки(м) оупа(д)комъ бы(л) ѡшоу́канъ, анѣ тогды не прѝстоало быса ѡ(т)чáати (Острог, 1607 *Лѣк.* 109); знашóл'са в' глꙋбóко(и) и мастѝто(и) стáрости (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 26); Що(ж) бовѣмъ по глꙋбóкой стáрости на томъ свѣтѣ, що помóгꙋтъ дóлгіи лѣта (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 942).

7. *У знач. ім. с. р.* **глыбокоє.** Вл. н.: два копъцы надъ гостинцомъ великимъ которы(и) черєз глыбокоє до перєяславля идєть (Ковалин, 1599 *ЦНБ* ДА/П-216, 99 зв.).

8. У складі вл. н.: **долина Глубокая**: тоюж дорогою поехавши и звернувши лугомъ до долины Глубокое, в которой долине и озеро стоить (Київ, 1571 *ЗНТШ* XI, 16).

ГЛУБОКО *присл.* **1.** *(далеко всередині чогось)* глибоко: взємшє нєчистии жидовє кр(с)тъ ч(с)тныи х(с)въ и с ним жє титлы и гвоздия... схоронили в горѣ, в зємли глоубоко (1489 *Чет.* 26); каж'дыи... подобєнъ є(ст) ч҇лкови которыи домъ свои з'боудовалъ, ижє глоубоко в'копалъ и положилъ ѡсновоу на камєни (1556-1561 *ПЄ* 238 зв.); вы акъ летáючиє птѝцы, глꙋбóко плавáючиє рыбы (Острог, 1587 *См.Кл.* 1); ѡ слѣпото шалéнаа, и нєвѣрного ср(д)ца котóрїє та(к) глꙋбóко в болотно(и) зє(м)ли лєжа(т), и(ж) и(м) ничóго не смакꙋє(т), єдно тїє рѣчи тє(м)ныє тєлєсныє (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 24); вся студенъ запре(т)ся в мори, и в зе(м)лѣ глꙋбоко (серед. XVII ст. *Луц.* 543).

2. Сильно, міцно, повністю, цілком: яко вмѣсто праведливого есть тако глубоко-лживый костел римский (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 176); костел римский правдивым показати хощет, але глубоко и тое лжет (Там же, 185); кáмєнь... мáлю... ма нє привалилъ..., ґды по(д) нѝмъ глꙋбóко спáлємъ (Київ, 1627 *Тр.* 557).

3. *(далеко вглиб чогось)* глибоко: повєди(л) и(ж) то є(г) з ру(ч)ницы пострєлєно тою(ж) кулєю которою и п҇на єго и дла то(г) дє(и) жє са кула змо(г)ла глубоко в мєнє нє пошла (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); Стєфанъ нєгрєбєцки(и)... протєстова(л)сє ѡ то(м) и(ж)... татаровє... нава(л)ностю вєликою загоны ба(р)зо глꙋбоко и широко роспꙋ(о)-т҇и(в)ши... мєстєчъка и сєла звоєвали (Кременець, 1618 *ЛНБ* 103, 55/Іе, 256,28); Лицé єгó (ѡ смꙋткꙋ) бєзчéстно ѡплвáно,... На ґлавѣ прѝкрїй Вѣнéцъ с тéрна оуплєтéный, Глꙋбóко до самóго мóзгꙋ притиснéный (Львів, 1631 *Волк.* 13); у которого [хлопа]... ранъ две вверху головы шкодливе и глубоко тяты(х) (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 352).

4. Пізно: Кгды́ хотáжъ южъ в глꙋбóко шєдивыи лѣта, Родител' их' пожєкгнáлъ марност' тогó свѣта (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6).

5. *(проникаючи в суть речі)* глибоко, досконало: хтó з' нáсъ,... мыслїю, тáкъ далéкѡ, тáкъ глꙋбóкѡ,... зайтѝ,... и взыйтѝ мóглъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 2 зв.); wysoko Umom litaiesz, mudrosti znaiesz szeroko, hłuboko (1648 *П. про Пот.* 200); люде входятъ в блꙋдъ, ґди глꙋбоко речъ слышатъ а не добре розꙋмѣютъ (серед. XVII ст. *Луц.* 524).

6. *У знач. присудк. слова.* Глибоко: справє(д)лѝвыи ѡ(т) оутѣшѝтєла и потѣхъ заживáютъ, а грѣшныи з' бѣсы мꙋча(т)са: справє(д)лѝвыи высóко, а грѣшнїи глꙋбóко (Львів, 1642 *Час.Слово* 273).

Див. ще **ГЛУБОЧЕ.**

ГЛУБОКОСТЬ *ж.* **1.** Те саме, що **глубина** у 1 знач.: жа(д)ного нѣма(ш) кꙋпцá абы дла є(д)нóго рáзꙋ потопéнья и страчє(н)а товарꙋ, мѣ(л) пєрєстати плáвати, алє зновꙋ прє(з) мóрє и валы́, и шѝрóкїє глꙋбóкости // жєкглює(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 96-97); Пр(о)ркъ іѡна... встоупилъ в мóрє, або поу́сти(л)са на нєбє(з)пéчныє мóрскїє глоубóкости (поч. XVII ст. *Проп.р.* 109 зв.); якъ оу́дища помáлєн'кꙋ вытагáєтъ з глꙋбóкости рыбꙋ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 331); Глꙋбинá: Глꙋбóкость (1627 *ЛБ* 25); гды́ тáкъ мóрє закипѣло ѡ(т) грáдꙋ... всѣхъ в' глꙋбóкости мóрской затопѝло (Київ, 1627 *Тр.* 668); Слáва и хвáла Б҇гꙋ на высóкости, ...и Въ мóрской стрáнной глꙋбóкости (Чернігів, 1646 *Перло* 27); *Образно*: а éсли бы ктó впосро(д)кꙋ оуста(л), п҇оствившиса анкіры тоє ст҇оє вы́пасти моу́си(т) зáразъ, и оутоноу́ти на глꙋбóкость злóстєй пришéдши (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); *У порівн.*: тая [церковъ]

бовѣмъ, яко глубокость морская, геретыковъ пожерла (бл. 1626 *Кир.Н.* 26).

2. Те саме, що **глубина** у 2 знач.: сѣяй... сѣмєно ...и скоро в'зышло прото ижь нє имали глоубокости зємлѧ (1556-1561 *ПЄ* 60); трꙋба в'збоуди(т) плємѧ в'ши(т)ко... глꙋбоко(ст) землѣ ѡтворитъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.*80); тамъ сѧ снъ держачи оца и жона мꙋжа на глꙋбокость всѣ падали (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.).

3. Те саме, що **глубина** у 4 знач.: нѣкды з' глоубокости грѣховной нє выйдєшъ, єсли бы тѧ бъ са(м) роукою своєю проудкою нє вытѧ(г) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 178).

4. Те саме, що **глубина** у 5 знач.: комꙋ того потрєб бꙋдєт вѣдати, иж вбачивши глꙋбокост вѣры ...кнѧзѧ... Ѡстрозского... пожаловали єсмо... имѣнємъ въ Києвскомъ повѣтє (Городно, 1507 *AS* III, 49); гды оу глꙋбокости писма плаваль, жона єдна нє могла єго казанѧ... вырозꙋмѣти (XVI ст. *УЄ* №29519, 277 зв.); Тымъ словомъ, и глꙋбокостю сꙋдовъ твоих' Хє, оулѣчишъ и оноє, вєликогѡ Василїа, мовачогѡ (Київ, 1627 *Тр.* 40); в' глꙋбокости сєрдєцъ пишѣтє то всє, нѣчого мимо сєбє нє пꙋскаючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 581).

Див. ще **ГЛУБОСТЬ.**

ГЛУБОКОУМЕНЪ *прикм.* Дуже розумний: Тєрєнтїй: Глꙋбокоꙋмє(н) (1627 *ЛБ* 236).

ГЛУБОКЪ *див.* **ГЛУБОКИЙ.**

ГЛУБОКЫЙ *див.* **ГЛУБОКИЙ.**

ГЛУБОСТЬ *ж.* **1.** Те саме, що **глубина** у 1 знач.: Рꙋка твоѧ всємогꙋщаѧ цр(с)твꙋєть... // И въ морскихъ бє(з)днахъ глꙋбости, въ всєи нєѡграничоной широкости (Чернігів, 1646 *Перло* 31-31 зв.).

2. Те саме, що **глубина** у 5 знач.: ѡ(т) ѡного ланцꙋха надѣи и оу(р)вавшисѧ, потоноути, в глꙋбости грѣховъ моусимо (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); Намъ зась ѡ(д)крылъ Бгъ прє(з) Дха своєго. Дхъ абовѣмъ всє выбадываєтъ, навєтъ и глꙋбости Бжїи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 316).

Див. ще **ГЛУБОКОСТЬ.**

ГЛУБОЧЕ *присл.* Те саме, що **глубоко** у 5 знач.: горє творѧщи(м) совѣ(т) глꙋбочє (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 215).

ГЛУБШИЙ, ГЛУБЪШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** *(який має більшу глибину)* глибший: А такъ потрєбꙋєть замочокъ тотъ пєрєкопꙋ глꙋбъшєго (1552 *ОЧорн.З.* 54 зв.).

2. *Перен. (значніший за ступенем вияву)* глибший: повѣдаєтъ жє ты сна и дха стго мимоходо(м) вкоро(т)цє впомѧноулъ, алє до ѡ(т)ца пришє(д)ши глоубшꙋю нѣѧкꙋю и вышшꙋю бгословїю прида(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 142); А иногды самаѧ таѧ свѣтлость свѣтѧчи в' ср(д)ци, ѡ(д)творѧєтъ внутр'нѣйшꙋю и глꙋбшꙋю скрытꙋю свѣтлость (Вільна, 1627 *Дух.б.* 74).

Пор. **ГЛУБОКИЙ.**

ГЛУБЫНА *див.* **ГЛУБИНА.**

ГЛУБѢЙ *див.* **ГЛУБЕЙ.**

ГЛУЗЪ *ч.* Глуз, глум. Вл. н.: Кононъ Глу(з) (1649 *РЗВ* 407).

ГЛУМИТИ *дієсл. недок.* (кого, що) *(висміювати)* глумитися (з кого, з чого, над ким, над чим): а ты, Скарго,... глумиш и до конца поругаеш,... простоту любящих сынов евангельских... шкалюеш (1608-1609 *Виш.Зач.* 221); в' тотъ часъ... вынсѧчїисѧ, и глꙋмачїи, и бє(з) фрасꙋнковъ живꙋчїи... // дꙋхом бꙋрливым зотрєни бꙋдꙋтъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 270-270 зв.).

ГЛУМИТИСЯ, ГЛУМИТИСА, ГЛУМИТИСЬ *дієсл. недок.* (кому і без додатка) *(висміювати, насміхатися)* глумитися (з кого, над ким): боу вгодья нє дѣлає(ш) но глꙋмишьсѧ порожними бєсѣдами (1489 *Чет.* 370 зв.); глꙋ(м)лю(с), прохожꙋюсѧ, прои(ж)джаю(с), подра(ж)нѧю(с), и цвичꙋсѧ (1596 *ЛЗ* 41); казалъ Христосъ ученикумъ своимъ, якъ ся ему приходитъ дѣло у // Ерусалимѣ, якъ тамъ преданъ (*в ориг.* продань. — *Прим. вид.*) будетъ... книжникумъ..., але перше данъ будетъ поганумъ, и глумити муть ся надъ нимъ, и потумъ убютъ его (XVI ст. *НЄ* 38); Златоꙋ(ст)... ѡ лжєоучитєлєх пишєтъ тыми словы ...что глютъ тѧжкосє(р)дїи, ижє ищꙋщє л'жа, нѣсть глютъ зло єжє глꙋмитисѧ, что зло творѧтъ гꙋсли (Київ, 1621 *Коп.Пал.(Лв.)* 29); Прч(с)тый бо Вл(д)ка повсюдꙋ заповѣдаєтъ, всѧко нє мстити сѧ и нє глꙋмити сѧ хр(с)тїаноѡ(м) (Там же).

ГЛУМЛЕНИЄ, ГЛУМЛЕНІЄ *с.* (*цсл.* глоумлєниє) те саме, що **глумъ**: всѣко слово гнило да нє

исходи(т). и(з) ȣсть ваши(х) и прєбываѧ(и) в сѡ̈єсловии(х) и глумлєнии(х) блудни(к) єсть дш҃єю и тѣло(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); ȣкори́зна: хȣ̀лá, хȣлéнїє, винá, найграва(н)є, глȣмлéнїє (1627 *ЛБ* 138).

ГЛУМЪ *ч. (насміхання)* глум: глȣ(м), подра(ж)нє(н)є (1596 *ЛЗ* 41); Исъ сего евангелія видиме, кулкую муць дявулъ имаетъ надъ чл҃вкомъ и кулкый глумъ избиваетъ (XVI ст. *НЄ* 34); Hlum: zart: cwiczenie (Жовква, 1641 *Dict.* 57); deridiculum, пос(ъ)мѣянїє, по(с)мѣхъ, глу(м) (1642 *ЛС* 159).

Див. ще **ГЛУМЛЕНИЄ.**

ГЛУПЕ *присл.(стп.* głupie) нерозумно, глупо, по-дурному: Єв(г)листа выписоує ѡ шафари, которыи глоупє оутрачоваль а вєл'ми ѡпатрънє собѣ починаль (1556-1561 *ПЄ* 291); я́ко ты простáцко и глȣпє твєрди́шъ: я́кобы знáємости ѡ Ѡц҃и єщє нє мѣли, доскон́алє и́ныи оучєницы (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 294); а єсли́жє глȣпє, и крóмъ дишкрéции нєпорѧ́днє до стóлȣ крóлєви слȣжи́ти почнéтъ, нєбє(з)пєчéн'ствȣ и смéрти подлѧ́жєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 128); Щаплéнїє: Нєры́хло чинє(н)є чого, и глȣпє и гнюснѡ (1627 *ЛБ* 158); Знáижє якѡ ѡ́гнь тєбѣ слȣжит', загрѣваєт(т), просвѣщáєтъ; а єсли бєзмѣрнє глȣпє бȣдєш' заживáти, тогдá тєбѣ принєсé шкóдȣ, и смéрть (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.).

ГЛУПЕНЬ *ч.* Те саме, що **глупецъ**: чл҃вкъ занȣрившисѧ в' вдѧ́чности и Бг҃омы́слности ѡ́ной, самъ до сєбє нє прихóдитъ, áлє я́кобы якы́м' глȣпнє(м) и юроди́вымъ свѣтȣ томȣ ставáєтъсѧ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 74).

ГЛУПЕЦЪ *ч.* Дурень, дурний, глупий: Рєк'ль ємоу бг҃ъ бєзоум'чє або глоуп'чє тои то ночи дш҃оу твою вытѧгнȣ(т) ѡ(т) тєбє (1556-1561 *ПЄ* 274 зв.); глоу́пчє, повѣ(ж) ми свóй конéцъ, и тог(д)ы ѡ дѣтєх' мóцнє постановлѧ́й (Острог, 1607 *Лѣк.* 129); Глоу́пєцъ смѣючисѧ, на Б҃а поривáти: И на дѧбéльскуй плохóй рáдѣ полагáти (Львів, 1616 *Бер.В.* 93); Алє рєчéтъ Аріáнинъ: ...ѡ глȣпчє, и Дх҃а Б҃а в' собѣ нє мáючїй, єрєти́чє (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 28); Нєблагоразȣ́мны(й). Нєразȣ́мный, бєзрозȣ́мны(и), глȣ́пєц', нєцнóт(а) (1627 *ЛБ* 72); И хтóбы рєклъ, глȣпчє, ви́нєн' бȣдєтъ до гєéнны огни́стоѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 946).

ГЛУПЇ *див.* **ГЛУПЫЙ.**

ГЛУПЇЙ *див.* **ГЛУПЫЙ.**

ГЛУПО *присл.* Те саме, що **глупе**: коли бы еси был рекл, иж глупо то костел латынский учинил, иж... таких людей святых... во вѣре гмырати... дерзнул (1608-1609 *Виш.Зач.* 223).

ГЛУПОВАТЪ *прикм.* Глупуватий, дурнуватий: Нєистóвъ: шалéный, або нєȣставíчєнъ, глȣповáтъ (1627 *ЛБ* 74).

ГЛУПОСТЬ *ж. (відсутність розуму)* глупота: бєзȣ́мїє, глȣпость (1596 *ЛЗ* 25); избавитє(л) нашь... даючи намь на прикла(д)... жєбы(х)мо и мы оухожали напастїй злы(х) жєбы(х)мо мали внѣ оупасти явнє албо за глоупость свою (к. XVI ст. *УЄ* №31, 139); ѡ слѣпыє люди! всѣ зо мною ѡплáчтє лю(д)скоую глоу́пость (поч. XVII ст. *Проп.р.* 184 зв.); Тот бовѣм нас тое глупости научил (1608-1609 *Виш.Зач.* 205); Щáвство: ...грȣбѣѧ́нство, нєȣмѣєтность, глȣпость, пыха, взгáрда, горджѣньє (1627 *ЛБ* 158); Жа(л)ся божє и(х) глȣпства и м(д)рыхъ мȣдрости Жє нє умѣли розȣмомъ спокрыты и(х) глȣпо(с)ти (1636 *Лям. о пр.* 4).

Див. ще **ГЛУПСТВО.**

ГЛУПСКИЙ *прикм. у знач. ім.* Дурень, дурний, глупий: а другий отрок, взлюбив домовую лежню,... глупских сбор, игрцев корчмолюбных и другов смѣховальцев (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 243).

Див. ще **ГЛУПЫЙ.**

ГЛУПСТВО, ГЛУПЪСТВО, ҐЛУПСТВО, КГЛУПСТВО *с.* (*стп.* głupstwo) **1.** *(розумова відсталість)* глупота, дурість: И(ж) кгды бы нáсвѧ́тши(и) пáпєжъ яко на(и)вы(ш)шый намѣсни(к) бж҃їй... та(к) мд҃рє а потȣжнє в ча(с) томȣ нє забєжи(л), тéды за нєбачє(н)ємъ и глȣпствомъ посполи́того людȣ вошло бы бы́ло бж҃є нарожє(н)є оу веснȣ, а вє(л)ка ноцъ в лѣто (Острог, 1587 *См.Кл.* 13 зв.); то(т) зна(к) х(с)въ, тєпéръ єдины з' глȣ(п)ства и ȣпóрȣ, згóр'ди(в)ши поки́нȣли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 80); О, незмерное глупство ваше! же ся обачити не можете, и неподобную речъ быти розумеете! (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1093); И такъ то много зашкодило панству рускому вельми, же не могли школъ и наукъ посполитых разширяти и оных не фундовано, бо коли бы были науку мѣли, тогди бы за невѣдомостю и глупством своимъ не пришли до таковоѣ погибели (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); Стары́хъ гóрдост' погáнѡвъ вєсь свѣ(т) наполни́ла, Скóрѡ тóл'ко и(х) глȣпство

мѹдро(ст) заслонила (Київ, 1632 *Єв.* 294); Встыдъ ми глѹпства моєго (*Уж.* 1645, 79 зв.).

2. *(нерозумний вчинок, задум, поведінка, вчення)* глупство, дурість: Кгды(ж) ка́жды(и) з ни́хъ можнє(и)шимь, мѹдрєйшимъ, и за(ц)нє(и)шимъ єди(н) на дрѹгого хо́четъ быти на свѣтє. Которѹю таковѹю мдрсть павєлъ ап(с)лъ глу(п)ствомъ имєнѹєтъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 12); За(с) ѡборочаючиса к тебѣ роугатєлєви иночєскаго чи́нѹ, и чѹдѹюса томѹ твоємѹ нєзно(с)номѹ ѡсѣдла(н)ю, ты(м) та(ж)ки(м) и брємєноносны(м) сѣдло(м) кглѹ(п)ства; чє(м) са ты смѣє(ш) зъ інока (п.1596 *Виш.Кн.* 245); А прє(д)са до таково́го глоу́пъства пришли́смо мы, же ѡ ѡ́нныхъ стара(н)є вєли́коє ма́ємо (Острог, 1607 *Лѣк.* 68); Мо́ви(т) бѹвѣмъ Ап(с)лъ, Ижъ сло́во крє́стноє погиба́ючи(м) глѹпство єстъ, спаса́ющи(м) жє са на́мъ си́ла Бжіа єстъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 62); а дѹша́ грѣшнаа зри́тъ прє(д) собо́ю: мно́жєствѡ грѣхо́въ своих́ъ... ѡ горды́ню и повагѹ царєй зє́мныхъ нє (д)ба́ютъ, чє́сть стителскѹю прєзыра́ютъ, и фѣлозо́фѣю за глуп(с)тво: въмѣна́ютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 152); ѡбли́чьє єгѡ примѹ, абы ва́мъ глѹпство нє было почита́но (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.).

Див. ще **ГЛУПОСТЬ.**

ГЛУПШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** Дурніший: глоупство наше же смы соу(т) внѣ в той мѣрѣ глѹпши(ми) // нѣ(ж)ли ѡныє птицѣ (к. XVI ст. *УЄ* №31, 114 зв.-115); чи́мъ бо(л)шъ наѹчи(т)са, тымъ глѹпъши(м) сєбє быти мѣни́тъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 174); Припомина́є(т) гь... и(ж) єсмо соу(т) въ то́й мѣрѣ глоу́пъшіи нѣ(ж)ли тыи пътицѣ (1645 *УЄ* №32, 81).

2. *У знач. ім с. р.* **глупшоє** — *(те, що позбавлене розумного змісту)* дурніше: а́лє што єщє глѹпшого, и та́жшого, и до́лгость живота собѣ ѡбѣцѹєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 656).

Пор. **ГЛУПЫЙ.**

ГЛУПЪ *див.* **ГЛУПЫЙ.**

ГЛУПЫЙ, ГЛУПЇЙ, ГЛУПІ, ГЛУПЪ, ҐЛУПЫЙ, КГЛУПЫЙ *прикм.* **1.** Нерозумний, дурний, глупий: лицємѣрьничє ѡ глоупыи члчє выими вперє(д) бєрьвьно зь ока твоєго и тогды боудєшь видѣти (1556-1561 *ПЄ* 237 зв.); кто є́стъ глѹпы(м) нєха(и) са скло́ни(т) до мє́нє (Вільна, 1596 *З.Каз.* 105); И за(с) єсли са кто мнимає(т) быти м(д)ръ въ вѣцѣ сє(м) нєха(и) са оучини(т) кглѹпы(м), яко ничого нє зна́ючи(м) (п. 1596 *Виш.Кн.* 236); не бесѣдуй слова глупыи и порожныи (XVI ст. *НЄ* 19); Рєчє ємѹ Смєть (sic! — *Прим. вид.*) ѡ глѹпї Чловєчє чємѹж са високо виносишъ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); Мы же будем пред очима их, по // Евангелию прости, глупы и незлобивы (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 162-163); А оны тежъ попов глупых и неученых ставят, быле грошѣ брали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Глоу́пы(и) и нєрозѹмны(и) є(ст) книжни(к) бє(з) цнѹ́ты и мѣ(ч) го́лый но́ситъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 211 зв.); И глѹпыми ста́нмо обо́и заглада́ючи въ та́ємницы Бжїи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 268); Бєзѹмєнъ: Дѹрєнъ, глѹпъ (1627 *ЛБ* 6); глѹпою пра́цєю псѹєшса ты, и вє(с) людъ тво́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 95 зв.).

2. *У знач. ім.* Дурень, дурний, глупий: Соломо(н)... боро́начи цркви... пишє(т) до глѹпы(х), кото́ріи... з до́брого... пора(д)кѹ насмѣва́ю(т)са и въ розъмайтыє оупада́ю(т) блѹ́ды (Вільна, 1596 *З.Каз.* 105 зв.); єсли кто мєжи вами види(т)са мѹ(д)рый быти... то нєхай бѹ́дє(т) разѹмный за глоупого, абовѣ(м) хитро(ст) свѣта того шалѣньство єсть (Височани, 1635 *УЄ* №62, 57 зв.).

Див. ще **ГЛУПСКИЙ.**

ГЛУПѢТИ *дієсл. недок.* Дуріти: бєзѹ(м)ствѹю, дѹрѣю, глѹпѣю (1596 *ЛЗ* 25); Бєзѹмствѹю: Дѹрѣю, глѹпѣю (1627 *ЛБ* 6).

ГЛУХИЙ, ГЛУХЇЙ, ГЛУХЫЙ, ГЛУХЪ, ГЛУХЫ *прикм.* **1.** *(який нічого не чує або недочуває)* глухий: ваши бози идоли соут нєчювьствєни, глоухи и нѣми (1489 *Чет.* 60 зв.); якъ бы(м) глоу́хый, нє слыша́лє(м), и я́къбы нѣмы́й, нѣ ма́ючи въ оустѣ(х) свои(х) ѡ(т)по́рѹ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 93 зв.); Либо утаилося то от тебѣ, Скарго, или не имѣеш вѣдомости о том или как повод доброволнѣ, аки аспид глухий, затыкает уши (1608-1609 *Виш.Зач.* 218); Албо єщє и на то затыка́ютъ оу́ха на кшта́лтъ а́спида глѹхо́го, и нє прїймѹютъ напомина́на (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 225); surdus глухы (І пол. XVII ст. *Сем.* 167); inauditus, глухи(й) (1642 *ЛС* 229); въ кото́рыхъ [книгахъ] самымъ сщєнникомъ наѹка [подає́тса], я́кса ма́ютъ справова́ти въ дѣйствїи ѡ́коло Бжєствє́нныхъ Та́инъ, ... якъ глѹхїи Аспиды оу́ши свои́ затика́ютъ, а язы́къ на злосло́віє изъѡщраютъ, и́мжє сѹди(т) Гдь (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6); Глухъ. Surdaster (1650 *ЛК* 439);

узнач. ім. глухий: ты... глоухи(м) слоухъ даєши (1489 *Чет.* 260 зв.); слѣпіи прозираю(т)... прокаженіи очищаю(т)ся и глоухыи слыша(т) (1556-1561 *ПЄ* 52 зв.); Пуйди на путь, и глухыхъ и бѣдныхъ посилуй ся, ажъ наповнитъ ся хыжа моя (XVI ст. *НЄ* 168); Исцѣлѣє(т) хс расла́бленны(х)... хро́мы(х), нѣмы(х), глоу́хи(х) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 21); Зъ глѹхи(м) што мовити, а(лъ)бо с каменемъ сварити(с) трѹ(д)но (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267); Нє бѹдєшъ злорѣчилъ глѹхо́мѹ, ани перед слѣпымъ нє бѹдєшъ кла́лъ зава́ды (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.).

2. *Перен.* Нечуйний, байдужий, глухий: пьяно(г) глѹха дш̃а пьяньствомъ (1489 *Чет.* 340); іс̃... рєклъ ємѹ, духу нѣмый і глоу́хій, я тобѣ повєлєваю, абы єсі вышол из нєго (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 60); яко мови(в) хс дш̃є нѣмый // и глоухій я тобѣ заказоую абы(с) изышо(л) ω(т) нєго (к. XVI ст. *УЄ* №31, 152); Алє и Римла́нє на то глѹхи сѹ(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 221); а оумира́єтъ собѣ, то єсть, тѣлѹ и свѣтѹ, ста́вшися ємѹ слѣпымъ, глѹхимъ, нѣмы́мъ,... и про(ч) (Вільна, 1620 *См.Каз.* 11 зв.); дш̃є нѣмы́й и глѹхій я тобѣ роска́зѹю выйди зъ нєгω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 145).

3. Віддалений, відлюдний, глухий: кгдыж он былъ опатрным, ничого на Волыню не държалъ, але у глухом Полѣсю, у Пинщинѣ учинивши собѣ сѣдалище, там ся зовсѣмъ упровадилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); Пи́шє(т) плѣнѣоушъ... ω єлєна(х) ґды мо́рє я́коє пєрєбристи ма́ютъ жєбы на вы́сты глѹхыє пришли, того фо́ртєлю оужива́ю(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 29).

4. *Перен. (дуже зарослий, непрохідний)* глухий: Давно то на(м) хс ωповидѣ(л) и(ж) тоу нѣ для чого и́ного нє пришо(л) єдно для ωвєць поги́бши(х) которіи тѹлаю(т) // єщє и нн̃ѣ оу то(м) глѹхо(м) а тє(м)номь лѣсѣ свѣта того (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 46-46 зв.).

5. *Перен. (прихований, неголосний)* тихий, стриманий: Мы церкви ориенталное Кгрецкое сынове..., такъ духовного, яко и свецкого стану люде,... хоть за барзо глухимъ обвещанемъ, тутъ до Берестя Литовского // зъехали (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 519-520).

6. *Узнач. ім. ч.* Глухий. Вл. н.: єрєми(и) глѹхи(и) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Иванъ Глу(х) (1649 *РЗВ* 161); грыцько глѹхы(и) (Там же, 423).

◇ **глуха кропива** *див.* **КРОПИВА.**

ГЛУХО, ҐЛУХО, КГЛУХО *присл. (без повідомлення)* приховано, потаємно, таємно: а такъ то розѹмєю жє вм̃ для того нє ω(т)писовали чого ба(р)зо жалую жє такъ кглухо сына своєго з любина ω(з)му (Верба, 1607 *ЛЄБ* 400);

тихо, глухо: surde, глухо (1642 *ЛС* 390).

ГЛУХОСТЬ *ж.* Те саме, що **глухота**: хс сн̃ь бж̃іи... оуз(д)оровлялъ нємочи ро(з)маитыи, слѣпоты, глоухости, хромыи... лю(ди) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 30 зв.).

ГЛУХОТА *ж. (брак, втрата слуху)* глухота: Сто лѣтъ и бо́лшъ въ Слѣпотѣ, въ Глѹхотѣ дрѹгіи... та́гнѹтъ лѣта зліи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 10); ω(д) слѣпоты, глѹхоты, ω(т) смє(р)ти, нєвѣрства и нєвѣдомости и нєро(з)сѹдкѹ, до цно́тъ мѹдрости и чи́стости ср(д)ца привєдє́тъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 46); и прока́зы, и глѹхоты пра́вє на(д) прирожє(н)є полѣчи́ла (Київ, 1631 *Син.Тр.* 816); На ωста́то(к)... заборонє́ноє єсть сщ̃єнство ты(м) кото́рыє... на тѣлє шкара(д)ныє а́бо оуло́мныє сѹть: яки(и) єсть напри́кла(д) глѹхота́, слѣпота́, и и́ныє ты(м) подо́бныє (Львів, 1645 *О тайн.* 144); Глухота́. Surditas (1650 *ЛК* 439).

Див. ще **ГЛУХОСТЬ.**

ГЛУХЪ *див.* **ГЛУХИЙ.**

ГЛУХЫ *див.* **ГЛУХИЙ.**

ГЛУХЫЙ *див.* **ГЛУХИЙ.**

ГЛУШЕЦЪ *ч. (птах з родини тетеревових; глухий тетерев)* глухар, *діал.* глушець: Глушецъ птица. Tetrao: onis (1650 *ЛК* 439).

ГЛУШИТИ *дієсл. недок. (оглушувати, приголомшувати)* глушити: obtundo, is, то(л)ку, шуплю, бію, глушу (1642 *ЛС* 287); Глушу. Exurdo. Surdum reddo (1650 *ЛК* 439).

ГЛУШКО *ч.* Глушко, глушман. Вл. н.: а(н)дрє(и) глѹшко (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); Матѣ(и) Глушко (1649 *РЗВ* 156 зв.).

ГЛУШѢТИ *дієсл. недок. (ставати глухим)* глухнути: Глушѣю. Surdus fio (1650 *ЛК* 439).

ГЛЫБОКИЙ *див.* **ГЛУБОКИЙ.**

ГЛЫТАТИ *див.* **ГЛОТАТИ.**

ГЛѢНЕВАТЫЙ *прикм. (який має у своєму складі домішок глини)* глинкуватий: ampelitis, земля глѣневатая (1642 *ЛС* 81).

ГЛѢНЬ *ч.* (*цсл.* глѣнъ) сік: Глѣнь. Succus. Liguor (1650 *ЛК* 439); Глѣнь винный. Faecula (Там же); Глѣнь дрєвяный. Succus arboris (Там же); Глѣнь мєдовый. Melligo. Melligen (us) [succus] (Там же).

ГЛЯДАТИ, ГЛАДАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* гладати) (кого, чого) шукати (кого, що): душа моя расплылася есть, коли мовилъ къ мнѣ милыи мои, глядала есми, а не нашла есми его (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53); южь третєє лѣто як // прихожоу а гладаю плода на том то дрєвѣ смоков'нич'но(м) а нє найдоую (1556-1561 *ПЄ* 279 зв.-280); пошо(л) на поу́сто мѣсто, а наро́довє гла́дали єго (XVI ст. *УЄ Літк.* 14); оубозїи... оу смѣта(х) гла́дали штобы или (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 83 зв.);

(прагнути чогось) шукати: А колі нєчстый дух выйдє ис чл҃ка, проходит сквози мѣста бєзводная, глядаючі оупокою, и нє найдуєт (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 71).

Див. ще **ГЛЯДѢТИ.**

ГЛЯДЕНЯ *див.* **ГЛАДѢНЬЄ.**

ГЛЯДЫВАНЪ *дієприкм.* Оглянутий, обстежений: a my wam mestco ustawuiem, na kotoroie maiete wsi z zemli wołynskoie iechati..., hde y pered tym zemia wołynskaia hladywana bywała (Краків, 1539 *ŻD* VI, 152).

ГЛЯДѢТИ, ГЛЕДѢТИ, ГЛАДѢТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* гладѣти) **1.** (на кого, на що) Дивитися: оучителю вѣмы ижє... нє гладишь на лица чл҃комь повѣжь на(м) ш'то са тобѣ види(т) (1556-1561 *ПЄ* 95); ѡ госпожє моа Смерти, тожъ єси мѣнѣ страшнаа барзо твои грозни(и), глядячи на тебє (XVI ст. *Сл. о см.* 335); на́йбо(л)шє живопи́сцо(в), а́бо маларо(в), кгды́ на єдноу́ пєр'со́нѹ и ѡсо́боу гладачи малю́ю(т) всѣ о́бразы собѣ подо́бни бывá ю(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 201); Бо и малáр' гладачи́ на тва́ръ кроле́вскѹю, малюєтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 283);

перен. (звертатися думками до чого-небудь) дивитися: А єсли нє вѣри(ш) моємѹ речєнїю, гладачи напєрє(д) // ѡбозри(ш)са наза(д) в' нєдавно прошлы(х) часѣ(х) штоса стало; и вѣрѹй (п. 1596 *Виш.Кн.* 241 зв.-242);

перен. (мати відчуття чого-небудь) почуватися: вєсєли́са юно́шє в мо́лодости своє́й... и про(ч) ѡ(т)вєди проны(р)ство ѡ(т) тѣла своє́го... по́ки нє за(т)ми́(т)са сл҃нцє... и всє помє́р'кнє(т), и бѹ́дѹ(т) гладѣти якъ в дѹ́пли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 74 зв.).

2. (кого, що) Пильнувати, доглядати, глядіти: маєт Лайшич в моцы и в порѹ́чєню своємъ дєржати и того гладѣти, абы пилност вєликаа ѡколо борѹ была (1567 *AS* III, 120); тогды бѹ́дємо што хотѣти чини́ти, коли на(с) нє бѹдє(т) нѣхто гладѣти (п. 1596 *Виш.Кн.* 253 зв.); томѹ кото́рый блоу́дѹ оустєрє́чиса хо́чєть, гладѣти, і якъ дх҃ѡвны(х) слѹ́хати трє́ба (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 66); И єсли то на нємъ прєзыскали — нєха(и) жє єго глєдать зъ єго вла(с)ноє маєтьности, вшакъ єсть щого (Київщина, 1600 *ККПС* 137);

(що) *(батьківщину)* захищати: волáлєсь лє́пѣй нєгорáчи(м) зостáти, ни(ж)бы́сь на горáщѹю вноу́трьной вáлкы пло́мєнємъ ѡ(т)чи́зноу мѣлъ гладѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 2 зв.).

3. (на що) Брати до уваги (що), звертати увагу (на що): А и́жъ ѡ(т)тола до розмайты(х) примо́во(к)... по́хопъ бє́рє(т), абы са єго с той инохо́ды зрази́ти могло́, ижє бы хто на ты́є єго го́рдыє кри́ки гладачи, оулови́тиса ємѹ нє да́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 52 зв.); Товаришу моєму и мнѣ страху нє задавай! Бо ми ся и знаку єго нє боимо И на божєство єго нє глядимо (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23); братия обачили заятрєня вєликоє ѡ(т)ца иѡсифа... зє(з)волили ѡного яко... свово(л)ника... судити, за що ся ѡ(т)цъ иѡсифъ ба(р)зо ѹнялъ (!) нє глядячи на справє(д)ливую, алє взираючи на покрєвно(ст) сє(с)трє(н)ца злонравнаго (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

4. (що) Шукати: Вѣмъ діаволє, я(к) ты всє тоє рєчє(н)ноє даси, єсли́ са тобѣ покло́ню, алє по(и)дѹ искати, и в' зє(р)цалѣ оучєнїя хв҃а, гладѣти (1599-1600 *Виш.Кн.* 208); южъ єго во Львовѣ нє застали и глядѣли єго листовъ по всѣхъ костєлах рымскихъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 12).

5. *(у формі 2 ос. наказ. сп. виражає застереження або погрозу)* дивись, гляди: штѹкѹ Аксамитѹ чорного хєнтнє ѹчиню гляди єсли добра є(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 53); ты гляди абысь нє тратилъ бєзпотрєбнє што вправдѣ нєпристойно єсть (Там жє, 64 зв.).

Див. ще **ГЛЯДАТИ.**

ГЛЯНУТИ, ГЛАНУТИ *дієсл. док.* **1.** (на кого, в що і без додатка) *(спрямувати погляд)* глянути (на що): И мы гланꙋвши в листы господарскии,… кназа Василa… в том знашли есмо правого (Шайно, 1538 *AS* IV, 176); И пóто(м) обéр'нꙋв'ши(с) хс глáнꙋ(в) на пєтра (к. XVI ст. *УЄ* №77, 26 зв.); On hlianuł iak zwir (1648 *П. про пор.* 201).

2. *(у формі 2 ос. наказ. сп. виражає звертання)* глянь, гляньте: Глянь, што (другий) броитъ якись владыка вашъ дикий, (неслыханый,) Дорогобужъский въ епаръхии митрополитовой (Вільна, 1599 *Ант.* 861); Гляньтежъ вы, Росіяне, естли то правда, што вы повѣдаете, ижъ церымоніи Вашы ближшые суть церымоней евангелицкихъ, анижли Рымскихъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 200); ѡбє(р)ниса кꙋ горѣ ѡбє(р)ниса на дꙋ(л) глан' звнꙋтръ гла(н) вєвнꙋтръ, а в ты(х) всѣ(х) крє(ст) на(и)дєшъ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 5 зв.); Hlian, obernisia, stan, zadiwisia, szczo sia diiet z nami (1648 *П. про Пот.* 201).

ГЛАДАТИ *див.* **ГЛЯДАТИ.**

ГЛАДАЮЩІЙ *дієприкм. у знач. ім.* Той, хто шукає: всакыи кто жь просить, бєрєть а гладающіи на(и)доуєть и томоу которыи тлъчєть, боудє(т) ѡ(т)ворєно (1556-1561 *ПЄ* 39).

ГЛАДѢНЬЄ, ГЛАДЖѢНЬЄ, ГЛЯДЕНЯ *с.* **1.** *(скерування погляду на когось)* глядіння: который [фока] всѣ тыє помордованы(х) троупы на однои коупѣ покласти казавши гладѣньємъ на нихъ окроутныє свои ѡчи паствилъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 123 зв.);

доглядання, догляд: Смотрéніє, смотрѣньє // гла(д)жѣньє. досмотрѣ(н)є, догладa(н)є, господáрьство, споражѣньє господáрскоє, áлбо шáфарство, и роздѣлéньє (1627 *ЛБ* 117-118).

2. Вл. н., *ч.*: павє(л) ꙋ(с). гри(ц)ко гляденя (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20).

ГЛАДѢТИ *див.* **ГЛЯДѢТИ.**

ГЛАДѢТИСА *дієсл. недок. (рахуватися з чим-небудь, зважати на щось)* оглядатися (на що): Нє глади(ш)са на вѣкъ свой шєдúвости полны(и), Нє борóни(ш)са прáцы нѣкгды бы́ти вóлный. Яко вѣрный слꙋжéбникъ оу Пáна своє́го (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15).

ГЛАНУТИ *див.* **ГЛЯНУТИ.**

ГМАХЪ *див.* **ҐМАХЪ.**

ГМИНЪ *див.* **ҐМѢНЪ.**

ГМЫРАТИ *див.* **ҐМЫРАТИ.**

ГНАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(змушувати рухатися в певному напрямку)* гнати: того ж часꙋ тот жє врадник єго Затꙋрєцкий, Стєпан и с поддаными панскими жєнꙋчи свини, поткавши подданого Холопецкого… самого збили (Луцьк, 1558 *AS* VII, 39); А тєпє(р), дє(и), тоє быдло жєнуть ѡ(т) Крєманьца а(ж) до Мє(н)ска (Луцьк, 1564 *ТУ* 108); а хто женетъ яловицу, шест пенезей (Кременець, 1569 *ПККДА* II, дод. 557); а, іѡсифъ… вúдѣлъ ємь воу́вцѣ гнáли, и стоали, и взáвши пастырь пáлицю хотѣль оударити, и(ж) нє шли ѡвцѣ (XVI ст. *УЄ* №29519, 160); Мѡисєй… роспростéръ рꙋки… И пóки дєржа(л) рꙋки роспростéрши нáкрєстъ, пóты гнáли Жидѡвє вóиско Амалúково (Київ, бл. 1619 *О обр.* 71); напóйтє пєрвѣй óвцы, а тáкъ и́хъ зáсь на пáшꙋ жєнѣтє (серед. XVII ст. *Хрон.* 44 зв.); *Образно*: тєды́ // нигдé са нє постоу́питъ корáблъ з' своєго мѣсца, хотéй жєстóкіи вѣтры жєноу́тъ єгó (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 154 зв.-155);

(кого) *(посилати куди-небудь з якоюсь метою)* гнати, виганяти: приказуемъ тобе, ажъ бы еси тыхъ огородниковъ ихъ на службу къ собе не гналъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 198); И на(д)то самъ приє(ж)дчаючи крывъды нє(з)носные чинить… и на роботу до имєньа своєго… жєнєть (1552 *ОЛЗ* 188 зв.).

2. (кого, за ким) *(переслідувати, наздоганяти)* гнатися (за ким): Єстли бы чєля(д) нєво(л)ная втє(к)ла а заповєда(л) бы зъ якого пєрє(и)му и жєнучи за нєю в погоню в кого бы єє нашо(л), то(г)ды має(т) тому в кого чєля(д) застанє(т) пєрєємъ да(ти) (1566 *ВЛС* 98 зв.); к(д)ы ѡні пєрєшли чєрє(з) морє а фараѡ(н)… изь вєликыми воискы за німи гна(л) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 25 зв.); встáнь а гони мꙋжéй а поймáвши и́хъ мóвь: дла чє(г) єстє ѡ(т)дáли злы(м) за дóбрє (серед. XVII ст. *Хрон.* 71).

3. *(швидко бігти, їхати)* гнати: А ѡнá нєзбóжнаа карéтою шéстьма кóн'ми наѣхала на тóтъ кгми(н) людéй на мостꙋ прꙋд'ко жєнꙋчи бичє(м) затинáючи по людє(х) (1509-1633 *Остр.л.* 131 зв.).

4. (кого) *(проганяти, виганяти)* гнати: єє [овєчку]… позыскáлъ из' и(н)шими злꙋчи́въ, нє гнáвъ,

анѣ бивъ, але взѧлъ на рамена (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); Ѡрѣю, ѣю: ѡ(т)гоню, женꙋ (1627 *ЛБ* 146); pello, is, женю, изгоняю (1642 *ЛС* 304); *Образно*: Na doł mene nesła woda, Teper mene żenet bida (1625 *П. про Кул.* 25).

ГНАЦИТЪ *ч.* Те саме, що **гиацинтъ:** ѡ(з)доблены... камѣньє(м) дороги(м)... ѡди(н)на(д)цеты(и) гнаци(т) (XVI ст. *КАЗ* 659).

ГНЕВАНЄ *див.* **ГНѢВАНЄ.**

ГНЕВАТИСЯ *див.* **ГНѢВАТИСЯ.**

ГНЕВАТИСА *див.* **ГНѢВАТИСЯ.**

ГНЄВИТИ *див.* **ГНѢВИТИ.**

ГНЕВЛИВЫЙ *див.* **ГНѢВЛИВЫЙ.**

ГНЕВНЫЙ *див.* **ГНѢВНЫЙ.**

ГНЕВЪ *див.* **ГНѢВЪ.**

ГНЕДОРЫЖИЙ *прикм. (про масть коней, волів)* гнідо-рудий: сын мой не мае жадное справы ...до того поля, которое я... зоставую... до внесеня моего... то ест вола гнедорыжого и иншое убозство мое, которое працею своею набыла (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 13).

ГНЕДЫЙ, ГНѢДЫЙ, ГНЕДЪ *прикм. (про масть коней, волів)* гнідий: в Новинки... сокѣру взяли; в Дордала бортника — коня гнедого (Луцьк, 1547 *АрхЮЗР* 1/VI, 48); Пахоло(к) га(в)рыло семенови(ч) на не(м) зброя бляховая... ко(н) под ни(м) гне(д) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 91); коня того на которо(м) есми еха(л) ше(р)стью гнедого за ше(ст) копъ гроше(и) литовъскихъ взяли (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 169); напере(д) ꙋзяли и пограбили... коне(и) трое, две сверепы а трети(и) ко(н) ше(р)стью гнеды(и)(Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 5 зв.); суд наказал, абы Миско отдал клячу сивую, вола гнѣдого (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 25); взяли: ...// ...воло(в) два — ѡди(н) гнеды(и), а дъруги(и) половы(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 204-205).

ГНЕЗДО *див.* **ГНѢЗДО.**

ГНЕСТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) *(давити на кого-небудь)* гнітити, придушувати: рекль Пе́тръ ...Оучи́телю, наро́ди ти́снꙋтъ тѧ и гнетꙋтъ, а мо́вишъ, хто мене дотыка́етъсѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 623).

2. *Перен.* (кого) Пригноблювати, гнобити, гнітити: Ви́дитъ потре́бꙋ бли́жнего сво́его, ви́дитъ егѡ недоста́токъ, а доброво́лне ли́хвою гнете́тъ его и оудавлѧ́етъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 466); гнетꙋ premo (*Уж.* 1645, 68 зв.).

ГНЕТЪ, ГНЕТЬ *присл.* Незабаром, невдовзі, відразу, скоро, *діал.* гнет, гнеть: а дроугоє [зерно] пало на камени гдє не мѣло землѣ многы(и), и гнє(т) усхло, бо не мѣло глоубокости земли (1556-1561 *ПЄ* 139); але ѡнїи пано́ве... гне(т) ми́сль его сказили (XVI ст. *УЄ* №29519, 265); гне́тъ емоу гъ бъ вы́поусти(л) во́доу с челюсти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.); а коли быль якїи не́моцны(и) чл҃къ и вшоль бы(л) въ ѡноую во́доу. тъ гне́ть ста́лсѧ здо́ровыи (поч. XVII ст. *Проп.* 4); statim гне(т), зара(з) (І пол. XVII ст. *Сем.* 165).

ГНИВАТЇ *див.* **ГНѢВАТИ.**

ГНИВЪ *див.* **ГНѢВЪ.**

ГНИДА, ГНЫДА *ж.* **1.** *(яйце воші)* гнида: то(ж) сѣмѧ то(л)чено и тѣ(м) глава посыпана... тогда и(з) главы вши и гниды ꙋмираю(т) и выпадꙋтъ (XVI ст. *Травн.* 427 зв.); lens, dis, гнида (1642 *ЛС* 252); Гни́да. Lens: tis (1650 *ЛК* 439).

2. *ч.* Вл. н.: Ивашъко гнида (1649 *РЗВ* 199); Михайло Гны́да (Там же, 199 зв.).

ГНИЛИЙ *див.* **ГНИЛЫЙ.**

ГНИЛО *присл.* Погано; з поганим запахом: rancide, гнюсно, гнило (1642 *ЛС* 344).

ГНИЛОСТЬ *ж.* **1.** *(щось зруйноване, зіпсоване гниттям)* гниль, гнилість: Та(к)же навари єи [мати] оу винѣ... на(д)ще пїи пораноу, то въсѣ вътръно(ст) (!) ѡ(т)рѣває(т) моцю своєю и гнило(ст) (!) въсѣ з вноутрь вычищає(т) (XVI ст. *УТ фотокоп.* 8 зв.); Который нн҃ѣ гро́зи(т), а за́втра оумираетъ. нн҃ѣ в ша(р)латѣ, а за́втра въ гнилости... нн҃ѣ межи похлѣбцами, а за́втра в раба́цъствѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); ѡ́ные потра́вы по́ки в го́рлѣ ты́лько оусолѡжꙋютъ и гной мно́жа(т) и в гни́лость ѡбороча́ютсѧ (Острог, 1614 *Тест.* 145); Ке́дромъ гни́лости непо(д)ле́глымъ, нескази́телноє Х҃а Г(с)да тѣло зна́чено было (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 693);

гниль, тлінність, тлінь: Вѣруйме, ажъ воскресneме изъ гнилости на пожитокъ вѣчный котрого бажиме выдъ Бога (XVI ст. *НЄ* 57).

2. *Перен. (щось порочне)* гниль, гнилизна: Мы же не вѣмы ѡ(т)коу́дꙋ сїа гни́лость и смра́дъ въ на́съ обрѣте́сѧ (Львів, 1614 *Вил.соб.* 12); и́ныи за́сь ѡ

спра́вахъ мѣсцкихъ,... оуважа́ючи бовѣмъ якъ вели́кіи смро́ды в҆ сме́рти, якъ вели́кіи гни́лости... бываютъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 168).

Див. ще **ГНИЛЬСТВО.**

ГНИЛЫЙ, ГНИЛИЙ, ГНІЛІЙ, ГНИЛЪ *прикм.* **1.** *(зруйнований або зіпсований гниттям)* гнилий: Тѹтъ вежа лиха и гнила бе(з) ве(р)хѹ (1552 *ОЛЗ* 163 зв.); Хто во гнило́мъ похи́ломъ домѹ жить зезво́литъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 17); putris гніліи (І пол. XVII ст. *Сем.* 145); всѣ сѧ мно́ю гнѹша́ютъ, и за гнило́гѡ трѹпа ма́ютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 122 зв.); Гнилый. Putridus. Putrefact(us) (1650 *ЛК* 439);

(про дерево) трухлявий, гнилий: бе(з)плодныи естъ якъ гнилое древо (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 104);

(про частини тіла) хворий, заражений хворобою: мо́ви(т) златоѹ(ст) в ма(р)гари́те ѡчи слепые члѡ́нки гни́лые здоро́вымъ завада (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 47); мовит святый Златоустый: очи слѣпыи и члонки гнилыє здоровым завада (Львів, 1605-1606 *Перест.* 46); Але и в҆ то́й ча(с) є(ст) до́брый гды го́лодо(м) мо́ри(т) и гни́лыи чло(н)ки ѡ(т)рѣзоуєтъ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 35); *У порівн.*: Члонки, которые отлучившисе неколись одъ тела духовного Хрыстова, яко гнилые и мертвые, ни якого живота въ собе не маючи, ничого доброго делати не могли (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 993);

у знач. ім. с. р. **гнилоє** — гниле: рука с четырмя пальцами, живот имѣющая, от гнилого и мертвого отсеклася и отступила (1608-1609 *Виш.Зач.* 218);

(про воду, водойми) застояний, затхлий, гнилий: Запра́вды... гнило́ѣ стѹ́днѣ гнила́ѧ вода (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 994).

2. *Перен.* Порочний: по закон(ѹ) нашемѹ хр(с)тїѧ(н)скомѹ жи́знь сїю проходѣте, є(же) бо дх҃ъ сты(и) оуфѹндова(л), вмѣсти(в)шими єго оусты; та́мо по пра́вы гни́лы(х) зе(м)ны(х) помы́слъ не потреба (п. 1596 *Виш.Кн.* 223 зв.); Папѣжа Голова гнилая, и вѣра єго таковая (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 59); будем прубовати и... самим Златоустом покажем их тот разум непотребный, и гнилый (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 239); такъ и теперь мѣйсца нѣ маютъ тые слѣпые вожове зъ своєю зъ гнилою унією (бл. 1626 *Кир.Н.* 13);

недобрий, шкідливий, гнилий: Зе влохъ то, зъ западу, гнилый вѣтеръ тую новину прынѣсъ (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 273); и теперь апостатове нынѣшніи штурмуютъ хотячи тотъ корабль — церковь Божїю и вѣрныхъ в ней... утопити... которыхъ тыхъ теды гнилыхъ вѣтровъ спростныхъ лечь и мерскихъ геретиковъ многихъ ...приходили (бл. 1626 *Кир.Н.* 25);

неправдивий, поганий, лайливий: всяко слово гнило да не исходитъ изъ ѹстъ ваши(х) (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); за(с) мѹси(т) быти, и(ж) вы... мрежею слове(с) дх҃а ст҃го оуловлени, я(к) гни́ла сѣть *гнилы(х)* слове(с) к ва(м) мо́ци приста́ти не мѣла (1599 *Виш.Кн.* 213 зв.); Слово гнилое нагай изъ устъ вашихъ не исходитъ (XVI ст. *НЄ* 142); гни́лоє слово и нечи́стоє неха́й не выхо́ди(т) ѡ(т) оу́стъ твои(х) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 230 зв.).

3. У складі вл. н.: **Гнилая Руда:** зъєха(в)ши се в о(д)но ме(ст)це у Гнилоє Руды з обема сто[ро]нами, ...Ру(д)ни(к),... положи(л) позо(в) вра(д)у моего по(д)комо(р)ского (Житомирщина, 1584 *ККПС* 57).

ГНИЛЬСТВО *с.* *(властивість)* гнилість, порочність: нѣсть мѣста цѣлаго, ѡ(т) грѣховного недѹга, все стрѹ(п), все рани, все пѹхлина, все гнил҆ство (до 1596 *Виш.Кн.* 266 зв.); только хворый был,... а конечным гнильством и зазорою мертвости еще не обладан (1608-1609 *Виш.Зач.* 215); Скарга в своем писании свидѣтельствует, молвячи..., иж пятый перст конечно славою суеты вѣка сего обмертвел и гнильством гордостным здоровье стратил, покусился (Там же, 216).

Див. ще **ГНИЛОСТЬ.**

ГНИТИ, ГНЇТИ *дієсл. недок.* **1.** *(руйнуватися)* гнити, трухлявіти: doszcz na nych [horodniach] idet, y hnyjut, y pomostow y stołb (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 20); Церковъ светого Ильи верхъ,... жебы не гнила, поправити,... и порезавши колоды дѹбовые,... моцно вробити (1577 *AS* VI, 77); а ина́че(и) за(с) если того не чи́нѧ(т) оупадаю(т) на землю соухіє, и тоу(т) гнию́тъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244); Мо(и)се(и) слѹга тво(и) б҃е вели́кїй... скри́ню ѡ(т) дре(в) не про(х)ни(с)ты(х) и не гниючи(х) ѹчини(л) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 36 зв.); на то(и) горѣ стои(т) ноевъ ковчегъ, а тое

дерево не гние(т) до суду страшнаго (серед. XVII ст. *Луц.* 534);

(про тіло) (піддаватися розпаду) гнити, розкладатися: И тогды затрубитъ труба, и умерлыи устанутъ, якъ бы не гнили (XVI ст. *НЄ* 51); тѣло оумрѣлы(х) помазова́ли ма́стами дороги́ми, абы нє смръдѣло, жебы тє(ж) нє гнило (XVI ст. *УЄ* №29519, 59 зв.); за грѣхи свои тє(р)пѣти моусѣль ѡть х҃а избавитєла своєго, алє єщє хоробою вєликою жє тѣло єго гнїло на ню(м) гнои тѣкль и(з) нєго (к. XVI ст. *УЄ* №31, 209); тєды пома́зовали тѣло єго дла того и(ж)бы нє гнило (поч. XVII ст. *УЄ* №236, 21 зв.);

(про рослини) гнити: Ч҃лкъ... по́ломѣнь за́ра(з) оутиха́ючїй... проу(д)ко гнїючїй ли́стъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119);

(про рослинні продукти) пріти, плісніти, гнити: в тє́бє мно́го пло́довь и жи́тницѣ просторо́нныи сто́ги гнію(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 279 зв.); ranceo, es, плѣснѣю, гнию (1642 *ЛС* 344);

(про воду, водойму) (застоюватися, псуватися) гнити, засмерджуватися: водѣ абовѣм' живо(т) єстъ, ґдыса выливаєтъ и тєчє́тъ: а ґды стоѣт' нєпоршнє, гниє́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 261).

2. *Перен. (ледве існувати)* животіти, гнити: Вы же всѣ знаете, иже пышніи гниють и святого духа в собѣ не имѣють (к. XVI ст. *Укр.п.* 77); По́длымъ, и в'згаржо́ного оу́мыслѡ бы́лъ бы́мъ: єсли бы́мъ, до поко́ю само́го оутєка́лъ, абы́мъ ѡпо́сти́вши войнѡ,... порожнова́ньємъ гдє ко(л)вєкъ гню́снєти, и гни́ти мє́лъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 13 зв.); маетностей церковныхъ ужываеть, а церкви гніючы пустують (Київ, п. 1621 *АСД* I, 266).

ГНИТЬЄ, ГНИТЇЄ *с.* Гниття: Ґды́бы хто масо... со́лью бы, кото́раа роба(ц)ствѡ, смро́дѡ, и гнит'ю забѣга́єтъ, нє ѡсоли́лъ, пє́внє жє́быса засмє́(р)дѣло (Вільна, 1627 *Дух.б.* 219); Гнитїє. Putror. Facilitas putrescendi (1650 *ЛК* 439).

Пор. **ГНИТИ.**

ГНЇВАТИ *див.* **ГНѢВАТИ.**

ГНІВЛІВИ *див.* **ГНѢВЛИВЫЙ.**

ГНІВЪ *див.* **ГНѢВЪ.**

ГНІЗДО *див.* **ГНѢЗДО.**

ГНІЛІТІ *дієсл. недок.* Ставати гнилим, псуватися: caries гніліті (I пол. XVII ст. *Своб.* 20).

ГНЇТИ *див.* **ГНИТИ.**

ГНОЄВИДНЫЙ *прикм.* Гноєподібний: власне якъ Константин Копроним гноє̇видный: кгды крестился, в той час у крестильницу наплюгавил, што то было знаком злым и лихим (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30).

ГНОЄИМЕНИТЪ *прикм.* Який містить (має) гній: Ко́прій: Гно́єнъ, ко́про(с): Гно́ищє, а(б) Ка(л): Копрони(м) гноєимєни(т) (1627 *ЛБ* 217).

ГНОЄТОЧИВЫЙ, ГНОЄТОЧИВЪ *прикм.* *(з якого виділяється гній)* гнійний: gramosus, гноєточивъ ѡчима (1642 *ЛС* 211); Гноєточи́вый. Ulcerescens. Fluens (1650 *ЛК* 440).

ГНОИСТИЙ *прикм.* *(який гноїться)* гнійний, гноїстий: stercoros(us), гноисти(й) (1642 *ЛС* 379).

Див. ще **ГНОЙНЫЙ.**

ГНОИТИ, ГНОѢТИ *дієсл. недок.* 1. *(сприяти гниттю)* гноїти: Якъ и зємла прїймѡючи в' сєбє якоєко́лвєкъ насѣ(н)є, выро́щѡєтъ, а тѣло ч҃лвчєє прїймѡючи в' сєбє тако́єжъ насѣнїє, гноѣт' (Київ, 1627 *УЄ Кал.* 895); Гною, habeo (*Уж.* 1643, 34 зв.).

2. *Перен. (тримати довго в тяжких умовах)* гноїти: ѡ(н) ты(х)... мѡками мѡчилъ, ѡ вязѣню гнои(л), стиналь, чєтвєртоваль, на па(л) оубиваль (XVI ст. *УЄ* №29519, 291 зв.).

3. *Перен. (довго затримувати, не даючи ходу чому-небудь)* гноїти: и тое все въ моцъ свою есте взяли, и печатью своею запечатовали, и тое дей все вже тамъ отъ полъ рока гноите (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 156).

ГНОИЩЕ, ГНОѢЩЕ *с.* *(купа гною; місце, де складають гній)* гноїще: иєвъ... лєжачи в чєрвѣ(х) на гноищи б҃а хвалилъ (1489 *Чет.* 56); Ко́прій: Гно́єнъ, копро(с): Гно́ищє, а(б) Ка(л) (1627 *ЛБ* 217); Hnoiszcze: Gnoy (Жовква, 1641 *Dict.* 57); fimetum, гноѣщє (1642 *ЛС* 197); Гно́ищє. Sterguilinum (1650 *ЛК* 439).

ГНОЙ, ГНУЙ *ч.* 1. *(продукт гнійного запалення)* гній: пси пакь приходачи ѡблизовали єго гнои [вроды або болачки] (1556-1561 *ПЄ* 293 зв.); Та(к)жє вычищає(т) раноу с которои гнои тєчє(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 6); тѣло єго гнїло на ню(м) гнои тѣкль и(з) нєго (к. XVI ст. *УЄ* №31, 209); Грѣза: Гно́й, матє́рїа (1627 *ЛБ* 28); Пси стро́пы и ра́ны жєбрака... лиза́ли... гной з' ранъ вычища́ючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598).

2. *(нечистота, бруд, перегниле сміття)* гній: єсли бы соль смак оутратила то чи(м) бы ѡсолєно было ани в' зємлю ани в гнои нє з'годит'сѧ (1556-1561 *ПЄ* 287); оубо́гого ꙋ гнои точи́ли чръви (XVI ст. *УЄ* №29519, 125 зв.); Тръпєли́вый… іѡвъ… нє ма́ючи ратоу́нкоу жа́дного в' гною лєжа́лъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 113); Хлопꙋ що гнꙋи вывози(л) спꙋ(д) школы далє(м) гро(ш) и҃ (Львів, 1613 *ЛСБ* 1047, 2 зв.); До́мъ гно́ємъ и смро́домъ засо́рєный очи́стити… потрє́ба (Вільна, 1627 *Дух.б.* 266); смѣтя и гнои зпо(д) ѡкєнъ школы дрєвяно(и) вывє(з) хло(п) за гро(ш) 12 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 5 зв.);

перен. бруд, болото: Ѡсмраднѣли єстє, гно-є(м) миролюбіа ѡбра(з) бж҃їй ѡгноили єстє (до 1596 *Виш.Кн.* 266 зв.); ѡбача́єть дш҃а свою зг8бꙋ, и почина́єть ѡ(д)волыва́ти з' гно́ємъ и па́рскомъ помѣшаны мы́сли свои (Вільна, 1627 *Дух.б.* 93); *У порівн.*: Запра́вды мꙋ(д)рїй є(ст), кото́рїй всѣ зє(м)скіє рєчи та(к) собѣ важи(т) яко гно(и), абы х҃а позыска́лъ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 14);

перен. клоака, нетрища:оу бг҃а всє єсть мо́ж-но, то́тъ бовѣмъ по(д)носи́тъ з зємлѣ по(д)лого, и з гно́ю вывы(ш)ша́єтъ оубо́гого (Острог, 1607 *Лѣк.* 9); Єди́нъ… Бг҃ъ, который… по(д)но́си(т) з' зємлѣ ни́щого, и з' гно́ю в'зво́ди(т) оубо́гогѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 99).

3. *(тваринний та людський послід)* гній: Въ Володимєри… домъ поставити,… // …стаєнкꙋ на… кони,… а ꙋ бокъ къ водє ѡкно… дла мєтанья гною, вдєлати (1577 *AS* VI, 77-78); съ которое горы панъ Ласко такъ гумна солому, яко и гной, кажетъ въ тотъ ставокъ зарыть и метатъ (Кременець, 1594 *АрхЮЗР* 6/I, 243); Конѣ до великой церкве… внутрь впроважали,… и кровью тыхъ и гноемъ сквернили церковъ! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 776); Моты́ла: Гно́й, ла́йна (1627 *ЛБ* 65);

(природне добриво) гній: а ѡнь… рєкль ємоу г҃и нєхай єщє и тоть рокь ажь ѡкопаю около єи и осыплю гноємь ачєи па(к) оуроди(т) плодь (1556-1561 *ПЄ* 280); нєхай єщє и тот ро́къ, аж ѡкопаю около єи [зємли] и ѡсыплю гноєм (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 79); То пакъ навожува(л) є(м) гноємъ 8 нивокъ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); юже не умолит огородникъ пана своего, доколь неплодноє древо осиплет гноєм до пришлого лѣта (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); и гно(и) на ра́мєнахъ самъ но́сѧчи корѣнѧ ѡкладалъ (серед. XVII ст. *Кас.* 53); Гной. Fimus. Sordes. Stercus (1650 *ЛК* 439).

ГНОЙНЫЙ, ГНОЙНИЙ, ГНОЄНЪ *прикм.* Гнійний: Вы(и)дєтъ дх҃ъ на́шъ, али́жъ ти, трꙋпъ зєм-ны(и), трꙋпъ гно(и)ны(и) (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16); Ко́прій: Гно́єнъ(1627 *ЛБ* 217); stercorari(us), гно(й)ни(й) (1642 *ЛС* 379).

ГНУЙ *див.* **ГНОЙ.**

ГНУСНОСТЬ *див.* **ГНЮСНОСТЬ.**

ГНУСНЫЙ *див.* **ГНЮСНЫЙ.**

ГНУСНѢТИ *див.* **ГНЮСНѢТИ.**

ГНУЧИЙ *прикм. у знач. ім.* Гнучий, гнучкий. Вл. н.: Трохимъ Гнучи(и) (1649 *РЗВ* 383).

ГНУШАТИСЯ, ГНУШАТИСЕ, ГНУША-ТИСѦ *дієсл. недок.* (*цсл.* гноушатисѧ) (ким, чим, кого) відчувати відразу, бридитися (кого, чим): дв҃ца …почала гнꙋшатися ше(д)ши къ оц҃ю его (1489 *Чет.* 32); которыхъ [церемоний] вже напотомъ нихто въ жадную вонтпливость приводити, ани зъ неведомости гнушатисе ими не можетъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 993); Нє гнꙋша(и)сѧ и мєнє б҃є мой мно́гими грѣхами ѡсквє(р)нєнаго (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 43); Вся бо вѣмъ церковъ Христова ими ся гнушаетъ и ихъ набоженст-вомъ и оферами ся брѣдитъ (бл. 1626 *Кир.Н.* 15); abhorreo, брижуся, гнушаюся, нєнавижду (1642 *ЛС* 62); гдє в' то́й ча(с) бѣсо́вска(а) пыха, котра́ѧ вши́сткими гнꙋша́є(т)сѧ, а сєбє що́сь розꙋмѣєтъ бы́ти (Львів, 1642 *Час.Слово* 270); прїѧ́тєлѣ мои́ и слꙋги, далє́ко ѡ(т) мєнє ста́ли;… всѣ сѧ мно́ю гнꙋша́ютъ, и за гнило́гѡ трꙋпа ма́ютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 122 зв.); Гнꙋша́юся. Abhorreo. Fastidio (1650 *ЛК* 440).

ГНЫДА *див.* **ГНИДА.**

ГНѢВАНЄ, ГНЕВАНЄ *с.* Гнів: вра(ж)да ворогование або гнѣване (II пол. XVI ст. *ЛА* 180); нєгодо-ва(н)є гневане (Там же, 186).

Пор. **ГНѢВАТИ.**

ГНѢВАТИ, ГНѢВАТЬ, ГНИВАТЇ, ГНЇВА-ТИ *дієсл. недок.* (на кого і без додатка) те саме, що **гнѣвити**: Также и вы, хрестіане, познавайте ся, коли согрѣшаете, ажъ Бога гнѣваете на ся (XVI ст. *НЄ* 8); adfremo гниватї (I пол. XVII ст. *Сем.* 13); indignabun-dus гнївати (Там же, 96); а́лєсѧ да́лъ оувєсти ма́ккимъ

слова(м) єй, ми́логω това́рыша нє хо́тѧчи гнѣва́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 9 зв.); Гнѣваю, Contio iram. Moueo stomachum alicui (1650 *ЛК* 440).

ГНѢВАТИСЯ, ГНѢВАТИСѦ, ГНЕВАТИСЯ, ГНЕВАТИСѦ, ГНЕВАТЬСЕ *дієсл. недок.* (на кого, о що, за що, між ким і без додатка) *(виражати гнів, сердитися)* гніватися: я ва(м) глю и то(т) каждыи которыи гнѣває(т)сѧ на брата своєго винєн' боудє(т) соудоу (1556-1561 *ПЄ* 32); И для того Пилатъ и з Иродомъ погодилися, первей, бо промежь себе гнѣвалися (1580 *Спис.* 16); василїи великїи… пишє… гнѣваитєсѧ и нє съгрѣша́итє слнцє да нє заходи(т) в' гнѣвѣ ва́шє(м) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 28 зв., на полях); не маютъ ω што се гневать (Вільна, 1591 *РИБ* XIX, 231); С той єдности и то́тъ ма́єтє пожи́токъ, и́жъ капла́ньство ва́шє, ле́пѣй боу́дєтъ при католи́кахъ оушано́вано, алє сѧ о то́є пано́вє ва́ши свѣтскіє гнѣваютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 192); Не гнѣвайме ся на бога, за што пущаетъ на насъ усякую неволю (XVI ст. *НЄ* 178); Нехайже ся нихто о правду не гневаетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 569); Архієрей гнѣваєтсѧ, шаты на собѣ дрет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); єщє сѧ гнѣва́єшъ же мы в то́й нава́лности боудоучи тєбє ω ратоу́нкоу про́симо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 158); А на оста́нокъ ре́клъ Авраа́мъ прошꙋ нє гнѣвайсѧ г(с)ди, єсли єщє разъ прирєкꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 30 зв.); Гнѣваюсѧ. Irascor. Indignor. Stomachor (1650 *ЛК* 440).

ГНѢВАЮЧИЙСѦ *дієприкм. у знач. ім. (той, хто гнівається)* гнівливий: нѣма́шъ та(м) бо́я(з)ни ω оубо(з)ствѣ,… нѣма(ш) кто бы крі́вди(л), ани оукривжоного ωба́чи(ш),… анѣ ωбража́ючогоса, анѣ гнѣваючогоса (Острог, 1607 *Лѣк.* 44).

ГНѢВЕНЪ *див.* **ГНѢВНЫЙ.**

ГНѢВИТИ, ГНЕВИТИ *дієсл. недок.* (кого) *(викликати гнів, сердити)* гнівити, *рідко* гнівати: пьяныи …г(с)а ба гнѣвить (1489 *Чет.* 300); божє сты(и) да(и) вм(с) признати пра́вдꙋ, и приповѣсть старꙋю а правди́вꙋю мѣти кому(с) поклонити завтра ннѣ нє гнєви (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); єсли́ го́лосъ єгѡ оуслы́шитє, нє затвє(р)жа́йтє жъ ср(д)цъ ва́ши(х) я́къ кг(д)ыстє мѧ гнѣви́ли в' ѡ́ныє дны (Острог, 1607 *Лѣк.* 26); Ілїа побꙋжа(л) Ба до гнѣвꙋ напроти(в) ты(х), кото́рыѣ гнѣви́ли єгѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 37); Бо то ба́рзо рѣ(д)кїй межи лю(д)ми вы́стꙋпокъ, абы хто напро́тивъ ро́дичѡ(в) срꙋжил'сѧ и гнѣвил' ихъ (Там же, 705).

Див. ще **ГНѢВАТИ.**

ГНѢВЛИВЕ *присл.* Гнівливо: Нєисто́вѣ: Шале́нє, гнѣвли́вє (1627 *ЛБ* 74).

ГНѢВЛИВОСТЬ *ж.* Гнівливість: Гнѣвъ: Ядови́тость,… Ярость. Злопомнѣ́нїє: Застарѣлаѧ гнѣвли́вость (1627 *ЛБ* 26); Гнѣвли́вости за́сь тира́нство в' самом' собѣ мєчє́м' послꙋ́шєнства забил' был' (Київ, 1627 *Тр.* 555); на свою вєли́кꙋю згꙋбꙋ я́дъ гнѣвли́вости хова́ю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 122).

ГНѢВЛИВШІЙ *прикм. в. ст.* Сердитіший: Гоуси за́сѧ крыко(м) свои(м) чоу́йныє, ωбоуділи людій: и длѧ того(ж) то(т) лю(д) на пси былъ гнѣвли(в)шій (поч. XVII ст. *Проп.р.* 301 зв.).

ГНѢВЛИВЫЙ, ГНѢВЛИВИЙ, ГНЕВЛИВЫЙ, ГНІВЛІВИ, ГНѢВЛИВЪ, ГНЕВЛИВЪ *прикм.* **1.** *(схильний до гніву)* гнівливий, гнівний: прото(ж) братя нє боу(д)мо гнєвливі алє боу(д)мо мл(с)тіви (1489 *Чет.* 19 зв.); гос'подинє вѣдальє(м) ижєєсь члкъ гнѣв'ливыи (1556-1561 *ПЄ* 107); Штожъ для людій безъ розсудку, гнѣвливыхъ правда мовлена быти не маетъ? (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1090); iratus гні(в)ліви (I пол. XVII ст. *Своб.* 20); нє бꙋди… ни бꙋй, ни го́рдъ, ни вєлича́въ, ни гнѣвли́въ (Львів, 1642 *Жел.П.* 2); iracundus, гнѣвливий (1642 *ЛС* 246); Гнѣвливый. Iracundus. Stomachos(us). Rabiosus (1650 *ЛК* 440);

(який виражає гнів) гнівний, гнівливий: а́лє тва́рь гнѣвли́вꙋю спозналь ѡный за́цнїй члкъ (XVI ст. *УЄ* №29519, 297 зв.); Три ре́чи пока́зꙋєтъ на́мъ сме́рть страшли́вє: пе́рвоє… роскѡшныхъ ре́чїй лишє́нїє,… повто́рє нєвѣдомость,… потрє́тє, стра́шноє, и гнѣвли́воє ли́цє (Чернігів, 1646 *Перло* 128 зв.);

(який перебуває в стані гніву) гнівний: а тыє были гнѣвли́выє до́лго (поч. XVII ст. *Проп.р.* 36); бѣсовє… звѣрхныи спра́вы члка назира́ютъ: єслисѧ гнѣваєтъ, гнѣвливого на блюзнѣрьство и оубійство приводѧтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8);

жорстокий, нещадний, безжалісний: напа́ли проу(д)ко гнѣвливыи жо(л)нѣрє з го́лыми ме́чи и ѡны(х) дѣто(к)… почали… забива́ти (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 414 зв.); ω сме́рти гнѣвли́ва; то

сила твоѧ страшлива, ты яко лєвъ срогій нєсытїй (Чернігів, 1646 *Перло* 122 зв.).

2. *У знач. ім.* гнівливий: онъ мѣчь дховныи посечєтъ грѣшны(х) и гневливы(х) мєчємъ (1489 *Чет.* 134); я(к)сѧ боудє моглъ остати добры(и) зо злы(м) чистыи(и) з нєчистымь… тихїи з гнѣвливы(м) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 113); пышный, и сердитый, и гнѣвливый выклятый єстъ ω(т) Бга (Львів, 1642 *Час.Слово* 275 зв.).

Див. ще **ГНѢВНЫЙ.**

ГНѢВНИКЪ, ГНЕВНИКЪ *ч. (той, хто схильний до гніву)* гнівлива людина, гнівливий: нє велить проскѹръ приимати ω(т) гневника, ω(т) поклєпника (1489 *Чет.* 363); а пишє(т) на вистоупнѹ(х) котры(и) нсоу(т) прєлюбодѣйство, блоу(д)… зави(с)ники, сръдитїи гнѣвники… нєподобнiи црствїа бжїа нє наслѣдѧ(т) (XVI ст. *УЄ* №29519, 26 зв.).

ГНѢВНО *присл.* Гнівно: прєстоупники… сердито и гнѣвно ω(т)рєкли никодимоу (1489 *Чет.* 216 зв.).

ГНѢВНЫЙ, ГНЕВНЫЙ, ГНѢВЕНЪ *прикм.* **1.** *(який перебуває у стані гніву)* гнівний: Ничтоже бо есть мерзостнѣйшее богу, яко же бо гневная и памятозлобная… страсть (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 195); Авєль …былъ вєлми гнѣвєнъ и спыснѣлъ на обличью своємъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 11).

2. Який прогнівив Бога: Усѣ есме ся народили сынове гнѣвныи, ажъ бы бывъ насъ не помиловавъ Бгъ (XVI ст. *НЄ* 103);

Див. ще **ГНѢВЛИВЫЙ.**

ГНѢВЪ, ГНЕВЪ, ГНИВЪ, ГНІВЪ *ч.* **1.** *(почуття сильного роздратування, обурення)* гнів: позрѣль на ни(х) з гнѣво(м) (1556-1561 *ПЄ* 136 зв.); которого [бєнкарта] бы сѧ ωтєцъ за живота своєго вырєкъ и нє своимъ сыно(м) бы єго созна(л) ωдьно жєбы того нє чини(л) зъ ва(з)ни и гнєву проти(в) сыну або жонє своє(и) ма(т)цє єго почтиво(и) (1566 *ВЛС* 7 зв.); А пото(м)… ту(т) же… пєрє(д) вєлєзацными паны… па(н) су(д)я… з гнєву нє поваживши собє,… на мєнє, по(д)судка зємско(г)[о]… словы ωобразливыми(!), зсоромоти(л) и ωбєлжи(л),… и нєправду мнє задалъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 71); єсли нєпра(в)дѹ мовлю ро(з)сѹди любимичє, да(и) мѣсто сѹдови, а нє дїаволѹ и гнѣвѹ (1598 *Виш.Кн.* 179 зв.); Теды копа вся того Терешка пытали: если не зъ гниву якого тое поведаетъ на Маска? (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 6/I, 299); а вино — право ветхое, заказъ, покартаныи слова, и радусть, и гнѣвъ (XVI ст. *НЄ* 160); Вражда: Ворогованьє, гнѣвъ, нєприязнь, нєнависть (1627 *ЛБ* 17); Сєдмъ єстъ грѣховъ смєртєлны(х) головны(х): Пыха, лакомство, нєчыстость, за(з)рость, гнѣв, ωбжарство, оунынїє (Львів, 1645 *О тайн.* 52); такжє кто часто ро(з)мы(ш)лає(т) // ω мѹкахъ гєєнскихъ… таковогω гєєна ω(т)водитъ ω(т) грѣхωв смєртєлны(х) ω(т) гнѣвѹ, ω(т) оубїйства (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.-121); Щодробливость твоя в гнѣв ся отмѣнила (1648 *Елег.* 152); поты(м) са(м) па(н) гє(т)ма(н) прибы(л) з вєлики(м) гнѣво(м), на козаки (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168); Гнѣвъ. Ira, Iracundia (1650 *ЛК* 439); *Образно*: ѹпало вавило(н) мѣ(с)то вєликоє длѧ того и(ж) вино(м) гнѣву нєчи(с)то(с)ти своєи напоило вси народы (XVI ст. *КАЗ* 635); сынъ гнѣвѹ, станєтъсѧ сномъ ласки (Київ, 1639 *МІКСВ* 215); **гнѣвъ вѣчный** — гнів вищих, надприродних сил: в томъ гнѣвъ вѣчный тєбѣ показѹєтъ, и Агглωвє Бжїи тєбѣ посмѣваютъсѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 158); **гнѣвъ держати** — гніватися: Всє то милость ваша прїятєльскаѧ пєрєбачити можє(т) бо гнєцъ дєржати и вамъ то самымъ нѣчого нє поможєтъ (Дермань або Острог, 1603 *Лям.Остр.* 10); **гнѣвъ отпустити** (кому) — перестати гніватися (на кого): Ино мы на жаданє Их Милости засѧ єсмо в ласкѹ нашѹ господарскѹю принѧли и ωный гнѣвъ ємѹ ωтпѹстили (Берестя, 1544 *AS* IV, 409); **в гнѣвь заходити** (з ким) — гніватися: воины баръзо вєлїкыи бываютъ. бра(т) и(з) братомь тєды в гнѣвь заходѧть (к. XVI ст. *УЄ* №31, 110 зв.); **в гнѣвѣ быти** — гніватися: зво(н)нїку за по(д)шитє бото(в): и во(л)ковичо(м) чє(р)цо(м), гды в гнѣвѣ ω(т) васїлєво(м) бы(ли) 2 и 2 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); **взрушити на гнѣвъ** (кого) — розгнівати, розгнівити: нє та(к) бовѣмъ злости которы(х)сѧ допѹщаємо, могоу(т) єго взроушити на гнѣвъ, якъ то кг(д)ы сѧ нє хочємо полѣпшити напоты(м) (Острог, 1607 *Лѣк.* 72); **взяти гневъ** (на кого, проти кого) — розгніватися (на кого): Яко(ж) и тєпє(р),… взя(в)ши яки(и)съ гнѣвъ на повода, впро(д) кгва(л)то(в)нє на(с)лавши на тую має(т)но(ст) поводову чєлядь… ωную спу(с)тошили (Володимир, 1628 *ТУ* 285); жаловал… Миколай… ижъ пан Ядловский,

взявшы на себе гнев напротивко мене, за которым зелживости мене не пооднокрот потыкали, и шкод немало поносилом (Бориспіль, 1615 *АЖМУ* 8); **имати (мати, мѣти) гнѣвъ** (на кого, з ким) — гніватися: спаматай єсли нє имає(ш) якого гнѣвоу с ки(м) (XVI ст. *УЄ* №29519, 13 зв.); А кнѧ́жна ма́ючи гнѣвъ на правосла́вны(х) и нє́нависть, ви́дить же нє повєлоса єи в то(м) (1509-1633 *Остр.л.* 131); мы нє противилиса злоу. и нє мѣли гнѣвоу ни на кого (Львів, 1585 *УЄ* №5, 139 зв., на полях); **исполнитиса гнѣвомъ** — розгніватися: кгды ца́ръ испо́л'нил'са та́ж-кимъ гнѣвомъ, и з' окроутными бєстїами… вы́шолъ…, хотачи вы́конати на(д) ни́ми го́ркою и стра́шною с мрть (Острог, 1598 *Отп.КО* 10); **откинути гнѣвъ** — перестати гніватися: вєсєли́са юно́шє в мо́лодости свое́й… ѡ(т)ки(н) гнѣвъ ѡ(т) ср(д)ца свое́го (Вільна, 1596 *З.Каз.* 74 зв.); **побужати до (къ) гнѣву (гнѣвови)** (кого) — викликати гнів (у кого): Ілїа побужа(л) Ба до гнѣву напроти(в) ты(х), кото́рыѣ гнѣви́ли єгѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 37); Ѡ(т)ци нє побоужайтє коу гнѣвови дѣто(к) ваши(х) (1598 *Розм. пап.* 5 зв.); **прївєсти гнѣвъ** (на кого) — розсердитися (на кого): прївѣль на ни(х) [промыслнїковъ] гнѣ(в) срогости своєи (к. XVI ст. *УЄ* №31, 61 зв.); **уложити гнѣвъ** (на кого) — розгніватися (на кого): за никоторыми причинами уложили были єсмо гнѣвъ и нєласку нашу господарскую на пана Ивана… Сопѣгу (Берестя, 1544 *AS* IV, 408); **ховати гнѣвъ** (на кого) — затаїти гнів: Чловкъ… на члка хова́єтъ гнѣвъ, а сам' ѡ(т) Г(с)да шука́єтъ оулѣчєна (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 61).

2. Покарання, кара (за гріхи): Алє памятай на сло́ва пр(о)рка д(в)да, жєбы тя гнѣвъ нє заста(л) // на постєли твоєй (XVI ст. *УЄ* №29519, 230-230 зв.); Рыхло ско́ро гнѣвъ наступи(т) Боуд' в' той мѣрѣ всѣ(м) взо́ро(м) (Київ, 1630 *Имнол.* 4 зв.); ре́клъ Мѡисе́й до Аарѡ́на: Во(з)ми кади́лницу, а набра́вши ѡгна з' олтара, наклади на нєгѡ кади́ла, шє́дши прудко до людꙋ, абы(с) са моли́лъ за ни́ми. Бо вжє вы́шо(л) гнѣвъ ѡ(т) г(с)да, и по́чали ги́нути люди (серед. XVII ст. *Хрон.* 138 зв.); **гнѣвъ божий** — божа кара: оуготóванъ бо сосоу(д) гнѣва бжїа на вашу зє(м)лю пролитиса (1599-1600 *Виш.Кн.* 199); **гнѣвъ господнїй** — те саме, що **гнѣвъ божий:** Вспоманꙋ слова́ Іѡсїи Цара Ієр(с)лимскогѡ, кото́рый… мо́вил', Вєли́кїй гнѣвъ Г(с)днїй розжарил'са в' на́съ (Київ, 1623 *МІКСВ* 75).

ГНѢДЫЙ *див.* **ГНЕДЫЙ.**

ГНѢЗДЕЧКО *с.* Гніздечко: nidus, nidulus, гнѣздо, гнѣздєчко (1642 *ЛС* 280).

ГНѢЗДИЛИЩЕ *с. (мощення гнізда)* гніздування: nidamentu(m), гнѣздищє, гнѣздилищє (1642 *ЛС* 280).

Див. ще **ГНѢЗДИЩЕ.**

ГНѢЗДИТИСЯ, ГНѢЗДИТИСА *дієсл. недок.* **1.** *(про птахів) (моститися, мати гніздо)* гніздитися: быває(т) дрєво и прилѣтаю(т) п'тицѣ нєбєсныи і гнѣзда(т)са на вѣтвє(х) єго (1556-1561 *ПЄ* 63); и быває(т) большєє ѡ(т) в'сѣхь зєлїи и чини(т) лѣторосли вєликыи, такь ижє могоу(т) по(д) тѣню є(г)о г'нѣз(д)итиса п'тицѣ нб(с)ныа (Там же, 141 зв.); створи́вши Бгъ пта́ховъ ро(з)ныи рожа́и, ѡ(д)ны́хъ, жє́бы гнѣзда на зємли вили… постано́вилъ: други́м' по(д) вода́ми гнѣздитиса, и жи́вот' мѣти спора́дилъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 355); Гнѣждуся. Nidifico. Nidulor (1650 *ЛК* 440).

2. *Перен. (мати притулок, перебувати, розміщатися)* гніздитися, перебувати: дхи бо нєч(с)тїи по(д)нєбєснїи вєздє во єстєствѣ зовє́мыхъ хр(с)тїа(н) гнѣздатъса, и црьствуют' (1596 *Виш.Кн.* 263); потвар, яко от зависти и гнѣва на народ руский, хотяй его обмерзити пред властию, ту ложь смыслил и без стыду, не могучи того гнѣва, во сердци гнѣздящагося, уморити, усты наявно отригнул, по в Евангелии реченному (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 165); В той церкви гнѣздятся и основаны суть родовѣ вси, назвиском зовомые восточной вѣры правовѣрные и православные християне (Там же, 174); Памятозло́бїє бо́вѣ(м) єсть аспида гнѣзда́чааса в' на́съ и смєртоно́сный ѣдъ носа́чаа (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 313); Стра́сть за́сь, гды́ грѣхъ попо́лнєный прє(з) до́лгїй часъ стра́стнѡ в' ду́ши́ гнѣзди́тъса и мє́шкаєтъ (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205).

ГНѢЗДИЩЕ *с.* Те саме, що **гнѣздилище:** nidamentu(m), гнѣздищє, гнѣздилищє (1642 *ЛС* 280).

ГНѢЗДО, ГНЕЗДО, ГНІЗДО *с.* **1.** *(місце для кладки яєць птахів і виховання пташенят)* гніздо: Я Янъ Завишичь и зъ своею жоною…продали есмо …митрополиту… село… Прилѣпъ и зъ гнѣздомъ

сокольимъ (Новогородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); лисицѣ яз'вины имаю(т) // а п'тица нб(с)ныѧ гнѣз'да (1556-1561 *ПЄ* 43-43 зв.); хто бы кому соко(л)єє гне(з)до скази(л) або по(д)руба(л)... або з гне(з)да соколы молодыє покра(л)... тогды тому... заплатити шє(ст) рублє(и) грошє(и) (1566 *ВЛС* 87 зв.); птіці нбныи на розках єго звівалі събѣ гнѣзда (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 80); Пророкъ... Іеремѣя мовитъ: "бысть собѣ оплелъ гнѣздо такъ високо якъ орелъ, однакъ тя оттамтоль сторгну" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 814); саuа гнізда (I пол. XVII ст. *Своб.* 20); Ли́сы я́мы ма́ютъ и пта́ство нб(с)ноє гнѣзда (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 414); Албовѣмъ звѣрь и птацтво гнѣзда свои мают, А ѹсѣ з твоей ласки дѣточки раждаютъ (I пол. XVII ст. *Рєз.* 17б); морскі́й пта́хъ гнѣздо́ ро́битъ при мо́ри на́ са́момъ пескѹ (серед. XVII ст. *Хрон.* 7); Гнѣздо. Nidus (1650 *ЛК* 440).

2. *Перен.* Оселя, пристановище, гніздо: то(т) дѹ(х) зара(з)ли́вы(и) // вами речє(н)ны(и), с пєкє(л)нои ω(т)хланѣ вылєтѣ(л),... и в пе́клѣ гнѣздо має(т) (1598 *Виш.Кн.* 277 зв.-278); за нєро́змыслъ прода́єтє своє́ достоа́нїє... в роу́ки ты́є,... кото́рїє... гнѣзда свои́ ш'тоу(ч)нє оувива́ючи, ωво(ц) сво(и)... примножаю(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 226); Всѣ бо отщепенъства в тобѣ гнѣздо маютъ, и всякии блу́ды тебе не мина́ютъ (к. XVI ст. *Укр.п.* 83); Не слухай же тых баламутовъ, которыє тобѣ вдают, ижбы там церковъ божія правдивая мѣла быти,... где пыха гнѣздо собѣ збудовала (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); тєпе́р' є́стъ ѡноє тѣло ...по́пѣлъ, роба(ц)ствѹ гнѣздо́ плюга́воє (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); Плоти и крови не свлечеш, в которой страстѣй гнѣздо жилище имѣет (1615-1616 *Виш. Поз.Мисл.* 245); В то́й фами́лїи всѣхъ цно́тъ гнѣздо оуви́тоє (Почаїв, 1618 *На г.Пуз.* тит. зв.); Єго дш҃а якъ пта́шокъ ω(т) тєнє́тъ таємныхъ Ло́вцовъ оушла,... Нашла́ собѣ мє́шканє голѹ́бица ти́ха Гнѣздо́ в' Нє́бѣ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 9); На́ вєрхѹ то́мъ прєсли́чномъ Па́лма выраста́єтъ, А на Па́лмѣ за́сь Цно́та гнѣздо́ своє́ ма́єтъ (Київ, 1632 *Єв.* 296); дїа́воли ма́ютъ в' то́бѣ своѣ лєговиска и гнѣзда (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 415); Лѣка́рство, на сє(д)мъ грѣхо́въ смєрте́лныхъ, кото́рыи при ко(ж)домъ члвѣцѣ нєωстро́жномъ, маютъ свои гнѣзда в' ср(д)цѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 119); **гнѣздо миролюбья вити** — створювати умови для мирних стосунків, сприяти атмосфері загального миру: пытаю тѧ, я(к) бѹдєшъ за(с) тоє гнѣздо миролюбья въ вѣрны(х) и крщ҃ены(х) вити (1599-1600 *Виш.Кн.* 204).

3. У складі вл. н.: **Рыболово гнездо**: то(т) кгру(нт) мєжи врочищами Гнєлоє руды, которая в Рыболова Гнєзда и Михалє(в)ско(г)[о] Броду (Житомирщина, 1584 *ККПС* 59).

ГНЮСНЕ *присл.* (*cmn.* gnuśnie) те саме, що **гнюсно** у 1 знач.: Бла́гω:... Нє гара́здъ,... лѣни́во, гню́снє, нє ωхо́тнє (1627 *ЛБ* 7); Понєва(ж) и Хс Па(н), ... нє дрѣмли́вє, нє ωспа́лє, нє гню́снє и нє лѣни́вє постѹ́пова(л) (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 6).

ГНЮСНЕТИ *див.* **ГНЮСНѢТИ.**

ГНЮСНИЙ *див.* **ГНЮСНЫЙ.**

ГНЮСНИКЪ *ч.* Ледар, ледацюга: приходили симоніане, херинтове,... гнюсници, манихее,... — тые всѣ на тотъ корабль, то есть на церковъ Божію,... акы лвы рычатъ, хотячи ее поглотити (бл. 1626 *Кир.Н.* 25).

ГНЮСНО *присл.* **1.** Ліниво, недбало: Щавствє́ннѣ: Гню́снω, згни́лω, лѣни́во, нєдба́лє, спанѣлє, нє ры(х)ло (1627 *ЛБ* 158).

2. Бридко, гидко: gelide, зи(м)но, гню(с)но (1642 *ЛС* 206); rancide, гнюсно, гнило (Там же, 344).

Див. ще **ГНЮСНЕ.**

ГНЮСНОСТЬ, ГНУСНОСТЬ *ж.* (*cmn.* gnuśność) **1.** Лінивство, ледачість: бога́т'ство гнюсности и роскоши єстъ ω(т)цємъ (Острог, 1614 *Тест.* 139); Бж҃е мой... взбѹди ср(д)цє моє кѹ тєбѣ а з тѧ(ж)кои гнюсности звлєци мѧ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 46); грѣхи до грѣхо́въ, гню́сность до гню́сности, и згорше́нє до згорше́нѧ приклада́єтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 43); Лѣность: Гню́сность (1627 *ЛБ* 60); Ѡ(т) ко́рєни зло(г), Оуны́нїє вѣтвїє, ω(т)чаѧ́нїє, малодѹ́шыє, гню́сность, зло́сть (Львів, 1645 *О тайн.* 57); Гнюсность. Desidia (1650 *ЛК* 440).

2. Мерзенність: при́клады имъ в' посродок' прино́сат', кѹ наслѣдова́ню взыва́ючи ѡных' дѹши, и гню́сность, и бо́азнь, и лѣни́вство, и и́ноє най бы што было нєбєзпє́чноє ω(т)далаючи (1627 *Тр.* 11); Нєбрє́жникъ: Нєбрєгі́й, нєдба́лы(и), нєхлю́а, нєбрє́жно(ст): малодѹ́шїє, гню́сность, в'зга́рда (1627 *ЛБ* 72); Нєчистота́: Сквєрна́, брѹ́дъ, гню́сность,... є́жє є́стъ излїанїє сѣмєнє (Там же, 77); Та́къ... дш҃а, тыми

фортє́лами нєпри́атє(л)скими заколиса́вшиса, стаε(т)са нєстатє́чною, ажъ до гню́сности припє́рта (серед. XVII ст. *Кас.* 133).

ГНЮСНЫЙ, ГНЮСНИЙ, ГНУСНЫЙ *прикм.* **1.** Лінивий, недбалий, ледачий: Смерть... страхъ ражаетъ, а страхъ зась ни‹к›чемныхъ, порожныхъ, ленивыхъ и гнюсныхъ чынитъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017); Ма́гкїй: Гню́сный, нє́мощны(и) (1627 *ЛБ* 67); Нємо́щный: Нємо́цны(и), гню́сны(и), лѣни́вы(и) (Там же, 74); Жєни́хъ... на(д)хо́ди(т), кото́рого чо́лє ѿпєрєди́ти на(м) потрє́ба, абы на́съ спа́чих' и гню́сных' нє заста́л' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 154); nothrotes, гню(с)ни(й), унили(й) (1642 *ЛС* 282).

2. Поганий, гидкий: мови(л) стыи Іωа(н) прєбєзоу(м)ныи Жидовє, ци нє досы(т) маєтє на та(ж)ки(х) моука(х), которыи єстє задали нашємоу ...избавитєлю, А и єщє свои(м) бєсто́(д)ны(м) а гноус'ны(м) насмѣваніє(м) (XVI ст. *УЄ Трост.* 73); Хто правосла́вноı вѣры отступа́ет,... сам єсть гнюсная грєхо́вная жертва (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); нєха(и) тє́ды проклаты(и) гнѣвъ, и сро́гость гнюснаа згинє(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244 зв.); Оуны́лый: Гню́сный, фрасовли́вы(и), зныдѣлый (1627 *ЛБ* 139); Дла чо́го за́разъ ...нє оудаючи́са жа́дноє... лѣни́воє и гню́сноє яково́є ѡспа́л'ство,... по́сти́лєм'са,... на ѡпатрє́ніє и рєвѣзію па́ствѣ мо́єй злєцо́ныхъ ове́цъ Хр(с)то́выхъ (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 1 зв.); Весна, лѣто, осѣнь в гнюсном плащу ходит, Котрим сильна зима, як гетман рей водит (1648 *Елег.* 152).

3. Нечистий, неугодний Богові: ѡни́ жє... со́щє и́стинною вѣру ѡчисти́вши ѡ(т) гню́сныхъ є́рєсєи,... их' жє яко плє́вєлъ ѡ(т) пшєни́цы, ѡ(т) нєпоро(ч)ныа вѣры истрєби́ша (Острог, 1598 *Сур.* 15 зв.); И хтожъ не знаетъ гнюсного и взъгаржоного а въ сцызме... заматерелого народу Греческого (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017).

4. *У знач. ім.* Вл. н.: Гри(ц)ко Гнусны(и) (1649 *РЗВ* 407).

Див. ще **ГНЮШЛИВИЙ.**

ГНЮСНѢТИ, ГНЮСНЕТИ, ГНУСНѢТИ *дієсл. недок.* (*стп.* gnuśnieć) (чим) ледачіти, розлінюватися: По́длымъ, и в'згаржо́ного оу́мысло́ бы́лъ бымъ: є́сли бы́мъ... порожнова́ньємъ гдєко(л)вєкъ гню́снєти, и гни́ти мє́лъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 13 зв.); рєчъ... нєсло́шна, жє́бы... облюбє́нцєви, на мо́ки и кр(с)тъ, ѡблюбє́ница дла кото́рой ѡблюбє́нєцъ пришо́лъ, гнюснѣла и ро́скоши заживала (Вільна, 1627 *Дух.б.* 251); Сто́жа́ю си: Оуныва́ю, фрасо́ю(с), трощо́са, гно́снѣю, лѣнѣвѣю (1627 *ЛБ* 123); Оуныва́ю: Ны́дѣю, зныдѣва́ю, гно́снѣю,... лѣнюса (Там же, 139).

ГНЮСТВО *с.* (*стп.* gnustwo) лінивство, погань: iner[ti]a, нєвѣжє(с)тво, гню(с)тво (1642 *ЛС* 234).

ГНЮСЪ *ч.* (*стп.* gnus) **1.** Лінь: Ку тому тежъ абысмо не залежали поля, и абы въ гнюсъ и въ лѣность не приходили, допущаетъ Богъ враговъ и супостатовъ на насъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 824).

2. Мерзота, паскудство: видє(л) є(с)ми нєвє(с)ту котораа сєдѣла на чє(р)воно(м) звєрати... маючи кубо(к) золоты(и) в руци своє(и) по(л)ны(и) гнюсу и плюга(в)ства (XVI ст. *КАЗ* 643); Што(ж) тє́ды оучи́ни(т) в' до(м) дшѣ на́шєи прє(з) оужива́ніє та́инъ... вса́ко́ю зго́ла бо́лѣзнь дшѣ на́шєи ѡ(т)жєнєтъ,... гню́съ... и вса́кїй грѣхъ попа́ли(т) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 309); Вы(и)дєтъ дхъ на́шъ, али́жъ ти... тро́пъ гно(и)ны(и). Гню́со́, роба(ц)твъ мєрза́чки и бры́дкости по́лныи (Вільна, 1620 *Лям.К.* 16).

3. Ледар, нетяга: iners, бєзхудожє(н), нєвѣжа, гню(с), нєтя(г) (1642 *ЛС* 234).

ГНЮШЛИВИЙ *прикм.* Те саме, що **гнюсный** у 1 знач.: Гнюшли́вий. Ex[s]ecrandus. Detestabilis. Obcaenus. (1650 *ЛК* 440).

ГО *виг.* **1.** *(вживається для вираження презирства)* го: Знамєнованїа Мєждомєтїа со́тъ различна... Прєзира́ющагѡ: яко гѡ́: Мєрза́щагѡса: якѡ фє́ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 194); Знамєнова́нїа Мєждомє́тїа со́тъ ра(з)ли́чна... // Прєзира́щагѡ: я́кѡ, гѡ́. Мєрза́щагоса: я́кѡ, фє (Кременець, 1638 *Грам.* 73-73 зв.).

2. *(вживається при повторенні для вираження захоплення)* го-го-го: Го, го, го (*Уж.* 1645, 74).

ГОБЗОВАННИЙ, ГОБЗОВАНЪ *прикм.* Багатий, достатній, плідний: ferax, плодови(т), гобзова(н) (1642 *ЛС* 196); opiparus, изѡби(л)ни(й), гобзова(н)ни(й) (Там же, 293).

ГОБЗОВАННѢ *присл.* Багато, достатньо, плідно: opipare, ѡби(л)но, гобзова(н)нѣ (1642 *ЛС* 293).

ГОБЗОВАНЪ *див.* **ГОБЗОВАННИЙ.**

ГОБЗОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* гобьзовати) процвітати: Пусть нынѣ латыня фарисейски хвалит, пусть в богатьствѣ с оным богатым // гобзуют,... а мы, православныи, терпим, а мы похулени, поруганы и посмѣяны будем (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 161-162); Убо церковь восточная,... и // поднесь здрава и красна, тесным путем идучи, в спасаемых гобзует (Там же, 185-186).

ГОВЕЙНО *с.* Піст: Пєрвоє свєтло. вєликоє говѣиню. да хто є(г) ѡ(т) хр(с)тьянъ чисто соблюдає(т)... да боудєть во цр(с)твѣ нб(с)номъ (1489 *Чет.* 337).

Див. ще **ГОВѢНІЄ.**

ГОВНО *с.* Кал, гній, нечистоти: stercus го(в)но, гною (I пол. XVII ст. *Сем.* 165).

ГОВОРИВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (*багато разів повторювати якісь думки*) говорити: нєдаромъ єсмо говоривали што(ж) сєсь ива(н) большє сєго іс(с)а (1489 *Чет.* 129).

ГОВОРИТИ, ГОВОРЇТЇ *дієсл. недок.* **1.** (*мати здатність володіти мовою*) говорити: добрѣ в'сѣ рѣчи чини(т) г'лоухы(м) кажє(т) слышати, и нѣмымь // говорити (1556-1561 *ПЄ* 155-155 зв.); нѣмы(м) говорити каза(л) (XVI ст. *УЄ Трост.* 45); Глю: Мóвлю, говорꙋ (1627 *ЛБ* 25); говорꙋ confabulor (*Уж.* 1645, 66 зв.); alloguor говорїтї (I пол. XVII ст. *Сем.* 19); **у вѣтеръ говорити** *див.* **ВѢТЕРЪ.**

2. (кому, до кого, що, о що і без додатка) (*висловлювати думки, погляди*) говорити (до кого, що, про що): Нестеръ почалъ говорити: "изнайду дей я виноватого, напрасно ся тутъ бавимо" (Луцьк, 1570 *Ив.* 267); Сєє говору вам (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 44); вѣща́ю, повѣда́ю, говорꙋ, голошꙋ (1596 *ЛЗ* 34); лєпєй єсть ми(л)чати нижли злє говорити (к. XVI ст. *Розм.* 17 зв.); Што бы есь не угнѣвавъ на ся Бога, не гадай нѣчого, тай не говори, што овунъ не любитъ (XVI ст. *НЄ* 158); А ты, Скарго, с латынским костелом никакоже молчати и смиритися не хочеш, только все говорити, сваритися и возносити (1608-1609 *Виш.Зач.* 221); И ѡ́вшємъ протúвно томꙋ и говорꙗ(т) и пи́шꙋ(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 236); а сѡ́млєнїє злоє, да(р)мо ї говорити, тоє ся ба(р)зо встидитъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 268); (о кім, о чім і без додатка) розповідати (про кого, що): а што(ж) ты здорового знає(ш) да говори(ш) (п. 1596 *Виш.Кн.* 245); в том словѣ познаваю, иж пан Юрко... ведомости истинное во писании не досягает и вѣдати не может, власнѣ як шидерством о спасении говорит (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 192); дали єстє єго всадити во иншом мѣстѣ в Городку на колько мѣсяцей, абы о вас перед людьми не говорити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44).

3. (з ким) Вести бесіду, розмовляти: Проклятъ тотъ, которыи бы тыи книги чолъ, а тые бы слова на похоти женьски собѣ складалъ..., а говорячи зъ ними тыми словы, проводячи ихъ а розмовляючи на блудную похоть (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49); ты́є [чоботы] длѧ то́го ино(к) та(к) носи(т)... бо єсли бы красного што на собѣ носи(л), ты бы на нєго милє(и)ко погладова(л), и говорити з ни(м) прагнꙋ(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234); A ia iuż tepier do Popádycy poydu A o to tyi riczy z nieiu howority budu (поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.); Dynis szukaymo Tá howoryty prestańmo (Яворів, 1619 *Гав.* 21); *Образно*: опять душа съ великою жалостію ко Христу говорить, всповедуючи свои пригоды (поч. XVI ст. *Песн.п.* 53).

4. (по кому) Обмовляти (кого), наговорювати (на кого): гдє боудꙋ ѡ͠ци сти͠и ѡписа(л) а хто бꙋ́дє(т) по нєи говорити ино бг͠а ра(ди)... мєнє за то нє клєнитє но исправлѧ(и) свои(м) добры(м) разꙋмо(м) (Київ, 1554 *ПИ* №1).

ГОВОРНЯ *ж.* Говоріння, розмова: а што(ж) за пожито(к) гово(р)ни; // или бєсѣды иноковы с тобою А чого(ж) сѧ инокъ ѡ(т) тєбє наоучи(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 246-246 зв.).

Див. ще **ГОВОРѢНИЄ.**

ГОВОРУХА, ГОВОРОХА *ч.* Говоруха́, говорун. Вл. н.: Гри(ц)ко Говоруха (1649 *РЗВ* 11 зв.); Васи(л) говороха (Там же, 117); Иванъ Говоруха (Там же, 177 зв.).

ГОВОРЪ, ГОВУРЬ *ч.* **1.** Розмова, гомін, говір: сталъ говоръ вєликъ въ домоу євфимьяновѣ (1489 *Чет.* 151).

2. Вл. н.: А то ся дѣяло... при... воу(и)тѣ... гриць мацковя(т) и говоурь и ины(х) люди(и) за(ц)ны(х)... нє мало (Одрехова, 1644 *ЦДІАЛ* 37, 2, 54 зв.); Конъдра(т) говоръ (1649 *РЗВ* 433).

ГОВОРѢНИЄ *с.* Говоріння, бесіда: какъ всѣмъ кро(т)кое и сла(д)кое нелицемѣрное говорѣние та(к) х(с)а стрѣтимъ (1489 *Чет.* 139).

Див. ще **ГОВОРНЯ.**

ГОВѢНІЄ *с.* (*цсл.* говѣние) **1.** Страх: Трепетъ: Стра́хъ, дрижа(н)є, дро́жъ, говѣнїє (1627 *ЛБ* 133).

2. *(піст з молитвою)* говіння: Бл҃га є́сть Мл҃тва съ говѣнїє́м и мл(с)тынею (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

3. Пошана, честь: Говѣнїє. Veneratio. Reuerentia. Honor (1650 *ЛК* 440).

Див. ще **ГОВЕЙНО.**

Пор. **ГОВѢТИ.**

ГОВѢННО *присл.* Набожно постячи: reuerenter, чє(с)тно, говѣнно (1642 *ЛС* 354).

ГОВѢТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* говѣти) *(набожно постити)* говіти: Та́ко говѣем', прєѡсщ҃ен'ный Ар'хїеп(с)пє всє́а Рѡ́ссїи, я́ко прєвы́ш'шє єси нн҃ѣ на(м) ра́дости вса́кои (Львів, 1591 *Просф.* 69); honesto, говѣю, почє(т)вую, почитаю (1642 *ЛС* 219); Говѣю. Honoro. Colo. Obseruo (1650 *ЛК* 440).

ГОВЯДО *с.* (*цсл.* говадо) рогата худоба: Говядо. Pecus: dis. Pecus: oris (1650 *ЛК* 440).

ГОВАЖИЙ *прикм.* Яловичий: повєлѣ(л) бєзаконыи ц҃рь слоугамъ своимъ бити ст҃ого гєѡрьгєа жилами говажими сырыми (1489 *Чет.* 183).

ГОГОЙ *виг.* *(вживається для вираження радощів, захоплення)* гей, гой: Гогой (*Уж.* 1645, 74).

ГОГОЛЕВЕЦЪ, ГОГОЛОВЕЦЪ *ч.* *(мешканець с. Гоголів або виходець із нього)* гоголівець. Вл. н.: Иванъ Гоголовєцъ (1649 *РЗВ* 423 зв.); Сємєнъ Гоголєвєцъ (Там же, 438 зв.).

ГОГРАФЪ, ГОКГРАФЪ *ч.* Географ: ачко(л)вєкъ на то(м)же ѡкиянє гишпановє,… нєвѣдомє пєрє(д) ты(м) людє(м) и а(с)трологo(м) та(к)же гѡкграфо(м) вы(с)ны и краинны налєзли прєва(ж)ны(м) жєкглова(н)є(м) (1582 *Кр.Стр.* 26 зв.).

ГОД *див.* **ГОДЪ.**

ГОДЕНЪ *див.* **ГОДНЫЙ.**

ГОДИВЫЙ *прикм.* Придатний, здатний (до чого): подчасъ тое инъкурсии дровъ и до будинъку дерева годивого вывезено (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 63).

Див. ще **ГОДНЫЙ.**

ГОДИНА, ГОДІНА, ГОДЫНА *ж.* **1.** *(одиниця вимірювання часу, що дорівнює 60 хвилинам)* година: Того́ же ро́кꙋ дн҃(в) чл҃чїи оуроди́лося дѣта… живъ бы(л) годи(н) и҃ (1509-1633 *Остр.л.* 126); тамъ на тоє местцо,… чимъ нарихлей… са поспешал, ни ѡдного дна, ани годины не змешкиваючи (Краків, 1539 *AS* IV, 203); ино ста(р)шии нш҃и змови(в)шиса зо всими нами… и радою зобра(в)шиса вси на ѡ(д)но мє(ст)цє …яко вже бы(ло) вно(ч) ѡ ко(л)ко годи(н) ꙋ дворъ єсмо вломилиса (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.); Дѣялося року, индикту, справова(н)я м(с)ца, дн҃я и годины на мє(ст)цу, яко вышє(и) є(ст) помєнєно(м) (Володимир, 1580 *ТУ* 185); и коли вжє было по трє(х) година(х) жона єго нє вѣдаючи што са стало та(м) вошла (II пол. XVI ст. *КА* 23); седѣли по(д) рату(ш)ю яко и҃ годи(н) и приплатили нш҃и злоты(х) ꙁ҃ (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2); зараз' выслю́халъ єго Бг҃ъ,… и(ж) в' єдной годинѣ волосы на голова(х) ихъ посивѣли (поч. XVII ст. *Пчела* 4); Ча́съ: Годи́на, кд҃ днєвнаа ча(ст) (1627 *ЛБ* 156); мꙋ́сѣлъ бымъ до́лгого ча́сꙋ на то́є ѡ(т)ложи́ти годи́нꙋ (Львів, 1642 *Бут.* 2 зв.); нє вѣси бо що та за годи́нꙋ смє́рть поткає́тъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.).

2. *(відрізок часу, що дорівнює 60 хвилинам, який числять від півночі і від полудня)* година: ца(р) перєкопъски(н)… притагнꙋлъ по(д) замокъ ѡ чєтвє(р)то(и) годинє на дєнь (1552 *ОБЗ* 142 зв.); А коли была шестаа година… сталаса т'ма по в'сєи зємли (1556-1561 *ПЄ* 194); было годинъ зо двє въ ночъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11); Было бо я́ко бы шє(с)той годїны оучінї́лос' тємно по всєй зємлі́ аж до дєвятой годины замєркло сл҃нцє (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 84); Сходи́тиса маю(т) хлопята до школы… дн҃я вєликаго на ѳю годинꙋ абы вси стали (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); Г: Котораа єсть година. И: двана(д)цатаа (к. XVI ст. *Розм.* 6 зв.); росказала(м) тобѣ абысь пришолъ ѡ чєтвєртой годинє (Там же, 7); А гды была шєстаа година на дн҃ь, распато Іс҃а (XVI ст. *УЄ Трост.* 70); Рокꙋ бж҃ия ҂ахаі м(с)ца Авгꙋ(с) є҃і дн҃а Годины пятой в но(ч) гро(мъ) ꙋдари(л) на цє(р)ковъ (Львів, 1611 *ЛСБ* 1038, 3 зв.); и такъ прє(з) ꙋвє(с) актъ то(г) вєсѣля споко(и)нє прєтрвали ажъ до годинъ пяти а(л)бо шє(ст)и вночъ (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.); въ сєрєду, о одынадцатоє

годинє на поль зикгару передъ полуднемъ... Пану Богу духа оддалъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 610); повѣдай мнѣ рокъ, днь, и годи́нꙋ нарожє(н)а цра моєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 396).

3. *(певна пора, період часу, момент)* година: нинє бо братя на(м) єсть година бо҃у са молити (1489 *Чет.* 367 зв.); А так мы ведлє ѡноє змовы своєй до Шайна въ снѣдалнꙋю годинꙋ приєхали (Ковель, 1539 *AS* IV, 182); Сходи́тиса маю(т) хлопята до школы на годи́ну пєвнꙋю (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); оуздоровлєнна бы(ст) до(ч)ка єи о(т) тои годины (к. XVI ст. *УЄ* №31, 186 зв.); а гды была година вє(ч)рѣ сѣль [Іс] за сто(л) с ними (поч. XVII ст. *УЄ* №256, 11 зв.); Такъ подъ нєбомъ и в морахъ и под зємлєю що ся дѣє знаю, В ієдиной годинѣ през слꙋги свои много новинъ маю (І пол. XVII ст. *Сл.о зб.* 13); в' єдє́нъ ча́съ и в' єднꙋ годи́нꙋ оуда́рили потꙋгою (Київ, 1627 *Тр.* 661); Прихо́ди(т) бо днь Гнь; нєсподѣва́ннои годи́ны и дна (Чернігів, 1646 *Перло* 130 зв.); И рєклъ вобзъ до нє́й коли годи́на ядє́нью бꙋдєтъ, пріиди тꙋтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 194 зв.); **година арештовая** — визначена пора, коли обвинувачений має з'явитися перед судом: на позовъ жалобы поводовы з во(л)нымъ тоє справы арєштомъ взда(н)(!) котороє взда(н)є ѡ годинє звыкло(и) арєштово(и) будꙋчи до арєштꙋ тоє справы чєрє(з) тогожъ во(з)но(г)... приволываны по(з)ваныє, // ...чєрє(з)... пана яна завишꙋ арєштовалъ (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, ІІ 4052, 28-28 зв.); **година волная** — відпочинок: Бы... нѣчо́го з' тыхъ помєнє́ныхъ на зє́мный нашъ скарбъ, Бра́тїє, нє припада́ло,... за што єдна́къ то́є са́моє стоитъ, жє днє́мъ и но(ч)ю, жа́дноѣ годи́ны во́л'ноѣ нє ма́ючи, ѡ збира́ню єгѡ клопотимꙋса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 71); **година звыклая до арештꙋ** — те саме, що **година арештовая:** А ижь позваны(х) бꙋдꙋчи ѡ годинє зви(к)ло(и) до арєштꙋ тоє справы чєрєзъ тогожъ возного... приволыванъ нє ста(л)... а прєрєчоны(и) ꙋмоцованы(и) стороны поводовоє... к то(и) справє домовя(л)сє (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 2); **година смертная, година смерти** — смерть: Я тєбє ча(с)то ѡстєрѣгалъ, абы єси на тꙋю годинꙋ смє(р)тнꙋю памяталъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 266); Я кнєгини... Коширскаа,... розꙋмєючи то, ижъ ни што нє єст пєвного и так нєбєзпєчоного, яко час годины смєрти,... ѡтписываю... имєньа моєго Дєрнь на цєрковъ (Луцьк, 1545 *AS* IV, 418); **от годины до годины** — доба: Порохъ толькꙋть водою ꙋ стꙋпє млыново(и) то(л)качєвъ можєть ꙋбити ѡди(н) толькачъ ѡтъ годины до годины камє(н) порохꙋ (1552 *ОЖЗ* 119 зв.); **послѣдняя година** — кінець світу: Сынačкове, послѣдняя година естъ, якосте слышали, ижъ антихристъ идетъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 316).

4. *(відрізок часу, що відводиться на певне заняття)* година: И(ж) розныхъ дїалєктовъ в нашо(и) школѣ ꙋчити бꙋдꙋть, и годины, которой чого ся ꙋчити маю(т) споряжоны су(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* І-1, 85); На година(х) шко(л)ныхъ всѣ в школѣ рано и по ѡбѣдѣ прито(м)ны быти маю(т) (Там же, 86).

5. Рік: дали... єсмы томꙋ... мѡнастыри ѡ(т) пꙋтнои и поволили єсмы абы соби посилали мѡлєбници... абы имъ ходили по рибꙋ по три мажи по двакщи на годинꙋ, три мажи оу вєсни три мажи оу ѡсєнъ (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12); то па(к)... григорє(и)... су(д)да а григорє(и)... писа(р)... допу(с)ти(в)ши ва(м) тую справу знову нєзвы(к)лого часу до рєє(с)тру вписати тєпєришнєго вжо повода по годинє судо(м) во(д)лє права звыкло(и) приволати казали (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 142); анєктана́въ... пото(м) оуказа́лъ ланцꙋхъ з ко́сти слоно́вой спра́влєный, з кото́рогѡ походи́ли сє́мъ звѣ(з)дъ вєльми я́сны(х) годи́ны розмѣра́ючи и рожа́ньє людско́є (серед. XVII ст. *Хрон.* 396).

Див. ще **ГОДИНКА.**

ГОДИНКА, ГОДЫНКА *ж.* **1.** *(одиниця вимірювання часу, що дорівнює 60 хвилинам)* годинка: мнѣ до приведє́н'а в'скꙋтокъ дѣла тогѡ знамєни́тогѡ ча́сꙋ на годи(н)кꙋ любо́внє оузы́читє (Вільна, 1620 *См.Каз.* 9).

2. *(певна пора, час)* годинка: и так'жє то нє мо́жєшъ анѣ в одноє годин'кы чюти з' хр(с)то(м), жєбы́сь през' мае́тности и ро́скоши нє впа́л' в покоу́сы (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 41); Часє(ц): Годы́нка. Часосло(в) (1627 *ЛБ* 156).

Див. ще **ГОДИНА.**

ГОДИННИКЪ *ч.* Годинник: Того́ жє ро́кꙋ... бꙋра была́ ба́рзо вєли́каа, и́жє... вєжꙋ зам'ковꙋю в бєрєстѣ з' годи́н'нико(м) оу во́дꙋ вкинꙋла (1509-1633 *Остр.л.* 129); Часє(ц): ...Годи(н)ни(к), зєга(р) (1627 *ЛБ* 156).

ГОДИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кому, чому, к кому чим) Догоджати, годити (кому, чому, чим): своємоу кальномоу смердащємоу тѣлоу годишь, повинна єси шгнєви (1489 *Чет.* 370 зв.); я… низко чоломъ бью и хочю ко твоей милости,… пріязнью и послугою братскою заслуговати… годити (Острог, 1511 *АЗР* II, 93); Али, найперво, обуздайме и смиримъ тѣло наше,… що бесме годили души нашуй (XVI ст. *НЄ* 37); прєто жадє(н) чл҃къ нє можє… свѣтоу сємоу го(ди)ти (к. XVI ст. *УЄ* №31, 113 зв.).

2. *безос.* Годиться, слід, належить: тєпєр намъ сѧ нє видит, ани годит того застановєнѧ и выроку нашого пєрвшого иначєй штмєнѧти (Вільна, 1541 *AS* IV, 275); Ви(ди)тєли, я(к) нє то(л)ко дх҃овны(ми), алє ани просты(ми) хр҃(с)тияны звѧтисѧ ва(м) нє годи(т) и нє достои(т) (1598 *Виш.Кн.* 287); такимъ прикладомъ иншихъ всѣхъ намъ призвоиты(х) порѧдковъ игра идє(т), азали то такъ лєгцє важити годитъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 49 зв.); Що в правдѣ кро(м) похлѣбства зступитися годило Лєчъ гдыби на увагу мдры(х) прыходило (1636 *Лям. о пр.* 3 зв.); проси матко моѧ, бо мнѣ нє годитъ абымъ ш(т)воротилъ обличьє моє (серед. XVII ст. *Хрон.* 288).

3. Прямувати до чогось, намірюватися: Разсмощрѧю: Оусмотрѧю, мѣру до цѣли, гожу, змѣрѧю (1627 *ЛБ* 106); Оусмотраю, оумышлѧю, намѣрѧю: Мѣру до цѣли, годжу, змѣрѧю (Там же, 168).

4. (кому що) Наймати ‹?›: Єсли здохнє быдлѧ котороє вамъ єсть годитъ хто, сє стєрво єгш дотκнє нє чистъ будє ажь до вєчора (серед. XVII ст. *Хрон.* 119).

Див. ще **ГОДИТИСЯ.**

ГОДИТИСЕ[1] *дієсл. недок.* (чому) *(погоджуватися з чимсь)* годитися (з чим): А коли оужє ничому сє нє годилъ казалъ огонь приложить, и єщє дихающого с'мажить в' панвѣ, въ которой коли єгш долго мучоно, други…, напоминали одинъ другого, абы статєчнє смєрть поднѧли (серед. XVII ст. *Хрон.* 475).

ГОДИТИСЕ[2] *див.* **ГОДИТИСЯ.**

ГОДИТИСЯ, ГОДИТИСЕ, ГОДИТИСА *дієсл. недок.* **1.** (кому, на що) *(бути кому-небудь, для чого-небудь придатним)* годитися: хочу то твоє(и) мл(с)ти… послугою бра(т)скою заслугова(ти) в чо(м) сѧ… коли буду по(т)рєби(з)нє твоєи мл(с)ти… годи(ти) (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); єсли жє соль з'мажєт'сѧ, то чи(м): шсолитсѧ южь сѧ ничємоу болшє нє годить тол'ко абы была вонь высыпана (1556-1561 *ПЄ* 31); во(з)ны(и)… маєть узвазывати… // зємли лєсноє которая бы ся годила на па(ш)ню (1566 *ВЛС* 58-58 зв.); єслі жє сол змажєтся, то… юж нікому ся нє годит, толко абы была вон выкїнєна (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 44); мєщанє гос(т)киє… свово(л)нє… дрова рубаю(т) и ду(б)є дєрєво бо(р)тноє… а иншоє котороє сє на бо(р)ти годило рубаю(т) псую(т) (1581-1583 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1848, 1); та(м)тую ст҃ою црко(в) на такови(м) ми(с)цу котораа годи(т)сѧ абы нє была шпу(с)чона ш(т) помочи нашєи (Сучава, 1598 *ЛСБ* 320, 1); чл҃вкъ который колвєкъ… оухватитъ звѣрѧ, або птаха, которыхъ сѧ єсть годитъ, нєхай вылїє кро(в) з нєгш (серед. XVII ст. *Хрон.* 121 зв.).

2. *(бути здійснюваним, виконуваним)* належати, належатися; *безос.* належить: Єго Милость… рачитъ так с тымъ [листомъ] вчинити, яко сѧ будєть годити (Львів, 1537 *AS* IV, 86); вы звыкли(с)тє в' рєча(х) црковны(х) фундамє(н)ту закладати нє впєрє(д) якосѧ годи(т) кгру(н)ту добрє добра(в)ши и докопа(в)ши, прєто и многїє таковыє фундаціє вашѣ поупадали (Ясси, 1614 *ЛНБ* 451, 1 зв.); Достоитъ: годитсѧ, прислушаєтъ, слушно є(ст) (1627 *ЛБ* 32).

3. *безос.* Годиться, потрібно, треба: рєкль и(м) годи(т) ли сѧ в' соуботы добро чинити, чили злє оучинити (1556-1561 *ПЄ* 136); сн҃оу ты в'сєгда єси съ мною и всє моє твоє є(ст). Алє годи(т)сѧ вєсєлитисѧ // и радоватисѧ, ижє то(т) бра(т) твоуй оумрль быль и шпа(т) шжиль (Там же, 290 зв.-291); чи годитсѧ ва(м) чл҃вка ры(м)лѧнина нє шсужєного бити би(ч)ми (II пол. XVI ст. *КА* 124); Дѣля того берѣтъ собѣ на розумъ гораздъ, которымъ кѣпомъ годитъ ся хрестіанинови постити (XVI ст. *НЄ* 13); на(м) годи(т)сѧ х҃а наслѣ(до)вати яко головы нашєи (к. XVI ст. *УЄ* №77, 77); ведлє уставы Сына Божого, хто был окрещоный, не годится его повторе крестити (Вільна, 1608 *Гарм.* 196); нє толко в' єдєнъ рокъ, алє и на кождый годится намъ Шфєры и млтвы в' памѧть оного чинити (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 165); Трєбѣ єсть: Потрєба, подобаєтъ, …достои(т), годитъсѧ (1627 *ЛБ* 133); ш томъ станѣ …такъ з' старогш якъ и з' новогш Тєстамєнту мовити годилося, алє жє намъ ш томъ нн҃ѣшнїй Актъ мовити нє позволѧє(т) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 925);

годиться, слід, можна: По(м)понис(с)... пишѹ(т), и(ж) ся мещанина ри(м)ского бычовати ѡкрѹги не годило (1582 *Кр.Стр.* 85); Ревнителе(м) рече(и) добры(х) с того вымовлаті и меновáтиса не годи(т) са (Острог, 1587 *См.Кл.* 5, на полях); не годитсе члонькомъ отъ головы отрѣкатисе, ани противныхъ речей дѣлати (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 141); за такѹю ценѹ продати не годи(т)са (к. XVI ст. *Розм.* 27 зв.); коли их пытано, чему бы не ѣли, отповѣдили, же такая их рекгула, же мнихом мяса ѣсти не годится (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33); И тоѥи тéжъ цнóты молчáть не годи́тса, Хтóбы противъ того бы(л), глѹпы(м) подоби(т)са (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Чл҃вкъ котóрїй насади́лъ виногра(д)..., з которо(го) бы са годи́ло // всѝмъ поживать: нехáй и́де(т) и ворóтитса до дóмѹ своєгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 154 зв.-155);

годиться, варто, доцільно: А тутъ ми ся годитъ прыпоменути проклятую ересь тогожъ Стефана Куколя (Вільна, 1608 *Гарм.* 182); теды онъ малъжонку протестуючогосе словы непристойными, которых тут и въспоменути не годитъсе, лъжыл, сромотилъ, а потом... до изъбы зъ челядю своею вълизъ (Луцьк, 1647 *АрхЮЗР* 1/VI, 812).

Див. ще **ГОДИТИ.**

ГОДИШНЫЙ, ГОДИЩНЫЙ *прикм.* **1.** Річний, цілорічний: Толк и разум о всем порядку церкве православное до всего цѣлого року в словѣх раздѣленых, обходячи круг годишный, наедно злучити надлежит (1608-1609 *Виш.Зач.* 204).

2. *У знач. ім.* **годищныа** — роковини: Аще престáвитьса брáтъ, и áще єстъ Сщ҃éнникъ въ Ѡби́тели, да бывáєтъ слѹжба на третйны, на девѧтйны, на сорочи́ны, и годи́щныа ѡ оусóпшихъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 157).

ГОДИЩЕ, ҐОДИЩЕ *ч. (цілий, повний)* рік: Лѣто: Врéма, рóкъ, чáсъ, гóдъ, гóдище (1627 *ЛБ* 60); Hod: Hodiszcze: rók: lato (Жовква, 1641 *Dict.* 57); Годъ. Ґоди́ще. Annus. Aetas (1650 *ЛК* 440).

Див. ще **ГОДЪ.**

ГОДИЩНЫЙ *див.* **ГОДИШНЫЙ.**

ГОДІНА *див.* **ГОДИНА.**

ГОДЛИВЫЙ *прикм.* Згідливий: дя(т)ко мо(и) ...хотечи ми его м(л) ласкавую мл҃(с)ть з себе в молодости мое(и) показа(т) пере(д) прияте(л)ми... которы(х) есмо на то проме(ж)ку собою мели в годливымъ и бра(т)скимъ ѡбычаемъ поро(в)нали (Ляхівці, 1548 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961 24).

ГОДНЕ, ГОДНѢ *присл.* (*стп.* godnie) гідно, достойно, з честю, як слід: Всакии речи... дла годности заслѹгъ ѡт высоких панов... заплатѹ знаменитѹю щедре, а годне приймѹют (Вільна, 1522 *AS* III, 235); кн҃зь ку(р)пски(и)... за короля авгѹста и стефана годне слѹжи(л) (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 198); Третее мнѣ оуважена до по(д)несена щаста того гóднѣ нб҃(с)ного подаетъ ст҃ы(и) іѡа(н) хрисосто(м) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 237); Тѹю теды пóслѹгѹ гóдне ѡ(т)правивши,... Ве(р)нѹли ся в҆ покóю до своихъ салашовъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 46); Мѡгила слáвный, на ѳрѡнъ Митрополи Встѹпѹетъ гóдне, з҆ нб(с)нои вóли (Київ, 1633 *Евфон.* 307); Абóвѣмъ прїймѹючїй, áбы гóдне прїймовáлъ, пови́ненъ бы́ти члóнкомъ црк҃óвным҆ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 4 зв.); Єще една(к) и на то(м) Лили́и не дóсы(т) же та пéнѧне хлѣбъ оукшталтовáла дш҃евный, áле сн҃ѡвъ Православнорѡссїйски(х) хóче(т) наѹчи́ти яковы́ми го(д)не преречóного заживши хлѣба, бы́ти мáют҆? (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

Див. ще **ГОДНО.**

ГОДНЕЙ, ГОДНѢЙ *присл. в. ст.* Достойніше, з більшою честю: ѡте(ц) Балаба(н)... це(р)кви божо(и) заслѹжи(л) и завше го(д)не(и) мимо ины(х) заслѹговати и ратѹ(н)ко(м) и ѡ(з)добою ѡно(и) быти може(т) (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1 зв.); Я если вывышшеный бѹдѹ ѡ(т) земли вса привлекѹ к себѣ, жебымъ годнѣй и я́къ потрéба тоу́ю мáтерію ро(з)соужа(л), на двѣ чáсти дѣлю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 294).

Пор. **ГОДНЕ.**

ГОДНЕЙШИЙ, ГОДНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Гідніший, достойніший: естли бы ся намъ господару увидѣли годнѣйщіе свѣдки каноницкіи, ажъ бы вжо передъ нами тому конецъ былъ (Вільна, 1516 *АЮЗР* I, 51); инши(х) светко(в) з обѹ сторо(н) маю(т) постави(ти) неподозрены(х) и межи тыми которые бѹду(т) го(д)не(и)шие тые маю(т) сами зъ све(т)ками приса(г)нѹти (1566 *ВЛС* 79); для годнейшого и слушнейшого одправованя фалы Божое, маетъ мети [игуменъ] презвитеровъ (Клевань, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 494); агг҃лскаа вправдѣ натѹра годнѣйшая и щасли́вшаа, же шлахетнѣйшаа, во(л)нѣйшаа, а згóла

дхѡвнаа єсть (поч. XVII ст. *Проп.р.* 248); ѹ҆миленнѣ҆йшій: Ѡкаа(н)нѣ(и)шій, набожнѣ҆йшый: нє(д)знѣ҆йшій, змилова(н)аса годнѣ҆йшій (1627 *ЛБ* 139); Новоизбра́нный... Ѡ(т)чє и Па́стыру... нѣчо́гѡ на(д) то годнѣ҆йшогѡ кꙋ ѡфѣрова́ню,... твоє́мꙋ нє розꙋмѣлисмѡ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

Пор. **ГОДНЫЙ.**

ГОДНИЙ *див.* **ГОДНЫЙ.**

ГОДНО *присл.* **1.** Достойно: тогды двана(д)цє(т) апо(с)толо(в) созва(в)ши много ѹ҆ченико(в) рєкли нє го(д)но є(ст) на(м) ѡпу(с)ти(в)ши слово бж҃єє служити сто(лом) (II пол. XVI ст. *КА* 28); Сла́вноє Во́йскѡ го́(д)но тако́го Гєтмана, Кото́рый... Оумѣлъ мꙋдрє ты(мъ) си́лнымъ Во́йскомъ керова́ти (Київ, 1622 *Сак.В.* 40); дарова́лъ мꙋ тєжъ Б҃ъ и то же на столи́ци своє́й ст҃ѡ и прп(д)бнѡ и па́ма(ти) го́днѡ живота и бѣгꙋ своє́гѡ докончи́лъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 83); Лѣть є́сть: Слꙋ́шнє, годи(т)са,... го́днѡ (1627 *ЛБ* 60).

2. Годиться, можна: тымь даль которыи с нимь были которыхь то нє год҆но было ясти єд҆но єдинѣмь ієрєѡмь (1556-1561 *ПЄ* 232).

3. *У знач. присудк. сл.* Варто, потрібно: Тако бо го(д)но єсть намъ исполнити всю правдꙋ (1489 *Чет.* 127); Годно милому купити, а оустомъ и зоубомъ его къ пережованю (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); толко то покажу чытелникови..., што єсть смеху годно (Вільна, 1599 *Ант.* 847); оука́зꙋєтъса, жє розꙋмѣєтъ то́ што та́мъ пи́сано вєли́кой хвалы го́дно (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 186); Вєли́ко запра́вды и подивє́на го(д)но єст҆ Г҃а Б҃а на́шєгѡ чл҃вкѡлю́біє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 36); оучинишъ кажє́ньє спра́влєно робо́тою аптєка́рскою... посвачє́ньа вєлми го́дно (серед. XVII ст. *Хрон.* 108 зв.).

Див. ще **ГОДНЕ.**

ГОДНОЖЪ *ч.* (*уг.* hadnagu) нижчий офіцерський чин: научайме ся за сего годножа смиреніе, якъ овунъ бывъ смиреный, не бывъ чл҃вѣкъ мерявый, за што бывъ годножъ над стома людми (XVI ст. *НЄ* 97); Шестое: мовивъ Христосъ годножеви: "Пуйди, якъ вѣруешъ, такъ нагай ти будетъ" (Там же, 100).

ГОДНОСТЬ, ГОДЪНОСТЬ *ж.* **1.** *(сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості)* гідність: Єстли з низкого родꙋ посполитый чєло́вєкъ приходит дла своих цнот кꙋ вышшєй чти, а простыи годъностю шлахотства достꙋпают, заправдꙋ достойна єст ѡсвєцоностыи кнажєства дла мꙋжства высоких заслꙋг (Городно, 1507 *AS* III, 49); потрєба на(м) всѣмъ ѹ҆готова(ти) свою го(д)ность, и волю истиннаго хр(с)тїя(н)ства (Львів, 1588 *ЛСБ* 93); вшакжє, жє с҆тылко го́дности и оумѣ́єтности в҆ собѣ нє маютъ, прє́зъ свои́ нє́радъ и нєдо́втѣпъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 441); ста́нъ Сщ҃є́нническій палмꙋ го́дности, всѣмъ ста́но(м)... прєрыва́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 9).

2. *(усвідомлення чиєї-небудь громадської ваги, громадських заслуг)* гідність: Всакии рєчи цнотливых справъ, которыиж дла годности заслꙋгъ ѡт высоких панов ачкольвє заплатꙋ знамєнитꙋю щєдрє а годнє прийꙋмꙋют (Вільна, 1522 *AS* III, 235); А понє́жє того єсмь жа(д)ною моєю го(д)но(ст)ю нє заслоужила про́шоу абы... на(д) мною милосрьдіє своє оучи́ниль (Львів, 1585 *УЄ* №5, 260 зв., на полях); Вѣдають южъ гараздъ чимъ были ошꙋкани, а кгды тоє добрє ѡбачать, И намацають, южъ затымъ всю годность Познавають (Острог, 1587 *См.Кл.* 20 зв.); та(к) голаа голова ѡт космато(и); мыслїю, достои(н)ство(м) го(д)ностю, и оучти́востю прє(д) бг҃мъ далє(ч)є ѡ(т)стоитъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 230 зв.); ѡнъ спочаткꙋ вымовла(л)са, далє́кимъ сєбє быти мєноу́ючи ѡ(т) таковꙋ́є го(д)ности (Острог, 1607 *Лѣк.* 85); Ѡ(т)дава́й чє(ст) звѣта́зци, сла́вꙋ, го(д)ност҆, вѣрꙋ (Київ, 1632 *Євх.* 301); Въ всѣ(х) ты(х) єдна(к) прєємѣнє́нціах҆ и титꙋлах҆ прєложо́ны(х) нє єст҆ щєгꙋ́лнаа го́дно(ст) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 2 зв.).

3. *(достоїнство, шляхетність, почуття власної вартості)* гідність: та(к) жє и ѡни в го(д)ности имєни хр(с)тїаньского розоумѣю(т)са (Львів, 1585 *УЄ* №5, 301 зв.); Нєчоу́лыхъ ѡ(т) нєдба́льства хотачи́ ѡ(т)вєсти́,... абы всѣ высо́кость ста́нꙋ того зна́ли, и зъ якꙋ́ю го́дностю на нє́го вступа́ли (Львів, 1614 *Кн. о св.* 2 зв. ненум.); Годи́лоса тобѣ згꙋ́ла сороматиса старожи́тныхъ ѳеоло́кгѡ(в) и Ѡцо́въ пова́ги, и ѡ(т) ни(х) оучи́тиса про́стой и нєѡмы́лной стє́жки, кото́рымъ нє то́лко ча́сꙋ да́вность, и прєвысо́каа мꙋдрость и наꙋ́ка высвѣдча́єтъ го́дность вѣры, а́лє и живо́тъ зро́вnаный Агг҃ломъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 251); Досто́инство: Досто́йность, ѹ҆ра́дъ, го́дность (1627 *ЛБ* 32); и҆мєнємъ єго назва́лъ, и Цє́сарскꙋю го́дность ємꙋ въ набли́жшомъ ча́сѣ прі́йдꙋчꙋю запє́внє ѡповѣдѣ(л) (Київ, 1631 *Син.Тр.* 814); Сла́вным҆ та в҆ то́мъ ѡрща́-

кѹ, оучини(л) Рице́ре́м҄,… Орла́ быстроліотного, го́дност҄ ти дарова́лъ (Львів, 1642 *Бут.* 5); Чи до́сыть ѡны(м) и́жъ так҄ вели́кои преєме́не́нціи и го́дности достѹпи́ли (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3);

у знач. титула: а єсли того чиніти нє боудємо теды го(д)ности єго стои нє пріймємо ни споле(ч)ности з ни(м) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 100 зв.); Ма́рно(ст) тє(ж) є(ст) го(д)ностє(м) забѣгати, а на высо́кій сѧ ста(н) выноси́ти (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 11).

ГОДНЫЙ, ГОДНИЙ, ГОДЪНЫЙ, ГОДЕНЪ, ГОДЕНЬ *прикм.* **1.** *(який заслуговує або вартий чого-небудь)* гідний: ѡ(т)чє // съгрешиль єсми на нбо и прє(д) тобою длѧ которы(х) мои(х) злостіи нє єсть єсми годєнь назватисѧ сно(м) твои(м) (1556-1561 *ПЄ* 289-289 зв.); ѡныхъ мано́ва́ны(х) зобра́вши з҄ жона́ми и з҄ дѣ(т)ми… сромо́тнє в҄ ланцѹха́хъ… на смрть годнѹю… до на́съ пошлѣтє (Острог, 1598 *Отп.КО* 9 зв.); ми го(д)ни такои смрти (XVI ст. *УЄ Трост.* 70); Го́днаѧ(с) єдна(к) похва́лы жє вѣрѹ свою лю́бишъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 186); Изали тотъ пастыръ погиблый не слушней волкомъ назватися годенъ, который таковое блюзнерство въ "Требникъ" свой уписалъ, и тымъ самымъ его пошпатилъ? (Вільна 1608 *Гарм.* 197); Ачъко́лвєкъ Книга та́ѧ пова́ги го́днаѧ ѡ сщє́ньствѣ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 444); Пла́кали и о́ныи хвалы го́дныи вдо́вы, ґды Тави́ѳа добродѣ́йка и́хъ… ѹмєрла (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 14); створе́ніє́м҄ твоѣмъ назва́тисѧ южъ нє єстємъ го́дєнъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 32); тобѣ то дарова́но, тако́выи бо(з)кіи да́ры …Абы(с) ты ста́лъсѧ го́днимъ, на томъ свѣтѣ ла́ски бо(з)кои (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв.); ѹзнава́ємо в собѣ жєсмо го(д)ны; абы на́съ на бо(л)шѹю и трѹднѣ́йшѹю войнѹ принато (серед. XVII ст. *Кас.* 72); но́чь о́наѧ нєха́й нє ѡпѹстѣєтъ // а ни хвали го́дна бѹдєтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 57-57 зв.);

у знач. ім. гідний, достойніший: По дедицтвах и близкостях нихто поповства и церквеи доходити не мают и отнюд то отсекаем, толко годным давати (Берестя, 1591 *ПІФ* 103); На столици епископскіе не дбают о годного албо жебы ведле каноновъ, хотяй повѣдают, же вцале им каноны зоставлено (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); алє всѣмъ дава́й ѡ що ко́львєкъ длѧ поживєнѧ просѧтъ, абовѣм҄ дале́ко лѣпшє єстъ длѧ го́дныхъ ми́ловати и нєго́дныхъ, ани́жли длѧ нєго́(д)ныхъ, и го́дныхъ ѡпоуща́ти (Острог, 1614 *Тест.* 182); А єсли́жъ я́кѡ ма́ючи исто́тнє дарѹютъ го́днымъ, тє́ды и // испѹща́єтъ завшє́бытнє и прє(д)вѣчнє, кото́ры(х) потыка́ючи мы проти́вко ѡ(т)повѣда́ємъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 241-242);

(такий, що має високі позитивні якості) достойний, гідний, поважний: хто сѧ ѡ зємли правѹєть, абы малъ самъ присѧгати, нижли дей свєдки годныи присѧгають и землю заводѧть (Петрків, 1527 *AS* III, 319); насъ… жадали, абыхмо его, яко чоловѣка годного, при томъ хлѣби духовномъ, архимандрытстве Печерскомъ, зоставивши, // то ему нашимъ листомъ утвердили (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 62-63); в҄ то(и) истории… ничого и(н)шого ѡ(д)но годны(х) мѹжовъ … вы(с)лавяю(т) (1582 *Кр.Стр.* 14 зв.); презъ *годныхъ* людей годные речы бываютъ справованы (Вільна, 1599 *Ант.* 577); Который то протосингел, будучи человѣком годным и учоным, добре был цесарови турскому знаемый и всѣмъ башомъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33); Досто́инъ: Го́дєнъ (1627 *ЛБ* 32); Вдѧчность Яснє Прєвєлєбнѣишомѹ… Пєтрѹ Моги́лѣ …Промо́торови Побѡ́жномѹ, и нєсмєрте́лнои сла́вы Го́дномѹ оборо́нци ѡдъ Спѹдє́ѡвъ… оупре́ймє ѡ(т)данаѧ (Київ, 1632 *Єв.* 291); теды и мы, угледѣвши …поцтивые поступки… Иоанна Скиндера, яко члвка годного…, повагою нашою гетманскою за войта и дозорцу мѣста Чернигова… постановляемо и потвержаемо (Київ, 1649 *Тр.ЧАК* 146);

годный вѣры *див.* **ВѢРА.**

2. *(який годиться для чого-небудь)* придатний, гожий (до чого): ѡднобы єстє, мєстцо ѡбравши на Горини, або гдєбы годноє и слѹшноє к собраню вашомѹ кѹ ѡборонє напротив того нєприѧтєлѧ нашого было (Краків, 1538 *AS* IV, 156); То всихъ гако(в)ницъ добры(х) кѹ стрє(ль)бє го(д)ны(х) нѕ (1552 *ОЖЗ* 119); побралъ: напервей, коня одного,… неуковъ чотыры, годных два (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 268); што ся дотычє(т) лєсовъ мои(х)…, на попєлы годныхъ, тыє-мъ на собє зостави(л) и зоставую (Житомир, 1584 *АЖМУ* 134); сѣна стыртъ три,… третяя на предажу годна (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 299); кг(д)ы по(д) са́мыи мѹры пры(м)кнѹлъ, хотѣлъ ѡбызрѣти мѣсца коу шан҄цомъ го́дныи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 83).

3. Приємний, бажаний: тѡ(т) ѡц҃ь стефа(н)… и з ы(н)шими дѡбрыми лю(д)ми слȣшнѡ(и) а дѡбрѡє рѣчи жадаю(т) котѡраѧ є(ст) напрє(д) гȣ бгȣ… мила и гѡ(д)на (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); и та́къ вєли́коую собѣ запла́тȣ позы́щєшъ, жєсь нє ты(л)ко сєбє го́дны(м) бгоу, а́лє и ты(х), кото́рыє по(д) звѣр҄хностю твоє́ю быти спра́вилъ (Острог, 1614 *Тест.* 147).

4. Належний, заслужений, гідний: за нашѣ оучин҄кы годноую зап҄латоу бєрємо (1556-1561 *ПЄ* 328); А о́ный пе́ршїй исидоръ кгды на столи́цȣ роускои митропо́лїи прїє́халъ,… с чє́стью го́днєю принѧ́т҄ бы́лъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 36); ты(м) єщє бо́лшє найвыборнѣишїй в до́броти боудєшъ, кг(д)ы ко(ж)домȣ го́дноє мѣсцє подаси (Острог, 1614 *Тест.* 166); Наипєрвѣй в҄… захова́ню приказа́нїй Бж҃їи(х)… стара́тисѧ пови́ннистє,… абы́стє го́днѡю запла́тȣ… пра́ци своє́и в҄ нб҃ѣ ѡдє́ржати могли́ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 931).

5. *У знач. ім. с. р.* **годноє** — *(те, що заслуговує чогось)* варте, гідне: єсми ва(с) посылаль к нємоу алє // ничого го(д)ного смр҃ти ємоу(с) нє стало (1556-1561 *ПЄ* 325 зв.-326); Всю́ды высо́коє ѡ собѣ розȣмѣ́н҄є шко́дитъ: и сна́днє сєбє тако́вый чл҃къ ѡшȣкива́єт҄, кото́рый нѣчо́го в҄ собѣ го́дного нє ма́ючи, розȣмѣєтъ жє го́дности и(н)ши(х) // пєрєвыша́єт҄ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3-4).

ГОДНѢЙ *див.* **ГОДНЕЙ.**

ГОДОВАННЫЙ *прикм.* Відгодований, гладкий: чоботы сутъ наука, мирнусть, а теля годованное, што зарѣзали и изѣли, то есть сынъ Божій (XVI ст. *НЄ* 7).

ГОДОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. ім.* Годований. Вл. н.: Иванъ Годованый (1649 *РЗВ* 40 зв.).

ГОДОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** *(давати комунебудь їжу)* годувати: Господи, коли есме тя видѣли голодного, мы тя годовали, и жадного, мы есме тя напоили (XVI ст. *НЄ* 12);

(кого) *(давати корм тваринам)* годувати: вла́снє я(к) чюжїє псы, на того кто ихъ годоує(т) єдна́ко брєшоу(т), та́къ и злы́є, добродѣємъ я́къ // нєпрїѧтєлємъ шко́дѧ(т) (Остро́г, 1614 *Тест.* 149-150); є́сли сѧ в҄ когѡ такоє тєлѧ в҄тѣли(т) тогды они та́мъ вси з҄го́днє праздникȣютъ,… и навы́борнѣйшими пока́рмы таково́гѡ годȣютъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

2. (кого) *(утримувати кого-небудь харчами)* годувати: вѣрою Іосифъ ся усокотивъ выдъ курварства, и добывъ благословеніе выдъ Бога, и годовавъ землю египетскую у тотъ голодъ великый, годовавъ и братю свою, и вутьця своего (XVI ст. *НЄ* 118).

3. (кого) Підтримувати: Другое: усю надежу твою излиши на Бога, чомъ знаешъ, ажъ овунъ тя годуетъ, якъ мовитъ пророкъ Давидъ,… "Изверзи на Бога журу твою, и овунъ будетъ тя годовати" (XVI ст. *НЄ* 112).

4. Частувати: Быва́ютъ ча́сом҄ дрȣ́гїи, я́къбы на Кролє́вской вєчє́ри годȣючи и вєсєлѧчи́сѧ ра́дост҄ю нєвымо́вною (Вільна, 1627 *Дух.б.* 193).

5. (кого) Годувати, виховувати: ми лєпѣи было колибы(х) тєбє ни родила ни годовала (1489 *Чет.* 96 зв.); якъ родителѣ нашѣ маютъ великую трудность и тяжкусть, годуючи дѣти (свои) (*в ориг.* нашѣ. — *Прим. вид.*) и грѣючи ихъ, и такожъ сутъ довжны и дѣти, дѣля того приказаня зробити отцємъ своимъ усякые потребы (XVI ст. *НЄ* 217).

ГОДОВЛѢ *ж.* Їжа: тыи манны на(м) єго мл(с)ть да(л), абы годовлѣ была томȣ нашємȣ городȣ (Гирлов, 1512 *Cost.DB* 81).

Див. ще **ГОДУЛЯ.**

ГОДОВОЄ *с.* Річний прибуток від купівлі майна: на тую(ж) куплю мою… которую я григорє(и) мє(л) никому ничи(м) нєпє(в)ную во ȣпокою годово(г) ѡсмънадца(т) за нєбо(ж)чицы панє(и) ма(т)ки нашоє (Черкаси, 1589 *ЦНБ* II, 23258, 1 зв.).

ГОДОВЫЙ *прикм.* Річний: На упис вечистый и на сорокоустъ годовый на церковъ соборную… маетъ дано быти десетъ копъ грошей (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 157).

ГОДУЛЯ *ж.* Те саме, що **годовлѣ**: Али у сесь пустъ не лише, шьто бы вытбирати годулю, али вытъ усякои доброты телеснои не лише разь, албо чотыри разы у годѣ,… будь тверезь, изь усѣмъ серцюмъ Богови молися (XVI ст. *НЄ* 27); Христосъ… мовитъ, што бесме ся не журили за годулю, // та за питву, та ни тѣломъ нашимъ за одежу (Там же, 93-94); ангелъ принюсъ такому хлѣба,… якъ приносивъ (*в ориг.* принюсивъ. — *Прим. вид.*) воронъ годулѣ Илієви пророкови (Там же, 96).

ГОДУНЪ *ч.* Годун, годувальник. Вл. н.: Ѡстапъ Годо̂нъ (1649 *РЗВ* 379); Иванъ Годо̂нъ (Там же, 385).

ГОДЪ, ГОД, ГУДЪ *ч.* Рік: u tymy razy żadały nas, abychmo im... k tomu na kolko hodow tuiu wołowszczynu odpustiły (Вільна, 1502 *ŻD* VI, 149); Князь Михаило... а Ивашко, подскарбій, взяли личбу въ мытника Луцкого... съ обѣюхъ мытъ на тые минулые два годы (Краків, 1505 *РЕА* III, 69); а мы рѡ(к) положи(ли) том(ꙋ) тєса(н)ю стго николы днь вешнєго нинє(ш)нєго годꙋ пєрвого и(н)дикта (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); а потомъ ѡтъ трєхъ годовъ початъ зновꙋ новымъ дєрєвомъ сосновымъ жє робити добродєрєвъцы справою горо(д)ничого... ꙋроблєно зновꙋ и покрыто городєнъ и (1552 *ООЗ*-1, 47); має(т)... па(н) ива(н) хрє(н)ни(ц)ки(и) тыє лю(ди)... до цалого зꙋпо(л)ного годꙋ або року... дє(р)жати (Толпижин, 1576 *ЛНБ* 5, II 4043, 148); па(н) сєма(ш)ко повєди(л) и(ж) дєи єсть тому ѡ(т) дєсєти годъ яко я та(мъ) на то(и) рєцє є(з) прибн(л) и рыбы лови(л) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69 зв.); Пото(м) ли(ст) показа(ли)..., в которо(м) ли(с)тє со(з)навае(т) па(н) по(д)судо(к), яко вла(ст)но(ст) свою, ѡ(т) ча(с)у нємало(г)[о] дє(р)жа(л), чєрє(з) ко(л)кодєсѧ(т) го(д), судєрє(в) с Кло(ч)ками... во (в)сєм (Житомирщина, 1595 *ККПС* 65); Господи, ци у сесь гудъ наготовишъ царство Израилю? (XVI ст. *НЄ* 73); Подданый... пана старосты...дочку свою... выдавъ бывъ замужъ за котляря..., который три годы живши зъ нею..., покинувши, прочъ пошовъ (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 157); **год отъ году** — цілий (весь) рік: а естли бых на тот рок... тых пенезей не отдал, тогды мает панъ Кграевский держати год отъ году то есть, от Божого нароженя до другого Божого нароженя, также и далей рок за роком идучи (Володимир, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 130); **до году** — *(на один рік)* протягом року: мает его милость тую шест волок кгрунту... до рукъ своихъ приняти и вживати до году (Вільна, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 126); **з году на годъ** — *(рік у рік)* постійно: за тыи дꙋши, има(т) давати, з годꙋ на гѡ(д) по ка(ди) мєдоу (Київ, к. XV-поч. XVI ст. *ЧИОНЛ* VI-3, 39); **на (в) годъ** — на (один) рік; протягом року: земяне Кіевскіе... продали имъ корчму Вруцъкую на годъ за сто копъ грошей (Краків, 1507 *АЮЗР* II, 117); за дан медовою с цынцовыми грошми платити в год повинны пол дєвѧтынадцат копы грошєй (Сушично, 1569 *AS* VII, 329); **на (в) кождый (каждый) годъ** — кожного року, щорічно: а въшакъжє и мєжи тыми хрє(ст)яны которыє бы... на ко(ж)ды(и) годъ... на исповєди бывали... тыє маю(т) допꙋщоны бы(ти) свєдє(ц)ства (1566 *ВЛС* 78 зв.); Тє(ж) бы(х)мо в то(м) Єго мѣстє(ч)кꙋ дозволили торгъ мѣти в нєдѣлю а ярмаро(к) в ка(ж)дый годъ на часъ которыи ѡнъ собѣ ѡберєть (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фотокоп. 50); **что (што) годъ** — щорічно: когда што час, то новина, что год — отмена (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 181); они заплативъши... трыста золоты(х) до школы што го(д) чинити повинни будꙋтъ намнє(и) нє ѡ(т)стꙋпаючи ѡ(т) повинности своєє (Київ, 1622 *ЛСБ* 486).

Див. ще **ГОДИЩЕ.**

ГОДЫНА *див.* **ГОДИНА.**

ГОДЫНКА *див.* **ГОДИНКА.**

ГОЖЕ, ГОЗѢ *присл.* Гарно, добре: Та́кжє и в' напо́ахъ лаксꙋючихъ ба́рзо присто́йнє // и го́жє того мѣша́ю(т) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 184-185); libet, гозѣ єстъ, лѣпо є(ст) (1642 *ЛС* 254); Vcziniz, Boze, vsim nam hoze (1648 *П. про перем.* 202).

ГОЖИЙ, ГОЖЫЙ, ГОЖЪ *прикм.* **1.** *(який годиться до чого-небудь)* придатний, гожий: хотѣ(л) напа(с)ти або(с) го(ж) бы(л) и напа(л) (к. XVI-I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20,22); Ячáйцє: Бáнка лазе́бнаѧ, сꙋди́на го́жаѧ кꙋ налива́ню оли́вы в' ля́мпꙋ (1627 *ЛБ* 161); в гаюх и запустах..., дубы, на будынъки гожые,... одвозили... суседом и приятелем своим роздавали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 344).

2. *У знач. ім.* Гожий. Вл. н.: Ю(с)ко Гожый (1649 *РЗВ* 130).

ГОЗѢ *див.* **ГОЖЕ.**

ГОИТИ *дієсл. недок.* (що) Гоїти: Напереḋ в голове две раны кривавые шкодливе, одна на чоле стороны правое, другая троха повышей на том же чоле, обе от балвера юж гоеные (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 501); Якъбы Кро́ль які́й потра́фившы оубо́гого члка, кото́рого бы всі́й чло́нли трꙋдомъ зара́жоны были, ѡ(д)ложи́вши в'стыдъ на́ сторонꙋ лѣки и пля́стры наклада́л' на ра́ны и гои́лъ шко́ды єго́ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 159); Гою sano (*Уж.* 1645, 59 зв.);

Образно: Хс вѣчный и неоулѣче́ный несме(р)те́л'ной дши ра́ны зло́сти и намѣтности го́итъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 377).

ГОЙ *виг.* **1.** *(уживається для вираження радості)* гей, *рідко* гой: Знаменованїа Междометїа сѫтъ различна... Ра́дѫющагѡса: якѡ го́и. Милосе́рдѫющагѡ: якѡ бѣда (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 194); Знамено-ва́нїа Междоме́тїа сѫтъ ра(з)ли́чна... // ...Понѫжа́-ющагѡ: якѡ, нѫ. Радѫищагоса: якѡ, го́и (Кременець, 1638 *Грам.* 73-73 зв.).

2. *(уживається як оклик при звертанні)* гей: Hoy, Kożaczeiku, panesz moy, Dalekże maiesz domek swoy? (1625 *П.про Кул.* 22).

ГОЙБРЕ *виг. (уживається для вираження радості)* гей, ой: Гойбре (*Уж.* 1645, 74).

ГОЙДА[1] *виг. (уживається для вираження радощів при гойданні)* гойда: Гойда (*Уж.* 1645, 74).

ГОЙДА[2] *ч. Діал.* го́йда "висока, незграбна людина". Вл. н.: Миха(и)ло Го(и)да (1649 *РЗВ* 167).

ГОЙНЕ, ГОЙНѢ *присл.* (*стч.* hojne, *стп.* hojnie) щедро, багато: Ни́ла з' бре́гѡвъ, широ́ко выливаю́чого: И ве́сь Єги́петъ, го́йне напава́ючого (Львів, 1609 *На Злат.* 2); Тотъ днь ра́достный всѣ(х) на́съ го́йне потѣша́е(т) (Львів, 1616 *Бер.В.* 93); Потре́-те, именѫетса гора́ тоу(ч)наа, яко гойне оупито́на з' ѡбро́кѡвъ нб(с)нои премѫдрости (Почаїв, 1618 *Зерц.* 48 зв.); Дово́лный есмъ: Ѡби́лно има(м), до́сытъ ма́ю, конте(н)тѫюса, го́йне заживаю чого (1627 *ЛБ* 31); вне́т са ѡнъ поста́ралъ, ижъ мѣсце зготова́но и всѣмъ хбрымъ, доста́тки, го́йне додава́но (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 7); Бога́чъ на кождый де́нь го́йне оужи-ва́ючи, весели́л'са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 597); надаро-ва́лемъ васъ го́йне дарами моѝми Нб(с)ными (Чернігів, 1646 *Перло* 152 зв.).

ГОЙНИЙ *див.* **ГОЙНЫЙ.**

ГОЙНОВАТИ *дієсл. недок.* Добре жити, розкошувати: Люде... роскошне жили и вамъ добре чинили и гойновали (1625 *АрхЮЗР* 1/VIII, 365).

ГОЙНОКРВАВЕ *присл.* Кривавими сльозами: Ѡ пречистаа Па́нно, ра́чъ и мнѣ то да́ти, бым' гойнокрва́ве и а грѣшны(и) мо́гл' рыда́ти (Львів, 1631 *Волк.* 6 зв.).

ГОЙНОСТЬ *ж.* Щедрість, багатство: а та(к) великая бы(ла) го(и)но(ст) крѫшцѫ золотого и сребрьного в гишпании, и(ж) ха(н)ниба(л)... на ко(ж)ды(и) рокъ дванадца(т) бочокъ золота чи(с)-того з доходо(в) го(р)ни(х) бира(л) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.); Жало́сне то́и по́рваный яко Квѣтокъ о(т)-па́лъ ѫро́дѫ, ро́ско(ш), го́йность, оздо́бѫ все ѡ(т)да́лъ (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 8); Щедрота, мл(с)рдїе: Щед-робли́во(ст), го́йность, злитова́нье (1627 *ЛБ* 159).

ГОЙНЫЙ, ГОЙНИЙ, ГОЙНЫ *прикм.* (*стч.* hojny, *стп.* hojny) **1.** *(з великою мірою прояву)* щедрий, багатий, великий: чого я по его милости... вдячна будучи и тую такъ гойную ласку и добрость его милости... значне нагородити... записую именъе свое материстое (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 322); Гойнаа ла́ска нн̑ѣ, всѣмъ са показа́ла, Котра́а са зда́вна ѡ(т) Ба обеца́ла (Львів, 1616 *Бер.В.* 67); Изоби́лный: Го́йны(и), доста́тнїй (1627 *ЛБ* 46); Премѣнивши фрасѫнокъ на го(и)нѫю радост, Ѡ(т)ложѣмо ѡ(т) себе грѣховнѫю сладост (I пол. XVII ст. *Рез.* 173); Бо маетъ го́фцы кото́рыи дла показа́на го́йныхъ Цркви Бжой добродѣйствъ добываю́т' (Київ, 1632 *Євх.* 293); Молю ѡ(т)че стый ми́лость твою́. // Ѡбдари́ го́йними да́рами дѫшѫ мою (Чернігів, 1646 *Перло* 17-17 зв.); зачымъ протестансъ муселъ... гойные лзы в том утрапеню своим вылевати (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 406);

(всесторонній) багатий: В' яки́хъ Церковъ за́вше, абы обфитова́ла, и кѫ оздо́бѣ, светно ни́ми проквита́ла. Наоу́къ Бгослѡвъскихъ в' го́йное розъмнѡже́нье (Львів, 1614 *Кн. о св.* 447).

2. *(який виявляє щедрість, зичливість)* щедрий: Припомню... Гермаге́на... я́къ за́съ былъ в' добро-чи́нности го́йный (Київ, 1623 *МІКСВ* 84); Ѡ(т)че на́шъ престый... простри́ го́йнѫю рѫкѫ свою (Чернігів, 1646 *Перло* 18); ты Ма́ткою, Црѫ Агглскомѫ зоста́-ла... Кото́рїй гойнѫю рѫкѫ свою ѡтворáетъ (Там же, 36 зв.).

ГОЙНѢ *див.* **ГОЙНЕ.**

ГОЙНѢЙ *присл. в. ст.* Щедріше, багатше: Єсли те́ды на тѣнь та́к' са вылилъ Дхъ стый, я́къ дале́ко бо́лей на но́вѫю ла(с)кѫ, на кр(с)тъ, на прий-ст'е Хр(с)то́во, где́ са гойнѣй и па́нство Дха ста́ло (Вільна, 1627 *Дух.б.* 385); Ли́шше: Ѡбфи́тѣй, на́-збы(т), на́дто, тымъ бо́лшей, дале́ко бо́лше, го́йнѣй (1627 *ЛБ* 59).

Пор. **ГОЙНЕ.**

ГОЙНѢЙШИЙ, ГОЙНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Щедріший, багатший, більший: якъ много гойнѣйшаѧ ѡ(т)плата тымъ сѧ ставаєтъ... которыи... славнє в памѧти лю(д)ской живѹтъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); Изали(ж) нє гойнѣйшєє бл(с)вєніє даровано бѹдетъ тым, которыи Ківѡтъ Гнїй живый и нб(с)ный маютъ в' собѣ прєбываючїй (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 308); Любоподатєлнѣйшїй: Свобо(д)нѣйшїй, гойнѣйшїй (1627 *ЛБ* 61); Панна... Гойнѣйшого вєсєльѧ на(д) всѣх' заживаєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 26).

Пор. **ГОЙНЫЙ.**

ГОЛДОВАНЬЄ *с.* (*стп.* hołdowanie) (чому) схильність (до чого): А то мовачи Хс, нє винѹєтъ богатства, алє винѹєтъ голдованіє богатствѹ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 480).

Пор. **ГОЛДОВАТИ.**

ГОЛДОВАТИ *дієсл. недок.* (*стч.* holdovati, *стп.* hołdować) **1.** (кому) Визнавати чиєсь верховенство; схилятися (перед ким): Въсточная церков — правдивая мати,... Иже прегордому папѣ не голдуєт и Христу-цареви вѣру заховуєт (к. XVI ст. *Укр.п.* 75); Днь же тотъ нн҃ѣшній звитѧ(з)ства тріѹмфоуймѡ И Боу южъ в' Тр(о)ци, а нє дѧблѹ голдоуймѡ (Львів, 1616 *Бер.В.* 94); гдє сѧ... скрыєшь прє(д) дхо(м) бжи(м)... всюды бо лицє єго єсть, ибо столица єго, а(д)же го(л)дѹє(т) ємоу (Височани, 1635 *УЄ* №62, 48 зв.); зачимъ // ѡни такъ працовитє томѹ богѹ своємѹ голдѹют' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 68-69); *Образно*: Юж нам небо мѣдяним ся стало, Котроє с пѣрвотъку з нас не голдовало. Юж весна і лѣто зимѣ уступают, Юж жнива і осѣнь аквѣліон голдуют (1648 *Елег.* 152).

2. (чому) Бути прихильником (чого): вшєтєчєнствѹ и нєчистотам' нє голдѹймѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 57).

3. (кому) Віддавати честь, шану: Прєто и мы тобѣ вѣрою; нн҃ѣ голдѹємъ (Чернігів, 1646 *Перло* 26).

ГОЛДОВНИКЪ *ч.* (*стп.* hołdownik) *перен.* (чого) прихильник, поклонник: Члкъ кождый на томъ мизєрномъ падолѣ плачѹ, смєрти єсть голдовникомъ, абѡ рачєй нєволникомъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 935).

ГОЛЄ, ГОЛЇЄ, ГОЛЬЄ *с., зб.* Гілля: дрѹгии засє рѹбали го(л)є з дєрєвъ (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 48); павє(л) назбира(л) много го(л)ѧ ви(н)но(го) и кла(л) на сто(с) ѡ(г)нѧ (II пол. XVI ст. *КА* 153); чѹючїй и стый з' нба з'ступилъ... и такъ мовилъ: поробайтє дѹба, а ѡботнитє гольѧ єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 362); оувѧзла голова єгѡ на дѹбѣ, бо о(б)вилисѧ волосы єгѡ около голїѧ (Там же, 270 зв.).

ГОЛЕЛНЫЙ *див.* **ГОЛЕННЫЙ**[2].

ГОЛЕНЄ, ГОЛЕНІЄ *с.* Гоління: с(т). Фѡтій... // Нє вспоминаєтъ ѡ опрѣснокѹ, который... нє замо(л)чалъ бы єго бы(л), бо єсли голєніє боро(д) Капланѡ(в) и иныи дробнѣйшїи блѹды гани(т), барзѣй опрѣснока нє занєха(л) былъ наганити (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 282-283); Бо што ся бородъ голеня и усовъ дотичетъ,... здается то намъ речь быти ровная и знесеная (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 793).

ГОЛЕНКА, ГОЛОНКА, ГОЛѢНКА, ГОЛѢНЪКА *ж.* **1.** *(частина ноги)* голінка: глєзна голенка (II пол. XVI ст. *ЛА* 181); Глєзно: Голѣнь, голѣнка (1627 *ЛБ* 25); crusculum голѣнка (1642 *ЛС* 148); а што коли хочь ходитъ на чотырєхъ ногахъ, алє має должїи послѣднїи голонки которыми скачє по зємли єсть маєтє (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

2. *ч.* Вл. н.: Трохи(м) Голѣнъка (1649 *РЗВ* 331).

Див. ще **ГОЛЕНЬ.**

ГОЛЕННЫЙ[1], **ГОЛѢННИЙ** *прикм.* Гомілковий: Глєзна: Голєни, конєцъ кості(и) голєнныхъ котрїисѧ ѡпираю(т) кости в' стопѣ, и в' боки сѧ оудаютъ выпоуклы (1627 *ЛБ* 25); talaris, голѣн(н)и(й) (1642 *ЛС* 393).

ГОЛЕННЫЙ[2], **ГОЛЕЛНЫЙ, ГОЛИЛНЫЙ** *прикм.* Який стосується гоління. ◊ **ножъ голенный (голелный, голилный)** *див.* **НОЖЪ.**

ГОЛЕНЬ, ГОЛЕНЪ, ГОЛѢНЬ *ж.* Те саме, що **голенка** у 1 знач.: моучнкъ извєсти исъ єзєра и свѧзавши прєбити имъ голєни (1489 *Чет.* 145 зв.); голени его столпове морморяны, которыи жъ то соуть оуставлены на подкладахъ златыхъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54); нє ломили голєній єго алє єдинь змєжи воиновь копіє(м) рєбра єго пробиль (1556-1561 *ПЄ* 433 зв.); прішедші пак вꙑиско первомоу перєбїли голєнї и другому распятому с ним (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 96); єщє ѡ(д) нарожєньѧ голєни єго были змє(р)твєли (II пол. XVI ст. *КА* 12); голє(н) вся синя (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43); глє(з)но, голѣнь (1596 *ЛЗ* 40); а ѡни пришли розгнѣвавшисѧ ѹз(д)рили

розбойникы живы // поламали и(м) голєни (поч. XVII ст. *УЄ* №256, 27зв. -28); напє́рвѣй постава вє́ли́кого моужа а(л)бо стлъ́па, кото́рого глва была зла́та, пє́рси срєбрєни, живо́(т) мѣданы(и), голєни жєлє́зны (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 13); Глє́зна: Го́лєни, конє́цъ кості(и) го́лєнныхъ кото́ріиса ωпира́ю(т) ко́сти вˢ стопѣ (1627 *ЛБ* 25); orus, ris голєнъ (1642 *ЛС* 148); наколѣнки мѣданы(и) мѣлъ на голєна(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 218 зв.).

ГОЛИКЪ *ч.* Голик, голиш. Вл. н.: ива(н) Голикъ (1649 *РЗВ* 4); Анъдрє(и) Голикъ (Там же, 373).

ГОЛИЛНЫЙ *див.* **ГОЛЕННЫЙ**[2].

ГОЛИНА *ж. Діал.* Голина "відбірний зерновий хліб". Вл. н.: Тымъко Голина (1649 *РЗВ* 132).

ГОЛИСТЫЙ *прикм.* Гіллястий: набȣдова́ли собѣ олтарє́въ и болва́но(в)... на ка́ждо(м) па́горкȣ высо́ко(м), и подˢ ко́ждымъ дє́рєво(м) голи́сты(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 305).

ГОЛИТИ, ГОЛИТЬ *дієсл. недок.* **1.** (що, кому) *(очищати волосся з голови, обличчя)* голити: а(ч) и то якъ нє пєвныє, нє вси нє завжды и нє єднако дєржать, єдины по апостольскȣ ростать, дрȣгіє по козацкȣ голать (Острог, 1587 *См.Кл.* 20 зв.); и́нъши(м) побожны(м) свєщє́нико(м) бороды́ рєзать и го́ловы голи́ть казали́ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46 зв.); законъ Божій... людемъ духовнымъ..., усовъ голити заказалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 794); Брю: Голю (1627 *ЛБ* 12); Голю rado (*Уж.* 1645, 61 зв.); Нє бȣдєтє ворожи́ть а сно́въ нє бȣдєтє пєрєстєрєга́ть, ани вко́ло бȣдєтє стри́чь волосо́въ, ани бороды голи́ть бȣдєтє (серед. XVII ст. *Хрон.* 123).

2. (що) *(позбавляти рослинності)* оголювати: Єсли жалъ бȣдєшъ зˢбожьє зˢ зє(м)ли твоє́й нє бȣдєшъ голи́лъ зємли а́жь до кгрȣнтȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.).

3. *Перен.* (що, кого) *(віднімати силою або хитрощами)* обдирати: толко гроши баламутными повестьми собирають, голятъ и на людехъ вылужаютъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1023).

ГОЛИТИСА *дієсл. недок.* Голитися: доннѣ многиє са гола(т), подобно и самъ папа (Острог, 1587 *См.Кл.* 20).

ГОЛІЄ *див.* **ГОЛЄ.**

ГОЛКА *ж.* Крик, шум: в галєлѣю посылаєть г(с)ь вчнки, ω(т) голки ω(т) многа страха, и ω(т) смȣтка а што имѣли жєны страхъ и вжасть. как бы рєчєно оудивилиса явлѣнию англа (1489 *Чет.* 328).

ГОЛО *присл.* **1.** *(без одягу)* оголено: Каба́тиковъ та(к)жє полотє(н)ны(х) заживаю(т), которыє лє(д)во по ло(к)тѣ рȣки ωкрива́ю(т), ωста́то(к) рȣкˢ го́ло но́са(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.).

2. *Перен.* Бідно: та́мо бо нє то(л)ко ва(м), алє ани собѣ па́па и коро(л) помочи нє могȣ(т), и ро́вно зˢ и(н)ши(ми) всѣ(ми) и на(и)ȣбо(ж)ши(ми) го́ло прє(д)станȣ(т), и ω(т) дѣлъ свои(х) или сла́вȣ, или бєсч(с)тіє вѣчно, пріймȣть (1598 *Виш.Кн.* 276); дла то́го на гно́ю во вє(р)тєпѣ... са ро́ди(т), а́бы тыє кото́рыє на подȣшка(х) м(н)аки(х)... са ро́да(т), на(д) ȣбоги(х) сиро(т)ски, го́ло и бє(з) доста(т)кȣ вса́кого родачи(х)са лѣпшими нє чини́лиса (Там же, 288).

3. *Перен.* Без надуми; безпідставно: Теперъ, порвавши слово зъ писма святого, такъ голо и просто ведле мниманя своего приточилесь слово до своего папежа (1603 *Пит.* 35).

4. *У знач. присудк. сл. (нічим не вкрито)* голо: єсли нє ωка́жȣтˢса ώболоки, и нє повѣнȣтˢ вѣтры, ничо́гω нє помо́жєтˢ ωрачо́ва пра́ца, лєжа́чомȣ насѣнˢю та́къ го́ло (Вільна, 1627 *Дух.б.* 244).

ГОЛОБРАДСТВО *с.* Гола борода: Бра́да ωго́лєна: ...ω(т)сю́дȣ голобра́дство (1627 *ЛБ* 12).

ГОЛОВА[1] *ж.* **1.** *(частина тіла людини, тварини)* голова: а ωный горъдый борьца люи, на то(м) мѣстьци приправлєнъ сталъ, рȣки оузнимая, головою потрасывая (1489 *Чет.* 57); голова твоя яко Кармилъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); Того́ жє ро́кȣ ди(в) члчіи оуроди́лоса дѣта, голова льо́ва, пє́рсы косма́тыє (1509-1633 *Остр.л.* 126); оузˢдрѣла два аггльı вˢ бѣлы(х) ωдѣна(х) сѣдачихь єдиного в головы а дроугого оу ногь (1556-1561 *ПЄ* 436); рана крывавая в головє (1566 *ВЛС* 91 зв.); а ша(п)ка дє(и) ми з головы з листы спала (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 6); Видє(л)... єсми... у Га(в)рила Поцика(и)ла голову спу(х)лую, битую (Житомир, 1582 *АЖМУ* 43); голову ему оттялъ (1582 *Посл. до лат.* 1130); мȣдры(м) быти на зміа, выда́ючи тѣло на забитˢє, а го́ловоу ха хорони́ти (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 224); загрѣй ми ...шапкȣ ноцнȣю и добрє ми звяжи мою головȣ

(к. XVI ст. *Розм.* 44 зв.); штожъ, опустивши голову, члонковъ дръжишъ? (1603 *Пит.* 25); которого [гетмана] поймайвши (!) татарове, голову его оттяли (поч. XVII ст. *КЛ* 85); вихор ушолъ и поднялъ єму подолокъ оноє кошулѣ и на головѣ положилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); сєбє(с)тияна Савицъкого в головȣ пострєлили (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); Кȣнь з головою л'вєю (Чернігів, 1646 *Перло* 141); е(ст) люде без голови (серед. XVII ст. *Луц.* 532); ω(т) головы всє тєло с тылу збитоє, сынєє, кро(в)ю набє(г)лыє ажъ до ступы ножъно(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); *Образно*: мѣй в почивости нáзбыть мáткȣ твою црковъ, котóраѧ дхомъ стымъ тебє пéрсами своими выховала, и с христо(м) вє(д)лȣ(г) бга през̾ мєнє корóнȣ на головȣ твою вложила (Острог, 1614 *Тест.* 136).

2. *(верхня частина голови з волоссям)* голова: волосы головы твоєй якъ багоръ златъ-тканыи царевъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); почала слєзами ωмывати ногы его и волосы головы своєи ωтирати (1556-1561 *ПЄ* 243 зв.); а тыє чары были бы при нємъ на(и)дєны ȣ вустєхъ, або на головє ȣ волосьи (1566 *ВЛС* 106); Вамъ волося на головѣ усе естъ зочтено (XVI ст. *НЄ* 154); вóлосы головы єго я́къ вóлна чи́стаѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 52); Межи иншими святыми мощами,... естъ главы Іоанна Предотечи верхняя часть, то есть чашка // головы его (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 845-846); А сéмого днѧ, ωгóлитъ всѣ вóлосы своѣ, гóловȣ свою и бóродȣ свою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 693); Стєрєжи́ жь áбысь нє пилá винá... бо почнéшъ и порóдишъ сна, котóрогω головы́ бритва сє нє дóткнє(т) (серед. XVII ст. *Хрон.* 183 зв.); **волосъ (ни єдинъ волосъ) з головы не спадетъ (не погынетъ)** — ні один волос з голови не впаде: в жа(д)ного з ва(с) воло(с) з головы нє спадє(т) (II пол. XVI ст. *КА* 152); ни єдинъ вóлосъ з гóловы вашєи нє погынє(т) (1556-1561 *ПЄ* 315); **головою кивнути** — попрощатися: Теды тотъ войтовичъ, постерегши тое, не мовечи ничого, головою кивънувши, зъ хаты пошолъ (Житомир, 1644 *АрхЮЗР* 8/III, 602); **головою наложити** — *(загинути)* голову зложити; головою накласти (наложити); голову покласти (скласти): впрод его милость отецъ Почаповский головою наложитъ, нижели тую церковъ в посессии своее будет мел (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 728); **головою уйти** — врятуватися: Козаки києвъскиє... ихъ погромили и това(р) ихъ вєсь побрали, лєдвє сами головами ушли (Вільна, 1545 *ТУ* 72); **голову подклонити** — *(покоритися комусь)* голову схилити (перед ким): хто колвекъ поневолне будетъ поставленъ... и жаднымъ того любоначаліемъ шукати не // будетъ, за зезволенемъ всѣхъ, тому головы ваша подклонѣте, якъ (мнѣ) Іоаннови, во всемъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 744-745); **голову приклонити** — *(мати притулок, пристановище)* прихилити голову: а я покою нѣг(д)є нѣ маю хотай толко жєбы(х) головоу свою приклони(л) г(д)є (к. XVI ст. *УЄ* №31, 134); **голову склонити** — те саме, що **голову приклонити:** Ли́сы я́мы мáютъ... а снъ чловéчій нє мáєтъ гдє бы гóловȣ склони́лъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 414); **голову сокрушити** — те саме, що **погубити голову:** И за(с) длѧ тóго нєхорошȣю ωбȣ(в) носи(т), я(ко) да бє(з)пєчнє на змі́ю, скор'пію и всю силу вражі́ю настȣпи(т) и áспидȣ и василискȣ гóловȣ сокрȣши(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 234); **до головы приходити** — усвідомлювати, розуміти: все тогды, што колвекъ припадает на члонки, до головы приходит (Вільна, 1600 *Катех.* 43); **зотерти голову** (чию, кому) — те саме, що **погубити голову:** она зотрє гóловȣ твою (серед. XVII ст. *Хрон.* 9 зв.); положȣ нéпрїазнь межи тобóю и нєвѣстою... и тоє зотрє(т) гóловȣ тобѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 10 зв.); **з головы выбити** (що кому) — переконати (кого в чому): И тȣ вырáзнє Хс показáлъ // рєчиви́стоє тѣла и кръвé... поживáніє, кгды(ж) Жидω(м)... инáчєй розȣмѣнѧ ωныхъ з̾ головы́ имъ нє вы́би(л), єнó пéршїи словá потвръжáючи, мови́лъ я́ко по(д) присáгою (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 182-183); **на голову** (*зі словами* **выбити, выдерти, побити, повыбияти, подрати, здыхати, знести, мерти**) — *(без винятку)* вибити, знищити, пропадати поголовно: тамже и пасику,... на голову выбили и мед межи себе розделили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 242); у Корисы пчолъ трое выдерли на голову (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/I, 507); у Левка Жданчика пчолы побили на голову (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 141); пасеки вси на голову повыбияно (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 213); врадник з боары... пѧтдєсѧт бортєй бчол... на головȣ подрали (Володимир, 1571

AS VII, 406); Року 1599 и 1600 быдло на голову здыхало (поч. XVII ст. *КЛ* 77); одно дерево на розние будинки свои обернули, а другое попродали и попалили, а остатокъ,… на голову огънемъ,… знесли (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 488); лю(д) мє(р) ѡкру(т)нє всюда, на голову (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); **на голову вдарити** — насмерть убити: а кнѧзь дєй Ярославъ гаркабѹзомъ Жєлєха мєжи ѡчи на головѹ вдарилъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); **на голову побити** — те саме, що **на голову вдарити:** наши, здумѣвшись, ослабѣли, а татаре моцъ взяли и на голову нашихъ побили (поч. XVII ст. *КЛ* 73); **на голову поразити** — те саме, що **на голову вдарити:** Татаре съ поляками зрадившеся, на голову нашихъ подъ Сокалемъ поразили (поч. XVII ст. *КЛ* 75); **на головѣ** — на совісті: Кровъ ваша на головѣ вашуй, чомъ я уже чистъ выдтеперъ (XVI ст. *НЄ* 133); **не моцный на голову** — болить голова: Я… после той дороги вєлми нє моцна на головѹ и на ѡчи (Луків, 1558 *AS* VI, 36); **открыти голову** — зняти головний убір для привітання: ѡткрый головѹ и пристойнє ѹклониса (к. XVI ст. *Розм.* 8 зв.); **отъ ногъ до голови, отъ стопи ножнои до верху головы, з головы до петы** — *(цілого, на цілому тілі)* з ніг до голови, з голови до ніг (до п'ят): ѡ(т) нóгъ до головы́ всє тѣло єдина ра́на (Острог, 1607 *Лѣк.* 4); Тогда́ ді́аволъ заразилъ Іѡва нє́мочью и врє́домъ штонайгóршимъ ѡ(т) стопы́ ножной ажъ до вє́рхѹ головы (серед. XVII ст. *Хрон.* 56 зв.); яко в поча(т)ку, такъ и доко(н)чє(н)ю на ты(х) ро(з)ница(х), гдє ѡни повєдали, почавъши з головы ажъ до пєты нє ѡто(з) валъсє нихто (Київщина, 1600 *ККПС* 143); **погубити голову** — знищити: а коли выслухаютъ, лѣпше ажъ бы погубивъ иманя и голову, нѣжъ бы ся обернувъ опятъ на житло тото лихое (XVI ст. *НЄ* 147); **по головѣ** (чиїй) — по чиїй смерті: на има пн҃ь гри(ц)ко шпѹ(н)ть записѹю сє(м)ковы(м) дѣтє(м)… ѕ҃ золоты(х) по мою(и) головѣ и то само и на имѣню (Львів, 1585 *Юр.* 9); **поднести голову** — відродитися, активізуватися: За тымъ гóлосомъ идѹ, на бєспє́чноє нєя́коє мє́стьцє в'стóпѹ, гдє сама́ пра́вда Кафтоли(ц)каа, вóлноую по(д)несла Головѹ (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 14); нєнавидачїи тєбє поднєсли гóловѹ (Київ, 1627 *Тр.* 667); **попеломъ голову посыповати** — вдаватися в тугу, втрачати надію: для тои причи́ны на(м) потрє́ба… и пóпєло(м) гóловоу посыпова́ти, и ни(з)ко лѣгати, но ро(з)важи вє(с) оу́зо(л) нєпра́вды (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 249 зв.); **поскребтися в голову** — почухатися в голову, зазнати невдачі: Але коли тежъ зъ нихъ который заплатитъ чотырыста рублей (пласкихъ) закладу, соборомъ давнымъ постановеного, (господару и стороне,) поскребъчетъся у голову! Бройтежъ! маете часъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 861); **посыпати голову попеломъ** — втратити мужність, надію; засумувати: А та́къ вы́пхалъ ю прóчъ хлóпєцъ єгѡ, и затворилъ двє́ри за нє́ю, котóраа посыпавши гóловѹ свою пóпєломъ…, и взложи́вши рѹки на гóловѹ свою шла идѹчи́ и крича́чи (серед. XVII ст. *Хрон.* 261); **посыпати голову порохомъ** — вдаватися у тугу: А поднє́сши здалє́ка óчи свои нє позна́ли єго и закри́кнѹвши пла́кали, а роздє́рши ша́ти свои посыпа́ли гóловы свои пóрохомъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 57); **стерти голову** — знищити: тóй мóцє(н) бѹдѹчи в' дѣлѣ и слóвѣ, стє́рлъ гóловѹ є́рєси (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 24); **схилити голову** — те саме, що **голову подклонити:** Схили́ прє́то Гóловѹ, ср(д)цємъ оумили́са, Іс҃є мóй прєсла́дкїй, вола́й, прослєзи́са (1625 *МІКСВ* 133).

3. *ж. (частина тіла людини як орган мислення; розум)* голова: Изали сегоднешніе геретикове не суть вѣрные дворани его, которые се тежь спротивляютъ Хрыстови, такъ головѣ (яко новокрещенцъ), яко и тѣлу его (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 163); Стародá вная то єсть приповѣ(ст), язы(к) сть (!) головѣ нєпрїатєль (XVI ст. *УЄ* №29519, 220 зв.); тая [ексцепція]… не съ писма Божого поважности, анѣ зъ науки учителей церковныхъ взятая, але власный головъ ихъ Комментъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 371); ѡ(т)цъ иѡсифъ то(л)ко ка(р)точку при(с)лалъ вымовляючися слабостю и нє(с)пособностю головы (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 41); И тєпєръ я тымъ клопочѹ головѹ свою: Боюся, жєби мнѣ нє бѹти в нєволи с тобою (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 17); вышєрєчоны(и) рѹдъникъ подобно маючи яки(с) злы(и) скрыты(и) а нєпри(с)то(и)ны(и) афєктъ… в голову вдарилъ (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91 зв.); **завереньє головы** *див.* **ЗАВЕРНЕНЬЄ; зайти в голову** *див.* **ЗАЙТИ; заходити в голову** *див.* **ЗАХОДИТИ; захожѣньє в голову** *див.* **ЗАХОЖѢНЬЄ.**

4. *(окрема конкретна людина)* особистість: а єстлибы Казаки наши гдє на влѡс Татарский пришли,... тогды ѡн дла того хочеть самъ своєю головою ꙋ панство нашо ити (Вільна, 1541 *AS* IV, 296); хтожъ дасть голове нашой воду, и очыма нашыма источъникъ слезъ (Вільна, 1599 *Ант.* 583); Нєхай же са ѡбєрнє(т) нєправда твоа на головоу твою! (XVI ст. *УЄ Трост.* 50); навє(р)нѣмоса жъ прѐто наими(л)шаа мнѣ гѡлово, оучинѣмо то що и бг҃ъ хѡчє(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 32); Алє таковоє шатанскоє блюзнѣ(р)ство нєхай ѡбєрнєтъса на гѡлѡвы ты(х) которыи нє вѣдають якъ годитъса рѡзность истности и пєрсѡнъ вызнавати в' с(т). Тр(о)ци (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 289); Пєрєд' головѡю сєдивою повстань а... особо старогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123); *Образно*:то правда, што голова то розꙋ(м) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 59); **головами своими** — особисто: ѡдно бы Их Милость сами головами своими,... нє с так многими людми, яко са нам вказали, кꙋ правꙋ приєхали (Звенигород, 1546 *AS* IV, 500); **головою выдати** — бути притягнутим до відповідальності: А єстли бы в дому лицє застато а дєти и жона при то(м) были а ты(х) рєчє(и) крадєныхъ ꙋжива(ли) тогды ѡни повин(н)и будуть... сами головами своими выданы быти (1566 *ВЛС* 108); **на свою голову** — собі на біду, собі на клопіт; на свою відповідальність; на свою голову: тогды... тыє єдначи наши нє вси были зєхали са, ѡдно два, и тыє на свои головы того брать и нас поєднати нє хотѣли (Кременець, 1547 *AS* IV, 553); єсли кто боудоучи в потрєбѣ ѡпоусти(в)ши бити нєпріатєла, на свою // гѡловꙋ ѡбє(р)нєть свои рѡуки, и свою тварь рани(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 66-67).

5. *(керівник; верховний владика)* голова: собравъшисє на поли за Чє(р)касы мно(з)ство козако(в) ...а на(д) ними у голова(х) ста(р)шиє козаки Ка(р)пъ, а Анъдруша... громили... корованы купъцовъ турєцъки(х) (Вільна, 1545 *ТУ* 71); Естлибы папежъ опокою или головою мѣлъ надъ иншие патриярхи быти, то почто ему на первомъ соборе сее заборонено, у шестомъ правиле? (1582 *Спис.* 2); якъ христо(с) голова наша тєлє(с)наа ста(л)са такъ мы тѣломъ его сталисмыса (Львів, 1596 *ЛСБ* 301); браны пєкє(л)ныє вѣрꙋ грєцкꙋю прємогли, ри(м)скоє ж нє прємогли... и(ж) єсть папа голова и на(мѣ)стни(к) ст҃го пєт'ра (1599 *Виш.Кн.* 216 зв.); Христосъ... бывъ голова церкви и приявъ... поганыи языки у одну вѣру (XVI ст. *НЄ* 128); Не для того ли сами ся головами чиня(т) и пасти ся хотя(т) дабы чинили що хотѣли (Львів, 1607 *ЛСБ* 471, 1 зв.); в томъ Пато(м) стѣ жилъ Ст҃ыи Кири(л) Патріарха Алєксандрійскій, который на Трєтємъ Єфєско(м) Събѡрѣ прьвоначалнико(м) и головѡю былъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 123); Суть еднакъ апостолове... и епископове головами и пастырьми церквій своихъ помѣстныхъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 486); фꙋндамєнто(м) и головѡю никтъ иншій нє єсть црькви стои, то(л)кѡ Х҃с Г(с)дь (Львів, 1646 *Зобр.* 34); Ѡдны агг҃ловѣ чинъ дєсатый въ дн҃ь чєтвєрты(и) ѡ(т)пали ѡ(т) бг҃а, над' которыми ђылъ головѡю (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.);

керівник, зверхник: Напро(д) дла того, же был' Іерєєм' которы(и) на(д) собѣ порꙋчѡными я(к) Голова на(д) члѡнками // и якъ жолꙋдокъ в' тѣлѣ чл҃чомъ єст' (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 24-25); **въ головахъ** — головно, головним чином; у першу чергу: Зєманє волы(н)скиє... приєхавъши до лꙋцка ѡтъказали нє хотачи дати пописывати имєнє(и) по(д)даныхъ своихъ бє(з) старъшихъ тамъ кн҃зє(и) пановъ а въ головахъ бє(з) пановъ радныхъ (1552 *ОВол.З.* 201 зв.); Напервѣй на всихъ семи соборахъ вселенскихъ у головахъ на початку папу Рымского... писано (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 132); Чинили тꙋю побѡжность и ѡныи жєны, а в' головахъ Пр(с)таа Дв҃а Мр҃іа (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 13).

6. *(передня частина чого-небудь)* перед, передок, голова: тая шкута головою на бєрєзи стояла и та(к) зламалася упо(л), жє врєкги поламалися (Володимир, 1602 *ТУ* 234).

7. *Перен. (головне ядро, основа, суть чого-небудь)* голова: Чл҃вче хрестіанине, дознай головы святаго писма и смотри, якъ буде мовити (XVI ст. *НЄ* 14); гдє тѡє штѡса вєдлє потрєбы дѣє(т), нє в' самꙋю гѡловꙋ вѣры... бієтъ албо нарꙋшєніє приноситъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 233); головѡю всѣх' цнѡтъ єст' любов' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 558); *Образно*: Єсть кто, на кшталтъ в' тѣлѣ головы, на высѡком' оурадѣ постановлєный: нєхай жє оурадꙋ своєго пил'нꙋєтъ (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 2 зв.); **голова углови (угловъ)** — основа основ, фундамент: камєнь ѡ котороль нє

д'бали боудоующіи, то(т) сА есть головою оуглови сталь (1556-1561 *ПЄ* 310); ка́мєнь ѡ котбро(м) єстє нє дба́ли бу̑дучи, котбрїи ва(м) бы(л) на посмѣ(х), тє́ды то(т) бывь оу головѣ оугло(в) ѡбо(х) (1645 *УЄ* №32, 125).

8. Життя: Али мы нѣякъ не выдъдѣляиме ся выдъ любъве Іисусъ Христа, Господа нашего, а лишѣме имѣніе наше, и жону, и дѣти, ище даме и голову нашу дѣля имя Божого и дѣля царства его (XVI ст. *НЄ* 176); *Я* головы своеи не жалую (1604 *МИВР* 31); **голову покладати** — віддавати життя: за што мы ѡ(т) давных часовъ Головы свои покладаем, за вѣру нашу правосла(в)ную, и за цѣло(ст) Домовъ Б҃жиї(х) (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 1407, 61, 1, 1).

9. Убивство; убитий, -ого: теперешнему малжонкови своему поведила и то ему злецила, як о голову небожчика мужа моего... так и о шкоды, которые ся стали при замордованю небожчика (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 310); за голову того забитого Мартина Витковского подданые ихъ милости села Колпитова приреченымъ паномъ Витковскимъ заплатили, и досыть учинили (Володимир, 1586 *АрхЮЗР* 6/I, 157).

10. *(поля, землі)* початок, край: тот Куповатец на влостной земли Галичанской лежит; а з другое стороны в головах ку томуж Куповатцеви пришли нивы Бородчинские концами (Склені, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 21); к той дорожце прилегла в головах земля Тременъская (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 367); та(м) же границу̑ ру̑бєжи в дубьи в со(с)на(х) и въ бєрєза(х) у̑чинили то є(ст) поча(в)ши з головы ѡ(т) долины (Київ, 1578 *ЦНБ* ДА/П 216, 108); Волевачевскіе байраки, якихъ маемъ восемъ, с полемъ... и сеножатми, по обадва бока речки Цибулника лежачими, зъ нижшей голови,... гдѣ могила,... то все синови моему Андрею (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); третяя часть Василевская, одъ стины, которая идетъ въ головахъ польланковъ тыхъ, що ку Туровицкой граници концами притикаютъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 324).

11. Центр, столиця: то(л)ко сє́дмъдєсА(т) ми́ль, а сто до ієру̑салимоу, жидовского цр(с)тва головы ѡ(т) сєрєди́ны єгиптоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 45).

12. *(одиниця лічби)* голова: Торъговцы дають на замокъ мыта с товару̑ кажъдого... Ѡбєстъки ѡтъ головы старъшоє по грошу̑ (1552 *ОЧорн.З.* 56); подато(к) грошовы(и) поголовны(и) по два гроши з головы (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 45); Голова ѡсла южъ лє́двє за золоты(х) п҃ можєтсА коупити (поч. XVII ст. *Проп.р.* 157); И рєклъ Г(с)дь до Мωисє́А ...возмє́шъ по пАти си́клєвъ на ка́ждую гбло̑ву̑ (серед. XVII ст. *Хрон.* 129 зв.).

13. *(продукт харчування у вигляді кулі, конуса і т. ін.)* голова: Мєндє(л) пикъ... мєлъ... цу̑кру голова а҃ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 49 зв.).

14. У складі вл. н.: **Медведева голова:** зємянє ратєнъскиє у̑казу̑ють свои границы... // ...ѡ(т) мо(ст)ка... чєрєзъ болото до врочыща мєдвєдєвы головы (1546 *ОГ* 32-33); **медвежие головы:** которая [дорога] идє(т) с пузо(в)ско(г) броду̑ до ѡ(в)лучи(ма) на вро(чи)щи в мє(д)вєжи(х) голо(в) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 19).

◇ **бѣлая голова** (*стп.* białogłowa) — жінка: та(м) пА(т) свє(т)ко(в) мужчизнъ а двє бєлы(х) голо(в) слышали ѡ(т) тоє дє(в)чины жидо(в)скоє... жє нахи(м) жи(д) до и(х) дому дитА привєзши три дни в пєчи свєтли(ч)но(и) хова(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); пафноу́тїй в ли́стѣхъ до крє́вныхъ бѣлыхъ голѡвъ... вспоманоу́лъ єго (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 89 зв.); ВзАла́ тє́ды Марїа́мъ пророчица бу̑бєнъ въ ру̑ку̑ свою, и вы́шли всѝ бѣлыи гбловы за нє́ю з бу̑бны (серед. XVII ст. *Хрон.* 93).

Див. ще **ГЛАВА[1], ГЛОВА.**

ГОЛОВА[2] *ж. (розділ книжки, статті, віршованого твору)* глава: Голова втбрАА ѡ способа(х) продава́нА и ку̑пова́нА (к. XVI ст. *Розм.* 25); ѡсмАА голова ѡ способѣ писа́нА листовъ (Там же, 61); Ч҃лвче хрєстіанине, дознай головы святаго писма и смотри, якъ буде мовити (XVI ст. *НЄ* 14); Глава́: Роздѣлъ, рє(ч) наи головнѣ́йшаа и на́йвышшаа албо голова́ (1627 *ЛБ* 25).

Див. ще **ГЛАВА[2], ГЛАВИЗНА.**

ГОЛОВАЖНЯ, ГОЛОВАЖЪНЯ *ж. (одиниця вимірювання солі)* голова: мыто на нихъ на доброволной дорозе бралъ по грошу, а по сту головажень соли (Краків, 1511 *АЛРГ* 147); на Пустомытє Сємашку брати по двадцати и по пєти головажєнь соли (Луцьк, 1545 *ТУ* 69); дають на то... по ковъшину̑ пшона а по в҃ головажъни соли (1552 *ОВін.З.* 132);

Мыто соланое… приходить з воза великого и малого по триста головаже(н) (1552 *ОКЗ* 37 зв.); А то ест устава: мыто замъковое… от воза соли по полчетверти гроша и по десяти головаженъ соли, от гостя (Кременець, 1569 *ПККДА* II, дод. 557).

ГОЛОВАНЬ, ГОЛОВАНЪ *ч.* Голована, голован. Вл. н.: Кѹрило головань (1649 *РЗВ* 111 зв.); Конъдра(т) голованъ (Там же, 181 зв.).

ГОЛОВАТЫЙ *прикм. у знач. ім.* Головатий, головач. Вл. н.: ѡлексѣ(и) головаты(и) (1649 *РЗВ* 184); Иванъ головаты(и) (Там же, 185).

ГОЛОВАЧЪ *ч.* Головач. Вл. н.: Побоживъ на(с) Головачъ Сєнко (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); Побожилъ на(с) Головачъ Сє(н)ко (Там же, 224).

ГОЛОВЕНКА *ж. Діал.* голо́венька "головешка". Вл. н., *ч.*: Дмитро Голове(н)ка (1649 *РЗВ* 52 зв.).

ГОЛОВЕРХЇЄ *с.* Гола (непоросла) вершина (гори): Тог(д)а и земла́ небѣдно зеле́нѹ травѹ пѹща́єтъ, И Дѹбъ по(д)чєсанъ, голове́рхїа хѡ(л)мы оукраша́єтъ (Львів, 1591 *Просф.* 70).

ГОЛОВИЩЕ *с.* Головище: Woyłocysce pod boczysce, A siedliscze w hołowisce (1625 *П. про Кул.* 23).

ГОЛОВКА, ГОЛОВЪКА *ж.* **1.** *(маленька голова як частина тіла)* головка: Пощупа(й)тєсѧ ты(л)ко в' лисѹю голо(в)кѹ, ксє(н)жє би(с)кѹпє лѹцки(й) (1598 *Виш.Кн.* 273 зв.); одинъ червоный золотый накшталт головки светого Яна, з маленькимъ ушкомъ (Володимир, 1620 *ЧИОНЛ* XIV-2, 92).

2. *(закруглене потовщення кінцевої частини чого-небудь)* головка: Ми(р)ница гла(д)ко рысованая, з' головкою… на ла(н)цѹшку завѣси(с)тая (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 18 зв.); А столпо́въ ·к· та́къ жє мно́гѡ и под'-ста́вковъ мѣданыхъ, кото́рїи бѹдѹтъ мѣли голо́вки з рєза́ньємъ свои́мъ сре́браныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

3. *(кулястий плід окремих рослин на кінці стебла)* головка: geligos, ядра че(с)никовие, головки (1642 *ЛС* 206); Ле́нъ те́ды и ячме́нь заражо́ны(и) єсть, пре́то и́жъ ячме́нь бы́лъ зєле́ный, а ле́нъ оужє голо́вки выпѹща́лъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 87).

4. *ч.* Вл. н.: Соколинская, за держанья своего побрала… у Головки пять копъ грошей, у Дороша две копы грошей (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 68); Иванъ Головъка (1649 *РЗВ* 340 зв.).

ГОЛОВКО, ГОЛОВЪКО *ч.* Головко, голованъ. Вл. н.: Ѳєдоръ Голо(в)ко (1649 *РЗВ* 167); Миско Головъко (Там же, 373).

ГОЛОВНЕЙШИЙ *див.* **ГОЛОВНѢЙШИЙ.**

ГОЛОВНЫЙ, ГОЛОВНИЙ, ГОЛОВЪНЫЙ, ГОЛОВЬНЫЙ *прикм.* **1.** *(який стосується голови, як частини тіла)* головний: выбри(т)вивъши потылицю макгє(р)кѹ вєръ(х) рѹга головного повѣсивши, коси(ч)кѹ тобѣ; и́ли пѣрцє вєръ(х) макгє(р)ки оу́стромивъши,… я(к) полетѣти хотачи, ли покаанїа нє трєба (п. 1596 *Виш.Кн.* 233 зв.); **зѣла головноє** *див.* **ЗѢЛА; на видѣню головномъ** *див.* **ВИДѢНЄ; щука головная** *див.* **ЩУКА.**

2. Головний, основний, суттєвий: Маєт ѡн… имєнє Ставрово дєржати… подлѹг привила войтовского головного (Краків, 1536 *AS* IV, 67); за которы(м) позвомъ подлугъ вышьтьа лимитацыє головноє волы(н)скоє припадає(т) ми рокъ на пє(р)ши(и) второкъ по свєтомъ Ма(р)тинє (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); тот хво(ст) клобѹчны(и) ѡ(т)на(л) ємѹ пожито(к) пыхы голо(в)ноє (п. 1596 *Виш.Кн.* 229); Въ писмѣ головномъ о томъ читати не трафилося ми (1603 *Пит.* 69); а самый головный реєстръ при тестаменте моемъ у детей моихъ зостати маетъ (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1609 1/VI, 394); Головны́мъ єстъ окрѹтникъ проти́вникомъ на́шимъ (Вільна, 1620 *Лям.К.* 23); Соборъ сей патриарха Фотія "святѣйшимъ" зоветъ, зъ чого ся головныи неприятелеве его отступникове презъ зазрость пукаютъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 687); Се́дмъ єстъ грѣхо́въ смєр'те́л'ны(х) головны(х) (Львів, 1645 *О тайн.*52); Река́ выхо́дитъ з' Єде́ма…, кото́раа сє ѡ(т)колѣ дѣлитъ на четы́рє головны́и рѣки (серед. XVII ст. *Хрон.* 6); **головноє мыто** *див.* **МЫТО;**

у знач. ім с. р. **головноє** — *(те, що є основним)* головне: жиды своє́ю прєвро(т)ностю тоу́ю си(л)ла́боу,… ѡ(т) де́рєва вы́мазали, и вы́скробали што головного было в' то́(м) пса(л)мѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 302 зв.).

3. *(який охоплює всіх)* загальний: Сталоса пєвноє постанове(н)є И ѹхвала… при зє(с)тю… всєго клєросѹ… и при бытности вшистки(х) братствъ…, бѹдѹчи на тотъ ча(с) собраны(и) в до(м) братски(и) до сха(ж)ки головноє… в мѣстє Львовє (Львів, 1610

ЛСБ 1046, 5); А голо(в)нꙋю сха(ж)кꙋ ѡбши(р)нѣйсѧ з собόю намовля́ючи… Ра(з) на мѣсѧ(ц) по ѡбѣдѣ сходити(с) з собόю маю(т) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 42); Игꙋмє(н) тыє реєстра в рокъ Братствꙋ всємꙋ на роково(и) головно(и) Сха(ж)цѣ показати має(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 77); **сеймъ головный** *див.* **СЕЙМЪ; судъ головный** *див.* **СУДЪ.**

4. *(старший над ким-небудь)* головний: А иньшиє сєла писатисѧ нє дали в нєбытности пановъ и врѧ(д)нико(в) своихъ а звлаща… головъного врѧ(д)ника старосты за(м)кового (1552 *ОВін.З.* 141 зв.); **ѡ** головъны(х) би(р)чихъ: Би(р)чихъ головны(х) ѡбирали станы вси (1566 *ВЛС* 25 зв.); онъ самый головный антихристъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 162).

5. *(який є центром або в центрі чогось)* головний, центральний: Билъ намъ чоломъ… бискупъ Луцкій… и просилъ… у нас ку костелу Луцкому головному светое Троицы двухъ селъ нашихъ (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); и вєжы зача(ли) бꙋдова(ти) в ты(х) жє поля(х)… хотячы та(м) столицꙋ головнꙋю королє(в)ства своєго заложи(ти) (1582 *Кр.Стр.* 23); во всемъ томъ прикладомъ, яко се около того порядокъ, …въ мѣстѣхъ нашихъ головныхъ въ Краковѣ, во Львовѣ и инде заховуетъ (Краків, 1592 *АрхЮЗР* 7/III, 298); а чє(м) нє зовꙋ(т)сѧ патрїаръшни(к) црогоро(д)скій; ани єр҃(с)лмє(ц), ани ѡлєксадрїєцъ (!),… гдє головныи столы патрїархо(в) нш҃ы(х) мѣсто содєржа(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 250 зв.); Къ тому придаю и то, же килка оказій, то есть причинъ подавалося Іисусу Христови Петра по собѣ одного самого пастыремъ головнымъ и найвышшею въ Церкви головою быти показати (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 461); **церква головная** *див.* **ЦЕРКВА; церковъ головная** *див.* **ЦЕРКОВЪ.**

6. Карний, кримінальний: сторона по(з)ванаѧ до на(с) апєловала алє є(и) того сꙋдъ нашъ нє допꙋсти(л) хотєчи то ѡ(д)накъ при // справє голо(в)но(и) намъ сами(м) ѡ(т)нєсти (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 191-192); Выпи(с) с кни(г) голо(в)ны(х) трибуна(л)ски(х) воєво(д)ства києвъского (Київ, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 146); сє было приточила справа… мєжи… игумєном… а… кн҃жати… позваны(ми) за апєляцыєю ѡ(т) дєкрєтꙋ судꙋ зємского… и за припозвомъ головны(м) трибꙋна(л)скимъ (Київ, 1618 *ЦНБ* ДА/П-216, 102); Писаныє тыє по(з)вы по пана… само(г) При(н)ципала… в головъно(и) справє ѡ наи(с)тє на го(с)подꙋ и зранєнє (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 77); Пєрє(д) сꙋдъ… трибуна(л)ски(и)… ся приточила справа… // за припозъвомъ головънымъ трибуна(л)скимъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 118-118 зв.); **головная речь** *див.* **РЕЧЬ; листъ головный** *див.* **ЛИСТЪ[2].**

7. Заголовна, початкова літера: Акрόстіхісъ, краєгра́и: Рόжай вѣрша та́къ злόжєны(и), жє навы́шшїи литє́ры и головны́и имя́ якόє а́бо мόвꙋ замыка́ю(т) (1627 *ЛБ* 174).

8. У складі вл. н.: **головный єзъ**: панъ лащъ… вєлъ насъ… чєрєзъ мєжы… // до єзꙋ которого зовꙋтъ головны(и) єзъ (1546 *ОГ* 74 зв.-75).

◇ **головная сума** *див.* **СУМА.**

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.

Випуск 6

В - Г

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі, придбаній за кошти INTAS, а також наданій Інститутові українознавства Українським науковим інститутом Гарвардського університету та Фондом катедр українознавства

Затверджено до друку вченою радою Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України

Підписано до друку з готових діапозитивів 16.04.99. Формат 84x108/16
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 26,46

Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови
Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича
вул.Козельницька, 4
290026 Львів-26
УКРАЇНА